

Obres de Ramon Lull

EDICIÓ ORIGINAL

FETA EN VISTA

DELS MILLORS Y MÉS ANTICHS MANUSCRITS

Volum I

OBRES DOCTRINALS

DEL

ILLUMINAT DOCTOR MESTRE RAMON LULL

DOCTRINA PUERIL ✱ LIBRE DEL ORDE DE CAVALLERIA: seguit d'una antiga versió francesa: ✱ LIBRE DE CLERECIA ✱ ART DE CONFESSIÓ ✱

TRANSCRIPCIÓ DIRECTA

AB PRÒLECH, VARIANTS Y NOTES BIBLIOGRÁFIQUES

DEN

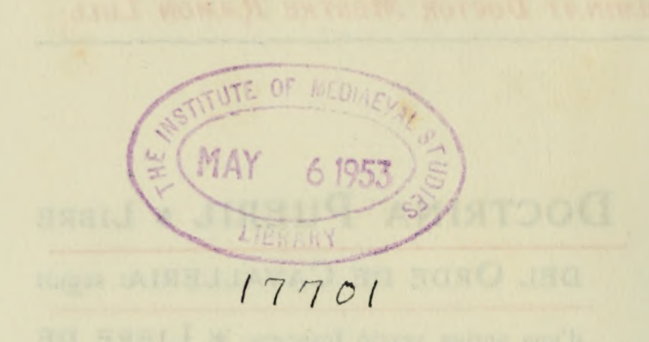
M. Obrador y Bennassar.

PALMA DE MALLORCA

COMISSIÓ EDITORA LULLIANA

⋆ 1906 ⋆

En l'Estampa d'Amengual y Muntaner,—Conquistador, 30.

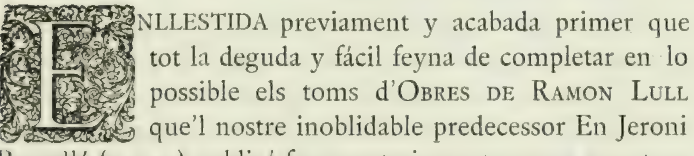
Palma de Mallorca

PROLECH

I

La nostra tasca de continuadors.—Reformes y millores materials: volums en lloch de fascicles; tiratge en paper de fil y ab lletra més adequada.—Els textes directament copiats dels més vells manuscrits autèntichs: correcció de proves.—Norma de transcripció paleográfica y d'estampació; sistema eclèctich.—Sobrietat de crítica illustrativa. Treball primordial: la divulgació dels llibres originals lullians.

ENLLESTIDA previament y acabada primer que tot la deguda y fácil feyna de completar en lo possible els toms d'OBRES DE RAMON LULL que'l nostre inoblidable predecessor En Jeroni Rosselló (a. c. s.) publicá fragmentariament; ara es quant en realitat comensa, ab l'estampació d'aquest volum y dels dos subsiguents d'enguany, la nostra més feixuga y difícil tasca de continuadors, que no s'ha d'interrompre ni cessará, Deu volent, mentres romanga inèdit un sol text lulliá original, de tots quants, des del sigle XIII ençà, venturosament son arribats a temps nostre.

En bon signe y amb dret seny sia comensada, a major coneixensa y gloria del fecondíssim autor. Y a profitós refloriment y espansió de la nostra literatura, Deu nos fassa la gracia de poder veure ben acabada aquesta llarga labor qu'hem tengut coratge de refermar, ab més pertrèt d'ardiment y voluntat generosa que no de forces ni medis mate-

rials, per avençarla tant com volría'l nostre desitx y la viva amor qu'hem tenguda sempre a la nostra terra.

Ja des del comensament, des que várem posar mà a ploma y escriguérem el pròlech al primer volum dels tres que s'han poguts completar, hem aprofitada tota ocasió de dir el nostre parer, sobre la més encertada manera y forma de dur avant y millorar l'edició, per que fos als devots lectors més agradosa y més útil. Determinárem totduna imprimir y publicar volums sencers, més tost que quaderns o entregues a lloure. Reparárem la frèvola calitat y la flaca durada del paper amb que foren estampats aquells 47 primerenchs fascicles; y desitjosos d'assegurar llarga vida a una publicació d'importancia tant permanent com la de les OBRES DE RAMON LULL, resolguérem ferla tota en bon paper de fil, consemblant al tan alabat y artístich paper d'Hol·landa, fort y resistent a l'acció del temps, y per això preferit dels bons bibliòfils y dels més entesos llibrers, singularment pera les edicions clássiques y escullides.

Als nostres impressors los posárem per condició que comanassen y adquirissen diferents cossos de lletra, nova de trinca, robusta, d'ull espayós y claríssima lectura: y várem triar aqueixa que'ls mostruaris anomenen **grasset-antiqua,** la que va semblarnos més adequada per estampar-hi els vells textes y combinarla ab l'*elzeviriana,* aplicada especialment a les traduccions y als nostres pròlechs, glosaris y notes illustratives; tant per salvar així 'l defecte de la monotonía tipográfica dels volums, com per que a primera ullada fossen més fácils d'afinar y destriar les varies seccions en que'ls distribuíssem. (1) Y si la part d'ornamentació 'ns ha trobats

---

(1) Com podrá veure el lector, hem deixada anar l'antigalla tipográfica d'emprar certs signes que de primer s'usaven y cayguts ara en desús; especialment les ſſ *ſſ* llargues, tant fácils de confondre amb les ff *ff,* les lligades *ct* y *ſt*, etc., que no serveixen més que per complicar y dificultar la correcció de proves y aumentar el perill de cometre *lapsus* y errades.—V. lo que sobre aquest punt y altres similars diguérem en el llibret «*La nostra Arqueología Literaria*»—Palma, 1905: un vol. en 8u, pag. 103 y sigts.

de totduna pobres y desprevinguts, obligant-nos l'escassedat d'artístich material a qu'acudíssem al recurs vulgar y supletori de la *vinyeta*, ja malavetjarán els impressors, y los estimularem nosaltres per aquest cayre, a millorar y embellir els volums qu'imprimesquen més endavant. El bon propòsit ja hi es; y ja ho diu el mot proverbial que «el mon no's fet amb un dia».

Lo que sobre tot y en primer lloch importava, era no demorar la publicació dels volums; y això es lo qu'hem procurat, anteposant lo essencial y més substanciós als refinaments tipográfichs y menuderíes de forma. (1)

De poch haguera servit atendre y posar esment a la confecció material de cada volum, si no n'haguessem posat també, altre tant y més encara, a la seua valua y perfecció intrínseca, ab la copia fidelíssima dels textes, escrupulosa, directament presa y col·lacionada sobre'ls millors manuscrits, feta en vista de les fonts més pures y estil·lades; com y també a la neta y acurada estampació, ben castigada y corregida de proves. Solament així cabía obtenir el mèrit més estimable y preuat: el d'una lliçó textual verament genuina, autèntica, neta d'errors, inexactituts y tares. Per aquest cantó havem fet, y seguirem fent sempre fins al capdavall, tot quant sapia y puga atènyer la nostra més assidua diligencia. Per molt y estremat que sia, no creurem may haver-hi posat massa mirament. Y si en deixar estampada la derrera página d'un volum poguéssem prescindir de la *fe d'errades,* ab la tranquila seguretat—¡tant difícil d'assolir, casi humanament impossible!—de que no hi hagués llenegat a dins el text ni passat per malla cap *lapsus* ni incorrecció, faríem un alê gros, y donaríem per ben emprada l'enutjosa y pacient

(1) En obsequi al major avenç de l'edició y a fi de no basquetjar massa pe'l camí, hem renunciat al propòsit que concebérem y comensárem a executar, d'imprimir en format in-4°, gran marge, alguns *exemplars de bibliòfil.* Posarem en circulació l'únich volum qu'en dita forma haurem fet, y'ns afanyarem a rescabalar el temps invertit en aquella fantasía bibliográfica. Ja ho hem esplicat y advertit així, en la nota preliminar «*Al discret lector*» de dits exemplars gran marge.

fadiga (qui l'ha patida la sap) de torturar, durant hores y més hores, ulls y cervell, afinant y senyant l'errada de caixa, el mot incorrecte, la *deixada*, la repetició, la coma o el guió caigut, la lletra fora de lloch, mitx rompuda o capgirada.

Altres punts més complicats y mals de resoldre calía considerar, abans d'emprendre la continuació y posar fil a l'agulla. Era sens dubte el de major trascendencia, establir la pauta o norma a la qual s'hagués de sometre y ajustar tota l'edició, en lo que toca al sistema de transcriure y estampar els textes originals, de buidar els manuscrits y els vells incunables, demunt les planes y els fulls de la reimpressió moderna.

Sobre això, prou sap tothom mitjanament erudit y versat en práctica paleográfica, els dos sistemes que hi ha, o maneres de reproduir les obres de l'antigor: sistemes que ja hem tenguda ocasió de destriar y definir sumariament abans d'ara. (1) Consisteix l'un en trelladar cada frase y cada mot rigurosament al peu de la lletra, ab servil y absoluta fidelitat, y transportant a la copia, talment com ho faría una máquina fotográfica, les *ipsissima verba* del manuscrit. L'altre sistema es aquell qui sens apartarse de l'exactitut essencial, corregeix y esmena, de passada, les falles o *lapsus* materials y evidents, les errors indubitables, filles de l'ignorancia o la distracció del copista, y rectifica o adoba l'ortografía dels mots, segons l'orígen etimològich.

Entre aquests dos sistemes, que ténen cadascun els seus adeptes y partidaris, sembla que no haja d'haver-hi dificultat d'elecció: pera les edicions crítiques, destinades als erudits y filòlechs, o bé en tractarse de documents d'importancia majorment històrica o diplomática, sense cap dubte el primer; pera les edicions de divulgació y comuna lectura,

(1) A les «Illustracions y Notes» qu'acompanyen l'edició manual del *Libre de Amich e Amat:*—Mallorca, 1904: un vol. en 8u, pag. 162 y sigts.—Aquí no feym altra cosa sinó esplanar y esmenuçar lo que allá apuntárem en més breus termes.

y tractant-se d'obres de mèrit principalment literari, apar que l'altre haja d'esser preferible.

Més acostat a aquest últim que no al primer; més atent a guardar la dreta manera y correcta forma de les paraules que no a transcriure y exhibir en lletra de motlo enormitats, flagrants errors y bestieses gráfiques, crims evidents de lesa etimología, a escuses de conservar ab idolátrich respecte les *ipsissima verba* dels manuscrits, es el sistema que aquí hem resolt adoptar: un tercer sistema que com a intermedi y participant d'aquells dos, podríem anomenar mitjancer o *eclèctich*. Y no es que l'hajam adoptat per creure'l, en absolut, millor ni pitjor; sinó per considerarlo més escayent o adequat al carácter y condicions d'aquesta edició lulliana, que no ha d'esser edició crítica esclusivament destinada als filòlechs y erudits, sinó a la divulgació y general lectura.

Creym que dins l'actual fase o etapa que travessa el nostre renaixement, no som ben arribats encara a temps y sahó d'arriscar y d'acometre veritables *edicions crítiques*, publicant-hi les preuades obres dels nostres vells poetes y prosadors. Nos sembla que tant per part d'escriptors y mestres com de lectors y deixebles, l'oportunitat encara no passa d'hora. Si salvant honorables y raríssimes escepcions (tant rares que les podríem comptar ab los dits de la mà, y encara tal volta sobraríen dits) apenes tenim esperts filòlechs prou lletruts y ben nodrits d'erudició per fer com cal aitals edicions ab penetrant y segura crítica, tampoch es gaire mal de veure, per altre vent, el perill de que tant savies publicacions,—suposem-les ja fetes y exides a llum,—no conseguissen ara per ara un rahonable contingent de lectors, qui volguessen y les sabessen entendre y assaborir, ni arribassen tant sols a ferne plaent y profitosa lectura.

A nosaltres, per part nostra y dit sia ab tota sinceritat, no'ns basta cor ni agosarament per intentar y acometre una vera edició crítica dels abundosos textes lullians, si l'havíem de posar a l'altura que reclamen els grans avenços qu'ha

fets y fa avuy per vuy, a pas de gegant, la novíssima filología románica. ¿Sabeu bé lo qu'implicaría y suposa, mirat de prop, un treball de tal magnitut y durada? ni ahont es tot el pertrèt y material d'estudi y consulta que s'es mester? y la preparació consistent en tenir vistes y ben trescades les bones edicions y publicacions que, a dotzenes y centenars, umplen els catálechs de bibliografía neo-llatina, el sens-fi d'estudis y llibres d'aquest ram, que cada dia'ns arriben de la cultíssima França, de la dexondida Italia, de la feynera y conqueridora Alemanya?... Mentres tot això, o lo més notable y selecte de tot això, no sia moneda corrent dins el nostre camp literari, y no com ara, qu'es menjaret esquisit y exòtich, tastat no més d'un quèrn o dos d'iniciats, trobam que no será encara vengut el temps de florir y granar aquí, fructuosament, les edicions crítiques; sinó més tost aquelles altres, les precursores, les destinades a preparar el terreny, les qui tenguen per objecte, no la disecció o *anatomía* filològica dels manuscrits mitjevals, sinó el despertar envers d'ells y atraure-hi l'afició de la gent de lletres, y encaminarli el gust a la lectura d'obres antigues.

Dins aquest camp clòs, del qual no'n volem ni'n sabríem ab segura petja ultrapassar les fites y les partions, creym així meteix poder prestar bons serveys y profitosa contribució, no sols a la nostra Literatura històrica, mes també a la Filología. Perque'l nostre sistema y base normal consistirá en transcriure y estampar els textes *ut sic*, respectant y reproduint les mil variants, discrepancies y anomalíes de forma, que generalment ofereixen els manuscrits; mentres qualsevol d'aquelles varietats y diferencies, la més insignificant, tenga algun valor ideològich, gramatical o particularitat gráfica, d'ont el filòlech observador en puga trèure un vesllum, una espira de claror, un indici comparatiu, una gota de substancia.

Mes, lo que no gosaríem ni sabríem may copiar y posar en lletra de motlo, demunt les planes d'una edició destina-

da a lectura y us general, son les incongruencies absurdes, les enormitats monstruoses, les errors, els desbarats gráfichs que no trèuen cap en lloch, y l'orígen dels quals no sol esser altre que la desmanyada inepcia d'un copista ignorant o massa distret, que no penetrava'l sentit textual, o no posava prou esment a lo qu'escrivía. Y sobre tot, quant aquelles deformitats no venguen a revelarnos ni a descubrir res de nou; quant no sien més que la confirmació trivial y ociosa d'un accident fonètich o d'un abús morfològich mil voltes reconegut, llavors es quant les trobam absolutament inútils, y per lo tant, esmenables. Un exemple y prou. Es un fet indubtable y de clau passat, dins la nostra llengua, l'identitat de sò de les vocals *a* y *e* no accentuades (átones): fet històrich y actual, que comproven mil testimonis, com el d'haverse escrit sempre y encar'ara, indiferentment, certs mots *(mateix* y *meteix*, *traballar* y *treballar*, *piadós* y *piedós)*, certes formes verbals en *as, an* y *es*, *en*, *(parlas* y *parles*, *cridan* y *criden)*, els innombrables plurals femenins en *as* o *es*, etc., etc. Donchs, essent així, bé podem dir que pert el temps y abusa de l'atenció del lector, el qui'ns aporti la *novetat*, y'ns la vulla demostrar, de que les nostres vocals *a* y *e* átones, fonèticament son equivalents, sonen de la meteixa manera. ¿Y per comprovant y mostra ja inútil d'això, trelladant vells manuscrits hem de respectar com a sagrades relliquies, ab fetixista veneració, y buidar del pergamí demunt el paper, formes gráfiques tant bárbares y afollades com *axalsar*, *obadient*, *antendra*, *ascriura, anamich, alament, mara*, *axir, avengelista*, y per contra, *epellar, verteder, medur, fembre*, *peradís*, *engoxa*, *segrement*, etc.? Si es un fet igualment sabut, y ja no l'ignora cap cursant de paleografía, el de l'equivalencia y l'us indistint que'ls copistes solíen fer de la *i* y la *j* com a consonants y el d'aquesta lletra y la *g*, ¿haurem de seguir estampant encara, cada volta qu'així ho trobem en els manuscrits, *iutie* per *jutge, pengar* en lloch de *penjar, envegós* per *envejós,* o *coratie* per *coratge?* Si'l fet d'em-

prar abusivament y fora de lloch la *h,* en els antichs textes, es cosa tant sabuda y comprovada, ¿seguirem encara copiant *habundancia, hun, hunitat, hoir, helements, hulls* y tants d'altres?... Son massa repelenchs, massa lleigs y esgarrifosos aquests *doys* o desbarats gràfichs y molts d'altres similars, fills del poch saber o de la distracció d'esburbats copistes: son massa grollers y anti-literaris, per haver de treure'ls a la vergonya, com antigament els criminals al costell, y perpetuarlos a dins els nostres llibres d'estampa, com a taques o esquits de fanch, sobre'l net mantell de la llengua. Ja n'hi ha prou y massa ab *denunciarlos,* en acotacions o notes apart, a l'inquisició dels filòlechs, dels qui volen escorcollar-ho y saber-ho tot, pera llurs teoríes gramaticals y lucubracions etimològiques. Endemés, el reproduirlos estampats sense posar-hi un *sic* a la vora de cadascun, necessariament ha de moure'ls lectors a gran confusió, y a que no sapien positivament si tal mot grosser y estrafalari es un punt escapat del copista vell, o una recent errada de caixa.

Per això es que'ns determinam a suprimirlos en aquesta edició, convinsuts de que l'autor ni'ls lectors no hi perdrán res, alliberant-los de tals incongruencies y lletjures purament gràfiques. ¿Ni a que vindría conservarles com indici ortogràfich persistent, quant la compulsa d'altres textes coetanis les tira a terra sovint y les deixa rectificades? Tant se valdría, en fer la segona edició d'un llibre modern, respectar y no corregir-hi les errades tipogràfiques comeses a la primera.

D'aquest propòsit de netejar els vells textes de lletjures y errors merament formals, a la quimera de volerlos sometre ortogràficament a rigurosa *uniformitat,* hi va no poca distancia. Som de parer que tal intent sistemàtich, aplicat al nostre llenguatge antich,—y fins y tot al modern,—no es convenient ni factible. Més val deixar subsistent la diversitat gràfica de vocables y de flexions, sovint indicadores d'especials formes o varietats dialectals; síntomes de fecon-

ditat morfològica o de tonalitats fonètiques de tal qual comarca o regió, y que lluny de perjudicar la llengua, li donen toria y esplay, fent-la més rica, colorida y esponerosa. Així veurá'l curiós lector qu'ho havem fet, y observará a cada passa formes distintes d'un meteix mot, a vegades tant poch distants, que les notará dins el meteix paragraf, casi a la meteixa linia.

Establert y metodisat aquest estrem, restava encara determinar y sistematisarne un altre, tan important com es el de la puntuació o notació ortográfica. Qui estiga familiarisat ab l'esbrinada lectura de manuscrits mitjevals, sab lo avars y poch escrupulosos qu'eren aquells clergues y pendolistes d'en temps primer, de puntuar arregladament a un sistema o norma constant els trellats o copies que feyen. Ni de punts, vírgules y accents, ni de signes admiratius o interrogatius, (que tant influeixen de vegades en el sentit d'una cláusula, segons si li donen tò de pregunta o d'afirmació), ni de guions o trèts per separar mots a final de linia; ni de lletres majuscles y minuscles; de res de tot això s'en solíen empatxar gaire els antichs copistes ni'ls alsava molt el ventrell; com si aposta haguessen volgut confondre l'interpretació y dificultar la corrent lectura del text, deixant la solució dels *quidproquos* y frases boyroses al bon sentit del lector, o com si per maligna fisconada juglaresca haguéssen tractat d'omplirli de reclaus y de pedres traveladisses tot el camí, o ferli córrer lo que en termes hípichs deym actualment una carrera d'obstacles. Y en canvi, com a les hores el pergamí y el paper d'escriure no anaven tan abundosos ni a tant bon mercat com al dia d'avuy, no hi havía titla, abreviatura ni sigla que no emprassen, ab el doble objecte de guanyar temps y espay; y'ns llegaven unes tals copies, que per ells o'ls seus coetanis podíen ésser tal volta de fácil y planera interpretació; pero que a molts d'erudits d'ara, mentres no hi estiguen ben avesats, si n'intenten la lectura o si n'han de treure trellat, los fan destra-

lejar de bona manera y los susciten mil dificultats y confusions, com si's tractás de vertaders jeroglífichs.

Y sobre això del millor modo de puntuar els vells textes en imprimirlos de bell nou, tampoch hi trobam, entre'ls professionals de l'arqueología literaria, un perfet acort ni uniformitat de sistema. Qui, respectant en el manuscrit les *ipsisima verba,* troba qu'es llògica y natural conseqüencia el respectarne també la *ipsissima* puntuació; qui, per evitar dubtes y confusions y facilitar la lectura, opina que val més estampar els textes vells puntuant-los a la moderna. Erudit hi ha que, estremant aquell absolut respecte a les formes gráfiques que qualcú ha anomenat «*la superstició del manuscrit,*» pe'l seu gust no'n faría més que edicions en *fac-símil,* emprant la zincografía, la heliotipia o qualsevol dels procediments de reproducció fotográfica; y altres, en canvi, considerant que la puntuació no afecta a la materialitat essencial del text, no veuen un motiu per haverlo de deixar obscur y boyrós, quant es tant fácil aclarirlo y ferlo més entenent, aplicant-li el meteix puntat y comat de les edicions modernes. Qui, per conservar el gust y l'estil dels *incunables,* ha ressucitats y fets fondre de bell nou els primitius carácters gòtichs, ab les corresponents abreviatures y tot; qui s'inclina ab preferencia a emprar carácters moderns, per aplanar el camí als profans y netejarlos-ho d'obstacles que los poguessen obstruir o refredar la naixent inclinació a la lectura d'obres antigues.

Devant aqueixes discrepancies y varietat de sistemes y de parers, nosaltres, per encertar y adoptar el més convenient, y prátich, hem recorregut una volta més, al nostre eclecticisme. Fins al punt que mester s'era per deixar ben aclarit y més bo d'entendre el sentit dels textes, los hem aplicada la notació ortográfica actual; ab poques reserves o salvedats, just per no defugir ni allunyarnos massa de l'antiga fesomía dels manuscrits y conservar una mica d'aspecte arcaich a la reimpressió moderna. Així, per exemple, hem prescindit,

ab tal motiu, del *apostrof,* signe que'ls vells copistes no conegueren, y l'hem substituit per un *mitx espay* o blanch, *(l amor, d aquell, si us plau, sempre m dius, que ns obliga, ara ls veurás, s arriscaren,* etc.) que si per una part s'acomoda més feelment a l'estructura gráfica dels manuscrits, evita, per altra, l'indeguda aglutinació de mots distints, que qualque vegada pot donar lloch a errors de concepte.

No hem cregut, en canvi, haver de prescindir del *accent* ni estalviarlo tant com els primitius copistes, que apenes l'empraven may; y si bé en certs casos l'hem suprimit per inútil, com en els freqüentíssims substantius verbals en *ció*, sempre aguts, *(oracio, perdicio, salvacio, contemplacio),* nos ha semblat necessari en les formes de pretèrit *(escusá, mostrá, arribá, demaná)* ahon la falta d'accentuació les podía confondre ab les correlatives de present *(escusa, mostra, arriba, demana);* lo meteix que per marcar l'antiga tònica de pretèrits imperfets tals com *deía, veía, creíen,* dislocada per la moderna pronunciació *(deya, veya, creyen)* que la transporta a la primera *e,* actualment oberta o muda. Per motiu de ressemblança prosòdica amb aquestes formes, hem accentuades també les desinencies, verbals o no, en *ía, íes, íem, íets, íen (sabía, confía, cavallería, volíes, malalties, preníem, moríets, tornaríen*), deixant d'accentuar aquelles altres ahont la tònica no es la derrera *i*: v. gr., *sapia, paciencia, luxuria, misericordia, justicia, glories, injuries,* etc.—Hem substituída generalment per *v* la *u* consonant, escrivint *aver, viva, venir, convit, envers, invisible, vulla, serv,* en lloch de *auer, uiua, uenir, conuit, enuers, inuisible, uulla, seru.* Y si hem respectada l'antiga forma de la *l* palatal en el començament de paraula, copiant *laor, lexar, libre, longament, lurs,* hem preferida la forma coexistent, *ll*, essent medial o final *(bella, mantell, treballar, vassalls);* regularisant així les tres successives variants gráfiques que s'observen en dita lletra: la més antiga, *fol, bela, nula, trebal*; l'intermedia *foyl, beyla, nuyla, trebayl* (ab la més redundant *foyll, beylla, nuylla, trebayll*); y la poste-

rior, *foll, bella, nulla, treball,* que ja's troba a alguns manuscrits del sigle XIV, predomina arreu des del XV, y es la que arreconant les altres ha prevalgut y subsisteix encara regularment en els nostres dies.

També en obsequi a la major claretat, hem interpretades segons costum les abreviatures y titles, posant els mots tots sencers; hem destriats els paragrafs, per medi de *punt y apart* y correlació numerada, en lloch del vell *calderó*, per tal de facilitar les referencies y cites; y, en suma, hem emprats sobriament y en justa mida tots els recursos y signes de la notació gráfica actual, mentres no mancabassen ni estrafessen el ver sentit ni l'exactitut del text, y servissen per aclarir dubtes o obviar dificultats als lectors novells, desitjosos de penetrar a peu pla y sense massa entrebanchs dins els camps y vergers ombrívols, no molt trescats, de la nostra antiga Literatura. (1)

Tal volta aquest terme medi o eclecticisme nostre no logrará la fortuna de contentar ni deixarlos completament satisfets, als rigoristes científichs, als filòlechs més *pur sang,* qui, sobre tot altre mèrit o interés que puguen tenir els vells textes arromançats, s'afanyen a ferne l'estudi y el minuciós comentari esplicatiu principalment des del punt de vista llengüístich. Som els primers en proclamar l'alta importancia de tal estudi y la trascendencia que entranya, majorment per qualsevol literatura o llengua que, com la nostra, aspira y s'encamina a la seua depurada reconstrucció. Mes també es cosa de no olvidar ni perdre de vista que els nostres vells llibres mitjevals, apart y tot del interés y valor que tenen com a documents y preuades relliquies del rich parlar que perdurant anys y sigles tengué'l carácter y l'esplendorosa categoría de llengua *nacional*, conserven així meteix y'ns ofereixen encara un altre interés no menys

(1) A les «Illustracions y Notes» que van a la derrería del volum, acabam de concretar y especificar, ab més espay y lleguda que no aquí, altres particularitats sobre *transcripció y puntuació* dels textes.

preeminent: el d'esser la manifestació y revelació més autèntica del esperit, del *pensament* de la raça; el producte y l'espressió, vivent a travers dels sigles, de la seua mentalitat y del seu enginy; l'hereuatge y patrimoni que'ns llegá de son saber, de son art, de la seua literatura. Y en tal concepte nos sembla igualment profitós y necessari que, al desenterrar aquelles obres, al redimirles d'oblit y desconexença, tornant-les a nova vida y circulació, fassem aquest resurgiment de manera que no sols sia en ell atesa l'exhumació de la vestimenta o robatge, sinó també la del còs; que no tan solament l'embolcall, la *forma*, la llengua, sia lo que resurgesca y's restauri, sinó a la vegada el fons substancial, el bessó, l'*essencia,* de bellesa o de lletjura, de veritat o d'error, que aquells enteniments varen vessar y destilar dins tals obres. Y per tal que així de bell nou puguen esser estudiades y enteses, bé apar rahonable y convenient desbrossarles y netejarles de tota adherencia o crosta que les deformi, de tot impediment o obstacle que, sens mancabar en lo més mínim la seua genuina entegritat, no servesca més que de nosa, d'aditament sobrer y enutjós, que les ennuvoli o enterbolesca el sentit y les fassa més difícils d'interpretar y comprendre.

A tal objecte y propòsit d'aclarir la delitosa lectura y aplanar la més cabal comprensió dels llibres antichs, contribueixen els estudis y comentaris ab que'ls erudits qui de bell nou los publiquen los solen acompanyar, ab l'intenció de fer penetrar els lectors de l'obra dins l'esperit del autor y de la seua època. Res més curiós ni atractiu qu'un vell llibre mestrivolment comentat, ab discreta y ben ponderada mesura d'històrica erudició y enginyosa crítica. Apenes hi ha antich poeta o prosista que no doni pèu o marge per interessants y sugestives disquisicions, als qui comentin les seues obres, en relació ab la cultura coetania d'ell y ab l'estat social, artístich o literari del país y del temps en que va

viure. ¡Què de novells punts de vista, d'inesperades revelacions y vius raigs de llum no brollen, a vegades, de les groguenques y arnades fulles d'un manuscrit dificultosament llegible, d'un polsós *llibre de mà!...* sobre tot, quant el seu autor no fou sols un idealista, un cervell purament especulatiu, sinó *un home,* un temperament, un carácter, dotat d'un voler constant, d'una activitat esterior enèrgica y poderosa: un home qui, sens recloure's ni encastellarse dins el palau murat de la seua fantasía per rendir-hi silenciós culte ab devoció estática y solitaria a la ciencia o l'art, va conviure activament ab les gernacions que l'envoltaven; fou un element social dinámich, lo qu'ara'n deym un *agitador:* un desconhortat, desficiós, que malcontent del món tal com era o com ell el veya, el volgué adreçar y empènyer a la conquesta de son ideal: un creent, novador ardit, que disputant, sermonejant y alçant polsaguera de controversies, va remoure idèes y escalfar discusions y concitar simpatíes y malvolences al entorn d'ell; qu'arribá a crear estats d'opinió y a formar escola y a tenir adeptes y adversaris, amichs y contradictors; que passá per aquest món y trescá terres y reyalmes deixant-hi solch y anomenada abastament prestigiosa y ab rèls prou fondes, per que les gents després d'ell vengudes la perpetuassen de sigle en sigle, y el nom d'aquell home romangués escrit pera sempre ab segell d'immortalitat, dins l'Historia humana.

Aquest es el cas del nostre Lull y de la seua producció intel·lectual, curiosíssima, singularment abundosa. Sis centuries son passades, d'ençà del seu pelegrinatge y tránsit per aquest món; y no s'en es escolada cap, sense que s'hi produíssen o renovassen dins ella manifestacions y corrents, adverses o favorables, d'hostilitat o adhesió a la doctrina lulliana: panegírichs y censures, defenses y detraccions, qu'alçaren trebolí d'odis y d'entusiasmes y motivaren els judicis y criteris més contraposats y estrems sobre la personalitat y les obres del escriptor; atribuint-li simultaniament

tot mèrit y tota afronta, tota altesa o tot escarn: des dels dictats gloriosos d'*illuminat* y gran mestre, fins als despectius d'ignorant y foll; des de l'auriola de benaventurat fins al estigma d'heretge.

Ab tals precedents històrichs y llegendaris, que sols podrá aclarir, puntualisar y posar ben de relleu una cabal y vera *Historia crítica del lullisme* qu'encara roman a fer, bé's comprèn que'l comentar y esposar doctrinalment l'*opus* lulliá, no es tasca breu ni lleügera. El fet no més de penetrar-hi y resseguirlo de cap a cap, ja es empresa llarga, pacient, farcida de dificultats y obstacles. Així meteix n'ha tenguts no obstant, y en té encara, d'espositors y comentaristes que l'han volgut judicar, y dir y escriure lo que hi trobaven. Ab tot y això, n'estam ben lluny, ben enfora, de que sobre Ramon Lull home y escriptor, s'haja pogut pronunciar el judici integral y definitiu ni la derrera paraula. Poques, molt poques vegades l'ha arribat qualcú a *enfocar* y a veure'l de còs sencer, a la clara llum dels seus veritables llibres, ahont glateix ab espressió feel y paraula no adulterada el seu pensament; ahont s'hi sent vibrar la seua ánima, que s'hi mostra tal com era, ab franques y espontanies confessions. Més tost han falsejat y estrafet sovint lo que fou, lo que va fer o intentar y lo que pensá y va escriure, la veneració pietista, l'odi sectari, l'estantiça erudició de segona mà, la vulgaritat, el *parti pris* o'ls prejudicis d'escola. Aquells qui més amplament l'han llegit y estudiat fins ara, dedicant llarch temps y constancia a gavellar la seua dispersa y enciclopèdica producció, deixen entendre o declaren ab lloable sinceritat, que no han pogut arribar a veure tot lo que resta avuy en dia, dels seus textes originals. Les rònegues y dessaborides versions llatines, no sempre feels ni ajustades a la paraula ni al pensament del autor, y trahidores vergonyants del seu estil llecorós y personalíssim, han hagudes d'esser vehicle supletori y servir subsidiariament de base d'estudi.

Es ben curiosa y digne d'esser esmentada una circunstancia recent, un fet que pertany casi als nostres dies: el de plantejarse a manera de questió y haverse hagut de declarar *en quina llengua* havía compostes y escrites En Lull totes o la major part de les seues obres. Tant general y predominant arribá a esser la circulació dels textes llatins, (els arábichs s'usaren poch, deperdent-se aviat) y tant corríen per dins el món erudit y en mans de mestres y deixebles a les escoles, que foren considerats a la fi y tenguts per originals. En els repertoris y catálechs bibliográfichs s'hi senyalaven com a escepcions els manuscrits y'ls volums d'estampa *in vulgari*, en la llengua nadiva del autor *(lingua vernacula)* o com solíen dirli també, llemosina *(lemovicensi)*. De bades algun lullista més perspicaç o erudit que'ls altres havía senyalats els textes llatins com a traducció dels primitius originals, com a treball d'altra ploma. La generalitat los seguí mirant com a directament exits de la d'En Lull; y la retorical doctoría va abocar estultament demunt ell les censures y acusacions d'inelegancia, de bárbara ruditat, d'estil feixuch y baldufench *(inconcinnus)*, d'amanerament y estranyesa. Fou mester dir y repetir, com a cosa per part de molts ignorada, que Ramon Lull no havía escrit may cap tractat o llibre en llatí, y que quant en llatí li esqueya treure a llum o presentar personalment a la Curia romana o a la cort de França algun llibre, s'havía hagut d'aidar y servirse de traductor, per una rahó ben obvia y ben decisiva que'l meteix Lull declarava repetidament: perque ell no'n sabía prou: «*per ço car ignor gramatica.*» (1).

No son mester altres comentaris ni rahons, per inferir de tot això y assentar un altre fet, d'importancia molt singular

(1) Introducció al llibre rimat, *Los Cent Noms de Deu.* En el passatje final d'un dels tractats sobre'ls *Articles de la Fe Catholica,* també escrivía: «Jo Ramon indigne *he fet* aquest libre, *e l he fet posar en latí...*» etc.—Es sabut que aquella expressió «*ignorar gramatica*» significava, a les hores, no posseir el llatí abastament per emprarlo de paraula o per escrit, ab relativa facilitat y llestesa.

per nosaltres, y es: qu'entre'ls nombrosos aspectes y punts de vista des dels quals s'ha estudiat abans d'ara En Lull, com a filosof, teòlech, propagandista, místich y asceta contemplatiu, polemista, didáctich, etc., etc., apenes ho ha estat encara, fins al present, des d'un altre que'l caracterisa y que'l distingeix sobre tots: com el primer qui tractá llargament y especulá de filosofía y de teología y de mística, y va novelar y adoctrinar y rimar *en llengua vulgar catalana*, en la qual pensá y compongué y va escriure, no una, *més de cent obres originals, a la derreria del sigle XIII y començament del XIV.* Aquest es l'interessant estudi d'investigació y crítica que abans d'ara, sols fragmentariament y mitx a les fosques qualcú ha pogut encetar. Tant com avenci y s'aclaresca y's duga a terme, posará de manifest y fará més y més válida y vera aquesta afirmació absoluta y concloent: que no es possible coneixer entegralment ni judicar En Ramon Lull y lo qu'era y significava com a científich y artista, com a pensador y escriptor, sense tenir ben vistes y estudiades les seues obres en sa llengua original.—Cada passa endavant, de les que dona avuy el lullisme, es una confirmació d'aquesta veritat, tant com més va més reconeguda y evidenciada y admesa.

Apenes s'alçá la punta del vel que cobría y embolcallava els textes lullians primitius *en llengua vulgar,* com va resurgir prestigiosa, s'engrandí y s'abrillantá la romántica figura del autor del *Desconhort*, del *Blanquerna* y del *Llibre de Maravelles.* Bastá la publicació, deficient y tot, de les seues *Obres rimades*, (jassía que s'en hi véssen deplorablement malmesclades d'autèntiques y de bordes no gaire difícils de destriar), per que tot seguit el modern lullisme prengués noves orientacions, y començant a percebre y a tastar delitosament la genuina sabor y l'aroma característich dels textes originals, despertás la lectura de cadascun l'engolosit afany de saborirne d'altres.

La isolada coneixença d'aquells rims—que en conjunt

no son ni de molt l'espressió més fervent y sentimental, ni la més artística, del temperament poètich y apassionat del autor,—bastá pera que la penetrant ullada y la docta ploma crítica del pros Milá y Fontanals senyalassen a n'En Lull y li adjudicassen el lloch d'honor, de primer poeta nostre en llengua vulgar, ab fesomía individual prou marcada per destriarse de la escola y de la manera dels trovadors oltrapirenenchs, desexint-se de les tendencies y l'esperit, si no de les formes, de la tradició poètica de Provença (1). La primerenca lectura, just fragmentaria no més y *per summa capita*, que va fer el Dr. Torras y Bages a la Biblioteca universitaria de Barcelona, d'un trellat original que hi ha, incomplet, del gran *Llibre de Contemplació*, fou bastant pera que mogut d'admiració y entusiasme l'actual Bisbe de Vich, «dolçament absort devant d'aquell monument literari, pou veritable de la doctrina d'En Lull», el proclamás «llibre príncep de tota la literatura catalana», y atribuint-li pera aquesta una importancia semblant a la que pera l'italiana té la *Divina Comedia*, el cregués de prou valua pera afirmar «que'l dia que fos conegut, prendría nova virtut y força la nostra literatura.» (2) Un'altra lectura o audició, més breu encara y més compendiosa, feta en l'intimitat d'un petit cenacle literari, d'alguns capítols del susdit llibre y dels qui serveixen d'introductori al de *Amich e Amat*, feu escriure a un admirador d'En Lull, tan competent y entusiasta com En Miquel S. Oliver, els escalfats conceptes de que tal lectura «havía deixat tothom embadalit y corprès»; que el *Llibre de Contemplació* «resulta com un monument del nostre idioma y com la revelació completa de l'ánima ardent y visionaria de Ramon Lull»; que son llenguatge «mostra una dicció rica, saborosa, lligada, blaníssima, y comparant la dolçura y eufo-

(1) *De los Trovadores en España:* Barcelona, 1865, pag. 467; y a diferents endrets d'altres obres.

(2) *La Tradició Catalana,* estudi del valor ètich y racional del Regionalisme catalá: llibre II, cap. 2.

nía d'aquelles planes ab qualsevol prosa castellana de son temps,... s'hi trobará la diferencia que va del préssech ja sonrosat y casi madur, al rudimentari y grenyal.» Y de tan favorable impressió en treya la conseqüencia de que la publicació novella dels textes originals lullians era «una obra radicalment nacional pera Mallorca y pera tota Catalunya»: bellament podía afegir «y pera tota Espanya».(1)

Un dels casos més significatius que's puguen notar de la diferent impressió que produeix la lectura d'un text lulliá, segons si es feta sobre l'original o en vista d'una fadenca versió llatina, el dona y'ns l'ofereix l'alta crítica francesa. Basta obrir el tom XXIX de l'*Histoire Littéraire de la France,* consagrat en sa major part a una amplíssima ressenya espositiva y crítica de bibliografía lulliana; y recorrent les nombroses págines (prop de 400) d'aquell estudi tan espinzellat y copiós, en ressurt, entre altres observacions qu'ara deixam de reserva, una de ben marcada y constant: que d'aquells centenars d'obres, les poques qu'arribaren a esser vistes y compulsades en llur text original, foren les més ben compreses y judicades ab la detenció deguda, sens embafament ni enuig; y en canvi, les visurades al través d'una indigesta versió, apareixen més d'un cop deprimides, apenes vistes y ja deixades a un costat; traslluint-se ab freqüents plomades l'impaciencia y l'afany del crítich, de *passer outre* y seguir avant, sense interés ni escalfor, després d'una lectura indiferent, superficial, fastigosa.

Finalment, y per no multiplicar tanta prolixitat d'exemples, basta retreure el del crítich major y príncep de l'erudició espanyola, que no s'en assacía ni's cansa may, d'escriure sobre Ramon Lull les més plaents y lluminoses págines. De sa breu visita a Mallorca (1884) nos deixava inoblidable recort en aquell eloqüent discurs, ahont ab meravellós poder d'evocació traçava a grans pinzellades la semblança fi-

(1) Article sobre «Les Obres de Ramon Lull» publicat a *La Veu de Catalunya,* 30 Novbre. 1903.

losòfica y literaria del nostre excels compatrici. Quant va escriure els *Heterodoxos,* el jutjá eruditament, y el vindicá de perposats errors, mostrant que bé'l coneixía. Dins el vastíssim historial de les *Ideas estéticas* en torná parlar bellament de la significació de Ramon Lull, dins l'antiga tradició hispana. Però quant s'es posat En Menéndez y Pelayo a major altura, superant-se a sí meteix y condensant en frases admirablement cisellades lo que va esser y va escriure En Lull com a narrador didáctich y simbolista, es estat ara derrerament (1), que oberts devant ell els textes originals *(Gentil, Llibre de Cavallería, Blanquerna, Felix),* n'ha estrèta y destilada l'essencia artística, n'ha feta percebre l'autèntica sabor, n'ha espremut el such doctrinal; deixant l'impressió de coneixer En Lull d'un modo tant just y ab tanta clarividencia com si amb ell hagués conviscut, li hagués guaytat dins l'enteniment, escoltat els batuts del cor y seguit el seu romiatge, tota la vida.

Si tals exemples y mostres tenim ja per endavant, ara tot just començats a coneixer directament els textes lullians originals, ¡què no será aquell dia en que arribada a bon terme la novella publicació, no'n romanga ja ni un d'inèdit y tornin entrar dins la corrent literaria! ¡Quants d'altres estudis y essaigs de crítica y comentaris no'n brollarán! ¡Què de bells capítols encara a escriure, quintessenciant y espargint arreu el veritable esperit y l'aroma d'aquelles obres!... Qui tenga enteniment clar, ull penetrant, estil amplificador y galana ploma, podrá traçar colorides pàgines, vessants de curiositat y peregrina bellesa. Però, abans y partdemunt aqueixa lluída tasca de crítica, n'hi ha un'altra de primordial: la d'estampació dels textes, per que divulgats puguen arribar a coneixença y mà de tothom. Y aquesta es la nostra tasca, la qu'hem triada y presa per endavant. Sens ella,

(1) *Origenes de la Novela:* tomo I. Introducción. Tratado histórico sobre la primitiva novela española:—Madrid, 1905.

l'altra sería impossible o, com fins ara, incompleta, deficient y massa dificultosa.

Tot el temps que'ns plauría consagrar al comentari espositiu y crítich dels llibres originals de Ramon Lull, a l'hora d'ara el tendríem per robat o per mal emprat, si no'l dedicávem preferentment a l'estampació genuina dels textes. Lo primer sia lo primer; fassem abans lo essencial y més necessari. Ja ho várem dir y advertir, totduna qu'emprenguérem aqueixa tasca y várem posar-hi mà:—«Mentres romanga inèdit un text original, un sol llibre, un fragment, una página d'En Lull, es un dever primari dels seus admiradors el de treballár sens treva y abans que tot en la seua publicació. Ja'n vendrán després, de comentadors y d'exegetes y crítichs, a illustrar ampliament y posar a punt el text publicat. No mancará qui depur la seua originalitat o senyali sa derivació y procedencia; qui avalor els seus mèrits o li retrega ses tares de llenguatge, estil y doctrina, y fassa, en un mot, lo que fan y han fet ara y sempre, crítichs y censors, amb els textes clássichs de totes les literatures conegudes». (1)

Creym que amb axò, y sense necessitat de més recapitolar, romanen ben definits, y no direm si justificats, el nostre intent y criteri: fer via a lo principal, avençar en lo possible; sens demorar la publicació de cap text lulliá, per l'afany de presentarlo acompanyat de més erudita crítica. Ja es prou tasca així meteix, aquesta que volenterosos hem acomesa; y tant com la esmentam y consideram més de prop, més per ben feta donam la resolució de simplificarla, exermant obstacles que la poguessen fer més sobrada y dificultosa.

Així y tot, llarch es el camí que'ns roman a fer, d'aquí que siam arribats al capdavall y a bon terme.

(1) *Obres de Ramon Lull:* vol. I. de la edició Rosselló:—Mallorca, 1901:—pròlech, pag. xxix.

II

La trentena de volums a publicar.—Pla general d'aquesta edició y taula cronològica.—El VI centenari lulliá d'aquí a dèu anys (1915).—El millor monument a la gloria de Ramon Lull.

Dins el pla y projecte editorial que'ns hem traçat y feym comptes de seguir, amb els originals ja aparellats a peu d'obra y aquells que sabem ahon jauen y com los podrem haver, a l'hora d'ara tenim materia abastament y sobrada per *una trentena* de volums consemblants d'aquest: cadascun al entorn de 500 pàgines.

Això s'entén sens incloure dins la nostra edició cap llibre si no es d'aquells de qui s'en es conservat el text original, o en defecte d'ell, qualque versió arromançada. Perque si haguéssem presa quimera d'estampar la totalitat del *opus* lulliá (del que per autèntich se pot tenir, deixant de banda tota la part manifestament apòcrifa), y admetéssem l'exam de llibres arribat fins a nosaltres unicament en llatí corrupte, surench y mal de pahir, llavors ja no'n sortiríem ni amb altres tants de volums; y abans que agotássem el material, seríem allà dellà d'una sixantena o setanta.

Per emprendre y fonamentar la nostra labor de replega, copia y confronta de textes originals lullians, no'ns ha estat mester sortir de câ-nostra. Les biblioteques públiques y particulars de Mallorca guarden encara, com a preuades despulles d'una major opulencia, bon nombre de manuscrits del bon temps, alguns d'ells importantíssims, que'ns han conservada la lliçó autèntica de les principals obres de Ramon Lull. A la Provincial y Universitaria de Barcelona y altres catalanes; a la Nacional y la Real de Madrit; a la de l'Escorial, la de la Sèu toledana, segons noticies, y varies més d'espanyoles, s'hi troben igualment m.ss. lullians. La Mazarina y la Nacional de Paris y el *British Museum* també'ns ofereixen estimable contingent; y més abundós el

conserva encara la Real de Munich, ahon es anada a parar, en sa major part si no tota, la gran replega de textes que'l devotíssim lullista Ivo Salzinger havía feta y emprá, pera la monumental edició llatina de Maguncia. De les abundants y sovinejades remeses de textes de R. Lull, que desde Mallorca s'espediren cap a Roma, del sigle XVI en avall, com a peces justificatives del incoat procés de beatificació, en recompareixen avuy—els qui no romanguéren dins l'inagotable fons de la Vaticana, —a l'Ambrosiana milanesa, a la Marciana de Venecia y altres bibliotèques de les més importants d'Italia. Llibres lullians que's teníen ja per definitivament perduts, se retroben a l'hora manco pensada; y això fa creure y esperar que la diligent investigació paleográfica ara de bell nou refermada per bon nombre de lullistes y erudits, encara'ns reserva més d'una grata sorpresa.

Per satisfer de moment la natural curiositat que'ls devots lectors y bibliòfils puguen tenir, de coneixer per endavant el nostre projecte, res millor que mostrarlos-ho des d'ara y donarlos-ne el primer tast; y així veurán com no hi havía jens d'escessiva ponderació en lo que'ls hem indicat sobre la nostra tasca futura.

En aquesta distribució o taula, que oferim provisoriament y sens perjudici de modificarla a major conveniencia y bona via de l'edició, hem procurades y ateses tres coses principalment:—1.ª Seguir tant com fos possible, en la publicació dels llibres lullians, un cert orde cronològich, si bé donant preferencia als textes encara inèdits sobre'ls novament publicats.—2.ª Illustrar y enredonir l'edició, facilitant als lectors menys erudits la deguda coneixença del autor y de lo que va fer y escriure, ab sengles volums de *Biografía* y *Bibliografía* lullianes; als quals en seguirá un altre, a la derrería de tot, d'*Estudis* crítichs y històrichs, ahont anirán aplegats y enclosos els qui bonament no hajen cabut dins els pròlechs y illustracions dels toms precedents; y amb un essaig filològich y l'inventari lexicogràfich dels

textes lullians originals.—3.ª Incloure així meteix de bell nou y més endavant, dins la nostra continuació, aquells textes qu'En Rosselló començá a estampar, anys enrera; tant perque's troben ja a punt d'agotarse els exemplars sobrers que'n varen romandre, com y també perque qualcuns d'aquells textes, impresos ja a la provecta edat del fervent lullista y quant la seua flaca salut no li permetía dedicarlos escrupulós mirament, reclamen una revisió feta ab tot esment y cura, sobre'ls millors manuscrits qu'ell pogué coneixer y emprar, confrontats ab qualcuns altres que avuy sabem o possehim, y qu'ell no tengué avinentesa o lleguda d'aprofitar ni arribar a veure. En consemblant cas se troba aquell aplech d'*Obres rimades,* que ja estampá y tragué a llum, l'any 1859: fruyt primerench y grenyal dels seus jovenívols entusiasmes lullístichs.

Fetes a bon compte y per més claricia aquestes indicacions, veus aquí ara, curiós lector, el nostre projecte y pla editorial, compartit en deu anyades:

OBRES DE RAMON LULL

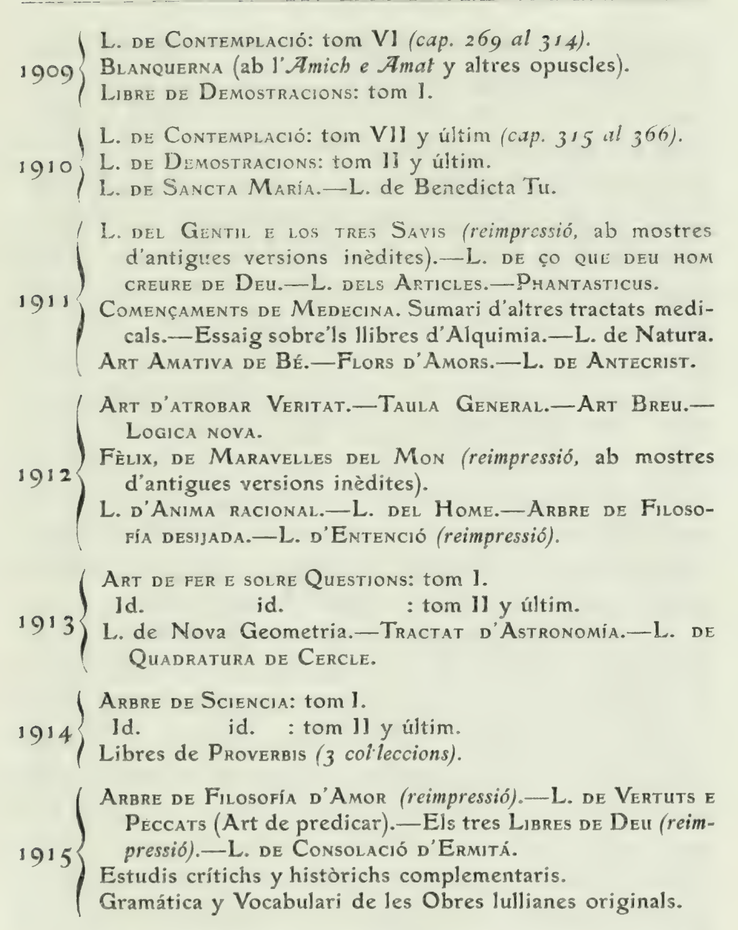
TAULA CRONOLOGICA DE L'EDICIÓ ORIGINAL

(30 volums en 10 anys, a rahó de tres cad'any).

1906
- DOCTRINA PUERIL.—LIBRE DE CAVALLERIA (text original y versió francesa).—L. DE CLERECIA.—ART DE CONFESSIÓ.
- LIBRE DE CONTEMPLACIÓ: tom I *(cap. 1 al 59).* Taula completa dels 366 capítols; mostres de traduccions.
- L. DE CONTEMPLACIÓ: tom II *(cap. 60 al 102).* Glosari dels mots dificultosos o més arcaichs de tota l'obra.

1907
- L. DE CONTEMPLACIÓ: tom III *(cap. 103 al 168).*
- OBRES RIMADES: nova edició, espurgada y aumentada.
- Biografía Lulliana: *(Vida* coetania, llegendes: crítica).

1908
- L. DE CONTEMPLACIÓ: tom IV *(cap. 169 al 226).*
- L. DE CONTEMPLACIÓ: tom V *(cap. 227 al 268).* Altres obres y fragments, de *Contemplacions* y *Oracions.*
- Bibliografía Lulliana: (manuscrits y edicions d'estampa; obres autèntiques y apòcrifes, originals y traduídes; comentaristes; detractors. Lullisme antich y modern).

1909
- L. de Contemplació: tom VI *(cap. 269 al 314).*
- Blanquerna (ab l'*Amich e Amat* y altres opuscles).
- Libre de Demostracions: tom I.

1910
- L. de Contemplació: tom VII y últim *(cap. 315 al 366).*
- L. de Demostracions: tom II y últim.
- L. de Sancta María.—L. de Benedicta Tu.

1911
- L. del Gentil e los tres Savis *(reimpressió,* ab mostres d'antigues versions inèdites).—L. de ço que deu hom creure de Deu.—L. dels Articles.—Phantasticus.
- Començaments de Medecina. Sumari d'altres tractats medicals.—Essaig sobre'ls llibres d'Alquimia.—L. de Natura.
- Art Amativa de Bé.—Flors d'Amors.—L. de Antecrist.

1912
- Art d'atrobar Veritat.—Taula General.—Art Breu.—Logica nova.
- Fèlix, de Maravelles del Mon *(reimpressió,* ab mostres d'antigues versions inèdites).
- L. d'Anima racional.—L. del Home.—Arbre de Filosofía desijada.—L. d'Entenció *(reimpressió).*

1913
- Art de fer e solre Questions: tom I.
- Id. id. : tom II y últim.
- L. de Nova Geometria.—Tractat d'Astronomía.—L. de Quadratura de Cercle.

1914
- Arbre de Sciencia: tom I.
- Id. id. : tom II y últim.
- Libres de Proverbis *(3 col·leccions).*

1915
- Arbre de Filosofía d'Amor *(reimpressió).*—L. de Vertuts e Peccats (Art de predicar).—Els tres Libres de Deu *(reimpressió).*—L. de Consolació d'Ermitá.
- Estudis crítichs y històrichs complementaris.
- Gramática y Vocabulari de les Obres lullianes originals.

Dins aquest sumari o taula, hi van compresos tots els textes originals arribats fins al present a coneixença o noticia nostra. No cal dir que si durant el curs de publicació en sortís per fortuna qualcun altre d'aquells fins ara ignorats o que's donen ja per irremisiblement perduts, li faríem bon lloch entre'ls que tenim, y estampat romandría amb ells, a fi de que l'edició no aparegués deficient o buida.

Aquests dèu anys de durada qu'ara per ara li assignam, no vajen entesos com a temps rigurosament precís, ni se-

nyalats ab carácter d'irreductibles. No signifiquen altra cosa si no que dins els medis materials ab que avuy contam, la tasca de publicar tres volums cad'any, representa el máximum del esforç que bonament creym possible. Mes, ¿qui'ns ha dit que aquesta desinteressada y patriòtica empresa nostra no arribi a obtenir majors encoratjaments, y no's veja afavorida de tal manera que'l contingent dels tres volums anyals se pogués encara aumentar fins a quatre o cinch, y així'ls dèu anys se reduíssen a sis o sèt, y fins y tot l'impressió de la trentena de volums fos possible dins un quinqueni?.... Per nosaltres no's perdrá: voluntat ardida y coratge ferm, ja'n tenim; y si l'edició lograva tan favorable rebuda com mereixen els textes que trèu a llum, redoblaríem l'afany y els desvetlaments que'ns ha de costar el menarla a bona fi; y allavors, la renaixent Literatura nostra se veuría acrescuda, dins més breu temps, d'un floret d'obres capdals, dignes d'ampla divulgació y seriós estudi.

Y encara y tot que sens optimismes ni falagueres esperances hajam mester tot el temps abans senyalat per enllestir l'edició lulliana, de bon'hora y en tan bell punt l'hem represa, que'l seu venturós acabament podría enllaçarse, per coincidencia ben singular, amb una data històrica memorable. Les susdites dèu anyades, a comptar de la que correm, finirán l'any 1915; y l'any 1315 va esser, segons el testimoni històrich y la llegenda tradicional, aquell en que una vida tant gloriosa com dilatada se va estingir: l'any 1315 fou, que Ramon Lull trespassá d'aquest món al altre. ¿Y qui gosará dubtar, dins l'actual resurgiment lullista, que Mallorca y Catalunya y totes les terres ahon encara s'escriu y's parla la llengua de Ramon Lull, no vullen commemorar solemnialment aquella data?... Trenta anys enrera (1876), a Miramar de Valldemossa s'hi celebrava — per iniciativa d'un príncep d'Austria,—el sisè centenari de la fundació del famós monastir-escola (1276). D'ara a dèu anys, el 1915, será arribada l'ocasió de commemorar el sisè centenari de la

mort del gran escriptor, del fervent apòstol y mártir qui sabé donar sanch y vida per un generós ideal, consagrant-li abnegadament còs y ánima.

Per ventura, d'aquí a llavors, s'haurá remogut del oblit ahon jau, dins la terra nadiva de Ramon Lull, el propòsit d'erigir al insigne compatrici el monument degut a la seua gloria. Mentres tant, els seus admiradors y devots s'afanyarán a erigirli el més alt de tots: el monument d'art y ciencia, redimint de desconeixença y perill de pèrdua les seues obres originals. Y d'aquest alt monument, mal ha d'anar que no'n posem la derrera pedra, en cumplirse la sisena centuria que l'immortal autor passá a millor vida.

¡Deu sab qui ho veurá, ni qui hi será a temps, a gaudir l'esplay de donar la feixuga tasca per acabada! Potser la mort trencará'l camí a qualcun de nosaltres, com al malaventurat Roselló... No hi fa res. Ell partí isolat, solitari; nosaltres feym estol. Si'n cau un a mitjan romiatge, un altre omplirá el seu buit. La colla de mallorquins lullistes no s'esvahirá. Encoratjats per la bona amor y la devoció ab que havem acomesa l'obra, que'ns empeny ardidament a avençarla y'ns multiplica y acreix les forces per comportar la somada y el feix que'ns hem carregat, tot nos fa esperar y creure, de teulades en avall, que Mallorca al cap de sis sigles deixará satisfet y quitat el deute en que's troba, amb el més gran y més gloriós dels seus fills: amb el qui obrí nous viaranys a la ciencia de son temps; amb el fecondíssim mestre, patriarca y capdevanter de tots quants embelliren, acresqueren y dilataren la nostra llengua.

Y es hora ja, y passa d'hora, de que a Mallorca y a Catalunya y dins el món literari, Ramon Lull deixi d'esser originalment un introvable, un menysconegut, un inèdit.

III

Els quatre llibres doctrinals estampats en aquest volum.—1. La *Doctrina Pueril:* m.ss. originals y traduccions provençal, llatina, mallorquina y castellana.—2. El *Libre del Orde de Cavallería:* text catalá y antiga versió francesa.—3. El *Liber Clericorum,* llatí y francès.—L'*Art de Confessió,* original y versió castellana.—Altres llibres doctrinals, de text perdut o ignorat fins ara.

SEGONS l'orde y distribució que'ns estableix la precedent Taula cronològica, obrim la represa sèrie de textes lullians y creym donarli el més adequat recomençament amb les quatre obres contingudes en aquest primer volum, que li atribuirán en certa manera'l carácter de preliminar o introductori dels altres. Per qualsevol lector novell, desitjós de penetrar a peu pla y orientarse bé, dins el *maremagnum* immens de la producció lulliana, será el més apropriat y just fet aposta aquest primer quèrn de llibres, doctrinaris, elementals, de la més simple estructura y de facilíssima comprensió, ahon s'hi pot fer la coneixença del autor en son aspecte didáctich.

Cap d'ells absolutament y en rigor pot calificarse d'inèdit. No obstant, encara que'l títol y el text més o menys autèntich de cadascun sien anats alguna vegada en lletra d'estampa, bé's pot dir que sols un dels quatre ha merescut fins a l'hora present els honors d'una edició genuinament válida y prenidora. (1) Les altres, per la forma deficient ab que foren fetes, o per la raritat qu'han adquirida fa molt de temps, apenes entren en compte, per que la reimpressió del text respectiu sia inútil ni sobrera.

D'aquests quatre llibres, els dos qui figuren al capdavant, la *Doctrina Pueril* y el *del Orde de Cavallería* perteneixen evidentment y de ple a la primera època d'En Lull, així

(1) La que del *Libre de Cavallería* publicá En Marian Aguiló, a Barcelona—1879; ed. de bibliòfil, en paper verjurat y carácters gòtichs.

pe'l temps en que foren composts y escrits, com y també per son estil y manera. D'un y altre s'en es conservada y arribada fins a nosaltres la lliçó original, si no en manuscrits de la primera fornada o d'un temps poch distanciat del autor, en trellats que s'escrigueren dins el sigle immediat a la seua mort, quant la nostra llengua arribada a son grau més alt de vigorosa opulencia y espandiment, no s'era contaminada encara ni enterbolida ab influencies y corrupteles esternes.—Del tercer opuscle, *Libre de Clerecía* o *dels Clergues (Liber Clericorum)* els més antichs trellats que avuy s'en coneixen son els llatins; y si es autèntich l'*explicit* reproduít al acabament de l'edició de 1499, única estampada fins ara, correspondría a un'època molt posterior (v. pag. 386); a la vellesa d'En Lull, al temps en que començant ja la seua senectut a ferli pensar si sería hora de donar repòs a sa ploma y concloure tanta abundor d'*arts* y llibres com duya escrits, el determinava a acabar la que intitulá *Art General derrera.*—Del breu manual *de Confessió* no s'en es poguda aclarir ni determinar ab bon fonament la data precisa. Si per una part la forma anònima que en son pròlech s'hi llegeix l'assimila a molts dels llibres de l'època primerenca, les vagues y confoses referencies que'ns donen d'ell els catálechs y els autors de bibliografía lulliana li assignen una data qu'oscila entre 1302 y 1312.

Ab tot y aqueixa forma anònima que hi adoptava l'autor, l'autenticitat de la *Doctrina Pueril* y del *Libre del Orde de Cavallería* com a veritables obres lullianes, es manifesta, evident, y negú may l'ha discutida ni pledejada. A cada capítol, a cada página s'hi perceb l'aleteig, la vibració palpitant, l'espressió característica del pensament de Ramon Lull; podría dirse que s'hi sent córrer la seua ploma. Si no'l delataven en aquests dos llibres la fraseología y l'estil, el revelaría palesament la materia de cadascun, y la manera de tractarla. Com més llibres dels indubitats conega y tenga ben vists el lector, més segur y convinçut estará de l'au-

tenticitat d'aquests dos, que román incontestable y fora de dubte. No hi ha catálech de llibres lullians,—començant pe'l més antich y coetani, datat de la fi d'Agost de 1311—ahon no hi figurin la *Doctrina Pueril* y el *Libre de Cavalleria:* aquest en els catálechs llatins, baix del títol de *Liber de Ordine equestri,* o *Liber de Militia seculari,* per distingirlo del altre, *de Ordine clericali,* ab que'ls bibliografs solen designar el *del Orde de Clerecía.*

Aqueix tractat qu'anunciava y deya espressament que volía escriure En Lull al acabar el seu llibre de *Cavallería,* (v. pag. 247), no creym que fos propriament el meteix *Liber Clericorum* arribat fins a nosaltres. Designat algunes voltes així, y altres més laconicament encara amb el simple títol de *Clericus,* el compendiós doctrinari que en tercer lloch del present volum estampam, no es en rigor y si bé's repara, un tractat del «orde de Clerecía», pensat y escrit paralelament al del *Orde de Cavallería* y que amb aquest pogués apariarse y fer-hi joch o *pendant.* No hi escriu l'autor ni hi tracta de la clerecía considerada com a organisme social, com a classe o estament, senyalant-li son orígen, categoríes y preeminencia, sos drets y devers, autoritat y missió, tal com ho fa quant tracta dels cavallers. Es més tòst un senzill breviari d'ensenyament catequístich, destinat als clergues més ignorants *(rudioribus)* d'aquell temps, entre'ls quals l'autor del *Clericus* llamentava ab justa rahó y planyía que n'hi hagués de tan mancats d'aptitut docent y tan dejuns de sagrades lletres, que fins y tot ignoraven allò meteix que tenien obligació d'ensenyar: cosa a son entendre tan injustificada, vergonyosa per ells y fora de lloch, com si un cavaller no sabés cavalcar bé o esgrimir les armes en la batalla. (1) De més a més, reiterava en el final,

---

(1) «*Turpe enim clerico est principia ad que ipse finaliter ordinatur ignorare; non secus ac militi si aptè arma in bello tractare non novit, aut equum insidere. Per talem namque ignorantiam clericorum deperit devotio, quia devotionis dispositione carent...*» etc. (v. pag. 296).

afegint-hi una especie de *post-scriptum,* qu'havía ordenat aquell llibre singularment per us de clergues y d'estudiants; y el trametía a l'Estudi general o Universitat de Paris, pregant a son canceller, rector, degá y altres mestres, que recordassen y li aidassen a obtenir les tres coses qu'ell havía proposades y demanades al Papa, trobant-se a Lyó: particularitats que corresponen y's conformen als fets biográfichs d'En Lull y entren de ple dins els propòsits y empreses que perseguía. Axò, per un vent, y la circunstancia especial, per altre, de trobarse el *Liber Clericorum* continuat dins el catálech primitiu de 1311, li donen carácter y color d'autenticitat, admisible y casi segura; per més que l'estil del llibre, desfavorit per haverlo de jutjar y quilatar al través d'una traducció, se ressenta visiblement de la data ja enderrerida o tardana en que fou escrit (1308) y el deixi distanciat, y no poch, dels bons llibres lullians de la primera època.

No tan facilment ni ab igual motiu se pot tenir per autèntica l'*Art de Confessió;* y si ara li discutíem o posávem en quarantena aqueixa autenticitat, ja no seríem els primers que la hi haguéssem negada. Els autors de l'*Hist. Littér. de la France,* entre altres, (tom XXIX, pag. 337), s'inclinen a suposar que no sia vertadera obra d'En Lull, tant per l'estil, que no los pareix el més propri d'ell, com per no trobar continuat el títol de tal llibre en cap dels antichs catálechs. Es ver que no hi figura en el de 1311 ni en el seu apendiç o complement (v. *ibid.,* pag. 72), y per trobarlo hem d'arribar als subsegüents, qui ja daten del sigle XVI. D'aquest temps semblen també les poques y més enderrerides copies manuscrites que s'en coneixen fins ara: tot lo qual ajuda a ferne la procedencia ben suspitosa. Per part nostra, encara hi afegiríem un'altra circunstancia negativa o desfavorable, sobre l'autenticitat d'aqueixa *Art de Confessió,* y es el fet de no veure-la may citada ni retrèta en un sol passatge o fragment autèntich d'En Lull, ab tot y tantes vegades com solía tocar aqueix punt de confessió y penitencia. Y si re-

param, endemés, que la lectura del breu y modestíssim opuscle trascorre tota, igual y llanguida, sense un sol trèt vigorós y viu, sense un cop de ploma genial y característich, d'aquells que prest o tart resplandeixen en les obres verament lullianes, fins y tot en les secundaries y de més planer estil, s'enfortirá la suspita de si aqueixa *Art*, més que obra del mestre, puga esser-ho realment d'algun imitador o deixeble. Així y tot, no hem volgut negarli el breu lloch y espay que necessitava, y l'hem estampada a continuació dels altres doctrinaris, a lo derrer del volum; com n'estamparem en els vinents qualcuna altra, de dubtosa o discutible autenticitat, si es encara inèdita o de poca divulgació: (1) anc que no sia per altra cosa si no per que la crítica puga aclarir y resoldre d'una vegada, ab coneixement de causa y ver fonament, quines son les obres qu'han de romandre en definitiva com a filles llegítimes del pensament y de la ploma de Ramon Lull, y quines les que com a bordes cal rebutjar, després d'anys y sigles en que per desconeixença o per inconscient admisió, n'han ostentada la paternitat, y a nom d'ell han corregut y rutinariament son citades. L'acostament comparatiu de l'or y el llautó, may resulta en perjuy de l'or; y vé a esser com a contrast y pedra de toch per destriar bé'ls dos metalls y contribuir a que no'ls puguen equiparar ni confondre.

El text que aquí donam de la *Doctrina Pueril*, l'hem obtengut per copia directa d'un manuscrit del sigle XV, de procedencia mallorquina, pertanyent ara a la Biblioteca Episcopal de Barcelona. Les variants y aclaracions que li

(1) Com, per exemple, el *Llibre de Benedicta Tu*, qu'una lectura distrèta y un judici massa optimista y de primera impressió'ns va inclinar a creure'l autèntich, (v. la *Revista Luliana*, n.º 4, any II); fins qu'un estudi més reflexiu y la compulsa d'un altre m.s. conegut posteriorment, no'ns deixen apenes dubte de que tal text es apòcrif y fou compost per un lullista anònim, a Valencia, una vintena d'anys desprès de la mort d'En Lull.

hem anotades a peu de página, son preses de tres altres textes no tan antichs: un m.s. del s. XVII, qui's troba a la Biblioteca Provincial y del Institut de Mallorca (y es el qui va indicat ab la lletra M); un altre poch posterior, procedent de la Cartoxa valldemossina (lletra C), y el text imprès de l'edició de Palma,—*P. A. Capó, 1736: un vol. en 8ᵘ*—(lletra P), ahon se vulgarisá aquell interessant llibre, encara que llastimosament afollat, a escuses de donarlo com a «*traduit à llengua usual mallorquina per un devot dexeble, à utilidat de los miñons de Mallorca.*» Ab l'inicial B marcam, entre les variants, les corresponents al m.s. de Barcelona. (1) N'hem vist y confrontat ademés: un fragment del antich text provençal que hi ha a la Bibl. Ambrosiana milanesa; una versió llatina no més antiga del 1600, a la nostra Provincial, y l'edició castellana de Salamanca (1742), feta sobre'l text modernisat de la mallorquina.

Per transcriure en sa lliçó original el *Libre del Orde de Cavalleria,* n'hem pogut veure el m.s. quatrecentista que fou per temps del Col·legi de la Sapiencia y d'En Gabriel Lull, s'esbarrá després, y per fortuna'l va retrobar y pogué adquirir l'anyorat mestre En Marian Aguiló (a. c. s.), que li serví per ferne la bella edició de 1879, y avuy el conserva'l nostre amich n'Angel, son fill y hereu: (2) un altre, incomplet, de la meteixa època, que possehía el nostre benvolgut compatrici En Miquel V. Amer, y ara es a la Biblioteca del Ateneu Barceloní; y per últim, una copia, acompanyada de traducció castellana, feta del P. Pasqual (s. XVIII), qu'es a la Bibl. Prov. Balear, y matriu probable d'aquella altra que, trobada entre'ls papers que foren den Jovellanos, va emprar D. J. Ramon de Luanco per ferne l'incorrecta y aparatosa-

(1) D'aqueix m.s. y dels altres que citam, juntament ab les edicions d'estampa, en trobará'l lector la descripció puntualisada, a la derrería del volum, dins les «Illustracions y notes».

(2) A la seua amable y generosa complacencia devem el poder donarne un facsímil fototípich de la primera plana, que trobará'l lector su-devant la pag. 203.

param, endemés, que la lectura del breu y modestíssim opuscle trascorre tota, igual y llanguida, sense un sol trèt vigorós y viu, sense un cop de ploma genial y característich, d'aquells que prest o tart resplandeixen en les obres verament lullianes, fins y tot en les secundaries y de més planer estil, s'enfortirá la suspita de si aqueixa *Art*, més que obra del mestre, puga esser-ho realment d'algun imitador o deixeble. Així y tot, no hem volgut negarli el breu lloch y espay que necessitava, y l'hem estampada a continuació dels altres doctrinaris, a lo derrer del volum; com n'estamparem en els vinents qualcuna altra, de dubtosa o discutible autenticitat, si es encara inèdita o de poca divulgació: (1) anc que no sia per altra cosa si no per que la crítica puga aclarir y resoldre d'una vegada, ab coneixement de causa y ver fonament, quines son les obres qu'han de romandre en definitiva com a filles llegítimes del pensament y de la ploma de Ramon Lull, y quines les que com a bordes cal rebutjar, després d'anys y sigles en que per desconeixença o per inconscient admisió, n'han ostentada la paternitat, y a nom d'ell han corregut y rutinariament son citades. L'acostament comparatiu de l'or y el llautó, may resulta en perjuy de l'or; y vé a esser com a contrast y pedra de toch per destriar bé'ls dos metalls y contribuir a que no'ls puguen equiparar ni confondre.

El text que aquí donam de la *Doctrina Pueril*, l'hem obtengut per copia directa d'un manuscrit del sigle XV, de procedencia mallorquina, pertanyent ara a la Biblioteca Episcopal de Barcelona. Les variants y aclaracions que li

(1) Com, per exemple, el *Llibre de Benedicta Tu*, qu'una lectura distrèta y un judici massa optimista y de primera impressió'ns va inclinar a creure'l autèntich, (v. la *Revista Luliana*, n.° 4, any II); fins qu'un estudi més reflexiu y la compulsa d'un altre m.s. conegut posteriorment, no'ns deixen apenes dubte de que tal text es apòcrif y fou compost per un lullista anònim, a Valencia, una vintena d'anys després de la mort d'En Lull.

hem anotades a peu de página, son preses de tres altres textes no tan antichs: un m.s. del s. XVII, qui's troba a la Biblioteca Provincial y del Institut de Mallorca (y es el qui va indicat ab la lletra M); un altre poch posterior, procedent de la Cartoxa valldemossina (lletra C), y el text imprès de l'edició de Palma,—*P. A. Capó, 1736: un vol. en 8ⁿ*—(lletra P), ahon se vulgarisá aquell interessant llibre, encara que llastimosament afollat, a escuses de donarlo com a «*traduït à llengua usual mallorquina per un devot dexeble, à utilidat de los miñons de Mallorca.*» Ab l'inicial B marcam, entre les variants, les corresponents al m.s. de Barcelona. (1) N'hem vist y confrontat ademés: un fragment del antich text provençal que hi ha a la Bibl. Ambrosiana milanesa; una versió llatina no més antiga del 1600, a la nostra Provincial, y l'edició castellana de Salamanca (1742), feta sobre'l text modernisat de la mallorquina.

Per transcriure en sa lliçó original el *Libre del Orde de Cavallería,* n'hem pogut veure el m.s. quatrecentista que fou per temps del Col·legi de la Sapiencia y d'En Gabriel Lull, s'esbarrá després, y per fortuna'l va retrobar y pogué adquirir l'anyorat mestre En Marian Aguiló (a. c. s.), que li serví per ferne la bella edició de 1879, y avuy el conserva'l nostre amich n'Angel, son fill y hereu: (2) un altre, incomplet, de la meteixa època, que possehía el nostre benvolgut compatrici En Miquel V. Amer, y ara es a la Biblioteca del Ateneu Barceloní; y per últim, una copia, acompanyada de traducció castellana, feta del P. Pasqual (s. XVIII), qu'es a la Bibl. Prov. Balear, y matriu probable d'aquella altra que, trobada entre'ls papers que foren den Jovellanos, va emprar D. J. Ramon de Luanco per ferne l'incorrecta y aparatosa-

---

(1) D'aqueix m.s. y dels altres que citam, juntament ab les edicions d'estampa, en trobará'l lector la descripció puntualisada, a la derrería del volum, dins les «Illustracions y notes».

(2) A la seua amable y generosa complacencia devem el poder donarne un facsímil fototípich de la primera plana, que trobará'l lector su-devant la pag. 203.

ment desgarbada edició de 1901, a despeses de la «R. Academia de Buenas Letras de Barcelona».

Tot lo que té de coneguda y ja divulgada la transcripció original d'aqueix llibre de *Cavalleria*, ho tendrá de nova y curiosa la fins aquí poch retrèta y entre nosaltres desconeguda versió francesa, del sigle XV, qu'estampam a continuació del text catalá, segons copia directa que n'hem haguda, del bellíssim manuscrit miniaturat que conserva el *British Museum*. No sols cridará l'atenció dels erudits aqueixa traducció antiga per son llenguatge, estil y sabor del temps, sinó per contenir, ademés de variants notables, alguns fragments y passatges qui no's troben a l'original; y tant pot esser que sien capritxosos afegitons de la ploma que'l traduí, com indicis reveladors d'algun altre text primitiu, ignorat fins ara. (1)

Per la transcripció llatina del *Liber Clericorum* hem seguit el text de l'edició gòtica de Paris-1499, (que designam ab l'inicial P en les notes a peu de página), confrontant-lo amb un altre text m.s., del sigle XV també, qu'es a la nostra Biblioteca Provincial. La versió francesa que l'acompanya *en regard*, procedeix del m.s. 1390, de la Mazarina de Paris, y la devem agrair a l'estimable cooperació del eminent hispanòfil y romanista Mr. A. Morel-Fatio.

Finalment, per estampar la breu *Art de Confessió*, nos ha servit una copia m.s. que n'hi ha a la dita Bibl. Provincial nostra; feta, segons sembla, en vista de l'edició que'l canonge Lluis Joan Vileta l'any 1567 en feya estampar, a casa den Claudi Bornat, impressor de Barcelona. Un'altra copia incompleta y a certs endrets illegible, que'ns es vinguda a les mans, nos ha permès restablir algunes paraules

---

(1) En donam també la reproducció en facsímil, de la seua plana inicial (v. pag. 249) bellament historiada y ornamentada. Tant el *cliché* fotográfich pera aquella reproducció com el trellat directe del manuscrit, los hem obtenguts, gracies a la diligent mediació del nostre bon amich y compatrici, n'Enrich Alzamora, aprofitant una de les seues freqüents estades a Londres.

y frases evidentment modernisades. Axí y tot, encara s'hi fa anyorar, a redòls, el llenguatge estil·lat y pur dels textes de la bona època. N'hem poguda veure, ademés, una versió castellana (s. XVIII), dins un volumet m.s. de la biblioteca particular del comte d'Ayamans.—D'aqueixa versió y de les altres abans citades, en van a l'acabament uns escapolons per mostra; y allá podrá'l lector esperimentar y comprovar-hi ell meteix si era exacte o no lo que més amunt notávem, sobre la diversa impressió que s'en trèu de la lectura de qualsevol text lulliá, segons si es feta directament a l'original, o en vista d'una traducció més o menys feel y encertada.

Per poder veure y coneixer en conjunt la producció lulliana especialment didáctica o doctrinal (deixant de banda l'*Art Breu* y les demés obres concebudes y escrites a la manera escolástica), a continuació dels llibres aplegats dins aquest volum n'hi mancaríen dos o tres més, el text dels quals ja fa anys y sigles que's considera com a perdut, o al menys, roman ignorat fins ara. Sería un d'ells el susdit *Libre del Orde de Clerecía,* que cap bibliograf lullista ha conseguit veure may, original ni traduít, ni n'ha haguda altra noticia o entresenya si no's l'anunci o promesa que'n feya En Lull, al concloure'l llibre *del Orde de Cavallería.* Comença ja per no figurar en el catálech primitiu de 1311, ahon tan indicada y natural cabuda tenía, al costat del *Liber de Militia* y del *Liber Clericorum* que espressament hi veym continuats; ni l'autor el torna citar may més en cap llibre seu, ab tot y tantes vegades com bellament ho podía fer, tractant y havent-ne rahó tan sovint y en tot sentit, de clerecía y de clergues. En el *Clericus,* singularment, sembla que hi hagués d'escaure una recordança per breu referencia al menys, d'aquell altre llibre tan similar, que per força havía d'acudirli a la memoria. Donchs res ne diu; y aqueix silenci absolut d'En Lull, així com la perdurable ausencia de tot text, son motius forts y validíssims per suposar que

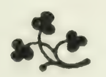
tal tractat a la fi no s'arribá a escriure. A vegades, repassant y refullejant els llibres lullians, nos es venguda l'idea d'una possible reconstrucció hipotètica d'aquell text ignorat, que no sería difícil, concordant y compaginant, entre molts de passatges y fragments, lo que sobre l'estament y orde de clerecía deixá escrit En Lull, en els capítols 27, 75 y 81 de la *Doctrina Pueril,* en la III[a] part del *Blanquerna (De Prelatura),* en la IV[a], ahon tracta *De Apostolical senyoría,* en freqüents endrets del *Libre de Contemplació,* singularment en son cap. 110, «*Com hom se pren guarda de so que fan los clergues*» y més encara en l'*Arbre apostolical,* vuytena branca o part de les setze en que va compartir el vastíssim y enciclopèdich *Arbre de Sciencia.*

Una reconstrucció consemblant y seguint pareguda norma podría qualsevol erudit y pacient lullista intentar del altre llibre, també fins ara desconegut, *Doctrina de príncep.* Tot el fonament o indici que resta per suposar qu'En Lull va escriure un doctrinari així anomenat, es la cita o menció indirecta que s'en troba dins el *Blanquerna,* o més exactament, dins l'*Art de Contemplació* (cap. 123), que ab la mística salmodía del *Amich e Amat* forma la cinquena y última part del llibre. Recompta allá que «lemperador ordená son imperi... el lexá a son fill, al qual hac fet un libre de *doctrina de príncep* en lo regiment de sa persona e de son palau e de sa terra; e aprés totes aquestes coses desemparà lo món...» etc. D'aquí prengué pèu, entre altres bibliografs, el P. Pasqual per registrar en son catálech lulliá el tractat de *Doctrina Principis in suo regimine,* y fins y tot per conjecturar (v. *Vindiciæ,* I, p. 125) qu'En Lull l'hauría escrit a instancia o prech del Rey de Mallorca En Jaume II, y que a tal llibre pogué En Jaume III trobar-hi materia o pauta per dictar aquelles famoses *Lleys palatines* que més avant En Pere IV d'Aragó imitava. Gran y fantasiós castell sembla tot això, per bastirlo y assentar sobre un fonament tant fluix com es el transcrit passatge.

Cabría, per últim, incloure sens gran violencia dins les obres lullianes compostes ab intenció didáctica o docent més o menys espressa, aquell singularíssim y anyorat *Libre de plasent visió* que l'autor, com si'n presentís la dolrosa pèrdua, se va complaure en ressenyar y descriure'l tan bellament (cfr. *Felix,* VIII, cap. 14) y en termes tan sugestius, que no fan sinó avivar y reverdir la recança de que ni un sol exemplar s'en haja salvat y sia arribat a temps nostre. Massa espinzellada y puntual sería aquella descripció, per suposarla purament imaginada o fantástica; ab major motiu quant l'editor del *Blanquerna* valenciá de 1521 assegura espressament haverne tengut de tal llibre un exemplar a la mà, y'ns pondera l'admiració qu'havía de produir a tots quants el véssen. No abandonem l'esperança, llunyana y tot, de que per sortada avinentesa vejam recompareixer, el dia manco pensat, un o altre llibre d'aquests, desprès d'anys y sigles de llamentarne la pèrdua.

Mentres tant, vulla'l lector rebre ab benvolença els que li oferim dins aquest primer volum, al qual seguirán de prop els altres dos d'enguany. Amb ells comença y segueix el tan desitjat *Llibre de Contemplació,* l'obra lulliana capdal y vertaderament *magna* en tots conceptes.

M. O. B.

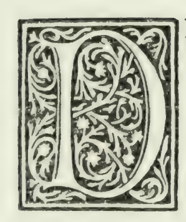

Doctrina Pueril

DEUS honrat, gloriós Senyor nostre, ab gracia e benediccio vostra comensam aquest libre qui es dels comensaments de DOCTRINA PUERIL.

Del Pròlech

EUS vol quens cuytem e treballem en ell a servir, car la vida es breu e la mort sacosta a nos tots jorns, e per assò perdiment de temps deu esser fort ahirable.[1] On, al comensament deu hom mostrar a son fill les coses qui son generals en lo mon, perque sapia devallar a les specials; e fassa hom confíger a son fill; e dassò que configerá,[2] enaprés cové que sia feta construccio en aquell[3] libre meteix, lo qual sia trelladat en latí, car enans entendrá lo latí.[4]

2. On, com assò sia enaxí, per amor de assò un hom pobre pecador menyspreat de les gents, colpable, mesquí, indigne que son nom sia escrit en est libre, fa abreviada-

---

1. C, perdua de temps deu esser molt avorrida: P, molt tinguda en ira.—2. C, P, que son fill en lo principi componga en vulgar assò que apendrá, perque entenga lo que compon.—3. M, P, en aquest.—4. C, P, perque més breument lo entendrá en llatí.—Cfr. cap. 73, 2.

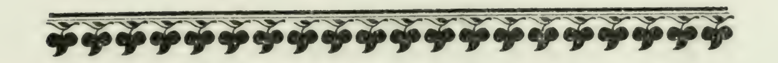
ment, com pus planament pot, aquest libre e daltres al seu amable fill, per tal que pus leugerament e enans pusque entrar en la sciencia, [1] en la qual sapia conexer e amar e servir son gloriós Deu.

3. En lo comensament cové que hom fassa apendre a son fill los .xiiij. articles [2] de la fe catholica, e los .x. manaments que Deus doná a Moyses en lo desert, e los .vij. sagraments de Santa Esgleya [3] e los altres capítols consegüents.

4. Covinent cosa es que hom a son fill mostre a cogitar [4] en la gloria de paradís e en les penes infernals e en los altres capítols quis contenen en aquest libre; car per aytals cogitaments se acustuma hom en amar e en tembre Deu, e consent a bons nudriments. [5]

1. C, perque més facilment y prestament puga entrar en sciencia.— 2. B, los .xij. articles: M,C, los dotze: P, los articles.—3. C,P, de la Santa Iglesia Romana.—4. C,P, a pensar.—5. C,P, puis per tals pensaments los miñons se acostumen a amar y temer a Deu, y consenten a bons costums.=A continuació posa P aqueix paragraf:—DIVISIÓ DEL LLIBRE. Aquest llibre se divideix en nou parts. En la primera de las quals se tractará de los Articles de la Fé. En la segona, de los deu Manaments de la lley. En la tercera, de los set Sagraments de la Iglesia. En la quarta, de los set dons del Esperit Sant. En la quinta, de las vuyt Benaventuranças. En la sizena, de los set gois de Nostra Señora Santa Maria. En la setena, de las set Virtuts, qui son el camí de la salvació, y de la matexa salvació. En la vuytena, de los set Pecats mortals, qui son el camí de la condamnació, y de la matexa condamnació. En la novena y ultima part se tractará de moltas altras cosas necessarias y profitosas, y dignas de esser sabudas de tots los miñons.

Dels .xiiij. Articles

CAP. 1. *De un Deu.*

FILL, tu sapies que articles son creure e amar veres coses e meravelloses.[1]

2. Lo primer article es creure en un Deu, lo qual es comensament de tots comensaments e senyor benfactor de tot quant es.

3. A creuret cové un Deu esser tan solament,[2] en lo qual no ha negun defalliment, ans es compliment de tots acabaments.[3]

4. Aquest Deu es invisible als teus ulls corporals, e es visible als ulls de ta anima,[4] e es digne de tota laor e de tot honrament.

5. En Deu es bonea e granea, eternitat, poder, saviea e amor, vertut, gloria e perfeccio, justicia, larguea,[5] misericordia, humilitat, senyoría,[6] paciencia. En Deu ha moltes vertuts semblants a aquestes, e quescuna destes vertuts e ensems[7] son un Deu ten solament.

6. Ubligat est a creure aquestes coses, e per assò est creat e vengut en aquest mon, que en un Deu ten solament creegues e adors e ams e temes: e si assò no fas, les penes infernals tapellen hon vajes[8] sostenir treballs infinits.

---

1. C, P, cosas veras y admirables de Deu.—2. C, P, convé que cregas que heyá un Deu tan solament.—3. C, de totas las perfeccions.—4. B, M, als teus huyls de ta anima.—5. C, liberalitat.—6. C, domini.—7. C, P, y qualsevol de aquestas virtuts y totas juntament.—8. C, te criden y te esperen a que vages.

7. Amable es Deu, car es tot bo: gran es Deu, car tot quant es torna en ell:[1] durable es Deu, car no ha comensament ni fi: temable es Deu,[2] car tot poder es en ell, e totes coses sap.

8. Fill, ama Deu per so quell tam[3] e quet fassa agradable a les gens.

9. La vertut que has en veser,[4] en oir, en odorar, en gustar, en palpar,[5] tota la has de Deu.

10. Ama veritat, per tal que la divina veritat not sapia mentider.

11. Menysprea la gloria daquest mon, que poch dura, per so que sies posseydor de la gloria que no ha fi.

12. La tua anima sadolla[6] de la perfeccio de Deu, car nuyla altra cosa no li pot donar compliment.

13. Fill, ama justicia; car si no ho fas, justicia te jutjará[7] a sofferir foch perdurable.

14. No sies còbou[8] a Deu de so quet ha donat, car més te pot donar e tolre[9] que altre.

15. Ages misericordia, si vols quet sia perdonat.[10]

16. Humiliat a Deu, qui exalsa los humils e devalla los ergullosos.

17. No ages vergonya[11] de honrar, servir e obeyr a Deu, car honrat senyor es; e ama paciencia, per so que no cayes[12] en la ira de Deu.

18. Fill, si creus en un Deu, a complir te cové totes estes coses damunt dites,[13] e moltes daltres semblants a aquestes, si vols esser agradable a Deu.

---

1. C,P, puis que totas las cosas se terminan en ell.—2. C,P, es etern, puis que no té principi ni fi; y es temible.—3. P, puis que ell te ama, y amalo perque te am.—4. P, La virtut que tens en veurer.—5. C,P, y tocar. —6. C,P, Assacía la teua anima.—7. B, iusticia te iugerá: C,P, te judicará.—8. C,P, No sias codiciós.—9. C,P, donar y llevar.—10. P, si vols que Deu ne tenga de tu.—11. C, no tengas empatx: P, no tengas verecundia.—12. P, perque no caygues.—13. C,P, convé que cumplas tot lo demunt dit.

Cap. 2. *De Trinitat.*

1. Obligat est, amable fill, a creure en la santa Trinitat de nostro senyor Deu, la qual trinitat es un Deu qui es en trinitat, so es a saber, Pare e Fill e Sant Esperit: e creure en un Deu[1] es lo primer article, e creure en lo Deu Pare es lo segon article, e creure en lo Deu Fill es lo terç, e creure en Deu Sant Spirit es lo quart.

2. Deus Pare engenra de sí meteix Deu Fill; e de Deu Pare e Deu Fill, ix[2] Deus Sant Espirit; e lo Pare e lo Fill e lo Sant Espirit son un Deu ten solament.

3. Infinidament eternal[3] e ab tot compliment engenra lo Deus Pare Deu Fill, e ix Deus Sant Espirit de Deu Pare e de Deu Fill.

4. Lo Pare es un, e lo Fill altre, e lo Sant Espirit es altre,[4] e totes aquestes tres persones son un poder, una saviea, una amor.

5. Fill, so quet dich de la Santa Trinitat de Deu e de la sua unitat, es axí e encara molt mils que not pusch dir:[5] e si tu en est mon per lum de fe assò creus, en laltre segle ho entendrás per lum denteniment illuminat per la divinal intelligencia.

6. ¿Sabs perque tu, fill, no pots entendre e est obligat a creure so que no pots entendre de la Santa Trinitat? es car la unitat e la trinitat de Deu es major que lo teu enteniment, e car yo not ho dich en manera que tu ho pusques entendre.

---

1. B,M, e creure .i. Deu: C,P, de hont creurer en un Deu.—2. C,P, procehiex.—3. C,P, infinidament, eternalment.—4. P, el Pare es una persona, el Fill es altra persona, y el Sant Esperit es altra persona.—5. C,P, es axí com te dich, y encara millor de lo que't puga dir.

7. No descrees tot so que no pots entendre; car si ho fas, tu vols fer major ton eneniment a totes coses. ¿E saps per quet parle enaxí suptilment? per so que ton enteniment sacustum a exalsar e endressar ton voler en amar Deu.

8. No menyspreus, fill, aquest libre per so car grossament es recomtat;[1] car jens es fet a exalsat enteniment, ans es fet per so quels enteniments dels infants pusquen esser exalsats a entendre aquest mon e Deu.[2]

Cap. 3. *De Creacio.*

1. Creador es faedor qui ha fet lo mon de no res. On, en lo comensament creá Deus lo cel e la terra, e fo lo primer dia dicmenge, en lo qual creá los ángels, e en aquell dia caegren[3] los demonis del cel, per so car volgren[4] esser semblants a Altisme,[5] e confermá Deus los ángels en estament que no poguessen pecar.

2. En lo dilluns creá Deus lo cel, en lo qual estan los ángels devant Deu.

3. En dimars creá Deus la mar e la terra e les erbes e los arbres e les sements.[6]

4. En dimecres creá Deus lo sol e la luna e les esteles per illuminar la mar e la terra.

5. En dijous creá Deus aucells e besties.[7]

6. En divenres creá Deus home, lo qual hac nom Adam; e con fo adormit, trach una costa don creá fembra,[8] so es Eva; e de Adam e de Eva som tuyt exits.[9]

1. P, perque es escrit baxament: C, perque sia tractat ab baix stil.—2. B,M, aquest nom de Deu.—3. C,P, caygueren.—4. C,P, perque volgueren.—5. P, a lo altíssim Deu.—6. C,P, y las seuas llevors.—7. C,P, las aves y los pexos.—8. P, y tenintlo adormit ly tragué una costella, de la qual creá la dòna.—9. P, som exits tots nosaltres.

7. En aquell dia meteix, mes Deus[1] Adam e Eva en paradís terrenal, e fo senyor[2] de totes les besties e de totes les plantes e de totes les aus e de tot so que terra leva ne sosté.[3]

8. En lo .vij^e. dia Deus reposá, a demostrar que Deus havía dat al home tot so qui era covinent e creat, e per allò[4] lo .vij^e. dia fo dia festival e dia de loar e donrar e de contemplar Deu, a demostrar que en aquell dia con lo mon comensá, covenc a fenir lo compliment de nostra reempcio.

9. Fill, si vols aver salvacio, a creure te cové que Deus es creador de tot quant es, e que tot quant es tornaría a no res, si Deus no ho sostenía; e sens Deu, so que es no sería.

10. Veyes, fill,[5] Deus con grans coses ha creades, axí com cel e mar e la terra, e veges quantes coses ha creades, e esguarda con les creatures que ha creades son belles e profitables. On si en les creatures ha tant de be, obri los ulls de ta anima, e veges con gran e noble es lo creador qui totes coses ha creades.

11. Tots los reys qui son ni tots los homens daquest mon no poríen crear una flor ni una bestia. No puría hom crear nula creatura; nula creatura no puría vedar al sol son moviment ne a la pluja son devallament.

12. Daquelles coses qui son al home pus necessaries ha Deus donada major abundancia, axí com de terra e daer[6] e daygua e de foch e de sal e de ferre e de pa, e de les altres coses semblants a aquestes.

13. Creades ha Deus ales als aucells per so que pusquen volar, e hals donada ploma per so que sia lur vestiment, e a besties ha creades ungles per so que sien lurs sabates, e als arbres ha creades fulles per so que pusquen

1. C,P, posá Deu.—2. P, y los feu señors.—3. C,P, y de totas las cosas que la terra produeix y sustenta.—4. C, y per causa de aço: P, y per aquesta causa.—5. C,P, Mira, fill.—6. C,P, de ayre.

los fruyts madurar, e als peys ha dada la mar per so que pusquen nadar, e a cada creatura ha creades Deus aquelles proprietats que los son mester.

14. Deus ha creat a hom lo cavall per cavalcar, e lastor[1] per cassar, el moltó per menjar, e la lana per vestir, e lo foch per calfar,[2] e lo bou per arar, e les altres creatures ha creades Deus a servir home.

15. Con serás, fill, a la taula e aurás devant tu les viandes que deus menjar, remembra quantes creatures veurás, les quals Deus ha creades, e entín[3] com les coses que menges ta Deus fetes adur[4] de diversos lochs.

16. Deus ha creats tos ulls per so que ab los ulls lo veges en les creatures quil representen als ulls de ta pensa, e Deus ha creada ta memoria per so que ab aquella lo remembres, e Deus ha creat ton cor per so que sia ta cambra hon lo tengues e lams, e Deus ha creades tes mans per so que fasses bones obres, e ha creats tos peus per so que per les sues carreres vajes, e ha creada ta boca per so quel lous[5] el beneesques.

17. No poría dir, fill, tantes creatures com Deus ha creades, ne no sabría dir la senyoría quet ha donada sobre elles, ne tu no poríes entendre lo gran deute en que tu est esdevengut, per lo gran benifet[6] que tu has reebut de ton Creador.

18. Remembret com Deus te pogra fer pera o fust o bestia, sis volgués:[7] entín com te pogra fer contret o jueu o sarrahí o demoni o alcuna altra cosa a la qual fora mellor cosa[8] no esser que esser.

19. A considerar e a pensar te cové, amable fill, totes les coses demuntdites, per tal quen aquest mon faces obres per les quals sies agradable als sants de gloria e a Deu.

---

1. P, y lo falcó.—2. C, per calentar.—3. C,P, y entén.—4. P, aportar.—5. P, que lo alabes.—6. C,P, los grans beneficis.—7. C,P, recorda com Deu podría haverte fet pedra o lleñam o bruto animal, si agués volgut.—8. B,M, mayor cosa.

CAP. 4. *De Recreacio.*

1. RECREACIO es recobrar so que avía perdut nostre Senyor Deus en son poble, e recreacio es tolre[1] al demoni son poder, lo qual avía sobre nosaltres.

2. En peccat e en error cahec, fill, tot lomenal linatge per nostro primer pare Adam e per nostra mare Eva, qui foren desobedients a Deu senyor de gloria; e per assò covench quel peccat fos vensut e sobrat[2] per aquell qui es pus contrari a peccat que neguna altra cosa.

3. Con Deus ¡beneyt sia ell! hac creat Adam e Eva els hac mesos en paradís terrenal, ell feu manament a Adam que de tots los fruyts menjás enfora dun; car si daquell menjava, segur fos de mort. El demoni en forma de serpent vench a nostra mare Eva e conseyáli que ella feés tant, que Adam menjás del fruyt que Deus li avía vedat; e car Adam menjá daquell fruyt e fo desobedient a nostro Senyor Deu, per assò cahec esta mort e est trebay que tu vous en nosaltres, e fo feta discordia entre Deu e lumenal linatge.

4. Si Adam no peccás ni passás[3] lo manament de Deu, nul home no morira ne agra fam[4] ne set ne calor ne malautía ne treball; mas per loriginal peccat, sapies, fill, que tuyt cayguérem en la ira de Deu, e Adam e Eva foren gitats de paradís en aquell dia en lo qual hi foren mesos.[5]

5. Tots aquells qui muríen anaven en foch infernal, destrò que plach[6] al subirá Pare que son fill presés carn

1. C,P, llevar. —2. C,P, vensut y superat.—3. C, ni hagués transgredit. —4. C, no moriría ni tendría fam.—5. C, en aquell día en que foren posats allí: P, posats en ell.—6. P, fins que plagué.

de nostra dona Santa María per gracia de San Esperit: on, adonchs lo Fill de Deu per gracia e pietat vench en una donzella verge qui es apellada nostra dona Sancta María, la qual fo del linatge de Daviu.

6. En aquella donzella lo Fill de Deu fo encarnat e nasqué ella estant verge, sens que no fo corrumpuda ne perdé sa vergenitat: de la qual donzella nasqué Deu e home ensems, so es, nostro Senyor Jhesu Christ, en lo qual son dues natures, so es a saber, natura divina e natura humana: les quals dues natures son una persona ten solament.

7. Aquest Jhesu Christ vench en lo mon per recrear lo mon e per exalsar lumanal linatge qui era caygut, e lo qual fo exalsat ab ver ajustament[1] de natura divina e de natura humana e ab lo treball e passio que sostench per amor de nosaltres.

8. Fill, a creure te cové en aquest Senyor Jhesu Christ de que yot parle; car si no u feyes, no seríes recreat ne sería levada de tu la colpa la qual te fo donada per lo primer pare, en la qual son los jueus els sarrayns els altres infeels,[2] per so car no creen en laveniment ne en la passio de nostro Senyor Jhesu Christ.

9. Si tan mala cosa es peccat e esser desobedient a Deu, que per un peccat ten solament fom tuyt[3] en la ira de Deu, e per aquell peccat a delir,[4] lo Fill de Deu ne volch esser encarnat e a la humanitat quen pres li covench sostenir angoxes e treballs e greu mort;[5] guardat, fill, de peccat, car per peccat es hom desobedient al Altisme, e Deu es enamich dom con hom fa peccat. E per la desobediencia e per lo peccat van los peccadors en foch perdurable a sostenir angoxes e treballs e perdre la eternal gloria de nostro Senyor Deu.

1. C, per virtut de la conjunccio: P, de la unió.—2. P, los juheus y los altres infaels.—3. C, tots forem.—4. C,P, per borrar aquell pecat.—5. C, y convingué que la humanitat que prengué sufrís grans treballs y gravosa mort.

CAP. 5. *De Gloria.*

1. GLORIA es, fill, continua e franca benuhiransa sens nuyl cessament,[1] e es en aquell qui dona gloria: la qual gloria es donada per nostro Senyor Deu qui glorieja en la gloria e dona gloria als sants de gloria. On si tu, fill, vols aver gloria, a creure te cové[2] que Deus sia glorificador dels benuhirats de paradís e que aquells sien gloriejats en la sua gloria, e que Deus los glorieja en sa gloria metexa.

2. Enaxí com lo foch qui ab sí metex sescalfa, enaxí lo divinal Rey de gloria ab sí metex dona gloria als ángels e als sants qui son en gloria.

3. Si Deus en aquest mon dona a ton cors benuiransa daquestes coses corrumpables temporals qui no son gloria ne han gloria, ¡quant més, fill, lo Rey de gloria, qui es gloria, pot donar a sos amichs en paradís gloria!

4. Sapies, fill, que la gloria de paradís es veer Deu e amar Deu e adorar e loar Deu: e cascun dels sants de paradís es gloriejat en la gloria del altre.

5. No crees, amable fill, que en gloria hom menuch ne beva ne jaga hom ab fembra;[3] car totes estes coses han defalliment e sutzetat,[4] e aquestes coses se covenen ab aquest mon qui es sutze e corrumpable e ple de defalliments.

6. ¿Veus tu, fill, lo cors mort del home just, lo qual podrex en terra con hom lo soterra? aquell cors resuscitará al dia del juy, e será pus resplendent quel sol, e no

1. C, continua y frequent benaventuransa sens alguna cessacio.—2. C, convé que cregas.—3. C, menje ni bega, o dorme ab dona.—4. P, ténen imperfecció y impuresa: C, defecte y torpesa.

morrá,[1] e aurá més de gloria que no es tota la gloria qui es en los homens daquest mon.

7. Si tu, fill, menys prees la gloria daquest mon per so que ajes la gloria daquell altre, tu aurás gloria qui durerá aytant com la gloria de Deu: e donchs, remembra e entin com per menys prear poca gloria qui poch dura, pots gonyar gloria qui durará aytant com la gloria del Altisme.

8. ¡Ah, fill, e con en gran malediccio son aquells qui per una poca de benuyransa temporal perden la celestial gloria que no ha fi, e van en turments perdurables a esser sotsmesos a infinits treballs!

9. Si tu, fill, entres en gloria, on que sies aurás gloria e atroberás gloria. ¿E sabs perque? per so car en tots los lochs de gloria es lo glorificador el senyor de gloria.

10. Aquells qui son en gloria, aytant amen com entenen, e aytant entenen com amen, e tot so han que amen e entenen.[2] On si tu, fill, en aquest mon no pots aver tots los delits daquest mon que entens, guardat que no perdes a ton voler la gloria que lo teu enteniment no pot entendre.

11. Si tu, fill, no daves la tua má per un diner nel teu cap per dos, guardat que no perdes la celestial gloria per la gloria daquest mon: e si tu per la gloria daquest mon menys prees la gloria del altre segle, mit lo teu dit en lo foch, e assage[3] si [sempre lo hi porás sostenir una hora; e si no pots, guarda com][4] porás sostenir lo foch infernal perpetualment, lo qual sostenen los dampnats;[5] car aquell foch te covendrá a sostenir, si menys prees la gloria de nostro Senyor Deu.

1. C, y may morirá: P, y ja may més tornará morir.—2. P, y tenen y posseyhexen tot lo que aman.—3. C,P, posa un dit al foch, y prova.—4. Manca aqueixa frase en el m.s.B.—5. P, que sofrexen los dimonis y los condamnats.

Cap. 6. *De Concepcio.*

1. A creure te cové, fill, en la concepcio de nostro Senyor Deu Jhesu Christ, la qual es lajustament quel Fill de Deu feu ab natura humana, qui fo ajustada ab natura divina per gracia de Sant Esperit en lo ventre de nostra dona Sancta María gloriosa.

2. En lo comensament, con plach[1] a nostro Senyor Deu ques volch humiliar a recrear lo seu poble, tramès lángel Sent Gabriel a nostra dona Sancta María. Aquell ángel gloriós aportá saluts a nostra dona Sancta María, de nostro Senyor Deu, e dixli: *Ave Maria, gratia plena, dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui: Spiritus Sanctus superveniet in te et virtus Altissimi obumbrabit tibi.*

3. Aquestes saluts digues, fill, sovint a la Verge gloriosa; car lo major plaer e lo major honrament que hom li pot fer, es que hom la salut per aquelles saluts metexes[2] que lángel Sent Gabriel li aportá de nostro Senyor Deu. E encontinent que la verge María consentí a les paraules que Sent Gabriel li dix de part de nostro Senyor, concebé ver Deu e ver hom e fo ahombrada de Sant Esperit.

4. En aquella concepcio fo la obra de totes les tres persones divines; mas la persona del Fill sencarná tan solament, a demostrar la diversitat qui es entre lo Pare e lo Fill e lo Sant Esperit.

5. Lo Fill de Deu es aquell qui es una persona ab la humanitat qui fo presa de la carn pura e de la santificada sanch de nostra dona Sancta María.

---

1. C, quant plagué.—2. C, per aquellas matexas salutacions.

6. Ensemps fo, fill, ajustada la anima el cors de Jhesu Christ ab la natura divina; e la sua anima el seu cors ensemps foren en lo ventre de nostra dona; e en aquell temps meteix quey foren, hach lo cors de Jhesu Christ tots sos membres e tota sa forma; e en aquella saviea e en aquella vertut e en aquell poder en que fo Jhesu Christ con fo creegut e hach perfeta edat,[1] en aquella metexa saviea e ab aquell poder e vertut fo, encontinent que fo ajustada ab lo Fill de Deu.

7. Not meravells, fill, destes paraules que yo tramet a tu escrites, de la concepcio del Fill de Deu, car obra fo miraculosa, la qual fo feta sobre natura per lo poder divinal qui pot fer totes coses.

8. Ubligat est, fill, a creure aquestes coses que yot dich de la concepcio del Fill de Deu, e obligat est a cativar ton enteniment, per so que sies exalsat per lum de fe: car enaxí com naturalment som tuyt ubligats a murir, en axí per la nostra fragilitat e per la subirana obra del Altisme som tuyt obligats a creure so que no podem entendre del aveniment del Fill de Deu.

9. Laveniment del Fill de Deu Jhesu Christ fo denunciat ans que fos, per los sants profetes e per los sants pares,[2] als quals fo revelat per divinal espiracio.

10. Obri, fill, los ulls de ta pensa e veges lo gran honrament quel Fill de Deu ha fet a tot lumanal linatge, en so que volch pendre la nostra natura e volch esser una persona metexa ab aquella.

11. Remembret la bonea, granea, eternitat, poder, saviea, amor e les altres vertuts qui son en nostro Senyor Deu, e veges con meravellosament e manifesta son manifestades en la concepcio e en la encarnacio del Fill de Deu.

12. Con lo Fill subirá celestial age tu tant honrat en so que ha presa natura humana semblant a la tua, amable

1. C, quant fonch crescut y tengué perfeta edat: P, quant fonch gran. —2. C,P, y per los Sants Patriarcas.

fill, yot don de consell a tu, et prech et man aytant com pusch, que totes les tues forces metes en conexer, amar, honrar, loar e servir nostro Senyor Deu Jhesu Christ, per tal que tes paraules e ta vida e tes obres a Deu de gloria sien agradables.

13. On, si tu vols esser honrat, honra lo Fill de Deu qui tant ta honrat: e si vols amar, ama Jhesu Christ[1] qui tant ta amat; e si has treball ne tristor, consolat en aquell qui, per tu, humanitat ha ajustada a deitat.

Cap. 7. *De Nativitat.*

1. El novè[2] mes quel Fill de Deu fo encarnat, volch náxer de nostra dona Sancta María, de la qual nasch Deu e home, e sens dolor e sens corrupcio de nostra dona Sancta María.

2. Sapies, fill, que nostra dona Sancta María era pobra fembra daquestes riqueses temporals; mas rica era de vertuts, e nada fo donrat linatge: e per assò, con plach al Fill de Deu que nasqués, nasch en pobre lloch, so es a saber, en lo presepi[3] on menjaven les besties.

3. Si los fills dels Reys e dels grans barons nexen en palaus e en cambres e en draps daur e de seda, lo Salvador del mon nasch en lestable e en la paya que les besties menjaven.

4. ¡Ah, fill, e con breus foren los draps on lo Fill de Deu fo enbolcat, e ten pocs foren aquests, e per ten poques persones fo servit e aministrat! E però[4] tots los homens qui nexen son nats en colpa e en peccats, e lo Fill de Deu nasch per delir e destruir colpa e peccat.

1. B,M, honra Jhesu Christ.—2. B,M, El noe.—3. P, en la menjadora.—4. M, Empero: C,P, y sapies que tots los homens.

5. Con vourás, fill, alcuna bella fembra jova, pobrament vestida, e son esguardament te significa honestat, e aquella portará son bell fill en son bras, vestit pobrament, adoncs cogita en la nativitat del Fill de Deu, qui en lo bras de nostra dona Sancta María era pobrament vestit.

6. Enaxí com los altres infants pochs,[1] se lexava aministrar lo Fill de Deu a nostra dona, e poch a poch crexía son cors, jatsesia assò que[2] son poder o sa vertut fos major que tot laltre poder e tota laltra vertut qui es en les creatures.

7. Aesma con dolç esguardament era aquell[3] qui era entre Jhesu Christ e nostra dona, quil sabía son fill e senyor de tot lo mon, e Jhesu Christ qui sabía sa mare la mellor e la pus noble e la pus bella dona que anch fos[4] ni será.

8. Amable fill, tu est nat e vengut en aquest mon per honrar e servir aquell Fill de Deu de que yot parle, per lo qual te monest que tu lams el desigs veer. On, si tu nol ames nel serveys, farás contra so per que est vengut en lo mon e serás servu e catiu de perdurables trebays, als quals serás jutjat per la dreturera[5] sentencia de nostro Senyor Deu.

CAP. 8. *De la Passio.*

1. AB amor e ab plant[6] te deuría esser recomtada, amable fill, la passio de nostro Senyor Deu Jhesu Christ, car aquella mort e passio fo la major contrestacio[7] damor e de dolor que anch fo ni pusca esser.

1. C,P, los altres infants petits.—2. C,P, encara que.—3. C, pensa quant dols era aquell mirar.—4. P, que ja may sia estada.—5. B, derrera.—6. B,M, e ab pau: C, y ab llanto: P, y ab plor.—7. B,M, contestacio.

2. En aquell temps, con nostro Senyor Jhesu Christ hac edat de .xxx. anys e preycava lo poble de Israel[1] e feya molts de miracles, sesdevench quels jueus tractaren en sa mort, e Judes Escarioth qui era un dels .xij. apòstols vené als jueus per .xxx. diners lo Fill de Deu, nostro Senyor Jhesu Christ: e lo Fill de Deu, qui es senyor de tot quant es, sofferí que fos venut e liurat a mort e a passio, per so que deliurás lo seu poble del poder del diable.

3. Com sacostá la passio de Jhesu Christ, al dia que dech morir Jhesu Christ estava en oracio; aquella nit denunciava la sua passio als apòstols e a aquells qui ab ell eren, e pregavals que estiessen en oracio e que dixessen aquestes paraules: *Pater noster qui es in cœlis,*[2] *sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra: panem nostrum cotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, et ne nos inducas in temptationem, sed libera nos a malo.*

4. En aquella nit que Jhesu Christ ahorava en quant era hom e feya reverencia a la santa deitat, a demostrar que ell era hom; vench Judes ab gran gent de jueus armats,[3] los quals prengueren e ligaren nostro Senyor Deu Jhesu Christ e menarenlosen,[4] per tal que fos crucificat e mort.

5. Veges, fill, con gran fo la humilitat de Jhesu Christ, car ell qui era e es senyor de tot lo mon se lexava ligar als jueus. Veges e entín con coralment amava la salvacio del seu poble, lo qual se avía a salvar per la sua mort.

6. Los apòstols e tots aquells qui eran ab ell, tots lo desempararen e fugiren, sal ten solament Sent Pere quil seguía; empero .iij. vegades lo negá aquella nit, e dix que nol conexía.

7. Sapies, fill, que los jueus despullaren lo Salvador

1. B,M, dirael.—2. B,M, *in celis:* més avall, *in celo:* C, *Pare nostre qui estau en los cels &c.*—3. C, ab gran turba de armats judíos: P, ab gran multitud *(sic)*.—4. C. el sen amanaren: P, lo aportaren.

de tot lo mon e escupirenli en la cara e clucarenli los ulls e feríenlo e donavenli collades,[1] e puys ells li demanaven qual era aquell quil avía ferit: en totes les maneres que fer podíen, lo ahontaven e lescarníen: e ell era vengut per salvar e per trer ells[2] del poder del demoni.

8. Entrò al dia no estigueren en als,[3] mas en ferir e en escarnir lo Fill de Deu, e al matí ells lo liuraren a Pons Pilat qui era procurador del senyor de Roma,[4] e aquell feulo[5] assotar tant regeament, que aquell seu cuyr tan preciós[6] de son cors tot era romput[7] e esquinsat, e la sanch decorría per tot lo cors.

9. Con lagren assotat, feerenli aportar la creu entrò al loch on lo crucificaren, e clavelarenlo en ella,[8] e puys dressaren la creu: e estava penjat en la creu per tal que tuyt lo veessen.

10. Ab sal e ab fel, ab suja e ab vinagre lo abouraren, e son cap ab corona despines coronaren, per tal que les espines li entrassen per lo cap: ab lansa lo feriren per lo costat tant fortment, que lo cor li partí per mig.

11. En aquesta passio e dolor estech lo Fill de Deu per amor que salvás son poble, e murí per so que tu poguesses aver lig acabada, per la qual poguesses aver gloria: car sil Fill de Deu se volgués, los jueus ne tots los homens nels demonis qui son, nol pogueren turmentar ne auciure, car ell es senyor poderós sobre tots; mas car la sua mort era mester a salvar son poble, per so volch soffferir que hom lo turmentás e lauciés.

12. Sapies, fill, que una gota de la sanch de Jhesu Christ abastara a rembre[9] tot lo poble; mas per la gran amor quens ha, volch que tota la sua sanch ne fos escampada; car tot enaxí com ampolla qui es ten fortment trencada que noy pot romanir gens de ví, enaxí lo cors de

1. C, bofetadas: P, galtadas.—2. C, y per treurels.—3. C, fins que fonch de dia no feren altra cosa.—4. C, Governador elegit per el poble romá.—5. B,M, foulo.—6. P, tant cruelment, que la pell preciosa.—7. B, corrumput.—8. P,C, lo enclavaren en ella.—9. P, era bastant para redimir.

Jhesu Christ fo per tants lochs foradat e nafrat, que gens de sanch noy romás.

13. Amable fill, si vols viure en gloria, plora la mort de ton Senyor Jhesu Christ; e si no pots plorar, nol ames tant com ta mare ama tu: la qual ploraría si hom devant ella tauceya et turmentava.

14. Fill, no ten solament era menyspreat Jhesu Christ en aquell dia que penjava mort en la creu, que en aquest temps en que ara som es menyspreat e blastomat e escarnit; car molts son los homens qui per ell no ploren ni moren ni li han grat[1] de la passio que sostench per amor dells; e molts son los infels quil deshonren el blastomen e qui creen que ell sia estat hom fals e galiador.[2]

15. Fill, guarda en la creu e veges com te representa la passio de Jhesu Christ qui está ab los brassos estesos,[3] e espera que enaxí com ell es mort per amor de nos a salvar, que enaxí nos no temem mort per ell a honrar.

16. A morir te cové, fill, vulles o no: e donchs, pus que has a murir, vulles murir per honrar aquell senyor quit ha creat e quet dona tot quant has, e quit pot dar foch perdurable e quit vol dar gloria qui no ha fi, e qui per la tua amor es vulgut murir.

17. ¿Sabs per que tu no vols murir per Jhesu Christ? per so car la mort te fa pahor, e per so car ames més esser en aquest mon que en laltre. On, si tu fosses Jhesu Christ, ja no volgres murir ne murríes, con sia cosa que Jhesu Christ no murría sis volgués.[4]

18. ¿Qual cosa es aquesta, quel senyor muyra per son vassall, e lo vassall no vuya murir per son senyor? ¿ne per que los cavallers daquest mon moren en la batalla per lur senyor?[5] ¿ne per que es duptada la mort, qui es porta de vida on son los sants de gloria?

1. C, ni li donen gracias.—2. C,P, fals y enganador.—3. B,M, brassos esteses.—4. Esborrada aquexa cláusula desde «On, si tu fosses» en el m.s. B.—5. P, para honrar son Señor terrenal.

19. ¿Sabríes me respondre, fill, qual mort es mellor[1] ne pus dolsa, o murir per amor o per malautía? ¿ne vulríes tant amar que volguesses e sabesses e gosasses murir? E si no mors per amor, ¿sabrás ho desijar?

20. Sapies, fill, que mort natural no ret fruyt ne gazardó,[2] ne aquell qui no ama no sab murir, ne qui no gosa murir no es en estament de salvacio.

21. Remembra, fill, quants son los homens qui moren per ajustar diners e per aver la vana gloria daquest mon, e veges quants son los homens qui moren per lo Salvador senyor de tot lo mon, qui murí per amor de nos.

22. Amable fill, com tage a dir daltres coses, cové que lexem la materia de que parlam; de la qual materia moltes paraules sanctes e devotes pusquen esser recomtades agradablement.[3]

CAP. 9. *Con nostro Senyor Deus devallá als inferns.*

1. EN lo temps dels prophetes e dels sants pares, ans quel Fill de Deu fos encarnat e crucificat, tots los prophetes els sants qui eren ans del aveniment[4] de Jhesu Christ Fill de Deu anaven en infern per rahó del original peccat. On, con plach al Fill de Deu que fo encarnat e nat, Sant Johan Baptista[5] fo missatge del Fill de Deu als sants qui eren en les penes infernals turmentats, e denunciá a aquells laveniment del Fill de Deu: del qual foren los sants alegres e consolats.

1. B,M, mayor.—2. C, remuneracio: P, ganancia.—3. C,P, agradables á nostro Sr. Deu.—4. B,M, qui creeien en laueniment: C, qui foren antes de la vinguda.—5. B, Baptiste.

2. Sapies e creegues, amable fill, que con lanima de nostro Senyor Jhesu Christ lexá lo cors mort en la creu, que encontinent devallá als inferns e venc a Adam e Abraam e als altres prophetes e sants, e trach aquells, a forsa dels demonis, de lur presó, e meslos[1] en gloria celestial, la qual no aurá fi.

3. Con Adam viu son Senyor venir e son Creador per ell a deliurar del trebay e de la dolor hon avía estat .v. milia anys, adoncs dix:—Aquestes son les mans quim crearen em formaren, e aquest es lo Senyor quins ha remembrats en la sua gloria.

4. Lo gran goyg que Adam e los altres sants agueren, fill, nol te poría recomtar, ne tu nol te puríes aesmar; empero tu pots cogitar con gran goyg auríes si hom te treya dun pou plen de foch, de sofre e de serpents e de tenebres, e hom te mudava en la gloria celestial.

5. Si per un peccat de Adam les animes dels prophetes qui no consentiren al peccat estegren ten longament a infern, e tots temps hi estegren[2] sil Fill de Deu no vengués, remembra, fill, con gran cosa es la justicia de Deu qui tan fort ponex[3] peccat; e no creegues, fill, quel Fill de Deu venga altra vegada deliurar los peccadors qui son en los inferns.

6. Sapies, fill, que lo Fill de Deu romás ab lo cors de Jhesu Christ[4] en la crou; e ab la anima devallá en los inferns, estant lo cors en aquell loch hon fo crucificat: ¿e sabs per que? per so que fos significat que lo Fill de Deu es per tots los lochs qui son: car tot quant es creat no es ten gran com es lo Fill de Deu.

---

1. C, y los posá.—2. P, y per sempre hi haurían estat.—3. C,P, tan fortment castiga.—4. B,M, ab Deu Jhesu Christ.

CAP. 10. *De Resurreccio.*

1. A CREURE te cové, fill, que lo divendres con nostro Senyor Jhesu Christ fo crucificat e mort per nosaltres a salvar, adoncs Joseph ab Arimatia[1] qués lo cors[2] de Jhesu Christ a Pons Pilat, per so quel soterrás en un moniment molt bell, lo qual havía fet a sos obs.[3]

2. On, con lo cors de Jhesu Christ fos donat a Joseph ab Arimatia e fos lo major don quell pogués reebre, e com aquell cors ten preciós fos humiliat a esser sotsmes en la terra; remembra, fill, en estes paraules que yot dich, si vols aver humilitat.

3. Sapies quel ters jorn resuscitá; e per manifestar la gran misericordia de nostro Senyor Deu, volch primerament aparer a la Magdalena, qui era estada molt peccadora fembra; e car amava Jhesu Christ ab gran caritat, e car caritat es la major vertut que hom pot aver, a demostrar que caritat es al Fill de Deu molt agradable, lo Fill de Deu aparech a la Magdalena.

4. Dementra quels apòstols estaven en una cambra e les portes eren tancades, nostro Senyor Jhesu Christ aparech a aquells, per demostrar que ell era resuscitat ab cors glorificat qui no ha empatxament de passar per tot loch; e a demostrar que ell era vertaderament home, demaná a menjar.

5. Lo gran alegre[4] qui fo entrels apòstols con veeren lur Senyor resuscitat, no es qui ho pogués recomtar; e per assò con Jhesu Christ fo partit dells, vench Sent Thomás, qui era un dels apòstols, al qual dixeren que Jhesu

1. B,M, abanimacia.—2. P, demaná lo sagrat cos.—3. C, a ses costes.—4. C,P, la gran alegría.

Christ era resuscitat; mas Sent Thomás respòs que nou creya entrò que ell mesés los seus dits en les nafres de Jhesu Christ e fos occasio a creure.

6. E car Sent Thomás no volch creure, nostro Senyor Jhesu Christ apparech a Sent Thomás, dient:—Mit,[1] Thomás, tos dits en mes nafres, e sapies, pus nou vols creure. On, per so que fos demostrat que a nostro Senyor Deus es agradable lenteniment qui sexalsa per saber veritat, per assò sofrí que Sent Thomás li mesés les mans en lo costat, dient:—Tu est senyor meu e Deu meu.

7. Amable fill, en la resurreccio de nostro Senyor Jhesu Christ fo representada e significada la nostra resurreccio, la qual será al jorn del judici, con serem resuscitats e jutjats per lo Fill de Deu.

Cap. 11. *De la Ascensio.*

1. Entín, amable fill, aquestes paraules que yot dich, e ages creensa en elles. Sapies que aprés .xl. jorns que nostro Senyor Jhesu Christ fo resuscitat, sen pujá al cel, seer a la part dreta[2] de Deu lo Pare. On, com aquest mon sia loch de corrupcio e de defalliment, e car lo sant cors gloriós del Fill de Deu sia glorificat, per assò, fill, no fora covinent cosa que cors ten gloriós com aquell romangués sajús en aquest mon enfre nos qui avem cors mortal e corrumpable.

2. En lascensio del Fill de Deu es significada lasumcio el pujament quel teu cors ferá, fill, al dia del judici, en lo cel, si en aquest mon est servidor e amador e loador del Fill de Deu; car enaxí com lo Fill de Deu vench en aquest mon pendre nostra natura e sen pujá al cel ab ella,

1. C,P, posa —2. P, à seurer à la dreta.

enaxí pujará en los cels tots los cossos daquells qui son e daquelles, qui en est mon serán estats sos servidors e qui creurán la sua encarnacio e qui plorerán per honrar sos honraments. Mas si per aventura, fill tu est hom peccador e est desagradable a nostro Senyor Deu e no creus en los articles de la santa fe catholica, per cert sapies que ton cors al dia del juy devallará als inferns, e aquí estarás ab los demonis en foch perdurable.

3. Veges, fill, los aucells con volen e pujen per laer,[1] e remembra con gran gloria aurás si per laire vas on te vulles; e veges con gran dolor aurás si ton cors devalla al abís infernal e en cárcer tenebrós e en presó, sens nula consolació e engoximent.[2]

4. Enaxí com tots los ángels e tots los sants de gloria ab cant de molt gran dolçor e ab gran professó exiren a nostro Senyor Jhesu Christ per fer honrament con pujá en gloria, enaxí als homens peccadors con passen daquest mon en laltre ixen los demonis de infern ab molt horrible esguardament, per tal que en foch perdurable los meten els turmenten.

5. Si tu, fill, vols pujar en ten alt loch e en ten excellent com lo cel, a comensar te cové, dementre que temps has, com fasses bones obres; e guardat que ab peccat no fasses ton cors ten fexuch, que no pusques pujar en les altees que pugen aquells qui per via de penitencia feta en dejunis e en bones obres pugen a la celestial gloria.

6. Fill, si vols pujar là on es Jhesu Christ, puja ta pensa e ton desig a ell, e devalla ton remembrament a la viltat[3] don est vengut e al defalliment en lo qual estás en aquest mon; e menysprea aquest mon, per so que sies preat en laltre.

7. Daquell loch on son los sants de paradís, son cahuts los demonis qui están en lo mig loch de la terra,

1. C,P, per lo ayre.—2. C, sens ningun consol ni axida: P, y sens may surtir de allí.—3. C, y gira la tua memoria a la vilesa.

soterrats en sofre e en aygua bullent e en brases de foch: e en aquell loch on son cahuts los demonis, devallarán e estarán los homens peccadors qui menyspreen e descreen la gloria de nostro Senyor Jhesu Christ.

Cap. 12. *De Judici.*

1. Con lo nombre será complit dels sants qui seerán [1] en gloria en les cadires don los demonis son cahuts, adonchs será resurreccio general dels bons e dels mals, e tuyt vendrán oyr la darrera sentencia de la qual nuyl hom nos porá apellar ne escusar.

2. En aquell dia maravellós resuscitarán los cors dels homens, los quals cors están en pols e en cendra en la terra, esperant la sentencia que será donada al dia del juy per lo Fill de Deu.

3. Adoncs sajustará un os ab altre, e cada bras cobrará sa má, e cascun membre sa forma, e cada anima cobrará son cors metex en lo qual era en aquest mon.

4. Si Deus ha creat tot quant es de no res a demostrar son gran poder, aesmar pots, fill, que Deus volrá resuscitar los homens morts, a demostrar sa gran justicia; e cascun home resuscitará per reebre guardó [2] de so que aurá fet, e cascun vendrá ab son libre en lo qual serán escrits los bens els mals que aurán fets en aquest mon; e cascun aurá a retre compte devant lo Fill de Deu.

5. En aquell dia vourás lo Fill de Deu, qui vendrá en les nuus ab los ángels del cel, e mostrará ses nafres per les quals exí la sanch, al dia de la passio, con recreá lumanal linatge.

6. Aquell dia será molt agradable a tots aquells qui

1. P, qui seurán.—2. C, remuneració: P, premi.

serán estats en aquest mon sos servidors, e será molt airable a tots aquells qui serán morts en aquest mon en peccat.

7. Amable fill, aquell qui dará la sentencia de gloria infinida e de pena perdurable, será nostro Senyor Jhesu Christ, fill de nostra dona Sancta María, lo qual venc en aquest mon pendre passio e mort per restaurar lumanal linatge qui era perdut.

8. Aquell gloriós dreturer jutge de qui yot parle, dirá:—Anats, benuyrats, al regne celestial aver gloria perpetual, e anats, maluyrats, en los fochs infernals aver pena perdurable.

9. En aquell dia metex irán los sants en gloria e los peccadors en pena; e per tots temps los sants serán en gloria e los peccadors en pena.

10. ¡Ah, fill, e con serán benuyrats aquells qui ferán retret[1] al Fill de Deu, mostrant les nafres els trebays que per ell aurán sostenguts en aquest mon! e tan maluyrats serán aquells qui al dia perillós vendrán ab les mans buydes e no aurán de que fassen retret al Fill de Deu, quils ferá retret ab ses nafres de son cors e ab la passió que sostench per amor dells.

11. En aquell dia aurán los peccadors resurreccio; mas no porán fugir a la sentencia, car Deus es en tots lochs e sobre totes coses. Amagar nos porán ne contrestar no porán; ne prechs ne escusacions res nols valrá.

12. Amable est, fill, a ma anima, car remembrem, fill, que yot he engenrat e he esperansa que sies salvat. Ahirable me serás, fill, sit veg peccador e los teus peccats me significuen que tu sies dampnat.

13. Qui fos segur daver fills justs, amables servidors de Deu, bona cosa fóra desijar fills; mas car los demés[2] homens del mon son en peccats, ¿per qual rahó doncs, fill, est desirable, ne per què per son fill pert nuyl hom la gloria de Deu?

---

1. C, farán ostenció: P, porán presentarse.—2. P, los més.

Dels .x. Manaments

Cap. 13. *Amarás un Deu.*

MANAMENT es fer so qui es leguda cosa a esser feta. On lo primer manament es adorar, amar e servir un Deu, com sia cosa que no sia mas un Deu ten solament.

2. A creure te cové, fill, que nostro Senyor Deus doná la ley dels jueus en lo mont de Sinay, e feu manament que nuyl hom no colgués ne servís mas un Deu, lo qual ha fet e creat tot quant es.

3. En aquell temps eren, fill, los jueus amics de nostro Senyor Deu, e creíen en ell e eren contra los pobles qui creíen en ydoles de pera,[1] daur e dargent e daltres coses: e cascun príncep feya de fust[2] o daltra cosa una forma en semblant dom, e aquella adoraven axí com a Deu.

4. On, per assò lo Rey del cel e de la terra maná a Israel, qui era lo poble dels jueus, que ells no fessen deus estranys, so es a saber, que no faessen ydoles, e que un Deu vertaderament adorassen ten solament.

5. Sapies, fill, que la lig dels jueus fo donada en lo comensament, e aquella fo apellada lig veya; e lig nova es apellada la lig que ara tenen los crestians, la qual fo donada per nostro Senyor Jhesu Christ, so son los Evangelis que ous legir en santa esgleya.

1. P, idols fets de pedra.—2. P, de fust, de llautó, de aram.

6. ¿Sabs, fill, per que Deus doná als jueus la lig? per so que no fossen en la error en la qual eren les altres gents qui creíen en les ydoles, e per assò que en lo lur poble agués prophetes qui denunciassen lo aveniment de nostro Senyor Jhesu Christ, e que en aquell poble dels jueus nasqués nostra dona Santa María, en la qual se encarnás lo Fill de Deu.

7. La lig veya covenc esser anans que la nova, enaxí com los fonaments covenen esser anans que la cambra; e car los jueus nos peneden de la culpa que han per so car tractaren la mort de nostro Senyor Jhesu Christ, per assò son en error e cuyden tenir la lig de Moyse, la qual no tenen, per so car no seguexen so que la vella significa de la nova.

8. Amable fill, no ages en ton cor mas un Deu; car aquells han molts deus falsos en lur coratge qui amen més alcunes coses quel Deu vertader quit ha creat e quit jutgerá a gloria celestial o a infinits trebays.

9. Si aquell Deus que yot man adorar e servir avía en sí defalliment e no abastava a assò que a tu es mester, leguda cosa sería a mí quet manás creure en aquell Deu quit poría donar compliment. Mas com lo Deu de gloria de qui yot parle aja en sí tot acabament e nol aja alcun altre, ell es sols qui abasta a esser ton compliment.[1]

10. ¿Saps, fill, per que son molts homens en aquest temps en que som, qui fan deus de ydoles? per so car no[2] han conexensa del Deu vertader qui es en gloria. ¿E saps per que nosaltres qui creem lo Deu de gloria nols anam preycar e mostrar lo Deu de tot lo mon? per so car avem paor de mort e temem murir per mostrar lo Deu qui dona vida perpetual en sa gloria divinal.

---

1. Manca aquesta frase en els m.ss. B y M.—2. B, per so con no.

Cap. 14. *No sies perjur.*

1. Lo segon manament es, fill, que hom no prena lo nom de Deu vanament, lo qual nom de nostro Senyor Deu prenen en va aquells qui juren per Deu e per les sues obres e menten e dien contraries coses a veritat.

2. Sapies, fill, que aquells amen més so per que juren mintent, que no fan Deu per lo qual juren: e car assò es gran falliment, per assò Deus ha fet manament que nuyl hom no jur falsament.

3. Si a tu, fill, no es leguda cosa que jurs *sí Deus tajut* ne *sí Deus te don be,* ¡quant menys tes legut que jurs *sí Deus not ajut* e *sí Deus te don mal!*

4. Remembra, fill, lo primer manament, con volrás fer sagrament; car aquell quis perjura ascient, fa deus dassò per que ment.

5. A home vertader no li cal fer sagrament, ne a home mentider no li cal fer molts sagraments.

6. Amable fill, molt mils está veritat en boca, que en caxa aur ni argent ajustat per fals sagrament. Boca es donada a home, e volentat li es donada, per ahirar falsetat.

7. ¿Sabs, fill, per que hom mentider fa molts sagraments? per so car no es creegut per un sagrament.

8. Fill, no jurs ton cap,[1] car nol daríes per tot lo tresor del Rey; ne no jurs per ta anima, car no saps ne pots aesmar la gloria e la vertut que aver hi porás.

9. Fill, no jurs ton pare ni ta mare,[2] car donar nols pots tant de be com nas reebut: ne no jurs ta fe, car si ments, jens non has.[3]

---

1. P, per ton cap.—2. C, per ton pare ni per ta mare.—3. B, ne per que jures ta fe con ments si jens non as.

10. Fill, si vols jurar, digues *veritat es*, e *cert es verament:* car per aquests sagraments pots aver compliment a tot quant comprarás ne vendrás ne afermerás, si est vertader; e si est mentider, no pots aver compliment per neguns sagraments.

11. Si sol una gota de sanch del cors de nostro Senyor Jhesu Christ val més que totes quantes creatures son, aesmet, fill, con gran falliment es jurar per lo cap de Deu e per la boca e per lo ventre e lo fetge de Deu.

CAP. 15. *De colre.*

1. COLRE es fer festa en la qual sia fet remembrament de Deu e de oracio e de les obres que hom ha fetes en la setmana.

2. En aquell temps, fill, que Deus hac creat lo mon en .vij. jorns, Deus reposá en lo .vij^e^. dia, a significar que home al .vij^e^. dia dega reposar corporalment, e que spiritualment e corporal fassa reverencia e honor a nostro Senyor Deu. On, per assò lo Deus de gloria con doná la lig vella a Moyses, feu manament que tot lo pòbol de Israel colgués lo dissapte, per tal que en aquell jorn no trebayassen en les coses temporals, e que en aquell dia faessen oracio a Deu.

3. Con plac al Fill de Deu que fo encarnat e hach donada la ley nova al poble dels crestians, adoncs fo feta transmutacio de la festa del dissapte en digmenge, per so que fos significat que enaxí con Deus ¡beneyt sia ell! comensá a crear lo mon en digmenge, enaxí covenc que la festa fos feta en digmenge, adoncs con per recreacio lo Fill de Deu hac recreat lumanal linatge.

4. Sapies, fill, que al comensament que hom comensa

a fer alguna obra, ha hom entencio de donar compliment a aquella obra. On per assò se covenc, segons la divinal ordinacio, que en aquell dia quel hom fo comensat e creat, fos feta la festa en la qual hom agués grat a Deu del comensament e de la perfeccio de la obra.

5. Festa es, fill, per assò que vages a lesgleya, obeyr e honrar lo prevere en loch de Deu, e que oyes les paraules que recomterá de Deu, e quet confesses al prevere, de tos peccats, e que li offires ton cors e ta anima, e que li dons dels bens daquest mon, los quals Deus ta donats e comanats.

6. Aquell dia festival es, fill, dia doracio e de contricio e de plorar los peccats que hom ha fets, e en aquell dia mayorment deu hom remembrar les vanitats daquest mon e la gloria de paradís e les infernals penes.

7. Creegudes son,[1] fill, en lo mon culpes e errors, e umplides son, fill, les carreres per les quals los homens van sostenir treballs infinits; e per assò en les festes son fets convits e ajustaments de peccats pus fortment que en los altres dies: e en aquell sant dia que Deus sa retengut en la setmana per so que hom li fassa més donrament que en los altres dies, en aquell dia, fill, fan les gents més de vanitats en menjar e en boure e en parlar e en anar,[2] e en les altres coses semblants a aquestes.

8. Amable fill, manament es en la lig[3] que ton serv e ton bou fassen festa un jorn la setmana, per so que sia significat que ton serv e ton bou fan festa en la tua festa, e enaxí en la festa daquest mon es significada la gran festa qui es en laltre segle[4] en la presencia de nostro Senyor Deu.

---

1. P, Multiplicadas son: C, en el mon han crescut.—2. P, vestir y pasetjar.—3. C,P, en la lley.—4. C,P, en l'altre mon.

CAP. 16. *Honrarás ton pare e ta mare.*

1. HONRAR te cové, fill, ton pare e ta mare, car manament es de Deu a significar que enaxí com tu est obligat a honrar ton pare e ta mare per so car dells est exit e per so car tan nudrit, enaxí est obligat a honrar Deu quit ha creat e quit sosté; del qual tot quant es ha pres comensament.

2. Ab honrar se cové amor e temor, car deshonor es feta per desamor e per menyspreament: on per assò, fill, que tu no ages en menyspreament ton pare ne ta mare e no desams aquells, amant la possessio que posseexen dels bens daquest mon,[1] per so vol Deus que a ton pare e a ta mare fasses honrament.

3. Entendre pots, fill, que Deus vol que sies honrat, car en la honor de ton pare e ta mare prens honrament, e en lur deshonor est deshonrat e menyspreat per les gents.

4. Si per los treballs de ton pare e de ta mare has, fill, riqueses o honraments, en la tua honor han ton pare e ta mare pagament.[2] Remembrat, doncs, com es deguda cosa quels fasses honrament.

5. Si honrar los primers els comensaments fos defalliment, leguda cosa fora,[3] fill, que a Deu no fos feta honor: on, si tu a ton pare e a ta mare fas malvestat ni defalliment, sapies tu que a Deu fas desonrament.

6. Aytant com la virtut de ton cors multiplica, fill, en est mon, aytant la vertut del cors de ton pare e de ta mare esdevé en debilitat e en defalliment. On, si ajudar als frévols e als despoderats es honrament dels forts, per assò,

1. C, amant la possessió dels bens daquest mon, los quals aquells poseyexen.—2, C, satisfacció.—3. P, lícita cosa sería.

fill, en honrar ton pare e ta mare pots aver honrament, lo qual será agradable a nostro Senyor Deu Jhesu Christ.

CAP. 17. *No ferás homey.*

1. HOMEY es destruir e auciure[1] los homens, los quals Deus vol que viuen. On, per assò que ton voler no sia contra lo voler de Deu, te fa manament Deus que tu no fasses homey.

2. Si Deus nou vol que tu aucíes altre, doncs Deus no vol que tu aucíes tu metex: ne si les besties nels aucells qui son sens rahó no aucíen sí meteys, ¡quant més es sens rahó e encovinent cosa que tu, fill, qui has rahó, aucíes tu metex!

3. Amable fill, un hom pot auciure altre hom; mas hom no pot tornar viu lom que auciu: on si tu aucius lom e Deus te demana so que tolt li has,[2] ¿que ferás?

4. Moltes vegades sesdevé que en auciure hom, que auciu hom lanima daquell en foch perdurable, en quant hom es occasio de la ira e de la mala volentat en la qual mor lom que hom auciu; per la qual ira e mala volentat Deus auciu lanima daquell en foch infernal.

5. Amable fill, si Deus te mana que no aucíes lo cors, ¡quant més te mana que no aucíes lanima en peccat! con sia cosa que lanima sia molt mellor quel cors.

6. Gonella e mantell enveleex; mas homey no enveex en la temor daquell qui auciu, ne en la ira dels parents daquell que hom auciu.

7. Amable fill, no vulles esser homeyer ne vulles auciure nuyl hom; car molt hom cuyda auciure altre, qui mor, e Deus auciu molt hom per so que no aucía altre.

---

1. C,P, Homicidi es destruir y matar.—2. C,P, lo que li has llevat.

8. Amable fill, so que Deus fa ne té a vida e so per que Deus sencarná, no vulles tu destroyr ne auciure; car si ho fas, en menyspreament has Deu e ses obres.

9. Hom tentost com es nat, comensa a murir, car cascun jorn sacosta a la mort: e per assò no cal, fill, que tu aucíes hom: e lexa la mort auciure hom, e perdona a la mort, per amor de Deu Jhesu Christ.[1]

CAP. 18. *No ferás fornicacio.*

1. FILL, fornicacio es luxuria qui es sutzetat de cors e de pensa, per la qual sutzetat es eleta[2] castedat e vergenitat.

2. Amable fill, ¿saps per que Deus mana que tu no fasses fornicacio? per so que ab obediencia e ab nedetat de cors e de pensa combates ton cor tot jorn contra lo delit de la carn, qui es ensutzada de sutza materia que orrible cosa es de esser nomenada.

3. Aesma, fill, la nedetat qui es en la flor e en lanima vertuosa, e cogita la gran sutzetat qui es en la obra de luxuria, la qual yo no gos nomenar ne escriure, per so que leges paraules qui sien no anomen ne escriva.

4. Deus ha manat, fill, que no fasses fornicacio, car fornicacio destruu lo cors que Deus ha creat, e destruu les riquees que Deus ta comenades, e destruu lenteniment de lanima, qui es lo mirall en lo qual Deus demostra ses vertuts e ses obres.

5. Luxuria gita del coratje del home leyaltat e veritat e Deu e lángel que Deus ha donat a hom per guardar; e met en aquell coratge falsetat e mentida el demoni.

6. Per luxuria vénen les fembres en la ira de Deu e

1. P,C, per amor de Deu.—2. P, es elegida.

de lurs marits e lurs pares, e per luxuria fan esser menys preats lurs enfants entre les gents.

7. Amable fill, luxuria fa les gents guerrejar e los homens auciure e nafrar; e les fembres fan les viles e los castells destroyr e cremar, e fan los borts enjuriosament heretar.

8. No poría ne sabría dir los mals qui vénen per luxuria; e per so car luxuria fa tant de mal e es occasio a tants de falliments, per assò ha manat nostro Senyor Deus a hom que sia enamich de luxuria e amador de castedat, per la qual sia apellat en la gloria de Deu.

Cap. 19. *No emblarás.*[1]

1. Manament ha Deus fet a hom que no fassa ladronici, car si hom posseeix so que embla e no ho ret, no pot esser salvat, e cové esser jutjat a esser turmentat per los demonis aytant durablement com Deus estará al cel.

2. Amable fill, no fasses ladronici, car no ho vol cell quit ha creat, del qual no pots escapar: e si has mester alguna cosa, no la embles,[2] mas demanala a Deu qui a tu la pot donar enaxí com la dona en aquell a qui tu la vols emblar.

3. No sies, fill, amador de vana gloria, car aquells fan ladronici a Deu dels bens e de les gracies que han reebudes, les quals atriboexen a ells meteys.

4. Si mala cosa es, fill, emblar diners o draps o altres coses semblants a aquestes, les quals pot hom retre, adoncs molt pus mala cosa es emblar temps e fama e les altres coses semblants a aquestes, les quals hom no pot satisfer ne retre.

---

1. C,P, No farás furt.—2. P, no la furtes: C, no la robs.

5. Per emblar, son fetes les forques en que hom penja los homens ladres, e per fer ladronici tol hom als ladres lo nas e les oreyes e los assota hom per la vila; e per emblar turmenta hom los homens, per que reten les coses emblades.

6. Ladrunici es, fill, tolre so que Deus ha donat; e ladrunici fa hom estar vergonyós denant les gents, e ladrunici fa a hom menysprear la gran libertat e misericordia de nostro Senyor Deu Jhesu Christ.

7. Sapies, fill, que Deus te mana que tu no fasses ladrunici, per so que ages esperansa en ell e que li demans, e que dons a ton proysme, per so que Deus te multiplich lo do.

8. Mellor cosa es e més val, fill, pobre temorós que ladre rich e ergullós; e mellor cosa es dir de no, que emblar e donar.

9. Anans que tu sies desobedient ne ladre ne desagradable a Deu e a les gents, ¡anans anasses querre per les portes,[3] per amor de nostro Senyor Jhesu Christ!

CAP. 20. *No ferás fals testimoni.*

1. SAPIES, fill, que testimoni es representar a jutge so per que dona mèrit e pena; e per so, fill, Deus maná que hom no fassa fals testimoni; car per fals testimoni han pena aquells qui merexen benanansa, e ha benanansa aquell qui mereix pena.

2. Mal dir e fals testimoni se covénen contra veritat; e laor e fals testimoni se covénen contra veritat e justicia: on per assò guardet que no sies blasmador ne loador de nuyla re hon sia fals testimoni.

1. P, a demanar pa: C, a demanar limosna.

3. Deus vol que tu no fasses fals testimoni de veritat de Deu, contra la qual son molts malvats blasmadors e molts flachs temorosos lausadors.[1]

4. Amable fill, desija murir per donar vertader testimoni de Deu quit ha creat e recreat: e si tems pendre mort, remembra en los apòstols e en los altres mártirs con los ha Deus honrats en lo cel e en la terra, per so car donaren vertader testimoni de la sua laor e del seu honrament.

5. Negar veritat de son Deu e callar sa laor en los locs on loen negar, es donar fals testimoni de son Deu; car nos seguex la cosa final per la qual la Deus creat; enans falsament significa que Deus aja defalliment de nobilitat.

6. ¡Ah, fill, ten leugerament es dit que hom no fassa fals testimoni; mas ten greu cosa sería de recomtar tots aquells qui de Deu donen fals testimoni!

7. Lo Fill de Deu venc sà entre nos sajús,[2] per donar ver testimoni del celestial Pare gloriós: on, si es negú quil vulla ressemblar, no sia servu de la mort qui fa hom temorós a confessar veritat denant aquells qui fan fals testimoni de nostro Senyor Deu.

CAP. 21. *No envejarás[3] la muller de ton proysme.*

1. ENVEJA es desijar ab tristicia altruy bens;[4] e per assò, fill, ha fet nostro Senyor manament que hom no age enveja de la muller de son proysme; car tristor en desirer danima enllegeex los ulls denteniment.

2. Amable fill, tot hom es proysme a altre hom en

1. B,M, temorosos blasmadors.—2. P, aquí baix entre nosaltres.—3. B,M, envegeras.—4. C,P, ab tristesa los bens d'altri.

natura humana; e car es manament esprés que hom am son proysme aytant com sí meteix, per assò, fill, lo Deu de gloria fa manament que nuyl home no conega la muller de son proysme: en lo qual manament es significat altre manament, so es a saber, que ages amor a ton proysme e a tu meteix.

3. Envejar, fill, la muller de son proysme, es menys prear e desamar son proysme e menys prear sa muller e sos parents de sa muller;[1] e car Deus no vol que hom menys preu aquella criatura[2] qui li es semblant en natura e vol que hom sapia que en sa muller ha[3] aquella cosa metexa qui es en la muller de son proysme[4] a donar delit carnal, per assò Deus te mana que tu no ages enveja de la muller de ton proysme.

4. Amable fill, per so que sies obedient al manament de Deu e no sies envejós, remembrat la sutzetat que pots entendre, e entín con greu te sería si hom te desijava ta muller et desordonava de la amor de matremoni, e pensa si per ten gran sutzetat es covinent cosa perdre lamor e la gloria de Deu e aver turment en foch perdurable.

5. Fill, si tu eres pus noble que tot so que Deus ta donat, seguir sía que tu no fosses creatura. On, con tu sies creatura que sies creada de no re e que tornaríes a no res si Deus ne levava sa gracia, per assò, fill, entín que Deus te fa manament que tu no sies envejós, a significar que tu est creatura creada per nostro Senyor Deu Jhesu Christ.

1. P, la propria muller y los seus parents.—2. B,M, primerament aquela creatura.—3. B,M, que sa muler fa.—4. B,M, de ton proysme.

Cap. 22. *No aurás, fill, enveja dels bens de ton proysme.*

1. Saps, fill, per que Deus, qui es compliment de tots bens, ha fet manament que no age hom enveja dels bens de son proysme? per so que hom age esperansa en Deu que do a hom semblants bens daquells que ha donats a ton proysme.

2. Fill, no envegs los bens de ton proysme, car Deus los li ha donats e vol que los age; car si Deus se volgués, aquells bens meteys te pogra aver donats.[1] On, si tu vols aver so que Deus not ha volgut donar, doncs tu fas contrari lo teu voler a la volentat de Deu.

3. No ages, fill, enveja dels altres bens: car sils avíes, no saps si auríes una hora de temps a posseyr aquells. Sils bens temporals qui son en est mon eren teus, no poríen donar compliment en lo desig de ta anima.

4. Fill, los bens daquest mon no son desirables per ells meteys; ans son per servir Deu. On, si tu est envejós dels bens de ton proysme, lo teu desirer es en servir tu meteix contra la volentat de Deu.

5. No enveges, fill, los bens de ton proysme, car ell los ha mester. En aquells bens que tu veus, es defalliment, en so que son corrumpables e son posseyts ab dolor[2] e treball e temor.

6. Per enveja caygueren los demonis del cel, qui foren envejosos de la gloria de Deu; on si tu, fill, ames pujar en la gloria don los demonis foren gitats, per so qui es contraria cosa a enveja te covendrá a pujar.

---

1. C, hauría pogut donarte.—2. M, ab labor.

7. La pobretat que nostro Senyor Jhesu Christ e nostra dona Sancta María e los Apòstols agren en aquest mon, daquests bens temporals, te preyca e tamonesta que tu no sies envejós dels bens daquest mon; car si nostro Senyor Jhesu Christ ne volgués, molts ne pogra possehir e molts ne pogra donar a madona Sancta María, que tant amá, e a los Apòstols e als altres Sants qui tanta de pena sostengueren en aquest mon per la sua amor.

8. Aytant com tes riqueses serán, fill, majors, aytant serás pus encarregat si no fas lo be que poríes, e aytant ne serás encolpat e obligat a oyr la sentencia de nostro Senyor Deu Jhesu Christ.

9. Si dels bens que tu has no fas tant de be com puríes, ¿per que est envejós dels bens que no has, ne per que enveja te fa més amar lo tresor de ton proysme, qui no es a tu tant semblant com es ton proysme?

10. Considera, fill, los grans falliments que fan los homens envejosos; car enveja fa hom esser avar, fals, mentider, trahidor e enganable; e enveja fa dir mal als homens falsament, e enveja fa hom desesperar de la misericordia de nostro Senyor Deu Jhesu Christ.

Dels .vij. Sagraments de Sancta Esgleya

Cap. 23. *De Baptisme.*

SAGRAMENT eclesiastich es, fill, latorgament de coratge e sanctificat ministeri miraculós per lo qual es illuminada la via de la celestial gloria.

2. Lo primer sagrament de Sancta Esgleya es, fill, baptisme,[1] qui es mundament de general colpa en la qual cahec lumanal linatge per obra de peccat.

3. Saber deus, fill, que baptisme es en tres maneres: la primera es de laygua, la qual fo significada en lo temps del deluvi, con tot lo mon fo renovellat e mundat per laygua.

4. La segona manera del baptisme es de foch, e aquest baptisme de foch fo significat en lo sacrifici quels prophetes els patriarques fahíen a Deu con fahíen holocaust, e es significat en los tres infants qui foren mesos en lo foch e no cremaren, segons que recompta lo propheta Daniel.

5. La tersa manera, fill, es de sanch, e aquest baptisme de sanch fo significat en la vella lig per circumcisio e per la mort dels infants no colpables, los quals Erodes aucís per so car volía auciure Jhesu Christ.

6. Amable fill, aquestes tres maneres de baptisme no agren compliment dentrò que vench[2] lo Fill de Deu e fo

1. B, Babtisme *(passim)*.— 2. C,P, no tingueren compliment fins que vingué.

bateyat en aygua e en sanch, e per foch de Sant Esperit fo concebut en lo ventre de la verge gloriosa madona Sancta María.

7. Fill, aprés ta nativitat fuyst portat a lesgleya a bateyar en aygua santificada per vertut de paraules e concepcio de coratge en lo prevere quit batejá, e los padrins qui en les fonts te portaren et tengren.

8. En aquell temps en que fuyst batejat prometeren, fill, los teus padrins que tu renunciasses al demoni e que volíes esser crestiá, e que tu obligasses tu meteix a servir Deu e a seguir la via de nostro Senyor Deu Jhesu Christ.

9. Amable fill, baptisme de foch significa concepcio de pensa qui ama baptisme: on, per assò que algunes vegades no pot hom aver aygua, per assò covench que fos baptisme de volentat en la humana pensa, totes les vegades quey fos mester a la conversio dels infeels quis convertexen a la santa fe catholica.

10. Baptisme de sanch es tan nobla cosa e tan meravellosa, que munda home de tota colpa e de tot peccat; car lo benuyrat mártir qui mor per la santa fe catholica a amar e honrar, no puría pus fer turmentar son cors ne poría més donar con fa, adonchs con se dona a mort per honrar son gloriós Deu.

CAP. 24. *De Confermacio.*

1. SAGRAMENT de confermacio[1] es, fill, figura e consentiment del baptisme que has reebut: la qual confermacio es adoncs con lo Bisbe, qui es ton pare spiritual, te conferma et dona caxada, per so quet membre de la confermacio, e

1. B,M, conformacio: C,P, confirmacio.

liguet una bena, per so que sia manifestat a les gents que tu est confermat en lo sant sagrament del baptisme.

2. Aquest sagrament de confermacio es atrobat per so car los infants con son creeguts e han enteniment atorguen so que los padrins prometeren per ells, lo dia que foren bateyats; en lo qual dia los infants no avíen enteniment per lo qual poguessen consentir al sagrament del baptisme.

3. Amable fill, con tu reebs lo sagrament de confermacio, adoncs ixen de la promessio los padrins quit tengren a les fonts e qui en presencia de tu promeseren a conservar lo sagrament del baptisme. E tu, fill, fas sacrifici a Deu de tu meteix e offers te a esser servidor de Deu e defenedor de la santa fe crestiana.

4. Los malvats crestians qui per paor de mort o per pobretat o per falsa oppinio o per alcuna altra cosa reneguen e descreen la sancta fe catholica, aquells, fill, reneguen e trenquen lo sagrament del baptisme e tots los altres sagraments quis covenen a la fe catholica; e per assò no han part en la vertut del baptisme ni en los altres sagraments; e con se moren, los demonis portenlos a fochs perdurables.

5. Amable fill, per la vertut daquest sagrament e per tots los altres sagraments de Sancta Esgleya has tu part en tots los bens quis son fets en la Sancta Esgleya: on per assò tesforsa aytant con pusques a tenir e a conservar aquest sagrament e tots los altres.

6. Si tu trenques so que promets con reebs lo sagrament, adonchs te fas companyó dels demonis e dels peccadors infernats, e ix [1] de la companyía dels ángels e dels sants de gloria.

7. Remembrar pots, fill, con los Sagraments de Sancta Esgleya foren amables e agradables a nostro Senyor Deu; car per amor daquells tramès son Fill en natura hu-

1. B, ehix: M, e hixs.

mana, en la qual fo crucificat e mort, per tal que la Sancta Esgleya fos ordonada e illuminada. On con assò sia enaxí, si tu, fill, est contra los sagraments de Sancta Esgleya, aesmar pots con gran falliment fas e con molt fortment est desagradable a nostro senyor Deu.

CAP. 25. *De Sacrifici.*

1. AMABLE fill, lo sant sacrifici del cors de Jhesu Christ es invisible gracia feta en forma vesible, so es la hostia sagrada, la qual es transubstanciada en vera carn de nostro Senyor Jhesu Christ.

2. Aquest sant sacrifici molt maravellós e per lo que nos nos avem a salvar, fo ordonat, fill, al dijous de la cena, con nostro Senyor Jhesu Christ menjava ab los apòstols, e benehí lo pa el vi, e dix quel pan era [1] la sua carn el vi era la sua sanch.

3. Amable fill, per la vertut de les paraules que Deus Jhesu Christ posá el pa e el vi, [2] esdevé la hostia el vi que tu veus levar al altar, lo cors de Jhesu Christ, con lo prevere canta la missa e diu les paraules que Jhesu Christ dix al dijous de la cena.

4. A demostrar, fill, que lo Deus de gloria es senyor de natura, fa obra qui es sobre lo poder de natura; la qual obra es con fa en forma de pa e de vi esser lo sant cors gloriós de Jhesu Christ.

5. Si los teus ulls, fill, dien que la hostia sagrada es pa, lo poder e la saviea e lamor e les altres vertuts de nostro Senyor Deu dien a la tua anima que aquella hostia sagrada e lo vi sagrat es verament aquell cors metex de

1. M, quel pa nera.—2. M, al pa e el vi: C, en lo pa y en lo vi: P, en el pa y en el vi.

Jhesu Christ qui per salvar tu, pujá en la crou, al dia del divendres sant de Pasqua.

6. Amable fill, con los teus ulls sien creats e con les vertuts de Deu sien creador, e car creador es pus noble cosa e pus vertadera que creatura, per assò tu, fill, deus més creure als testimonis que Deus dona ab sa vertut, que als testimonis que natura dona ab los teus ulls e ab los altres teus seyns corporals.

7. Entín, fill, con los ulls menten en alcunes coses; car segons vista corporal, par que la mar e la terra se tenguen ab lo cel; el gustament malaut troba amargor en la poma e en la mel e en les altres viandes qui son dolces.

8. Fill, vertut de Deu no pot mentir; car no es nula cosa qui la puga fer mentir; mas los .v. seyns corporals sovint menten, per so car alcunes altres coses pus forts que ells los fan mentir. On, com les vertuts de Deu diguen per lum de fe a ta anima que creegues aquella hostia sagrada e aquell vi sagrat esser lo sant cors de Jhesu Christ, e los teus seyns corporals falsament te menten so que les vertuts de Deu te dien, e con los seyns corporals sien mentiders e les vertuts de Deu no pusquen mentir, per assò est ubligat que creegues so que les vertuts de Deu te signifiquen ab lur vertut metexa.

9. ¿Sabs per que Deus vol que tu creegues que lo cors de Jhesu Christ es sots la hostia sagrada e que sia enaxí com Deus te mana creure? per so que més pusques creure per les vertuts de Deu que per los teus seyns corporals entendre; car lexalsament quel teu enteniment pren per lum de fe sobre los .v. seyns corporals, sobrepuja majors coses entendre per la vertut de Deu que per les obres naturals ni per los seyns corporals.

10. Per so que sia demostrat cascun jorn e en molts lochs del mon lo gran poder e saber e voler de Deu, vol Deus que sia lo sagrament del altar vertader; car creatura per nula altra manera no pot ten be entendre lo poder el

saber e les altres vertuts de Deu esser en molt gran perfeccio, con fa per lo sacrifici del altar. On per assò, fill, aesmar te pots que aquella cosa covè esser ordonada en los sagraments de Sancta Esgleya, per so que mils pusqués hom entendre les grans vertuts de nostro Senyor Deu.

CAP. 26. *De Penitencia.*

1. PENITENCIA es, fill, contriccio de cor e amargor dánima per los peccats que ha fets, dels quals hom se penet e proposa que nul temps no ls fassa, e dona hom affliccio a son cors ab dejunis e ab oracions e ab pelegrinacions e ab les altres coses semblants a aquestes.

2. Gran sagrament e forts es, fill, lo sagrament de penitencia; car per penitencia seríen tots los demonis e tots los peccadors en infern deliurats dels turments qui no han fi, si sol una hora podíen fer penitencia.

3. Per la penitencia que hom fa, fill, en aquest mon, fug hom a les penes infernals e a foch de purgatori; e con hom passa daquest segle en laltre, adoncs hom vé a la celestial gloria que tots temps dura.

4. Amable fill, con penitencia fassa a hom tots los peccats que hom fa perdonar e fa totes les benenanses de paradís donar, dementre que est viu, fill, en aquest mon fé penitencia; car en laltre segle donada es la sentencia de gloria eternal o de foch infernal.

5. En aquell temps, fill, que nostro Senyor Jhesu Christ era en aquest mon e anava ab los apòstols, adoncs doná les claus de penitencia a Sent Pere emperador de nostra Sancta mare Esgleya, e dix que tot so que Sent Pere per la vertut de Deu ligás e solvés en la terra, sería ligat e solt en los cels.

6. Per lo poder que Deus doná a Sent Pere, ha, fill, lo sant pare qui ten loch de Sent Pere, e han los preveres qui tenen loch del Apostoli, poder de donar penitencia; e per assò van les gents a confessio als preveres, a pendre dells penitencia.

7. So per que Deus vol que hom fassa penitencia, es per so que hom se confiy en la gran misericordia de nostro Senyor Deu, e per so que Deus age rahó que perdó a los peccadors quis jutgen a sostenir les afliccions que penitencia dona.

8. Si les affliccions qui son amares[1] per penitencia vols aleujar a ton cors, cogita en los turments infernals e en la gloria de paradís; car adonchs te serán agradables les passions que hom ha, per obra de penitencia.

9. Peccar e menysprear lo sant sagrament de penitencia es, fill, menysprear la gloria de paradís e los turments infernals e la companya dels ángels e dels sants de gloria e de nostro Senyor Deu.

CAP. 27. *De Ordines.*

1. ORDINES son sagrament lo qual es donat als officials de Sancta Esgleya; car tant es sancta cosa, fill, nostra mare Esgleya, [que los officials della deuen tenir sanctetat e ordonament per lo qual sia honrada.][2]

2. Gran viltat e gran desordonament sería si los officials de Sancta Esgleya eren homens peccadors e homens desordonats e homens qui ignorassen les santes escriptures de la Sancta Esgleya; e per assò, fill, lo Bisbe con fa ordines, ordona subdiacha a cantar la epistola, e lo diacha a cantar levangeli, e lo prevere a cantar la missa.

1. C,P, amargas.—2. Manca aquexa frase en els m.ss. B y M.

3. Daltres ordines fa, fill, lo Bisbe, les quals reeben los escolans qui ajuden a servir lo prevere qui canta la missa: on, tots aquests son officials de Sancta Esgleya, e cascun daquests con reseb lo sagrament, promet a esser loador e honrador e sotsmès al exalsament e a la honor de Sancta Esgleya.

4. Sapies, fill, que lo pus honrat offici e aquell hon ha més de vertuts e de santetat, es de prevere; car lo prevere ten solament ha vertut[1] com per ses paraules lo pa e lo vi sagrat se transubstancieja en la vera carn e en la vera sanch de nostro Senyor Jhesu Christ.

5. Prevere, fill, ha ten solament poder[2] de perdonar tos peccats, e prevere té loch de Jhesu Christ en est mon; e lo sant Apostoli, qui es prevere, deu esser senyor de tot lo mon, e a ell deuen obeyr tots los Reys e los Prínceps daquest mon.

6. Remembret, fill, con gran cosa es a esser prevere; car los Reys e los alts Barons e los homens quants que son, deuen besar la man el peu al prevere con canta la missa.

7. Amable fill, aytant con Deus dona pus noble orde a prevere que a nul home, aytant es pus obligat lo prevere a amar Deu, e agrayr deu la gracia e lonrament que li fa en est mon.

8. Si orde es, fill, pus honrat en un prevere que no son tots los altres ordens qui son en est mon en los altres homens qui no son preveres, remembrar pots, fill, con en gran cárrech e en gran deute son los preveres con sien bons, per so que sien agradables a nostro Senyor Jhesu Christ.

1. P, puis solament lo prevere té tanta virtut.—2. P, tan solament lo prevere té poder.

Cap. 28. *De Matrimoni.*

1. Matrimoni es, fill, ordonat ajustament corporal e espiritual, per aver fills qui sien servidors de nostro Senyor Deu e que de Deu reeben gracia e benediccio.

2. En aquell temps que Deus hac creat lo mon e hac mes Adam e Eva en paradís terrenal, adoncs feu Deus de Adam e de Eva matrimoni en paradís terrenal; e per so tu est, fill, obligat, e tots aquells qui amen esser en orde de matrimoni, que ages aquella entencio, en esser en matrimoni, segons la qual Deus feu matrimoni en paradís terrenal.

3. Obligat est, fill, a esser en orde de matrimoni o de religio: car tot altre estament se descové ab la final entencio per la qual est creat.

4. Amable fill, enaxí com Deus ta donats los ulls ab que veges e la lengua ab que parles, enaxí te dona la fembra quet servesque, adoncs con la prens per muller; car enaxí com los teus membres ordonadament son estruments a servir lo cors, enaxí ta muller es ordonat estrument per la qual sies servit.

5. Con tu, amable fill, entres en orde de matrimoni, adoncs dones tu metex a servir ta muller, e que amdós ensems siats servidors de Deu, en tal manera que Deus sia amat e conegut e loat per vosaltres.

6. Matrimoni es, fill, en vertut de paraules e en concebiment de pensa, e es vot e promessio que hom no pot trencar sens volentat de sa muller; e per assò, fill, son enganats molts homens per moltes males fembres, e son ligats falsament per l orde de matrimoni, del qual liam no poden exir sens la mort.

7. Sies ordonat, fill, a tenir orde de matrimoni, car sens ordonat estament nol pots tenir; e ordona ta muller aytant con pusques, com te sia ajudant a tenir ton orde; car malvada fembra e desordonada fa hom exir e fa hom desviar del orde de matrimoni.

8. Caritat e temor e humilitat, veritat, justicia e les altres vertuts semblants a aquestes son ajudants a tenir lorde de matrimoni; e sobrefluitat dornats vestiments e agensament de faysons e desordonats pensaments fan a hom trencar lo sagrament de matrimoni.

9. Honrament de parents ne riqueses de possessions ne diners no valen tant a conservar lorde de matrimoni com fan bons nodriments: on per assò, amable fill, con pendrás muller no ages enveja de gran axouar[1] ne de bellea de faysons ne de honraments, car totes aquestes coses nos covenen ten fortment ab lorde de matrimoni com fan bons nodriments.[2]

10. Amable fill, segons que es lo cors del home gran o poch, se covė a ell sos membres; car los homens qui son pocs, han poques mans e pocs peus,[3] e los homens qui son grans, han majors mans e majors peus que los pochs. On per assò, fill, es a tu significat que enaxí com Deus dona a hom los membres que li covénen, enaxí hom deu pendre muller segons que li covė per edat de dies e per honrament de parents.

11. Enaxí com en .v. son .iij. en major nombre que .ij.,[4] enaxí, fill, en orde de matrimoni es major e pus noble lom que la fembra; e per assò, fill, covė quel hom sia senyorejant sa muller, per tal que ell mantenga a sí metex sa nobilitat, e que per sa doctrina e per sa pahor sia sa muller obedient a nostro Senyor Deu.

1. P, de gran dot.—2. C,P, bons costums.—3. P, los homens petits tenen las mans petitas y los peus petits.—4. C,P, Axí com en el nombre de cinch tres es major nombre que dos.

Cap. 29. *De Uncio.*[1]

1. Uncio[2] es, fill, lo darrer sagrament de Sancta Esgleya romana: lo qual sagrament referma e conferma tots los altres sagraments.

2. Con hom es, fill, malaut fortment e es per alcunes senyals significada la mort, adoncs deu hom demanar aquest sagrament darrer, per significar e demostrar que hom ha conservats e tenguts los primers sagraments.

3. Adoncs vénen, fill, tots los clergues ab lo senyal de Jhesu Christ per lo qual son ordonats los sagraments de Sancta Esgleya, so es la creu quit representa la sancta passio que Jhesu Christ sostench per salvar son poble, e aporten la sancta crisma ab la qual hom ha reebut lo primer sagrament. E adoncs ab oracions[3] unten hom per los locs on hom ha fet peccats e falliments.

4. En aquell dia de uncio deu hom gitar de son cor totes coses temporals, e deu hom affermar en son cor la hora de la mort a la qual es vengut, e no deu hom aver esperansa a viure daquí avant en est mon: e enant que hom sia vengut a aquest sagrament, deu hom esser confessat e combregat, e deu hom aver son testament fet, e en totes coses se deu hom esser ordonat per reebre la mort.

5. Amable fill, aquest darrer sagrament en lo qual es hom untat[4] ab crisma e ab oli, significa la sancta uncio del Fill de Deu, la qual pres en la sancta crou ab la preciosa sanch de son cors. On, si aquells qui vénen a uncio[5] de

1. C,P, De la Extrema Unció.—2. B,M, Unccio *(passim)*.—3. P, y ab oracions que diuhen per los sentits corporals.—4. C, ungit.—5. P, si aquells qui à l'hora de la seua mort reben la Unció.

crisma e doli [signifiquen la passio del Fill de Deu, ¡quant majorment la signifiquen aquells qui] [1] a la hora de la mort son per via de martiri untats ab la sanch de lur cors, sostinent mort per honrar e servir lo Fill de Deu!

1. *Manca aquesta frase en els m.ss. B y M.*

Dels .vij. Dons quel Sant Esperit dona

CAP. 30. *De Saviea.*

AMABLE fill, nostro Senyor Deus es saviea, e Deus es Sant Esperit. On, si Deus es saviea e tu has conexensa de la saviea de Deu, cové que aquell don de saviea ages de Deu e no daltre; car si daltre lavíes, sería significat que mils se covengués saviea ab altre que ab Deu, e assò es impossible.

2. Fill, la saviea quel Sant Sperit dona, es diversa a la saviea daquest mon; car ab la saviea daquest mon fan falliments e peccats molts homens qui son apellats savis en aquest mon; mas ab la saviea que lo Sant Spirit dona, nul hom no pot fer falliment ne peccat.

3. Amable fill, ab la saviea que lo Sant Esperit dona, ha hom conexensa de la bonea, granea, eternitat, poder, e de les altres vertuts de Deu; car tant es noble e excellent cosa conèxer Deu e ses vertuts, que neguna creatura no pot abastar a donar conexensa de Deu e de ses vertuts sens obra de Sant Esperit.

4. Lo Sant Esperit gloriós, sil ames el tems el honres, ell te pot donar saviea, per la qual lo Deu de gloria volrás amar, loar, honrar e servir en tots los temps de ta vida.

5. Injuriosa cosa es, fill, que Deus sia conegut e no amat; car tant es noble cosa Deus, que per la sua nobilitat se covénen en home amor e conexensa per amar e conèxer Deu. On, si tu vols que en tu amor e saviea se covengan en conèxer e en amar Deu, demana al Sant Esperit quet vulla [1] per sa pietat a tu donar lum e caritat, per tal que conegues e ams nostro Senyor Deu.

6. Per la saviea quel Sant Esperit dona, ha hom conexensa don vé, ne qui es, ne en que está, ne hon va, e conex so que ha fet e so que fa e so que fará. On si tu, fill, vols aver saviea en totes estes coses, esforset aytant com pusques de amar e honrar e tembre lo Sant Esperit qui dona aytals dons.

7. Aquesta saviea quel Sant Esperit dona, fa als homens qui son en la terra conèxer Deu qui es en lo cel, e fa a hom menysprear la vana gloria daquest mon, e fa a hom esser temorós del foch infernal, e fa hom agradable a Deu e a tots los Sants qui son en gloria.

8. Demana, fill, saviea al Sant Esperit, car a tots aquells qui la demanan axí com deuen, la dona, e a quis vol la dona; mas an aquells qui nol amen no la dona.

9. E si lo Sant Esperit no donava saviea a aquells qui amen saviea, sería contrari a sí metex, qui es saviea: e si no puría donar saviea a quis volgués, no sería franch en sos dons; e si donava saviea a aquells qui saviea desamen, desamaría sí metex, amant aquells qui desamen Deu.

1. B, quet dega: M, quet tenga.

Cap. 31. *De Enteniment.*

1. Lo Sant Esperit illumina, fill, lanima del home, de enteniment, enaxí com lo ciri ardent illumina la cambra e enaxí com la resplendor del sol qui illumina tot lo mon.

2. Enteniment es, fill, poder danima qui entén be e mal, e entén differencia e concordansa e contrarietat en les creatures, e per enteniment ha hom conexensa de les coses qui son en veritat e de les coses qui son en falsetat.

3. Enaxí, fill, com tu veus ab los ulls corporals les carreres per hon vas, enaxí la tua anima sab membrar e amar e ymaginar e voure ab los ulls del enteniment. Enaxí com natura dona a alcuns homens pus clara vista que als altres, enaxí lo Sant Esperit dona a alcuns homens pus clar e pus elevat enteniment que als altres.

4. Amable fill, major don dona lo Sant Esperit a hom con li dona elevat e exalsat enteniment, que no fa con li dona castells ne viles ne ciutats ne regnats; car Rey qui no ha subtil enteniment, no pot conèxer Deu ne sí metex ne so que Deus li ha donat; mas hom qui ha subtil enteniment, conex Deu e sí metex, e conex e ha grat a Deu[1] de so que li ha donat.

5. En loch tenebrós poch valen, fill, belles faysons ne ornats vestiments, e a los homens qui son cechs los camins qui son plans los son perillosos e greus. On com assò sia enaxí, prega lo Sant Esperit que la tua anima illumin de subtil enteniment.

6. Molts son los homens qui amen aver sciencia e no la poden aver, per so car no han clar enteniment; e molt hom ha sciencia infusa per elevar[2] enteniment.

1. C, y dona gracies à Deu.—2. C,P, per elevat.

7. Amable fill, lo Sant Esperit dona al enteniment aquelles coses que li fan a entendre: on si tu entens Deu, Deus te dona a esser entès per ton enteniment; e si tu entens tu metex e aquest mon, lo Sant Esperit dona a ton enteniment tu metex e lo mon, e dona a tu metex ton enteniment.

8. ¡Ah, fill, e tant hom es pres e enganat e trayt e mort, per so car li fall enteniment; e tant hom es rich e benenant en aquest mon, [qui a la mort tot ho pert e es dampnat per so car li fall enteniment; e tant hom es, qui en aquest mon es pobre e malenant e menyspreat,] [1] e en laltre ha gloria per tots temps, con es abundat dalt enteniment per gracia de Sant Esperit!

9. On més en est mon exalsarás ton enteniment en conèxer e en amar e en servir Deu, major enteniment aurás, fill, en gloria; e per assò te don de consell que tu aytant con pusques sobre totes coses exalses ton enteniment en honrar, loar e conèxer aquell per qui tu entens e has en ton enteniment, so es Deus gloriós Sant Esperit.[2]

CAP. 32. *De Consell.*

1. Lo consell de Sant Esperit es, fill, aquella cosa per la qual los homens fan bones obres e han volentat de cessar mal e de fer be: e con lo Sant Esperit sia conseller de tot be, per so, en tot so que ferás ni dirás, demana al Sant Esperit quet aconsell e que illumin los ulls de ta pensa de tals obres que a Deu sien agradables.

2. En lo consell quel Sant Esperit dona, no pot fallir, car totes coses sab e tots bens ama e nuyl mal no vol. On per assò, fill, te cové enclinar al consell del Sant Esperit,

1. Manca aquesta frase en els m.ss. B y M.—2. B,M, que per tu tens e as en ton enteniment, so es Deus gloriós, Deus Sant Esperit.

si en negunes coses vols avenir, e esquiva e fuig al consell daquells que ignorantment e avent mala volentat son conseyadós qui conseyen a hom falliments e errors.

3. Amable fill, los teus seyns corporals te conseyen que ams aquest mon e ages en menyspreu laltre segle: ¿e sabs per que tenen aquest consell? per so car vouen los delits daquest mon, e la benuyrada gloria del altre no poden veer; mas car lo Sant Esperit vou aquest segle e laltre, per assò te dona de consell que menyspreus la vanitat daquest mon trespassable e pusques aver la gloria del altre, qui nuyl temps no ha fi.

4. Si la mala fembra te dona de consell que la ams més que Deu, lo Sant Esperit te dona per consell que ams més Deu que totes les altres coses: e si tu, fill, creus lo consell que la malvada fembra te dona, sapies que tu empresones ton cors en lo cárcer infernal del qual nuyl temps no exirás.

5. Si les infernals penes te donen ab temor consell que ams Deu per so que no les ages, lo Sant Esperit te consella que ams Deu per so car es bo; e si la gloria de paradís te conseya que ams Deu per so que la ages, lo Sant Esperit te conseya que ams Deu per so car val més que la celestial gloria que tu ames.

6. En tot quant avens, fill, avens per lo consell que lo Sant Esperit te dona; e en tot quant falleix, erras per so car no creus lo consell del Sant Esperit.

7. Lo Sant Esperit dona e conseya veritat e bones obres, contra aquells qui demanan loguer del malvat consell que donen: e per assò, fill, creu al consell que Deus te dona e no sotsmetes ton enteniment ne ta voluntat al consell denteniment innorable ne injuriosa volentat.

8. Lo Sant Esperit conseya los pobres orfens despoderats, soptats, e conseya als prínceps e als homens honrats que no sotsmeten sí meteys al consell malvat de lurs homens qui menyspreen lo consell quel Sant Esperit dona.

9. Al punt de la mort, con tot consell defall, adoncs ha hom mester, fill, lo consell de Deu, lo qual no fall a aquells quil demanen: car adoncs diners ne honraments ne amics ne sciencia ne arts ne nules coses no poden a hom ajudar, mas ten solament lo consell del Sant Esperit.

CAP. 33. *De Fortitut.*

1. Lo Sant Esperit, fill, dona als homens forts coratge per lo qual vencen e apoderen lurs enamics e los delits daquest mon, qui son enamics de la gloria del altre segle.

2. Ab lo Sant Esperit es hom forts contra la carn e contra aquest mon e contra lo demoni; e sens ajuda del Sant Esperit nuyl hom no pot vensre neguna destes batayes.

3. Enfortiment de fe, desperansa, de caritat, de justicia e de les altres vertuts, vé de la forsa del Sant Esperit, sens la qual nuyl hom no pot combatre ne apoderar los vicis qui son contraris a les vertuts demunt dites.

4. Amable fill, lo Sant Esperit dona diverses forces, car a los uns homens dona forsa corporal, als altres dona forsa de linyatge, als altres forsa de riquees, e axí de les altres coses semblants a aquestes.

5. Les forces corporals e les forces spirituals totes vénen, fill, del Sant Esperit; e per assò, fill, la sua forsa es amable e temable sobre totes altres forces. Si no era lo Sant Esperit, tot quant es creat no ha tant de poder que pogués esser en esser una hora ne un moment, car tot quant es tornaría a no res don es vengut; mas per lo Sant Esperit son sostengudes totes creatures.

6. Molts son, fill, los demonis qui han tanta de forsa, que si lo Sant Esperit no era, tots los homens daquest

mon metríen en infern e tot lo mon destruyríen; mas tant es gran la forsa del Sant Esperit, que nuyl demoni no pot fer mas ten solament so quel Sant Esperit li dona licencia.

7. Con lo Sant Esperit sia ten poderós sobre tots los altres poders, si lo Sant Esperit es ab tu, fill, ¿qui es qui pusca contra ton poder, ne qui es aquell que tu pusca partir[1] de lagradable volentat de nostro Senyor Deu?

Cap. 34. *De Sciencia.*

1. Sciencia es saber so que es: la qual sciencia doná lo Sant Esperit als apòstols e als altres homens qui han sciencia infusa per la gracia de Deu; la qual sciencia no pot esser donada sens la gracia del Sant Esperit.

2. Amable fill, totes creatures signifiquen e representen a home la bonea e la granea e la noblea el poder de nostro Senyor Deu: on, con lumá enteniment reeb la demostracio que les creatures fan de Deu, adoncs es illuminat de la divinal lugor del Sant Esperit.

3. Molt hom ha, fill, sciencia per apendre;[2] mas la sciencia quel Sant Esperit dona, aquella es infusa sciencia, la qual es molt major e pus noble que aquella que hom apren en lescola del maestre.

4. Fill, si tesputes ab negú[3] per donar honrament de Deu e per exalsar la sancta fe catholica, molt pus fortment te confía en la sciencia quel Sant Esperit dona, que en la sciencia quels maestres mostren als escolans.[4]

5. La sciencia adquisita no pot espirar lo coratge dels peccadors; mas la sciencia infusa per obra de Sant Espe-

1. C,P, qui puga separarte.—2. P, ciencia adquirida per estudi.—3. C,P, si disputas ab algú.—4. C, als estudians.

rit, aquella dona consciencia als peccadors de lurs peccats e enlumina los ulls tenebrosos dels homens qui son en error.

6. ¿Sabs, fill, per que Deus ta donada conexensa de sí meteix? per so que lams més que totes coses; e si ames alcuna cosa més que Deu, on mils lo coneyxs,[1] major culpa has e major pena naurás, si ab aquella colpa vas en labís infernal.[2]

7. En la celestial gloria, aquells qui més de conexensa han de Deu, han major gloria; mas en lo foch infernal, aquells qui més de conexensa han de Deu, aquells han major pena.

8. Divinal lum de Sant Esperit ta donada, fill, sciencia per la qual sabs aver conexensa de be e de mal: e sabs per que? per so que ams lo be e que ages en oy lo mal.[3]

9. Si Deus te demostra les coses que deus fer e les que no deus fer, e tu, fill, no fas so que entens, tu cegues los ull de la anima e metsla en carreres tenebroses per les quals van los peccadors a foch perdurable, en lo qual son turmentats per la justicia de Deu.

CAP. 35. *De Pietat.*

1. PIETAT es coratge pacient en la passio de son proysme: on aytal pietat dona, fill, lo Sant Esparit al coratge dels homens per tal que sien amables e ajudables los uns als altres.

2. Pietat fa remembrar la sancta passio de nostro Senyor Jhesu Christ e les greus dolors que sostench per nosaltres peccadors, e pietat fa hom cogitar en la amargor e en los plors e en lo gran treball que hac nostra dona

1. C,P, quant més lo coneys.—2. C, à las penas infernals.—3. C, perque tengas amor al be, y odi al mal.

Santa María, con son gloriós Fill denant li aucihíen e li turmentaven.[1]

3. En pietat son e están los benuyrats richs, pobres desperit, con han mercè dels pobres qui demanen per amor de Deu; mas en molt major pietat son e están aquells qui han pietat dels infeels qui ignorantment van al foch perdurable, e per la salvacio daquells donen sí meteys a trebays e a mort.

4. Aytanta con será, fill, la pietat de ton coratge, aytant serás pus agradable al Fill de Deu, e més assuaugerás [2] la ira de Deu contra los teus falliments.

5. Amable fill, ages pietat de ton proysme, per so que pusques amar e plorar; car pietat adúu a amor e fa esdevenir los plors en dousor.

6. Si Deus de gloria hac pietat e per pietat fo encarnat e turmentat e penjat e mort en la creu, ¿qui es aquell enamich de pietat, ne qui sescusa daver pietat de son proysme ne de sí metex?

7. Con tu, fill, fas peccat, no has de tu pietat, ne con ous recomtar quel Fill de Deu es en alcunes terres blastomat e deshonrat e descregut, tu no has pietat de la passio del Fill de Deu ne daquells qui son tos proysmes, que per la deshonor que fan al Fill de Deu van en foch senes fi.[3]

8. Pietat fa donar, perdonar, pacificar, amar, humiliar, ajudar; e pietat fa confiar al home en los dons quel Sant Esperit dona, e pietat venç e apodera crueltat e desconexensa.

9. De necessitat se cové, fill, que tu ams tu metex o que vulles mal a tu metex: on sit ames, pietat ajes; si mal te vols, crueltat ajes.

10. ¿Este semblant, fill, si a la fi de tos dies, con vendrás a la mort ab molts peccats que aurás fets, si tes obs[4]

1. P, quant son gloriós fill matavan y turmentavan devant ella.—2. P, aliviarás y mitigarás.—3. P, al foch qui no tendrá fi.—4. C, si te será necessari.

que Deus sia piedós? ¿Este semblant si lo pobre mal vestit, malalt, famejant, ha mester que atrop piedós ton coratge, con te demana per amor de Deu?

CAP. 36. *De Temor.*

1. TEMOR es conèxer hom sa menoritat e la majoritat de son major en ves lo qual ha fets falliments: on con aytal temor es ab amor, adoncs es donada per don de Sant Esperit.

2. Temable es Deus, fill, per so quel ajes e per so que nol perdes e per so que not don turments durables; mas molt pus fortment es temable per so car es bo a amable.

3. Si tu, fill, has aytal temor, la tua amor será semblant a la amor de Deu, car Deus ama sí metex per sa bonea metexa; e si tu tems Deu per temor més que per amor, tu est major amador de tu metex que de la bonea de Deu. On aytal temor no es donada per obra de Sant Esperit; car si ho era, lo San Esperit sería contrari a la sua bonea metexa.

4. Tembre mort natural, es temor que natura dona; e tembre sostenir treballs e mort per loar e honrar Deu, no es temor qui sia dada per obra de Sant Esperit; doncs no tembre que hom muyre per servir Deu, es obra quel Sant Esperit dona.

5. Responme, fill, e diguesme: ¿qual temor es major en ton coratge, o tembre Deu o lo blasme de les gents?[1] car si més tems lo blasme de les gents que Deu, la temor que tu has es contraria a la temor qui vé per gracia de Sant Esperit.

1. P, o el temor del que dirán las gents?

6. Amable fill, lo Sant Esperit dona temor per so que hom conega que ell ha tot poder e sap totes coses, e en tots temps e en tots locs es dreturer. On, si tu has major temor de senyor terrenal que de Deu, tu renegas lo Deu de gloria qui no tem nulles coses; e de ton senyor, qui ha temor de Deu e es son servidor, fas idola e déu.

7. Aesma, fill, con lo Deus del cel es temable; car al Rey quet ha donat, lo qual ha creat de no re e lo qual ha a venir a sa sentencia e a sa mercè, a aquell te pot fer tolre tot quant has, e aquell ha molts servidors quit puríen ligar e turmentar e auciure, sens que no ten puríes defendre.[1]

8. Si tu, fill, no tems Deu, doncs no tems lo foch infernal; e sil foch infernal no tems, doncs no tems lo foch daquest mon; e si aquest foch temporal no tems, entra en lo forn quant es tot aflamat, e assage si hi porás estar una hora.

9. ¿Sabs, fill, la mort per que es temable? per so car no li pots fugir e no sabs quant te pendrá: on si la mort, qui not pot auciure mas lo cors, tems, tembrás ja, fill, Deu, qui lo cors e la anima te pot metre en foch perdurable.

10. No fora temable Deu si a tuyt perdonás; mas car a los uns perdona,[2] per so que tu no sies daquells a qui no perdona, ages, fill, temor; car sil tems, no tembrás mort: e on més temor aurás, en gloria serán majors tos mèrits, e més ten confiarás en est mon en la misericordia de Deu.[3]

1. C, y matarte, sens que pugues defensarte de ells.—2. P, pero com à alguns no perdon.—3. B,M, en la gloria de Deu.

De les .viij. Benuyranses

Cap. 37. *De Regnar.*

REGNAR es gloria e possessio del regne celestial per do de Deu: e esta benuyransa promès, fill, nostro Senyor Jhesu Christ als pobres desperit, segons que es recomtat en los Evangelis.

2. Pobrea desperit es menysprear la vanitat daquest mon e desijar lo Regne de Deu; on, aquells qui son rics e menyspreen les riquees, e los religiosos qui per la amor de Deu desemparen lo mon e sostenen pobretat, aquells, fill, son pobres desperit, e a aquells son promeses riquees en lo celestial regne.

3. Amable fill, aquells qui son pus honrats e pus nobles en lo regne dels cels, es[1] Jhesu Christ e nostra dona Sancta María e los apòstols e los martris: on, tots aquests foren en aquest mon pobres desperit e tots foren pobres dels bens daquest mon; e per assò covè que tu ams la pobretat de volentat,[2] més que les riquees, per so que pusques aver lo celestial regne.

4. Les riquees daquest mon pots aver e posseyr, fill, e pots esser pobre desperit; car si les riquees has en loar e honrar Deu qui les ta donades e per amor dell fas almoynes, adoncs porás esser pobre desperit e pots posseyr les riquees daquest mon.

1. C,P, son.—2. P, la pobresa d'esperit.

5. Quis té per pagat[1] dels bens daquest mon, aquell es pobre desperit e en aquell es significat lo regne del cel, en lo qual han compliment[2] tots aquells quey son; e qui nos té per pagat de so que Deus li ha donat en aquest mon, en aquell es significada la cativitat infernal en la qual han pobretat eternal los peccadors qui nuyl temps no aurán so que desigen.

6. Pensa, fill, en les viltats de les riquees temporals, qui no poden sadollar lanima daquell qui les ama; e cogita en lo breu temps que les posseeys e con ab ignorancia les posseeys, en so que no sabs quant te vendrá la mort, qui tol[3] los bens daquest mon.

7. Lo regne daquest mon son vertuts per les quals aurás lo regne del cel: on, si vols aver la celestial benuyransa, ages compliment de Deu en est mon, a ton cor, per tal que Deus complesca de sí metex en gloria lo voler de la tua anima.

8. Amable fill, los homens qui nos sadollen de Deu en est mon e cuyden sadollar lanima de les riquees temporals, son menys preadors de Deu e son loadors de les terrenals riquees, e per assò sotsmeten sí meteys a perdurables treballs.

9. Si vols esser, fill, pus rich quel rey, sies pus pobre desperit quel rey. On, si tu qui no est rey en est mon pots esser pus rich quel rey per menysprear aquest mon, ¡quant més, doncs, pots per pobretat desperit esser rich en lo Regne de Deu!

1. C, El qui está content.—2. P, en el qual están satisfets y assaciats. —3. C, la qual lleva: P, la qual priva.

CAP. 38. *De Possessio.*

1. La benuyransa qui es promesa a aquells qui son simples e suaus, es lo benuyrat posseyment que los sants de gloria fan[1] en lacabat regne.

2. Amable fill, suavetat engenra pau e es raó de possessio, e per aquesta possessio mundana es significada la possessio celestial.

3. En guerra e en treball es lanima qui no posseex los .v. seyns corporals, e lo cors es rebeu[2] contra lanima qui no posseex son voler; e per assò es hom ab trebay posseít per la vanitat daquest mon.

4. Amable fill, ama suavetat, per so que ira no moue ton coratge a desobediencia, per la qual vé servitut; e humila ta pensa a cogitar la vanitat[3] daquest mon, per so que ta volentat sia contenguda en desirar la posseída benuyransa infinida.

5. Amor qui ama Deu, fa de rebel[4] simple e suau; e simplicitat e suavetat fa als homens humils posseir los ergullosos, e humilitat fa pacificar los irats: e per so, fill, caritat e amor son comensament de possessio e de pau.

6. Suau fo, fill, nostro Senyor Jhesu Christ con vench en lo mon, adoncs con se lexá pendre e ligar e assotar e crucificar: ¿e sabs per que? per so que lumanal linatge recobrás la possessio que li era promesa en lo regne de Deu.

7. Obediencia, perseveransa, paciencia ajuden a suavetat, qui combat lome cruel e rebel, per exalsar lome simple e suau en la benediccio de Deu.

---

1. P, tenen.—2. C,P, es rebello.—3. P, y humilia ton enteniment á pensar la vileza.—4. B, rabel.

Cap. 39. *De Consolacio.*

1. Amable fill, consolats serán aquells qui ploren en est mon per honrar e servir e amar nostro Senyor Deu; car en la celestial gloria los consolará lo Fill de Deu, de sí metex, en so ques dará a ells per esser lur gloria.

2. Plora, fill, tos peccats e tes colpes, per tal que no sies desconsolat, en foch infernal, dels celestials bens; la qual desconsolacio han tots aquells qui en est mon nos consolen en la vertut de nostro Senyor Deu e en la sua passio.

3. Si plores, fill, per so car los crestians peccadors no han grat[1] a Deu qui ha lexat son Fill crucificar per so ques consolen en ell, e si plores per los infels qui ignorantment van als turments perdurables quels demonis donen, ages consolacio en la justicia de Deu, qui fa totes ses obres dretureramant e ordonada.

4. Si tu, fill, ames fer, per Jhesu Christ a servir, alguna cosa e no la pots acabar, no sies consolat en los mèrits quen has, aytant grans[2] com si tes obres veníen a perfeccio; e plora con no pots complir tot ton desig, car defalliment damor es en aquells qui son consolats en lurs mèrits.

5. Primerament plora, fill, per honrar e amar Deu, e puys pots plorar per paor de turment infinit e per desijar los celestials bens qui tots temps duren.

6. Plorar sens amar se descové ab lo pler que plorar fa convenir ab consolacio: on, per assò que sies consolat, plora per amor, que en los plors dona consolacio a sos amadors.[3]

1. P, no son agrahits.—2. B, aytegrã.—3. P, a sos servidors.

7. ¡Ah, fill, con gran consolacio han aquells qui per amor son en sospirs e en lagremes e en plors! On, si ames esser consolat e si vols recobrar molt majors coses que celles que has perdudes, sapies plorar; car més guanyes en la consolacio del plorar que has en plorar,[1] que no pots[2] en les vanitats mundanes.

8. Si vols plorar e no pots plorar, no sabs amar ni desijar los celestials bens ni menys prear los delits daquest mon, ne sabs aver consolacio dels bens que Deus ta donats.

9. Plora, fill amable, los turments qui son aparellats a tots aquells infeels qui no han conexensa de Deu; car aytals plors tapareyen consolacio en la benuyransa qui no ha fi.

10. Aquest mon es loch de plorar, per so que en laltre segle sapiam nos metexs consolar: on, si no pots plorar per so car no plores, ama plorar, per so que sies consolat e per so que ages refrigeri dels trebays qui vénen per desconsolacio; car no pots tant perdre con pots gonyar per la consolacio que plorar dona.

11. Anans que no pusques plorar, te consell, fill, que lexes[3] ta terra e tots amics, e gites totes coses de ton cor e quey metes Deu, e veten en los ermitatges e en les terres estranyes, e dona pobretat e trebay a ton cors, per so que ta vida sia en consolacio e en la dolsor que vé per lagremes e per plors, remembrant la santa passio del Fill de Deu.

CAP. 40. *De Compliment.*

1. COMPLIMENT es, fill, la celestial benuyransa qui complex atalentament de justicia, desijant obres desperansa, de caritat e de les altres vertuts.

---

1. C, del pler que tens en plorar.—2. P, que no perdrás.—3. B, lex.

2. Deus ha promeses, fill, benuyranses de sadollament a tots aquells qui desigen justicia: ¿e sabs per que? per so car Deus es justicia, qui es compliment al atalentament de justicia.

3. Si desiges justicia e mors per justicia, la mort complex ton desirer, per lo qual te serán aleujades les paors e los treballs que mort dona; per lo qual aleujament mort no es temable.

4. Amable fill, les viandes majors e mellors donen major sadollament que les menors: on, si ta anima es sadollada per so con justicia satisfá a tu la injuria que hom te fa, ¡quant pus fortment la justicia que tu fas de tu metex a satisfer tos tòrts, deu més sadollar latalentament de ta anima!

5. Amable fill, si pa, vi, carn e les altres viandes sadollen lo cors, e si belles faysons a veer donen pler als ulls corporals, e blanes veus e paraules son plasents a oyr, ¡quant més los desigs de ta anima poden aver compliment en la benuyransa qui vé per obra de justicia!

6. Si en est mon desiges enjuriosament diners, possessions, honrament, fill, o algunes altres coses, injuria te fará més desijar sens negun sadollament. On con justicia, fill, sia contrari de injuria, si desiges justament alcunes coses temporals o celestials, cové que justicia do compliment e benuyransa al teu desirer dreturer.

7. La final rahó per que est creat e recreat, es justicia: adonch lo compliment de ta desiransa nol pots aver per injuriós desirer.

8. Si la major justicia qui es en home es afermar e amar en Deu unitat e trinitat e encarnacio de Deu, [la major injuria qui es en home es negar e descreure e desamar unitat e trinitat e encarnacio de Deu:][1] on si tu, fill, vols aver la major[2] benuyransa que hom pusque aver per justicia, ama morir per la major justicia.

1. *Manca aquexa frase en els m.ss. B y M.*—2. B,M, *la melor.*

9. Misericordia e justicia se covénen, fill, en los homens peccadors que misericordia exalsa pus forment en aquest mon: e justicia turmenta aquells en so que en est mon no han compliment a lur atalentament, e en laltre segle han malediccio en la ira de Deu.

CAP. 41. *De Misericordia.*

1. MISERICORDIA es vertut per la qual son perdonades colpes e son donats dons a aquells qui nols merexen per obra. On aquesta misericordia es, fill, benuyransa promesa a aquells qui en aquest mon serán misericordiosos.

2. A significar que Deus volc[1] fer misericordia, ha promesa benuyransa de misericordia a aquells qui per amor dell son misericordiosos a lur proysme. On si tu, fill, a ton proysme pots fer misericordia dels bens que Deus ta comenats, ¡quant més Deus te pot donar benuyransa, sit fa misericordia de sí metex!

3. Si tot lo be que fan los homens daquest mon fayes tu e perdonaves totes les colpes qui son, per tot so no seríen tes obres abastants a reebre la benuyransa qui es en la celestial gloria; mas car Deus es misericordia, per assò promet lo regne del cel a aquells qui han a ell algun ressemblament, en quant han misericordia.

4. Desamar en son proysme misericordia, es desamar la misericordia de Deu e es desamar la celestial benuyransa, qui no pot esser donada per altre sino per la misericordia de Deu.

5. Diguesme, fill, ¿a qual es major dampnatge,[2] o a ton proysme al qual tu no has misericordia, o a tu, si Deus not ha misericordia?

---

1. C,P, que Deu vol.—2. C,P, a qui es major dañy.

6. Deus ta feta misericordia de esser humá e de son Fill, lo qual tramès en terra per esser home, e en la creu per so que perdonás la colpa ab la qual est vengut en aquest mon. On si tu no est misericordiós, menysprees la misericordia que Deus ta feta, e menysprees la benuyransa a la qual son apellats los misericordiosos.

7. Amable fill, aquest mon es loch de perdonar e de aver misericordia, con en laltre segle noy pot hom perdonar: car si tots los demonis e los peccadors qui son en infern podíen aver volentat a amar misericordia, tots exiríen dels turments infernals, e per la volentat de misericordia seríen benuyrats en perdurable benuyransa.

8. Si misericordia not ajuda de justicia, ¿e quit ajudará? e si aquell a qui tu no vols perdonar nol pots dampnar, e car no li perdonest est jutjat a dampnacio, ¿e quit valrá? On, per assò que ages amichs e que tos enamics not sien occasio de dampnacio, ages misericordia.[1]

9. Més ha Deus que perdonar a tu, que tu a ton proysme: on, si per menor perdó pots aver major misericordia, si no ames perdonar, donchs tu desames les coses majors e mellors per les menors; per la qual desamor est indigne que ages la celestial benuyransa de nostro Senyor Deu.

CAP. 42. *De veer Deu.*

1. VEER Deu es compliment de benuyransa, la qual ha Deus promesa, fill, a tots aquells qui aurán nedeetat de cor, la qual nedeetat de cor es en anima munda de peccat.

2. Enaxí con se descové ab vista corporal busca o leganya en uy, enaxí se descové ab los ulls qui voen Deu

1. Confós y truncat aqueix paragraf en els m.ss. B y M.

colpa e peccat; e per assò covés de necessitat que nedeetat de pensa sia covinent a veer Deu.

3. Ab aygua de ton cor, ixent de tos ulls, ab lagremes e ab plors, lava tos ulls corporals, per tal que contriccio e penitencia munden e denejen ta anima de vicis e de peccats, e que per la nedea[1] de consciencia de ta anima ages benuyransa en los eternals delits.

4. Amable fill, si la tua mare ha gran delit en veer tu qui est mortal e est vengut de no re e qui est en dupte si est apellat a la gloria celestial o a pena infernal, ¡quant més tu pots aver major pler en veer Deu, qui es pare e senyor de tot quant es!

5. Veges con plasents coses son a veer steles, sol, luna, cel e mar e terra e planetes, aucells, besties, homens, castells, viles e ciutats, vestiments e entayaments[2] e les altres creatures. On, si per ulls corporals pots aver benuyransa en tantes coses a veer, esforcet, donchs, a veer lo Deu de gloria, qui totes coses ha creades, lo qual es vist ab clara consciencia e ignocencia.

6. Veer en Deu, ab certificada intelligencia, bonea, granea, eternitat, poder, saviea, amor, vertut, gloria, compliment e les altres vertuts qui a Deu se covénen, aytal visio es, fill, sobre tota benuyransa qui sia en terra, a la qual visio neguns ulls no poden pujar sens nedeetat danima pura e santificada, en la qual no sien colpes ni tòrts.[3]

7. En lo mirall qui es clar pots veer tes faysons:[4] on si vols veer Deu, deneja ta anima, per so que sia mundat mirall en lo qual veges ton creador, ton salvador, e aquell sia benuyransa e gloria de la tua anima.

8. Amable fill, leva tos ulls a la creu, e guarda con per la creu tes significat lo Fill de Deu, qui ab sa preciosa sanch denejá e mundá loriginal peccat; e esguarda tu metex e veges si est ignocent contra los manaments de Deu.

---

1. P, per netedat.—2. C, vestits, sculturas.—3. C, culpas ni pecats. —4. C, la tua fasomía.

Cap. 43. *De Paciencia.*

1. Paciencia[1] es refrenat voler occassionat per ira convertida en caritat; e per assò Jhesu Christ en levangeli promet a aquells[2] qui serán pacients, serán fills de Deu.

2. Amable fill, tots som fills de Deu per creacio; mas per paciencia es hom fill de gracia, e per impaciencia es fill de colpa e de malediccio; e per assò paciencia fa esser fills de Deu tots aquells qui li son obedients e sotsmeses.

3. Pascient en terra estranya es fill de Deu, e ergullós en sa terra es fill del diable: on, a significar que més te val, fill, esser pobre e menyspreat en terra estranya e que sies pascient, que si eres rich e ergullós enfre tos parents, ha promès Deus sí meteix a esser pare daquells qui serán fills de Deu.

4. ¿Sabs per que Deus vol esser ton pare si has paciencia? per so car paciencia fa pacient lergullós, e ab paciencia los impacients son vensuts e sobrats.

5. Impacient es fill de ira, quil mena per tenebres en qual part se vol, sens discrecio de pensa e contriccio[3] de conciencia, e offer aquell esser fill de mort perdurable.

6. Lo Fill de Deu, Jhesu Christ, hac paciencia en la creu, més que tu no pots membrar ne la creu ho pot significar; car a major paciencia fo offert Jhesu Christ que hom nol poc[4] turmentar ne auciure; car a més de turments que no sostench lo feu obedient la sua paciencia.

7. Aesma, fill, qual cosa tes covinent[5] a esser amable: o gloriejat pacient fill de Deu, o turmentat impacient fill del demoni, desagradable al Fill de Deu.

---

1. B,M, Pasciencia, y passiencia *(passim)*.—2. C, que aquells.—3. B, contreccio.—4. B,M, nol pot.—5. C,P, més convenient.

CAP. 44. *De Guardó.*[1]

1. MERIT e guany promès per guardó es lo regne dels cels a aquells qui per la amor de Deu sostendrán en aquest mon persecucions, treballs, ontes e tribulacions.

2. Amable fill, enaxí con les creatures qui no han rahó son sotsmeses a sostenir treballs e passions e servir home, enaxí tots los homens son sotsmeses e obligats a sostenir treballs per servir e honrar lo Senyor de gloria.

3. On, con sia cosa que tuyt siam obligats a servir Deu, a demostrar la gran caritat, liberalitat, gracia, misericordia e pietat de Deu, promet lo Rey dels reys que retría guardó a tots aquells qui per mostrar, loar e preycar ell als infeels, sostendrán treballs, jatsía[2] que y sien obligats.

4. Majors treballs e majors persecucions que sien per honrar Deu, se covénen ab majors gordons, a demostrar que no trebayar ne sostenir persecucions per amor de Deu nos covénen ab guardons.

5. Si los homens richs montipliquen lurs riqueses montiplicant diners e possessions, montiplicaments de celestials dons son, fill, montiplicaments de turments e de tribulacions qui sien sostengudes en loar e en servir lo sobirá be.

6. ¿Es nul home temporal qui age paor de esser rich ne benenant en los delits daquest mon? ne qui es aquell qui age temor de montiplicar sa gloria, per sustencions amables[3] a aquell qui tots mèrits guardona ab major benuyransa?

7. Los trebays han fi en est mon; mas los guardons de gloria son eternals: e per assò, per aver la celestial ben-

1. C,P, DE PREMI.—2. B, gatzsia: C, encara que.—3. C, per tollerancies placents: P, per sufriments de treballs agradables.

uyransa, foren molt agradables e plasents als apòstols e als martris les dolors e les persecucions en les quals benuyransa sí metexa los apellava.[1]

8. Si tu, fill, ames esser benuyrat, no temes treballs ne mort a sofrir, per Deu honrar e servir; car aytal temor es contra la benuyransa qui es en aquells qui ab desig e ab pregueres quen feyen a Deu, anaven loar e servir lo Rey de gloria enfre los enamichs.

9. Enamorat de Deu, enflamat de la gracia del Sant Esperit, no fa differencia enfre la sua terra e terra estranya, ne enfre honrament e desonor, ne enfre un home e altre, ne enfre benanansa e passio: car tot li es plaent, ab que pusque[2] servir Deu.

10. Esguarda quants homens ha[3] en aquest mon, qui per diners qui no son Deu, e per vana gloria qui fa hom enamich de Deu e per benanansa mortal, sostenen tants de trebays e tantes de tribulacions. E donchs, amable fill, ¿sabrás ne volrás ne penserás[4] sofrir malananses e menyspreaments per loar lo nom de Deu?

1. C,P, los cridava.—2. P, sols que puga.—3. P, Mira quants son los homens.—4. P, volrás y porás.

Dels .vij. Goigs de nostra dona Santa María

Cap. 45. *De la Salutacio.*

Lo primer goig que hac nostra dona Sancta María fo de la salutacio que lángel Sent Gabriel li dix, adoncs con la saludá dient que ella era plena de Sant Sperit e que della naxería lo Fill de Deu, salvador de tot lo mon.

2. Amable fill, estimar no poríes[1] lo gran goig que la regina del cel e de la terra hac, con lángel Gabriel la saludá: car si lo goig que ta mare auría si totes les gents te elegíen senyor daquest mon no poríes cogitar ne entendre, ¡quant menys pots aesmar lo goig maravellós que nostra dona hac, adoncs con Deus de gloria la elegí regina dels ángels e de tots los sants de paradís e dona de tot lo mon!

3. Sens tota comparacio hac major goig la Verge María con entès que son fill sería un ab lo Fill de Deu, que no esser senyor del cel e de la terra e de tot quant es; car molt major nobilitat es esser un ab Deu, que esser senyor de tot lo mon.

4. Segons lo gran goig de nostra dona, covenc esser gran lonrament que Deus feu a nostra dona; e segons lo

1. C,P, pensar no podrías.

gran profit que lumanal linatge hac en la concepcio del Fill de Deu, covenc esser gran lo goig. On, con assò sia enaxí, donchs inaesmable es lo goig de nostra dona.

5. Si era un foch qui tengués[1] tot lo mon, de necessitat se covendría que tu fosses en lo foch; car si no hi eres, no serìes en lo mon. On, sil goig que nostra dona hac es major que tot aquest mon, de necessitat se covè que la noblitat de nostra dona e lo seu alegre e la sua gloria e la sua honor sia major que tot lo mon.

6. Tant fo gran lo maravellós goig que nostra dona Sancta María hac, que tot hom per molt que perdés e per moltes tribulacions e per molta passio que sostenga, pot esser consolat e alegrat e benificiat en lo goig de nostra dona.

7. Lo sol no pot tant illuminar ni el foch escalfar com per lo compliment[2] de nostra dona los sants se poden alegrar; ne tot so que fan les creatures en est mon no es tant com es nostra dona membrar y entendre e amar que Deus vulla esser un ab son fill. On, con assò sia enaxí, daquest ten gran goig gloriós de nostra dona, sabráste, fill, alegrar, per tal que sies agradable a nostra dona.

Cap. 46. *De la Nativitat.*

1. Con lo Fill de Deu nasch de nostra dona Sancta María, adonchs nasch fill qui es ver Deus e ver hom: on, en quant la natura divina, nasch de nostra dona infinita bonea, granea, eternitat, infinit poder, infinida saviea, amor e les altres vertuts quis covénen a Deu; e en quant natura humana, nasch fill de nostra dona, qui fo hom major de tots homens e de totes fembres y que totes creatures.

---

1. C, qui comprengués: P, qui omplís.—2. C,P, per la concepcio.

2. Amable fill, con aquest Fill ten gloriós e ten honrable nasch de nostra dona, adoncs salegrá ten fortment la regina del cel, que cor dome no ho pot aesmar ne angelical entelligencia no ho pot entendre.

3. Enaxí con nostra dona es pus prop en natura a son fill que no son les altres creatures, enaxí cové de necessitat que sia pus alegrable en la nativitat de son fill que los homens nels ángels no poden entendre; e si assò no era enaxí, seguir sía que major fos en los ángels e en los homens possibilitat dentendre, quel ajustament[1] de nostra dona e de son Fill, e assò es inpossíbol.

4. Goig e esser senyor de tot lo mon nos covénen nes concorden ten fortment com fan goig e enfantar salvador del mon e Deu del mon. On, si tu vols cogitar en lo goig que nostra dona hac en la nativitat de nostro Senyor Jhesu Christ, aesma con gran alegría deuríes aver, si pudíes crear un segle[2] ten gran e ten bell com aquest segle.

5. Tant es gran cosa e maravellosa lo gran goig que nostra dona hac de son Fill con sos ulls lo veeren home nat ab tot son seny e ab tot son poder, e los ulls de la anima lo veeren Deu del cel e de la terra e de tot quant es, que aquell goig degra esser[3] anomenat per altre nom qui significás major goig e major alegre que tot lo goig e tot lalegre qui esser pot en aquest mon.

6. ¿Este vijarés con la regina[4] ha goig con ha fill qui deja esser rey, emperò no ha goig acabat entrò quel vee[5] Rey? Mas la Regina del cel, tantost con hac enfantat son fill, encontinent lo viu Rey del cel e de la terra e de tot quant es.

7. Con la dousa regina nostra dona hac ahut[6] son bell Fill e tench aquell en son bras e sos ulls misericordiosos esguardaven aquell, e son Fill gloriós esguardava ab sos

1. C, que la unió: P, la conjuncció y participació.—2. C,P, un mon. —3. C,P, deuría esser.—4. C, Te apar acás que la Reyna: P, Te aparex que una señora.—5. P, fins que lo veu.—6. P, hagué parit.

piadosos ulls corporals sa mare, e la divina natura se manifestá a la intelligencia de nostra dona, aquell goig, aquell alegre, aquell plaer, fill, qui fo en nostra dona, no pot esser entès tot, en aquest mon ne en laltre, per nulla altra creatura, mas ten solament per nostra dona e son Fill, qui es home e Deu.

CAP. 47. *Dels .iij. Reys.*

1. TANT fo gran la festa e la santetat de la nativitat del Fill de Deu, que al .xiij. jorn que fo nat e nostra dona lo tenía en sa falda, per la vertut de Deu vengren de longues terres .iij. Reys quil vengueren adorar.[1]

2. Aquells .iij. Reys eren guiats per una stela molt resplendent e lugorosa quils anava devant e guiá aquells, dentrò que foren davant lo Fill de Deu.

3. Con los .iij. Reys veeren madona Sancta María que tenía en son bras nostro Senyor Jhesu Christ, adonchs devallaren de lurs cavalls e offeriren al Fill de Deu encens e aur e mirra, a significar que ell era Deu e home e que murría[2] per salvar lumanal linatge.

4. Amable fill, con nostra dona viu venir los .iij. Reys e viu la estela quils guiava e viu lo present que offeriren a son Fill, adonchs hac aytal goig con la senyoría que los presents e la estela significaven de son Fill.

5. Aesma con gran goig es significat en esser senyor de les esteles, lo qual fo significat per la estela, e aesma lo goig que mare deu aver de son fill qui per encens es mostrat esser senyor del cel, e per or esser senyor de la terra, e per mirra esser home e senyor de mort e del demoni per lo qual era perdut lumanal linatge.

1. C,P, vingueren de terras molt remotas tres Reys per adorarlo.— 2. C, y que moriría.

6. Con los .iij. Reys agren offert lo present al Fill de nostra dona e agren feta aquella reverencia que creatura cové fer a Creador, foren adurmits, e lángel Gabriel vench als .iij. Reys e dixlos que ells no passassen per lo Rey Erodes,[1] qui volía auciure Jhesu Christ e qui aucís los innocents: e con nostra dona entès que son Fill fo deliurat del poder de Erodes per la aministracio[2] del ángel, adoncs hac goig molt gran, per lo deslliurament de son amable Fill e Deu.

CAP. 48. *Del goig que nostra dona hac de la Resurreccio.*

1. PER so, fill, que pusques mils entendre[3] lo gran goig que nostra dona hac de son fill con fo resuscitat e aparech a ella e als apòstols, te vull recomtar lo treball e la dolor e la passio que ella sostench aquell dia con viu son fill pendre e ligar e assotar e murir en la creu.

2. En aquella nit que los jueus prengueren e ligaren lo fill de nostra dona e lo sen menaren molt ahontadament, nostra dona era en aquell loch, e seguía son fill axí com podía, e per la multitut de la gran pressa nostra dona no era honrada daquella honor que a ellas covenía, e era empenta e menyspreada per los jueus.

3. E con nostra dona viu son fill despullar e ligar e assotar ten fortment que la preciosa carn e sanch que avía presa della era corrumpuda e destruida, adoncs si hac dolor not ho cal dir, ne no es qui ho pogués recomtar.

4. Si tu qui est serf e sotsmés a obeyr los manaments

1. B,M, Arodes.—2. P, per ministeri: C, per avís.—3. C, perque millor pugues entendre.

del gloriós Fill de nostra dona, e no ten solament tu, ans ho son tots los ángels e tots los homens e tot quant es creat, si eres devant ta mare pres e turmentat e mort sens culpa, pensar pots que ta mare auría gran dolor e gran pietat de tu. On si la tua mare, qui pot errar, avía despagament molt gran en la tua passio, ¡quant més la Verge María, qui no pot errar, hac gran dolor de la passio de son fill!

5. Aesma, fill, la dolor que ta mare auría si hom per les mans e per los peus te metía claus aguts e hom te clavave en lo fust, e tu guardaves ta mare ab piadós esguardament e en semblansa que li demanaves ajuda, e ella not pogués ajudar: per aytals cogitaments e per aytals imaginacions porás, fill, cogitar con gran fo la dolor que nostra dona sostench en la passio e en la mort de son fill.

6. E si imagines con gran goig auría ta mare si ressucitaves, pensar pots con gran fo lo goig qui fo en nostra dona quant viu son bell fill ressucitat, ab cors immortal, incorrumpable, impassible, glorificat en eternal benuyransa.

7. Sens que no cogitasses en la molt mayor excellencia e noblitat quel Fill de Deu ha major que tu no has e que nostra dona ha major que ta mare, e que no esmasses la dolor que tu pots imaginar de la passio que ta mare poría haver per la tua passio e mort, no poríes cogitar e imaginar covinentment en la gran passio e dolor que nostra dona sostench per la mort de son fill, ni en lo gran goig que hac en la resurreccio de nostro Senyor Deu Jhesu Christ.

CAP. 49. *Del goig que nostra dona hac con son fill li apparech.*

1. CON la mare de Deu era ab los apòstols e ab los altres dexebles de Jhesu Christ en un alberch e parlaven de la passio e de la mort quel Fill de Deu avía sostenguda, e dementre que eran en aquestes paraules e nostra dona era en dolor e en tristicia per la mort de son fill Jhesu Christ, adonchs per alegrar e consolar nostra dona e aquells qui ab ella eran, aparech lo Fill de Deu.

2. Lo goig ni lalegría qui fo en nostra dona con viu son gloriós fill devant sí, sá e viu e ab cors immortal glorificat, nol poría null hom recomtar; car enaxí com lo dol que nostra dona sostench per la passio de son fill fo sobre les mies paraules qui no ho poríen dir, enaxí lo goig de nostra dona es sobre mon enteniment, qui no ho pot entendre, e sobre mes paraules, qui no ho poden recomtar.

3. Fill, aquest nom Jhesu Christ es aytant a dir com nomnar[1] ensems Deu e home: e aquest nom *aparexement* es aytant a dir com *demostrament.* On, si un hom molt amat e molt desijat qui lonch temps ha estat en terra estranya alegra molt fortment sa mare con lo veu vengut e li está devant, ¡quant més Jhesu Christ, qui es Deu e home e vench de la mort en la qual avía estat, alegrá nostra dona qui es sa mare!

4. Tant fo gran lo goig que la regina del cel hac de laparicio de son fill, que a tot altre goig abasta a alegrar e a tota tristicia abasta a consolar, e tot hom hi pot esser alegrat, e per aquell goig tot hom pot esser benuyrat.

---

1. M, nominar.

5. Alegrat, fill, sies en lo gran alegre de nostra dona e en la vertut que pots aver per la vertut que nostra dona hac en lo goig de son fill: car per aytal goig serás parsoner[1] en lagradable pler de Jhesu Christ e de nostra dona; e tots temps que prechs de nostra dona, sies membrant del goig que ella hac de la aparicio de son fill, e serás exoit en tes pregueries.

6. Si tu est en guarda e en benediccio de nostra dona, si has dolor ne tristicia de nulla cosa, not ho tengues a dan;[2] car nostra dona es tant alegrada en son Fill gloriós, que aquell alegre e aquella benuyransa en que nostra dona es, abasta fortment a sos servidors qui nesdevenen agradables, a la benediccio de Deu.

Cap. 50. *De la Cincogesma que es dit Pentagosta.*

1. En lany ha un jorn que hom apella Pentagosta, so es a dir Cinquagesma,[3] e en aquell dia lo Sant Esperit devallá sobre nostra dona e sobre los apòstols e inluminá los de sciencia de lenguatges diverses e confortá los de la gracia e de la benediccio de Deu.

2. En aquell dia fo ten gran goig en nostra dona e en los apòstols, que per abundancia de gran alegre e de gran goig fo comensat lo comensament que los Apòstols comensaren[4] a preycar lavenimient e la passio del Fill de Deu; e per la gracia e benediccio que agren en aquell dia, sescamparen per lo mon e convertiren lo mon a via salutable.

---

1. C,P, participant.—2. C, no et penses que te es dañy.—3. P, Pentecostes, assò es Cincogema.—4. P, fonch comanat que los Apostols comensassen.

3. Enaxí com lo ferre qui es escalfat en lo foch ten fortment que dintra e defores es tot afogat e ple de foch, enaxí nostra dona e los Apòstols aquell dia con devallá del cel lo Sant Esperit fo sobre ells en semblansa de flama de foch, e foren tots enflamats en frevor e en devocio e en caritat e en goig.

4. Con los Apòstols foren enaxí enbeguts e aflamats de la gracia del Sant Esperit, adonchs anaren preycar los Evangelis, los quals no podíen preycar dentrò que lo Sant Esperit devallá sobre ells, qui los inluminá e los anemorá, con poguessen e sabessen e volguessen preycar la fe de Deu.

5. Per la gran devocio e per lo gran atalentament qui era en los apòstols a convertir lo mon, e per la mort e passio que sostenían per amor del Fill de Deu, fayen miracles e convertiren los homens a via de salut.

6. Lunyat ses, fill, de nosaltres aquell jorn, con lo Sant Esperit devallá sobre sos dexebles; e per assò, fill, es quax morta devocio e caritat a preycar e a convertir loa errats infeels; e venguda es la temor de la mort, en la qual eren los Apòstols ans quel Sant Esperit devallás sobre ells.

7. Exalsat es lumanal enteniment en los homens per custumes e per escriptures, e requestes son per los infeels rahons e probacions necessaries, a mostrar veritat de la fe catholica; e request es a nosaltres con per gran caritat e frevor treballem en apendre diverses lenguatges per aver doctrina necessaria, pus que no som dignes de fer miracles; la qual indignitat avem per defalliment de caritat e frevor, e per la temor que avem en sostenir trebays e mort per amor de Deu.

Cap. 51. *De la assumcio de nostra dona.*

1. Longament fo, fill, desijada nostra dona en lo celestial regne, qui ab ella covéb, per son fill e per los ángels e per tots sants de gloria; e gran fo lo desirer que nostra dona navía aút longament.[1] Mas per so que los Apòstols e los dexebles que anaven per lo mon preycar la santa fe catholica fossen pus forts e pus devots a sostenir trebays per Jhesu Christ per la vertut e per la santetat de nostra dona, per assò plach a nostro Senyor Jhesu Christ que ella estagués lonch temps en aquest mon, aprés que ell sen pujá en los cels.

2. On, con plach a nostro Senyor Deu que nostra dona trespassás daquest segle en laltre, al dia de la mort, adoncs fo feta professó del cel trò en terra, en la qual fo nostro Senyor Jhesu Christ e foren tots los ángels e arcángels e tots los sants de paradís, e ab cants de molt gran dousor e ab molts grans honraments pujaren nostra dona en lo cel subirá, en la gloria de nostro Senyor Deu.

3. Con nostra dona remembrá la miseria daquest mon de la qual exida era, e viu son fill devant sí estar e qui la pujava al celestial Pare, e viu son fill senyor de tots los sants de gloria, e viu que tots la loaven e honraven son fill, e tuyt eren ajustats per ella honrar e loar, si nostra dona fo gojosa ni alegre nou cal parlar, ni si es negú qui ho vulla aesmar, no porá tot lo goig que nostra dona hac, cogitar ne pensar.

4. Sobre la luna e lo sol e les esteles fo exalsada e pujada, fill, nostra dona: on, aytant con fo alt e excellent e honrat son pujament, covenc esser son alegrament e son

1. P, el desitx que n'avia tengut llargament nostra Señora.

goig. On con son honrament sia inestimable, ¡qui pogués dir ne escriure ne significar ne aesmar lo gran goig que hac la Regina del cel con fo en gloria!

5. En los cels ha .ij. corones qui son majors e pus nobles que totes les altres qui son en los sants de gloria: la una es de nostre Senyor Jhesu Christ, e laltra es de nostra dona Sancta María. On, con son fill hac coronada nostra dona, e nostra dona viu son fill coronat tan noblament e viu la nobilitat de la corona on son fill la hac coronada, lo goig de nostra dona fo egual a la corona. On, con sia ten gran la gloria dels sants de paradís, veges con gran fo lo goig de nostra dona.

6. Amable fill, si lo dous divinal e humanal esguardament ab lo qual Jhesu Christ esguarda en lo cel nostra dona com a mare e com a regina del cel e de la terra dóna goig e dousor a nostra dona, pensar pots, fill, que yo defall a recomtar e escriure aquell goig ten gran e ten gloriós. On, con lo goig de nostra dona Sancta María verge gloriosa ¡beneyta sia ella! sia ten gran e ten maravellós, prechte, fill, que nostra dona sia goig e esperansa e desig e amor de ta anima sobre totes coses.

7. A tes cuytes e a tes oracions, ages membransa de nostra dona: e tot aytant con pusques, honra lo fill de nostra dona, si vols honrar e alegrar nostra dona; car lo major honrament que hom pot fer a nostra dona, es que hom honre e servesque son gloriós fill Deu Jhesu Christ.

De les .vij. Vertuts qui son carreres de salvacio

Cap. 52. *De Fe.*

Fe catholica es creure veres coses invisibles e covinents a crestiana religio. On per fe aperceb hom, fill, so que es veritat, sens que rahó no demostre per necessitat aquelles coses de que hom ha creensa.

2. Enaxí com lum qui illumina tots ulls corporals a veer les coses corporals, enaxí per lum de gracia veus so que creus del celestial Deu de gloria e de les sues obres. E car lum denteniment no puría abastar a entendre tot so qui es a home necessari creure de Deu e de les sues obres, per assò Deus illumina per lum de gracia la anima del home a creure les coses invisibles.

3. Amable fill, per lum de fe sexalsa lenteniment a entendre; car enaxí com lo lum va devant per demostrar les carreres, enaxí fe va devant al enteniment. On, si tu vols aver subtil enteniment, no sies increable, e criu, [1] per so que pusca ton enteniment pujar ten alt que entena so que la fe illumina.

4. Enaxí com hom guanya mèrit per amar Deu e son proysme e per tenir justicia de sí metex o daltre o per fer bones obres, enaxí Deus ha donada fe a home per so

1. C,P, no sies incrèdul, y creu.

que guany mèrit per a creure les coses que no entén; car enaxí com deus aver grat si hom te presta sens fermansa e sens penyora e que non fasses carta,[1] mas que hom sen confiy en ta paraula, enaxí si creus de Deu e de ses obres so que no entens, has grat de Deu de so que creus, e per lo grat has lo mèrit, e per lo mèrit la gloria. On, per assò que Deus age occasio de donar gloria, ha donada fe als homens.

5. Fill, jueus e sarrays, eretges e idolàtrics no han fe ne la volen aver; on, enfre tots no han tant de lum a creure Deu[2] ne ses obres com has tu tot sol, si creus en los .xiiij. articles dels quals avem ja parlat. On, con per defalliment de fe sien perduts e per fe pusquen aver salvacio, remembra e entín con cara cosa es fe e con gran do dona nostro Senyor Deus a aquells a qui dona fe. On, con fe sia ten gran do e tan car e ten noble, per assò la fe que Deus t a donada té car,[3] e per nulles coses no la gits de ton coratge.

6. Deus ha donades a home .ij. mans per so que una mà ajut a laltra: e Deus ha donats a home .ij. lums, lum de fe e lum denteniment: d on si hom no pot aver lum denteniment, aja lum de fe, e crea so que no pot entendre. On, aquest lum de fe es necessari, majorment als lauradors e als manestrals e als homens qui no han exalsat enteniment, e per aquest lum sajuden de les errors e de les temptacions, contra los demonis qui volen a home fer descreure les coses que enteniment no pot entendre.

7. Fe sobrepuja, en est mon, enteniment, car més pot hom per fe amar Deu que per enteniment membrar Deu: e fe creu Deu sens mijá,[4] e enteniment no pot pujar a Deu sens demostracio daltres coses; e fe con va a enteniment en un temps fa so que lenteniment entén en altre temps; e per fe entendrás en laltre segle, con hi serás, so que ara

1. P, y sens escriptura ó debitori.—2. C,P, per entendre Deu.—3. P, estimala: C, tenla estimada.—4. P, sens medi de creaturas.

noy pots entendre: e enaxí com veritat no pot esser vensuda per nulla cosa, enaxí la fe que has, si la ames, no porá esser vensuda.

8. Los malvats crestians qui reneguen e descreen Deu con se fan jueus e sarrayns, no daríen los ulls de lur cap per neguns diners; mas per felonía o per paor de mort o per esser rich-homens giten lur fe de lur anima qui roman en tenebres e no pot senes fe veer Deu.

Cap. 53. *De Esperansa.*

1. Esperansa es so en que está nostra salvacio: la qual esperansa ha Deus donada a home per so que per fer bones obres aja esperansa en la justicia de Deu; e si hom fa peccats ne falliments, que hom nage contricio e que aja esperansa en la misericordia de Deu.

2. Amable fill, avent hom esperansa, per la justicia e per la misericordia de Deu temen los homens fallir; car si per esperar justicia e misericordia han esperansa en aver gloria los homens qui fan bones obres e quis peneden de lurs peccats, per fer males obres e per no aver contricio de cor son contraris a la justicia e misericordia de Deu; per la qual contrarietat son dignes de esser en foch infernal perdurable.

3. Per so car est mon fill e est fill de ta mare, aprés la mia mort e la mort de ta mare esperes aver los nostros bens temporals. On, si tu has esperansa en la celestial gloria, a creure te cové que sies fill de pare celestial, esperital Deu de gloria; e a tembre te cové la sua ira, e a obeyr als seus manaments est sotsmès, car per contraries obres not cal aver esperansa en los celestials bens.

4. Gran injuria faríes, fill, a la justicia de Deu si fe-

yes bones obres e quet desesperasses de Deu; e gran injuria fas a la misericordia de Deu si per nulls peccats que fasses te desesperes de la misericordia de Deu. On, per assò car esperansa per fer ben te sia rahó desperar be e que esperansa te fassa esperar perdó, e doncs guarda e veges con bona cosa es esperansa.

5. Deus ha ordonat que a sostentar lo cors, hom menuch e beua, e Deus ha donada esperansa ab la qual hom regonega a Deu e ques confiy més en Deu que en sí metex ne en altra cosa; car enaxí com les viandes sostenen lo cors, enaxí esperansa quis confía en lo poder de Deu es rahó per que Deus ajuda hom en ses cuytes e en ses necessitats e en les altres coses ab les quals null hom nos pot ajudar, mas Deus.

6. Molt hom mengería qui no manuga per so car no ha que menjar; e molt hom guarría e viuría si avía que menjar: e car tot hom pusca aver esperansa, si mor en foch perdurable no es colpa de esperansa ne de Deu, qui soffer que tot hom pusca pendre de esperansa aytanta con n a mester.

7. Si lome en lo qual tu, fill, te confíes encarregues molt fortment per so car has en ell esperansa quet ajut, ¡quant més encarregues Deu,[1] si en ell te confíes! Car si per esperansa hom no encarregava pus fortment Deu que altra cosa, seguir sia que Deus no agués major justicia, poder, saviea, caritat e misericordia que hom; e si no ho avía, hom sería Deu.[2]

8. Remembra, fill, en la encarnacio e en la gran passio de nostro Senyor Jhesu Christ, e entín con en gran deute ta posat que ages esperansa; car si Deus per tu, sensa que nol ne pregaves ne tu no ho merexíes, ses encarnat e ha sostenguda mort, ¡quant tu, doncs, deus aver gran esperansa en la justicia, misericordia, poder, saviea, caritat, e en totes les vertuts de Deu!

1. C,P, obligas á Deu.—2. P, y si non tenía més, no sería Deu.

Cap. 54. *De Caritat.*

1. Caritat es amar Deu e son proysme, la qual aleuja[1] los greus treballs els perills qui vénen per amor: e caritat enfortex e montiplica noblea de coratge contra los enemics de amor e de valor.

2. Amable fill, caritat dona plaer dels bens e dels mals que hom sosté per amor, e caritat exalsa la volentat a voler grans coses e nobles, e exalsa lenteniment a entendre grans coses e altes, e caritat ajusta home a Deu, e caritat fa donar a Deu[2] grans dons amables, e fa perdonar a Deu[3] grans colpes e grans falliments, e caritat fa home consolar de grans dans, e fa los homens pobres richs de coratge.

3. No puría dir, fill, la noblitat qui es en caritat, e per assò consey te que ages caritat en cor, per so que ages Deu, lo qual no entra en coratge dome sens caritat: e on més de caritat aurás en ton cor, més hi aurás Deu; e con pusques aver aytanta de caritat con te vulles, si molt vols aver de Deu en ton cor, ajes en ta anima molta caritat.

4. Aquest mon es loch on hom pot ajustar e multiplicar caritat e amor; e on més de caritat e damor aurás en est mon, més de gloria aurás en laltre segle: ¿e sabs per que? per so car per major caritat est més amat de Deu que per menor, e la volentat e la caritat de Deu ha en custuma que dona major gloria a aquells qui més son amats per ell e qui més lan amat en est mon.

5. Vera caritat es, fill, amar Deu per so car es bo; e falsa amor es si hom ama més Deu per so que dó a hom

1. P, alivia.—2. C,P, fa que Deu don.—3. C, y fa que Deu perdon.

paradís o aquests bens temporals, que per la sua bonea; e falsa amor es amar nulla cosa sens Deu. On, com assò sia enaxí, doncs, ans que tu ams nulla cosa, ama Deu; e sots la amor que has a Deu, ama tot so que amarás; e sobre la amor que has a Deu, no sobrepugs ton voler a amar nulla cosa.

6. En tot so que amarás ajes entencio a amar Deu; car si no ho fas, en nulla res que ams no aurás caritat; e si caritat no has, desamat serás de Deu; e tots aquells qui son desamats de Deu son en la sua ira, la qual ira los turmenta en foch perdurable. On, con tu pusques aver caritat, amable fill, no vulles esser en la ira de Deu.

7. Ama so que vol lo voler de Deu; e si vols aver caritat, no ages inpaciencia de nulla cosa volguda per la volentat de Deu. Ama, fill, tots aquells que Deus ama, e ama tots aquells qui amen Deu, e desama so que es desamat de Deu e per aquells qui amen Deu; e enans que ams ne desams nulla cosa, cogita si aquella cosa es amada o desamada per Deu e per aquells que Deus ama ne qui amen Deu.

8. Molt hom, per la paor que ha de son cors o de restitucio o dalgunes altres coses, no gosa amar Deu: adoncs ama per so que sies amat de Deu, car null dampnatge no pren qui es amat per Deu; e no es nulla riquesa ne nulla utilitat qui fassa a comparar ab la benuyransa qui es en los homens qui son amats per Deu.

9. Fill, caritat, si la saps aver, te tendrá alegre ton coratge totes les vegades que oyrás parlar damor ni de so que ames; e tota hora que vourás so que ames, serás alegre e aurásne plaer; e caritat te defendrá de ira, marriment e desesperanses, qui son coses qui son a homens grans treballs e grans passions.

10. Enaxí com si ulls no has, nulles coses no pots veer, enaxí sens caritat no pots aver nulla vertut ni null agradable pler. On més amarás, més porás entendre; e on

més entendrás, major amor pots aver. On, si no vols molt amar, adoncs no vols molt entendre; e si no vols molt entendre, adoncs no vols molt amar; e si desames molt amar e molt entendre, adoncs par que pusques desijar que no amasses ni entesésses. On, recordet si daríes per nulles coses ton voler, que no volguesses res, ne ton enteniment que nulles coses entesésses; e si tu ta volentat ni ton enteniment donaves per alguna cosa, tu daríes tu metex e vulríes més aquella cosa que esser en esser; e si res no eres, ¿qual cosa poríes aver ne posseyr?

11. Molt hom ha mantell que no sen sap adossar: molt hom ha cavall qui no sap cavalcar, e molt hom ha astor qui nol sap emprar: doncs aesmat si has volentat e sabs amar, car mayor cosa es volentat qui sab amar que no son les coses damunt dites.

12. Aesmet, fill, con molt pèrt volentat que tots temps vol e null temps no ha so que desija e tots temps ha so que desama; e poguera aver tot so que amara tots temps. Aesma con greu passio dona enteniment e volentat, con entén que la volentat volrá tots temps so que no aurá, e aurá tots temps so que desama, e ha perdut Deu que tots temps volgre e agra. On sapies, fill, que aytal enteniment turmenta la volentat dels infernats, per so car en est mon no han ahuda amor a Deu.

Cap. 55. *De Justicia.*

1. Justicia es retre a cascú so qui es son dret. On con Deus, fill, tage donat e tu has presa tanta de misericordia de Deu, justa cosa es que tu no toles a Deu tu metex ni els bens quet ha donats; car si tu no serveys Deu ab tu metex e ab so que has, tu tols a Deu so qui es séu.

2. Tot poder e saber e tota dretura es en Deu, e lo séu voler vol justicia e ahira injuria e torts; e per assò es temable la justicia de Deu, car per injuria hom nos pot defendre al poder de Deu, ne per injuria hom no pot celar a la saviea de Deu los falliments que hom fa contra justicia, ne per injuria hom no pot pacificar ni refrenar la ira de Deu.

3. Amable es la justicia de Deu, car es tot bo: on si tu ames Deu, amar te cové la sua justicia; e si ahires la justicia de Deu, ahires Deu qui es sa justicia metexa, e est ahirat per Deu e per tots los sants de gloria e per tots los malvats dinfern. On com assò sia enaxí, doncs, si tu ames la justicia de Deu, no ages en ira so que la justicia de Deu fa de tu metex, car tu est séu, ne no ages en ira so que fa dels bens quet ha comenats, car anans foren seus que teus.

4. Si la justicia divina ponex ton cors e ponex tu en tos bens e tu la ames, mayor amor li has que no has si la justicia de Deu amaves per so car ponex ton enamich en sa persona e en sos bens; e on més ames Deu en sa justicia, més ames misericordia qui es Deu; e aytant com la misericordia de Deu més es per tu amada, aytant més es perdonada ta colpa e ton falliment.

5. ¡Ah, fill, e con gran falliment es, en aquest mon, no esser amador de la justicia de Deu! car si en laltre segle los dampnats qui tots temps estarán en foch perdurable pudíen amar sol una hora la justicia de Deu, per tots temps auríen gloria; mas per so car no son en loch que la justicia de Deu puguen amar, per assò han pena que null temps no aurá fi. On, com aquest mon sia loch on pots amar la divinal justicia, ama, fill, de tota ta anima aytant con pusques la justicia divina.

6. Temable es la justicia de Deu, con sia cosa que a tots los peccadors misericordia no perdona; car si a tuyt perdonava, mayor sería que la justicia, qui negun no dampnaría. On, si tu no tems la justicia de Deu, est daquells a

qui misericordia no perdona; e si vols esser daquells a qui perdona, tem la divinal justicia.

7. Si tu beneeys la justicia de Deu con te dona alcuna passio, tu beneyrás la justicia ab la boca e ab la pensa; mas la justicia te beneyrá a la celestial gloria que tots temps dura; e si tu beneeys Deu en sa justicia con te fa alcun be justament, ¿per que la maleeys con justament te ponex? E saps, fill, en qual temps maleeys Deu en sa justicia? adonchs con ta volentat ha impaciencia contra so que fa la divina justicia.

8. Justicia e sciencia se covénen; e qui jutge sens saber, es enaxí com lome orb qui va per tenebres. On, si tu vols usar dretureramen t, atempra ton voler enfre ton remembrament e ton entendre; car per massa voler es torbat lenteniment a entendre; per lo qual torbament se cové ab ignorancia, quis descové ab justicia.

9. ¿Sabs, fill, per que es donat jutge als homens qui pledegen? per so car pot aver pus atemprada volentat enfre membrar e entendre en so que deu jutjar, que los homens qui pledegen; car tant vol aver cascú so que demana e que defén, que son massa voler corrump son enteniment. On si tu est jutge, guardat que no corrumpes ton enteniment per pendre serviy; ni si vols jutjar a dret, no corrumpes al jutge son enteniment per dons ne per prechs, e comana ton fet a la justicia, per so que la justicia te coman a la misericordia de Deu.

Cap. 56. *De Prudencia.*

1. Prudencia es obra vertuosa qui ama be e esquiva mal, e es obra dentelligencia qui sab detriar enfre be e mal. On per aytal vertut han, fill, los homens manera certa a fer bones obres e a cessar mal.

2. Prudencia es elèger mayor be o menor mal; e prudencia es concordar temps e loch, quantitat e calitat; e prudencia es dessimular per conservar secrets, e prudencia es ajustar con los altres escampen, e prudencia es escampar con los altres no han que despendre, e prudencia es aver aquest segle e laltre; e la contraria cosa de prudencia es so qui es contrari de les coses demunt dites.

3. Amable fill, ages prudencia, per so que no sies enganat e per so que no engans; car enganar e esser enganat nos covénen ab prudencia; emperò esser enganat e prudencia se covénen con si mescla paciencia e perdó.

4. Prudencia está enfre saviea e sciencia; car per la saviea es amadora del be e ha en oy lo mal, e per la sciencia sab so qui es be e so qui es mal; e per assò prudencia ajusta saviea, e sciencia e saviea componen prudencia, e prudencia no es sens saviea e sciencia.

5. ¿Sabrás me dir, fill, qual es mayor be, o esser amat de Deu o esser amat per esser senyor de diners, castells, ciutats, regnats? Si saps respondre e ames la responsio, ames e sabs prudencia: si saps respondre e ames més diners, castells, ciutats, regnats que Deu, has sciencia sens prudencia: ¿e saps per que? per so car concordes lo contrari de saviea, qui es contrari a prudencia, ab saviea: e si assò no era enaxí, seguir sia que diners, castells, ciutats, regnats e les altres coses temporals valguessen més que Deu.

6. Lo foll ab sa ira perseguex saviea, quis concorda ab pau: on, si lo foll ab sa ira te gita de pau, e fa tu semblant a sí metex, demante ¿que has feta prudencia, qui defén lo savi pacient ab fort e ab ferm coratge contra stulticia, ira, treball, quis covénen ab torbada volentat e en abcegada intelligencia?

7. Cautela e maestría se covénen ab prudencia, en mercadería e en les altres arts mecaniques, ab que noy sia falcía ne engan, qui son contraris a prudencia. On si tu,

fill, est amador de prudencia, ages saviea e sciencia per la qual vulles e sapies concordar prudencia ab cautela e maestría, sens falsía ne engan.

8. Saber enganar e desamar engan, es amar prudencia, qui sap e desama engan, e sab e ama caritat e justicia. On, sil sabater e mercader ab la pell morta sab aver prudencia e guanyar riquees temporals, ¿sabrás tu, fill, ab la pell viva guanyar vida celestial, per fer vertut de la mort qui vé per necessitat, so es a dir, que sapies e vulles murir per donar gloria e laor de ton Deu?

CAP. 57. *De Fortitudo.*[1]

1. FORTITUDO es forsa de coratge qui esforsa los poders de la anima spirituals: e fortitudo es enfortiment danima per lo qual es vivificada forsa temporal: e fortitudo es nobilitat e segurtat[2] de coratge.

2. Amable fill, si vols esser forts contra la batalla de tà carn e del mon e del diable, ajes fortitudo en ton coratge; car fortitudo es ten noble vertut, que tota batalla vens e apodera; e en neguna cosa qui sia vensuda ne apoderada espiritualment no está fortitudo.

3. Lanima ab sa vertut enfortex la forsa corporal, e ab los objets que pren enfortex ses potencies: car con la anima remembra e entén e ama Deu, adoncs es forts contra peccats e malvats pensaments; e en remembrar e entendre la bonea, granea, eternitat, poder, saviea, amor e les altres vertuts de Deu, adoncs per los objets que pren de Deu es ten fortificat son remembrament e son enteniment e son voler, que malvat remembrament, enteniment e voler no ha poder contra la nobilitat de son coratge.

1. C, De Fortalesa *(passim)*.—2. C,P, seguretat.

4. ¿Sabs, fill, qual cosa es objet danima? representacio feta dalcuna cosa a son remembrar e entendre e voler. On, enaxí com color es objet als ulls corporals con los ulls veen colors, e enaxí com dolsor es objet al gustar e odor al odorar e veu al oyr e sentir al palpar e tots aquests objets son corporals, enaxí anima ha objets spirituals, los quals pren, remembrant e entenent, amant o ayrant.

5. Enaxí com color blava o vert fortifiquen la vista corporal en veer, e color vermeya enfortex coratge dom, enaxí membrar e entendre e amar Deu e son poder e les altres vertuts qui a Deu se covénen, e membrar e entendre e amar fe, speransa, caritat, justicia, prudencia, trempansa e les altres vertuts quis covénen a hom, enfortexen a lanima ses forces e sos poders; per lo qual enfortiment noblitat de coratge está en forsa.

6. Ben saps tu, fill, que unes viandes donen major forsa al cors que altres; e per assò pots saber que lanima per membrar e entendre e amar més unes coses que altres pot esser pus forts contra peccats e vicis que per membrar e entendre e amar altres coses: car enaxí com les pus nobles viandes donen mayor forsa al cors, enaxí los pus nobles remembraments, cogitaments e volers donen mayor forsa a lanima.

7. ¿Saps, fill, en ques pren nobilitat de membrar, entendre e amar? en molt membrar, entendre e amar nobles coses e grans e de gran noblitat. On, si tu vols aver forsa de coratge, sapies molt membrar, entendre e amar nobles coses; car molt coratge es vensut e senclina a malvestat e engan, per membrar, entendre e amar vils coses, e per poch membrar, entendre e amar nobles coses.

8. Amable fill, si est flach per paor de mort, cogita que a morir has; e si alcun delit te vol a sí sotsmetre, sapies que dell ten ujarás; e si per trebay te lexes de Deu a servir, imagina lo trebay infernal; e si per pobretat te vols enclinar a nulla malvestat, desija aver pobretat despe-

rit, qui es riquea de coratge; e si belles faysons de la fembra te volen enclinar a luxuria, aesma e imagina la sutzetat que hix dome e de fembra. E si tu aytals cogitacions e aytals imaginacions has, tu serás forts contra los vicis qui son desagradables a Deu.

CAP. 58. *De Trempansa.*

1. TREMPANSA es refrenada volentat estant entre dos estrems contraris en quantitat. On si tu, fill, vols aver tempransa, a montiplicar te cové lo menor e enclinar lo mayor, e que puges tant lo menor al mayor e devalls lo mayor al menor, dentrò que fasses egual vertut.

2. Molt membrar e entendre fan atemprada volentat; e molt membrar e voler e poch entendre mortifiquen lenteniment e exalsen fe e creensa. On si tu vols, per atemprada volentat, entendre, fé egual lo voler, amant o ahirant al membrar e al entendre.

3. Ans que sies sadoll de menjar e de boure, ama, fill, tempransa; car amar trempansa con no pots menjar ne boure, no es tan covinent temps a amar tempransa com es con has talent de menjar e de boure; car en lo temps en que hom pot usar de trempansa, no la deu hom menys amar que en lo temps en lo qual trempansa demostra mils sa vertut.

4. Mayor plaer dona trempansa a la anima que menjar ni boure al cors: e los homens qui han trempansa son pus sans e pus delitoses e viuen més e son pus richs que los homens quis sancfonen [1] menjant e bevent. On si tu, fill, sabs fer comparacio enfre bo e mellor o enfre mal e pijor, colpāble est si no has trempansa.

1. C,P, qui s'afartan.

5. Per menjar e per boure aurás pleer en lo temps de menjar e de boure; e per trop menjar e boure aurás treball e passio e malautía per la qual serás ocasionat a murir; e si has trempansa, en menjant e no menjant e en bevent e no bevent, aurás pleer e benenansa.

6. Amable fill, los homens pobres no han ten gran passio per endurar, com han los homens richs per massa menjar, ne los homens pobres no poden haver tant de mèrit per trempansa com los homens richs: on, com assò sia enaxí, doncs no vulles esser rich per so que molt manuchs,[1] e no vulles esser pobre per so que ages trempansa.

7. Enaxí com lo cors requer trempansa per so que nol afrevolesques trop[2] per poch menjar ne nol corrumpes per massa menjar, enaxí ta riquea e ta calitat e ta edat requer trempansa en ton vestir, en ton parlar, en ton dormir, en ton despendre[3] e en totes les altres coses qui t son mester, a loar e a servir nostro Senyor Deu.

CAP. 59. *De Salvacio.*

1. SALVACIO, fill, es benuyransa de sant o de santa eleta per nostro Senyor Deu en gloria qui no ha fi, a la qual salvacio son en est mon les .vij. vertuts davant dites lum per lo qual los sants homens e les santes fembres veem anar per les carreres per les quals hom va a eleta carrera de benuyransa.

2. Gran cosa e noble son, fill, les .vij. vertuts damunt dites; mas mellor cosa sens comparacio es salvacio: ¿e saps per que? per so con les vertuts son creatures, e salvacio es veer Deu, qui es salvacio dels Sants, en so que en ell son

1. C, per manjar molt.—2. C,P, perque no lo enflaquescas massa.—3. P, en ton gastar.

salvats e benuyrats e glorificats. On, com assò sia enaxí, doncs, no ten solament abasta a salvacio dome vertut creada, ans hi es[1] vertut increada.

3. No es null home, per molt de be que fassa, que meresque aver salvacio; mas Deus dona salvacio a aquells qui han vertut e santetat contra vicis e malvestats; e aquell qui per sa vertut cuyda esser digne de salvacio, nes menys digne quel peccador qui per sa colpa cuyda esser digne de dampnacio.

4. Tant es, fill, alta cosa e noble salvacio, quel Fill de Deu per salvar home volch esser home, e nasch e sostench grans treballs e angoxosa mort, en quant era home. On, con nostro Senyor Jhesu Christ hac tant a fer e a sostenir per so que donás pus perfetament a home salvacio, ¿qui es que per vertut que age pusca abastar a salvacio?

5. ¡Ah, fill, e tant home ha dampnacio, qui cuyda esser digne de salvacio! ¿e saps per que? per so car acompara ses obres a les obres de Deu, qui son mayors que tot quant hom pot fer per Deu: e més dona Deus a sol una anima con li dona salvacio, que no puríen donar a Deu totes quantes creatures son.

6. Ipocresía e salvacio son contraries pus fortment en aquells qui per lurs obres ten solament cuyden merèxer salvacio, que en los peccadors qui per lurs peccats se tenen per indignes de salvacio; e assò es per so car per les obres que hom fa nos pot salvar, e la openio que hom ha que per elles ten solament sia salvat, es a hom occasio de dampnacio; e la indignitat quel peccador conex en sí metex, se concorda ab la misericordia de Deu.

7. Amable fill, mayor es la volentat de Deu que la tua, e per assò cové que Deus am pus forment la tua salvacio que no fas tu: on per assò la volentat sua se cové ab lo poder séu, qui pot donar a quis vol salvacio: e car ton voler no age poder que do a tu ne a altre salvacio, si Deus

1. P, sino que s'es menester.

no amava més la tua salvacio que tu metex, sería menor en voler que en poder; e assò no es ver.

8. Deus ta donada franca volentat per so que sies amador de salvacio e que desams dampnacio: e enaxí com Deus ha donat a ton cors tots los membres quis pertanyen a cors dome e ha dada a la anima totes les potencies que a anima se covénen, enaxí ha Deus donat a ton franch voler tot so qui pertany a desirar salvacio e airar dampnacio, per so que desires a reebre salvacio tant solament per los dons de Deu.

Dels .vij. Peccats mortals

Cap. 60. *De Glutunía.*

Glutunía es destrempat desig en menjar e en boure, menjant e bevent més que nos cové: e aquest vici fa als homens desijar vida, per so que pusquen menjar e boure, e fa los duptar mort,[1] fam e set en servir Deu, qui fa viure home per so que sia servit per home,[2] sostinent hom trebays, perills, fam, set e encara mort, si mester hi es, per la sua amor.

2. On, con glotonía fassa, fill, desviar home de la rahó per la qual Deus la creat, per assò es glotonía peccat mortal; e car hom segons cors natural vol menjar e boure cascun jorn, per assò lo contrari de glutunía pot a home esser cascun jorn occasio de salvacio: lo qual contrari es trempansa, abstinencia, continencia e les altres vertuts quis covénen contra peccats de glutunía.

3. Amable fill, dementra que los infants son pochs[3] e hom los acostuma a menjar sovin pa untat e ast e les altres coses,[4] sacustumen los infants a esser laminers;[5] e con son grans esdevenen glots e manuguen tant e beuen, ques sancfonen[6] e pequen per massa menjar e per massa boure,

1. P, y los fa temer la mort.—2. C, qui fa viure lo home perque lo home el servesca.—3. C,P, son petits.—4. C,P, pa untat y dulsuras y altras cosas de regalo: (frase mal entesa, perque *ast* no significa *dulsuras,* sinó *rostit,* carn *rostida;* en castellá *asado.* Encara's diu vulgarment *ast y olla).*—5. C,P, llépols.—6. P, fins qu'están farts que no poden més.

per lo qual son dignes daver fam e set en foch e en aygua bullent que null temps no aurán fi.

4. Per glotonía fan los homen déu de lur ventre e de les coses que desigen menjar e boure: car enaxí com lo desig de la anima deu esser en cogitar tot jorn que hom pusque servir, amar, loar e honrar Deu, enaxí per glotonía ha hom desig tot jorn con pusque esser sadoll e que hom pusque aver les viandes en les quals sadelita menjant e bevent.

5. Anch no veist,[1] fill, ten malvat senyor com es lo vici de glotonía; car tot jorn trebaya[2] home e fa a home sostenir sovin molts treballs en cercar les viandes; e con hom es sadoll que no pot més menjar, fa a hom desijar con pogués més menjar: e per massa menjar fa hom indigistio e esser malaut e trist, e fa hom esser pobre, e dinat e en dejú trebaya home; e per assò, guardat aytant con pusques que no sies serf de ton ventre.

6. Si has temptacio de glotonía, recurri[3] a trempansa e abstinencia, continencia e prudencia; car trempansa te dará sanitat, bastament e mesura; abstinencia te dará usament de rahó, e dar ta consciencia e seny; car con hom sabsté, adonchs entén e ama rahó e ha consciencia; e continencia te dará, fill, sadollament de volentat, e prudencia te fará guanyar en la temptacio mèrit per lo qual serás agradable a Deu. On com assò sia enaxí, adoncs aesma e pensa quals dons son pus nobles e mellors: o los dons donats per les vertuts damunt dites o lo sancfoniment e lo sadollament[4] que glotonía dona.

7. ¿Sabs, fill, quant est temptat per glotonía? adoncs con has assats menjat e begut, e puys desiges alcuna cosa menjar e boure en que atrops alcun delit: ¿e sabs per que est vensut per glotonía? per so car membres los delits que atrobes menjant e bevent, e oblides los perills qui vénen

1. C,P, May has vist.—2. C, atormenta.—3. C,P, recorre.—4. P, assaciament y gust: C, sobrada replecció y sacietat.

per massa menjar e per massa boure: ¿e saps per que trempansa, abstinencia, continencia, prudencia not ajuden? per so car no has fortitudo contra la temptacio ne no has membransa de les vertuts damunt dites, qui son agradables a Deu.

8. Custuma es de bon guerrer que membra son enamich ans que sia ab ell en la batalla: ¿e sabs per que? per so que sia aparellat de combatre e no sia sobtat. Doncs tu, fill, ans que sies sadoll, membra ton enamich, so es, glotonía: ¿e saps per que? per so que not sancfones e que no sies catiu e sotsmès de glotonía, qui ha tants sotsmeses los quals fa esser en la ira de Deu.

CAP. 61. *De Lutxuria.*

1. LUTXURIA es desig no sadollable,[1] contrariós a orde de matrimoni. On, aytal desig es ahirable a Deu, qui ha fet orde de matrimoni: car totes aquelles coses son contra la volentat de Deu, qui son contra so que ell ha ordonat e fet.

2. Tant es malvat peccat lutxuria, que no mor per vellea: car als homens vells lutxuriosos defall lo cors a esser lutxuriosos per vellea, e la volentat conserva lutxuria; e tant es lutxuria viscós vici e arraygat en home, que sens oracio e devocio e sens affliccio de cors, hom nol pot gitar de sa imaginacio ne de son desirer.

3. Amable fill, lutxuria ensutza lanima en son remembrar, entendre e voler; car tant sutza cosa e tan leja es so que li fa membrar, entendre e amar, que no gos nomnar[2] ne escriure: e lutxuria ensutza lo cors daquella cosa la qual no gos dir. On, con lutxuria aya tanta de sut-

1. C,P, insaciable desitx. — 2. P, anomenar.

zetat en esser nomenada sa obra, ¡quant més es gran la sutzetat que ha en sí metexa!

4. Lo mellor remey que hom pusca aver de mal senyor o de mala terra, es que hom li fuge; e lo mellor que hom pusca aver contra luxuria, es que hom fuge a avinentea de peccar e de imaginar los delits de luxuria, e oblidar, e membrar altres coses qui no sien semblants a lutxuria.

5. En continent que ta imaginacio imagina los delits que hom ha per luxuria, imagina, fill, la sutzetat qui es en home e en fembra per luxuria: ¿e saps per quet man assò imaginar sobtosament? per so que pusques gitar e enclinar ta imaginacio en altra cosa per la qual pusques oblidar lutxuria, e que en ton remembrament no pusque arraigar; car con en lo remembrament lutxuria met rayls[1] per molt esser membrada, per aquell arraigament met rails en la volentat per la qual es desirada.

6. Pintar e acolorar ses faysons[2] e ornar sos vestiments son senyals qui signifiquen luxuria. On, sils senyals de la mort son espaventables, ¡quant més ho son los senyals de lutxuria, qui es mort danima!, per la qual mort danima lome lutxuriós mor perdurablement, sustinent pena qui no ha fi.

7. Lutxuria e gelosía se covénen: e gelosía e escarn e trebay e mort de tots dies se covénen;[3] e lutxuria no dona tots jorns ne totes hores del dia delit, e per assò luxuria e dampnatge se covénen. On, con assò sia enaxí, si tu, fill, vols fugir a trebay e a la mort que hom sosté per gelosía, fug e no sies sotsmès a lutxuria.

8. Aytant com los homens han més de seyn e de rahó,[4] aytant temen e fugen als majors perills. On, con luxuria sia tan mal senyor, veges, fill, los homens e les fembres religioses en quina obediencia se meten, e veges con fugen

---

1. C, posa rèls.—2. P, acolorarse la cara.—3. C, y burla y treball y mort cada dia ocasionan.—4. P, de seňy y d'us de rahó.

a lutxuria, per so car son amadors de castedat e verginitat, qui son vertuts per les quals son agradables a Deu.

Cap. 62. *De Avaricia.*

1. Avaricia es ajustar coses qui son a home superflues e son necesaries als pobres; les quals coses per insadollable voler son vedades als pobres, qui han fam,[1] set, fret, nuedat, malautía, tristicia e mort.

2. Amable fill, avar ajusta diners en sa caxa, e possessions en la terra on está, e gita de sí caritat, esperansa, larguea, justicia e les altres vertuts; e per assò ajusta los vicis en son coratge qui son contraris a les vertuts damunt dites.

3. Pus prop es a ta carn la camisa que la gonella, e pus prop es a tos ossos la carn que la camisa: e per assò pots entendre, fill, que hom pot pus acostar a sí metex e a so que hom es, esperansa, caritat, justicia, larguea e les altres vertuts, que diners, possessions ne les altres riquees qui no son semblants en natura ab home. E car hom per esser cóbou e avar[2] lunya de sí les vertuts qui son agradables a Deu e acosta e met en sí metex los vicis qui son ahirables a Deu, doncs, si savi est, lunyat avaricia de ta anima, per so que no sies en la ira de Deu.

4. Cobea nos diversifica per diners, pa, carn, draps, cavalls e les altres coses semblants a aquestes; car per quescuna daquestes coses pot hom esser cóbou, si non usa segons ques cové. On, com assò sia enaxí, donchs, per donar diners, cavalls, vestedures e per ajustar a sí lonrament que deu esser donat a Deu, pot hom esser cóbou e avar de honrament e de fama e de valor; car enaxí com

1. P, y per axò ells patexen fam.—2. C,P, codiciós y avariciós.

los homens richs son cóbous per so car no volen donar a aquells a qui deuríen donar, enaxí son cóbous con volen aver la honor e la valor que hom deu conèxer a son creador e a son senyor.

5. Amable fill, no sies cóbou, car hom cóbou tots temps es freturós,[1] car sa volentat no pot sadollar; ne no ages tanta de larguea que ages a esser cóbou e a tolre a altre so que Deus li ha donat: e tinte per pagat de so que Deus ta donat,[2] car no saps quant ten irás ne quant vendrá la mort; ne so que has el mon[3] no porás portar en laltre segle, car en aquest mon ho aurás a jaquir.[4]

6. No es nul hom en aquest mon, qui tant desig aver riquees com home cóbou, ne no es null hom en tot lo mon qui sia ten pobre com es hom qui ha cobea; car tot hom qui no ha cobea, ha alcuna cosa; e si no ho ha, almenys ha cumpliment en sa anima, en so ques té per pagat con res no ha; mas hom cóbou no ha res, ans es servu e catiu dassò que desija aver.

7. Si a molta carn sajusten molts vèrmens, a home avar sajusta molt hom envejós e molts malsdeidors enamichs: ¿e saps per que? per so car han mester les riquees que posseex, de les quals no fa utilitat a sí metex ne a altre. On, com assò sia enaxí, doncs, segur sies, fill, que molt avar ne mor anans per ses riquees; car o laucíen sos enamics o lauciu Deus, per so que ses riquees, les quals ell ha creades, fassen alcun fruyt.

8. Avaricia fa oblidar Deu e leyaltat, e fa remembrar traició e engan; e avaricia fa trebayar lo cors e anar duna terra en altra e de un loch en altre; e avaricia fa trebayar la anima en son remembrar e en son entendre e en son voler; e per assò qui no es de la natura de sa anima ne qui a ses necessitats no li pot ajudar, la fa venir en la malediccio de Deu.

1. C, menesterós.—2. P, y sias content de lo que tens.—3. C, en aquest mon.—4. C, ho haurás de dexar.

Cap. 63. *De Accidia.*

1. Accidia es tristicia danima agreujada de be[1] de son proysme. On sapies, fill, que aquest vici significa pus fortment senyal de dampnacio que negun altre vici, e per son contrari es mils significada salvacio que per neguna altra vertut.

2. Fill, no ages accidia, car peccat es contrari a so que Deus fa; car si Deus dona a alcun home, fa a home aver despagament del be que Deus dona; e si Deus ponex en aquest mon alcun home, accidia fa hom irar con Deus nol ponex pus forment.

3. Accidia té tots jorns irats e despagats sos sotsmeses; e per assò, fill, esquiva e ages en oy[2] sa senyoría, e sies amador de be e not placia mal: car si ames be, alegre serás con lo be que amarás, vourás e entendrás; e si desames mal, aurás pietat e tembrás la justicia de Deu.

4. Per accidia son los homens tots jorns en mala volentat, e mala volentat es passio de la anima, e la passio de la anima mortifica lo cors, e per la mortificacio del cors son los homens malauts e moren enans.[3] On com aquets dans[4] venguen tots, fill, per accidia, si est amador de tos dans, ages accidia.

5. Si Deus fos accidiós, no agra creat lo mon, ne agra presa carn en nostra dona Sancta María verge gloriosa, ne agra presa passio per reembre lumanal linatge; e tot quant es, tot ho destruiría. On si tu, fill, has accidia, dones tu amaríes Deu si avía accidia, car un semblant ne vol altre; e si Deu amaves per esser accidiós, desamarlíes[5] per so

1. P, del be: C, agraviada dels bens.—2. C, ten en odi.—3. C, y més prest moren.—4. C, tots aquests danys.—5. P, lo desamarías.

car not tol so que ta donat, e amarlíes sit destruía. On con tot assò sen seguís, doncs pensar pots con greu cosa es aver accidia.

6. Semblant es al diable qui ha accidia, car lo diable ha accidia de tot lo be que membra e entén, e ha tristicia con lo mal no es mayor; e per assò sesforsa aytant con pot a minvar lo be e a muntiplicar lo mal; e en aquesta obra aytal, ha passio e colpa, per la qual colpa muntiplica pena e turment a sí metex, del qual muntiplicament ha ira e tristicia; e per assò en totes maneres ha trebay, malediccio e pena.

7. Si has accidia, serás malparler, car accidia te fará dir mal, e mentider serás; dengan, traició e falsetat luny no serás; en perill serás de tos enamichs, e per accidia ajudat ne defès no serás.

8. ¡Ah, fill, e tant hom es en peccat per accidia, qui no y cuyda esser!, e per assò enfre los altres mals qui vénen per accidia, es que nos demostra en hom, e per assò accidia es pus perillós peccat que altre; car daquell dan on hom menys se pot guardar, ha hom anans dampnacio que daquells qui son a home manifestats.

9. Accidia hac lo demoni, del be que Deus doná en paradís terrenal a nostre pare Adam e a nostra mare Eva, e per assò consellá [1] que menjassen del fruyt per lo qual foren Adam e Eva en la ira de Deu.

CAP. 64. *De Superbia.*

1. ERGULL es openió e atalentament de coratge que so qui es vil sia noble, e assò qui es noble sia vil: e ergull es so qui es contrari a humilitat qui está en nobilitat de co-

1. P, los aconsellá.

ratge qui senclina a les coses menys nobles, per so que los do més de nobilitats.

2. Sapies, fill, que ergull fug a egualitat e encalsa soliditat e singularitat, e no atroba par ne egual; e humilitat encalsa tots jorns son semblant. On, con lo Rey de gloria sia singular e no age par ne egual en nobilitat, si fos cosa que fer se pogués, hom ergullós se fera Deu.[1]

3. Tot so qui es creat ha departit Deus en .iij. estaments, so es a saber, en mayor, egual e menor: e ergull es contrari a cascú daquests .iij.; car hom ergullós es contrari a mayor, en so que volría esser sobre mayor e vol aminvar so que ha mayoría sobre ell; e hom ergullós es contrari a egual, en so que vol esser mayor e que son egual li sia dejús per menoritat; e hom ergullós es contra menor, en so que no vol que sia mayor, e fa so[2] per quel fassa menor que no es. On, com assò sia enaxí, doncs, hom ergullós es contrari a so que Deus ha creat.

4. Per ergull volgren esser los demonis semblants a Deu, e volgren e desijaren[3] que fossen mayors que Deu: on per assò Deus enderrocá los demonis en abís infernal, qui es lo pus jusá loch qui sia, e aquell on ha més de mal e de pena; e per assò Deus ¡beneyt sia ell! ha creat home e vol que hom per humilitat pug en la gloria de la qual son cahuts los demonis.

5. Sapies, fill, que los homens ergullosos no pugerán en paradís; car si pujar hi deguessen, non agra Deus gitats los demonis: on, si tu ames més aver companyía per tots temps dels demonis en foch perdurable e desames la companyía de Deu e dels ángels en gloria qui no ha fi, sies ergullós.

6. En aquest mon, homens ergullosos seguexen la manera dels demonis, que agren con foren creats ángels; car hom pobre ergullós desija esser egual al rich en riquea e

1. P, se fería Rey de la Gloria.—2. P, y fa quant pot.—3. C, y si haguessen pogut tan altament pujar, haurían volgut y desitjat.

en honrament; e com es pujat a aquella riquea e a aquell honrament, menys prea aquell qui li es egual, e vol esser sobre ell en nobilitat e en riquea, e desija esser egual a altre home qui li es desús en riquea e en honrament; e en axí no está en als,[1] mas en voler pujar e en menysprear son egual: e per assò aytals homens son semblants als demonis, qui menysprearen los ángels benignes, en so que volgren esser semblants a Deu.

7. Amable fill, si est ergullós e est sabater, tu volrás esser draper; e com serás draper, volrás esser burguès; e com serás burguès, tu volrás esser cavaller, e de cavaller volrás pujar a comte, e de comte a rey, e de rey a emperador; e si més pudíes muntar, més vulríes muntar. On, tota aquesta volentat te sofferría Deus e no y faríes peccat, ab que no fosses[2] ergullós ne aguesses en menyspreament aquells qui sien a tu dejús ne desús ne eguals[3] en riquea e en nobilitat.

8. No ten solament hom ergullós ha ergull en pujar sí metex e en devallar altres, que enans ho es[4] en sos infants; car lo sabater vol maridar sa filla e muyerar son fill ab pus nobla que sí metex, e assò ferá lo draper, e axí de tots los altres graus damuntdits; e per assò son fets matrimonis descovinentment, e per la desegualtat son menys preats los marits per lurs muyers, e les mullers per lurs marits: e per so que grans axouars[5] pusquen esser donats, son fets molts peccats; e per descovinent ajustament es molt pare desonrat e molta mare desonrada, e ha gran contrast enfre marit e muller.

9. En home ergullós no es caritat ne pietat, ne no ha neguna vertut; e per rich, honrat e apoderat ne per bella persona que aya, no es agradable a null hom, ne ell no ha pleer en null hom. On con ergull sia rahó a tant de mal en

---

1. P, no fa altra cosa.—2. P, ab tal que no fosses.—3. C, aquells qui seríen sobre tu, o baix de tu, o iguals.—4. P, sino també.—5. C interpreta erradament «grans diners»: *axouar* correspon al castellá *ajuar.*

est mon e a tanta de pena en laltre segle, sapies, fill, que poch sap de cambis qui per ergull gita humilitat de son coratge.

10. Amable fill, con mirerás tes faysons e cogiterás en tes riquees e en aver honrament, sit vé temptacio de ergull, encontinent remembra e entín de que est engenrat, ne per qual loch est nat, ne qual fo la vestedura en que nasquist;[1] e remembra, fill, que has en ton ventre, dejús ta gonella, ne que es so que ix de tu per lo nas e per la boca e per los altres lochs; e no ages en oblit los vèrmens qui rourán[2] tos costats e tes faysons ne la terra de sots la qual serás mes. E si tu, fill, has en memoria totes aquestes coses per so que no sies ergullós, tu serás humil, agradable a les gents e a Deu.

Cap. 65. *De Enveja.*

1. Enveja es voler altruys bens[3] sens meritoria possessio. On, daquest vici te guarda, fill, aytant com pusques, per so que no meresques esser posseít per los demonis en foch perdurable.

2. Envejar altruys bens es peccat mortal, per lo qual anima envejosa mor en la ira de Deu; la qual ira fa viure la anima envejosa en mort de pena qui no ha fi, en la qual mort la mesquina danima desija so que null temps no aurá.

3. Enaxí com per les paraules ha hom conexensa de so que la anima vol e entén, enaxí per enveja e per los altres peccats ha hom conexensa en est mon de les infernals penes: car enaxí com hom envejós desija so que no ha, e no fa so per que ho aya sens dan de son proysme, enaxí los dampnats infernats tots temps envejarán la celestial

1. P, en que nasqueres.—2. C, qui roegarán.—3. P, bens d'altri.

gloria dels benuyrats de gloria,[1] e no ferán per que agen gloria; mas volríen que Deus tolgués als sants la gloria e que la donás a ells, qui no la merexen.

4. Segons cors natural[2] e segons que recomten los philosofs, forma es demostracio de materia; on, enaxí com la materia se demostra per la forma, enaxí segons les calitats dels peccats mortals se demostra la infinida pena; e per assò Deus ha ordonat que aquells qui usen de peccat coneguen en lur peccat la pena quils está aparellada per aquell peccat.

5. Enveja es contra caritat, esperansa, justicia e contra les altres vertuts. On, con hom meresque aver los bens temporals per esser amador de vertuts, si per envejar hom podía aver los bens temporals, seguir sía que per aver vertuts hom no degués posseir so que Deus ha sotsmès a serviy dome: on, con dassò sia lo contrari, doncs hom envejós no es digne que sia posseidor de null be, a significar que los dampnats no han neguna benuyransa.

6. Lome envejós no ret gracies a Deu: e si era altre Deu, a aquell creuría, si li donave so que enveja, e renegaría Deu quil ha creat: on, per assò los homens envejosos son impaciens e desamen Deu con los tol alcuns bens; e si los dona bens temporals, amenlo més per so quels dona, que per la noblea e bonea que Deus ha en sí metex.

7. Envejós tol e no dona, e destrúu e auciu e no perdona; e hom envejós no está sens tristicia, ancia, falsetat e engan, e pus prop es a traició que altre home. On, con enveja age, fill, tant de mal en sí, no sies envejós, si vols esser en la benuyransa celestial ab los ángels e ab Deu.

1. P, dels benaventurats del Paradís.—2. C,P, curs natural.

Cap. 66. *De Ira.*

1. Ira es torbament de pensa qui destrúu la conveniencia de voler e de intelligencia: e car Deus ha donat a home enteniment per so que lentena e li ha donada volentat per so que lam, cové que la ira qui destrúu lordonament que Deus ha posat en la anima sia peccat, per lo qual peccat hom cau en la ira de Deu.

2. Fill, no sies sotsmès a ira ne li obeesques con est mogut a ira; car ira abcega los ulls del enteniment e fa a hom ahirar so que deuría amar, e ira fa los homens parlar com a folls e fa los metre en perill de perdre aquest mon e laltre.

3. Hom irat no guarda bon comensament nel mijá ne la fi: so que fa, tot ho fa a aventura; e con ha morts homens e dites paraules vilanes e ha fet alcun altre falliment, con la ira li es passada, apenes li membra so que ha fet, e de so que ha fet se penet. On per assò, fill, guardat que no fasses neguna cosa dementra que est irat.

4. Rahó demostra que null hom irat no fassa ne dege fer nulla cosa; car si so que fa es mal, si irat no era, no faría tant de mal: e si assò que fa es be, si irat no era, mils ho faría que no fa. On enaxí com hom orat fa a ligar, per so que no git peres,[1] enaxí hom irat faría a ligar, per so que no faés nulla re.[2]

5. Dome fals se pot hom guardar; mas dome irat ¿qui sen pot guardar? con sia cosa que un hom irat fassa homens irats.[3] On com assò sia enaxí, si tu, fill, te vols guardar dome irat, gita ira de ton coratge, e combat ira ab

---

1. C, l'home furiós deu esser lligat perque no tir pedras.—2. P, que no pogués fer ninguna cosa.—3. P, un home irat ne fa molts altres.

paciencia, abstinencia, esperansa, caritat, justicia e fortitudo; car ab aytals armes se pot hom defendre a ira e a sos valedors.

6. Home qui dorm desperta hom tocant e cridant: on con tu, fill, serás irat, adoncs tocarás ton coratge per so ques despert a aver abstinencia, paciencia, justicia e caritat. On pus fort serás irat, pus aparellat serás a aver gran abstinencia, paciencia e caritat: e on mayor vertut aurás en ton coratge, pus noble coratge aurás e pus agradable serás a nostro Senyor Deu.

CAP. 67. *De Dampnacio.*

1. DAMPNACIO es perdre la celestial gloria perdurable e esser sotsmès a sostenir penes infernals qui no han fi. On, per los .vij. peccats damuntdits sapies, fill, que han los homens dampnacio.

2. Amable fill, nostro Senyor Deus ha creat home per so que aja salvacio; e con hom se sotsmet a peccat e es desobedient a Deu, adoncs six hom de la rahó per que Deus ha creat home; e car Deus es just, ponex home en infernals trebays.

3. Deus dampna quis vol; mas son voler no vol dampnar null home sens rahó: ¿e sabs per que? per so car rahó e justicia se covénen; e car volentat de Deu e la justicia de Deu sien una cosa metexa, per assò nostro Senyor Deus no dampna null home senes colpa dome.[1]

4. ¿Saps, fill, per que null hom no merex gloria per vertuós que sia? per so car Deus es gloria, lo qual Deus es mayor sens tota comparacio que no es hom per sí metex ne per nulla vertut o vertuts que aya. On, com assò sia

1. P, sens culpa del matex home.

enaxí, doncs, significat es que tot hom peccador merex infernal pena: ¿e saps per que? per so car perdre Deu es infernal pena; e null hom peccador no merex a veer Deu;[1] car si los homens justs per moltes vertuts que agen no merexen a veer Deu,[2] ¡quant menys los homens peccadors e injusts!

5. En ta anima pots sentir franca volentat, la qual Deus ha donada a ton coratge per so que pusques fer be o mal, e que per fer be, Deus aja rahó quet do salvacio, e per lo mal sies occasionat a dampnacio. Mas car salvacio es pus noble cosa que ta volentat ne quels bens que tu pots voler ne pots fer per tu metex, sens la gracia de Deu no pots aver salvacio. E car la tua volentat ha poder de voler e de fer mal, per assò tu per tu metex e tot altre hom per sí metex pot elèger dampnacio, sens ajuda[3] de Deu.

1. C, tenir á Deu: P, possehir Deu.—2. P, possehir la gloria.—3. P, sens la gracia y ajuda.

De les .iij. Ligs[1]

Cap. 68. *De Ley de natura.*

Ley natural es manament intelligible, per raonable discrecio entès, per esser obedient a Deu. On en aquesta ley, fill, foren los patriarques els prophetes del temps de Adam entrò a Moyse.

2. Aytal ley es significada al humanal enteniment per les obres que fan los elements, les plantes, les besties, les aus, los homens e totes altres creatures; car en tot so que fan segon cors natural,[2] es donada significansa com deja hom usar de rahó e con sia obedient a Deu e com fassa so per que venga a la fi per que es creat.

3. Amable fill, ley natural es honrar son senyor, son mayor, son benfactor, e amar son proysme; e ley natural es que hom vulla assò per son proysme que hom vol per sí metex, e ahirar en son proysme so que hom ahira en sí metex; e ley natural es esser amador de be e esquivar mal.

4. Naturalment en sa generacio e en la corrupcio quels elements fan, son los uns elements obedients als altres; e les plantes els arbres, segons lo temps en que son, porten fulles e flors e fruyts, e les unes besties fan reverencia a les altres. On tot assò es, fill, significansa que hom segons cors de natura deu esser obedient a Deu e a son

1. C, De las tres Lleys.—2. P, segons curs natural.

senyor terrenal, e tot hom deu seguir la natura de son enteniment. On, en aquesta ley foren los philosofs qui compilaren la sciencia de Filosofia.

5. Ley natural es aytant a dir com natural ordinacio. On, con Deus aya creat tot quant es, a demostrar sa gran vertut e son gran poder e a esser amat e conegut e servit e obeít per home, per assò ordonadament segons cors natural totes creatures signifiquen e demostren Deu a la humanal intelligencia; mas tots los homens peccadors sixen del orde de ley natural e son amadors de les vanitats daquest mon, e per assò no reeben la significansa que les creatures donen de nostro senyor Deu, e per assò son desobedients a Deu e a natura.

6. Natural cosa es que hom ab los ulls corporals vege lo cel e les esteles, la mar e les terres e les altres coses, e ab les oreyes oya les veus els sons, e ab lo nas odor les odors, e axí dels altres senys corporals: e natural cosa es que la anima ab la imagenativa prenga tot so que prenen los seyns corporals, e que ho do al humanal enteniment, en la potencia qui es en lo front el còs,[1] e que lenteniment se leu a ensús sobre la phantasía, a entendre so que li es offert, de la noblea e la granea de Deu, e que la volentat am e obeesca a Deu.

Cap. 69. *De Ley vella.*

1. Ley vella es estabiliment escrit, manat e donat per Deu a Moysen. On, tant covinent cosa e tant raonable es, fill, obeyr als manaments de Deu, que no tant solament hi hac mester ley natural, ans covenc que nostre Senyor Deus parlás ab Moyse e que li donás ley escrita, per so

1. C,P, qui es entre lo front y la superior part del cap.

que lonrament fos pus fort e que hom fos pus obligat e encarregat al manament de Deu.

2. Moyse fo profeta, qui es aytant a dir com hom spiritat[1] e illuminat desperit de Deu; per la qual spiracio e illuminacio hac conexensa de les coses presents e passades e esdevenidores sobre la apreensibilitat del humanal enteniment. On a aquest home doná Deus ley, a mont Sinay, en la qual son escrits los .x. manaments, segons que ya avem recomtat.

3. Sapies, fill, que Moyse fo jueu, e fo senyor e regedor[2] del poble de Israel, qui eren jueus; e tant fo Moyse home de santa vida, que nostro Senyor Deus se demostrá a ell e parlá ab ell, e reveláli en qual manera avía creat lo mon, e con avía Adam e Eva meses[3] en paradís terrenal, e con Adam fo desobedient a Deu, e con Noe fo en la arca, e con fo lo delobi: e totes altres coses[4] reveláli Deus a Moyse, segons quens recomta en lo primer libre de la ley vella.

4. En aquell temps trach Moyse per gracia de Deu lo poble de Israel del poder de Farahó e de la terra de Egipte, e manál al desert, on vivíen de la gracia de Deu.[5] En aquell poble hac molt sant home qui fo profeta e amich de Deu, e durá aquella ley dentrò al aveniment del Fill de Deu nostro Senyor Jhesu Christ, qui doná ley nova a refermar la ley vella; la qual ley nova son los Evangelis que ous cantar en Sancta Esgleya.

5. En la ley vella avía molts destabliments e moltes custumes qui significaven la ley nova; e car los jueus qui ara son, cuyden tenir e seguir aquells establiments e no entenen so que signifiquen, per assò son en errors e son contraris a la ley nova.

6. La ley vella fo per so que fos comensament e fonament de la nova, e la ley nova fo per so que fos lo fruyt

1. C,P, inspirat.—2. C,P, y governador.—3. C, posats.—4. P, y moltes altres coses.—5. C,P, del manná de Deu.

el compliment de la vella: e assò es, fill, de totes coses, segons ley natural: car so qui es primer, cové esser fondament, e so qui es enaprés, es lo fruyt el compliment.

7. Aquells jueus qui son del temps de Jhesu Christ en sà, cuyden tenir la ley vella, la qual no tenen mas per lo seny de la letra; e son contraris en openio a la significansa que la vella fa de la nova e aquella concordansa qui es enfre endues les leys; e car son en error e car tractaren la passio del Fill de Deu, per assò los ha Deus punits a esser servos de totes gents, e son los pus avilats e los pus volpeys homens qui sien.[1]

8. Nulls homens no son de pus ávols fets[2] quels jueus, ne no han Reys ne prínceps los quals han totes gents; e per la servitut en que son, no poden tenir la ley vella nels establiments daquella; e enaxí com en lo comensament Deus los honrá sobre tots los altres pobles, enaxí per la colpa e per la viltat en que son, mayor que altres pobles, los té pus deshonrats la justicia de Deu.

Cap. 70. *De la Ley nova.*

1. Nova ley es de gracia de Deu,[3] fundada sobre ley natural e sobre ley vella escrita; el fondament mayor de la ley nova es lajustament el ligament del Fill de Deu e de la natura humana, presa de nostra dona Sancta María verge gloriosa.

2. Amable fill, Jhesu Christ nasch en lo mon per donar lig nova, la qual doná sostinent mort e passio per nosaltres peccadors; car enaxí con Deus doná la lig vella a Moyse per escriptura, axí Jhesu Christ doná lig[4] per

1. P, los més vils y covarts homens qui sian en lo mon.—2. P, de obras més vils.—3. C, per la gracia de Deu.—4. C, doná la nova lley.

passio e per mort, encarregant son poble quel dega obeir, amar, tembre e servir.

3. Forts son los manaments qui son, fill, donats en la lig vella, car Deus los ha manats; mas per so car en la lig nova Jhesu Christ qui es Deu e home ha tant encarregat son poble a ell a servir que n es volgut murir, per assò son pus colpables aquells qui trenquen los establiments de la lig nova, que aquells qui ls trencaven en la lig vella, ans que fos la lig nova.

4. Fill, la lig nova está en los .vij. Sagraments de Sancta Esgleya, los quals t avem ja recomtats e los quals son ordonats en Sancta Esgleya per la vertut que nostro Senyor Jhesu Christ doná a Sent Pere apòstol.

5. Sent Matheu e Sent Johan apòstols e Sent March e Sent Luch qui foren dexebles de Jhesu Christ, son .iiij. evangelistes qui han escrita la ley nova, so son los quatre evangelis que ous, fill, legir en Sancta Esgleya.

6. En aquells .iiij. evangelistes[1] son escrites les paraules que nostro Senyor Jhesu Christ dix con era en est mon: en aquell libre son les obres els miracles que Jhesu Christ feya e les benuyranses que prometía; els manaments que feya als seus dexebles y son escrits; e la doctrina que ls doná pots atrobar en aquell libre.

7. ¿Saps, fill, per que la lig nova es compliment de la vella lig? per so car més de fe pots aver en creure la lig nova, per rahó de la Trinitat e de la Encarnacio que s y especifica pus fortment, que en creure la lig vella: e si entens la lig nova e la lig vella, mayor enteniment aurás en entendre la lig nova que la lig vella. On, con per mayor fe ages mayor mèrit e per mayor entelligencia pusques aver mayor caritat, per assò la lig nova sobrepuja la vella.

8. Guardat, fill, con jurerás los .iiij. evangelis, que no t perjurs a scient;[2] car si ho fas, tots benifets qui son estats promeses per la lig nova renuncias, e a tots los es-

1. C,P, Evangelis.—2. P, de perjurar sabudament.

tabliments e als manaments de la lig nova est desobedient, per la qual desobediencia serás desagradable a Deu.

CAP. 71. *De Mafumet.*[1]

1. MAFUMET fo un home galiador[2] qui feu un libre apellat Alcorá, lo qual dix Mafumet que fo lig donada de Deu al poble dels sarrayns, dels quals sarrayns fo Mafumet comensament.

2. Mafumet fo duna vila apellada Tripe,[3] qui es a .x. jornades de Meca; a la qual Meca fan los sarrayns enaxí reverencia com los crestians fan al Sant Sepulcre de Jerusalem.

3. Tripe e Meca e tota aquella provincia era, fill, plena de gents qui creien en ydoles e qui adoraven lo sol e la luna e les besties e les aus, e no avíen conexensa de Deu, ne no avíen Rey, e eren gents de poca discrecio e ab poch denteniment.

4. En aquell temps sesdevench que Mafumet era mercader e anava ab mercadería en Jerusalem: e en la carrera prés de Jerusalem estava un fals crestiá qui avía nom Micolau, e era resclús, e sabía molt de la lig vella e de la nova; e aquí adoctriná Mafumet con se levás Rey e senyor de la vila de Tripe.

5. Sapies, fill, que la doctrina quel fals resclús mostrá a Mafumet fou moltes auctoritats de la lig vella e de la nova, per loguer quen hac;[4] e Mafumet anassen en un pug prop Tripe, e estechi .xl. jorns,[5] a significansa de la corentena que Jhesu Christ fou al desert e que Moyse fou en lo mont de Sinay.

---

1. C,P, DE MAHOMA *(passim)*.—2. P, home fals y enganador.—3. C,P, Tripol.—4. P, per la paga que Mahoma lin doná.—5. C, y estigué allí quaranta dies.

6. Con Mafumet devallá del mont, adoncs sen aná en la vila de Tripe, e fenyés propheta,[1] e dix que Deus lo trametía al poble daquella ciutat, e promés los que en parays aurien paría de fembres[2] e menjaríen mantega e mel, e bouríen vi e aygua e let, e que auríen bells palaus daur e dargent e de peres precioses, e que auríen aytals vestiments com se volríen; e moltes daltres benananses los promès, per so quel creguessen; e gitaves en terra e torsía ses mans e los ulls quax endemoniat, e puys deya que Sent Gabriel li venía, qui li aportava paraules de Deu, les quals son en lo libre qui es apellat Alcorá, e que per la gran sentetat de Sent Gabriel e de les paraules nos podía sostenir, e per assò gitaves en terra, e era costuma que hom lo cubría, e con avía estat axí una hora, ell se levava e deya so que avía pensat.

7. Les gents, qui eren pegues[3] e que no avíen creensa que aprés la mort fossen res, aquells qui oíen so que Mafumet los prometía de paraules, que ressucitaríen, avíen pler de so que Mafumet los deya, e convertíense les gents totes a ell; e les gents de Meca nos volgren convertir a la secta de Mafumet trò hi aná ab grans gents, e pres Meca per forsa, e tot hom qui nos faés sarrayn, avía a morir: e axí Mafumet fo senyor daquella terra.

8. Mafumet fo home molt lutxuriós e hac .viij. mullers, e hac paría ab moltes daltres fembres, e doná la secta molt ampla; e per la amplea que doná a les gents, agren creensa en ell e en ses paraules, e aprés sa mort seguiren sa secta.

9. Refredá devocio e caritat en lo poble dels crestians qui eren en la terra doltramar; e un sarrayn qui havía nom Abubecre succesor[4] de Mafumet, qui feu escriure lAlcorá en belles paraules dictades a .vij. trobadors,[5] vench en la terra de Egipte e de Jerusalem e conquès tota aque-

1. C, y se fingí profeta.—2. C, unió ab las donas.—3. C, qui eran grosseras.—4. B,M, Abubech acsasor.—5. C, dictadas per set poetas.

lla terra: e puys daltres reys sarrayns conqueriren Barbaría e Espanya qui era de crestians.

10. Tant son vils e sutzes cells fets que feu Mafumet, e tant se descovénen ses paraules e sos fets a sentetat de vida e de propheta, que mayorment aquells sarrayns qui saben molt e han soptil engin e qui han elevat enteniment, no creen que Mafumet sia propheta; e per assò han fet establiment los sarrayns, que null hom no gos mostrar logica ne natures[1] enfre ells, per so que no agen subtil enteniment, per lo qual sien en openio que Mafumet no sia propheta.

11. Amable fill, aytals sarrayns qui han soptil enteniment e qui no creen que Mafumet sia propheta, seríen leygers a convertir[2] a la fe catholica, si era qui la fe los mostrás els preycás, e qui amás tant la honor de Jhesu Christ e qui membrás tant la passio sua, que no duptás a sostenir los trebays que hom ha per apendre lur lenguatge, ne temés lo perill de la mort; e per lo convertiment que hom faría en aquells per vertut de martiri, e car ells son ja en openio que Mafumet no es missatge de Deu, los altres sarrayns convertir síen, si veyen que los mayors savis lurs se faessen crestians.

12. Sapies, fill, que los Apòstols convertiren tot lo mon ab preycacio e ab escampament de lagremes e de sanch e ab molts trebays e ab greus morts; e la terra quels sarrayns tenen, ells la convertiren; e per assò Jhesu Christ dona per la creu significansa, e estenent sos brassos, que venguen los benuyrats savis qui son en lo poble dels crestians, remembrar la sua santa passio, e que abrassará aquells, si ells preyquen als sarrayns e als infeels.

13. Amable fill, si al Deu de gloria playa e a aquells quin son ten be logats[3] e tant honrats e encarregats, rahó e hora sería que retornás la frevor e la devocio qui esser

1. C, de Llogica ni de Naturalesa: P, llogica y ciencias naturals.— 2. P, facils de convertir.—3. C, tan ben collocats: P, tan ben pagats.

solía en convertir e endressar los errats, per so que no fossen infernats e que aguessen gloria e que en ells fos amat e conegut e servit e obeít Deus.

CAP. 72. *De Gentils.*

1. GENTILS son gents sens lig e qui no han conexensa de Deu: on, per la ignoransa que han de Deu, e car segons cors de natura tot hom deu aver conexensa de son creador, per assò los gentils, jatsía que no coneguen Deu, al menys fan alcuna honor a alcunes creatures, a significansa que alcuna cosa sia pus noble que ells.

2. Amable fill, per la ignorancia quels gentils han de Deu, son en diverses errors e openions, e per assò son diverses pobles: los uns adoren ydoles e los altres adoren lo sol e la luna e les esteles, e los altres adoren los elements, e quescuns han diverses maneres dels altres en so que creen.

3. Mogels, tartres, bulgras, ongres dUngría la menor, comans, nestorins, rosogs, genovins e molts daltres[1] son gentils, e son homens qui no han lig; e enaxí com flom daygua qui per custuma va enjús e no fa mas decórrer en la mar,[2] enaxí tots aquells decorren e no cessen de perdre Deu e de anar en foch perdurable; e apenes es negú qui sia lur procurador ne quils ajut a demostrar via perdurable.

4. Grecs son crestians; mas pequen contra la sancta Trinitat de nostro Senyor, en so que dien quel Sant Esperit no ix mas del Pare[3] tant solament. On, aquests han

1. P, Mayols, tártaros, búlgaros, negres d'Ongría, contanos, nestorians, rusions, xinos y molts altres.—2. C, y axí com la aygua del riu per costum va avall y no para fins al mar.—3. C, no proceyex sino del Pare.

moltes de bones custumes, e per so con son ten prop a la fe catholica, seríen leugers a enduir a la Esgleya romana, si era qui apresés lur lenguatge e lur letra, e que agués tanta de devocio que no duptás a pendre mort per honrar Deu, e que anás preycar enfre ells la excellent vertut quel Fill divinal ha, en donar processio al Sant Sperit.

5. ¡Ah, fill! ¿e per que son duptats trebays ne per que son temudes morts, per honrar lo Sant Esperit en aquells[1] quil desonren, en quant menyspreen la excellent vertut qui es en ell, per so car ix del Fill de Deu,[2] ne per donar ten gran honor a Deu lo Pare qui engenra ten gloriós Fill, del qual ix ten gloriosa persona com es lo Sant Sperit? ¿Per que son duptades riquees a jaquir, ne benuyranses[3] ne muller ne fills ne encare regnats?

6. Con lo Sant Spirit isque[4] del Fill de Deu, qui per salvarnos sencarná e murí en la creu en quant la humana natura, ¿qui dupta a murir per honrar lo Fill de Deu en preycar als grecs que lo Sant Esperit qui es ten noble ix dell? E qui aytal mort dupta a pendre, ¿on es lo grat que ha[5] al Fill de Deu?

7. Sant Esperit es Deu qui espira los benuyrats a gloria qui no ha fi. On, qui aytal Deu sabía honrar segons que damunt es dit, en los locs e en les terres e en les cogitacions on es deshonrat, pensa, fill, con gran sería la benuyransa a la qual sería espirat per lo Sant Esperit.

1. P, entre aquells.—2. C, proceyex del Fill de Deu.—3. C, dexar les riqueses y prosperitats.—4. C, proceyesca.—5. C, lo agrahiment que té.

De les .vij. Arts

Cap. 73. *De Gramatica, Logica, Retorica.*

ART es ordonament e establiment de conèxer la fi daquella cosa de la qual hom vol aver conexensa. Gramatica es dretament parlar e escriure: e per assò es eleta[1] a esser cumú lenguatge a les gents qui per lunyetat de terres e de participacio son desvariables[2] en lur lenguatge.

2. Fill, si vols apendre gramatica, .iij. coses te covénen a saber: costruccio, declinacio e vocables On, aquestes .iij. coses aprín en aquest libre, lo qual sia trelladat en latí; car per so car lo saps en romans,[3] sabrás ans fer la costruccio en est libre que en altre; e car aquest libre tracta de moltes coses diverses, apendrás molts vocables a declinar e a saber.

3. Con aurás apresa gramatica en est libre, enaprés aprínla en lo *Libre de Definicions e de Questions,* per so que anans ages les altres sciencies. Si en nulla art ne sciencia vols entrar, primerament te cové a passar per esta art de gramatica, qui es portal per lo qual hom ha a passar,[4] a saber les altres sciencies.

---

1. C, es elegida.—2. P, y de comunicació son differents.—3. C, perque si el saps en llengua vulgar.—4. C, passa lo home.

4. Logica es demostracio de veres coses e de falses, per la qual hom sap parlar dretament e sufismadament: e logica es art per la qual sasubtila e sexalsa lumanal enteniment.

5. Amable fill, per logica sabrás conèxer los genres, les especies, les differencies e los accidents qui son apellats los .v. universals; e per aquesta conexensa sabrás devallar de les coses generals a les especials, e de les especials sabrás pujar ton enteniment a les coses generals.

6. Per logica sabrás comensar e sostenir e concloir so que dirás, e per logica te guardarás que hom not pusca decebre per sufismades paraules,[1] e per logica serás suptil en totes les altres sciencies.

7. Totes quantes coses son creades van, fill, per .x. coses, so es a saber, substancia, quantitat, relacio, calitat, accio, passio, situs, habitus, tempus, locus: e daquestes .x. coses son los .x. predicaments, dels quals aurás conexensa per logica; per la qual conexensa sabrás aver sciencia, si ab los .x. predicaments sabs concordar e compondre los .v. universals damuntdits; car per la composicio de la una diccio ab altra, aurás la significacio que demanes.

8. Enans que aprenes logica en latí, la apren en romans, ab les rimes qui son aprés aquest libre:[2] ¿e sabs per que? per so car anans la sabrás en latí e mils la entendrás.[3]

9. Retorica es parlar bellament e ordonadament, per la qual son agradablement ordonades paraules e per la qual hom es exoít moltes de vegades.

10. Retorica mostra con hom dega parlar ne quals paraules dega dir primeres ne quals en la fi e en lo mig; e per retorica les paraules qui son longues semblen breus.

11. Si tu, fill, vols parlar per retorica, dona bells eximplis de belles coses al comensament de tes paraules;

1. C, no et puga enganar per sofisticas ó duptosas paraulas.—2. C, aprenla en llengua vulgar, en cobles.—3. C, y millor la entendrás, ab la ajuda de Deu.

e la mellor materia de tes paraules sia a la fi, per so que leys atalentament de oir[1] en lo coratge daquells quit oirán.

12. Temps, loch, veritat,[2] estament, quantitat de temps covinent, necessitat e les altres coses semblants a aquestes, se covénen ab retorica. On si tu, fill, vols parlar per retorica, totes estes coses demunt dites cové que concords ab tes paraules, per tal que sies agradable[3] a les gents e a Deu.

CAP. 74. *De Geometría, Arismetica, Musica, Astronomía.*[4]

1. GEOMETRÍA es doctrina de formes immovables montiplicades en nombre en humana pensa. On si tu, fill, ab lo quadrangle qui es en lestrolabi fas una mesura en lalta paret, de tos ulls trò als teus peus, el peu de la paret en que síes lunyes aytant com ha de tos peus a tos ulls, adoncs has la primera mesura de geometría.

2. Enaprés cové que fasses una altra mesura sobre la primera, e veges en qual loch del quadrangle vendrá la dressera: enaprés lunyet de la torra .ij. tants, e veges on te vendrá la linya del quadrangle, e fé una altra mesura: enaxí tu porás doblar tes mesures; e sia lespay qui es entre tu e la torra plà, enaxí que los teus peus sien eguals al peu de la torra en dressera.

3. Per esta art ha hom conexensa de laltea e de la lunyaria dels alts munts; e per les mesures que la humana pensa pot muntiplicar imaginalment, ha hom conexensa de la granea de Deu qui es mayor que tot lo mon.

---

1. C, perque dexes apetit de oir.—2. P, qualitat.—3. C;P, perque sien agradables.—4. B,M, *Estronomía:* C,P, Astrología.

4. Arismetica es, fill, montiplicar sumes en suma, e molts en suma, e diverses un en molts.[1] En aquesta art es que hom muntiplich un nombre par ab altre, e un senar ab un altre, per so que sia par; car lo nombre qui es par se pot mils muntiplicar quel senar.

5. Aquesta art es per so que hom sapia mils retenir lo nombre en la memoria e en la vista corporal; car natura es de la memoria que anans oblida moltes coses que una, e per assò son fetes les sumes, so es a saber: .x. .xx. .xxx. C. M. MM. C.Mª.; e con aquestes sumes no poden bastar a esser escrites, giret a les xifres e a les figures del algurisme e de la alba,[2] qui pus leugerament son vistes e enteses.

6. Musica es art per la qual avem doctrina en cantar e a tocar esturments dretament, e tost e espau, alsant e baxant e egualant los punts e les veus, en tal manera que sien concordants veus e sons. On aquesta art es, fill, atrobada per so que cantant e ab esturments, hom sia loador de Deu: e aquesta art tenen los clergues qui canten en lesgleya per loar Deu; e contra los comensaments desta art son los juglars qui canten e sonen esturments denant los prínceps, per la vanitat mundana.

7. Estrolomía[3] es demostrativa sciencia per la qual hom ha conexensa que los corses celestials han senyoría e operacio sobre los corsos terrenals, a demostrar que la vertut qui es en los corses celestials vé de Deu, qui es sobirá als cels e a tot quant es.

8. Sapies, fill, que aquesta es sciencia qui corre per les proprietats dels .xij. signes e de les .vij. planetes, segons ques concorden es contrasten en calor, sequetat, fredor e humiditat: car segons assò, han operacio en los corsos terrenals. Mas car Deus, qui es subirá sobre tota creatura e vertut, apodera tots poders, veda moltes vegades als

1. C, y dividir un en molts. — 2. P, tira l'home á las cifras y algorismas y á figuras de taula de conte. — 3. C,P, Astrología.

corsos celestials que no obren en los terrenals segons lur vertut; e per assò defall aquesta sciencia e nos seguex so en obra, quis deuría seguir segons demostracio dart.

9. Amable fill, not consell que aprenes esta art, car de gran maltret es, e leu se pot errar;[1] e perillosa es, per so car los homens quen saben mayorment nusen mal, e per lo poder dels corses celestials menysconexen e menys preen lo poder e la bonea de Deu: ne not consell, fill, que aprenes geometría ne arismetica, car arts son qui requeren tota la humana pensa, per la qual no pot hom ten be amar ne contemplar Deu.

CAP. 75. *De la sciencia de Teología.*

1. TEOLOGÍA es sciencia en parlar de Deu. On, aquesta sciencia de Theología sapies, fill, que es pus noble sciencia que totes les altres; e car aquesta sciencia mayorment sia conservada e amada per los homens religiosos, per assò son tant honrables.

2. Aquesta sciencia es, fill, en .iij. maneres: la primera es con hom ha conexensa de Deu; la segona es con hom ha conexensa de les obres de Deu; la tersa es con hom ha conexensa dassò que pusca[2] amar a Deu e fugir als trebays infinits.[3]

3. Amable fill, los clergues son establits en lo mon per so que aprenen Theología e que la mostren als homens, per tal que sien amadós de Deu e ques sapien guardar de peccat. On, per assò los clergues qui amen més altra sciencia que Theología, no seguexen los comensaments per los quals son clergues.

1. P, perque de mala treta es, y facilment se pot errar.—2. C, de axò per lo qual pot.—3. P, de los traballs infernals.

4. Theología en quant es fundada per fe, está en les paraules dels sants homens qui han escrites e dites paraules de Deu e de les sues obres: les quals paraules hom deu creure, per tal que aya en memoria e en amor Deu e ses obres.

5. Per so car Deus ha donada natura e proprietats a les creatures qui son, que naturalment lo signifiquen el demostren al humanal enteniment, per assò Teología se cové a la Philosofía, qui es sciencia natural qui per necessaries rahons demostra Deu e ses obres, per tal que si hom vol exalsar son enteniment a Deu per philosofía, que ho pusca fer.

6. Fe e rahó se covénen en la sciencia de Teología, per so que si fe defall,[1] que hom sajut ab rahons necessaries; e si rahó defall al humanal enteniment, que hom sajut ab fe, creent so de Deu que lenteniment no pot entendre.

7. Aristotil e Plato e los altres filosofs qui volíen aver conexensa de Deu sens fe no pogren, fill, pujar tant alt lur enteniment que poguessen aver declaradament conexensa de Deu ne de ses obres ne de so per que hom va a Deu; e assò fo per so car no volíen creure ne aver fe en aquelles coses per les quals lumanal enteniment per lum de fe sexalsa a entendre a Deu.

Cap. 76. *De la sciencia de Dret.*

1. Dret es departit en dues parts, so es a saber, dret canonich e dret civil; e per assò dret canonich es dret divinal, e dret civil es dret terrenal: e dret de custuma es,[2] qui pertany a la usansa dels prínceps, per so que mantenguen justicia.

---

1. C, perque si falta la fe.—2. P, terrenal y dret de custum.

2. Enaxí com als clergues es donat dret canonich per so que pusquen la regla seguir per la qual son en uffici de clerecía, enaxí als prínceps es donat dret civil per so que seguesquen la regla per la qual son establits e exalsats sobre los altres homens.

3. Sapies, fill, que una altra manera hi ha de dret, lo qual es atrobat per cessar mayor mal; però aquest dret[1] aytal nos covė ab lo dret divinal, per so car conté en sí algun falliment:[2] on aquest dret es contrari enfre la teorica e la pratica, e assò es per la malicia de les gents a sobrar al mayor mal e per consentir al menor mal: on, per aquest dret es hom escusat al senyor terrenal, e no es desencolpat al Senyor celestial.

4. Quarta manera de dret es en lo dret canonic, lo qual se descové en la teorica e en la pratica; car alcuna cosa es dret en la teorica, e son contrari es dret en la pratica: e per assò los clergues jutgen una cosa segons la teorica e altra segons pratica.

5. Amable fill, si vols apendre dret, les .iiij. maneres demuntdites te cové a apendre, si be vols usar en estament seglar; car lo dret terrenal te cové concordar ab lo dret celestial; e segons que lo dret ha diversificament en sí metex, te covendrá a jutjar.

6. Dret canonic está, fill, en decret e en decretals, qui son dits de sants e regla e ordonament de Santa Esgleya e de sos sagraments; e dret civil está en senyor natural e en ley e en custumes: per les quals custumes not cal apendre de dret, con sia cosa que no sien obligats[3] a dret.

7. Not do de consell, fill, que aprenes dret civil, car pocs son aquells que ben vege usar; e per assò es perill apendre tal sciencia, on quax tots aquells qui la aprenen nusen mal: enperso[4] not desconsey quen aprenes, car gran mercè naurás, si ben vols usar.

---

1. B,M, per aquest dret.—2. C,P, algun defecte.—3. C,P, com no sien destinats.—4. P, empero: C, no obstant.

8. Si tu, fill, aprens dret per so que fasses tort, tu ames tort e vols saber dret; e si ab lo patrimoni de Sancta Esgleya aprens dret civil, en fas tort al dret canonic; e si tu aprens dret per mantenir los pobres qui no han que donen als avocats, meravellosament serás agradable a les gents e a Deu.

Cap. 77. *De la sciencia de Natures.*

1. Natura es comensament dalcuna cosa e es occasio de esser cosa natural: e per assò sapies, fill, que los comensaments de natura son cinch: lo primer es la ordial materia; lo segon es los quatre elements simples, e aquest se departex en tres parts, les quals tu no est de edat que entendre ho poguesses: ters comensament es los quatre elements composts sensibles: quart es en los corsos engenrats per natura, los quals son en tres genres, vegetables, animals e metals: cinquè es en les coses corrumpudes innaturals, axí com pudridura, fems, suor, rovell, mort, e les altres semblants a aquestes.

2. Amable fill, lo primer comensament es la primera materia, a la qual se cové mils lo nom de natura, per so car es pus general que negun dels altres comensaments; e a los altres comensaments se cové, segons esguardament de especialitat, mils nom natural quel primer comensament.

3. La primera materia hom, fill, no pot veer ne tocar ne sentir, ¿e saps per que? per so car es corporalitat natural confusa e mesclada, sens que no es cors avent forma; e en ella son collocats tots los corsos corporals elementats avent forma.

4. En axí com la anima el cors del home mort son de natura humana, sens que no son home, enaxí la primera materia es de natura corporal, sens que no es cors.

5. Primera materia ha apetit a conservar los genres e les species e los individuus, e natura hal desig con sos particulars agen les proprietats que lur covénen: e per assò lo segon comensament componse en ella, so es a saber, que lo foch e laer e la terra se componen, e laygua e laer e la terra se componen: e daquestes .ij. composicions componense tots ensems en lo ters comensament, en lo qual sengenra lo quart.

6. Enaxí com la primera materia es invisible, per so car es lo comensament primer el segon invisible, enaxí la segona materia es sensible, per so car es del ters e del quart e quint comensament, qui son sensibles; e enaxí com la primera materia es en potencia en general a totes formes, enaxí la segona es en especial potencia a totes formes naturals sensibles, segons diversitat de genres e despecies.

7. Sapies, fill, que per la contrarietat quels quatre elements fan en lo quart comensament, es lo quint comensament en lo qual se corromp natura; e per assò, so qui es en lo quint comensament es fora natura: mas car lo primer comensament desige conservacio de sos genres e de ses especies e de sos individuus, per assò torna en sí metex so qui es en lo quint comensament; e con lo primer comensament ho ha resebut e cada element es tornat a son simple, adoncs lo primer comensament per manera de generacio ho dona al segon, e lo segon al ters, e lo ters al quart, e lo quart ho gita de sí per manera de corrupcio. E axí lo moviment en cors natural es roda qui no cessa per manera de generacio e corrupcio; lo qual moviment es en la segona materia qui es sensible.

8. So per que lo foch e los altres elements se componen en lo quart comensament, es per so car cascú element en quant es simple desige aver cors per sí metex simple; e car la materia, sens forma e conjunccio qui sia enfre ella e la forma, no pot esser cors, per assò desige

forma e conjunccio; e car negun element no la puscha atrobar en lo ters ne en lo quart ne en lo quint comensament, per assò los elements se componen en lo segon comensament sens contrarietat, e puys passen contrariosament en los altres comensaments, segons que damunt es dit.

9. Si los quatre elements avíen, fill, en lo segon comensament so a ques mouen ne so que desigen, nos mouríen als altres comensaments en los quals se contrariegen; e si violentment e forsada y eren moguts, no sería lur moviment natural.

10. Si laygua es cors simple en sa regio, lo foch qui es sobre laer no pot reebre secor de la terra dejús laygua, la qual aygua es jús laer; ne si del foch simple es feta part simple, qui es cors passant per la regio e la esfera de laygua que sia simple e sia cors continuu, será pus fort la part del foch contra laygua que tota laygua contra la part del foch.

11. ¿Veus tu, fill, les bombulles de laygua qui pugen a ensús? aquelles significuen que los uns elements simples passarán per los altres; car sil foch simple desija a passar per laygua simple, compondrás ab laer quis cové ab laygua, e per lo mijá passará per ella; e assò metex se seguex dels altres elements.

12. Per les rahons damuntdites son, fill, significades diverses openions, si los elements simples sien cors o no sien cors en lo segon comensament; mas certa cosa es que ensems son cors composts en lo ters e en lo quart e el quint comensament, e passen los uns als altres per manera de mijá: car sil foch vol passar per laygua, metrás en lo mig e metrá aprés sí laer quis cové ab aygua, e passará part laygua pendre secor de la terra quis cové al foch e a laygua; e per aquesta manera componense e mesclense los uns ab los altres.

13. Moltes son les raons quet puría dir, fill, de na-

tura; mas car breument te parle e alcuns vocables escurs te a dir que not pusch esplanar, per assò te diré breument la entencio quels philosofs avíen en lurs libres, e puys parlarèm d als.[1]

14. En lo libre de *Metafisica*[2] entén lo philosof a manifestar totes les coses qui son comunes a les altres sciencies, e tracta de les primeres coses a quis cové esser, so es, les sustancies spirituals, manifestant lur orde e lur natura e lur esser; e assò fa per so que pusque venir atrobar primera substancia espiritual e terrenal infinida, complida, qui sia primera causa e fi de totes coses, a la qual e per la qual totes coses sien endressades, e aquest[3] es Deu.

15. En lo libre de *Phisica* entén lo philosof a determenar en general les natures e les proprietats de totes les coses naturals, a donar universal conexensa de totes; e per assò encerca un moviment eternal regular e primer movable e primer movent e mogut, e esser un movedor immovable qui mou tot so qui es movable.

16. En lo libre *del Cel e del Mon*, cerca en general les natures e les proprietats dels cels, e encerca los moviments e enquer dels quatre elements don lo mon qui es dejús la luna es compost; e assò encerca per provar que lo mon es un tan solament.

17. En lo libre *de Generacio e corrupcio* enserca com pusca determenar la natura e les proprietats de les coses qui son engenrables e corrumpables, e enserca com los uns elements son agents e los altres pacients; e per assò entén a manifestar la natura dels elements qui componen los corsos elementats, per la conexensa dada dels corsos composts.

18. En lo libre *Meteororum* parla de les pluges, neus, vents, trons, lamps, e de terratremol, e de les esteles, cometes e dels altres senyals semblants a aquests.

19. En lo libre *de Anima racional* parla de la subs-

1. C,P, d'altras cosas.—2. B, *Metafesica*.—3. C,P, y aquesta.

tancia danima e de la esperitualitat e incorrupcio, e de sos poders, e com endressa lo cors e compren los objects, e parla con es different a les altres animes inracionals; e assò fa per saber la natura de la anima racional.

20. En lo libre *de dormir e vetlar* parla de la natura e de la proprietat per la qual los animals dormen e vetlen.

21. En lo libre *de sintent e sentit* parla per qual manera hom sent ab los cinch senys corporals, ne per qual manera son sensibles les coses corporals als cinch senys corporals.

22. En los libres[1] *dels Animals* parla de les proprietats e dels genres e especies e differencies que han per natura; e assò metex enserca en lo libre *de les Plantes e les erbes.* On tot assò ensercaren, fill, los filosofs, per so que aguessen conexensa de Deu.

CAP. 78. *De la sciencia de Medicina.*

1. MEDICINA es sciencia de conjúnyer[2] so qui es natural a conservar natura e a retornarla en so que esser solía en lo cors animat. On aquesta sciencia ha, fill, .iij. comensaments: lo primer es natural; segon es innatural; tèrs es contra natura.

2. Lo primer comensament se departex en .vij. parts: elements, compleccions, humors, membres, vertuts, operacions, sperit. Lo segon comensament es departit en .vj. parts: alenar, exercitar, so es trebayar e reposar, menjar e boure, durmir e vetlar, umplir e buidar, so es, que a vegades manuc e beva hom molt, e a vegades poch: la derrera es dels accidents de anima, so es goig e tristicia. Lo tèrs comensament es departit en .iij. parts: malautía, occasio de malautía e accident.

1. C,P, En lo llibre. —2. C,P, de conexer.

3. Cascuna destes parts damuntdites se departex en moltes parts, e de totes ensemps es composta la sciencia de Medicina. E car nos, fill, volem breument manifestar[1] esta sciencia, per assò deim alcunes coses dels primers comensaments, al pus breu que podem.

4. Sapies, fill, quel cors humanal es compost dels quatre elements; e segons que es fet atemprament de lurs proprietats, es lo cors sà, e per destrempament es malaut: e per assò los metges artificialment vivifiquen los uns elements e mortifiquen los altres, per tal que sia feta en ells atrempada vertut per la qual age hom sanitat.

5. Les compleccions son quatre, so es a saber, colera, sanch, fleuma, malenconía. La colera es del foch, la sanch del aer, la fleuma de laygua, la malenconía es de la terra. La colera es calda[2] per lo foch e es seca per la terra; la sanch es humida per laer e es calda per lo foch; la fleuma es freda per laygua e es humida per laer; la malenconía es seca per la terra e es freda per laygua. On, con aquestes compleccions son desordonades, adoncs los metges obren con les pusquen ordonar: on, per lo desordonament daquelles, es hom malaut.

6. Fill, en quescun home son les quatre compleccions damuntdites; mas cascun hom es jutjat a una complecció més que altra; e per assò los uns homens son colèrics e los altres son sanguinis e los altres fleumàtics e los altres malencòlics.

7. En .ij. maneres es feta concordansa destes .iiij. compleccions: la primera es con la compleccio de la qual es hom pus fortment que de laltra, es conservada e fortificada, per so que tenga ordonades dejús sí, per sa vertut, les altres compleccions qui la servexen. La segona manera es con la compleccio qui senyoreja ten fortment que destruu les altres, es aminvada e mortificada per sos contraris; e per assò fan, fill, los metges .ij. cures: la una con

1. P, manifestarvos.—2. C,P, calenta.

curen e sanen la malautía per semblants coses en natura: laltra es con curen per coses contraries.

8. Con cura se fa per semblants coses, adoncs cové que los graus menors sien semblants a la compleccio qui es massa forts en sa vertut, e en sos graus mayors li sien contraris; e con la cura se fa per contraries, adoncs cové que los graus menors sien primer contra los .ij. graus majors: e aquesta cura fan, fill, los metges ab les erbes e ab les sements, e ordonen los .iiij. graus qui son en les coses medicinals.

9. Amable fill, .ij. son los mesclaments: la un es de les .iiij. humors, lo qual es fet en lo cors humanal; laltre es de les coses qui son fora del cors mesclades; e los metges mesclen aquelles per tal ques mesclen en lo cors, per vivificar la compleccio qui ha mester ajuda, per bevenda o per enguent o empastre o letouari, e per mortificar aquella qui es massa en sa forsa.

10. Membres son los locs del cors per los quals son mesclades les humors: on cascú membre, segons que es divers del altre, ha mester diversa cura; e per assò cové quels metges agen conexensa de la differencia e de les calitats dels membres, per so que en cascú sapien obrar segons ques cové.

11. Vertut es, fill, per totes les altres parts; e quescuna part ajustantse ab altra ha vertut operativa per los mesclaments, per lesperit e per les operacions; e per assò les vertuts de les erbes se mesclen les unes ab les altres, e romanen les substancies destinctes les unes de les altres.

12. Operacions naturals son so que cada element obra per sa natura e per la natura del altre ab lo qual es compost e mesclat; e per assò los metges seguexen artificialment la obra natural axí com poden: e aytant com la obra de alcuns metges es mils semblant[1] a la obra natural que la obra dels altres, son los uns metges mellors quels altres.

1. P, es més semblant: C, millorment semblant.

13. Lesperit vidal es, fill, lo mijá per lo qual la potencia vegetable e la sensitiva e resonal[1] sajusten, e la anima conserva la natura ab sos poders, e rebent la vegetable la vertut de les coses elementades: on, per assò los metges ordonen lo cors ab medicines, per tal quel esperit sia ordonat per tots los membres, los quals sien ordonat esturment a lesperit, qui es conjunccio del cors e de la anima.

14. Sens alenar nos poríen atrempar ne mesclar les compleccions, car encontinent destruería luna laltra; mas per alèn que gita en vapor defora lo cors so qui es massa calt o fret o omit o sec, e tira e aporta defora e met en lo cors so qui es mester als mesclaments de les .iiij. calitats, per assò se covê alenar a la conservacio natural; e per assò los metges donen odors e aer covinent als malautes, e esquiven loch on sia aer corrumput.

15. Exercitura es, fill, occasio de sanitat: car si trebayes en dejun, la calor natural fortificará la digistio e muntiplicará en los membres, e consumará alcuna mala humor engenrada per indigistio, la qual porgará per suor e per vapor.

16. Sens menjar e sens boure no puría esser sostentat cors humanal, car per lo menjar es conservada la grossa materia e per boure la suptil; e per menjar e boure coses fredes e humides es fortificada la grossa materia, e per menjar e boure coses caldes e seques es fortificada la materia subtil.

17. Si tu, fill, est malaut e has conexensa de la tua malautía si es de fredor o de calor o sequetat o humiditat, sapies menjar e boure segons que damunt es significat, muntiplicant o minvant segons ques covê ton menjar o boure, per conservar la materia ques covê a sanitat, e per mortificar la materia per la qual hom es malaut.

18. Poc menjar e boure engenra subtil enteniment e

---

1. C,P, y la racional.

suptil materia, e dona gran espay al esperit vidal e al alè quis refreda de la calor; el contrari massa menjar e boure fa grossa materia, ¿e saps per que? per so car la calor natural no pot coure la vianda que lesperit vidal ha mester per los membres, per tal que en ells sia la vertut e la operacio qui si covè, sens lo qual lesperit vidal no pot esser en los membres en sa vertut ne en sa forsa.

19. Vetlar e dormir se covè a home, ¿e saps per que? per so que per lo dormir sia lom reposable e per lo vetlar sia trebayat; car per lo dormir recobra lesperit la calor natural con lo cors reposa, e per lo vetlar trebayen los homens en obrar so que los poders de la anima manen; e la calor natural nes multiplicada e conservada per lo moviment del cors escalfat per son moviment.

20. Massa dormir destruu lesperit, en quant priva dell la calor natural, la qual li covè per trebay e per moviment; e massa trebay e massa vetlar destruu la calor natural, per so car tol[1] la humiditat e la calor que lesperit ha mester per vapor.

21. Per menjar e per boure complex hom los budells, e fortifica hom la operacio natural qui perex[2] minvant la calor natural fortificada per repleccio; e per buydar se fa la dispulsiva, e la calor natural per poc menjar e boure consuma alguna superfluitat innatural.

22. Per los accidents danima es vivificat, fill, lo cors, con hom ha goig e pagament e plaer;[3] e per tristicia danima e per massa considerar e sospita e pavor e gelosía e ira e les altres coses semblants a aquestes, es mortificada natura en cors humanal.

23. Amable fill, lo metje ha entencio de curar lo malaut; e per los accidents quis demostren per la malautía enserca la occasio: e con ha conexensa de la occasio, adoncs per contraria occasio cura la malautía.

1. C, perque lleva: P, perque priva. —2. C,P, la qual se pert. —3. C,P gotx, satisfaccio y pler.

24. Los accidents que signifiquen la occasio de la malautía son, fill, febres diverses, urines e polsos e calors e desigs de viandes e les altres coses semblants a aquestes; e la cura se fa, fill, per la vertut e per los graus qui son en les erbes e en les coses de simple medicina, de les quals hom fa bevendes e exerops, letouaris, enguents, empastres, vomits[1] e les altres coses semblants a aquestes.

25. Sancníes,[2] dietes, vomits, banys e moltes daltres coses son, fill, contra la occasio de la malautía: les quals son pus segures que les receptes nels letouaris nels axerops ne les altres coses compostes de les simples medecines.

26. Fill, si est malaut, not comans a metge qui age openio que calor ne secor pusquen esser en un grau metex en les coses medicinals; car si la calor es en lo quart grau, la secor cové esser en lo ters; e si es la calor en lo ters, cové esser la secor el segon; e si la calor es en lo segon grau, la secor cové esser en lo primer: e assò es per so car lo foch es calt per sí metex e es sech per la terra.

27. E assò metex se seguex, fill, del aer e del foch, com laer es humit per sí e es calt per lo foch, e laygua es freda per sí e es humida per laer, e la terra es seca per sí e es freda per laygua. On, metge qui age ignorancia dels graus damuntdits e qui age major volentat al loguer que a conèxer la occasio de la malautía, no es contra la malautía ne nos concorda ab la volentat de Deu.

CAP. 79. *De les Arts mecaniques.*

1. ART mecanica es sciencia lucrativa manual per donar sustentacio a vida corporal. En aquesta sciencia son, fill, los maestrals, so es a saber, lauradors, ferrés, fusters, sa-

1. P, vomitoris.—2. B, Sacníes: C, Sangría.

batés, drapés, mercaders els altres officis semblants a aquests.

2. Amable fill, en aquesta sciencia treballen los homens corporalment con pusquen viure, e los uns mesters ajuden als altres, e sens aquests ufficis lo mon no sería ordonat, ne burgueses, cavallers, prínceps, prelats no puríen viure sens los homens qui han los mesters damunt dits.

3. En qualque terra on sia pot viure maestral; e per assò los sarrains han molt bona manera en assò que tot hom per richom que sia, per tot assò nos lexa de mostrar a son fill alcun mester; per so que si li fallía la riquea, que pogués viure per son mester.

4. Molt fill de rich hom mor de fam en terra estranya, per so car no ha mester; e molt hom lexa rich son fill, qui vé a pobrea e a mort per so car guasta la riquea e no ha mester ab lo qual pusque viure.

5. Molt hom vulría saber alcun mester on pogués viure con ha guastat lo séu, e molt hom sería savi si avía de que; e molt hom viuría de son mester si sabía procurar; e tal hom mostra a son fill a despendre, qui li valría més qui li mostrás alcun mester.

6. Pus segura riquea es enrequir son fill per alcun mester, que jaquirli possessions:[1] car tota altra riquea desempara hom, de mester enfora. On per assò, fill, yot consell que tu aprengues alcun mester, per lo qual poguesses viure, si mester era.

7. No es null mester qui bo no sia; mas enaxí con tot hom pot pendre qual nom o qual senyal se vol, enaxí tot hom ha eleccio de pendre bon mester: e per assò consellte, fill, que bon mester eleges.[2]

8. Quax tots los homens que son en los mesters damuntdits, desigen esser en estament de burguès, e vulríen que lurs fills fossen burgueses; e no es en tot lo mon negun uffici ten duptós ne qui ten poch dur.

---

1. C, dexarli diners y possessions.—2. C, que elegescas bon ofici.

9. Burguès diriva dels mesters damunt dits; car en primer será estat son linatge en alcun mester e aurá goanyat tant, que son ancessor será burguès, e en lo burguès comenserá a declinar son linatge, per so car burguès despen e no guanya, e ha fills, e cascú está ociós e vol esser burguès, e la riquea no pot a tuyt bastar.

10. Enaxí com roda quis mou enviró,[1] se mouen, fill, los homens qui son en los mesters damuntdits. On, aquells qui son en lo pus bax uffici en honrament, desigen a pujar cada dia tant que sien en lo cap de la roda subirana en la qual están los burgueses. E car la roda sa a girar e a enclinar a avall, cové que uffici de burguès caya a avall.

11. Nulls homens no viuen ten poch com burgueses, ¿e saps per que? per so car menjen massa e traen poch de mal:[2] e null hom no fa ten gran affany a sos amichs com burguès, e en null home ha tan ahontada pobrea com fa en home burguès.

12. Null hom no ha ten poch mèrit de almoynes ne de ben que fassa, com burguès: ¿e saps per que? per so car no trau mal en so que dona: e car hom es fet a trebayar o a trer mal, qui fa son fill burguès, fa contra so per que es fet; e per assò es més punit aquell uffici que altre per nostro Senyor Deu.

CAP. 80. *De Prínceps.*[3]

1. PRÍNCEP es home qui ha senyoría per eleccio sobre altres homens, per so quels tenga en pau per temor de justicia. On, aytals homens qui son obligats a tenir justi-

1. P, qui se mou entorn.—2. P, y no treballen.—3. En el m.s. C, abans de la rubrica d'aquest capítol 80, s'hi posa com a títol de la 9.ª y derrera part, DE MORALITAT.

cia, han en guarda los homens quils son desús en nobilitat: a la qual guarda son pus obligats que altres homens.

2. Sapies, fill, que null home no es ten obligat en son offici com príncep e prelat: car yo o tu o aquell no som obligats mas a un home,[1] qui es nostre Rey: e lo Rey es obligat a mí e a tu e a aquell, so es a saber, a tots los homens qui son en sa senyoría.

3. Aytant con príncep es pus obligat que altre home, aytal offici de príncep[2] es menys desirable; e aytant con príncep ha més coses a respondre que altre home, daytant li deu més esser ajudat que a altre home.

4. Amable fill, enaxí com la anima es endressament del cors, enaxí lo príncep es endressament de son poble; e enaxí com lo departiment que la anima fa del cors es la mort del cors, enaxí malvat príncep es mort e destruccio de son poble.

5. Príncep es un home, tot sol, axí com un altre home; mas Deus la honrat, per so car lo fa senyor de molts homens. On con tu, fill, vous quel príncep es un home axí com un altre, nol menyspreus; ans lama, per so car es en semblant natura; e temlo, car es senyor de tu e de tots homens; e honrel, per so car Deus la honrat sobre tu e sobre tants homens mayors que tu.

6. Anima té ordonat lo cors per tots sos membres, ¿e sabs per que? per so que lo cors ab sos membres sajut de sos falliments; e per assò príncep, per so que ajut a son despoderament, deu tenir ordenat son regne ab homens bons qui li ajuden a règer son auberch e son regne.

7. Malauts membres son destruccio del cors; e malvats officials e conseyers son destruccio de la senyoría e de la honor del príncep: e destruccio de senyoría e donrament de príncep es destruccio de príncep e destruccio de terra e de poble.

8. Si al cors vé malautía de sos membres, sís fa a

1. P, sino a un home.—2. B,M, aytal príncep.

príncep, de sos malvats conseyers e de sos malvats officials; e si malvat poble fa malvat senyor, bon poble fa bon senyor; car si no ho fehía, seguir sía que mal e mal se convenguessen pus fortment que be ab be.

9. Nul home no ha[1] tants ladres ne robadors, traydors, maldeidors, enamichs, enganadors, com príncep: on, qui desira esser príncep, no tem los perills qui vénen per los homens demunt dits.

10. Sapies, fill, que si tu desames ton senyor per so car fa de tu justicia, doncs desama lo sabater quit ha fetes tes sabates, e desama lo sartre quit ha feta ta gonella; car pus obligat es lo Rey a fer de tu justicia, que lo sabater a fer a tu sabates nel sartre a fer gonella.

11. Deus ha mes[2] senyor terrenal entre sí metex e tu: ¿e sabs per que? per so que amant e honrant e tement ton senyor terrenal, sies amador e honrador de Deu e que temes son poder.

12. Amable fill, si est en gracia de senyor terrenal, per sos sotsmesos serás honrat e temable; e si sens colpa est en sa ira e lames el honres e fas reverencia a sos officials, pus amable e pus agradable ne serás a la justicia de Deu.

CAP. 81. *De Clergues.*[3]

1. CLERGUE es home logat a pregar Deu per lo poble e a mostrar la via perdurable per doctrina de paraules e per eximpli de sancta e honesta vida.

2. Enaxí com lo comensament de cavallería fo per mantenir justicia, segons que ja avem parlat en lo *Libre*

1. P, Ningun home té.—2. C,P, Deu ha posat.—3. P, *De Clerichs:* C, *De Capellans,* (passim).

de Orde de Cavallería, enaxí en lo comensament foren elets homens bons e sants e devots, per tal que pregassen Deu per lo poble e que mostrassen a hom bons nudriments e bones custumes, per tal que hom pogués reebre la gracia de Deu.

3. Donats foren a clergues censals e delmes e promeyes[1] ab que visquessen, per so que per lurs fruyts temporals no fos embargat[2] lo divinal offici; e per assò foren establits clergues per parroquies e per lochs, a cantar misses e ohir confessions e a preicar a les gents qui trebayen en los fruits dels quals viuen los clergues.

4. Enaxí com als cavallers fo assignat Príncep, enaxí als clergues fo assignat Prelat, so es a saber, Bisbe e Archabisbe, Cardenals e Apostoli, e que vivissen dels bens qui sobren als clergues simples, e que tenguessen en orde e en regla los uns e los altres, segons que son en pus alt grau e offici.

5. Atorgada fo als clergues verginitat, per so que no aguessen fills als quals donassen lo tresor de Santa Esgleya; lo qual lur es comanat, per tal que Santa Esgleya ne sia pus misericordiejant als pobres de Christ e quen sia pus forts e més temuda.

6. Tant es alt e excellent en vertut offici de clergue, que vedat fo que príncep terrenal no li fos desús per senyoría: e per assò han, fill, los clergues senyor qui es príncep celestial, so es, Prelat; e sotsmès fo príncep terrenal a Prelat, a perseguir aquells qui seríen condampnats.

7. A significansa de honrar Deu es feta, fill, tan gran honor a clergue; car en aquest mon no son nulls homens tant honrats con los clergues, segons que tu pots veer el sagrament del altar e en les altres coses. On, si tu est obedient e honres los clergues, tu serás honrador de Deu.

8. Enaxí com clergue es lo pus honrat offici qui sia en tot lo mon, enaxí es lo pus perillós qui sia: car nulls ho-

1. P, deumes y primicies.—2. P, no fos impedit.

mens no prometen pus fortment a contrestar al demoni e a la vanitat daquest mon com fan clergues, ne nulls homens no son ten honrats per Deu com clergues, e clergues prometen més coses a servir Deu que altres homens.

9. Sil honrament e lo mèrit fos mayor en los clergues que en los altres homens e noy fos més de perill, fora contrarietat enfrel mèrit e lonrament e la justicia de Deu: e com assò no sia enaxí, doncs, per la justicia de Deu no son nulls homens tan fortment punits com malvats clergues.

10. Amable fill, si tu est clergue, lo patrimoni que aurás de Sancta Esgleya te covĕ tenir sospès[1] que no torn en terra don es exit, per tal que sia sobrepujat a honrar e exalsar Santa Esgleya e la fe catholica, a significansa de honrar e loar e servir Deu.

CAP. 82. *De Religio.*

1. RELIGIO es sobirana vertut en home ordonat a regla contemplativa e a renunciament de vida activa. On sapies, fill, quel comensament daquests homens religiosos fo en los hermitans qui per gran amor e frevor la qual avíen a Deu, sen anaven en los deserts e en los boscatges adorar e a contemplar Deu.

2. Vida hermitana era, fill, en lo comensament estar sol en los munts e viure de les erbes e vestir cilici per destrènyer la carn. Mas cresqueren los hermitans e ajustaren se a tenir regla e orde, e elegeren mayor, so es prior e abat, e feeren monestirs en los deserts per fugir al mon e per fer penitencia e per tenir espitalitat.

3. Muntiplicaren, fill, peccats e erros en lo mon, e

---

1. C, convĕ que de tal modo el distribuescas.

vengren altres religiosos per preycar e per oyr confessions e per mostrar theología e per confondre peccats y erros e per pacificar los homens: on, aquests aytals están enfre nos, a curar les nostres enfermetats.

4. Pobrea es eleta en los religiosos per tal que no sien occupats en los bens temporals ne non sia embargat lur uffici[1] ne lur estudi; e elets son humils vestiments e lonchs, a significar humilitat e honestat; e questes son almoynes[2] a significansa de pietat e caritat.

5. Magres viandes, dejunis, afliccions, lagremes, plors e contriccions de cor, oracio, devocio, obediencia, consciencia e les altres coses semblants a aquestes, son, fill, tresaur e riquees de religiosos. On si tu, fill, ames lorde de religio, ab aytals riquees ti covendrá a entrar e perseverar.

6. Entre Deu e home no ha tan alt grau com es religiós, ¿e sabs per que? car benuyrat religiós gita totes coses de son coratge, per so que noy sia altra cosa mas Deu. On, sil pus noble coratge qui sia es de religiós, lo pus fals coratge qui sia es de fals ypocrita religiós: ¿e sabs per que? per so car es pus contrari a religio que altre home.

7. Si ver religiós es lum e eximpli a les gents, malvat religiós es tenebra de duptansa de fe e es comensament de erros e infamia de santa vida; e malvat religiós es lo pus menyspreable home qui sia.

8. Tant es amable cosa religio, que desemparats son delits, parents, fills, diners, possessions, volentat e libertat per aver religio; e no ten solament los homens desemparen aquestes coses damuntdites per religio, que les vèrgens e les vidues e les altres fembres qui son en religio se meten en cárcers e en monestirs, dels quals null temps no ixen, per tal que adoren e servesquen Deu.

1. P, ni sian impedits en son ofici. — 2. P, y demanan almoynas.

CAP. 83. *De convertir los errats.*

1. CONVERTIR es endressar los errats a via de veritat, per esser participants ab los cathòlics en vida perdurable. On aytal obra, sapies, fill, que ha mester tres coses: poder, saviea e volentat; de les quals tres coses promès .ij. nostre Senyor Deus Jhesu Christ a Sent Pere, con li dix el pregá tres vegades que pasqués les sues ovelles.

2. Si Deus a Sent Pere dix en persona de Santa Esgleya que convertís los errats e no lin donava[1] poder e saviea, Deus hauría defalliment en ses paraules: e si Deus constrenyía la volentat al home que ho volgués per forsa, destroyría lo franch arbitre, e per la destruccio del qual sería destruít mèrit e no sería Deus just. On, a conservar franch arbitre e a encarregar Santa Esgleya que endressás los errats, volc lo Fill de Deu pendre mort en carn humana per salvar son poble e per exalsar Santa Esgleya, en la qual Deus ha honrat tant home.

3. Amable fill, poder de convertir los errats está en la volentat de Deu: e car bona cosa es convertir hom errat, segons bonea, justicia, misericordia, pietat, larguea divina, la volentat divina cové que vulla;[2] e car ho vol, per assò ha donat poder al papa e als cardenals e als altres prelats e clergues, de riquees e de gents e de savies persones qui han lo saber.

4. Molts jueus e sarrains son en la senyoría dels crestians, qui no han conexensa de la fe catholica: e los crestians, han poder que a alcuns infants fills dels infeels la mostren per forsa, per tal quen agen conexensa, e per la

1. B,M, e no donaue.—2. P, vol Deu qu'en la Iglesia ayhaja poder de convertirlos, y per axò ha donat poder.

conexensa agen consciencia de esser en error; per la qual consciencia es possíbol cosa ques convertesquen e quen convertesquen daltres. On, prelat e príncep qui aquesta manera no ama, per so que los jueus e los sarrains no fugen en altres terres, ama més los bens daquest mon que la honor de Deu ne la salvacio de son proysme.

5. Molt jueu es, qui sería crestiá si avía de que vivís ell e sos infants e sa muyer. On, qui nols vol donar ne fa com vivissen, fa contra lo poder que Deus li ha donat en donar los bens temporals. E molt sarrahí sería crestiá si veya que aquells quis fan crestians eren honrats e no eren menyspreats per les gents. On, qui la desonor que hom fa als bateyats no castiga, no usa del poder que Deus li ha donat, ne no vol quels altres sarrains agen conexensa de Deu.

6. Be sabs tu, fill, quel Apostoli ha missatges diverses que pot trametre en les terres on están idolàtrics e gentils, e que sen fassa venir de diverses terres e de diverses nacions cinc cents o mil o pus, e quels fassa mostrar nostre lenguatge e nostra fe, e quels do els age bon solás,[1] e puxes los trameta en lur terra, per tal que aquells sapien la nostra fe, la qual ignoren, e la auríen si la sabíen; car hom sens fe, idolàtric, leuger es a convertir.

7. Molt sant religiós es, fill, desijós a murir per honrar la passio de Deu e per salvacio de son proysme; e apendría si era qui li mostrás lo lenguatge, e iría preycar la paraula de Deu, si era quil tramesés; mas no es qui fassa monestirs establits a diverses lenguatges a apendre, ne no es quils frares trameta.

8. Molts príncеps son, qui a montiplicar la fe catholica metríen lurs rendes e lur persona e lurs gents, si avíen jauda de Santa Esgleya a conquerir les terres que han perdudes, les quals tenen a sa desonor los infeels. E si a un bisbe son donats cinc milia sous de renda,[2] ¡a les coses damuntdites quants ne seríen donats!

1. P, y los hen tractás.—2. P, cinch mil doblas de renda.

9. Qui no atroba hom qui volgués esser bisbe sens mil marcs de renda, no seríen homens aquells qui ab menys de renda consentiríen a esser bisbes.[1] E qui espera que Deus li meta en cor de ordonar aquestes coses demuntdites, tempta la volentat de Deu qui ho vol, segons que la crou ne dona significansa.

10. Si tots los frares religiosos qui son covinents a preycar eren mester al poble dels crestians, alcuna escusa auríen; mas Deus volt tant que per tot lo mon sescampen, que tants na muntiplicats que a tot bastaríen; e los frares qui seríen mártirs, preycaríen, per fama e per devocio, pus fortment nosaltres a fe e a devocio que los frares qui son enfre nos.

11. Rahó demostra que veritat es pus forts cosa que falsetat: on, si Deus si pren e sancta conversacio domens es sacrifici de sanc sagrada en cors dome qui mor per honrar Deu, e hom hi fa son poder per oracio e per almoyna e per penitencia, afliccio e devocio, ¿con poría esser que per longa continuacio e perseveransa los errats no gitás hom de la error en que son? E si assò era impossíbol, seguir sia que error e falsetat agués major poder que les coses demuntdites, e com fés mils[2] son deute en convertir lo mon que Deu, e assò no es ver.[3]

12. No som en temps de miracles, car la devocio era major, de convertir lo mon, en los Apòstols, que no es ara en lo temps en que som; ne rahons fundades sobre auctoritats no reben los infeels: doncs covinent es a convertir los infeels ab lo *Libre de Demostracions* e la *Art de trobar veritat*, la qual sia mostrada, per tal que ab ella los combata hom lur intelligencia per so que coneguen e amen Deu.

---

1. Els m.ss. B y M dúen igual aquexa cláusula incoherent y oscura. P la interpreta axí: «Molts qui tenen menor renda, volrían y admetrían esser Bisbes d'aquell matex bisbat, per mil o dos mil doblas de renda; y lo damés se podría aplicar á los gastos destinats para la conversió dels infeels. Y qui aguarda...» — 2. C, e que lo home millorment faría. — 3. Incoherent y confós el sentit d'aqueix paragraf tal com va, qu'es axí com el dúen els m.ss. B y M.

Cap. 84. *De Oracio.*

1. Oracio es elevament devot de piadós pensament a Deu, demanant eternal benuyransa o pregant Deu dels bens quis covénen en esta vida temporal.

2. Amable fill, oracio es en tres maneres: la primera es con la anima remembra e entén e ama Deu e so per que adora Deu: la segona es con la boca nomena e parla so que l anima membra e entén e ama; tersa es con hom faent bones obres e cogitant e amant be, fa oracio a Deu.

3. No es covinent oracio nomenar Deu ne pregarlo e que lo cor cogit vanitats; car lo cor e la boca cové ques covenguen ensemps en un temps metex. On, si tu pots tenir ton coratge en so que nomenes con pregues Deu, ages novelles rahons e novells pensaments a pregar Deu, per que per l atrobament de les novelles rahons pusques costrènyer ton coratge concordat [1] ab les paraules que dirás.

4. Fill, al maytí con serás levat, vé a l esgleya a orar Deu, e agenollat devant l altar, e fé devant l altar lo senyal de la creu: ab los ulls corporals guarda en la creu, per so que la tua anima aja remembrament de la passio de nostro Senyor Jesu Christ; leva los ulls de ta anima e tes mans a Deu, e besa la terra per humilitat e per significansa que d ella est vengut e sots ella tornarás. Saluda la crou dient: *Adoramus te Christe et benedicimus tibi, quia per crucem tuam redemisti mundum;* digues lo *Pater noster* en remembransa de la passio de Jesu Christ quil dix la nit que fo liurat a mort. Ab la *Ave Maria* saluda la regina del cel, nostra dona; e en los ángels e en los sants de gloria loa e adora nostro Senyor Deu.

1. P, pugas obligar ton cor á concordar.

5. Con aquestes coses aurás dites devant laltar, de jonollons, mudat en altre loc, si es pus covinent a adorar; car per la multitut de les gents es embargada oracio; e en aquell loch tu fé oracio. Primerament adora Deu en los .xiiij. articles; enaprés adora Deu adorant sa bonea, granea, eternitat, poder, saviea, amor, vertut, veritat, gloria, compliment, justicia, larguea, misericordia, humilitat, senyoría, paciencia.

6. Demana, fill, a Deu fe, per so que crees si nol entens; demanali quet don esperansa, per so que en ell te confiys a tes necessitats; demana a Deu caritat, per so quel ams e ams tu metex e ton proysme; demana justicia, per so que temes la justicia de Deu e que tu metex te jutges en est mon a sostenir trebays per amor de Deu e per satisfer a tes colpes; demana a Deu lum de saviea, per so que illumin ta anima de les carreres de Deu, e que sapies e vulles illuminar aquells qui son en tenebres; demana a Deu fortitudo contra gola, luxuria, avaricia, enveja, accidia, ergull, ira; demana trempansa a ton menyar, boure, parlar, vestir, despendre, dormir, vetlar.

7. Sapies, fill, que mellor cosa es, sens tota comparacio, demanar a Deu les vertuts demunt dites que demanar sanitat ne vida ne dinés ne honrament ne fills ne possessions ne altres coses semblants a aquestes; car per totes estes coses pot hom esser en la ira de Deu e pot hom anar a infinits trebays, e per les vertuts va hom esser benuyrat en la celestial gloria qui tots temps dura.

8. Amable fill, prega per ton pare e per ta mare, car dells has reebut lesser que has, lo qual no daríes per tot lo mon; prega per ta muller e per tos infants, si tant ses quen ages, car gran gracia fa Deus a home con li dona muller e infants qui sien sos servidors; prega per lo senyor terrenal, car lo ta donat per so quet ajut hit defena, e quet castic per tal que no perdes la gloria de Deu.

9. Fill, fé cumuna oracio, car molt es agradable a Deu;

e prega per lo Sant Pare Apostoli e per los cardenals e per los prelats e per los prínceps, per los religiosos e per tot lo poble dels crestians, que lur do gracia que sien defenedors de la sancta fe catholica, e con la exalsen a honor de la santa passio del Fill de Deu, la qual sia honrada per la Sancta Esgleya e tot lo poble dels crestians. Per los jueus, serrayns, tartres e per tots los altres infeels fé, fill, oracio, per so que Deus lur do lum de gracia con pusquen esser convertits a la sancta fe catholica, e que Deus per sa pietat los do procuradors qui ls adoctrinen en la via vera, sens paor de mort.

10. En la tua oracio no oblits los morts qui son en porgatori, los quals soferen grans trebays per los peccats que han fets; als quals trebays son ajudats en est mon per los vius, con preguen Deu e con fan almoynes per amor de Deu.

11. Ages, fill, en ta oracio especial sant o santa en lo qual ages devocio, e pregal e honral, per so que ell te tenga loch ab Deu; car los sants de gloria son ten amables a Deu, que per muntiplicar lur gloria, son exoits aquells qui en est mon los preguen els honren.

12. Acusat, fill, e confessa tos pecats e demana perdo a la misericordia de Deu, e fé gracies a Deu con ta donat esser en so que has, e féli gracies con no ta fet contret ne infeel ne pera ne altra cosa qui no es ten noble com lesser[1] quet ha donat.

13. Si has trebays per servir Deu o per tes culpes, fén gracies a Deu, car grans son los bens qui vénen per trebays; car per trebays en paciencia es hom agradable a Deu, e trebays mortifiquen en la anima les vanitats daquest mon.

14. Tu no poríes grair, fill, a Deu lo be quet ha donat ne cell quet vol donar: e per assò recurri a la Regina de tot lo mon e als Sants de parays, e pregals que ells

1. B, M, en lesser.

graesquen per tu so que tu no pots grayr; car aytant con son més e pus nobles que tu, son pus covinents a grayr los bens quet ha donats, que tu no est.

15. No ages vergonya de pregar Deu, car honrat senyor es Deus; e en lesgleya no guarts[1] los homens ne les fembres ne escolts lurs paraules, car torbament nauríes en ta oracio; no demans de noves, per so que no gits Deu de ta anima. Aprín tant de latí que enténes la missa; car si la entens, pus agradable ne será ta oracio a Deu.

16. ¿Sabs per que tenujes de larc offici e lonc sermó? per so car no has devocio ne sabs contemplar longament en Deu per affeccio de coratge e per exalsament denteniment a Deu e per remembrament de paraules de Deu.

17. Molt hom ha memoria qui no sab membrar, e molt hom ha enteniment qui no sap entendre, e molt hom ha volentat qui no sap amar. On si tu, fill, sabíes membrar e entendre e amar les paraules de Deu, tu seríes reposat en oir les paraules de Deu, e seríes las e ugat con no les oiríes.

18. Si est, fill, irat ne has nulla tristicia en ton cor ne si has negun trebay, si vols alegrar, consolar, reposar ta anima, encontinent te dona en oracio; car oracio ha ten gran vertut, que tot home trebayat, irat, desconsolat, ahontat, honra, consola, reposa, alegra; ¿e sabs per que? per so car oracio es mijá enfre home e Deu.

19. Fill, ab oracio se covénen dejunis, affliccions, plors, suspirs, contriccions, humils vestiments, estranya vida: ¿e sabs per que? per so car les contraries coses daquestes embarguen oracio e giten Deu de la humana pensa.

20. Plora, fill, en ta oracio; car lagremes e paraules se covénen en oracio: e si has ten dur cor que no pusques plorar, defalliment has damor e datriccio. On, per mortificar ta sensual natura quet veda plorar, imagina que ton

1. P, no mirs.

pare e ta mare o alcun teu amich que molt ams, hom tauceya devant, e que ell te requesés aiuda e quet reguardás piadosament e que tu no li poguesses aiudar: e con ta natura corporal se comensará a moure, gita totes coses de ta anima sino Deu, e remembra la sua passio, la qual sostenc per tu, e remembra los grans pecats que has fets, car totes estes coses te serán occasio de plorar.

21. Si per totes estes coses no pots plorar, puja fer penitencia en los alts munts, e fug al segle e fé aspra vida e está sol, y ymagina les grans penes infernals les quals sostenen los infernats; esta ymaginacio muda en diverses maneres de turments, car adonchs plorarás; e dementre que est en loch e en temps, plora e adora, fill, lo Rey del cel: car tots los infernats auríen perdurable gloria e fugiríen a trebays infinits, si sol una hora pudíen plorar e adorar nostro Senyor Deu.

Cap. 85. *De Anima.*

1. Anima es substancia spiritual rahonable donant forma al cors humanal. On aquesta anima, sapies, fill, que nostro Senyor la crea de no re, e en lo ventre de la fembra puis lajusta ab lo cors engenrat, e del cors e de la anima es fet linfantó en lo ventre de la fembra.

2. A la anima son donats tres poders, e aquests poders obren en tres maneres, segons ques conté en la *Art datrobar veritat*: car una obra ha la anima en sos poders con pren lo sobject menbrant, entenent, ayrant; altra con lo pren oblidant, innorant, amant o desamant; altra com lo pren compostament de les tres maneres demunt dites.

3. Cinch potencies son universalment en anima: vegetativa, sensitiva, ymaginativa, racional, mutiva; mas en

los arbres no ha anima[1] ne en les besties racionalitat, e en la anima del home son totes cinch, fill; per assò diu hom que anima dome participa ab totes creatures.

4. Anima vegetable es lo creximent[2] que fan les plantes e lo cors del home o de la bestia, per rahó de la elemental natura. Anima sensitiva es lo poder per lo qual han les besties e les aus e los homens cinch senys corporals. Anima ymaginativa es poder ab lo qual ymagina[3] les coses corporals. Anima racional es la essencia[4] qui ha poder de menbrar e entendre e voler. Anima mutiva es lo poder per lo qual se mouen les plantes e les besties a assò que desigen e la anima del home a assò que ama.

5. Sapies, fill, que la anima ab la ymaginacio pren e ajusta en cumú tot so que li offeren los cinch senys corporals, veent, oent, odorant, gustant, sintent; e offerho ab la phantasía al enteniment; enaprés lenteniment puja més a ensús en entendre Deu e ángels e les coses entellectuals, les quals la ymaginacio no pot ymaginar.

6. La phantasía es cambra qui es en lo paladar sobre lo front, e en lo front; e la imagenativa ajusta[5] so que pren de les coses corporals, e entra sen en la phantasía ab so que pren, e enlumena aquella cambra per so que lenteniment pusca pendre so que la imaginativa li offer. On, con per alcun accident assò se desordona, adoncs esdevé lome phantàstich,[6] e ha gros enteniment e es orat.

7. Sapies, fill, que con hom se mor, adoncs roman la anima racional qui es cosa immortal; e per vertut o per miracle de Deu qui segons ses obres la vol guardonar en parays o en porgatori o en infern, roman en sos tres poders demuntdits vertut; per la qual vertut pot menbrar e entendre les coses corporals.

8. Amable fill, molt hom cau en dupte e en error con

1. P, pero en los abres no es la sensitiva.—2. P, es un poder, del qual vé lo creximent.—3. C,P, se imaginan.—4. B, es la sensitiua: P, es una essencia.—5. C,P, y la imaginativa en lo front ajunta.—6. C, fantastich o phrenetich: P, pensatiu.

cuida imaginar les coses espirituals e entellectuals les quals no poden esser ymaginades: car enaxí con los ulls han un offici e les oreyes nan altre, enaxí la ymaginativa ha offici de ymaginar so qui es corporal, e lenteniment que entena so qui es corporal e qui es spiritual. On, con lenteniment sia pus alt en vertut que la ymaginacio, per assò pot entendre so que la ymaginacio ymagena, e sobrepuja la ymaginacio qui no pot ymaginar so qui es natural entellectual.[1]

9. Sobre son, fill, subtils[2] aquestes rahons de que parle a tu, segons lo temps en que ara est; mas vol les te dir,[3] per so que les desigs saber en lo temps que les porás entendre.

10. Con lo cors del home mor, not cuyts,[4] fill, que muyre la anima racional; ans va en paradís o en porgatori o en infern, segons que aurá servit. Mas la anima vegetable e sensitiva e ymaginativa moren en la mort del cors: ¿e sabs per que? per so car la natura del cors es de natura corrumpable.

11. Al dia del judici con resucitarem tuit, cobrará cada anima racional son cors; mas no y será mester lordonament de les potencies de la anima segons que es mester en aquest temps en que som: car del dia del judici en avant, no menjará hom ne bourá ne jaurá ab fembra ne aurá cors corrumpable: ¿e sabs per que? per so que eternalment sia significansa de la justicia de Deu.

Cap. 86. *De cors humanal.*

1. Lo cors humanal es, fill, compost dels quatre elements, e la composicio daquell se fa de la materia quel

1. C,P, lo qui es de naturalesa intelectual.—2. P, Molt son subtils fill.—3. C,P, pero les te vull dir.—4. C,P, no penses.

home met en la fembra e de la materia que la fembra ha per manera de reebre con es emprenyada.

2. Con sia cosa quels quatre elements sien corrumpables en lo cors del home, per assò es lo cors corrumpable. On, a sostentar lo cors, covè que hom manuch e beva e dorma e vetle e alèn, per atrempar la concordansa e la contrarietat dels elements.

3. Amable fill, lo cors ha cinch senys: veer, oir, odorar, gustar palpar; e per aquests cinch seyns participa ab les coses de fores, sens les quals no puría aver sostenta;[1] car la calor natural consuma cada dia la humiditat del cors. On, si en lo cors no entrava, odorant, gustant, de la humiditat qui es en les coses de fores,[2] com la calor auría consumada la humiditat, lo cors sería mort.

4. Amable fill, sens veer, oyr, odorar, pot hom viure; mas sens gustar, sentir, alenar, null hom no puría viure; on per assò sia a tu regla general que sies atrempat en ton menjar e en ton boure, e en odorar sà e subtil aer; e odora odors qui no corrompen les humors, en les quals se mesclen les coses don lo cors pren vida.

5. Fill, vista es en los ulls per triangle, so es, que laer es luent; e en los ulls ab que hom vou, en aquells es lugor, e los objects que hom vou han lugor; car sens que lugor fos en estes tres coses, hom no puría veer. E con en alcuna destes tres coses no es lugor ne laer no es purificat a luyr per la lugor del sol o del foch, adonchs hom no pot veer.

6. Oyr es lo sò qui es fet en laer tocat per colp corporal; lo qual se forma en tes oreyes ab aiuda de laygua qui reeb lanprenta de lo naframent[3] qui es fet en laer. On, con laer e laygua se descovénen en lo cervell e en les oreyes, per aquella inconveniença no pot passar la conveniencia del aer nafrat ab laygua on se forma lo sò, a donar

1. C,P, sustentació.—2. P, si en lo cos no entrava humitat gustant de las cosas qui son fora.—3. C,P, l'impressió del dañy.

oiment a tes oreyes; e per assò los homens son sorts e no oen; e per loir que no han, son muts e no saben parlar; car per oyr aprenen los infants a parlar e a menar la lengua, segons les vous que oen.

7. Odorar se forma de calor e de humiditat, la qual calor e humiditat son del foch e del aer; car lo foch e laer han manera de pujar aensús lalè que dexen e puja per ton nas, tirant layre qui participa ab lo cors de les coses odoratives qui son vaporatives; e aquella materia amenala ton alèn a ton nas on sents la odor, e en aquell loch prenenne tes humors secor a lur mesclament, segons que les odors se covénen ab la disposicio de les humors; e per assò pur aer fortifica les humors, e aer corrumput les corrump.

8. Gustus sengenra per la humiditat qui está en les venes plenes daer qui son dejús la lengua; e en lo glutto[1] on les venes han lur rail, comensa lo mesclament de la humiditat de les viandes e de la humiditat qui es en les venes; e adoncs vén, fill, sabor a ton carcanyell, segons la calitat de les viandes; mas con se descové laer qui es en les venes de la lengua ab les viandes que manugues, e assò per malautía del carcanyell e per no usansa de les viandes, adoncs les viandes qui son dolces te paren amares.[2]

9. Sentir vé de la animalitat, so es en la carn viva on hom es sensible com es tocat en ella: on, laygua e la terra senten en primer, e lo foch e laer enaprés, empero cant son ensemps[3] los sentiments que la ymaginacio no pot ymaginar temps primer ne darrer enfre lo sentiment de la terra e de laygua ab lo sentiment del foch e del aer; mas car lo foch e laer son dedins pus fortment que la terra ne laygua, per assò es entès que per la terra e laygua sent hom anans que per lo foch e laer; e encara car lo cors aytant con es de pus grossa materia, aytant es pus tocable; e on més es tocable, més es sensible, ab que sia animat.[4]

1. B,M, e en loc gutoto *(sic)*: C, y en lo gustar: P, y en la gargamella.—2. P, parexen amargas.—3. P, tant junts.—4. P, mentres que sia animat.

10. Enaxí com segons desig natural en les espheres dels elements lo foch es sobre laer, e laer sobre laygua, e laygua sobre la terra, enaxí en los cors elementats composts es lo contrari; car la calor natural es més dintre los cors que neguna de les altres proprietats dels elements, e laer més que laygua ne la terra; e la terra es més prop als térmens forans del cors que laygua, e assò es segons més e menys de la simplicitat dels elements; car pus prop[1] son los elements, segons esguardament de simplicitat, en los uns locs del cors que en los altres.

11. Amable fill, moltes rahons naturals te poría dir del cors; mas breument men pas: ¿e saps per que? per so car molt he a parlar[2] de Deu.

CAP. 87. *De Vida.*

1. VIDA corporal es actualitat per la qual viu lo cors, e vida espiritual es amar Deu. On si tu, fill, ames vida corporal, ama sanitat; car per sanitat la anima el cors se covénen, per la qual conveniencia viu lom; e si ames vida espiritual, ama e tem Deu, car per amar e tembre Deu, viu lanima en vertuts e esquiva los vicis els pecats qui son occasio de infernal mort.

2. Sapies que tres carreres son, a significansa de dos vides: carrera jusana, mijana, subirana.[3] La carrera jusana es de pecats; la mijana es vida activa, la subirana es vida contemplativa. On, con la vida contemplativa sia pus prop a Deu e pus luny de peccats que la vida activa, per assò la vida contemplativa es pus noble que la activa.

3. En la carrera jusana son, fill, los homens pecadors,

1. B,M, car en los locs del cors pus prop.—2. B,M, he parlat.—3. P, tres camins son, á significança de duas vidas: inferior, medi, y superior.

amadors daquesta vida mundana per so que agen los delits temporals; on, aquells viuen quant al cors: mas quant a lanima moren en pecat e en colpa; e per assò, fill, no vages per aytal via que mena hom a foch perdurable.

4. En la via mijana son los homens qui han vida activa, so es a saber, los homens qui posseexen les benenanses daquest mon per entencio quen fassen be per la amor de Deu, e han muyer e infants, e han los delits daquest mon ordonadament, los quals graexen a Deu, e en los quals esquiven obres de pecats: on, aytals homens han aquest mon per laltre.[1]

5. En la vida contemplativa son los homens qui fan aspra vida e contemplen ab dejunis, oracions, pobretat, contriccio, menyspreament daquest mon. On, aquests homens, fill, han laltre segle mills quels homens qui van per la via mijana, ¿e sabs per que? per so car donen aquest segle per laltre e desemparen les benuyranses daquest mon.

6. Amable fill, en cas e en temps est que pots anar per qual carrera te volrás. On, si tes amable la carrera jusana, remembra con poch dura la vida daquest mon ne con la mort no segura[2] los homens jovens, ne hom no viu dementre dorm, ne dementre que es hom irat, trist, temorós, e ha passio e trebay per malaltía o per altra cosa.

7. Si aquest compte fas, trobarás que aytant dorm hom com vetla, e més vegades es hom irat e trebayat que alegre ne pagat. On, con ten breu sia la vida desta carrera jusana e ten longa sia la mort infernal a la qual hom va per aytal carrera, foll serás, fill, si seguex la carrera jusana.

8. Elegirás, fill, la carrera mijana? Si ho fas, elig uffici qui sia pus luny de la via jusana, car en la via mijana ha uns officis pus nobles e pus alts que altres: ¿e sabs per que? per so car son pus prop a la vida contemplativa.

9. Si tu, fill, elegs la vida contemplativa, elig e tria

1. C,P, tenen aquest mon y l'altre. —2. P, no asegura.

aquell orde qui sia pus luny de la via mijana; car enaxí com en la vida activa ha alcuns officis qui son pus prop que altres a la via jusana, enaxí en la via subirana ha alcunes religions pus luny de la vida activa que altres.

10. Amable fill, en una religio metexa ha alcuns officis quis covénen mills ab la vida contemplativa que los altres: ¿e sabs per que? per so car en la vida contemplativa ha alcuns officis qui son pus prop a vida activa.

11. Si elegs vida activa, no liges en los libres qui fan la via jusana desirable, e ages lo *Libre de Contemplacio,* per lo qual la vida contemplativa es desirable, a contemplar nostro Senyor Deu.

CAP. 88. *De la Mort.*

1. MORT corporal es departiment de cors e danima, e mort espiritual es en lanima quis lunya de Deu; e per assò, fill, son dos morts: la mort corporal, qui acosta lanima vertuosa a Deu, la qual va en paradís con lo cors mor, e la mort espiritual, qui es en lanima pecadora e estoge lo cors a sostenir eternalment foch infernal, e fa[1] esser sotsmesa a infinits trebays.

2. Cogita, fill, en la mort, per so que no sies ergullós; car la mort enclina lo cors en gran viltat, en quant lo fa despoderat e metre desús la terra, e fal menjar de vérmens, e fal orrible a veer e a tocar e odorar, e tornal en pols e en cendra.

3. Tim, fill, la mort, per so que vives en Deu servir, e tim la mort, car no sabs qual hora te vendrá, ne on vé,[2] ne per que, ne a qual mort morrás; e car saps que a mo-

1. C, y va: P, y anirá.—2. P, ni ahont te pendrá.

rir has e totes les coses demuntdites ignores, per assò mort es temabledora.[1]

4. Fill, cada dia mors, car la mort sacosta tots jorns a tu; e los morts que vous soterrar e podrir sots la terra te donen significansa que aytal com ells son serás; e enaxí com ells son oblidats e desobeyts per los fills e per los parents, enaxí serás oblidat e desobeyt.

5. Tots los bens que has te tolrá la mort, e en menyspreament e en oblit te fará venir de les gents; e assò que has, temps será que ho possehirán homens qui not conexerán ne tamarán ne de tu parlarán, ni si tornaves viu, not daríen un pa ne un anap[2] daygua.

6. Aquesta mort ten orrible[3] e ten greu amé yo en mon pare: ¿e sabs per que? per so que posseys sos bens; e assò es eximpli a tu e a ton fill sil has. E doncs, fill, la mort de lanima amar la has, per so que tos fills agen tos bens, per los quals per aventura amarán ta mort?

7. Temedora cosa es, fill, la mort;[4] mas pus temedora cosa es la mort de lanima, car a mort corporal no pots fugir, e pots fugir a mort danima. On, so a que hom no pot escapar ¿per que es temable? ni la mort del cors qui ten tost passa ¿per que es pus temable que la mort de la anima qui tots temps dura?

8. Fill, desija a morir, per ton Senyor Jesu Christ a honrar; car ell, qui no murire sis volgués,[5] volc murir per amor de tu; doncs si fos cosa que tu no murisses, si desiges murir voler[6] per loar ton Deu: e si ara que no pots fugir a la mort no vols murir per honrar Deu als infeels quil deshonren hil descreen, ¡quant menys no volgres murir, si fos possíbol cosa que tu no murisses!

9. Amable fill, ¿qual te val més, o murir una vegada o murir tots temps en foch perdurable? ne qual te val més,

1. C,P, temible.—2. P, ni una escudella.—3. B,M, temorible.—4. P, la mort del cos.—5. P, qui no sería mort si no agués volgut.—6. C, si deguésses voler morir: P, si tu poguesses no morir, tu no morirías.

o murir a mort desirable per honrar Deu, o murir a mort ahirable, la qual auciu home mal son grat, e sens que non ha grat[1] ne mèrit de Deu?

10. Nulla cosa daquest mon no es ten prop al altre segle con es mort; car sens mort hom no hi pot passar, ne per nulla cosa no y pot hom anar ten honradament com per mort, ne per nulla manera no pot hom esser ten semblant a son Deu Jesu Christ con per mort. On, com assò sia enaxí, ¿per que tems murir per ton Deu, ne per que no tems murir a mort per la qual no ages grat de Deu?

11. ¿Hon son, fill, tants emperadors, reys, comtes, barons, prelats, qui son passats desta vida, ni hon es Alexandri, qui fo senyor de tot lo mon, ne qui es que parle dells, ne dells a honrar sentremeta? E veges, fill, con son honrats, celebrats, remenbrats, pregats los Apòstols els altres mártirs qui son morts per la amor de Deu.

12. Segur sies, fill, que segons lo temps en que som, més es hom fet a murir per honrar Deu, que per viure e honrar Deu: ¿e sabs per que? per so car major cosa es morir per honrar Deu que viure per honrar Deu: e assò qui es mellor e pus noble, es la mellor occasio per que hom es.

13. En tenebres son, fill, los ulls de nostra anima, e refredada es devocio, e defalliment es de caritat; e per assò no volem murir per so que Deus sia per hom honrat, ni fem so per que som,[2] ni mortificam lo cors per so que lanima viva en Deu. E car en lo temps en que som no fem so per que som fets, es perill e paor[3] quel mon no sia jutjat a esser en perillós estament per la justicia de Deu.

1. P, y sense tenirne agrahiment.—2. P, axò perque som en el mon. —3. C, temor y perill.

Cap. 89. *De Ypocresía e de vana gloria.*

1. Ypocresia es semblansa de vertut en so que es vici amagat; e per assò, fill, los homens ypocrites fan falses semblanses e fan semblant a les gents que sien bons, e son mals e plens de vicis e de colpes.

2. Vana gloria es desordonat coratge mogut a propi honrament del qual no es digne; e per assò, fill, los homens qui han vana gloria fan alcunes coses bones e qui han semblansa de be, per so que sien loats, honrats per les gents.

3. En ypocresía ha dos carreres: per la una va hom en companya ab vana gloria; per laltra va en companya ab falsía. Per la primera van, fill, los homens qui porten humils vestiments e dejunen e fan aspra vida e dien paraules humils e devotes e fan aparés[1] que sien bons homens; e tot assò fan per so que agen honor e fama de les gents.

4. Per aquesta carrera metexa van los homens qui son ben vestits, qui ben son encavalcats e qui donen e despenen e fan darmes[2] per so que les gents los honren e que parlen dells: on, aquests han ypocresía en quant se mostren bons e son vils de coratge e de entencio; e de fets son vanagloriosos, en so ques donen gloria e bon saber de so qui no es durable ne assò per que hom es creat; car hom no es creat per donar laor de símetex e que no sia loador de Deu.

5. Ah, fill! e tanta almoyna e tants dinés, draps, besties, armes e les altres coses semblants a aquestes son donades, per so que hom nage vana gloria! e ten leugera-

1. C,P, y fan apariencia.—2. P, y s'exercitan en fets d'armas.

ment e ten breument de temps es, fill, la fama e la benuyransa quels homens ypocrites e vanagloriosos han, en les carreres per on van!

6. Per la via on van los homens en los quals ypocresía e falsía sajusta, van, fill, tants homens qui fan aparés que sien bons homens, per so que pusquen enganar les gents; car en semblansa de be engana hom anans home leyal que ab semblansa de mal.

7. Con per aquesta via vagen tants homens, e con sia ten gran affany que hom se guart dome fals ypocrita, ¡ah, fill, e qui es qui daytals homens se pusca guardar, ne qui pot esser assegurat daytals homens?

8. Alcuns homens son qui fan be, e fanlo amagadament per so que hom nols escarnesca: on, en quant temen a sofferir blasme per donar bon eximpli per fer[1] bones obres, han alcuna rayl de ypocresía e de vana gloria, per la qual perden lo mèrit que auríen si vana gloria no avíen ne ypocresía: on, fer be secretament no fo comensat per als[2] mas per so que hom non agués vana gloria.

9. Molt home es qui diu mal de son pare e de son frare o de alcú altre home, ¿e sabs per que? per so que hom lou ell, e ques lex de loar aquell del qual enveja sa laor: e molt hom es ypocrita e vanagloriós e noy cuyda esser; ¿e sabs per que? per so car tant ama esser honrat, que no conex sos falliments.

10. Si vols esser privat[3] de vanagloriós, diguesli mal dalcun home; car dementre que li dirás mal daltre, te concebrá a amor, per so car se cuydará que dell vulles be dir. E si vols esser menyspreat, desamat dome vanagloriós, reprinlo en los fallimens que fa contra son senyor Deu.[4]

1. C, fent.—2. P, no fonch ordenat per altra causa.—3. P, amich.—4, C, contra Deu nostre Senyor.

CAP. 90. *De Temptacio.*

1. TEMPTACIO es esprovament per lo qual enteniment es certificat, e temptacio es occasionament per lo qual vé la fi. On si tu, fill, vols aver conexensa de temptacio, en tres maneres te covendrá a sercar: la primera es temptacio angelical; segona es diabolical; la tersa es de un home a altre.

2. Temptacio angelical es, fill, con lángel que Deus ta donat te conseya que fasses bones obres: e per so que t pusca enduyr a alcuna bona obra, ten conseya altra, per so que per aquella sies occasionat a fer be; car con tu sèus a la taula e manugues e beus ab gran atalentament, adoncs te conseya lángel en ta consciencia que tu ages atrempament en ton menjar e en ton boure: ¿e sabs per que? per so que sies obedient e que contrasts a glotonía qui es pecat mortal, e que ages abstinencia e continencia, que son vertuts.

3. Diabolical temptacio es, fill, con lo diable qui es ángel maligne te conseya que fasses almoyna o alcú altre be, per so que nages vana gloria qui es pecat: o conseyar ta que fasses alcun pecat venial per so que per aquell te pusca enduir a fer pecat mortal, e axí de les altres coses semblants a aquestes.

4. Si vols conèxer qual temptacio es angelical ne qual es diabolical, entín, fill, que la temptacio angelical en lo comensament dona trebay e gog[1] a la natura del cors: ¿e sabs per que? per so car lo cors ha natura que enans es apareyat a fer mal que be; e con lo cors es pus contrari a fer be, mayor mèrit na la anima si li fa fer bones obres.

5. Aprés quel cors es vensut per la anima, e perero-

1. C,P, traball y difficultat.

sament comensa a fer lo be, la anima, a qui més se cové a fer be que a fer mal, alegra[1] del pagament del be que fa; e lo cors, qui en primer era nuuayós[2] e pererós, fa esser diligent[3] en aquelles coses en que lo fa trebayar, per so que fassa bones obres.

6. Amable fill, la temptacio diabolical fa tot lo contrari: car en lo comensament fa pagat[4] lo cors a comensar mal, e fa a la fi trista la anima, qui n ha consciencia del pecat e del mal que fa, adoncs con consent al demoni qui es son enamich.[5]

7. Temptacio humanal es, fill, com bella fembra, qui pinta ses faysons e orna sos vestiments per so ques fassa mirar o desirar a les gents e que parlen de sa bellea: on, aquesta temptacio es engenrada de vana gloria e de luxuria.

8. Hom tempta ab semblansa de be, per so que pusca fer mal, o tempta hom altre ab semblant de mal, per so que atrop en ell paciencia, leyaltat. On, ab dessimulacio e ab les altres coses semblants a aquestes, tempten los uns homens los altres, segons ques recompta en lo *Libre de Contemplacio.*

9. Differencia es, fill, enfre temptacio espiritual e temptacio corporal; car la temptacio espiritual se fa en la anima e en sos poders, so es memoria, enteniment, volentat; e temptacio corporal se fa en los cinc senys corporals.

10. Amable fill, gran es la gloria quels homens guanyen per contrestar a mala temptacio; mas car lome es frévol e es apareyat de obeyr al demoni e a sa natura metexa qui es corrumpuda per peccat, e car tant home es vensut per esser temptat, per assò te consell, fill, que tu aytant con pusques fuges[6] a les temptacions diabolicals e a les temptacions de les fembres e dels mals homens, per los quals hom cau en la ira de Deu.

1. P, es alegra.—2. C, era negligent.—3. P, fa esser diligent l'ánima.—4. P, fa content.—5. B,M, son amich.—6. B,M, fug.

Cap. 91. *De Nudriment.*[1]

1. Nudriment es acustumar altre a usansa per la qual sia pus prop a obra natural; car enaxí con natura seguex son cors[2] e nos desvía de sa obra, enaxí los infants en lo comensament sacustumen a bons nudriments o a mals.[3]

2. Sapies, fill, que dues maneres son de nudriments: la una pertany al cors, laltra a la anima. Aquella qui es del cors se fa en los .v. senys corporals, los quals son veer, oyr, odorar, gustar, palpar. Los nudriments espirituals se fan en les .iij. proprietats de la anima, so es a saber, en la memoria e en lenteniment e en la volentat.

3. Amable fill, a home molt li deu esser car son infant; e per assò hom no deu esser cusc[4] de son fill, per so que veja e perceba a quals nudriments sacustuma ne senclina;[5] car per los nudriments del cors sacustuma als nudriments de la anima, e per los nudriments de la anima sacustuma als nudriments del cors.

4. Per vista corporal entra temptacio a la anima, e per assò deu hom nudrir son fill a veer tals coses don no sacustum a malvats pensaments ne a desijar bells vestiments on sengenra ergull e messió,[6] e axí de les altres coses semblants a aquestes.

5. Acustumar son infant a oir vanitats, leges paraules, romansos, cansons e esturments e les altres coses semblants a aquestes qui donen moviment de lutxuria, es verí e túxech[7] en lo remembrament e en lenteniment e en la volen-

1. P, De la Educació: C, Del modo segons el qual deu lo home educar son fill.—2. C, el seu curs.—3. P, a bonas o malas criansas.—4. C, no deu esser pererós.—5. P, á los homens los deuhen esser molt amats sos infants, y per assò deuhen esser diligents en veurer á quinas criansas s'acustuman y s'inclinan quant à el còs.—6. P, argull, enveja y gastos inutils.—7. C, es verí y ponçoña.

tat de son fill: per lo qual verí e túxech guasta e malmet los bens que li lexa, e enpresona sa anima en foch perdurable. On, a mortificar aytal verí ha mester paraules e libres qui parlen de Deu e del menyspreament daquest mon, anans quel verí nel túxech sia multiplicat en custuma.

6. Per odorar lambre e almesch[1] sengenra luxuria, e per corrupcio daer senmalautex lo cors; e per assò linfant no deu esser nudrit en loch mal sà, ne nol deu hom acustumar a odors quil mouen a vanitats ne a descovinents cogitacions.

7. En lo comensament que linfant es nat, entrò que ha presa forsa e calor natural, no deu esser nudrit sino ab let tant solament; car altra vianda no li cové, per so car la calor natural no es en sa forsa e no pot coure la vianda; e per assò son los infants tinyosos e postermats con hom los dona la vianda per forsa, que natura no pot coure; e per la posterma moren molts infants qui viuríen, si tant no menjaven ne bevíen.

8. Con linfant es ten gran que va e corre e juga, adoncs li deu hom dar a menjar segons que ell ho requer; e no lin deu hom donar a maytí ne a berenar sino pà sin demana; car per ast e per fruyta[2] e per les altres coses no poden menjar, adoncs con es temps de menjar; e con los infants menjen de les coses delicades més que no requer lur natura ne la riquea de lur pare, per assò son malauts molts infants e pobres molts homens.

9. Vi massa forts destruu la calor natural e lenteniment e abrevía los dies; e vi massa amarat[3] es occasio que hom sia embriach si beu vin fort; e salces forts cremen[4] les humors e destruen lo cervell e la calor natural. On, totes aquestes coses e moltes daltres son noables[5] als infants.

---

1. C,P, ambar y almesch.—2. P, per menjar cosas dolsas y fruytas: C, per llepolías y fruytas: (v. la nota 4 de la pag. 105).—3. P, massa dols. —4. C, y fortes salses encenen.—5. C,P, son dañosas.

10. Con linfant es massa vestit, adoncs se destruu la calor natural; car per lo trebay que fan los infants en jugar, sescalfen e sobren los porus don ix la calor natural en vapor e en suor; e per massa vestir, los porus no han ab que fredor los tanch; la qual fredor los tremparía e sería conservada la calor natural en lo cors; e la digestiva ne sería pus forts, e les viandes quels infants manuguen, més per lo trebay que fan ne seríen enans digestes.

11. Lo manejar que hom fa ab los infants en lo bressol per so que no ploren, no es moviment natural, ans es contra lo cervell, quis percut e no ha la disposicio que auría; e per assò més nou als infants lo bres quels plors, e més ploren per so car nols bressa hom, que no faría[1] si hom nols acustumave a bressar.

12. Conservar cabeys en cap bubelós es acustumar humors a pujar a ensús; e per assò destruuse lo cervell, e ha hom ávol alèn e ávols dents e ávols ulls, e glanoles e porselanes e molts daltres mals; e per assò los infants qui son tosos son pus sans, e les humors males son acustumades a anar a enjús, on no donen tant de dan con fan en los lochs subirans.

13. Sapies, fill, que pus savia es natura a nodrir los infants que no es ta mare; e so que natura pert en los infants fills dels richs homens, guanyen los infants fills dels pobres homens; e per assò obri tos ulls e veges de quals infants vourás més sans e bells, o de fills de richs homens o de fills de homens pobres: ¿e sabs assò per que esdevé? per so car natura dona covinentment als fills dels pobres so que han mester, e als fills dels richs homens no li pot[2] donar so que volría: ¿e sabs per que? per so car massa vestedures e massa vianda li ho veda.

14. Moltes paraules he dites, fill, de nodriment qui pertany al cors, e més ten puría parlar; mas dir te vull de nudriment quis pertany a la anima.—Sapies, fill, que con

1. P, que no plorarían.—2. P, no los pot.

linfant es vengut a covinent edat, que adoncs deu hom mostrar a son infant a membrar e a entendre e voler; car enaxí con lo cors vol usar de sos membres com nes vengut en temps e en edat, enaxí la anima vol usar de ses vertuts, con linfant nes vengut en edat que usar ne dega.

15. Los homens richs qui no fan fer a lurs fills alcuna cosa e nodrexen los a ocietat, aquells no fan perque lurs fills sapien membrar ne entendre ne voler: car ocietat e oblidar e innorancia e no voler se covénen; e per assò esdevenen, fill, los infants dels richs homens mals nudrits,[1] e son pererosos, flachs, niscis, e malmeten so que hom los lexa, car no han manera ab que ho sapien guardar ne defendre als homens certs, falses, traydors, enganables.

16. Home qui vulla ben nudrir son infant, no deu tenir en son alberch home mal nudrit, per so que son fill non aprena. E tal dona lexa sa filla en casa con va defora, que valría més que la menás, ¿e sabs per que? per so que no creegués la mala sirventa. E tal home comana son fill a home mal nudrit, que valría més quel comenás a Deu e a ventura.

17. Acustumar son infant a menbrar e entendre Deu e amar lesgleya,[2] es acustumar volentat en amar Deu, e son pare e sa mare. Memoria qui membre e enteniment qui entena e temor e vergonya, engenren volentat qui desama falliments e ama vertuts; e per assò infant deu crexer e deu esser nudrit ab temor e vergonya, per so que aja amor a be e desamor a mal.

18. Si infant no es nudrit a trebayar, con aurá trebay no aurá paciencia ni noblea de coratge per la qual vensa son trebay. E si linfant es nudrit a dir mal, con oirá ben dir aurá enveja, accidia, ira, qui son pecats mortals; e si infant es privat e nudrit ab vils homens, fugirá als bons homens.

19. Vols be nudrir ton infant? acustuma sa memo-

1. P, mal criats.—2. P, y á anar á la Iglesia.

ria e son enteniment a cogitar nobles fets, per so que la volentat am privadea de bons homens. E vols nodrir lenteniment de ton fill a esser exalsat e levat a entendre? mostreli sciencia divina e natural. E vols que aja molt alt enteniment a entendre subtilment? mostrali *Art de trobar veritat* e lo *Libre de peticions e de comensaments e de questions.* E vols que ton infant am molt Deu? féli menbrar e entendre la viltat daquest mon, e la bonea, granea, eternitat, poder, saviea, amor e les altres vertuts de Deu.

Cap. 92. *De Moviment.*

1. Moviment racional es cogitacio moguda de cogitar una cosa aprés altra: e moviment racional es atalentament o ahirament danima a esser o a no esser.

2. Amable fill, enaxí con tu pots ton cors moure de un loch en altre, enaxí ta anima pot moure tes cogitacions de una cosa en altra e amant una cosa e airant altra.

3. En aquest moviment de que yo parle, ha molts daltres moviments; car la memoria se mou de menbrar a oblidar e dublidar a menbrar, e lenteniment es mogut de entendre a innorar e de innorar a entendre, e volentat es moguda de amar a desamar e de desamar a amar.

4. En moviment racional son, fill, dues entencions: primera e segona. On, si tu sabs la natura e la propietat destes dues entencions, moltes coses sabríes: e si les sabs ordonar en ta anima, moltes vertuts aurás.

5. Primera entencio es la cosa final; segona es la materia e la forma: e la forma es primera entencio a esguardament de la forma: ¿e sabs per que? per so car la forma es pus prop a la causa final que la materia.

6. Segons que son los uns graus pus nobles quels al-

tres, ha Deus volgut que la primera entencio se covenga ab los uns graus e la segona entencio ab los altres.

7. En larbre son ses fulles per so que sia lo fruit; e car lo fruit val més que les fulles, per assò natura ha la primera entencio al fruit e la segona a les fulles: e car home es pus noble cosa quels arbres ne les besties ne les altres coses qui son dejús home en nobilitat, per assò ha Deus volgut que hom sia per la primera entencio, e les coses qui no son ten nobles sien per la segona.

8. Deus es, fill, pus noble cosa que hom ne nulla creatura; e per assò Deus vol que hom age en ell a servir, amar e conèxer, la primera entencio, e a les altres coses la segona. On, si tu has a Deu la primera entencio, amar las més[1] per so car es bo, que per so car ta creat ne per so quet don gloria.

9. Sabs, fill, que es pecat? Pecat es com hom ama menys les coses que deu amar per la primera entencio que les coses que deu amar per la segona; e per assò pequen los homens contra Deu, con amen Deu per la segona entencio e símetex per la primera.

10. Primer moviment es, fill, con lanima mou sos poders ten sobtosament que rahó no y pot consentir; e lo segon moviment es con la anima consent raonablement o desconsent al primer moviment, e per assò es feta differencia enfre peccat venial e mortal; car lo primer moviment no es en libertat de rahó; mas car la rahó ha en libertat de consentir[2] al primer moviment, per assò es lo mèrit o la colpa en lo segon moviment.

11. En moltes maneres te poría parlar, fill, de moviment espiritual; mas de moviment corporal te a parlar, lo qual es en tres maneres: la primera es en tres moviments: la un es moviment circular, so es lo moviment del cel; laltre es lo moviment quel foch e laer fan a ensús, e lo ters es lo moviment que laygua e la terra fan a enjús.

---

1. C, deus amarlo més.—2. C, consentir ó dissentir.

12. Segona manera de moviment es en tres: la una es moviment de un loch en altre; segona es aquell quels elements fan a engenrar les coses crexents quis mouen de menor quantitat a maior e de no esser a esser, e lo ters moviment es lo moviment quels elements fan en corrumpre les formes naturals e tornarles a no esser.

13. La tersa manera de moviment es, fill, en los cinc senys corporals: car un moviment es per veer, altre per oir, altre per odorar, altre per gustar, altre per palpar: e assò son cinc moviments diverses los uns dels altres.

14. Amable fill, si ames sciencia ne bones obres, enfre los altres capítols daquest libre, molt te sia car[1] aquest capítol; car molt es illuminada la anima con sab aver conexensa dels moviments demunt dits, a entencio de honrar e servir son gloriós Deu.

Cap. 93. *De Custumes.*

1. Custuma es envellida perseveransa en semblants coses agradables; e car bones custumes sien amadores e males custumes sien ahirables,[2] e car tot hom ha libertat de elegir bones custumes, ¡con savi serás, fill, si lexes malvats nudriments e prens bones custumes!

2. Bones custumes son, fill, agradables a la anima: ¿e sabs per que? per so car enfre bones custumes e consciencia es feta pau: on, per assò malvats nudriments e consciencia son contraris.

3. Con lo cors sia natura corrumpuda per pecat, per assò se cové mills a malvada custuma que ab bona: ¿e sabs per que? per so que lanima naja major mèrit, si costreny lo cors a reebre bones custumes.

1. P, ama molt.—2. C,P, avorribles.

4. Savi mercader es aquell qui iría[1] per diverses terres goanyar diners e aportar les mercaderíes en sa terra per goanyar riqueses; mas pus savi mercader seríes tu, fill, si anaves per diverses terres e elegíes les mellors custumes que trobasses.

5. Custuma vella no la ams per sa antiquitat més que la nova, ne la nova no la ams més que la vella per sa noveletat: ¿e sabs per que? per so que eleges la mellor e ages en ira la pijor.

6. Si per antiquitat malvats nudriments son bons, son bones les obres dels demonis qui tant han perseverat en mal; e si les custumes novelles eren totes males, comensament de be sería mal.

7. Ages, fill, en custuma de fer almoyna, per so que tacustums a aver esperansa en Deu; e acustumet a oracio, per so que desigs la celestial gloria e ages en menyspreament esta vida mundana; e ages en custuma que ta consolacio sia en Deu, per so que li graesques los trebays quet dona per tos pecats e per los meus: e per so que graesques a Deu los bens que sens trebay posseeyx, acustuma conexensa en ton coratge.

8. Acustuma ton cors a trebayar, per so que ages sanitat e que no sies gros ne pererós; e acustuma ta anima a membrar, per so que no oblits; e acustuma ton enteniment a entendre, per so que hom no tengan; e acustuma ta volentat a amar, per so que a Deu sies agradable.

9. Obediencia ages en us, per so que no sies ergullós; e confessio usa, per so que no oblits tos pecats; trempansa usa, per so que no sies glot; fortitudo ages, per so que no sies vensut; abstinencia usa, per so que sovin demans consey.

10. Acustumet, fill, en aver contriccio, per so quet aveus[2] a plorar tos pecats; e si vols aver audacia ne noble coratge, acustumet a parlar devant nobles homens; e sit

1. C,P, qui va.—2. C, perque t'acustums: (t'aveses).

vols aprivadar ab bons homens, ama lurs custumes e desama so qui es desamat per ells.

11. Fermetat ages en ton coratge, per so que not penedes; mesura ages en tes mans, per so que no sies pobre; refrena ta lengua, per so que no sies reprès; escolta, per so que entenes; demana, per so que sapies; rit[1] so qui tes comenat, per so que sies leyal; mortifica ta volentat, per so que no sies suspitós; remembra la mort, per so que no sies cóbou; ages veritat en ta boca, per so que no ages vergonya; ama castedat, per so que no sies sutze; ages temor, per so que ages pau; ages ardiment, per so que no sies pres.

12. Moltes son, fill, les custumes bones que pots aver, les quals te seguirán on que vages e quit ajudarán a tes necessitats, e not poden esser toltes ne emblades, e tro a la mort serán ab tu e representarán la tua anima a Deu.

Cap. 94. *Dels quatre elements.*

1. Elements son la materia en la qual son conservats los individuus naturals, en los quals son conservades les espicies[2] desirades per la ordial materia.

2. Amable fill, quatre son los elements: foch e aygua e aer e terra: daquests quatre es compost e ajustat lo teu cors; e tot so que manugues ne palpes ne odores ne sents e tot so que tos ulls voen desús la luna, tot es dels quatre elements.

3. Lo foch es sobre laer, e laer sobre laygua, e laygua sobre la terra: e lo foch e laer son leugers, e laygua e la terra son fexuchs; per assò lo foch e laer se covénen a ensús, e laygua e la terra se covénen a enjús.

---

1. C, dona, perque atropies; torna.—2. C,P, las specias.

4. Fill, lo foch e laygua han poder e accio sobre laer e la terra, qui han passio; e lo foch e laygua son contraris al aer, e laer e la terra son contraris: ¿e sabs per que? per so car lo foch es calt e laygua es freda e laer es humit e la terra es seca.

5. Lo foch en quant es calt es simple; laer en quant es humit es simple, e laygua en quant es freda es simple, e la terra en quant es seca es simple.

6. ¿Sabs, fill, que vol dir simplicitat? cosa estant en sa natura metexa, sens composicio daltra cosa: ¿e sabs que vol dir composicio? ajustament de diverses coses mescla-des en una cosa.

7. En dues maneres se fa composicio: una es con lo foch es sech per la terra, e laer es calt per lo foch, e lay-gua es humida per laer, e la terra es freda per laygua. Laltra manera es con tots los elements son ajustats en un cors elementat, axí com en lo meu e en lo teu e en les altres coses[1] on son ajustats los quatre elements.

8. En la primera composicio comensa generacio, e en la segona corrupcio; ¿e sabs per que? per so car en la primera son diverses[2] e concordants de dos en dos, e en la segona son diverses, concordants e contraries de dos en dos.

9. Lo foch escalfant laer, passa escalfar laygua e la terra; ¿e sabs per que? per so car laer dona la humiditat escalfada a laygua, e laygua dona la fredor escalfada a la terra, e laygua refredant la terra refreda lo foch e laer; ¿e sabs per que? per so cor refreda la sequetat que lo foch reeb de la terra e la calor que laer reeb del foch e la humiditat que reeb del aer.

10. Laer donant humiditat a laygua, dona humiditat a la terra, qui reeb fredor de laygua e qui dona secor al foch; e per assò laer ret[3] al foch la secor quen reeb, en quant lo foch reeb la secor ab la calor on ha humiditat.

1. C, y en los altres cossos.—2. P, son los elements diversos.—3. P, l'ayre restituex.

11. Donant la terra secor al foch, deseca la humiditat escalfada per lo foch, e ret[1] a laygua la fredor quen reeb, desecant la humiditat que laer dona a laygua.

12. Per les .iiij. operacions diverses e concordants e contraries demuntdites, se liguen e sajusten los elements en un cors es departexen en altre: e car cascun element volría esser cors simple per sí metex, per assò cascun element serca com pusca aver simplicitat per sí metex, sens que no agués passio per altres elements; e per assò es, fill, significada resurreccio e glorificament en cors resuscitat.

13. Dels quatre elements devallen, fill, quatre compleccions: colera, sanc, fleuma, malencolía. Colera es calda e seca e es del foch; la sanc es calda e humida e es del aer; la fleuma es freda e humida e es de laygua; malencolía es freda e seca e es de la terra.

14. Cascun daquests elements es per los metjes jutjat en .iiij. graus: ¿e sabs per que? per so car en les unes coses son pus forts les compleccions que en les altres; e per assò segons los graus son fetes concordanses dels uns elements ab los altres per sanar los malautes.

15. Sapies, fill, quels elements simples son invesibles, jatsía que sien de natura corporal, e per assò donen significansa que Deus es, jatsía que sia cosa invesible; car si so qui es corporal es, jatsesía invesible,[2] bés seguex que sia cosa invesible qui no sia de corporal natura, e sia Deu.

Cap. 95. *De Fat e de Ventura.*

1. Fat es natural ordonament de coses vinents per la providencia divina: e ventura es so qui es desirat e vé a

1. P, y torna.—2. C,P, encara que sia invisible.

aventura, sens ordonament de pensa, e ventura es esdevenir so qui no es aút en entencio per cogitacio de pensa.

2. Amable fill, Deus ha ordonat que los dotze signes e les set planetes agen poder sobre los corses terrenals. On, segons que es la natura e lo punt sots lo qual nex lome, es aestrat e es fadat aquell home quant deu viure[1] ni qual mester li cové mills, ni en qual terra li ixen mills[2] sos negocis.

3. Los corses celestials no han poder sobre la anima, mas sobre lo cors; e car la anima es forma del cors, per assò la senyoría que los corses celestials han sobre lo cors no ha poder contra la libertat de la anima; e per assò moltes vegades sesdevé que no esdevé a home so que li es fadat segons los corsors celestials, e accidentalment per la libertat de franch arbitre e per discrecio esdevé a home lo contrari de so que li es fadat.

4. Fill, Deu no es contrari a son poder metex ne a sa justicia e misericordia; e per assò son poder moltes vegades fa esdevenir lo contrari de so qui es a home fadat, per so que us en home de justicia o de misericordia o de gracia; car si la anima qui es creatura pot desviar lo cors de so a que es fadat, per so que us de sa libertat, ¡quant més Deus pot desviar la natura quel cors ha per los corses celestials, per so que us de les vertuts en home!

5. Los arbres e les besties seguiríen la natura que los corses celestials lur donen, segons que es ordonat; mas car home tala los arbres e arranca les erbes, per assò tol als corsos terrenals accidentalment so que li es[3] aestrat substancialment. On, si hom ha poder destes coses en les plantes contra astre e fat, ¡quant Deus na més poder en home!

6. Ventura vé per natura a les vegades,[4] axí com sis dits en la mà, e néxer home contret, e les altres coses sem-

---

1. C, quant de temps deu viure.—2. P, li reixirán millor.—3. P, lo que los es.—4. C, Fortuna vé per naturalesa algunes vegades.

blants a aquestes; e a ventura atroben los homens alcunes coses que no cuyden trobar, e a ventura han so que desigen, sens que non fan lo perque.

7. Fill, membra e entén aquestes coses e not sotsmetes a astre ne a fat ne a ventura, e entín lo poder de Deu e usa de rahó en so que farás; car los homens quis confien en astre, menyspreen lo poder e la justicia e la gracia de Deu: e aquells qui fan a ventura so que fan, son enamichs de discrecio e de rahó, qui es lum per lo qual lumá enteniment veja so que hom deu fer, per tal que sia endressat en ses obres e que no caya en la ira de Deu.

Cap. 96. *De Antecrist.*

1. Antecrist será home carnal tramès en est mon en semblansa de Crist per lo demoni infernal: car enaxí con lo celestial Pare tramès son Fill nostre Senyor Deus Jesucrist en lo mon per restaurar lo poble qui era perdut, enaxí lo demoni qui es ple de malicia ferá tot son poder e trametrá missatge Antecrist per destruir lo poble de Crist.

2. Amable fill, Antecrist naxerá de fembre e será nodrit en Babilonia; e con será de edat on fo Jesucrist, comensará a preycar, e preycará aytant de temps con Jesucrist preycá, e fará falsament miracles e prometrá grans dons, e dará dels bens temporals al homens so que li demanarán, peroque ladoren e quel creen e que reneguen nostro Senyor Jesucrist.

3. Grans menasses e grans morts ferá a aquells qui nol creurán nel obeyrán, e fortes rahons e semblanses dará, per so que parega ver so que dirá. On per assò, fill, sería mester que hom se apareyás de devocio e de caritat, per so que no temés ses menasses, e que hom age fortes rahons e demostracions contra les sues.

4. Aesmar pots, fill, que moltes gents lo seguirán el creurán per so que ell fará; car ara en est temps en que som, son tants homens en error, sens que no han so que desiren, ne no han semblanses de miracles ne los menassa hom a mort nels preyca ab forts demostracions, ¡quant més ne será en aquell temps, con Antecrist será!

5. En Jerusalem vendrá, e preycará en la plassa contra Jesucrist, e vendrán Elíes e Enoch, e esputar san ab ell, e contrastar li han a ses falses rahons, e ell auciurá aquells en aquella plassa: e adoncs nostre Senyor Jesucrist non volrá pus sostenir la malicia daquell, e auciurálo, devant tot lo poble.

6. Amable fill, en paraís terrenal fo lo demoni contrari a la divinal gracia que Deus fou[1] a home, e per assò fou Adam e Eva esser[2] desobedients a Deu; e en lo loc on nostre Senyor Jesucrist nos recreá, en aquell loch cové que Antecrist muyre e perda son poder, a manifestar lo poder e la ordinacio de Deu.

Cap. 97. *De les .vij. Edats en que es departit lo mon.*

1. Edat es temps mesurat e espay de vida a les coses vivents per lur vida. On, la primera edat fo, fill, de Adam a Noe, e en aquella edat aucís Caím son frare Abel, qui foren los primers fills que hach.[3]

2. En aquell temps foren gents molt amants los delits daquest mon e qui desconegueren Deu, e vivíen molt; e per assò tramès Deus lo diluvi, per tal quel mon renovellás de les gents qui fossen bones.

---

1. P, que Deu va fer.—2. P, y per assò procurá qu'Adam y Eva fossen.—3. C, que Adam tingué.

3. La segona edat fo de Noe a Abraam; e Noe fo sant home, e per la santetat en que era, Deus dixli quell faés una gran archa e ques mesés en ella ab sa muller e ab tres fills que avía e ab les mullers de aquells, e que de cada linatge de les besties e de les aus mesés un parey, per so que sen poblás lo mon qui perí[1] per lo diluvi.

4. Con Noe e totes aquestes coses foren en la archa, adoncs tramès Deus tanta de pluja del cel que la mar pujá sobre la terra e sobre los munts, e perí tot lo mon, eccep-tat aquells qui eren en larcha.

5. Con Noe viu que la pluia cessá, adoncs tramès lo corp, per so que anás voure si trobaría terra: e lo corp no torná; e puxes tramès la coloma, qui aportá per senyal un ram dolivera en sa bocha, en significansa que la mar era baxada e que la terra aparía.

6. Arribá Noe e aquells qui ab ell eren, e daquells es poblat lo mon: e los altres moriren per lo diluvi, e cres-queren e montiplicaren les gents; e car agren paor que al-tra vegada no retornás lo diluvi, volgren fer tan alta torra en Babilonia que si lo delubi retornás, que estorcessen[2] en aquella torra; mas ans que la torra fos tan alta con ells la volíen fer, tramès Deus a aquells qui la torra feyen diver-ses lenguatges, que los uns no enteníen los altres; e per assò no pogren pujar la torra segons que volgren: e la-doncs comensá la diversitat dels lenguatges que ara son.

7. Tersa edat fo, fill, de Abraam a Moyse: e Abraam hac conexensa de Deu e hac un fill qui hac nom Isach, lo qual volch degollar per fer sacrifici a Deu, a significar lo sacrifici que Jesuchrist feu de sí metex a morir per son poble; mas Deus tramès un moltó a Abraam, don feu lo sacrifici, a significar que la humanitat de Jesuchrist fo en la creu per reembre lo humanal linatge, enaxí com per lo moltó fo reemuda[3] la mort de Isach.

1. P, qui se destruhí: C, qui se perdé.—2. C, se alliberassen de mort. —3. C, redimida.

8. En aquella edat foren, fill, molts prophetes e los .xij. tribs[1] qui foren lo poble de Israel; e en aquells hac molts bons homens qui amaven Deu e qui speraven e desijaven lo aveniment de nostre Senyor Deu Jesuchrist.

9. Quarta edat fo de Moyses a Daviu: e Moyses fo propheta e sant home e parlá ab Deu, qui li doná la ley vella en lo munt de Sinay: e Moyses fo aquell qui trasch lo poble de Israel del poder de Farao, adoncs con per la vertut de Deu tocá la mar ab la verga, e passá a peu ab son poble per la mar qui sabrí; e Farao ab son poble perseguí Moyses; e con Moyses e son poble agueren passada la mar, adoncs se cloí[2] la mar, e morí Farao e son poble.

10. Cinquena etat fo, fill, de Daviu a la transmigracio de Babilonia. Daviu fo rey molt savi e trobá estruments a loar Deu, edificá lo temple on fos adorat Deu, e feu lo salteri e feu molt de be; e en aquesta etat fo Salomó qui fo son fill e era molt savi hom, e fo Absalon qui fo son fill e fo lo pus bell hom qui anc fos; e en aquella etat hac molts reys jueus qui faeren e venceren moltes batalles contra los infeels qui volíen destroir lo poble de Israel.

11. Sisena etat fo de la transmigracio de Babilonia dentrò a Jesuchrist fill de Deu: e en aquella etat perderen, fill, los jueus lur príncep e non agueren puys. Abucadenasor[3] fo rey gentil molt poderós e molt ergullós, e entrá per forsa darmes en Jerusalem e destruhí los jueus e lurs libres; e per lo pecat que feu, Deus lo puní .vij. anys, en so que li fo vijarés que fos axí com a bestia; e so que feya, feya axí com bestia.

12. Setena etat es de Jesuchrist tro a la fi del mon: e en aquesta fo, fill, nostre senyor Deus Jesuchrist encarnat e crucificat, e foren los Apòstols, e en aquesta etat som ara e serem tro a la fi del mon.

13. Vuytena etat será aprés la fi del mon: e aquesta durerá tots temps en lautre segle, e en aquella serem re-

1. C, y las dotze tribus.—2. B,M, se cloy.—3. C,P, Nabucodonosor.

suscitats e jutjats, e en aquella aurán los benuyrats gloria qui no aurá fi, e los maleyts aurán pena per tostemps.

14. Ans que sia aquesta etat, trametrá Deus los .xv. dies on serán fayts los senyals qui significarán la fi del mon: car la mar se levará .xl. coldes[1] sobre tota la terra e no sestendrá, e la mar tornará en son estament; los peys cridarán sobre la mar, e les besties e les aus sobre la terra sajusterán e cridarán.

15. Foch cremará la mar, plorarán los homens, suor de sanc caurá en la terra, caurán los castells e les torres e tots los edificis, les peres se fendrán es combatrán, terratremol será, e nul hom nos porá sostenir en peus; les terres se fendrán, irán los homens plorant per los camps, e aurán aytal paor que parlar no porán; los sepulcres sobrirán, exirán ossos defora, les esteles caurán del cel e volarán per laer; e tan grans serán, fill, aquells senyals e tanta de paor farán a home, que adoncs será manifestat molt fortment lo poder de nostre senyor Deu.

Cap. 98. *De Angels.*

1. Angel es substancia invisible, incorporal, tots temps veent Deu. Aquests ángels creá, fill, Deus en lo comensament, ab materia e temps e moviment, e aquests ángels están devant Deu en lo cel emperial on están los sants de gloria; lo qual cel nos mou, e es sobre lo cel crestallí, qui es cel de lugor e de resplendor e no es movible; e aquest cel crestallí es sobre lo cel qui es del fermament en lo qual son les esteles que tu veus e quis mou; e aquest terç cel es sobre los .vij. cels qui son los cels de les .vij. planetes que tu veus.

---

1. C, quaranta colzades.

2. Negun cel, fill, no es sobre lo cel emperial; e en axí com los ángels benignes están en lo pus sobirá cel, en axí los demonis qui son ángels malignes caúts del sobirá cel, están en los inferns, qui es lo pus bax loch que sia; lo qual loch es dintre lo cor de la terra, qui es redona, a la qual va en gir[1] lo fermament e lo sol e la luna; mas car los homens son pecadors, per temptar aquells e per aportar en infern les animes daquells qui moren en pecat, vol Deus que los demonis pusquen esser enfre nosaltres, e maiorment per so que contrastem a lurs falses consells.

3. Cascú hom ha, fill, un ángel benigne qui li consella que fassa bones obres e qui li aiuda contra lo demoni; e cascú hom ha un demoni qui li consella que fassa mal: e per assò, fill, tot hom es tengut de obeyr son ángel benigne e que cascun dia li fassa alcuna honor, e que cascun any una vegada dell[2] ne fassa festa.

4. Tot so que hom fa, veu lo bon ángel qui nos partex dom, on que hom vaja; e gran desonor fa hom, fill, al bon ángel con nol obeex e con obeex lo demoni qui li es contrari; e gran vilanía es fer devant ángel luxuria e los altres pecats.

5. Fill, los bons ángels aporten en paradís les animes dels homens qui moren en santedat e en bones obres, e los ángels preguen Deu e servexen Deu, e cascú ángel prega Deu per aquell home que Deus li ha posat en guarda.

6. Com has, fill, menjat e begut covinentment e vols més menjar o beure e has consciencia que més menuchs, adoncs lo teu ángel benigne te aconsella que més no menuchs ne begues: ¿e sabs per que? per so que ages tempransa, abstinencia, continencia, fortitudo, que son vertuts, e assò metex te consella con vols fer luxuria o vols dir mal dalcú.

7. Con jaus en ton lit e ous lo seny qui sona[3] per so

1. C, á contorn de la qual se gira.—2. B,M, una vegada del any.—3. C, campana qui toca.

que vajes a la missa pregar Deu, adoncs lo bon ángel te consella quet leus e que vajes fer gracies a Deu quit ha creat e donat lo matí e lo lit on has jagut la nit; e lo maligne sperit te consella que dormes, per so que no fasses gracies a Deu.

8. Con lo pobre, magre, malvestit, te está davant et demana per amor de Deu, lo malvat ángel te consella que no li dons almoyna: ¿e sabs per que? per so que ages avaricia e que not confiys en la larguea de Deu; mas lo bon ángel te consella que dons, per so que ages caritat e quet confius en la riquea de Deu.

9. Moltes vegades sesdevé, fill, que los ángels prenen en laer forma dome o daltra cosa, e assò metex fan los demonis; ¿e sabs per que? per so que pusquen enduir los homens a lur volentat. On, si los ángels se transfiguren en formes qui no lus son covinents, per so que pusquen enduir hom a bones obres; ¡quant doncs son los homens colpables, con lur son desobedients!

10. Ama e honra, fill, ton ángel, car not costará res del teu e no y pots res perdre; e en tot quant obeirás al demoni, perdrás en tu metex e en tots tos bens, e a la fi si li obeeys, fer ta esser en la ira de Deu.

Cap. 99. *De Infern.*

1. Infern es en lo cor de la terra, lo qual loc es tancat e clos e en lo qual tots temps es pena, la qual pena es en quatre lochs: en la un es infern on son los damnats qui null temps non exirán; lautre es lo infern qui es apellat purgatori, en lo qual hom fa penitencia per so car no la cumplida en aquest mon; lo ters infern es lo loc on entraren los prophetes ans que fos encarnat lo Fill de Deu, e aquest infern

es apellat *sinus Abrahæ*;[1] quart infern es aquell on entren los infants albats qui no son bateyats.

2. Amable fill, enaxí com es bona cosa considerar en la gloria de paradís per so que hom am Deu, enaxí es bona cosa considerar en les penes infernals, per so que hom tema Deu qui les pot donar a quis vol. On, per assò que tu temes Deu, vull mostrar[2] que tu degues cogitar en les infernals penes, en diverses maneres.

3. Cogita, fill, e imagina una gran multitut de gent que stiga a la ribera de la mar; e considera que la mar sia tota bullent e plena de foch ardent, e que de la mar isquen los grans peys[3] qui meten en la mar adés un home adés altre. On, si aytal cogitacio has, aesmar pots con gran serán los crits e les veus e les paors daquells homens qui nos porán defendre a aquells peys, qui serán dracs infernals, als quals no porán fugir.

4. Con siurás al foch[4] e veurás bullir la olla de les faves o dels ciurons, e les unes faves pujarán a ensús e les altres devallarán a enjús, [aesma, fill, con los peys de la mar enaxí pujaríen a ensús e devallaríen a enjús,][5] si laygua de la mar era enaxí bullent com laygua de la olla qui está sobrel foch. On, pensar pots qual dolor será en aquells homens qui serán enaxí en aygua bullent com lo pex es[6] en la mar, e bullirá molt pus fortment aquella aygua que la olla de les faves.

5. Amable fill, con veurás les rieres els grans torrents on passa laygua e cau per les roques a enjús, aesma con molts son los pecadors e los infeels qui no cessen cascun dia de caure en la boca del drac infernal. On, pensar pots si tu eres en una alta riba e que caiguesses en una boca de drac plena de foc aflamat, e que lo drac agués grans dents agudes, con gran paor auríes.

---

1. C,P, es anomenat *seno de Abram.*—2. C,P, te vull mostrar.—3. C,P, surtan grans pexos.—4. P, Com seurás prop del foch.—5. Manca aquexa frase en els m.ss. B y M y en el text de P.—6. P, com los pexos.

6. Veus, fill, en lo gran foc estar los uns tions sobre los altres e les unes brases sobre les altres? enaxí, fill, estarán los infernats los uns sobre los altres tostemps: e lo cors de cascú será enaxí ple dins e defora de foc ardent, con son los grans tions que veus estar en lo foch.

7. Fill, per so que ages paor del infernal foch qui tots temps dura, vé a la fornal on fan lo vidre e al forn on coen lo pa, e considera per quant estaríes una hora en aquell foc. On, si per tot lo mon qui l te donave tu no y estaríes en aquell foch una hora, ¡quant més deus tembre que per un delit temporal que leugerament passa, estíes en lo foch infernal qui tots temps dura!

8. Con veurás fondre lo plom o laur o largent, imagina que fos un gran pou ple de plom o daur fus: e si tu eres a la boca del pou, auríes paor si hom te ligava les mans e los peus et metía en un sac, e quet ligás una gran pera al coll e quet gitás en lo pou: donc ajes paor, fill, del estany qui es ple daur e dargent fus, on estarán los homens qui per aur e per argent aurán perduda la gloria de Deu.

9. Con veurás lo glas en laygua, e en lo mig daquell glas aurá pera o fust o alcuna altra cosa, cogita, fill, con los pecadors qui per calor de luxuria aurán perdut lo regne celestial, estarán tots nuus dintre los grans munts qui son de glas e de neu en los inferns.

10. Con irás foral mur de la ciutat e trobarás les besties mortes que hom gita al vall, e veurás molts cans grans e pochs que rourán a aquelles besties les orelles e los ulls e la cara e los brassos e les cames, e entrarán dints lur ventre e rourán lurs ossos e menjarán lur cor e lurs entranyes, adoncs es raó, fill, que tu cogites en los infernats qui serán per los camps, e venrán los demonis en semblansa de cans e de leons e de serpents, e mordrán a aquells homens lurs caps e lurs brassos e lurs membres, e morir no porán.

11. Con serás a la carnecería e veurás que los carnicers ab los grans coltells degollarán los moltons, e ab les

maces auciurán los bous e escorxarán ab los coltells bé tallants[1] aquells, e puxes ab los grans coltells trenquen e pecegen aquells,[2] cogita adoncs, fill, con gran es la pena infernal en aquells homens que los demonis turmenten en infern, e no poden morir.

12. Si vas a cassar e veus los cans ajustar sobre una lebra o cunill, e aucíen e trenquen e tiren e escorxen aquell de totes parts, e aquell no ha nulla aiuda nes pot defendre, albira[3] con los demonis qui son tants e tant mals, sajusten a les animes dels pecadors a turmentar e a donar pena inaesmable.

13. Si eres Rey e eres en un gran desert, tot sol, e no avíes ulla cosa que menjasses ne beguesses e per gran fam e per gran set eres a punt de mort, daríes tot ton regnat per un pa e per un anap daygua; e si tot un regnat ne donaves, doncs guardet que per un pecat mortal no ajes en infern fam e set perdurablement, sens que no porás aver una crosta[4] de pa ne una gota daygua.

14. Vé a la mar, e aesma quantes gotes hi ha daygua; e guarda larena, e aesma quants grans darena ha en sí; e leva los ulls e conta les esteles, e cogita quants grans de mill cabríen en lo spay qui es enfre lo cel e la terra: sapies, fill, que més danys sens comparacio estará un pecador en les penes infernals, que no es lo nombre de les coses demunt dites.

15. Entín, fill, con gran pena ha la anima del home infernat: car la memoria membrará que tots temps aurá pena, e lenteniment entendrá que ha perduda la gloria qui no ha fi, e la volentat airará la memoria qui membra infinida pena e lenteniment qui entén la gloria que ha perduda: on, per assò cascuna daquestes potencies aurá pena en laltra e en sí metexa.

16. ¿Sabs, fill, que fan los mariners qui van sobre la

1. C, ab ganivets ben esmolats.—2. P, ab los tallants los rompen y fan trossos.—3. C,P, considera.—4. B, una costra.

mar, com han mal temps? giten en la mar les caxes on es laur e largent e giten la mercadería que porten: ¿e sabs per que? per so que pusquen estorçre a mort.[1] On, per so que pusques estorçre e fugir a les infernals penes, gita totes coses de ton cor, e no hi ages altra cosa mas nostre senyor Deu e so que sia plaent a Deu.

Cap. 100. *De Paradís.*

1. Paradís es veer Deu e esser ab Deu en gloria. On, sils meus ulls no poden veer tota la mar, les mies mans not poden, fill, escriure tota la gloria de paradís, con sia cosa que la gloria de paradís sia molt major, sens tota comparacio, que tota la mar; ne encara tot lo mon no es tan gran con es la gloria que los sants de paradís han en nostre senyor Deu.

2. Tot so quet poría dir e significar, fill, de la gloria de paradís not vull dir ne escriure, car daltres coses avem a pensar, e massa te parría gran aquest libre; mas breument te direm[2] alcunes poques de paraules de la celestial gloria.

3. Amable fill, en paradís demostras Deu en sa unitat e trinitat e essencia al remembrament e enteniment e voler de la anima: e aquesta demonstracio es tan gran, que lo remembrament e lenteniment e lo voler han tot lur compliment; lo qual compliment no poríen aver si tot lo mon o mil milia mons avíen, sens lo demostrament demuntdit.

4. Si tu, fill, entres en paradís, los teus ulls corporals veurán lo cors de nostre senyor Deu Jesuchrist, e los teus ulls spirituals veurán la sua anima, e ton enteniment veurá una semblant natura de la tua ab la deitat.[3]

1. B, estorstre: P, alliberarse de la mort.—2. C,P, te diré.—3. P, una semblant naturalesa á la teua unida ab la Deitat de nostro Señor Deu Jesu Christ.

5. Devant nostre Senyor Deu Jesuchrist veurás, fill, estar nostra dona Sancta María, e veurás professó e rencs[1] de tots los Angels, Arcángels, martires, prophetes, vèrgens, confessors, abbats; e oyrás que tots ab cants de molt gran dolsor loarán e beneyrán nostre senyor Deu, aytant de temps con Deus estará al cel ne durará en sa gloria, so es perdurablement sens fi.

6. Con la memoria membrará e lenteniment entendrá que la gloria tots temps durará e que fi no aurá, la gloria que la volentat aurá ¿qui lat poría nomenar ne significar, fill? Voler tot Deu e aver tot Deu, e voler tots temps esser e esser tots temps, e amar tota la gloria dels sants de paradís e aver gloria en tota lur gloria, e membrar e entendre esta gloria, pensar pots con es gran la gloria qui es en los sants de gloria, qui han tota la gloria demunt dita.

7. Amable fill, si entres en paradís, cors aurás glorificat qui null temps no morrá, e on te vulles será e per qual loc te vulles passará; e tantost con volrás esser en un loc, tantost hi serás; pus luent serás quel sol; fam, set, calt, fret, dolor ne nulla passio no aurás, e tots temps en esta benanansa e en molt major serás.

8. Amable fill, considera sovin en esta gloria de quet parle, per so que hi sies; e remembra lo breu temps desta vanitat mundana per la qual molt hom pert la celestial gloria; e fé en ta consideracio comparacio de la benanansa daquest mon e de la gloria del altre segle, e entén con savi mercader es qui per un diner sab aver major tresor que tota la benenansa daquest mon.

9. Com siurás al tauler dels escachs, aquest nombre mit, e compara a la primera casa tota la benanansa daquest mon; en la segona mit tota la benenansa qui fos en dos segles[2] semblants a aquest, e en la tersa casa mit la benanansa de quatre mons; e axí multiplica la benenansa per totes les cases del tauler; e con les cases del tauler not bastarán,

1. C, processó y los ordes.—2. C,P, en dos mons.

fé més cases de les esteles del cel e de les gotes de laygua de la mar e dels grans de la arena e de tots aytants punts com cabríen enfre lo cel e la terra; e con tot assò not bastará a multiplicar lo nombre, pren tots los noms qui son estats e son e serán en lo temps passat, present e sdevenidor; e si assò pots fer, encara per tot assò not abastará a fer comparacio de la gloria de tots los segles demuntdits ab la gloria de paradís; car tota esta gloria demuntdita será finida, e la celestial null temps no aurá fi.

10. ¿On es, fill, gloria qui sia semblant ab gloria qui sia amada per volentat infinida, eternal, tota poderosa, tota savia, tota justa, tota acabada, so es la volentat del Deu de gloria? ne qual gloria es semblant ab la gloria que los Sants han, en so que son amats per la humana natura de Jesuchrist e per nostra dona Sancta María, qui son mellors creatures que totes les altres creatures?

11. On pus te parle, fill, de la celestial gloria, més trob en mí de defalliment a recomptar e a significar la gloria de parays; e per assò lexar men he, e parlarem del *Libre de Evast e Blanquerna.*

12. Mas aytant te vull dir que pensar pots con benuyrats serán aquells qui entendrán en aytal gloria e ferán per que los infeels isquen de error e no sien en foch perdurable e agen la gloria demuntdita, per gracia de nostre Senyor Deu.

¶ Acabat es lo libre de la Doctrina Pueril per gracia e aiuda de nostre Senyor Deu: lo qual libre metem e comenam en guarda e en benediccio de nostra dona Sancta María verge gloriosa e de son fill nre. Sr. Jesu Xst.

Libre del Orde de Cavallería

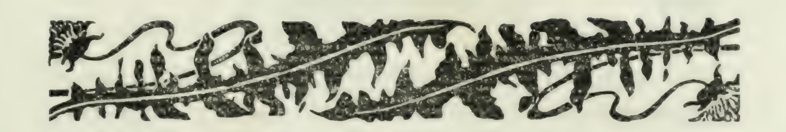
Libre de cavaylaria del Illum. Doctor

A Deu honrat glorios q sots cō
pliment de tots bēs ab gracia e
ab benediccio vr̄a comēça aqst
libre q es del orde de cauaylarī.

Incipit plogo

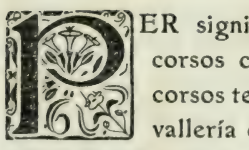
Mestre Ramon Lull :-

PEr significāça de
les vij planetes
qui son corsos
celestials e gou
nen e ordonē los corsos terre
nals. Departim aqst libre de
cauaylaria en vij parts a
demostrar que los cauaylers
han honor e seyoria sobre lo
poble a hordonar e a deffendre
La pimera part es del comē
çament de cauaylaria. La
segona es del offici de cauayla
ria. La tercera es dela exami
nacio qui coue esser feta al es
cuder con vol entrar en lorde de
cauaylaria. La quarta es de
la manera segons la qual deu
esser fet cauayler. La quīta es
deço que signifiqn les armes de
cauayler. La sizena es dels
costumes que ptanyē a cauayler
La setena es dla honor qs
coue ēer feta a cauayler. En
vna terra sesdeuēch que vn
saui cauayler qui longamēt
hac mantengut lorde de cauay
laria en la noblesa e força de
son alt coratge e sauiesa e
uentura lag ten mātegut en
la honor de cauaylaria en gue
rres e en torneigs en assauts
e en bataylles elegi uida er
mitana con viu que sos dies
eren breus e natura li defay
lia per veylesa a usar de armes
En adonchs desempara sos
heretatges e leta sos īfants
En hū boscatge grā abundos
daygues e darbres fructuoses

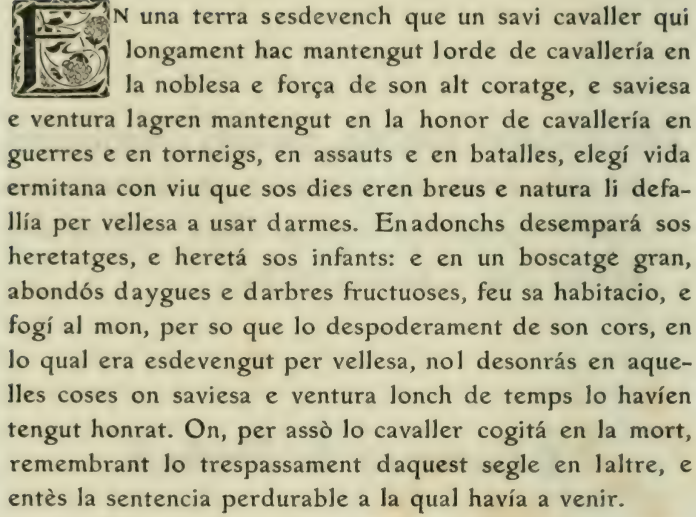
DEUS honrat, gloriós, qui sots compliment de tots bens, ab gracia e ab benediccio vostra comença aquest libre qui es del ORDE DE CAVALLERÍA.

¶ *Comença lo Pròlech*

ER significança de les .vij. planetes qui son corsos celestials, e governen e ordonen los corsos terrenals, departim aquest libre de Cavallería en .vij. parts, a demostrar que los cavallers han honor e senyoría sobre lo poble a ordonar e a deffendre. ¶ La primera part es del començament de cavallería. ¶ La .ij.ª es del offici de cavallería. ¶ La .iij.ª es de la examinacio qui cové esser feta al escuder con vol entrar en lorde de cavallería. ¶ La .iiij.ª es de la manera segons la qual deu esser fet cavaller. ¶ La .v.ª es de so que signifiquen les armes de cavaller. ¶ La .vj.ª es de les costumes que pertanyen a cavaller. ¶ La .vij.ª es de la honor quis cové esser feta a cavaller.

¶ *Seguex lo Pròlech.*

EN una terra sesdevench que un savi cavaller qui longament hac mantengut lorde de cavallería en la noblesa e força de son alt coratge, e saviesa e ventura lagren mantengut en la honor de cavallería en guerres e en torneigs, en assauts e en batalles, elegí vida ermitana con viu que sos dies eren breus e natura li defallía per vellesa a usar darmes. Enadonchs desemparà sos heretatges, e heretá sos infants: e en un boscatge gran, abondós daygues e darbres fructuoses, feu sa habitacio, e fogí al mon, per so que lo despoderament de son cors, en lo qual era esdevengut per vellesa, nol desonrás en aquelles coses on saviesa e ventura lonch de temps lo havíen tengut honrat. On, per assò lo cavaller cogitá en la mort, remembrant lo trespassament daquest segle en laltre, e entès la sentencia perdurable a la qual havía a venir.

2. En un bell prat hac un arbre molt gran, tot carregat de fruyt, on lo cavaller vivía en aquella forest. Dessots aquell arbre hac una fontana molt bella e clara, de la qual era abondós lo prat els arbres qui li eren entorn: e lo cavaller havía en costuma tots jorns de venir en aquell loch adorar e contemplar e pregar Deu, al qual fasía gracies e mercès de la gran honor que li havía feta tots temps de sa vida en est mon.

3. En aquell temps, en la entrada del gran ivern sesdevench que un gran Rey molt noble e de bones custumes bé abundós, hac manades córts: e per la gran fama qui fon per la terra de sa cort, un asaut escuder tot sol en son palaffrè cavalcant, anava a la cort per esser adobat a novell cavaller: on, per lo treball que hac sostengut de son cavalcar, dementre que anava en son palaffrè, adormís. E

en aquella hora lo cavaller qui en la forest fahía sa penitencia fon vengut a la font contemplar Deu e menysprear la vanitat de aquest mon, segons que cascun jorn havía acustumat.

4. Dementre que lescuder cavalcava enaxí, son palaffrè exí del camí e mèsse per lo boscatge, e aná tant là hon li plach per lo boscatge, tro esdevench en la fontana hon lo cavaller estava en oracio. Lo cavaller qui viu venir lescuder, lexá sa oracio e assechse en lo bell prat a la ombra del arbre, e començá a legir a un libre que tenía en sa fauda. Lo palaffrè con fo a la font bech de laygua: e lescuder qui sentí en durment que son palaffrè nos movía, despertás e viu denant sí lo cavaller, qui fo molt vell, e hac gran barba e lonchs cabells e romputs vestiments per la vellea; e per la penitencia que fasía fo magre e descolorit, e per les lagremes que gitava sos ulls foren apoquits, e hac esguart de molt sancta vida. Molt se maravellá la un del altre, car lo cavaller havía longament estat en son ermitatge, en lo qual no havía null hom vist depuys que hac desemparat lo mon es lexá de portar armes. E lescuder se maravellá fortment con era esdevengut en aquell loch.

5. Lescuder devallá de son palaffrè saludant agradablement lo cavaller, e lo cavaller lo aculli on pus bellament poch, e asegrense en la bella erba, un prés del altre. Lo cavaller qui conech que lescuder no volía primerament parlar, per so car li volch dar honor, parlá primerament e dix:—Bell amich, qual es vostre coratge, ni hon anats, ni per que sots assí vengut?

6. —Sènyer, dix lescuder, fama es per longues terres que un Rey molt savi ha manada cort e fará simateix cavaller, e aprés fará cavallers altres barons estranys e privats: on, per assò jo vag a aquella cort per esser novell cavaller: e mon palaffrè, dementre que jom adormía per lo treball que he haút de les grans jornades, ham amenat en aquest loch.

7. Con lo cavaller ausí parlar de cavallería, e remembrá lorde de cavallería e so quey pertany a cavaller, adonchs gitá un suspir e entrá en consirer, membrant en lo honrament en lo qual cavallería lo avía longament mantengut. Dementre que lo cavaller cogitava en sí mateix[1] lescuder li demaná[2] de que era son consirer. Lo cavaller dix:—Bell fill, mos pensaments son del orde de cavallería, e del gran deute en que es cavaller con mantenga la alta honor de cavallería.

8. Lescuder pregá lo cavaller que li dixés lorde de cavallería qual es, ni per qual manera hom lo pot mills honrar e conservar en la honor que Deus li ha donada.

9. —¡Com, fill, so dix lo cavaller, e no saps tu qual es la regla e lorde de cavallería? e com pots tu demanar cavallería tro sapies lorde de cavallería? car negun cavaller no pot mantenir lorde que no sap, ni pot amar son orde ni so que pertany a son orde, si no sap lorde de cavallería, ni sap conexer lo falliment que sia contra son orde. Ni negun cavaller no deu fer cavaller si no sap lorde de cavallería, car desordonat cavaller es qui fa cavaller e no li sap mostrar les custumes quis pertanyen a cavaller.

10. Dementre quel cavaller deía aquestes paraules e reprenía lescuder qui demanava cavallería, lescuder demaná al cavaller:—Sènyer, si a vos plazía quem dixéssets lorde de cavallería, assats me sent coratge quel orde apendría, e que siguiría la regla e lorde de cavallería.

11. —Bell amic, so dix lo cavaller, la regla e lorde de cavallería es en aquest libre en lo qual jo lig alcunes vegades, per so quem fassa remembrar la gracia e la mercè que Deus ma feta en aquest mon, per so car honrava e mantenía lorde de cavallería a tot mon poder: car enaxí con cavallería dona tot so que pertany a cavaller, enaxí cavaller deu donar totes ses forses a honrar cavallería.

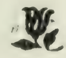
12. Lo cavaller liurá lo libre al escuder: e con lescu-

1. cogitava enaixí.—2. demaná al cavayler.

der lach lest, en lo qual entès que cavaller es un de mil homens elet a haver pus noble offici que tots, e hac entesa la regla e lorde de cavallería, adonchs consirá un petit e dix:—Ah, sènyer Deus! beneyt siats vos quim havets aduyt en loch e en temps con jo haja conexensa de cavallería, la qual he lonch temps desirada, sens que no sabía la nobilitat de son orde, ni lonrament en que Deus ha posats tots aquells qui son en lorde de cavallería.

13. —Amable fill, dix lo cavaller, jo son prés de la mort e mos dies no son molts: on, con aquest libre sia fet per retornar la devocio e la leyaltat e lordonament que cavaller deu haver en tenir son orde, per assò, bell fill, portatsvosen aquest libre a la cort hon anats, e mostratslo a tots aquells qui volen esser cavallers novells: guardatslo e car lo tenits, si amats lorde de cavallería. E con serets adobat a novell cavaller, retornats per aquest loch, e digatsme quals son aquells qui serán fets novells cavallers e no aurán estats obedients a la doctrina de cavallería.

14. Lo cavaller doná sa benediccio al escuder, e lescuder près lo libre, e près comiat molt devotament del cavaller, e pujá en son palaffrè, e anassen a la cort, e tench son camí molt alegrament. E saviament e ordonada doná e representá aquest libre al molt noble Rey e a tota la gran cort, e sofferí que tot cavaller qui am esser en orde de cavallería lo pusque translatar, per so que a les vegades lige e recort lorde de cavallería.

¶ *Part primera: la qual tracta del començament de cavallería.*

DEFALLÍ caritat, leyaltat, justicia e veritat en lo mon: començá enamistat, desleyaltat, injuria e falsetat, e per assò fo error[1] e torbament en lo poble de Deu, qui era creat per so que Deus sia amat, conegut, honrat, servit e temut per home.

2. Al començament, con fo en lo mon vengut menyspreament de justicia per minuament de caritat, covench que justicia retornás en son honrament per temor: e per assò de tot lo poble foren fets milenaris, e de cascun .M. fo elet e triat un home pus amable, pus savi, pus leyal e pus forts, e ab pus noble coratge, ab més densenyaments e de bons nodriments que tots los altres.

3. Encercat fo en totes les besties qual es pus bella bestia e pus corrent e que pusca sostenir més de treball, ni qual es pus covinent a servir home. E car cavall es la pus nobla bistia e la pus covinent a servir home, per assò de totes les besties hom eleech cavall, e donálo al home qui fo elet de .M. homens: e per assò aquell home ha nom cavaller.

4. Con hom hac ajustada la pus nobla bistia al pus noble home, enaprés covench que hom elegués e triás de totes les armes aquelles[2] que son pus nobles e pus covinents a combatre e a deffendre hom de nafres e de mort: e aquelles armes hom doná e apropriá a cavaller. Qui vol donchs entrar en lorde de cavallería, aesmar e pensar li cové lo noble començament de cavallería: e cové que la

1. fo erro.—2. aquelles armes.

noblea de son coratge e son bon nodriment se concort es covenga ab lo començament de cavallería; car si no ho fahía, contrari sería al orde de cavallería e a sos començaments. E per so nos cové que lorde de cavallería reeba sos enamics en sos honraments, ni aquells qui son contraris a sos començaments.

5. Amor e temor se covénen contra desamor e menyspreament: e per assò covench que cavaller, per noblea de coratge e de bones custumes e per la honor tan alta e tan gran la qual li es feta per eleccio e per cavall e per armes, fos amat e temut per les gents, e que per la amor retornás caritat e ensenyament, e per la temor retornás veritat e justicia.

6. Home en quant ha més de seny e denteniment, e es de pus forts natura que fembra, pot esser millor que fembra: car si no era tan poderós a esser bo com la fembra, seguir sia que bondat e forsa de natura fos contrari a bonea de coratge e de bones obres. On, enaxí con home per sa natura es pus apparayat a haver noble coratge e a esser bo que la fembra, enaxí home es pus aparellat a esser ávol que la fembra; car si no era, no sería digne que hagués major nobilitat de coratge e major mèrit de esser bo que fembra.

7. Guarda, escuder, que farás si prens lorde de cavallería: car si est cavaller, tu reebs lo honrament e la servitut quis cové als amichs de cavallería: car en quant has pus nobles començaments, est pus obligat a esser bo e agradable a Deu e a les gents: e si est ávol, tu est lo major enamich de cavallería, e est pus contrari a sos començaments e a son honrament.

8. Tant es alt e noble lorde de cavallería, que no bastá al orde que hom lo faés de pus nobles persones, ni que hom li donás les pus nobles bisties ni les pus honrades armes; ans covench que hom faés senyors de les gents aquells homens qui son en lorde de cavallería. E car se-

nyoría ha tanta de nobilitat, e servitut ha tant de sotsmetiment, si tu qui prens lorde de cavallería est vil ni malvat, pensar pots qual injuria fas a tos sotsmeses e a tos companyons qui son bons; car per la viltat en que est, deuríes esser sotsmès, e per la nobilitat dels cavallers qui son bons est indigne que sies appellat cavaller.

9. Eleccio, ni cavall, ni armes, ni senyoría encara no abasta a la alta honor qui pertany a cavaller; ans covê que hom li do escuder e troter quil servesquen, e qui pensen de les besties. E covê que les gents aren e caven e traguen mal, per so que la terra leu los fruyts on viva cavaller e ses besties: e que cavaller cavalch e senyoreig e haia benenança daquelles coses on los homens han maltret e malanança.

10. Sciencia e doctrina han los clergues, con pusquen e sapien e vullen amar, conèxer e honrar Deu e ses obres, e que donen doctrina a les gents e bon eximpli en amar e honrar Deu: e per so que sien ordenats a aquestes coses aprenen e están en escoles. On, enaxí con los clergues per honesta vida e per bon eximpli e per sciencia han orde e offici con enclinen les gents a devocio e a bona vida, enaxí los cavallers per noblea de coratge e per forsa darmes mantenent lorde de cavallería, han lorde en que son, per so que enclinen les gents a temor, per la qual temen a fer falliments los uns homens contra los altres.

11. La sciencia e la escola de lorde de cavallería es que cavaller fassa a son fill mostrar de cavalcar en son jovent; car si linfant en son jovent no apren a cavalcar, no ho porá apendre en sa vellesa. E lo fill del cavaller covê que dementre que es scuder, sapia pensar de cavall: e lo fill de cavaller covê que sia enans sotsmès que senyor, e que sapia servir senyor, car en altra manera no conexería la nobilitat de sa senyoría con sería cavaller. E per açò lo cavaller deu sotsmetre son fill a altre cavaller per açò que aprenga a tallar e a guarnir, e les altres coses quis pertanyen a la honor de cavaller.

12. Qui ama orde de cavallería, covè que enaxí com aquell qui vol esser fuster ha mester maestre qui sie fuster, e aquell qui vol esser sabater covè que haia maestre qui sia sabater, enaxí qui vol esser cavaller covè que haia maestre qui sie cavaller: car enaxí es descovinent cosa que scuder aprena lorde de cavallería daltre home mas de home qui sia cavaller, con sería descovinent cosa sil fuster mostrava al home qui vol esser sabater.

13. Enaxí com los juristes els metges els clergues han sciencia e libres, e oen la liçó e aprenen lur offici per doctrina de letres, tant es honrat e alt lorde de cavaller, que no tant solament abasta que al scuder sia mostrat lorde de cavallería per pensar de cavall ni per servir senyor ni per anar ab ell en fet darmes, ni per altres coses semblants a aquestes; hoc encara sería covinent cosa que hom del orde de cavallería faés scola, e que fos sciencia scrita en libres, e que fos art mostrada, axí com son mostrades les altres sciencies: e que los infants fills dels cavallers en lo començament que apresessen la sciencia qui pertany a cavallería, e enaprés que fossen scuders, e que anassen per les terres ab los cavallers.

14. Si falliment no fos en clergues ni en cavallers, quax apenes fóra falliment en les altres gents: car per los clergues hagra hom devocio e amor a Deu, e per los cavallers temera hom injuriar son proisme. On, si los clergues han maestre e doctrina, e estan en scoles per esser bons, e si tantes sciencies son que stan en doctrina e en letres, injuria molt gran es feyta al orde de cavallería con no es enaxí una sciencia demostrada per letres, e quen sie feta scola, con es de les altres sciencies. On, per assò aquest qui compon aquest libre, soplega al noble Rey e a tota la cort qui es ajustada a honor de cavallería, que sia satisfet e restituít al honrat orde de cavallería qui es agradable a Deu.

¶ *Part segona: la qual parla del orde de Cavallería e del offici qui pertany a cavaller.*

OFFICI de cavaller es la fi e la intencio per la qual fo començat lorde de cavallería. On, si cavaller no usa del offici de cavallería, es contrari a son orde e a los començaments de cavallería demuntdits: per la qual contrarietat no es ver cavaller, jassía appellat cavaller: e aytal cavaller es pus vil que lo tixedor ne lo trompador qui seguexen lur offici.

2. Offici de cavaller es mantenir e deffendre la sancta fe catholica, per la qual Deu lo Pare tramès son Fill pendre carn en la verge gloriosa nostra dona Sancta María, e per la fe a honrar e a montiplicar sofferí en est mon molts treballs e moltes hontes e greu mort. On, enaxí con nostro senyor Deus ha elets clergues per mantenir la sancta fe ab scriptures e ab probacions necessaries, preycant aquella als infels ab tant gran caritat que la mort sie a ells desirable, enaxí lo Deu de gloria ha elets cavallers qui per forsa darmes vencen e apoderen los infels qui cada die punyen en lo destruiment de la Sancta Sgleya. On, per assò Deus té honrats en est mon e en laltre aytals cavallers qui son mantenidors e deffenedors del offici de Deu, e de la fe per la qual nos havem a salvar.

3. Cavaller qui haja fe e no us de fe, e sia contrari a aquells qui mantenen la fe, es axí con enteniment dome a qui Deus ha dada rahó e usa de desrahó e de ignorancia. On, qui ha fe e es contrari a fe, vol esser salvat per so qui es contra fe: e per so son voler se concorda ab descreença

qui es contrari de fe e de salvacio, per la qual descreença hom es jutjat a treballs qui no han fi.

4. Molts son los officis que Deus ha donats en est mon, a esser servit per los homens; mas tots los pus nobles, los pus honrats, los pus acostats dos officis qui sien en est mon, es offici de clergue e offici de cavaller: e per assò la major amistat que sia en est mon, deuría esser entre clergue e cavaller. On, enaxí con clergue no segueix lorde de clerecía con es contra lorde de cavallería, enaxí cavaller no manté orde de cavallería con es contrari e desobedient als clergues, qui son obligats a amar e a mantenir lorde de cavallería.

5. Orde no tan solament está en los homens qui amen lur orde, que enans está en ells per amar altres ordens. On, amar un orde e desamar altre orde, no es mantenir orde, car null orde no ha Deus donat contrari a altre orde. On, enaxí con alcú home religiós qui ama tant son orde quen es enamich daltre orde, no seguex orde, enaxí cavaller no ha offici de cavaller con ama tant son orde, quen menyspreu en desam altre orde. Car si cavaller tenía lorde de cavallería desamant e destruent altre orde, seguir sia que Deu e orde fossen contraris, la qual contrarietat no pot esser.

6. Tant es noble cosa offici de cavaller, que cascú cavaller deuría esser senyor e regidor de terra: mas per los cavallers qui son molts no basten les terres. E a significar que un Deu es senyor de totes coses, Emperador deu esser cavaller e senyor de tots cavallers: mas car Emperador no poría per sí mateix réger tots los cavallers, cové que haia desots sí Reys qui sien cavallers, per tal que li aiuden a mantenir lorde de cavallería. E los Reys deuen haver dejús sí comtes, comdors, varvessors, e axí dels altres graus de cavallería: e dejús aquests graus deuen esser los cavallers de un scut, los quals sien governats e possehits per los graus de cavallería demuntdits.

7. A demostrar la excellent senyoría, saviea e poder de nostro senyor Deus, qui es un, e pot e sap réger e governar tot quant es, descovinent cosa fóra que un cavaller pogués per sí mateix réger totes les gents daquest mon: car si ho faés, no fóra tant bé significada la senyoría, lo poder e saviea de nostro senyor Deus. On, per assò Deus ha volgut que a réger totes les gents daquest mon haia mester molts officials qui sien cavallers. On, lo Rey ol príncep qui fa procuradors, veguers, batles, daltres homens qui no sien cavallers, fa contra lo offici de cavallería, con sia cosa que cavaller sia pus covinent segons dignitat de son offici a senyorejar poble que altres homens: car per la honor de son offici li deu esser feta més donor que a altre home qui no sie tant honrat en offici. E per la honor en que es per son orde, ha nobilitat de cor; e per nobilitat de coratge senclina pus tart a malvestat e a engan e a vils fets que altre home.

8. Offici de cavaller es mantenir e deffendre senyor terrenal: car Rey ni príncep ni null alt baró sens aiuda no poría mantenir dretura en ses gents. On, sil poble o alcun home es contra lo manament del Rey o del príncep, cové que los cavallers ajuden a lur senyor, qui es un home sol enaxí com un altre home. On, lo cavaller malvat qui ajuda enans al poble que a son senyor, o qui vol esser senyor e vol despossehir son senyor, no segueix lo offici per lo qual es apellat cavaller.

9. Per los cavallers deu esser mantenguda justicia: car enaxí com los jutges han offici de jutjar, axí los cavallers han offici de mantenir justicia. E si cavaller e letres se podíen covenir tant fortment que cavaller per sciencia abastás a esser jutge, jutge deuría esser cavaller; car aquell per qui justicia pot esser mils mantenguda, es mils covinent a esser jutge que altre home, ab que lo cavaller sie covinent a esser jutge.

10. Cavaller deu córrer cavall, bornar, lansar a tau-

lat, anar ab armes, torneys, fer taules radones, esgremir, cassar cers, orses, senglars, leons, e les altres coses semblants a aquestes que son offici de cavaller: car per totes aquestes coses se acustumen los cavallers a fets darmes e a mantenir lorde de cavallería. On, menysprear la custuma e la usança de so per que cavaller es pus aparellat a usar de son offici, es menysprear lorde de cavallería.

11. Don, enaxí com totes aquestes usanses demunt dites pertanyen a cavaller quant al cors, enaxí justicia, saviesa, caritat, leyaltat, veritat, humilitat, fortitudo, speransa e spertesa, e les altres virtuts semblants a aquestes pertanyen a cavaller quant a la anima: e per assò lo cavaller qui usa daquestes coses qui pertanyen a orde de cavallería quant al cors, e no usa quant a la anima de aquelles virtuts qui pertanyen a cavallería, no es amich del orde de cavallería: car si ho era, seguir sia que lo cors e cavallería fossen ensemps contraris a la anima e a ses virtuts, e assò no es ver.

12. Offici de cavaller es mantenir terra: car per la paor que les gents han dels cavallers, dubten a destruhir les terres, e per temor dels cavallers dubten los Reys els príncep̃s venir los uns contra los altres. Mas lo malvat cavaller qui no aiuda a son senyor terrenal natural, contra altre príncep, es cavaller sens offici, e es axí com fe sens obra, e es axí com descreença qui es contra fe. On, si aytal cavaller seguía lorde e lo offici de cavallería, cavallería e son orde sería injuriosa al cavaller quis combat tro a la mort per justicia, e per son senyor a mantenir e a deffendre.

13. No es negun offici qui sie fet que no pusca esser desfet: car si so qui es fet no podía esser desfet ni destruhit, so qui es fet sería semblant a Deu, qui no es fet ni pot esser destruhit. On, con lo offici de cavallería sia fet e ordenat per Deu, e sia mantengut per aquells qui amen lorde de cavallería e qui son en lorde de cavallería, per

assò lo malvat cavaller quis ix del orde de cavallería desamant loffici de cavallería, desfá en sí mateix cavallería.

14. Rey o príncep qui desfá en sí matex orde de cavaller, no tant solament desfá cavaller en sí mateix, que enans ho fa als cavallers qui li son sotsmesos: los quals per lo mal eximpli de lur senyor, e per so que sien amats per ell e seguesquen sos malvats nodriments, fan so que no pertany a cavallería ni a son orde. E per so los malvats prínceps no tant solament son contraris en sí mateixs al orde de cavallería, que enans ho son en lurs sotsmesos, en los quals desfan lorde de cavallería. On, si gitar un cavaller del orde de cavallería es molt gran malvestat e gran viltat de coratge, ¡quant més ho es qui molts cavallers gita del orde de cavallería!

15. ¡Ah, con es gran força de coratge en cavaller qui venç e apodera molts malvats cavallers! lo qual cavaller es príncep o alt baró qui ama tant lorde de cavallería, que per molts malvats homens qui son apellats cavallers e qui cada die li consellen que fassa malvestats, falliments e engans on destrua en sí mateix cavallería, lo bonahuyrat príncep ab sola nobilitat de son coratge, e ab la ajuda que li fa cavallería e son orde, destruu e venç tots los enemichs de cavallería.

16. Si cavallería fos en força corporal més que en força de coratge, seguiríes que orde de cavallería se concordás pus fortment ab lo cors que ab la anima; e si ho faés, lo cors hagra major nobilitat que la anima. On, con nobilitat de coratge no pusca esser vensut ni apoderat per un home ni per tots los homens qui son, e un cors sia vensut per altre e pres, lo malvat cavaller qui tem pus fortment la força del cors, con fuig a la batalla e desempara son senyor, que no fa la malvestat e la flaquesa de son coratge, no usa del offici de cavaller ni es servidor ni obedient al honrat orde de cavallería, qui fo començat per noblea de coratge.

17. Si la menor nobilitat de coratge se covengués mils ab lorde de cavallería que la major, concordarense flaquesa e volpellatge ab cavallería contra ardiment e força de coratge: e si assò fos enaxí, flaquea e volpeyatge foren offici de cavaller, e ardiment e forsa desordenaren lorde de cavallería. On, con dassò sia lo contrari, per assò si tu, cavaller, vols ni ames molt cavallería, a esforsarte cové que on pus fortment haurás defalliment de companyons e darmes e de messio, hages ardiment de coratge e sperança contra aquells qui son contraris a cavallería. E si tu mors per mantenir cavallería, doncs tu has cavallería en so que més la pots amar e servir e tenir: car cavallería en null loch no sta tan agradablement com en nobilitat de coratge. E null hom no poría més amar ne honrar ni haver cavallería que aquell qui mor per la honor e lorde de cavallería.

18. Cavallería e ardiment nos covénen sens saviesa e seny; car si ho fasíen, follía e ignorancia se covenríen ab lorde de cavallería. E si assò era enaxí, saviesa e seny qui son contraris a follía e a ignorancia, seríen contraris a orde de cavallería, e assò es impossíbil: per la qual impossibilitat es significat a tu, cavaller que has gran amor a lorde de cavallería, que enaxí con cavallería per nobilitat de coratge te fa haver ardiment et fa menysprear los perills per so que cavallería pusques honrar, enaxí orde de cavallería cové quet faça amar saviea e seny, ab que pusques honrar lorde de cavallería contra lo desordonament el defalliment qui es en aquells qui cuyden seguir la honor de cavallería per follía e per minua denteniment.

19. Offici de cavaller es mantenir vidues, òrfens, homens despoderats: car enaxí con es custuma e rahó que los majors ajuden a deffendre los menors, e los menors ajen refugi als majors, enaxí es costuma del orde de cavallería que per so car es gran e honrat e poderós, sia en socors e en ajuda a aquells qui li son dejús en honrament e en forsa. On, si forsar vidues qui han mester ajuda, e des-

eretar òrfens qui han mester regidor, e robar e destruir los homens mesquins e despoderats a qui hom deu donar socors se concorda ab lorde de cavallería, malvestat, engan, crueltat e falliment se covénen ab orde e ab nobilitat e honrament. E si assò es enaxí, donchs cavaller e son orde es contrari al començament del orde de cavallería.

20. Si Deu ha donats ulls al menestral per so que veja obrar, al home peccador ha donats ulls per so que pusca plorar sos peccats. E si al cavaller ha donat lo cor per que sia cambra hon stia la nobilitat de son coratge, al cavaller qui es en sa forsa e en son honrament ha donat cor per so quey sie pietat de mercè, a ajudar e a salvar e a guardar aquells qui leven los ulls ab plors e lurs cors ab esperança als cavallers que los ajuden els defenen, e lur donen a lurs necessitats. On, cavaller qui no haja ulls ab que veja los despoderats, ni ha cor ab que pens lurs necessitats, no es ver cavaller ni no es en lorde de cavallería: car tant es alta cosa e nobla cavallería, que tots aquells qui son abcegats e han vil coratge gita de son orde e de son benifet.

21. Si cavallería qui es tan honrat offici fos offici de robar e de destruir los pobres e los despoderats, e denganar e de forsar les vidues e les altres fembres, ben gran e ben noble offici fóra ajudar e mantenir òrfens e vidues e pobres. On, si so qui es malvestat e engan era en lorde de cavallería qui es tant honrat, e per malvestat e per falsía e per traycio e crueltat cavallería era en son honrament, ¡quant més pus fortment sobre cavallería sería honrat lorde qui auría honrament per leyaltat e cortesía e liberalitat e pietat!

22. Offici de cavaller es aver castell e cavall per guardar los camins e per deffendre lauradors. Offici de cavaller es aver viles e ciutats per tenir dretura a les gents, e per congregar e ajustar fusters en un loch, ferrers, sabaters, drapers, mercaders e los altres officis qui pertanyen

al ordonament daquest mon, e qui son necessaris a conservar lo cors a ses necessitats. On, si los cavallers per mantenir lur offici son tan bé logats que son senyors de castells e de viles e de ciutats; si destruir viles, castells e ciutats, cremar e tallar los arbres e les plantes, e auciure lo bestiar e robar los camins era offici e orde de cavaller, obrar e edificar castells, forses, viles e ciutats, deffendre lauradors, talayes tenir a camins segurs, e les altres coses semblants a aquestes seríen desordonament de cavallería: e si assò era enaxí, la rahó per la qual cavallería es atrobada sería una cosa matexa ab son desordonament e son contrari.

23. Traydors, ladres, robadors, deuen esser encalçats per los cavallers: car enaxí com destral es feta per destruyr los arbres, enaxí cavaller ha son offici per destruir los mals homens. On, si cavaller es robador, ladre, traydor, e los robadors, traydors, ladres, deuen esser morts per los cavallers e preses; si lo cavaller qui es ladre o traydor o robador vol usar de son offici e usa en altre de son offici, aucía e prena sí mateix: e si en sí mateix no vol usar de son offici e usa en altre de son offici, ab lorde de cavallería se cové mils en altre que en sí mateix. E con no es cosa leguda que null home aucía sí mateix, per assò cavaller qui sie ladre, traydor e robador, deu esser destruit e mort per altre cavaller. E cavaller qui sofira ni mantenga cavaller traydor, robador, ladre, no usa de son offici: car si usava de son offici, contra son offici faría, si los homens ladres, traydors qui no son cavallers auceya ni destruía.

24. Si tu, cavaller, has dolor o alcun mal en la una ma, aquell mal pus prop es a laltra ma que no es a mí, o a altre home: on, cavaller qui sia traydor ni ladre ni robador, pus prop es son vici e son falliment a tu qui est cavaller, que a mí qui no son cavaller. On, si lo teu mal te dona major treball que lo meu, per que scuses ni mantens cavaller enemich de la honor de cavallería, ni per que blasmes los homens qui no son cavallers, dels falliments que fan?

25. Cavaller ladre, major ladronici fa a la alta honor de cavallería con li embla sí mateix e son nom, que no fa con embla diners o altres coses: car emblar honrament es donar viltat e mala fama a aquella cosa qui es digna de esser loada e honrada. E car honor e honrament val més que diners ni que aur ni argent, per so es major falliment avilar cavallería que emblar diners ni altres coses qui no son cavallería. E si assò no era enaxí, seguir sia o que diners e les coses que hom embla fossen mellors que home, o que fos major ladronici emblar un diner que emblar molts diners.

26. Si hom traydor qui aucía son senyor, o jau ab sa muller, o si traex son castell es cavaller, qual cosa es home qui mor per honrar e deffendre son senyor? Ni si cavaller traydor es blandit per son senyor, qual falliment porá fer de que sia punit ni reprès? Ni si senyor no manté la honor de cavallería contra son cavaller traydor, en qui la mantendrá? Ni senyor qui no destruu son trahidor, qual cosa destruirá,[1] ni per que es senyor, ni home, ni nulla re?

27. Si offici de cavaller es reptar[2] o combatre traydor, e si offici de cavaller traydor es ascondirse e combatre leyal cavaller, qual cosa es offici de cavaller? Ni si coratge tant malvat con es lo de cavaller traydor cuyda vençre coratge de cavaller leyal, lo alt coratge de cavaller qui s combat per leyaltat qual cosa cuyda vençre ni sobrar? Ni si cavaller amich de cavallería e de leyaltat es vençut, qual es lo peccat que ha fet, ni hon es anada la honor de cavallería?

28. Si robar fos offici de cavaller, donar fóra contrari a l orde de cavallería: e si donar se covengués ab algun offici, quanta de valor fóra en aquell home qui hagra offici de donar? Ni si donar les coses toltes se covenía ab l onor de cavallería, restituir ab ques covendría? Ni si tolre so que Deus dona deu posseir cavaller, qual cosa es que cavaller no deia possehir?

---

1. qual cosa destruyría?—2. no es reptar.

29. Poch sab de comanar qui a lop famejant comana ses ovelles, e qui sa muller bella comana a cavaller jove traydor, ni qui son fort castell comana a cavaller avar e robador. E si aytal home sabría poch de comenar ses coses, qui es aquell qui sos bens sapia comenar, ni qual es aquell qui ses comandes sab retre ni guardar?

30. Has vist null cavaller qui son castell no vulla recobrar? ni vist anch cavaller qui a cavaller traydor no vulla sa muller guardar, ni vist anc cavaller robador qui no sescondís de robar? E si negun daytals cavallers has vist, regla ni orde poráls ja tornar en lorde de cavallería?

31. Tenir gint son arnés e manescalsir son cavall es offici de cavaller: e si jugar son arnés, ses armes e son cavall es offici de cavaller, doncs so que es e qui no es, es offici de cavaller. On, si assò es enaxí, donchs offici de cavaller es e no es: on, con res e no res sien contraris, e destruir son arnés cavallería no es, adonchs cavallería sens armes qual cosa es, ni per qual rahó cavaller nomenat es?

32. Manament es de ley que hom no sie perjur: on, si fer sagrament falsament no es contra orde de cavallería, Deus qui feu lo manament e cavallería son contraris: e si ho son, hon es lo honrament de cavallería, ni qual cosa es son offici? E si Deus e cavallería se covénen, cové que jurar falsament no sía en aquells qui mantenen cavallería. E si fer vot e prometre a Deu e jurar en ver no es en cavaller, que es so en que está cavallería?

33. Si justicia e luxuria se covénen, cavallería quis cové ab justicia se cové ab luxuria; e si cavallería e luxuria se covénen, castedat, qui es lo contrari de luxuria, es contra lo honrament de cavallería: e si assò es enaxí, sería ver que cavallers volguessen honrar cavallería per mantenir luxuria. E si justicia e luxuria son contraris, e cavallería es per mantenir justicia, donchs cavaller luxuriós e cavallería son contraris; e si ho son, en cavallería deuría esser esquivat pus fortment que no es lo vici de luxuria: e si era pu-

nit lo vici de lutxuria segons que deuría, de negun orde no seríen gitats tants homens con del orde de cavallería.

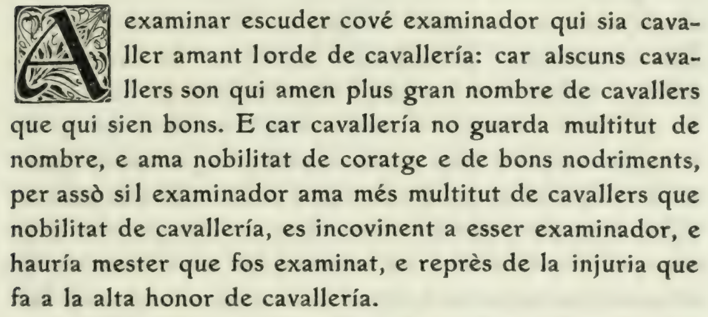
34. Si justicia e humilitat eren contraris, cavallería quis concorda ab justicia sería contra humilitat, e concordar sia ab ergull. E si cavaller ergullós manté lo offici de cavallería, altra cavallería fo aquella qui començá per justicia e per mantenir los homens humils contra los ergulloses injusts. E si assò es enaxí, los cavallers qui son en aquest temps no son en lorde en lo qual eren los altres cavallers qui foren primers. E si aquests cavallers qui ara son tenen la regla e usen del offici del qual usaven los primers, ergull ni malvestat no es en aquests cavallers que veem ergulloses e injurioses. E si so que par que sia ergull e injuria res no es, donchs humilitat e justicia en que es, ni hon es, ni que es?

35. Si justicia e pau eren contraris, cavalleria quis concorda ab justicia sería contrari a pau: e si ho es, doncs aquests cavallers qui son ara enemichs de pau e amen guerres e treballs, son cavallers; e aquells qui pacifiquen les gents e fugen a treballs, son injurioses e son contra cavallería. On, si axò es enaxí, e los cavallers qui ara son usen del offici de cavallería, si son injurioses e guerrers e amadors de mal e de treballs, deman qual cosa ni que eren los cavallers primers quis concordaven ab justicia e ab pau, pacificant los homens per justicia e per forsa darmes? Car enaxí com en lo temps primer, es ara offici de cavaller pacificar los homens per forsa darmes: e si los cavallers guerrers, injurioses, qui son en aquest temps, no son en lorde de cavallería ni han offici de cavaller, on es donchs cavallería, ni quals ni quants son aquells qui son en son orde?

36. Moltes maneres son per que cavaller pot e deu usar de offici de cavallería: mas con nos hajam a tractar daltres coses, per assò nos en passam con pus abreujadament podem, e majorment con a requesta de un cortès scuder, leyal, vertader, qui lonch temps ha seguida la re-

gla de cavaller, hajam fet aquest libre abreujadament, per so car en breu temps deu esser adobat a novell cavaller.

¶ *Terça part, qui specifica la examinacio qui cové esser feta al escuder, con vol entrar en lorde de cavallería.*

A examinar escuder cové examinador qui sia cavaller amant lorde de cavallería: car alscuns cavallers son qui amen plus gran nombre de cavallers que qui sien bons. E car cavallería no guarda multitut de nombre, e ama nobilitat de coratge e de bons nodriments, per assò sil examinador ama més multitut de cavallers que nobilitat de cavallería, es incovinent a esser examinador, e hauría mester que fos examinat, e reprès de la injuria que fa a la alta honor de cavallería.

2. En lo començament cové demanar al scuder qui vol esser cavaller si ama ni tem Deu: car sens amar e tembre Deu, null home no es digne de entrar en lorde de cavallería, e temor fa duptar los falliments per los quals cavallería pren desonor. On, con sesdevé con lescuder qui no ama ni tem Deu es fet cavaller, si lescuder pren honor per reebre cavallería, cavallería reeb desonor en lescuder qui no la reeb honrant Deu que ha honrada cavallería. E car reebre honor e donar desonor nos covénen, per assò scuder sens amor e temor no es digne de esser cavaller.

3. Enaxí con cavaller sens cavall nos cové ab lo offici de cavallería, enaxí escuder sens noblesa de coratge nos cové ab orde de cavallería; car nobilitat de coratge fo començament de cavallería, e viltat de coratge es destruiment del orde de cavaller. On, si scuder ab vil coratge vol

esser cavaller, donchs vol destruir lorde que demana: e si es contra orde, per que demana orde? ni cavaller qui fa escuder ab vil coratge, per que desfá son orde?

4. Noblesa de coratge no la demans a la boca, car tota hora no diu veritat: ni no la demans a honrats vestiments, car sots alcun honrat mantell sta vil cor e flach, on ha malvestat e engan. Ni noblea de coratge no la demans a cavall, car not porá respondre: ni no demans noble cor a guarniments ni arnés, car dins los grans guarniments pot esser volpey cor e malvat. On, si vols trobar nobilitat de coratge, demanala a fe, sperança, caritat, justicia, fortitudo, leyaltat, e a les altres virtuts, car en aquelles está noblea de coratge, e per aquelles noble cor de cavaller se deffen a malvestat e a engan e als enemichs de cavallería.

5. Edat covinent se cové a novell cavaller, car si es trop jove lescuder quis vol fer cavaller no pot haver apreses los nodriments qui pertanyen a scuder ans que sia cavaller: e no porá tant bé remembrar ço que promet a la honor de cavallería si es en infantesa fet novell cavaller. E si lescuder es vell e ha debilitat de son cors e vol esser cavaller, enans que fos vell feu injuria a cavallería, qui es mantenguda per los forts combatedors, e es avilada per flachs, despoderats, e vensuts fugidors.

6. Enaxí con mesura sta en lo mig de virtut, e son contrari está en los .ij. térmens qui son vici, enaxí cavallería sta en la edat quis cové a cavaller: car si no ho fahía, seguir sia que contrarietat fos entre mesura e cavallería, e si ho era, virtut e cavallería seríen contraris. E si ho son, tu, scuder qui massat cuytes o tardes a esser cavaller, per que vols esser en lorde de cavallería?

7. Si per bellesa de faysons, ni per gran cors cordat, per rosses cabells, ni per mirall en borsa, escuder deu esser adobat a cavaller, de bell fill de pagès o de bella fembra porás fer escuder e cavaller: e si ho fas, antiquitat de linatge honrat desonres e menysprees: e la nobilitat que

Deus ha donada a home major que a fembra, devalles en viltat; e per aytal menyspreu e desonor aviles e abaxes lorde de cavallería.

8. Paratge e cavallería se covénen es concorden: car paratge no es als mas continuada honor ansiana; e cavallería es orde e regla qui té del comensament en lo temps hon fo comensada, dentrò ara en lo temps en que som. On, per so car paratge e cavallería se covénen, si fas cavaller home qui no sie de paratge, tu fas esser contraris paratge e cavallería en so que fas: e per assò aquell que fas cavaller es contra paratge e cavallería; e si ho es, e es cavaller, ques so en que sta cavallería?

9. Si tu has tant de poder en lorde de cavallería que hi pusques metre cell qui no licové, de necessitat se cové que tu haies tant de poder que pusques trer del orde de cavallería aquell qui per paratge es covinent a esser cavaller. E si cavallería ha tanta de virtut que tu no li pusques tolre sa honor, ni cells qui per paratge li covénen, doncs tu no pots haver poder en fer cavaller home vil de linatge.

10. En quant natura corporal, aytant honrada es natura en los arbres e en les besties con en los homens: mas per la nobilitat danima rahonable qui participa tant solament ab lo cors del home, per assò natura ha major virtut en cors humá que en cors bestial. On, per assò lorde de cavallería consent que per moltes nobles costumes e per molts nobles fets e per nobilitat de príncep, pusca haver cavallería alcun home de novell honrat linatge. E si assò no era enaxí, seguir sia que cavallería mils se covengués ab natura de cors que ab virtut danima, e assò no es ver, con sie cosa que nobilitat de coratge quis cové ab cavallería, se covénga mils ab anima que ab cors.

11. Segons examinacio descuder qui dega esser cavaller, se cové que hom deman de sos nodriments e de ses custumes: car si malvats nodriments e malvades custumes

giten del orde de cavallería los malvats cavallers, ¡quant meyns es cosa covinent que malvat escuder sie cavaller, ni que entre en lorde don hagués exir per vils fets e per desagradables custumes.

12. Si cavallería se covés tant fortment ab valor que tots los amichs de desonor gita de son orde, si cavallería no resebía aquells qui valor han e amen e mantenen, seguir sia que cavallería se pogués destruir en viltat e que nos pogués refer en nobilitat. E car assò no es ver, per assò tu, cavaller, qui eximines scuder, est obligat pus fortment a encercar valor e nobilitat en scuder que neguna altra cosa.

13. Saber deus per qual intencio scuder ha voluntat de esser cavaller: car si volía cavallería per esser rich o per senyorejar, o per esser honrat sens que no fassa honor a cavallería ni honre los honradors qui a cavallería fan honrament e honor, amant cavallería ama sa desonor, per la qual desonor es indigne que per cavallería haja riquesa ni benanança ni honrament.

14. Enaxí con intencio se desment en los clergues qui son elets a esser prelats ab simonía, enaxí malvat escuder desment son voler e sa intencio con vol esser cavaller contra lorde de cavallería. E si clergue en tot quant fa es contra la preladía si ha en sí simonía, escuder en tot quant fa es contra lorde de cavallería, si a falsa intencio ha lofici de cavallería.

15. Al scuder qui vol cavallería covél saber lo gran càrrech de cavallería e los grans perills qui son aparellats a aquells qui la volen pendre e mantenir: car cavaller deu més dubtar blasme de gents que mort: e vergonya deu donar major passio a son coratge que fam, ni set, ni calt, ni fret, ni altra passio ni treball a son cors. E per assò tots aquests perills deuen esser mostrats e denunciats al scuder, ans que sie adobat cavaller.

16. Cavallería no pot esser mantenguda sens larnés qui pertany a cavaller, ni sens los honrats fets e les grans

messions quis covénen al offici de cavallería. E per assò escuder sens armes e qui no haja tanta de riquesa que pusca mantenir cavallería no deu esser cavaller: car per defalliment de riquesa defall arnés, e per defalliment darnés e de messio malvat cavaller esdevé robador, traydor, ladre, mentider, fals, e ha daltres vicis qui son contraris a orde de cavaller.

17. Home contret, o massa gros, o qui haja altre defalliment en son cors per lo qual no pusque usar de offici de cavaller, no deu esser en lorde de cavallería: car viltat es del orde de cavallería si reseb home qui sia entecat, ni corrumput, ni despoderat a portar armes. E tant es noble cavallería e auta en son honrament, que riquesa ni nobilitat de cor ni de linatge no abasta a scuder qui sie affollat en alcun membre.

18. Demanat e enquest deu esser al scuder qui demana cavallería si ha feyta malvestat ne engan qui sia contra lorde de cavallería: car tal falliment porá haver fet, e tant pot pujar lo defalliment que ha fet, que no es digne que cavallería lo reeba en son orde, ni quel fassa companyó daquells qui mantenen la honor de cavallería.

19. Si scuder ha vana gloria de so que fa, no es semblant que sia bo a cavaller: car vana gloria es vici qui destroeix los mèrits els guardons dels benifets qui son donats per cavallería. Ni scuder legoter nos covê ab offici de cavaller, car legoter ha corrumpuda intencio, per la qual corrupcio destrueix e affolla la volentat e la leyaltat quis covê a coratge de cavaller.

20. Ergullós escuder, mal ensenyat, sutze en ses paraules e en sos vestiments, ab cruel cor, avar, mentider, desleyal, pererós, irós e luxuriós, embriach, glot, perjur, ni qui haja daltres vicis semblants a aquests, nos covê ab lorde de cavallería. On, si cavallería podía reebre aquells qui son contra son orde, seguir sie que orde e desordonacio fossen una cosa matexa. On, con cavallería sia pura

ordonacio de valor, per assò deu esser examinat tot escuder ans que sie fet novell cavaller.

¶ *Quarta part, que mostra la manera segons la qual escuder deu reebre lorde de cavallería.*

EN lo començament, con escuder deu entrar en lorde de cavallería, cové ques confés dels falliments que ha fets contra Deu, lo qual vol servir en lorde de cavallería: e si es sens peccat, deu reebre lo preciós cors de Jesuchrist segons ques cové.

2. A fer cavaller se cové alcuna festa de les honrades del any, per so que per la honor de la festa se ajusten molts homens en aquell dia, en aquell loch on lescuder deu esser fet cavaller, e que tuyt preguen Deu per lescuder, que Deu li do gracia e benediccio per la qual sie leyal al orde de cavallería.

3. Lescuder deu dejunar, la vigilia de la festa, per honor del sant de qui es feta festa. E deu venir a lesgleya pregar Deu, la nit ans del die que deu esser cavaller, e deu vetlar e estar en pregueres e en contemplacio e en oir paraules de Deu e del orde de cavallería. E si scolta juglars qui canten o parlen de putaría ni de peccat, en lo començament que entre en lorde de cavallería, comensa a desonrar e a menysprear lorde de cavallería.

4. A lendemá, cové esser cantada la missa solempnialment: e lescuder deu venir denant lautar, e deuse offerre al prevere, qui té loch de Deu, e a lorde de cavallería, per tal que sia servidor de Deu: e cové ques oblich es sotsmeta a honrar e a mantenir lo dit orde, de tot son

poder. En aquell dia cové esser fet sermó, en lo qual sien recomptats los .xiiij. articles en los quals es fundada la fe, e los .x. manaments, e los .vij. sagraments de la Sancta Esgleya, e les altres coses qui pertanyen a la fe. E lescuder deu fort remembrar totes estes coses, per so que sapia acordar lo offici de cavallería ab les coses qui pertanyen a la sancta fe catholica.

5. Los .xiiij. articles son aquests: Creure un Deu es lo primer article. Creure en lo Pare e en lo Fill e en lo Sant Sperit son tres articles. E cové que hom crea que lo Pare e lo Fill e lo Sant Sperit[1] sien un Deu eternalment sens fi ne començament. Creure que Deus sia creador de tot quant es, es lo cinquè. Sizè es creure que Deu sie recreador, so es, que haja reemut lo humanal linatge del peccat que Adam e Eva faeren. Setè es creure que Deus dará gloria a aquells qui son en paradís. Aquests set articles pertanyen a la deitat. Aquests altres .vij. pertanyen a la humanitat quel Fill de Deu près en nostra dona Sancta María, los quals .vij. son aquests: Creure que Jesuchrist fos concebut de Sant Sperit, con sant Gabriel saludá nostra Dona, es lo primer. Segon es creure que Jesuchrist sie nat. Terç es que sia crucifficat e mort per nos a salvar. Quart es que devallás la sua anima en infern per deliurar Adam e Abraam e los altres profetes qui creyen en lo seu aveniment ans que morissen. Cinquè es creure que Jesuchrist sie ressucitat. Sizè es creure que sen pujá al cel, lo dia de la ascensió. Setè es creure que Jesuchrist vendrá al die del judici, con tuyt serem ressuscitats, e jutjará bons e mals. Tot hom es tengut que crea aquests .xiiij. articles qui son testimonis de Deu e de les sues obres, e sens aquests articles null hom nos pot salvar.

6. Los .x. manaments que Deu doná a Moyses en lo mont de Sinay son aquests: Un Deu tant solament adorarás e servirás. No sies perjur. Colrás lo dissapte. Hon-

1. que lo Pare e el Fill et el Sant Sperit.

rarás ton pare e ta mare. No farás homey. No fornicarás. No farás ladronici. No farás fals testimoni. No envejarás la muller de ton proisme. No haurás enveja dels bens de ton proisme. A tot cavaller cové saber aquests .x. manaments, per so quen son orde no sia desobedient als manaments que Deus ha donats.

7. Los .vij. sagraments de Sancta Esgleya son aquests: Baptisme. Confermacio. Lo sacrifici del altar. La penitencia que hom fa de sos peccats. Les ordines quel bisbe fa, con fa prevere, e diaque e subdiaque. Matrimoni. Uncio. Per aquests .vij. sagraments nos havem a salvar: e a honrar e a complir aquests .vij. sagraments es obligat lo sagrament de cavallería: e per assò pertany a tot cavaller que sapia son offici a quals coses es obligat.

8. De totes aquestes coses demuntdites deu preycar lo prevere, e de les altres coses qui pertanyen a cavallería: e lescuder qui vol esser cavaller deu pregar Deu que li do gracia e benediccio con ell pusca esser en per tots temps de sa vida son servidor.

9. Con lo prevere ha fet so que pertany a son offici, adoncs cové que lo príncep o laut baró qui vol fer cavaller lescuder que demana cavallería, haja virtut e orde de cavallería en sí mateix, per tal que pusca per gracia de Deu dar virtut e orde de cavallería al escuder qui vol orde e virtut de cavallería. E si lo cavaller no es ordonat ni virtuós en sí mateix, no pot donar so que no ha, e es de pijor condicio que les plantes, qui han virtut de donar les unes a les altres lur natura: e assò mateix se segueix de les besties e de les aus.

10. Aytal cavaller malvat qui desordonadament vol fer e multiplicar orde, fa injuria a cavallería e a lescuder: e de assò per que ell deuría esser desfet, vol fer so qui no cové esser fet. E per lo falliment daytal cavaller sesdevé que algunes vegades lescuder qui pren cavallería no es tan ajudat per la gracia de Deu ni per la virtut de cavallería:

on, per assò tot scuder es foll qui daytal cavaller pren cavallería.

11. Lescuder devant lautar se deu agenollar, e que leu sos ulls a Deu corporals e spirituals, e ses mans a Deu. E lo cavaller li deu cenyir lespaa, a significar castetat e justicia. E en significança de caritat deu besar sescuder e donarli quexada, per so que sie membrant de so que promet e del gran càrrech a que sobliga, e de la gran honor que pren per lorde de cavallería.

12. Aprés que lo cavaller spiritual e lo cavaller terrenal han complit lur offici en fer cavaller novell, lo cavaller novell deu cavalcar e deuse mostrar a la gent, per so que tuyt sapien que ell es cavaller, e que ses obligat a mantenir e a deffendre la honor de cavallería: car on més de gents sabrán sa cavallería, major reffrenament aurá lo novell cavaller a fer nulls falliments qui sien contra son orde.

13. En aquell die deu esser feta gran festa, de donar de convits, de boornar, e de les altres coses quis covénen a la festa de cavallería. E lo senyor qui fa cavaller, deu donar al cavaller novell e als altres cavallers novells. E lo cavaller novell deu donar, aquell die: car qui tan gran do reeb con es orde de cavallería, son orde desment si no dona segons que deu donar. Totes aquestes coses e moltes daltres qui seríen longament a recomptar, pertanyen a donar cavallería.

¶ *Cinquena part: de la significança qui es en les armes de cavaller.*

TOT so quel prevere vest per cantar la missa, ha alcuna significança quis cové a son offici. E car offici de clergue e offici de cavaller se covénen, per assò orde de cavallería requer que tot so qui es mester a cavaller a usar de son offici, haia alcuna significacio per la qual sie significada la noblea del orde de cavallería.

2. A cavaller es donada espaa, qui es feyta en semblança de creu, a significar que enaxí con nostro senyor Jesuchrist vencé en la creu la mort en la qual erem caúts per lo peccat de nostron pare Adam, enaxí cavaller deu vençre e destruir los enemichs de la creu ab lespaa. E car lespaa es tallant de cada part, e cavallería es per mantenir justicia, e justicia es donar a cascun son dret, per assò lespaa del cavaller significa que lo cavaller ab lespaa mantenga cavallería e justicia.

3. Lança es donada a cavaller per significar veritat: car veritat es cosa dreta e nos tors, e veritat va devant a falsetat: e lo ferre de la lança significa la forsa que veritat ha sobre falsetat: e lo panó significa que veritat se demostra a tuyt e no ha paor de falsetat ni de engan. E veritat es recoldament de esperança, e axí de les altres coses qui son significades de veritat per la lança del cavaller.

4. Capell de ferre es donat a cavaller, a significar vergonya; car cavaller sens vergonya no pot esser obedient a lorde de cavallería. On, enaxí con vergonya fa esser hom vergonyós, e fa a home tenir sos ulls en terra, enaxí capell defén hom de les coses altes, e garda a la terra, e es

mitjá[1] qui sta enfre les coses baxes e les coses altes. E en axí con capell defén lo cap qui es lo pus alt e lo pus principal membre qui sia en home, enaxí vergonya defén cavaller qui es, aprés offici de clergue, lo pus alt offici que sie, que no senclin a vils fets, ni la nobilitat de son coratge no devall a malvestat ni a engan, ni a null malvat nodriment.

5. Ausberch significa castell e mur contra vicis e falliments: car enaxí con castell e mur es enclòs environ per so que hom noy pusca entrar, enaxí ausberch es per totes parts enserrats e tancats[2] per so que do significança a lo noble coratge de cavaller, con no pusca entrar en ell traycio, ni ergull, ni desleyaltat, ni null altre vici.

6. Calces de ferre son donades a cavaller per tenir segurs sos peus e ses cames, a significar que cavaller deu tenir segurs los camins ab ferre, so es ab espaa, e ab lança, ab maça, e ab les altres armes.

7. Esperons son donats a cavaller, a significar diligencia e espertesa e ansia, con pusca tenir honrat son orde. Car enaxí con ab los sperons broca lo cavaller son cavall per so ques cuyt e que corra con pus ivarçosament pusca, enaxí diligencia fa cuytar les coses qui covénen esser, e spertea fa hom guardar desser sobtat, e ansia fa procurar larnés e la messio qui es mester a la honor de cavallería.

8. Gorgera es donada a cavaller, a significança de obediencia: car cavaller qui no es obedient a son senyor ni al orde de cavallería, desonra son senyor e ixse del orde de cavallería. On, enaxí con la gorgera environa lo coll del cavaller per so que sie deffès de nafres e de colps, enaxí obediencia fa star lo cavaller dins los manaments de son senyor o major, e dins lorde de cavallería, per so que traicio ni ergull ni injuria ni altre vici no corrompen lo sagrament quel cavaller ha fet a son senyor e a cavallería.

9. Maça es donada a cavaller, a significar forsa de

1. es mig. — 2. encercat e tancat.

coratge: car enaxí con la maça es contra totes armes, e dona e fer de totes parts, enaxí forsa de coratge deffén cavaller de tots vicis, e fortifica les virtuts e les bones custumes per les quals cavaller mantén la honor de cavallería.

10. Misericordia es donada a cavaller, per so que si li deffallen armes, ques torn a la misericordia: car si es tant prop a son enamich que nol pusca ferir ab lança, ni ab spaa, ni ab massa, que li faça colp ab la misericordia. On, aquesta arma misericordia significa que lo cavaller nos deu confiar a ses armes ni en sa força, e deuse tant acostar a Deu per sperança, que ab la sperança de Deu combata sos enemichs e aquells qui son contraris a cavallería.

11. Escut es donat a cavaller per significar offici de cavaller: car enaxí con lescut met lo cavaller enfre sí e son enamich, enaxí cavaller es lo mitjá qui es enfre Rey e son poble. E enaxí con lo colp fer enans en lescut que en lo cors del cavaller, enaxí cavaller deu parar son cors denant son senyor, si alcun home vol pendre ni nafrar son senyor.

12. La sella en que cavalca lo cavaller significa seguretat de coratge e càrrech de cavallería: car enaxí con per la sella cavaller sta segur sobre son cavall, enaxí seguretat de coratge fa star de cara lo cavaller en la batalla, per la qual seguretat esdevé ventura amiga de cavallería. E per seguretat son menyspreats molts volpells guabaments e moltes vanes semblanses, e son refrenats molts homens qui no gosen passar a avant en lo loch on coratge noble fa star segur lo cors del cavaller: e tant es gran lo càrrech de cavallería, que per leugeres coses nos deuen moure los cavallers.

13. Cavall es donat a cavaller per significansa de nobilitat de coratge, e per so que sia pus alt encavalcat que altre home, e que sia vist de luny, e que més coses tenga dejús sí, e que enans sie a tot so ques cové a la honor de cavallería que altre home.

14. A cavall es donat fre, e a les mans del cavaller son donades regnes, a significansa que cavaller per lo fre reffren sa boca de parlar letges paraules e falses: e reffren ses mans que no do tant que haie a quèrrer, ni sia tan ardit que de son ardiment git seny, e per les regnes entena que ell se leix menar vers qual part lorde de cavallería lo vulla aemprar ni trametre. E con hi será mester, allarch ses mans e fassa messio, e do segons ques cové a sa honor: e que sie ardit, e no dubte sos enemichs; e con dubtará de ferir, lex flaquea de coratge. E si dassò lo cavaller fa lo contrari, son cavall qui es bestia que no ha rahó segueix mils la regla e loffici de cavallería que lo cavaller.

15. Testera es donada a cavall per significança que tot cavaller no deu fer de armes sens rahó: car enaxí con lo cap del cavall va primer e davant lo cavaller, enaxí lo cavaller deu anar denant rahó en tot so que fa: car obra que sia sens rahó ha tanta de viltat en sí, que no deu esser denant a cavaller. On, enaxí con la testera guarda e deffén lo cap del cavall, enaxí rahó guarda e deffén cavaller de blasme e de vergonya.

16. Guarniments de cavall deffenen cavall, e per los guarniments es feta significança quel cavaller deu gordar e costoir sos bens e ses riqueses, per tal que pusque bastar al offici de cavallería. Car enaxí con cavall no poría esser deffès de colps ni de nafres sens guarniments, enaxí cavaller sens aquests bens temporals no poría mantenir la honor de cavallería, ni no poría esser deffès a malvats pensaments; car pobretat fa hom cogitar engans e traycions.

17. Perpunt dona significança al cavaller dels grans treballs los quals li cové a sofferre per honrar lorde de cavallería. Car enaxí con lo perpunt está dessús a los altres guarniments, e sta al sol e a la pluja e al vent, e reep enans los colps que lausberch, e per totes parts es combatut e ferit, enaxí cavaller es elegut a majors treballs que altre home. Car tots los homens qui son dejús sa nobilitat

e dejús sa guarda, han a recórrer a cavaller, e cavaller los deu tots defendre: e enans deu lo cavaller esser ferit, e nafrat e mort, que los homens qui li son comenats. On, con assò sia enaxí, donchs gran es lo càrrech de cavallería: e per assò son los prínceps e los alts barons en tant gran treball posats a règer e a deffendre lurs terres e lur poble.

18. Senyal en scut e en sella e en perpunt es donat a cavaller, per esser lohat de los ardiments que fa, e de los colps que dona en la batalla. E si es volpell, ni flach, ni retraent, es li donat lo senyal per so que sia blasmat e reprès. E car senyal es donat a cavaller per so que sie conegut si es amich o enemich de cavallería, per assò cascun cavaller deu honrar son senyal, per so ques guart de blasme qui gita cavaller del orde de cavallería.

19. Senyera es donada a Rey e a príncep e a senyor de cavallers, a significança que los cavallers deuen mantenir la honor del senyor, e de son heretatge: car en la honor del Regne o del principat, e en la honor de lur senyor, son honrats e loats per les gents; e en la desonor de la terra on son, e del senyor de qui son, los cavallers son pus blasmats que altres homens. Car enaxí con per la honor deuen esser pus loats, per so car la honor més sta en ells que en altres homens, enaxí en la desonor deuen esser més blasmats que altres homens, per so car per la lur flaquea o traycio son pus fortment deseretats Reys e prínceps e alts barons, e son perduts més regnes e comtats e altres terres, que per la flaquea e traycio de nulls altres homens que no sien cavallers.

¶ *Sisena part, qui es de les costumes que pertanyen a cavaller.*

Si nobilitat de coratge ha elet cavaller sobre los homens qui li son dejús en servitut, noblea de costumes e de bons nodriments se covénen a cavaller: car noblea de coratge no pogra pujar en la auta honor de cavallería sens eleccio de virtuts e de bones custumes. On, con assò sia enaxí, donchs de necessitat se cové que cavaller se covénga ab bones custumes e ab bons nodriments.

2. Tot cavaller deu saber les .vij. virtuts qui son rail e començament de totes bones custumes, e son vies e carreres de la celestial gloria perdurable; de les quals .vij. virtuts son les .iij. theologicals, e les .iiij. cardenals. Les theologicals son fe, sperança, caritat. Les cardenals son justicia, prudencia, fortitut, e temprança.

3. Cavaller sens fe no pot esser bé acustumat, car per fe veu hom spiritualment Deu e ses obres, creent en les coses invisibles: e per fe ha hom sperança, caritat, leyaltat, e es hom servidor de veritat. E per defalliment de fe descreu hom Deu e ses obres e les coses veres invisibles, les quals hom sens fe no pot entendre ne saber. Per la fe qui es en los cavallers ben acustumats van los cavallers en la sancta terra doltra mar en peregrinacio, e fan darmes contra los enamichs de la creu, e son mártirs con moren per exalçar la sancta fe catholica. E per fe defenen los clergues dels malvats homens qui per defalliment de fe los menyspresen, e los roben, e los desereten aytant con poden.

4. Esperança es virtut quis cové molt fortment a offici de cavaller, car per sperança remembren Deu en la batalla, a lurs cuytes e a lurs tribulacions: e per la sperança que han en Deu han socors e ajuda de Deu, qui venç la batalla per rahó de la sperança e confiança que los cavallers han major en lo poder de Deu que en lurs forces ne en lurs armes. Ab esperança es enfortit e revengut coratge de cavaller: e sperança fa sofferre treballs, e fa aventurar cavallers en los perills en ques meten: e sperança los fa sofferre fam e set en los castells e en les ciutats que deffenen con son assetjats: e si sperança no fos, cavaller no hagra ab que usás del offici de cavallería.

5. Cavaller sens caritat no pot esser sens crueltat e mala volentat: e con crueltat e mala volentat nos covénen ab loffici de cavallería, per assò caritat se cové a cavaller: car si cavaller no ha caritat a Deu e a son proysme, ab que amará Deu, ni ab que haurá pietat dels homens despoderats, ni ab que haurá mercè dels homens vençuts qui demanen mercè? Ni si caritat no es en cavaller, con porá esser cavaller en lorde de cavallería? Caritat es virtut qui ajusta una virtut ab altra, e departeix un vici daltre: e caritat es amor, de la qual pot haver tot cavaller e tot home aytanta con na mester a mantenir son offici: e caritat fa leuger lo gran càrrech de cavallería. E enaxí con lo cavall sens peus no poría portar lo càrrech del cavaller, enaxí null cavaller sens caritat no pot sostenir lo gran càrrech quel noble coratge de cavaller sosté per honrar cavallería.

6. Si home sens cors fos home, fóra home cosa invisible; e si ho fos, home no fóra so que es: on, si cavaller fos en loffici de cavallería sens justicia, covengra que justicia no fos so que es, o que cavallería fos altra cosa contra aquella cosa que cavallería es. E con cavallería haja començament de justicia, qual cavaller acustumat a fer torts e injuries cuyda esser en lorde de cavallería? Desfer cavaller, es con li es trencada la correja de la spasa detrás,

e li es tolta lespasa en significança que no us de cavallería. On, si cavallería e justicia se covénen tant fortment que cavallería no pot esser sens justicia, aquell cavaller qui fa sí mateix enjuriós e es enamic de justicia, desfá sí mateix, e renega e menyscreu lorde de cavallería.

7. Prudencia es virtut per la qual hom ha conexença de be e de mal, e per la qual hom ha saviesa a esser amador del be, e a esser enemich del mal. E prudencia es sciencia per la qual hom ha conexensa de les coses esdevenidores ab les coses presents. E prudencia es con per alscunes cauteles e maestríes sap hom esquivar los dampnatges corporals e spirituals. On, con los cavallers sien per encalçar e destruir los mals, e car nulls homens nos meten a tants de perills con cavallers, qual cosa es pus necessaria a cavaller que prudencia? Usança de cavaller de guarnir e de combatre, nos cové tant fortment ab loffici de cavallería con fa usansa de rahó e de enteniment e de ordonada voluntat: car més batalles son vençudes per maestría e per seny, que per multitut de gents ni de guarniments ni de cavallers. On, con assò sia enaxí, si tu, cavaller, vols acustumar ton fill al offici de cavaller per mantenir la honor de cavallería, sapieslo acostumar a usar de rahó e de enteniment en so que pusques, per que sie amador de be e enamich de mal: car per aytal usança, prudencia e cavallería se ajusten e s covénen ensemps a honrar cavaller.

8. Fortitudo es virtut qui sta en noble coratge contra los set peccats mortals, qui son carreres per les quals hom va a infernals turments qui no han fi: glotonía, lutxuria, avaricia, accidia, superbia, invidia, ira. On, cavaller qui va per aytals carreres, no va al hostal on noblea de cor fa sa habitacio e son statge.

9. Glotonía engenra debilitat de cors per sancfoniment e embriagament:[1] e glotonía aduu pobresa per trop despendre en menjar e en beure: e glotonía carrega tant

1. e embarguement.

lo cors de viandes, que engenra peresa e flaquesa. On, con tots aquests vicis sien contraris a cavaller, per assò lo forts coratge del cavaller se combat ab abstinencia e ab continencia, e axí repausa[1] contra gola e contra sos valedors.

10. Lutxuria e fortitut se combaten la una contra laltra. On, les armes ab que lutxuria combat fortitudo son jovent, belles faysons, molt menjar e beure, ornats vestiments, avinentesa, falsetat, traicio, injuria, menyspreament de Deu e de paradís, e poch tembre infernals penes, e ab les altres armes semblants a aquestes. Fortitut combat lutxuria ab remembrar Deu e sos manaments, e ab entendre Deu e los bens els mals que pot donar, e ab amar Deu, per so car es digne de esser amat e temut, honrat e obeit. E fortitudo combat luxuria ab noblea de coratge, qui nos vol sotsmetre a malvats e a sutzes pensaments, ni no vol devallar de sa alta honor per esser en blasme de les gents. On, con cavaller sia dit cavaller per combatre vicis ab forsa de coratge, cavaller sens fortitudo no ha cor de cavaller, ni ha les armes ab les quals cavaller se deu combatre.

11. Avaricia es vici que devalla sobre coratge a esser sotsmès de les coses vils: hon per defalliment de noble coratge qui no deffén contra la avaricia noble cor de cavaller, son los cavallers cóbeus e avars, e per la cobea fan injuries e torts, e fanse sotsmesos e catius daquells bens que Deus los ha sotsmesos. Fortitudo ha aytal costuma que no ajuda a negun son enamich, e si hom no li demana ajuda, no vol aiudar a home: car tant es noble e alta cosa forsa de coratge en sí matexa, e tanta de honor li cové esser feta, que a les cuytes e a los treballs deu esser appellada, e ajuda li deu esser demanada. On, con lo cavaller es temptat per la avaricia a enclinar son noble coratge a alcuna malvestat, desleyaltat, traycio, adonchs deu recórrer a fortitudo, en la qual no atrobará flaquea, ni volpellatge, ni despoderament, ni defalliment de socors e aiuda

1. e tempransa.

E car ab fortitudo noble cor pot esser forts a véncer tots vicis, avar cavaller, diable, per que no est noble e forts de coratge, per tal que no sies sotsmès a vils obres e a vils pensaments per avaricia? car si avaricia e cavallería se covenguessen, lusurer per que no es cavaller?

12. Accidia es vici per lo qual hom es amador de mal e desamador de be. On, aquest es lo vici per que hom mils pot veser senyals en home de dampnacio que per altre vici: e per lo contrari de accidia mils pot hom conèxer senyals de salvacio que per altra virtut. On, qui vol vençre ni sobrar accidia, cové que haja en son cor fortitut per la qual vensa la natura del cors que per la corrupcio el peccat de Adam es apparellada a mal. Hom qui haja accidia, totes les vegades que hom fa be, na desplaer: e con hom fa de son dan, ha despler con lo dan no es major. E per assò aytal home de lo be e lo mal dels altres homens ha treball e mal. On, con sia cosa que desplaer do passio e treball a la persona, si tu, cavaller, vols vençre aquest vici, a pregar te cové fortitudo que enfortesca ton coratge contra accidia: la qual fortitudo venç membrant que Deu si fa be a un home o a molts, per tot so nos segueix que no pusca fer be a tu, con sia cosa que no li do tot quant ha, ni a tu no tolla res del teu.

13. Superbia es vici de desegualtat, car home argullós no vol haver par ni egual, e per assò ama esser sol. E car humilitat e fortitut son dues virtuts e amen egualtat e son contra ergull; si tu, cavaller argullós, vols vençre ton argull, ajusta en ton coratge humilitat e fortitut: car humilitat sens fortitudo no es forts contra ergull, car en humilitat hon no sia fortitudo, forsa no es: ne argull sens forsa pot esser vensut. Con serás guarnit de totes armes sobre ton gran cavall, serás ergullós? No, si forsa dumilitat te fa remembrar la rahó per que est cavaller. E si est ergullós, no haurás forsa en ton coratge per la qual vences e gits de ton coratge pensaments ergullosos. Si est enderro-

cat de ton cavall, e est pres e vençut, serás tan argullós con eras? No, car forsa corporal haurá vensut e sobrat ergull en coratge de caváller: e jassia que nobilitat de coratge no sia cosa corporal, ¡quant més fortitut ni humilitat qui son coses spirituals deuen gitar ergull de noble coratge qui es spiritual nobilitat!

14. Invidia es enveja desagradable a justicia, caritat, larguesa, quis covénen ab lorde de cavallería. On, con lo cavaller ha flach coratge, no pot sostenir ni seguir lorde de cavallería. Per defalliment de fortitudo qui no es en lo coratge del cavaller, enveja gita de son coratge justicia, caritat, larguesa: e per assò es lo cavaller envejós de haver altruys bens,[1] e es pererós a guanyar semblants bens per força darmes; e per assò diu mal daquelles coses que volría haver daquells qui les posseexen: on, per assò enveja li fa cogitar con pusca fer engans e falliments.

15. Ira es torbament en coratge, de remembrament e entendre e voler. E per lo torbament lo remembrament se converteix en oblidament, e lentendre en ignorancia, e lo voler en airament. On, con membrar e entendre e voler sien illuminament per lo qual cavaller pusca seguir les carreres de cavallería que ira e torbament desperit vol gitar de son coratge, cové que recorre a forsa de coratge, caritat, abstinencia, pasciencia, qui son refrenament de ira, e refrigeri dels treballs que ira dona. Aytant con la ira es major, aytant es major la forsa qui vens la ira ab caritat, abstinencia, e ab paciencia. Con la forsa es major, menor es la ira, e major es caritat, abstinencia, e prudencia.[2] E per la minoritat de ira, e per la majoritat de les virtuts demuntdites, mala volentat, impasciencia e los altres vicis son menors: e on menors son los vicis e majors son les virtuts, major es justicia e saviesa: e per la majoritat de justicia e de saviesa es major lorde de cavallería.

1. altres bens.—2. abstinencia, paciencia.

¶ Dita havem la manera segons la qual fortitut es en coratge de cavaller contra los .vij. peccats mortals: ara direm de temprança.

16. Temprança[1] es virtut qui sta en mig de dos vicis: la un vici es peccat per massa granea, laltre es peccat per massa poca quantitat: e per assò enfre trop e poch cové star temprança en tan covinent quantitat que sia virtut; car si no era virtut, enfre massa e poch no hauría mijá,[2] e assò no es ver. Cavaller ben acustumat deu esser temprat en ardiment, e en menjar e en beure e en parlar, quis cové ab mentir, e en vestir qui ha feyta amistat ab vana gloria, e en fer messio, e en totes les altres coses semblants a aquestes. E sens temprança no poría mantenir la honor de cavallería, ni la poría fer star en lo mig, qui es virtut per so car no sta en les stremitats.

17. Usança de cavaller deu esser en oir missa e sermó, e adorar e pregar e tembre Deu; car per aytal costuma cavaller cogita en la mort e en la viltat daquest mon, e demana a Deu la celestial gloria, e tem les infernals penes, e per assò usa de les virtuts e de les costumes qui pertanyen al orde de cavallería. Mas cavaller qui dassò fa lo contrari, e creu en auirs e avaranys, fa contra Deu, e ha major fe e sperança en lo vent de son cap, e en les obres que fan les aus, e en los avaranys, que en Deu ne en ses obres: e per assò aytal cavaller no es agradable a Deu, ni manté lorde de cavallería.

18. Lo fuster, nil sabater, nils altres manestrals no poríen usar de lur offici sens lart e la manera quis pertany a lur offici. On, con Deus haja donada rahó e discrecio a cavaller con sapia usar de feyts darmes, e con mantenga la regla e art de cavallería, e lo cavaller lexa sa discrecio e son enteniment que rahó li significa e li demostra, e gita nobilitat de son coratge, e segueix auirs e avaranys, adoncs es axí con lome foll qui no usa de

1. La temprança.—2. no hauría mig.

rahó e fa a ventura so que fa. E per assò aytal cavaller es contra Deu, e segons rahó deu esser vençut e sobrat per son enamich qui usa contra ell de rahó e de discrecio e de la sperança que ha en Deu. E si assò no era enaxí, seguir sia que auirs ne avaranys[1] e anima sens rahó se covenguessen mils ab lorde de cavallería que Deu, discrecio, fe, sperança, e gran nobilitat de coratge: e assò es impossíbil.[2]

19. Enaxí con jutge segueix son offici con jutja[3] segons testimonis, enaxí cavaller fa son offici con usa de rahó e de discrecio, qui li son testimonis de so que deu fer en fet darmes. E enaxí con lo jutge daría falsa sentencia si no jutjava segons testimonis e jutjava per auirs e avaranys, enaxí cavallería fa contra so qui es de son offici con desment so que rahó e discrecio li demostra, e creu assò que les aus fan per lurs necessitats, e per so car van volant per laer a aventura. On, con assò sia enaxí, donchs per assò cavaller deu seguir rahó e discrecio e la significança que les armes signifiquen, segons que demunt havem dit: e de so quis fa a aventura no deu fer necessitat ni costuma.

20. A cavaller se cové que sie amador de be comú, car per comunitat de gents fo eleta cavallería: e ben comú es major e pus necessari que be special. E a cavaller se cové bellament parlar e bellament vestir, e haver bell arnés, e tenir gran alberch, car totes estes coses son necessaries a honrar cavallería. Ensenyament e cavallería se covénen, car vilanía e leges paraules son contra cavallería. Privadea de bons homens, leyaltat, veritat, ardiment, vera larguea, honestat, humilitat, pietat e les altres coses semblants a aquestes, pertanyen a cavaller: car enaxí con hom deu conèxer a Deu tota nobilitat, enaxí a cavaller deu hom comparar tot so hon cavallería reeba honor per cells qui son en son orde.

---

1. que los auirs e avaranys.—2. impossible.—3. jutga.

21. Per la custuma e lo bon nodriment que cavaller fa a son cavall, no es tant mantenguda la honor de cavallería, con es en la costuma e en lo bon nodriment que cavaller fa en sí mateix o en son fill:[1] car cavallería no sta en cavall ni en armes, ans sta en cavaller. On, per assò cavaller qui acustuma ben[2] son cavall, e acustuma sí mateix e son fill a malvats nodriments, faría de sí mateix e de son fill, si fer ho podía, bestia; e faría de son cavall cavaller.

¶ *Part setena e darrera: de la honor quis covė esser feta a cavaller.*

DEUS ha honrat cavaller, e lo poble ha honrat cavaller, segons ques recomptat en est libre:[3] doncs cavallería es honrat offici e molt necessari a bon regiment del mon: e per assò cavaller per totes estes rahons e per moltes daltres deu esser honrat per les gents.

2. Si Rey e príncep e senyor de terra deu esser cavaller, car sens que no hagués la honor qui pertany a cavaller no mereix esser príncep ni senyor de terra, donchs los cavallers deuen esser honrats per los Reys e per los alts barons: car enaxí con los cavallers fan star honrats los Reys e los alts senyors sobre los altres homens, enaxí los Reys els barons deuen tenir honrats los cavallers sobre los altres homens.

3. Cavallería e franquesa se covénen, e la franquesa e la senyoría del Rey o del príncep se covénen, car lo cavaller covė esser franch, per so que lo Rey el príncep sia senyor. E con assò sia enaxí, per assò covė que la honor del Rey, o de qualque senyor se sia, se covénga ab la ho-

1. e en son fill.—2. qui acustuma be.—3. en aquest libre.

nor del cavaller, en tal manera quel senyor de terra sia senyor, e lo cavaller sie honrat.

4. A honor de cavaller se cové que sie amat car es bo, e que sia temut car es forts, e que sie lohat car es de bons fets, e que sie pregat car es privat è conseller de senyor. On, menysprear cavaller per so car es daquella matexa natura de la qual home es, es menysprear totes les coses demuntdites, per les quals cavaller deu esser honrat.

5. Senyor qui en sa cort e en son consell e en sa taula fa honor a cavaller, fa honor a sí mateix en la batalla. E senyor qui de savi cavaller fa missatge, comana sa honor a noblea de coratge. E senyor qui multiplica honor en cavaller qui sia son servidor, multiplica sa honor matexa. E senyor qui ajuda e manté cavaller, ordena son offici e enforteix sa senyoría. E senyor qui es privat ab cavaller, ha amistat ab cavallería.

6. Demanar muller de cavaller, ni enclinarla a malvestat, no es honor de cavaller. Ni muller de cavaller qui ha fill de vilá, no honra cavaller, e destruu la antiquitat de linatge de cavaller. Ni cavaller qui per desonestat haia fill de vil fembra, no honra paratge ni cavallería. On, con assò sia enaxí, donchs paratge en dona e en cavaller per virtut de matrimoni se cové ab la honor de cavallería, e lo contrari es a destruccio de cavallería.

7. Si los homens qui no son cavallers son obligats a honrar cavaller, quant més cavaller es tengut a honrar sí mateix, e son par cavaller! E si cavaller es tengut a honrar son cors en esser ben encavalcat, e gint vestit e arreat, e de bones persones servit, quant més deu honrar son noble coratge per lo qual es cavaller! lo qual noble coratge es desonrat con cavaller hi met vils pensaments e malvats, e engans e traycions, e gita de son coratge los pensaments nobles qui pertanyen a noblea de coratge.

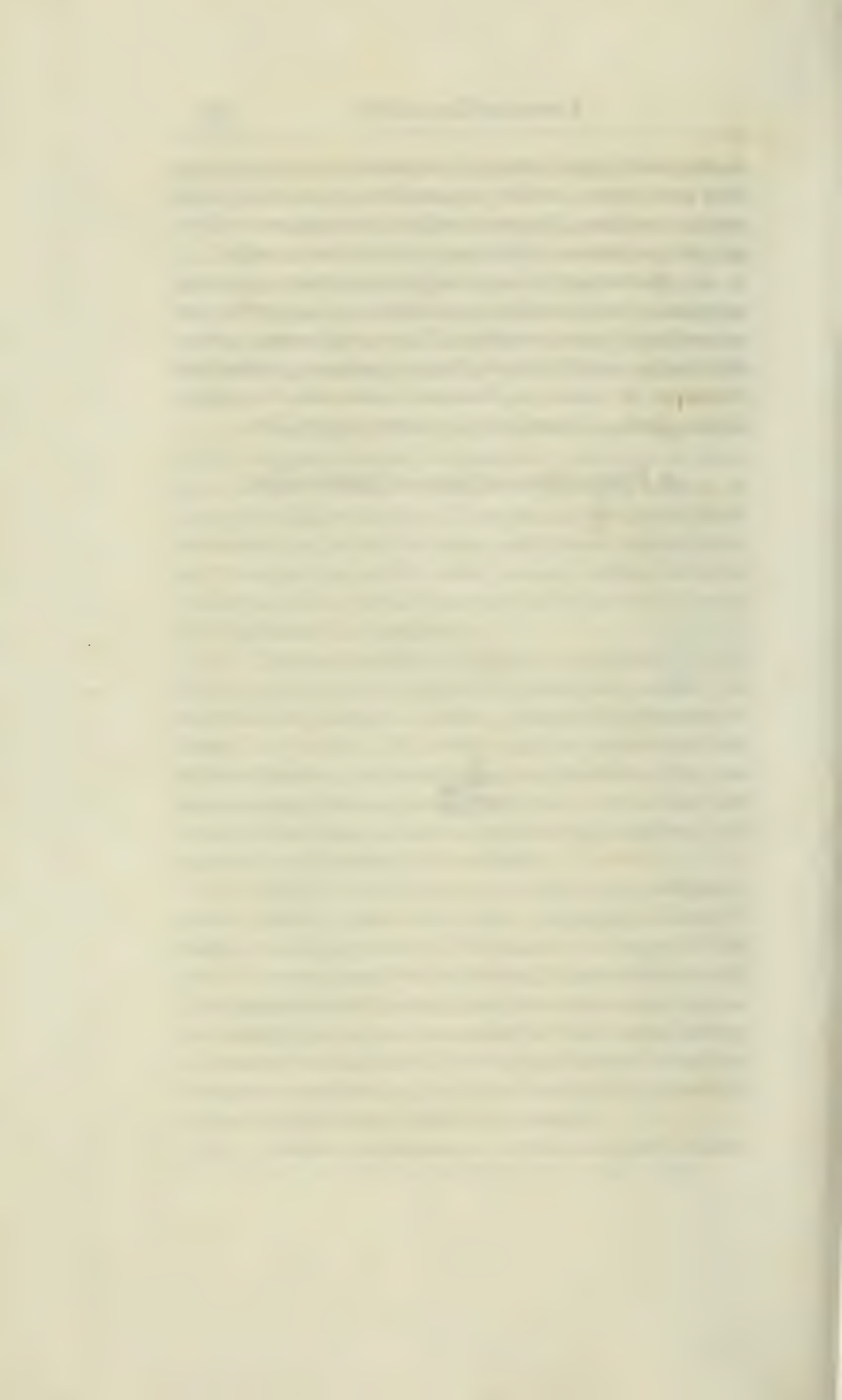
8. Cavaller qui desonra sí mateix e son par cavaller,

no deu esser digne donor ni donrament: car si ho era, injuria sería feyta a cavaller qui cavallería té honrada en sí mateix e en altre. On, con cavallería sia e stia en cavaller, qui pot tant honrar o desonrar cavallería con cavaller?

9. Moltes son les honors e los honraments qui pertanyen esser fets a cavaller: e on majors son, pus encarregat es cavaller a honrar cavallería. E car nos havem a parlar del libre qui es *del Orde de Clerecía,* per assò parlam tant breument del Libre del Orde de Cavallería, lo qual es fenit a gloria e a benediccio de nostre senyor Deu.

¶ *Finito libro, sit laus & gloria Xp̄o.*

Cy commence le liure de lordre de
cheuallerie. . Prologue.

A la loenge et gloire de
la pourueance diuine
dieu qui est sire et roy
souuerain par dessus
toutes choses celestes et
terrestres nous commencons ce liure de
lordre de cheuallerie pour demonstrer q
a la signifiance de dieu le prince tout
puissant qui seignourist sur les .vii.
planettes qui sont cours celestiaulz
et ont pouoir et seignourie en gouuer
ner et ordonner les corps terrestres Pa
reillement doiuent les roix et princes
auoir puissance et seignourie sur les
cheualliers Et les cheualliers par simi
litude doiuent auoir domination et
pouoir sur le menu peuple et contiet
ce liure .viii. chapitres Le premier
desquelz dist comment le cheuallier
hermite deuisa a lescuier la regle et or
dre de cheuallerie. Le second est
du commencement de cheuallerie.
Le tiers de loffice de cheuallerie.
Le quart de lexamination quon
fait a lescuier quant il veult entrer en
lordre de cheuallerie Le quint en
quelle maniere lescuier doit receuoir
cheuallerie Le .vi^e. de la signifiā
ce des armes au cheuallier toutes par
ordre. Le .vii^e. parle des coustumes
qui appartiennent au cheuallier.
Le .viii^e. et derrenier chapitre est
de lhonneur qui doit estre fait au chlr.
Comment le bon chlr hermite deuisa
a lescuier la regle de cheuallerie.

En vne terre aduint que vng
sage cheuallier qui longue
ment auoit maintenu lordre de che
uallerie et que par sa noblesse et for
ce de son hault courage et sa geste et
en auenturant son corps auoit main
tenu guerres ioustes et tournois Et
en maintes battailles auoit eu moult
de nobles et glorieuses victoires. Et
pour ce quil vit et pensa en son coura
ge quil ne pourroit pas longuement
viure comme celui qui de long temps
estoit selon le cours de nature prez
de sa fin car nature defailloit en lui
par viellesse et nauoit pouoir ne
vertu pour vser des armes sicomme il
souloit laissa ses heritages et toute
sa richesse a ses enfans et meu de de
uotion eslut vng hermitage ou il fist
son habitation en vng grant bois
habondant deaues et de treshaulz

Cy commence le livre de lordre de Chevallerie.

Prologue.

la loenge et gloire de la pourveance divine Dieu quy est sire et roy souverain par dessus toutes choses celestes et terrestres,[1] nous commençons ce livre de lordre de Chevallerie pour demonstrer que à la signifiance de Dieu le prince tout puissant quy seignourist sur les .vij. planettes quy sont cours celestiaulz et ont pouoir et seignourie en gouverner et ordonner les corps terrestres: pareillement doivent les roix et princes avoir puissance et seignourie sur les chevalliers. Et les chevalliers par similitude doivent avoir domination et pouoir sur le menu peuple: et contient ce livre .viij. chapitres. Le premier desquelz dist comment le chevallier hermite devisa à lescuyer la regle et ordre de chevallerie. ¶ Le second est du commencement de chevallerie. ¶ Le tiers de loffice de chevallerie. ¶ Le quart de lexamination quon fait à lescuyer quant il veult entrer en lordre de chevallerie. ¶ Le quint en quelle maniere lescuyer doit recevoir chevallerie. ¶ Le .vj^{e}. de la signifiance des armes au chevallier toutes par ordre. ¶ Le .vij^{e}. parle des coustumes quy appartiennent au chevallier. ¶ Le .viij^{e}. et desrenier chapitre est de lhonneur quy doit estre fait au chevallier.

---

1. El m.s. diu *terrestes,* probablement per distracció del copista o per influencia del mot anterior, *celestes.* Un poch més avall s'hi troba ben escrit *terrestres.*

¶ I. *Comment le bon chevallier hermite devisa à lescuyer la rigle de chevallerie.*

En une terre advint que ung sage chevallier quy longuement avoit maintenu lordre de chevallerie et que par la noblesse et force de son hault courage et sa geste[1] et en aventurant son corps avoit maintenu guerres, ioustes et tournois, et en maintes battailles avoit eu moult de nobles et glorieuses victoires: et pour ce quil vit et pensa en son courage quil ne pourroit pas longuement vivre comme celui quy de long temps estoit selon le cours de nature prez de sa fin, car nature defailloit en luy par viellesse et navoit pouoir ne vertu pour user des armes sicomme il souloit, laissa ses heritages et toute sa richesse à ses enfans, et meu de devotion eslut ung hermitage où il fist son habitation en ung grant bois habondant dyaues et de treshaulz arbres portans fruits de diverses manieres. Et fuy le monde adfin que la foiblesse de son corps en laquelle il estoit cheut par viellesse ne le deshonnourast quy en honnourables choses et aventureuses lavoit par long temps honnouré. Iceluy chevallier pensant à la mort ramembra le trespassement de ce siecle en lautre et luy souvint de la tres-redoubtable sentence de nostre Seigneur.

2. En une des parties diceluy bois avoit ung arbre bien chargié de fruit en son temps, dont le chevallier vivoit en la ditte forest attendant la misericorde de nostre benoit redempteur Ihesucrist que chascun doit desirer. Et dessoubz celuy arbre avoit une fontaine moult clere et belle quy le prayel arousoit, et en celuy lieu avoit le chevallier accoustumé de venir tous les iours pour aourer et prier Dieu, auquel il rendoit graces de lhonneur et grace quil luy avoit fait en ce monde tous les iours de sa vie.

1. Sembla que hi haja aquí un altre error de transcripció. Tal volta la lliçó del m.s. primitiu era *son hault courage et sagesse.*

3. En celuy temps advint à lentrée dung grant yver que ung roy moult noble, sage et plain de bonnes coustumes manda moult de nobles pour ce quil vouloit tenir grant court. Et par la tres-grant renommée quy là fut de celle court et par toute la terre il advint que ung escuyer sesmeut pour aler là en intention que il seroit fait nouvel chevallier à celle feste. Ainsy comme il aloit chevaulchant sur son palefroy, il advint que par le traveil quil avoit soustenu de chevaulchier, il sendormy sur son cheval.

4. Tandis que lescuyer chevaulchoit en dormant, issy son cheval hors du droit chemin et entra en la forest où estoit le chevallier dessus dit. Et tant esra par la forest, quil vint à la fontaine droit à lheure que le dit chevallier y estoit venu pour aourer et prier Dieu et pour desprisier les vanitez de ce monde, selon ce quil avoit accoustumé chascun iour. Quant le chevallier vit venir lescuyer il laissa son oroison et se assist ou prayel en lombre dung arbre, et commence à lire en ung livre quil tenoit en son gerou. Et quant le cheval fut venu à la fontaine il commença à boire, et lescuyer quy dormoit legierement senty que son cheval ne se mouvoit, si sesveilla, et devant luy vit ce chevallier quy fut moult viel et eut grant barbe et longue et longz cheveulz, mauvaise robe usée et desrompue par viellesse; et par la penitance quil faisoit fut maigre et fort descoulouré, et par les larmes que il gettoit furent ses yeulz moult degastez. Regard avoit dhomme de sainte vie. Moult sesmerveillerent lung et lautre, car le chevallier quy longuement avoit esté en son hermitage navoit veu nul homme puis quil ot laissié le monde, et lescuyer sesmerveilla forment comment il estoit venu en ce lieu.

5. Adonc descendy lescuyer de son cheval et salua le chevallier, et le chevallier lacueilly moult sagement: puis sassirent tous deux en lherbe, et aincois quilz parlassent lung regarda lautre en la chiere. Le chevallier quy congneut que lescuyer ne vouloit pas premier parler pour ce quil luy vouloit faire reverence, parla premier et dist:— Beaulz amis, quel est vostre courage ne où alez vous, ne pour quoy estes vous cy venu?

6. —Sire, dist lescuyer, renommée est par longtaines terres que ung roy moult sage et moult noble a mandé court generale et doit estre fait soy meisme nouvel chevallier, et puis adoubera à nouveaulz chevalliers autres ba-

rons estranges et privez: et pour ce voy ie à celle court pour estre fait chevallier. Car quant ie mendormy par le traveil que ie avoye eu par les grandes iournées que ie avoye faittes, mon cheval se destourna du droit chemin et ma aporté en ce lieu.

7. Quant lancien chevallier oy parler de chevallerie, il luy souvint de lordre et de quy appartient à chevallerie, si getta ung souspir et entra en grant pensée ramembrant lhonneur en quoy chevallerie lavoit tenu longuement. Tandis que le chevallier pensoit ainsy, lescuyer luy demanda de quoy il estoit tant pensif. Et le chevallier luy respont: —Beau filz, mon parenté est de lordre de chevallerie, sy me souvient de la grant cure en quoy est chevallier à maintenir la haultesse et honneur de chevallerie.

8. Lors pria lescuyer au chevallier quil luy deist lordre de chevallerie et la maniere pour quoy on la peut meulz honnourer et garder en hault honneur quy luy assiert assez, selon lordonnance divine.

9. —Comment, filz, dist le chevallier, ne scez tu pas quelle est la rigle de chevallerie? Et comment oses tu demander chevallerie iusques à tant que tu sçaches lordre de chevallerie? car nul chevallier ne doit recepvoir lordre de chevallerie sil ne scet lordre et sil ne scet congnoistre les deffaultes quil fait contre lordre de chevallerie; ne nul chevallier ne doit adouber chevalliers se il meismes ne scet lordre de chevallerie: car desordonné chevallier est cil quy fait chevalliers et ne luy scet monstrer lordre ne les coustumes de chevallerie.

10. Endementiers que lancien chevallier disoit ces parolles et reprenoit lescuyer quy demandoit chevallerie sans ce quil sceust quelle chose est chevallerie, lescuyer respondit au chevallier:—Sire, sil vous vient à plaisir, ie vous prie que vous me dictes lordre de chevallerie, car il me samble bien que laprendroie, pour le grant desir que iay, et ensuivray bien selon mon pouoir la regle et ordre de chevallerie sil vous plaist la me apprendre.

11. —Amis, dist lancien chevallier, la regle et ordre de chevallerie est escripte en ce livret que ie tien, ouquel ie lis aulcunes fois pour ce quil me face ramembrer la grace et la bonté que Dieu ma faitte en ce monde à cause que ie honnouroye et maintenoye de tout mon pouoir lordre de chevallerie. Car tout ainsy comme chevallerie donne au

chevallier tout ce quil luy appartient, aussy le chevallier doit donner toutes ses forces à honnourer chevallerie.

12. Lors bailla le chevallier à lescuyer le livret, et quant il eut leu dedens il entendy que le chevallier seul entre mile personnes estoit esleu à avoir plus noble office que tous les mile et eut entendue la regle et orde de chevallerie, adonc pensa ung petit et dist:—Ha a Dieu *(sic)* benoit soyez vous quy me avez amené en temps et en lieu que iay congnoissance de chevallerie, laquelle iavoye long temps desirée, sans ce que ie sceusse la noblesse de son ordre ne lhonneur en quoy Dieu a mis tous ceulz quy sont en lordre de chevallerie.

13. Lancien chevallier dist à lescuier *(sic)*: — Beau doulz filz, ie ne puis longuement vivre, car ie suy moult viel, et pour ce, cestuy livre cy quy est fait pour recouvrer la devotion, loyaulté et ordonnement que chevallier doibt avoir en tenir son ordre, vous prenderez et porterez à la court où vous alez, et le moustrerez à tous ceulz quy vouldront estre fais chevalliers nouveaulx, et le gardez si chierement que vous amez lordre de chevallerie. Et quant vous serez adoubé à nouvel chevallier et vous retournerez en vostre terre, passez par ce lieu et me sçachiez à dire lesquelz seront fais chevalliers nouveaulz et nauront esté obeyssans à lordre de chevallerie et à sa doctrine.

14. Lors donna le chevallier sa benediction à lescuyer, lequel print congié du chevallier et emporta le livre moult devotement; puis monta sur son cheval et sen ala isnellement à la court. Quant lescuyer fut venu à la court, moult sagement et ordonneement se presenta au Roy; puis luy monstra le livret que lancien chevallier luy avoit baillié,[1] ouquel estoit escripte la doctrine de lordre de chevallerie: si offry que tout noble homme quy desiroit à recevoir lordre de chevallerie et icelle deuement sçavoir, pourroit avoir copie du dit livre, adfin que aulcunes foiz regardast les poins quy appartiennent à chevallier et sur iceulz enseignemens riglast sa vie et son affaire.

1. La copia del m.s. diu *bailliet.*

¶ II. *Icy parle du commencement de lordre de Chevallerie.*

QUANT charité, loyaulté, iustice et verité defaillirent au monde, alors commença cruaulté, desloyaulté, iniure et faulseté. Et pour ce fut erreur et troublement au monde ouquel Dieu a creé lhomme en intention que de homme soit congneu et amé, doubté, servy et honnouré.

2. Au commencement quant ou monde fut venu le mesprisement de iustice quy fort le desoloit, adfin que par tremeur retournast en lestat en quoy il souloit estre, tout le peuple fut divisé par miliers, et de chascun millier fut esleu ung homme plus loyal, plus fort et de plus noble courage et mieulz enseigné que tous les autres.

3. En aprez on encercha quelle beste estoit plus convenable, plus belle, plus puissant, plus courant et plus abille à servir homme. Sy fut trouvé que le cheval estoit la plus noble beste et plus convenable. Et pour ce que entre toutes les bestes le cheval fut esleu et donné à lhomme esleu entre mille hommes, pour ce fut iceluy homme appellé chevallier.

4. Quant au plus noble homme fut donnée la plus noble beste, il couvint quon esleust de toutes les armeures celles quy plus nobles et plus convenables estoient à bataillier et deffendre homme de mort, et celles armeures furent données et apropriées à chevallier. Donques quiconque veult entrer en lordre de chevallerie, il luy couvient penser au noble commencement de chevallerie, et couvient que la noblesse de son courage et de ses bonnes coustumes se concordent au commencement de chevallerie et à sa doctrine; car se ainsy nestoit, il luy seroit contraire. Et pour ce nest pas chose convenable que lorde de chevallerie reçoive ses ennemis en honneur ne ceulz quy sont contraires à ses commencemens, comme amour et tremeur contre hayne et mesprisement.

5. Et pour ce couvint il que le chevallier par noblesse

de courage et de bonnes coustumes et par lhonneur tant grant et tant hault quy luy est fait par election et par le cheval et par les armes, fust amé et doubté de la gent, et que par amour recouvrast charité et enseignement, et par tremeur recouvrast verité et iustice.

6. De tant que lhomme a plus de sens et dentendement et est de plus forte nature que femme, de tant peut il estre meilleur que femme. Car sil nestoit aussy puissant et different à estre meilleur que la femme, il sensieuroit que bonté et force de nature fussent contraires à bonté de courage et à bonnes euvres. Donques ainsy comme lhomme par sa nature est plus appareillié à avoir force de courage et estre meilleur que femme, aussy est homme plus ou autant enclin à estre vicieux que femme; car sil nestoit ainsy, il ne seroit pas digne quil eust greigneur merite destre bon plus que femme.

7. Gardes toy, escuyer quy veulz entrer en lordre de chevallerie, que tu feras: car se tu es chevallier, tu reçois lhonneur et servitude quil couvient avoir aux amis de chevallerie. Car dautant comme tu as plus noble commencement et plus dhonneur, de tant es tu plus serf et obligié à estre bon et agreable à Dieu et à la gent. E se tu es maulvais, tu es contraire à chevallerie et ennemy à ses commandemens et honneurs.

8. Tant est haulte et noble lordre de chevallerie, quil ne souffist pas quon feist chevallier du plus noble ne quon luy donnast la plus noble beste ne les plus nobles armeures et les meilleures tant seullement; ains convenist et fault quon le face seigneur de maintz hommes; car en seignourie a moult de noblesse et en servitude a grant subiection. Donques se tu prens lordre de chevallerie et es vil homme et mauvais, tu fais grant iniure à tous tes subgets et compaignons quy sont bons: car par la vilité en quoy tu es se tu es maulvais, devrois tu estre soubmis à serf; et par la noblesse des chevalliers quy sont bons est indigne chose que tu soyes appellé chevallier.

9. Election ne cheval, armes ne seignourie ne souffissent pas encores à la haulte honneur quy assiert à chevallier, aincois couvient quon luy donne escuier et garçon quy le servent et prengnent garde de ses chevaulz. Et couvient que la menue gent laboure la terre pour apporter fruits et biens dont les chevalliers ayent leur vie et leurs bestes: et

que le chevallier se repose et soit à seiour selon sa noblesse et se deporte sur son cheval ou à chasser ou en aultre maniere selon ce quil vouldra, et ait aise et delict des choses dont ses hommes ont paine et traveil.

10. Les clercs ont paine et traveil destudier en science et doctrine comment ilz puissent et sçachent congnoistre et amer Dieu et ses euvres, adfin quilz donnent doctrine à la gent laye et bestial, par bon exemple de congnoistre, amer, servir et honnourer Dieu nostre Seigneur. Car pour ce quilz sçachent faire ordonneement ces choses, suivent ils les escoles. Donques ainsy comme les clercs par honneste vie, par science acquise et par bon exemple ont ordre et office à incliner les gens à devotion et bonne vie, tout ainsy les chevalliers par noblesse de courage et par force darmes maintiennent lordene de chevallerie, adfin quilz inclinent le menu peuple à tremeur par quoy ilz doubtent faire tort les ungs aux aultres.

11. La science et lescole de lordre de chevallerie est que le chevallier face son filz aprendre[1] à chevaulchier en sa ionesse; car sil ne laprent en sa ionesse, ia ne laprendra bien en sa viellesse. Et couvient que le filz[2] de chevallier tandis quil est escuyer se sçache prendre garde de cheval et fault quil serve avant et soit aincois subget que seigneur, car autrement ne congnoisteroit il pas la noblesse de la seignourie quant il seroit chevallier.

12. Et ainsy comme lhomme quy veult estre cousturier ou charpentier couvient quil soit mis soubz maistre en sa ionesse, tout ainsy couvient il que tout noble homme quy ayme ordre de chevallerie et veult estre chevallier ait premierement maistre quy soit chevallier. Car ainsy comme desconvenable chose seroit à lhomme quy vouldroit estre cousturier de laprendre dung charpentier ou daultre, ainsy seroit desconvenable chose que lescuyer aprenist lordre de chevallerie daultre homme que le chevallier.

13. Tant est haulte et honnourée lordre de chevallerie, quil ne souffist pas à lescuyer tant seullement aprendre à penser du cheval et à servir chevallier en alant avec luy aux tournois et battailles; ains seroit besoing quon tenist escole de lordre de chevallerie et que la science en fust escripte en livres et que lart en fust monstrée et leue en telle maniere quon list les autres sciences, et que les filz des chevalliers

1. En el m.s. *aprenre.*—2. Ibid. *Et comment le filz.*

aprenissent premierement la science quy apartient à chevallerie, et en aprez fussent escuyers et chevaulchassent par diverses terres avec les chevalliers.

14. Se erreur ne fust es clercs et es chevalliers, apaines fust en autres gens; car par les clercs ilz eussent amour et devotion à Dieu, et par les chevalliers doubtassent à faire tort, trayson et barat lung à lautre. Donques puis que les clercs ont maistre et doctrine et vont aux escoles pour aprendre, et tant sont de sciences quy sont escriptes et ordonnées en doctrine, grant tort est fait à lordre de chevallerie de ce que delle nest une science escripte et leute en escoles, ainsy comme les aultres sciences. Et pour ce, quy ce livre a fait supplie au Roy et à toute la gentille compaignie des nobles chevalliers quy en ceste court sont assamblez à lhonneur de chevallerie, que du tort quy est fait à la ditte ordre luy soit rendue amende et satisfation.

¶ III. *De loffice quy appartient à chevallier.*

OFFICE de chevallier est la fin et intention pour quoy fut commencée lordre de chevallerie. Donques se le chevallier ne use de son office, il est contraire à son ordre et au dessusdis commencemens de chevallerie: pour laquelle contrarieté il nest pas vray chevallier, ia soit ce quil en porte le nom; car tel chevallier est trop plus vil que le fevre ou le charpentier qui font leur office selon ce quilz ont apris.

2. Office de chevallier est maintenir et deffendre la sainte foy catholique, pour laquelle Dieu le Pere envoya son filz en ce monde pour prendre char humaine en la glorieuse vierge Marie; et pour honnourer et multiplier la foy soustint en ce monde moult de despitz et de travaulz et angoisseuse mort. Donques ainsy comme nostre seigneur Dieu a eslut les clercs pour maintenir la sainte foy catholique avec escriptures et raisons contre les mescreans, ainsy il a eslut chevalliers adfin que par force darmes ilz vainc-

quent et surmontent les mescreans quy iournelement font leur pouoir de destruire sainte Eglise et la crestienneté. Et telz chevalliers quy ainsy deffendent la foy catholique Dieu les tient pour ses amis honnourez en ce siecle et en lautre, quant ainsy gardent et maintiennent la foy par laquelle nous attendons estre sauvez.

3. Chevallier quy a foy et ne use de foy et est contraire à ceulz quy maintiennent la foy, est ainsy comme entendement à quy Dieu a donné raison et use du contraire. Donques quy a foy et est contraire à foy et veut estre saulve, fait contre soy meismes, car son vouloir se concorde à la mescreance quy est contraire à foy et la salvation de lame; par laquelle mescreance lhomme est iugié et condempné en tourmens infinits et pardurables.

4. Pluiseurs sont les offices que Dieu a donnez en ce monde adfin que dhomme soit servy et honnouré; mais les plus nobles et plus honnourez offices quy soient, sont offices de clercs et de chevalliers. Et pour ce, la greigneur amistié quy soit en ce monde devroit estre entre clercs et chevalliers. Donques ainsy comme clercs ne sont pas ordonnez de clergie quy soit contre lordre de chevallerie, aussy chevalliers ne maintiennent pas lordre de chevallerie quy soit contraire et desobeissant aux clercs quy sont obligiez à amer lordre de chevallerie.

5. Ordre nest pas donnée à homme pour ce quil ayme son ordre seullement, ains doit amer les autres ordres; car amer une ordre et hayr les autres ordres nest pas amer ordre, pour ce que Dieu na donné nul ordre contraire à autre ordre. Donques ainsy comme le religieux quy aime tant son ordre quil est ennemi dautre ordre nensuit pas la rigle de son ordre, aussy le chevallier nensuit pas loffice de chevallerie quy tant ayme et prise son ordre quil mesprise et hait autre ordre. Car se chevallier amoit ordre de chevallerie et destruisoit et heoit autre ordre, il se ensuivroit que ordre fust contraire à Dieu: laquelle chose ne peut estre, comme il ait establi ordre.

6. Tant est noble chose office de chevallier, que chascun chevallier devroit estre seigneur et gouverneur de grant terre; mais tant sont de chevalliers, que la terre ne pourroit souffire. A signifier que un Dieu est seigneur[1] de toutes

1. M.s. *souffire à signifier que ung deut estre seigneur.*

choses, Empereur doit estre chevallier et seigneur de tous chevalliers; mais pour ce que lempereur seul ne pourroit tous chevalliers gouverner, il couvient quil ait dessoubs soy roix quy soient chevalliers, pour ce quilz luy aydent à maintenir lordre de chevallerie. Et les roix doivent avoir dessoubz eulz contes, viscontes, ducz, princes et vavassours: et par dessoubz ces barons doivent estre chevalliers dung escu, lesquelz se doivent gouverner selon lordonnance des barons dessus nommez quy sont en lordre de chevallerie es haulz degrez constituez.

7. A demonstrer lexcellente seignourie, pouoir et sagesse de nostre seigneur Ihesucrist quy est un seul Dieu en trinité et scet et peut toutes choses gouverner, ne fust pas chose convenable que ung chevallier seul peust faire ung chevallier ne tenir seul la seignourie et gouverner toutes les gens du monde. Et pour ce, à gouverner toutes les gens qui sont au monde a Dieu voulu quilz soyent plusieurs chevalliers, desquelz il soit gouverneur seul, si comme il est dit au commencement. Et donques roix et princes quy font prevostz et baillifs dautres personnes que de chevalliers, font tout le contraire de loffice de chevallerie: car chevallier est plus digne davoir seignourie sur le peuple que nul aultre homme, et par lhonneur de son office luy doit estre fait plus grant honneur que à autre homme quy na pas si honnourable office. Et par lhonneur quil reçoit de son ordre, a noblesse de cuer; et par noblesse de courage se encline moins et plus à tard à tricherie, mauvaistié et à vilains fais que autre homme.

8. Office de chevallier est maintenir et deffendre son seigneur terrien: car roy, prince ne hault baron na pouoir de maintenir droitture sur ses hommes, sans ayde. Donques se aulcun fait contre le commandement de son roy ou de son prince, il couvient que les chevalliers aydent à leur roy ou prince, quy est ung homme seul comme ung autre. Et pour ce, le mauvais chevallier quy plustost ayde à ung homme du peuple que à son seigneur ou quy veult dessaisir son seigneur de la seignourie quil doit avoir sur luy, il nensuit pas loffice par lequel il est appelé chevallier.

9. Par les chevalliers doit estre iustice maintenue et gardée; car ainsy comme les iuges ont office de iugier, ainsy ont les chevalliers office de les garder de iniure et de

violence en exerçant[1] le fait de iustice. Sil pouoit estre que chevallerie et clergie sassamblassent en telle maniere que chevalliers fussent lettrez, si que par science fussent convenables à estre iuges, nul aultre office ne seroit convenable à estre iuge comme chevallerie: car celuy par quy iustice peut mieulz estre tenue, est plus convenable à estre iuge que nul aultre homme; mais quil fust pourveu de science, comme dit est.

10. Chevalliers doivent prendre destriers, iouster et aler aux tournoyemens, tenir tables rondes, chasser aux cerfs, aux porcs senglers, aux lievres, aux connins et autres saulvagines. Ces choses sont office de chevallier; car par faire ce, ils se excercitent aux armes et se acoustument à maintenir chevallerie. Donques mesprisier et delaissier la coustume et usage de ce pourquoy chevallier est plus appareillié de faire son office, est mesprisier lordre de chevallerie.

11. Et ainsy comme toutes ces choses appartiennent au chevallier quant au corps, aussy iustice, sagesse, charité, loyaulté, verité, humilité, force, esperance et isnelleté et les autres vertus samblables appartiennent au chevallier quant à lame. Et pour ce, le chevallier quy use des choses appartenans à lordre de chevallerie quant au corps et laisse les vertus quy appartiennent à lame, nest mye amy de lordre de chevallerie. Car se ainsy estoit quil feist separation des vertus dessus dittes, disant quil nappartient pas que les vertus de lame et celles du corps touchant lordre de chevallerie fussent ambedeux, il signifieroit que le corps et chevallerie sont contraires: quy est apertement faulz, car en nulle maniere ne sont contraires à lame ne à ses vertus.

12. Office de chevallier est de maintenir terre, car par le tremeur que chascun du peuple a des chevalliers, ils labourent les terres pour paour destre destruitz. Et par le moyen des chevalliers ils doubtent, prisent et ayment les roix quy leur ont donné pouoir dessus le peuple. Mais le maulvais chevallier quy ne ayde à son seigneur terrien et naturel contre autre prince son ennemy, est chevallier sans office et comme foy sans euvre et comme mescreance quy est contre foy. Donques se tel chevallier suivoit lordre et office de chevallerie en soy destournant de aydier à son

1. En el m.s. *excercant.*

seigneur naturel, tel chevallier et son ordre feroient grant tort au chevallier quy se combat iusques à la mort pour maintenir iustice et pour garder et deffendre son seigneur.

13. Il nest office quy souvent soit fait quy ne puist estre desfait. Car se ce que lon fait ne pouoit estre desfait, ce seroit samblable à Dieu, quy ne peut estre desfait ne destruit, car onques ne fut fait. Donques comme loffice de chevallier soit fait et ordonné de Dieu et soit maintenu par ceux quy ayment lordre de chevallerie et sont ordonnez à chevalliers, pour ce le maulvais chevallier quy nayme lordre de chevallerie, desfait chevallier en soy meisme.

14. Mais le maulvais roy ou prince quy desfait en soy meismes lordre de chevallerie, ne le desfait pas tant seullement en soy, ains le desfait es chevalliers quy luy sont subiects: lesquelz font ce quy nappartient pas de faire à bon chevallier, par le maulvais exemple de leur seigneur; si que par desloyal flaterie ilz soyent amez de luy. Et par ceste raison les mauvais princes ne sont pas tant seulement contraires à lordre de chevallerie en leurs personnes, aincois le sont quant à leurs soubmis, lesquelz desfont lordre de chevallerie. Donques se iecter ung chevallier de lordre de chevallerie est grant cruaulté et grant mauvaitié, trop plus grant deffault est den iecter pluiseurs hors.

15. Quant aulcun noble prince ou hault baron a en sa court ou en sa compaignie maulvais chevalliers, faulz et trahitres quy ne luy finent damonester quil face baratz, trahisons, maulvaistiez et extorsions à ses loyaulz subiects; et le bon prince par la force de son noble courage et par la grant amour et loyaulté quil a à chevallerie, les surmonte, vainct et destruit, pour ce que en soy meismes ne veult destruire lordre de chevallerie; moult grant force de courage et grant noblesse a en soy tel seigneur; moult est amy de chevallerie quant il prent vengance de telz ennemis quy luy veulent tollir le bien et honneur de chevallerie et corrompre son noble courage.

16. Se chevallerie fust plus en force de corps que en vertu de courage, ordre de chevallerie se concordast mieulz au corps que à lame; et sil estoit ainsy, le corps seroit plus noble que lame: mais ce est appertement faulz. Donques comme noblesse de courage ne peust estre surmontée de ung homme ne de tous les hommes quy sont, quant elle est en sa droitte force, et ung corps est legierement prins

et vaincu dung aultre, bien appert que le courage dhomme est trop plus noble que son corps. Et par telle maniere chevallier quy est en la battaille sans noblesse de courage avec son seigneur, senfuyt et lhabandonne, quant besoing seroit quil luy aydast, par lascheté de courage; pour ce que plus redoubte le tourment ou peril de son corps que de son courage et ne use mye de loffice de chevallerie ne nest serviteur ne obeissant à autres honnourer, car il fait contre lordre de chevallerie quy fut commencée par noblesse de courage.

17. Samblablement, se noblesse et vertu de courage ne appartenoit mieulz à lordre de chevallerie que retreantise de cuer et defaillance de courage, à chevallerie se concorderoient lascheté de cuer et couardie contre hardement et force de courage. Et se ainsy estoit, lascheté et couardie seroient office de chevallier, et hardiesse et force de courage desordonneroient lordre de chevallerie. Donques comme de ce le contraire soit verité, tout chevallier quy ayme chevallerie, quant moins a dayde de compaignons, moins darmes et moins á deffendre, tant plus le couvient efforcer davoir office de chevallier, de hardiesse, de fort courage et noble experience contre ceulz quy sont contraires à chevallerie. Et se il meurt pour maintenir chevallerie, adonc a il chevallerie en ce dont mieulz la peut amer et servir; car chevallerie ne maint en nul lieu tant aggreablement comme en noblesse de courage. Et nul homme ne peut plus amer ne honnourer chevallerie ne plus ne pourroit pour luy faire, que celuy quy meurt pour lamour et honneur de chevallerie.

18. Chevallerie et hardiesse ne se peuent accorder sans sens et discretion: et sil estoit ainsy que folie et ignorance se concordassent à chevallerie, sens et discretion seroient contraires à lordre de chevallerie; ce quy est impossible. Par quoy est appertement signifié à toy, chevallier quy as grant amour à lordre de chevallerie, que tout ainsy comme chevallerie par noblesse de courage te fait avoir hardement si que tu ne doubtes peril ne mort pour honnourer chevallerie, ainsy couvient il que lordre de chevallerie te face honnourer sagesse et amer, par quoy tu puisses chierir et honnourer chevallerie contre le desordonnement et defaillement de ceulz quy cuident suivre lordre de chevallerie par folie et ignorance et sans entendement.

19. Office de chevallier est de garder et deffendre femmes, vefves, orphenins et hommes mesaisiez et non puissans. Car ainsy comme raison est que les greigneurs et plus puissans aydent aux mendres, aussy est raison et coustume de lordre de chevallerie que pour ce quelle est grande, honnourée et puissant, soit en secours et ayde à ceulz quy sont dessoubz luy moins puissans et moins honnourez de luy. Donques comme il soit ainsy, faire tort et force à femmes vefves quy ont mestier dayde et desheriter orphenins quy ont mestier de gouverneur et rober et destruire le povre peuple defaillant de pouoir, et tollir à ceulz quy auroient mestier quon leur donnast, ces choses ne se peuent concorder à lordre de chevallerie, car ce sont maulvaistiez, cruaulté et tyrannie. Et le chevallier quy a en luy telz vices est contraire à loyaulté et à iustice et especialement à noblesse de chevallerie.

20. Tout ainsy comme Dieu a donné à lhomme yeulz pour veoir à ouvrer, aussy a il donné yeulz au pecheur, adfin quil en pleure ses pechiez. Et ainsy comme Dieu a donné cuer au chevallier pour ce quil soit hardy par sa noblesse, aussy doit il avoir en son cuer pitié et misericorde et que son courage soit enclin aux euvres de pitié et de misericorde, cest à sçavoir, à ceulz quy en plourant requierent aux chevalliers ayde et mercy et quy en eulz ont leur esperance. Donques chevallier quy na yeulz dont il voye les non puissans, ne na cuer ne pensée dont il puisse recorder le besoing ou meschief de la chetive gent, nest mye bon chevallier ne nest pas en la vraye ordre de chevallerie.

21. Se chevallerie quy tant est honnouré office fust de destruire et pillier les povres et non puissans et denginer et faire tort aux femmes vefves quy nont quy les deffende se Dieu et chevallerie non, bien grant et noble office est donques aydier et deffendre orphenins et femmes vefves. Donques se ce quy est maulvaistié et tricherie estoit en lordre de chevallerie quy tant est honnourable, et par maulvaistié, faulseté et trayson et cruaulté chevallerie estoit en tel honneur, moult plus forment seroit honnourée par dessus chevallerie celle ordre quy par loyaulté, courtoisie, liberalité et pitié auroit honneur.

22. Office de chevallier est davoir chastel et cheval pour garder les chemins et deffendre ceulz quy labourent les

terres. Et doivent avoir villes et citez pour tenir et garder iustice et droitture au peuple et assambler en ung lieu gens de pluiseurs mestiers quy sont necessaires à lordonnement de ce monde, pour garder et maintenir vie dhomme et de femme. Donques comme les chevalliers pour maintenir leur office soyent tant bien loez quilz en sont seigneurs de villes, chasteaulz et citez pour la gent regir et bien gouverner, ardoir villes et maisons ou bastir chasteaulz et garnir forteresses pour gaittier les chemins et desrober et destruire la gent, telz choses et samblables seroient contraires à lordre de chevallerie et à son office.[1]

23. Office de chevallier est encercher larrons, robeurs et autres maulvaises gens; car tout ainsy comme la coingnée est faitte pour coper et destruire les maulvais arbres quy ne portent fruit, aussy est estably et ordonné le chevallier pour destruire les maulvais hommes. Donques se chevallier est robeur, larron, traytre et maulvais, doit estre prins et livré à mort par les chevalliers. Donques le chevallier quy est entachié de ces maulvaises conditions, prengne et occie soy meisme, sil veult user de iustice quy appartient à son office, ainsy comme il useroit en aultres. Et se en soy ne veult user de son office et es autres en use, de ce sensuit quil ayme et excerce mieulz lordre de chevallerie es aultres que en soy. Mais pour ce quil nest pas chose convenable ne licite que homme occie soy meismes, tel chevallier maulvais et traytre doit estre prins et mis à mort par autres chevalliers. Et tout chevallier quy seuffre ou soustient en sa maison chevallier traytre et larron, ne use pas de son office en ce faisant: car sil en usoit en ceste maniere, donques feroit il contre son office quy veult que len destruise les chevalliers maulvais et traytres.

24. Se toy, chevallier, as douleur ou aucun mal en lune de tes mains, celuy mal est plus prez de ton autre main et de toy meismes que de moy ou dautre homme. Donques samblablement tout chevallier estant faulz, maulvais et trahitre, est plus prouchain de toy quy es chevallier que de moy quy ne suy pas chevallier ne de ton office, comme luy lequel tu soustiens et est tel par ton deffault. Et se celuy mal te griesve plus que à moy, pour quoy donques te excuses tu de pugnir tel homme quy est con-

1. Deficient y confós resulta en aquest passatge el sentit de la versió, confrontantla ab l' original: (pag. 219).

traire et ennemy de chevallerie? et ceulz quy ne sont pas chevalliers tu reprens ou au moins dois corriger de leurs deffaults.

25. Chevallier larron fait greigneur larrecin à la haulte honneur de chevallerie en tant comme il luy emble la haulte honneur de chevallerie sans cause, quil ne fait quant il emble deniers ou autres choses. Car embler honneur est donner vitupere et male renommée à celle chose quy est digne davoir loenge et honneur; car honneur vault mieulz sans comparoison que deniers ne or ne argent. Premierement, par ce que dit est, cest plusgrant faulte dembler chevallerie que deniers ne autres choses quy ne sont pas chevallerie. Car se du contraire estoit, il sensuivroit que deniers et telz choses vauldroient mieulz que honneur.

26. Secondement, se aulcun trayteur quy occist son seigneur ou gist avec sa femme ou lui trayst son chastel est nommé chevallier, quel nom aura lhomme quy, pour honneur et son seigneur deffendre, meurt en fait darmes? Tiercement, se chevallier traytre est porté *(?)* de son mesfait, quel deffault pourra il donques faire, de quoy il soit prins ne pugny, puis que son seigneur ne le pugnist de trayson? Et se le seigneur ne maintient lordre de chevallerie en son chevallier trayteur, en quoy le maintendra il? Et seigneur quy ne destruit son trayteur, que destruira il? Et tout seigneur quy ne prent vengance de son trahiteur, pourquoy est il seigneur ne homme de nulle valeur et puissance?

27. Office de chevallier loyal est dappeller trahitre en champ et se combatre à luy. Et office de chevallier trahitre est renoyer et soy escondire de ce quon lappelle de combatre en champ à loyal chevallier. Ces deux offices sont bien contraires lung de lautre; car tant est maulvais le courage du chevallier trayteur, quil ne peut vaincre ne surmonter le noble courage du bon chevallier, combien que par oultrecuidance le cuide aulcunesfois vaincre en combatant; mais le loyal chevallier quy se combat pour droit, ne peut estre surmonté. Car se le bon chevallier amy de chevallerie estoit vaincu, ce seroit grant pechié et contre lhonneur de chevallerie.

28. Se rober et tollir fust office de chevallier, donner seroit contraire à lordre de chevallerie. Et se donner appartenoit à aulcun autre office, combien de valeur auroit homme quy maintendroit office de donner? Et se donner les

choses tollues appartenoit à chevallerie, à quy apartendroit icelles faire rendre et restablir? Et se chevallier tolloit à la bonne gent ce que Dieu leur donne et les vouloit retenir comme sa possession, quelle chose rendroit aux bonnes gens leur droit?

29. Petit scet et garde mal cil quy commande ses brebis en la garde du loup familleux; et quy sa belle femme met en garde du ieune chevallier trahiteux, et quy son fort chastel baille à garder au chevallier aver et convoiteux. Et se tel homme quy ainsy ses choses baille folement à garder, comment sçauroit il bien garder les autres?

30. Est il aulcun chevallier quy ne recouvrast voulentiers son chastel, de celuy à quy il la commandé à garder? Est il nul chevallier quy voulentiers ne gardast sa femme du chevallier trahiteux? Aussy nest il nul chevallier convoiteux et trahiteux quy ia se fainde de rober. Certainement nulz telz chevalliers maulvais ne peuent estre ramenez ne radreciez à lordre de chevallerie.

31. Tenir son harnois bel et gent, et bien sçavoir prendre garde de son cheval, est office de chevallier: cest à dire que le chevallier doit bien sçavoir faire comme bon maistre ces choses, adfin que ceulz quil a commis à ce faire il sçache reprendre de leurs deffaultes. Et se metre en non chaloir son harnois et son cheval estoit office de chevallier, il sensuiroit que ce que est et que non est fust office de chevallier, comme estre et non estre, quy sont choses appertement contraires. Se soy jouer et laissier perdre son harnois et gaster son cheval est office de chevallier, quelle chose est ce donques chevallier sans harnois et sans cheval, ne pour quoy est il appelé chevallier?

32. Commandement est en nostre loy que nulz crestiens ne soient pariures ne ne facent faulz sermens; mais se estre pariure et faire faulz sermens nestoit contre lordre de chevallerie, où seroit donné lhonneur de chevallerie ne quel seroit son office? Et se Dieu et chevallerie se concordent, il couvient que iurer faulz serment ne soit pas en ceulz quy maintiennent lordre de chevallerie.

33. Se iustice et luxure se concordoient, chevallerie quy se concorde à iustice se concorderoit à luxure. Et se chevallerie et luxure se concordoient, chasteté quy est contraire à luxure seroit contre lhonneur de chevallerie. Et sil estoit ainsy, par ensuivir luxure chevalliers honnoureroient

et maintendroient lordre de chevallerie. Et se iustice et luxure sont contraires et chevallier soit fait pour maintenir iustice, donques chevallier luxurieux est contraire à lordre de chevallerie. Puis que ainsy est, donques ne devons tant pugnir ce vice de luxure en nul ordre comme en lordre de chevallerie, pour ce quil fait le chevallier si different à son ordre et à son office.

34. Samblablement se iustice et humilité sont contraires, chevallerie quy se concorde à iustice seroit contraire à humilité. Et donques, se chevallier en tant comme il est orgueilleux maintient lordre de chevallerie, autre chevallerie estoit celle quy fut commencée par iustice, pour maintenir les hommes en humilité contre les orgueilleux et iniurieux. Et sil estoit ainsy, les chevalliers quy orendroit sont, ne seroient en celuy ordre en quoy estoient les premiers chevalliers. Et se les chevalliers quy sont ou temps present orgueilleux et iniurieux maintiennent chevallerie par orgueil et maulvaistié, et orgueil et maulvaistié ne soient reputez pour vice, où sont donques iustice et humilité, en quoy sont ilz ne de quoy servent ilz, quy sont deux vertus concordans de Dieu données?

35. Se iustice et paix estoient contraires, chevallerie quy se concorde à iustice seroit contraire à paix. Et se ainsy estoit, chevalliers quy sont ennemis de paix et ayment guerres et tribulations, pilleries, larrecins et toutes manieres de maulvaistiez faittes ou monde, maintendroient en telle maniere lordre de chevallerie. Et ceulz quy pacifient et tiennent en paix les bonnes gens et fuyent les maulvaistiez du monde, seroient maulvais chevalliers et contraires à chevallerie. Mais le hault empereur Dieu, nostre benoit createur quy tout scet, voit et congnoist, scet bien quil est du contraire et autrement, car les iniurieux sont totalement contraires à chevallerie et à son ordre. Se tu me demandes se les premiers chevalliers quy se concordoient à iustice et paix ne pacifioient les hommes par iustice et par force darmes, ie te respons que sy. Car tout ainsy comme ou temps que chevallerie commença, office de chevallier estoit pacifier les hommes par iustice, aussy estoit office de chevallier pacifier et accorder la gent par force darmes en leur donnant tremeur. Et se les chevalliers iniurieux desirans guerres et pilleries quy sont à present maintiennent lordre de chevallerie, quy sont ceulz quy la

gent accorderont et pacifieront, selon lestatu et office des premiers chevalliers?

36. En maintes manieres doit et peut chevallier user de loffice de chevallerie; mais pour ce que nous avons à parler de moult de choses, nous en passons au plus brief que nous pouons. Et meismement, comme à la requeste du tresloyal escuyer, loyal, veritable et bien enseignié en toute courtoisie et honneur quy ia longuement a desiré la rigle et ordre de chevallerie, ayons commencé ce livre pour lamour de luy et de son desir et voulenté accomplir, avons proposé de parler briefment en ce livre, pour ce que briefment doit estre adoubé et fait chevallier nouvel.

¶ IV. *De lexamen de lescuyer quy veult entrer en lordre de Chevallerie.*

A examiner lescuyer quy veult entrer en lordre de chevallerie appartient bien et luy couvient ung examinateur quy soit chevallier: et aprez Dieu, quil ayme sur toutes choses lordre de chevallerie. Car pluiseurs chevalliers sont quy ayment mieulz grant nombre de chevalliers, ia soient ilz maulvais, que petit nombre de bons chevalliers. Et non obstant chevallerie na point desgard à multitude de nombre, aincois ayme noblesse de courage et de bons enseignemens dont avons dessus parlé. Pour ce, se lexaminateur ayme plus multitude de chevalliers que noblesse de courage, il nest pas digne destre examinateur; mais seroit mestier que on lexaminast et reprenist du tort quil fait à la haulte honneur de chevallerie.

2. Premierement il couvient demander à lescuyer quy veult estre chevallier sil ayme et doubte Dieu. Car sans amer et doubter Dieu nul homme nest digne dentrer en lordre de chevallerie: et tremeur fait; doubter les deffaultz de quoy chevallerie prent deshonneur. Donques quant il advient que lescuyer quy na pas amé ne doubté Dieu est

fait chevallier, il prent honneur en recepvant chevallerie, et reçoit deshonneur entant quil la reçoit sans craindre et amer Dieu, de quy est honnourée chevallerie. Pour ce, escuyer sans amour et tremeur nest pas digne destre chevallier.

3. Tout ainsy comme chevallier sans cheval ne saccorde pas à loffice de chevallier, ainsy escuyer sans noblesse de courage ne saccorde pas à lordre de chevallerie. Donques se lescuyer a vil courage et veult estre chevallier et veult destruire lordre de chevallerie que il demande, pour quoy donques demande il ordre quil naime, laquelle il bee *(sic)* à destruire par sa maulvaise et desloyale nature? Et celuy quy escuyer de vil courage fait chevallier par faveur ou autrement, pourtant quil le sçache estre tel, fait contre son ordre et en charge sa conscience.

4. Ne quiers pas noblesse de courage en la bouche; car toute bouche ne dist pas verité. Ne la quiers pas es honnourables vestemens; car dessoubz maint bel habit a souvent vil courage failly et plain de maulvaistié. Ne la quiers pas en cheval, car il ne te peut respondre. Ne la quiers pas en beaulz harnois et riches garnemens, car dedens beau harnois est souvent maulvais cuer et couard. Donques se tu veulz trouver noblesse de courage, il te couvient la demander à foy, esperance, iustice, charité, force, attrempance, à loyaulté et aux autres vertus. Car en celles est noblesse de courage et par celles se deffent le noble cuer du chevallier. de maulvaistié, de tricherie et des ennemis de chevallerie.

5. Aage convenable se assiert à nouvel chevallier. Car se lescuyer quy veult estre chevallier est trop ieune, il nest pas digne de lestre, pour ce quil ne peut sçavoir les choses que lescuyer doit sçavoir avant quil soit chevallier. Et sil estoit fait chevallier en son enfance, il ne pourroit ia ramembrer tout ce quil promet à lordre de chevallerie, quant besoing seroit quil le ramembrast. Et se lescuyer est viel avant quil soit chevallier et veult estre fait chevallier, il fait vilennie et iniure à chevallerie quy est maintenue par fors hommes et combatans et est avilée par hommes lasches et faillis de cuer, vaincus et fuyans.

6. Tout ainsy comme vertu et mesure demeurent ou mylieu des deux extremitez, et leur contraire, cest à sçavoir orgueil et vice demeurent es deux extremitez, ainsy cheval-

lerie maint et demeure en laage quy appartient à chevallier. Car se ainsy nestoit, il sensuivroit que contrarieté fust entre mesure et chevallerie. Et se elle y estoit, vertu et chevallerie seroient contraires. Et se elles sont contraires en toy, escuyer quy es lasche ou tardif destre chevallier, pour quoy veulz tu estre en lordre de chevallerie?

7. Se par beaulté de façon ou par beau corps et grant et bien atourné ou par beaulz cheveulz ou par beau regard ou par tenir le miroir en sa main ou par autres iolivetez devroit estre escuyer adoubé chevallier, de beaulz filz de vilains et de belles femmes de petit lignage bas et vil pourroies tu faire chevalliers. Et se tu le faisoies, ton honnouré lignage deshonnoureroies et mespriseroies, et lhonneur que Dieu a donné à lhomme greigneur que à femme tu feroies mendre et le mettroies à vilité. Et par tel mesprisement avileroies et mespriseroies lordre de chevallerie, en tant que par droitture nul vilain de cuer ne doit venir ne estre mis en la treshaulte honneur et ordre de chevallerie.

8. Parage et chevallerie se concordent, car parage nest autre chose mais que honneur ancienne acoustumée. Et chevallerie est orde et rigle quy tient depuis le temps quelle fut commencée iusques à cest heure. Et pour ce que parage et chevallerie se concordent, se tu fais chevallier homme quy ne soit de parage, tu fais parage et chevallerie estre contraires. Et par ceste meisme raison, tel homme que tu fais chevallier est contre parage et chevallerie. Et sil est fait chevallier encontre chevallerie, en quoy est donques chevallerie?

9. Avant que tu puisses mettre homme indigne destre fait chevallier en lordre de chevallerie par force, il couvient que tu ayes tant de pouoir que de la devant dicte ordre de chevallerie tu puisses par force traire et bouter hors, celuy quy par chevallerie a tant de vertu que tu ne luy puisses tollir son courage ne son honneur, par le parage quy est convenable à chevallerie. Donques ne peus tu tant avoir de pouoir que tu faces chevallier homme de vil lignage.

10. Autant est honnourée nature es arbres et es bestes comme es hommes, tant que a nature corporelle. Mais la noblesse de lame raisonnable quy tant seullement participe au cuer dhomme, pour ce nature a trop plus grant vertu en corps humain que en corps bestial; pour ce donques lordre de chevallerie consent par tres nobles coustumes et

fais et par noblesse de prince quelle puist avoir en chevallerie aucun homme de nouvel lignage honnourable et gentil. Et se ainsy nestoit, il sensuivroit que chevallerie se convenist mieulz à nature de corps que à vertu de lame. Et ce est faulz, car mieulz se commet à lame que au corps noblesse de courage quy assiert à chevallerie.

11. A examiner escuyer quy veult estre chevallier, couvient demander et enquerre de ses coustumes et manieres. Car se maulvaises meurs sont occasion par quoy les maulvais chevalliers sont boutez hors de lordre de chevallerie, desconvenable chose est que maulvais escuyer soit fait chevallier et quil entre en ordre dont il le couviengne issir par maulvais faiz ne par desconvenables coustumes.

12. Se chevallerie tant seullement par force ou valeur fust que tous les amis du chevallier deshonnouré gettast de son ordre; et se chevallerie ne recevoit en son ordre ceulz quy ont valleur et ayment et maintiennent honnesteté, il sensuivroit que chevallerie se peust destruire en vilité et ne se peust refaire et restorer en noblesse; et ce est faulz. Et pour ce, toy chevallier quy examines escuyer, es obligié plus forment à encerchier noblesse et valeur en escuyer que en nulle autre personne.

13. Toy chevallier quy as office dexaminer le escuyer quy veult entrer en lordre de chevallerie, tu dois sçavoir par quelle intention lescuyer a voulenté destre chevallier et sil ayme chevallerie pour estre riche ou pour seiourner ou pour estre honnouré sans ce quil face honneur à chevallerie ne à ceulz quy lhonneurent: sil a ceste intention, il ayme et desire le deshonneur de chevallerie; pour quoy il est indigne que par le moyen de chevallerie il ait richesse, honneur ne nul bien.

14. Tout ainsy comme intention se faulse et define es clercs avecques symonie par quoy ilz sont esluz à estre prelatz, aussy maulvais escuyer faulse et define son vouloir et son intention quant il veult estre chevallier contre lordre de chevallerie. Et se clerc quy a symonnie en tout ce quil fait est contre sa prelation, aussy escuyer quy a faulse intention à loffice de chevallerie, tout ce quil fait est contre lordre de chevallerie.

15. A escuyer quy desire chevallerie couvient sçavoir les grans charges et perilz quy sont appareilliez à ceulz quy chevallerie veulent avoir et maintenir. Car le chevallier

doit plus doubter le blasme de la gent et son deshonneur, quil ne fait le peril de mort. Et vergongne doit donner greigneur passion à son courage que faim ne soif ne froit ne chault. Et pour ce, tous les perilz doivent estre denonciez à lescuyer et remonstrez, avant quil soit fait chevallier.

16. Chevallerie ne peut estre maintenue sans harnois quy appartient à chevallier et à son office. Pour tant, escuier sans harnois et quy na tant de richesse quil en puisse chevallerie entretenir, ne doit pas estre chevallier ne desirer à lestre: car par defaulte de richesse default harnois, et par defaillement de harnois et de richesse, le maulvais chevallier devient maulvais, faulz et trahitre, et a moult dautres vices qui contraires sont à chevallerie.

17. Homme contrait, trop gros ou trop gras ou quy a aulcune maulvaise disposition en son corps par quoy il ne puisse user de lhonneur de chevallerie, nest pas souffisant à estre chevallier. Car vilaine chose seroit à lordre de chevallerie selle recevoit homme pour porter armes quy fust entesc, corrompu ou non puissant. Tant est haulte et noble chevallerie en son honneur, que escuyer mehaigne de aulcun membre, combien quil soit riche et nez de noble lignage, si nest il pas digne destre receu en lordre de chevallerie.

18. En aprez doit on enquerir et demander de lescuyer quy demande chevallerie, sil fist onques faulseté ou tricherie quy soit contre lordre de chevallerie. Car tel fait peut il avoir commis et tant petit pourroit prisier le delit, quil ne seroit pas digne que chevallerie le receust en son ordre ne quelle le feist compaignon de ceulz quy droitturierement maintiennent lordre de chevallerie.

19. Se escuyer a vaine gloire de ce quil fait, nest pas digne destre chevallier. Car vaine glorie est vice quy destruit et aneantist les merites et guerdons du benefice de chevallerie. Escuyer blandisseur ou flateur se discorde doffice de chevallier; car lhomme flateur a intention corrompue, par laquelle corruption est destruite la noblesse quy appartient à chevallier.

20. Orgueilleux escuyer mal enseignié, de vilaines parolles, de maulvais courage ou de vilain cuer, menteux, desloyal, paresceux, ireux, luxurieux, yvrogne, glout, pariure ou quy est entachié daultres vices samblables, ne se accorde pas à lordre de chevallerie. Donques se chevallerie

pouoit recevoir ceulz quy sont contre son ordre, il sensuivroit quen chevallerie ordonnance et desordonnance fussent une meisme chose; mais non est: pour ce doit estre examiné diligamment tout escuyer, avant quil soit fait chevallier.

¶ V. *En quelle maniere doit escuyer recevoir lordre de Chevallerie.*

Au commencement que lescuier doit entrer en lordre de chevallerie, il couvient quil se confesse des defaultz quil a fais contre Dieu, et doit recevoir chevallerie en intention que en celle serve et honneure nostre seigneur Ihesucrist; et sil est net de pechié, il doit son Saulveur recepvoir.

2. A faire chevalliers il couvient que ce soit à une des grans festes annueles sicomme Noel, Pasques, Penthecouste et autres telz iours solempnelz, adfin que pour lhonneur de la feste se assamblent en ce lieu maintz hommes pour veoir lescuyer adouber chevallier. Et doit on priier Dieu quil donist à lescuyer sa grace par quoy il puisse dignement recepvoir lordre de chevallerie et icelle maintenir loyaulment.

3. Lescuyer doit ieuner la veille de celle feste en lhonneur du saint de quy on fait la feste, celuy iour où il doit estre receu en lordre de chevallerie: et doit aler à leglise priier Dieu, et doit la nuit veillier et estre en prieres devant le iour ouquel il doit estre adoubé chevallier; et doit oyr parolles de Dieu et touchans le fait de chevallerie. Et sil escoute adont les jongleurs et maulvais langars quy parlent de puterie et de pechié, il commence desià à deshonnourer lordre de chevallerie.

4. Lendemain de la feste où il a esté adoubé chevallier, couvient faire chanter une messe solempnelement, et doit lescuyer venir devant lautel et soy offrir au prebstre quy tient le lieu de nostre Seigneur et lordre de chevallerie. Et à lhonneur de Dieu couvient quil se oblege et soubsmette de honnourer chevallerie de tout son pouoir. En ce-

luy iour couvient faire sermon ouquel soyent racontez et declairez les .xij. articles de la sainte foy catholique, les .x. commandemens de la loy, les .vij. sacremens de Sainte Eglise: et tout ce quy appartient à nostre foy doit le escuyer diligamment escouter et entendre, et retenir toutes les choses en telle maniere quil sçache accorder loffice de chevallerie aux articles quy appartiennent à la foy.

Les chinq articles *(sic)* sont telz:

Le premier est croire en Dieu le Pere tout puissant, createur du ciel et de la terre.

Le second est croire le Filz nostre seigneur Ihesucrist racheteur de lhumain lignage quy estoit jugié aux paines denfer par le pechié de Adam nostre premier pere.

Le tiers est croire le benoit Saint Esprit procedant du Pere et du Filz: croire que ce sont trois personnes en une seulle deité, et ce est la glorieuse Sainte Trinité que tout bon crestien doit croire.

Le quart est croire la beneurée societé ou compaignie des glorieux sains et saintes que Dieu a glorifiez en son saint paradis.

Le .v.e est croire nostre mere Sainte Eglise que Dieu a ordonné pour voye et chemin de nostre saulvement. Et ces .v. articles appartiennent à la deité. Les .vij. autres appartiennent à lhumanité.

Dont le premier est croire que le Fil de Dieu fut conceu du Saint Esprit en la glorieuse vierge Marie, quant le saint archangele Gabriel luy annonça en disant *Ave Maria gratia plena, dominus tecum.*

Le second est croire que Ihesucrist soit né de la glorieuse vierge Marie.

Le .iij.e est croire quil ait estre *(sic)* crucifié et mort soubs Ponce Pylate pour nous saulver.

Le .iiij.e est croire que son ame devala en enfer pour delivrer ses amis, cestasçavoir Adam, Abraham et les autres sains patriarches et prophetes quy creoient le saint advenement de Ihesucrist le fil de Dieu.

Le .v.e est croire que Ihesucrist soit resuscité de mort à vie.

Le .vj.e est croire que Ihesucrist monta ou ciel le iour de lascension et siet à la dextre de Dieu son pere tout puissant.

Le .vij.e est croire que Ihesucrist vendra au iour du iugement, quant tous seront resuscitez en char et en os,

bons et maulvais, et rendra au bons ioye pardurable ou royaulme du ciel que son pere leur a preparé. Aux maulvais donnera sentence de dampnation eternele. Ainsy aura chascun son loyer, selon ce quil aura deservy en ce monde transitoire. Ces .xij. articles ensamble couvient croire, quy sont vrais tesmoingz de Dieu et de ses euvres quil a faittes: car sans ces articles nul homme ne se peut sauver.

6. Aprez sont les .x. commandemens que Dieu donna à Moyse sur le mont de Synay. Le premier est: Tu croiras ung seul Dieu, et celuy aymeras, serviras et honnoureras de toute ta force. Le .ij.e est: Ne soyes pariure. Le .iij.e est: Sainctifie le dimence et les festes. Le .iiij.e est: Honnoure ton pere et ta mere. Le .v.e est: Ne fais homicide ne murdre. Le .vj.e est: Ne fais point fornication. Le .vij.e est: Ne fais point larrecin. Le .viij.e est: Ne porte point faulz tesmoingnage. Le .ix.e est: Ne convoite pas la femme de ton prouchain. Le .x.e est: Ne convoite les biens daultruy. A tout chevallier fault sçavoir ces .x. commandemens, adfin que son ordre ne [soit] contraire ou desobeyssant aux commandemens que Dieu a donnez.

7. Aprez nous avons les .vij. sacremens de Sainte Eglise, cestasçavoir: Baptesme, Confirmation, le Sacrement de lautel, ordre de Prebstrise, Mariage, Penitance ou confession, et la desraine Onction. Par ces .vij. sacremens nous avons nous tous à saulver. Et chevallerie est par son ordre obligée à honnourer ces .vij. sacremens. Et pour ce appartient à tout chevallier quil sçache bien son office et les choses ausquelles il est tenu et obligié, des ce quil reçoit chevallerie.

8. De toutes ces choses dessus dictes et de ce quy appartient à chevallerie doit faire mencion le prescheur quy presche en la presence de lescuyer, et devotement doit priier Dieu quil luy donist grace que de là en avant il soit son loyal chevallier et bon serviteur.

9. Quant le prescheur a dit tout ce quy appartient à son office, adonques couvient il que le prince ou baron quy veult adouber à chevallier lescuyer, ait en soy meisme vertu et ordre de chevallerie, sicomme à lescuyer appartient quy requiert lordre et vertu de chevallerie. Et se le chevallier quy veult faire lescuyer chevallier,... [1] comment peut il

1. Sembla que hi manquen aquí algunes paraules: (cfr. l'original).

donner ce quil na pas sil nest vertueux? Tel chevallier est de pire condicion que ne sont les plantes; car elles ont pouoir de donner leur nature les unes aux autres, sans mutation, et pareillement est il des bestes.

10. Mais le faulz et maulvais chevallier quy desordonneement veult multiplier son ordre, fait tort et vilennie à chevallerie; car il veult faire ce quy nest pas convenable chose à faire. Et ce par quoy il devroit honnourer chevallerie, deffait et vitupere. Donques par le deffault de tel chevallier advient souvent que lescuyer quy de luy reçoit chevallerie, nest pas tant aydié ne maintenu de la grace de nostre Seigneur, comme sil fust adoubé dung bon et loyal chevallier.

11. Lescuyer se doit agenouillier devant lautel, et si doit lever en hault les yeulz corporelz et espirituelz, et ses mains tendre au ciel; et le chevallier luy saindre lespée, en signifiance de chasteté et de iustice. Et en signifiance de charité le chevallier doit baisier lescuyer et luy doit donner une paulmée, adfin quil soit ramembrant de ce quil promet et de la charge en quoy il est obligié et de lhonneur quil reçoit en prenant lordre de chevallerie.

12. Aprez que le chevallier espirituel, cest le prestre, et le chevallier terrien ont fait ce quy appartient à leur office quant à faire nouveau chevallier, le nouvel chevallier doit chevaulchier parmy la ville et soy monstrer devant la gent, adfin que tous sçachent quil est fait nouvel chevallier et obligié à maintenir la haulte honneur de chevallerie: et par ce, aura il en soy greigneur refrenement de mal faire. Car par la vergongne de ceulz quy saront sa chevallerie, se retardera forment de mal faire contre lordre de chevallerie.

13. A celuy iour couvient faire grant feste, de donner beaulz dons et grans mengiers, iouster et tournoyer, donner aux heraulz darmes, et faire tout ce quy appartient à chevallerie, comme il est acoustumé danciennneté. Et le prince ou baron quy a fait nouvel chevallier, doit donner au nouvel chevallier et aux autres; et le nouvel chevallier doit faire pareillement. Car quy si grant don reçoit comme est ordre de chevallier, son ordre define sil ne donne ce quil doit donner. Toutes ces choses et pluiseurs aultres, lesquelles ie ne veul point raconter à cause de briefté, appartiennent à donner ordre de chevallerie.

¶ VI. *De la signification des armes du chevallier.*

DONQUES ce que le prebstre vest quant il chante messe a aucune signifiance quy appartient à son office, et office de prebstre et office de chevallier se concordent assez: et pour tant, office de chevallerie requiert que tout ce quy appartient à chevallier touchant son office ait aucune signifiance pour laquelle soit signifiée la noblesse de chevallerie et de son ordre.

2. Premierement est donnée au chevallier lespée, quy est faitte en samblance de croix, à signifier comment nostre seigneur Ihesucrist vainquy en la croix la mort de lhumain lignage: tout ainsy doit le chevallier vaincre et destruire les ennemis de la croix par lespée. Car chevallerie est pour maintenir iustice. Er pour ce est lespée faitte taillant des deux pars, pour signifier que le chevallier doit atout lespée maintenir chevallerie et iustice.

3. Au chevallier est donnée la lance en signe de verité: car verité est chose quy est droitte comme la lance, et verité doit aler par devant faulseté. Et le fer de la lance signifie la force que verité a par dessus faulseté. Et le pennoncel signifie que verité se demonstre à tous et na pas paour destre reprinse de faulseté ne de tricherie. Et verité est soustenement desperance; et aussy est des autres choses quy sont signifiées par la lance au chevallier.

4. Chapel de fer est donné au chevallier, en signe de vergongne: car chevallier sans vergongne ne peut estre obeyssant à lordre de chevallerie. Et tout ainsy comme vergongne fait homme estre honteux et baissier les yeulz vers la terre, aussy chapel de fer deffent homme de regarder en hault, et luy fait baissier les yeulz vers la terre: ce est moyen entre les choses basses et haultes. Et ainsy comme chapel de fer deffent le chief, quy est le plus hault et le plus principal membre de lhomme, aussy vergongne deffent le chevallier, quy a le plus noble office quy soit, aprez

office de clerc, quil ne se blesse la noblesse de son courage par vilains et enormes faiz.

5. Haubert est donné au chevallier, quy signifie chastel et forteresse. Car tout ainsi comme le chastel est clos tout entour adfin que homme ny puist entrer, aussy est le haubert clos de toutes pars, pour signifier au noble courage du chevallier quen luy ne doit entrer trayson, orgueil, desloyaulté ne autre vice.

6. Chausses de fer sont données au chevallier, pour garder de dangier ses iambes et ses piez, quy signifie que par fer doit le chevallier tenir le chemins sceurs, cesta sçavoir, avec espée, lance, mace et autres garnemens de fer quy appartiennent à chevallier.

7. Esperons luy sont donnez pour signifier diligence et isnelleté. Car ainsi comme les esperons font haster et courir le cheval à ce quy est de besoing, aussy diligence fait procurer au chevallier chevaulz, harnois et tout ce quy appartient à son office pour honnourer chevallerie, adfin quil ne soit surprins en defaulte.

8. Gorgerin est donné au chevallier, en signe dobedience; car tout ainsy comme chevallier sans gorgerin nest propice destre receu à gages, ainsy chevallier sans obedience donnée à son seigneur et à lordre de chevallerie, deshonnoure son seigneur et ist hors de son ordre. Et tout ainsy comme le gorgerin environne le col du chevallier adfin quil soit gardé et defendu de playes et de coupz, aussy fait obedience tenir soubz le commandement de son seigneur, adfin que orgueil, lascheté et les autres vices ne le facent mesprendre contre son ordre ne contre son seigneur.

9. Mace est donnée au chevallier, à signifier force de courage. Car ainsy comme mace est contre toutes armes et fiert de toutes pars, aussy force de courage deffent le chevallier de tout vice et enforce les vertus et bonnes coustumes par lesquelles chevalliers maintiennent lordre de chevallerie en la haulte honneur que luy appartient.

10. Misericorde ou coustel à clou est donné au chevallier, pour ce se ses autres armeures luy defaillent, quil ait recours à la misericorde où il sest tant fié: ou sil est tant prez de son ennemy quil ne le puisse ferir de lance ne despée, quil se joingne à luy et le surmonte sil peut par la force de sa misericorde. Et par ceste armeure quy est appellée misericorde, est demonstré au chevallier quil ne se doit

pas du tout fier en ses armeures ne en sa force; ains se doit tant fier en Dieu et ioindre à luy par bonnes euvres et par bonne esperance, quil vainque ses ennemis et ceulz quy sont contraires à lordre de chevallerie.

11. Escu est donné au chevallier pour signifier office de chevallier. Car ainsy comme le chevallier met son escu entre soy et son ennemy, aussi chevallier est moyen entre prince et peuple. Et ainsy que le coup chiet avant sur lescu que sur le chevallier, aussy se doit le chevallier presenter devant son seigneur, quant il est en peril de mort, destre navré ou prins.

11 *(bis)*.[1] [Ganteles de fer sont donnez au chevallier pour mettre ses mains dedens, adfin de recepvoir plus sceurement les coups, se ses autres armeures luy fussent faillies. Et ainsy comme il lieve la main en hault atout le gantelet en signe de victoire, ainsi doit il lever en hault ses mains remerciant Dieu de sa victoire. Par les ganteles est aussy signifié que le chevallier ne doit lever ses mains pour faire faulz atouchemens vilains ne deshonnestes].

12. La selle du chevallier en quoy il siet à cheval, signifie sceureté de courage. Car ainsy comme par la selle le chevallier est sceur sur son cheval, ainsy sceureté de courage fait le chevallier estre ou front de la battaille; par laquelle sceureté bonne aventure amye de chevallerie luy ayde là où les couars et vanteurs quy font maintes faintes sont mesprisiez et deshonnourez. La selle aussy signifie la charge du chevallier: car sicomme elle tient le chevallier sceur sur son cheval sans soy mouvoir, ainsy est la charge de chevallerie tant grande, que chevallier ne se doit nullement mouvoir pour legieres choses. Et sesmouvoir luy couvient, il doibt avoir grant courage noble et hardy contre ses ennemis, pour exaulcer lordre de chevallerie.

13. A chevallier est donné cheval et meismement destrier à signifier noblesse de courage; et pour ce quil soit mieulz monté et plus hault que autre homme, est signifiance quil soit plus prest et appareillié à tout ce quy appartient à chevallerie, que autre homme.

14. Au cheval est donné frain et es mains du chevallier sont données les resnes du frain, pour ce que le chevallier puisse refrener et tenir son cheval à sa voulenté; par

1. Manca tot aquest paragraf en el text original.

quoy est signifié que le chevallier doit refrener sa bouche, quelle ne die vilaines paroles, faulses ou deshonnestes, et aussy à signifier que de ses mains ne donne tant quil en soist souffraiteux, ne il ne doit estre tant hardy que en sa hardiesse ne soit sens et discretion. Par les resnes est signifié quil se doit laissier mener partout où lordre de chevallerie le veult envoyer. Et quant oportunité et temps convenable sera de faire largesse, ses mains donnent despense selon ce que à son honneur appartient. Il doit estre hardy; car paour affoiblist la force de courage. Et se le contraire fait de toutes ces choses, son cheval fait mieulz la rigle de chevallerie quil ne fait.

15. Au cheval est donnée testiere pour signifier que chevallier ne doit rien faire sans raison. Car ainsy comme la teste du cheval va devant le chevallier, aussy doit aler raison devant tout ce que le chevallier fait. Et ainsy comme la testiere garde la teste du cheval, aussy raison deffent le chevallier de blasme et de vergongne.

16. Garnemens de cheval sont pour garder et deffendre le cheval de coups et de playes, à signifier que le chevallier puist et doit garder ses richesses et biens temporelz, sans lesquelz il ne peut maintenir lordre de chevallerie en la haulte honneur quy luy appartient, ne ne pourroit estre deffendu de maulvais pensers, car povreté fait à lhomme penser baratz, fallaces et trahisons. Et à ce propos dist lescripture: *Propter inopiam multi delinquerunt,* cest à dire que par povreté pluiseurs ont delinquié. [1]

17. Pourpoint est donné au chevallier, à signifier les grans travaulz quil couvient le chevallier souffrir pour lhoneur de chevallerie. Car ainsy comme le pourpoint est par dessus les autres garnemens de fer et est à la pluye et au vent et reçoit avant les coups que le haubert ne les autres garnemens de fer, aussi est le chevallier eslu à soustenir plus grans travaulz que autre homme. Et tous ses subiectz doivent avoir recours à luy, quant besoing est. Et avant doivent les chevalliers estre navrez, prins ou mors, que les hommes quy sont en leur garde. Donques comme il soit ainsy, tresgrande est la charge de chevallerie. Et pour ce, ont les roix et princes tant de paine pour garder leur peuple et leur seignourie.

---

1. Manca en el text original aquexa citació de l'Escriptura.

18. Seignal est donné au chevallier en son escu, adfin quil soit congneu en la battaille et quil soit loé sil est hardy et fait beaulz fais. Et sil est couard, failli et retreant, seignal luy est donné adfin quil soit blasmé, vituperé et repris. Et puis que seignal est donné au chevallier pour congnoistre sil est amy ou ennemy de chevallerie, il doit honnourer son seignal, adfin quil se garde de blasme.

19. Baniere est donnée à roy, à prince, à baron et à chevallier baneret, quy par dessoubz soy a pluiseurs chevalliers, à signifier que chevallier doit maintenir lhonneur de son seigneur et de sa terre. Car chevallier est amé, prisié et honnouré de la gent, en la faveur du royaulme de son seigneur. Et silz sont en la deshonneur de la terre où ilz sont et de leur seigneur, telz chevalliers sont plus ahontez que autres hommes. Car ainsy comme pour honneur doivent estre plus loez, pour ce que en eulz doit estre lhonneur du prince ou du seigneur, aussy en leur deshonneur doivent estre plus blasmez que aultres: pour ce aussy que par leur lascheté ou trahison sont plus desheritez roix et princes que nulz autres hommes.

¶ VII. *Des coustumes quy appartiennent à chevallier.*

SE noblesse de courage a eslut chevallier par dessus les hommes quy dessoubz luy sont en servitude, donques noblesse de coustumes et bons nourrissemens appartiennent à chevallier. Car noblesse de courage ne pourroit monter en la haulte honneur de chevallerie sans election de vertus et de bonnes coustumes. Donques comme ainsy soit il couvient que à chevallerie appartiengnent bons enseignemens et bonnes coustumes.

2. Tout bon chevallier doit sçavoir les .vij. vertus quy sont racine et commencement de tout bien et sont voye et sentier de la gloire pardurable. Desqueles .vij. vertus, trois sont theologiques et .iiij. cardinaulz. Les theologiques sont foy, esperance et charité. Les cardinaulz sont iustice, prudence, force et attrempance.

3. Chevallier sans foy ne peut avoir bonnes coustumes, car par foy voit on espirituelement Dieu et ses euvres et croit on les choses invisibles. Et par foy lon a esperance, charité, loyaulté, et est on serviteur de verité. Et par faulte de foy mescroit on Dieu et ses euvres et les choses invisibles, lesquelles sans foy on ne peut sçavoir ne entendre. Chevalliers bien accoustumez par la foy quilz ont en eulz, vont en la terre doultre mer en pelerinage, et illecques espreuvent leur force et chevallerie contre les ennemis de la foy, et sont martirs silz y meurent; car ilz se combatent pour exaulcier la sainte foy catholique. Et aussy par foy les chevalliers deffendent les clercs des maulvais hommes quy par [deffaulte] de foy[1] les desprisent, desrobent et desheritent.

4. Esperance est une vertu quy assiert à chevallier; car par esperance quil a en Dieu davoir victoire de la battaille plus quen son corps ne en ses armes, vient il au dessus de ses ennemis. Par esperance est mise force ou courage du chevallier, et lascheté en est boutée hors. Esperance fait soustenir travaulz et aventurer chevalliers es perilz en quoy ils se mettent souvent. Et aussy leur fait esperance soustenir faim et soif es villes ou forteresses es quelles ilz sont assiegiez, et deffendent eulz et le chastel moult vaillamment tant comme ilz peuent. Car se esperance ne fust, chevallier ne peust user de son office. [Esperance est ung principal instrument de chevallerie, ainsy comme la main du charpentier est principal instrument de la charpenterie.][2]

5. Chevallier sans charité ne peut estre sans cruaulté et malveullance; mais cruaulté et malveullance ne se concordent pas à office de chevallerie; pour ce couvient que charité appartienne à chevallier. Car se chevallier navoit charité à Dieu et à son prouchain, comment ne en quelle chose aymeroit il Dieu? Et sil navoit pitié des povres hommes non puissans et mesaissiez, comment avroit il mercy des hommes prins et vaincus quy demandent misericorde comme non puissans deschaper? Et se en chevallier nestoit charité, comment pourroit il estre bon en lordre de chevallerie? Charité est la force dautre vertu: car de charité vient amour par laquelle tout chevallier peut avoir en luy noblesse de courage avec pitié et misericorde, tant comme

1. En el m.s. *hommes quy par de foy.*—2. Manca a l'original aquesta derrera clàusula.

à son office appartient. Car comme le cheval sans piez ne pourroit porter le chevallier, aussy chevallier sans charité ne pourroit porter les pesans fais quil couvient porter à celuy quy honnourablement veult maintenir lordre dc chevallerie; car charité fait le pesant fais legier.

6. Justice est vertu moult appartenante au chevallier: car se homme sans corps fust homme, adonc seroit il chose non visible: et sil fust invisible, il ne fust pas homme ne ce quil est. Pareillement se chevallier sans iustice fust chevallier, il convenist par force que iustice ne fust pas ce quelle est, ou que chevallerie fust une chose diverse de la chevallerie quy est orendroit. Et comme chevallerie ait commencement de iustice et quil ne appartiengne pas chevallier iniurieux estre en lordre de chevallerie, donques iustice et chevallerie se concordent si forment, que sans iustice ne peut estre chevallerie; car iniurieux chevallier est ennemy de iustice et se desfait de sa noble ordre, laquelle il renoye et desprise.

7. Prudence est celle [vertu] par laquelle homme a congnoisance de bien et de mal, et par laquelle il a grace destre amy du bien et ennemy du mal. Prudence est science quy donne congnoissance des choses advenir par les presentes. Et prudence est quant par honneste subtillité lhomme scet eschever dommage corporel et espirituel. Et comme chevalliers soient pour enchasser et destruire le mal, quelle chose est donques plus necessaire à chevallier que prudence? Acoustumance de chevallier est soy armer et combatre; mais encores ne se concordent pas tant à office de chevallier comme raison et entendement et ordonnée voulenté. Car pluiseurs battailles sont vaincues maintes fois plus par maistrise, par sens et industrie, que par grant multitude de gens ne de chevaulz. [Et à ce propos dist Judas Machabeus le vaillant chevallier à ses gens quant il vit ses ennemis quy estoient en nombre six fois plus que les siens et venoient pour le combatre:—O mes freres! dist il, ne veulliez pas doubter que Dieu ne nous ayde à ceste heure; car ie vous dis bien que la victoire nest pas en la grant multitude, aincois y est grande confusion. Et par le sens diceluy Machabée fut la bataille de ses ennemis vaincue et eut glorieuse victoire.] [1] Comme donques il soit

1. Manca a l'original aquest passatge.

ainsy, se toy, chevallier, veulz acoustumer ton filz à office de chevallier, fay le premierement acoustumer à user de raison et dentendement, tellement quil soit amy du bien et ennemy du mal. Car par telz usages, prudence et chevallerie sassamblent à honnourer chevallerie.

8. Force est vertu quy maint en noble courage contre les .vij. pechiez mortelz par lesquels on est dampné. Et sont orgueil, accide, ire, envie, gloutonnie, luxure et avarice. Donques chevallier quy suit telle voye ne va pas en lhostel ou noblesse fait son habitation.

9. Gloutonnie engendre foiblesse de corps par oultrage de boire et de mengier. Et en boire, gloutonnie charge le corps et engendre paresche et lascheté de cuer et de corps, quy griefvent lame. Donques comme tous ces vices soient contraires à chevallerie, pour ce se combat le fort courage du noble chevallier avecques abstinence, prudence et attrempance quil a en son ayde contre gloutonnie.

10. Luxure et chasteté se combatent lung contre lautre; et les armes dont luxure guerroye chasteté sont ionesse, beaulté, moult boire et mengier, iolies vestures, faulseté, trayson, iniure et mesprisement de Dieu et de sa gloire, et pou doubter les paines denfer. Chasteté guerroye et surmonte luxure par force de courage, par ramembrer Dieu et ses commandemens et par bien entendre les biens et la gloire que Dieu donne à ceulz quy layment, servent et honneurent, et la paine quy est appareillée à ceulz quy font le contraire. Et par ce, chasteté à layde de force guerroye et vainct luxure avec noblesse de courage, quy ne se veult soubzmettre à quelques maulvais pensers ne ne veult estre abaissée de son hault honneur. Et comme chevallier soit nommé chevallier pour ce quil doit guerroier et vaincre les vices par force de courage, sil est tel quil soit sans force et ne aye courage et cuer de noble chevallier, il na pas les armes dont il se doit combatre.

11. Avarice est vice quy fait descendre et abaissier noble courage et estre soubzmis à viles choses: dont, faulte de force et de bon courage, est vaincu le courage du chevallier quy deust estre noble et fort. Et parce sont les chevalliers convoiteux et avers. Et par leurs convoitises font moult de torts et de maulvaistiez et se font serfz, subgés et chetifz des biens que Dieu leur avoit habandonnez. Force a telle coustume que nulle foiz ne ayde son ennemy, ne ia

ne aydera à homme, sil ne luy demande secours et ayde. Car tant est noble chose force de courage en soy et tant haulte honneur luy est deue, que aux besoings, travaulz et perilz doit estre appareillé et ayde luy estre demandée. Donques quant le chevallier est tempté de encliner son courage à avarice quy est mere de maulvaistié, desloyaulté et de trayson, adonques il doit recourre à force, en laquelle il ne trouvera ia lascheté ne couardie ne faulte de secours ne dayde: car avec force, noble cuer peut vaincre tous vices. Donques toy, chevallier aver, pour quoy nas tu noble courage et fort, [sicomme le noble courage du roy Alexandre, quy en desprisant avarice et convoitise avoit tous iours les mains tendues pour donner aux chevalliers tant que par la renommée de sa largesse ceulz quy estoient souldoyers au roy convoiteux quy le guerrioit, se retournerent devers luy et destruirent son ennemy convoiteux? A ce devrois tu penser,][1] adfin que tu ne te soubsmettes à vilaines euvres par avarice quy pas ne se concorde à chevallerie. Car selle luy appartenoit, que differeroit donques que ung paillart luxurieux ne fust chevallier?

12. Accide est ung vice par lequel homme est amateur du mal et hayneux du bien. Et par ce vice peut on mieulz congnoistre en homme signe de dampnation[2] que par nul autre vice; et par le contraire de accide peut on mieulz congnoistre en homme signe de salvation que par autre vertu. Et pour ce, quy veult vaincre accide, il couvient quil ait en son cuer force par laquelle il vainque la nature du corps qui par le pechié de Adam est enclin à mal faire. Par accide quy est en lhomme, il a dueil et courroux toutes foiz que autre fait bien. Et quant aucun fait son dommage, il est triste et dolent que il nest greigneur. Et par ce, lhomme plain daccide a douleur en son cuer, du bien et du mal des autres hommes; car ire et desplaisance donnent passion au corps et à lame. Pour ce, toy chevallier quy ce vice veulz surmonter, dois prier à Dieu quil te donne force de courage contre accide, en ramembrant que se Dieu fait bien à aucun homme, pour ce ne sensuit il pas quil ne te puisse aussy bien faire; car il ne donne pas à celuy tout ce quil a ne quil pourroit donner; ne en ce donnant, ne te tolt rien du tien. [De ce nous donna nostre benoit saulveur Ihesus

1. Manca a l'original aquest passatge.—2. En el m.s. *salvation*.

exemple en lEuvangille de ceulz quy labourerent en la vigne, quant il reprint ceulz quy avoient labouré du matin iusques au vespre, de ce quilz murmuroient pour ce que le sire de la vigne donnoit tel salaire à ceulz quy estoient venus à heure de vespres comme à ceulz quy avoient labouré tout le iour, et leur dist quil ne leur faisoit nul tort et que du sien pouoit faire à sa voulenté.][1]

13. Orgueil est vice de inequalité ou destre nonpareil à autre: car homme orgueilleux ne veult pareil ne egal à luy, mais ayme mieulz à estre seul. Et pour ce, homme orgueilleux na pas de force; mais humilité et force sont deux vertus quy ayment egalité, et par ce sont contre orgueil. Se toy, chevallier orgueilleux, veulz vaincre ton orgueil, assamble en ton courage force et humilité; car humilité sans force ne se peut tenir contre orgueil, et orgueil ne peut estre vaincu, se par ce non. Quant tu seras armé et monté sur ton grant cheval, tu seras paraventure orgueilleux; mais se force dhumilité te faisoit ramembrer la raison pour quoy tu es chevallier, ia ne tenorgueilliroies. Et se tu es orgueilleux, tu nauras pas force en ton courage, par quoy tu en puisses getter et mettre hors pensers orgueilleux; mais se tu es abatu de ton cheval en la battaille et prins et vaincu, tu ne seras pas tant orgueilleux comme tu estoyes devant; car force de corps aura vaincu et surmonté lorgueil de ton courage. Donques se force de corps peut vaincre et surmonter lorgueil du chevallier, ia soit ce que noblesse ne soit pas chose corporelle, force et humilité quy sont choses espirituelles doivent trop mieulz getter orgueil de noble courage, quy sont espirituelles noblesses.

14. Envie est vice desagreable à iustice, à charité et largesse, quy se appartiennent à lordre de chevallerie. Donques quant aucun chevallier a lasche cuer et failli courage et ne peut excercer lordre de chevallerie par deffaulte de force, iustice et charité quil na pas en soy, tel chevallier fait deshonneur en lordre de chevallerie. Et par ce, est maint chevallier envieux daultruy bien et paresceux dacquerre les biens dessusdis par force darmes, et est plain de mal courage, enclin et prest de tollir à autruy les choses quy ne sont pas siennes et dont il ne fut onques en possession. Et par celle luy couvient penser comment il puisse

1. Manca també a l'original aquesta citació evangelica.

faire baratz et faulsetez pour acquerre richesses contre lhonneur de chevallerie.

15. Ire est troublement de courage et de ramembrement de voulenté. Et par ce troublement et ramembrement se convertist en oubliance et lentendement en ignorance et la voulenté en non chaillance. Et comme ramembrer, entendre et vouloir soient souvent enluminement par lequel chevallier peut suivir lordre de chevallerie, quy vouldra donques de son courage getter ce quy est troublement de sens et desperit, recourer le couvient à force de courage et attrempance et à pacience quy ont domination sur le refrenement de ire et sont repos et allegance des travaulz et passions que ire donne. De tant comme ire est greigneur, de tant couvient que la force de courage quy la veult surmonter se ioingne avec soy benivolence, abstinence, charité, pacience et humilité. Et ainsy ire sera surmontée, et la male voulenté de impacience et des autres vices apetitée. Et quant les vices sont mendres et les vertus greigneurs, comme iustice et sagesse, par la grandeur de justice et de sagesse est greigneur lordre de chevallerie.

¶ Nous avons dit cy devant la maniere selon laquelle force est en courage de chevallier contre les .vij. pechiez mortelz. Si dirons aprez de la vertu dattrempance.

16. Attrempance est vertu quy demeure ou milieu des deux vices dont lung est pechié par trop grant quantité, lautre est pechié par trop petite quantité. Et pour ce, entre trop et pou couvient estre attrempance, en tant amoisonnée quantité quelle soit vertu. Chevallier acoustumé de bonnes coustumes doit estre attrempé en hardiesse, en boire, en mengier, en vestemens, en parolles et en despens et es autres choses samblables à cestes. Sans attrempance ne pourroit chevallier maintenir ne faire estre lordre de chevallerie au lieu ou demeure vertu.

17. Coustume et usage de chevallier doit estre oyr messe et sermon, et aourer et priier Dieu et luy amer et redoubter sur toutes choses. Et par celle coustume chevallier pense à la mort et à la misere de ce monde, et doubtant paine infernale demande à Dieu la gloire celeste. Et pour ce, sacoustume à user des vertus appartenans à lordre de chevallerie. Mais chevallier quy de ce fait le contraire et croit es devinailles et ou volement des oyseaulz, fait contre

Dieu, car il a greigneur foy es volemens des oyseauls et es euvres des devins quen Dieu ne en ses euvres. Et pour ce, tel chevallier nest pas à Dieu agreable ne ne maintient lordre de chevallerie.

18. Comme le charpentier ne le cousturier ne les autres mecaniques ne pourroient user de leur office sans sçavoir lart et maniere quy appartient à leur office et comme Dieu ait donné raison et discretion au chevallier par quoy il sçache user de son office et mantenir lordre de chevallerie, voire sil ne fait tort à raison et iniure à discretion. Car chevallier quy laisse sa discretion et ce que entendement et raison luy signifient et suit les devinailles quy se font par le volement des oyseaulz et autrement, et en ce a fiance, tel chevallier destruit la noblesse de son courage et est comme lhomme fol quy ne use de sens ne de raison, ains met à laventure tout ce quil fait. Et pour ce que tel chevallier est contre Dieu, selon droit et raison il doit estre vaincu et surmonté de son ennemy quy contre luy use de raison, de discretion et de lesperance quil a en Dieu. Et se ainsy nestoit, il sensuivroit que devinement par le volement des oyseaulz et ame sans raison et ordre de chevallerie eussent entre euls greigneur concordance que Dieu, raison, discretion, esperance, foy et noblesse de courage: et ce est faulz appertement.

[Chevallier quy adiouste foy aux devineurs quy dient que cest malheur de veoir femme descouverte au matin et que homme ne peut faire beau fait darmes le iour quil aura veu le chief de sa femme ou daultre à descouvert par la fole creance quil a.] [1]

19. Ainsy comme le iuge use de son office alors quil iuge selon coustume, aussi chevallier fait son office quant il use de raison et de discretion, quy sont coustume de chevallerie. Et ainsy comme le iuge donneroit faulse sentence et feroit faulz iugement sil iugoit selon tesmoingx faulz et pervers on sil iugoit par labbayement des chiens ou par le volement des oyseaulz ou par autres choses samblables à cestes; aussy chevallier fait contre son office, quy ne fait ce que raison et discretion luy demandent, demonstrent et tesmoingnent, et croit en ce que les oyseaulz font par leurs necessitez. Donques comme il soit ainsy, par ce doit tout

1. Manca a l'original aquest passatge de sentit incomplet.

chevallier suivir raison et discretion et faire à la signifiance que ses armeures representent, selon ce que nous avons dit devant. Et des choses quy adviennent paradventure il ne doit pas faire necessité ne coustume.

20. A chevallier appartient amer le bien commun; car par communité fut establie et ordonnée lordre de chevallerie. Et bien commun est plus propre et plus necessaire que bien propre ne particulier. A chevallier appartient parler courtoisement, et noblement estre vestu, avoir bel harnois et tenir bon hostel et honneste maison. Courtoisie et chevallerie se concordent, car vilennie et laides parolles sont contre lordre de chevallerie. Priveté et acointance de bonne gent, loyaulté, verité, hardiesse, largesse, honnesteté, humilité, pitié et les autres vertus samblables appartiennent à chevallerie. Ainsy comme on doit à Dieu comparer toute sa noblesse, aussy à chevallier doit on comparer tout ce dont chevallerie peut avoir honneur par ceulz quy sont en son ordre.

21. Par la coustume et le bon enseignement que le chevallier donne à son cheval, nest pas tant maintenue lordre de chevallerie comme par la bonne coustume et bon enseignement quil a fait à soy meisme et à ses enfans. Car chevallerie nest pas en cheval ne en armes, ains est ou bon chevallier quy duit et enseigne son cheval et acoustume soy meismes et son filz à bons enseignemens et vertueuses euvres. Mais le maulvais chevallier quy lui et son filz duit à maulvais enseignemens, sesforce de faire de son filz et de soy bestes, et de son cheval, chevallier.

¶ VIII. *De lhonneur quy doit estre fait au chevallier.*

Dieu a honnouré chevallier, et tout le peuple honneure chevallier selon ce quen ce livre est raconté. Et chevallerie est honnourable office par dessus tous offices et ordres et par dessus tous les estats du monde, excepté ordre de prestrise quy appartient au saint sacrefice de lautel. Et

moult est necessaire lordre de chevallerie quant au gouvernement du monde, comme nous avons dessus touchié. Et pour tant chevallerie par toutes ces raisons et par moult daultres doit estre honnourée de la gent.

2. Se en roy ne en prince nestoit la noblesse de chevallerie incorporée, par deffaulte de ce quilz nauroient pas en eulz les vertus quy appartiennent en lordre de chevallerie, ilz ne seroient pas dignes destre roix ou princes ne seigneurs de terre; car par eulz doit estre chevallerie honnourée en eulz et en autres. Donques les chevalliers doivent estre honnourez par les roix, princes et grans barons. Ainsy comme par les haulz barons et chevalliers sont honnourez les roix et princes, aussy les roix et princes doivent tenir les barons et chevalliers en honneur par dessus les autres gens.

3. Chevallerie et franchise se concordent, et à la chevallerie et franchise du roy ou du prince se concordent les chevalliers. Car le chevallier couvient estre franc, pour ce que le Roy soit seigneur. Et pour ce couvient que lhonneur du roy ou du prince et de tout baron ou seigneur de grant terre soit concordant à lhonneur du chevallier, en telle maniere que le roy ou prince soit seigneur et le chevallier soit subget honnouré.

4. A lhonneur du chevallier appartient quil soit amé par sa bonté et doubté par sa force, quil soit loé par ses fais ou proesse, et quil soit familier ou humain par sa familiarité, et pour ce quil est conseillier du roy ou dautre hault baron. Donques mesprisier chevallier pour ce quil est de celle meisme nature de quoy tout homme est, est mesprisier toutes les choses devant dictes.

5. Tout noble prince ou grant seigneur quy honneure chevallier en sa court, en son conseil et à sa table, honneure soy meismes; et quy honneure chevallier en battaille honneure soy meismes. Le prince quy de sage escuyer fait chevallier, livre son honneur à noblesse de courage. Et seigneur quy ayde et multiplie honneur en chevallier quy est en son service, multiplie honneur en soy meismes. Et le seigneur quy ayde et maintient chevallier, ordonne son office et enforce sa seignourie. Et le seigneur quy est privé ou famillier du chevallier, a amistié et compaignie à chevallerie.

6. Requerir de folie femme de chevallier et lincliner à maulvaistié, nest pas honneur de chevallier. Et femme de chevallier quy porte enfans de vilain, ne honneure pas che-

vallerie; ancois destruit et aneantist lanciennеté de la noble confraternité et du noble lignage de chevallerie. Et pareillement celuy quy a enfans de vilaine femme, ne honneure pas chevallerie ne gentillesse. Et comme ce soit ainsy, gentillesse donques et lhonneur de chevallerie se concordent en chevallier et en dame par vertu de mariage, et le contraire est destruction de chevallerie.

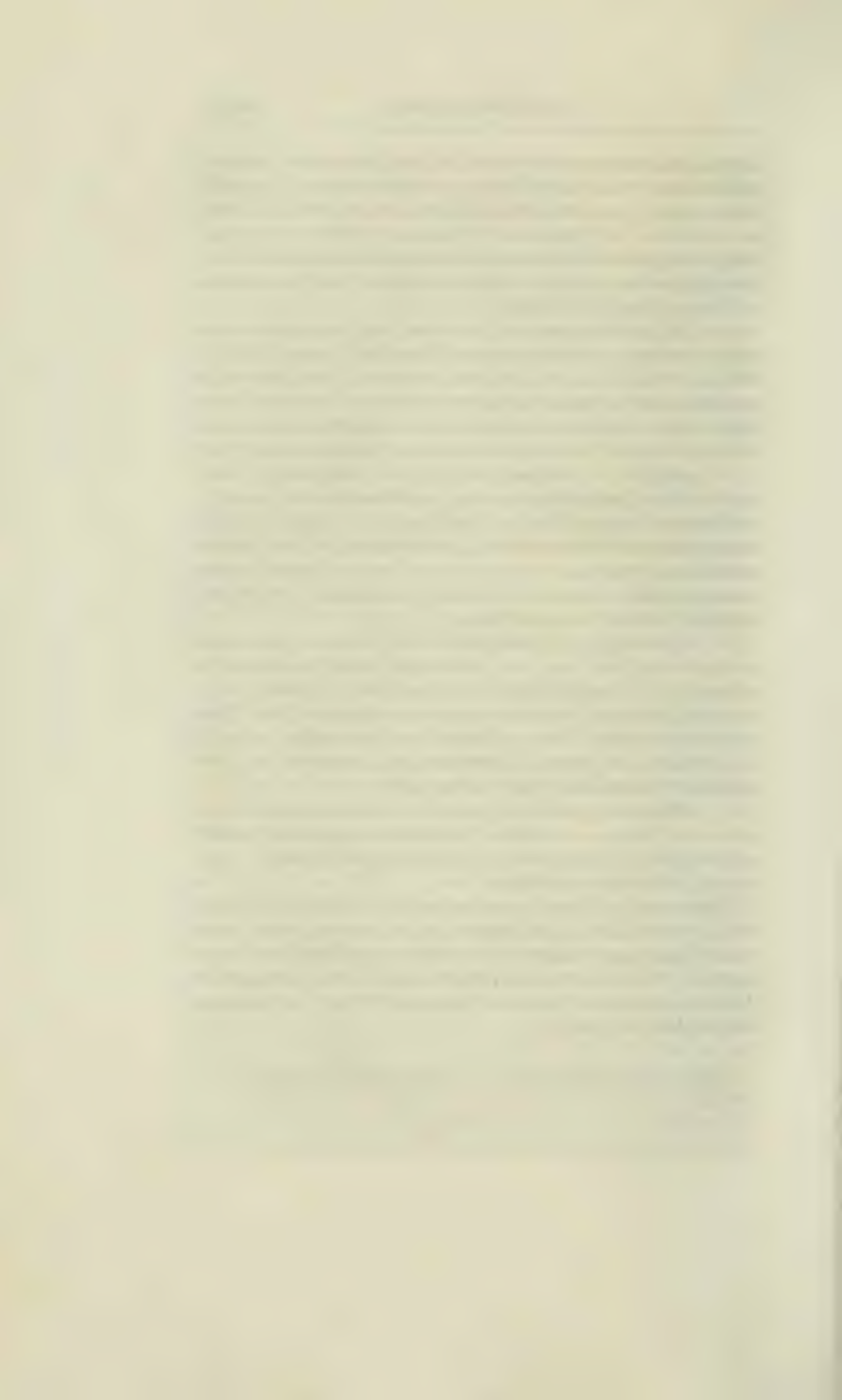
7. Se les hommes quy ne sont pas chevalliers sont tenus et oblegiez de honnourer chevallerie, trop plus est oblegié chevallier et tenu à honnourer soy meismes; car tout chevallier est tenu de honnourer son corps en estre bien vestu et noblement, en estre bien monté, en avoir bel harnois et bon; et moult plus sans comparison en estre servy et honnouré de bonnes personnes et honnestes. Donques le chevallier doit honnourer la noblese de son courage par laquelle il est en lordre de chevallerie: lequel courage est desordonné et deshonnouré, quant chevallier met vilains pensers, maulvaistiez et traysons en luy, et gette de son courage nobles pensers et bonnes cogitations quy appartiennent à lordre de chevallerie.

8. Chevallier quy deshonneure soy et son per, cesta sçavoir autre chevallier, nest pas digne davoir honneur; car autrement, tort seroit fait au bon chevallier quy tient honneur de chevallerie quant à soy et à autre chevallier. Donques comme chevallerie ait son manoir en noble courage de chevallier, nul homme ne peut tant honnourer ou deshonnourer chevallerie comme chevallier.

9. Maintes sont les honneurs et reverences quy doivent estre faittes a chevallier. Et de tant comme chevallier est greigneur, dautant est il plus chargé et tenu à honnourer lordre de chevallerie.

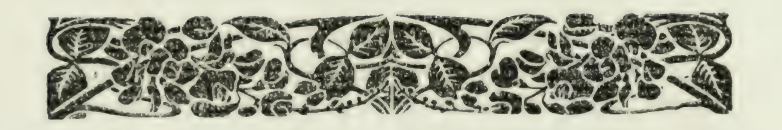
Puis quen ce livret icy avons parlé de lordre de chevallerie, de ses offices et de lhonneur quy luy appartient, non obstant que assez briefment, toutesfoiz suppliant à tous que en gré le veullent prendre, nous ferons fin en l honneur de Dieu nostre benoit saulveur Ihesucrist et de la glorieuse vierge Marie sa mere.

¶ *Cy fine le traittié de lordre de Chevallerie.*

Libre de Clerecia

(Liber Clericorum)

DEUS, cum tua sapientia et amore,[1] Librum intendimus facere CLERICORUM.

Prohemium.

LIBER iste in sex partes dividitur. Prima est de quatuordecim articulis fidei. Secunda, de decem preceptis legis. Tertia, de septem Ecclesie sacramentis. Quarta, de septem donis Spiritus Sancti. Quinta, de virtutibus principalibus. Sexta de septem peccatis mortalibus pertractabit.

Proeme.

CE livre est divisé en six parties: en la premiere sera traicté des quatorze articles de foi: en la seconde partie des dix comandemens de la Loy: en la troiesme des sept sacremens de l'Eglise: en la quatriesme des sept dons du St. Esprit: en la cinquiesme des vertus principales, et en la sixiesme des sept pechez mortels.

---

1. P, *cum tua benedictione, sapientia et amore.*—La trad. francesa comensa parafrassejant axí l'invocació: «Mon Dieu, nous avons intention de composer un livre pour l'instruction des clercs, moyennant qu'il vous plaise bénir nostre dessein et nous départir vostre sagesse pour eslever l'entendeme[n]t de nous et de ceux qui voudront lire, affin de vous cognoistre et d'eschauffer nostre volonté du feu de vostre amour, affin que nous puissions tous vous aimer par dessus toutes choses.»

Presentem autem librum facimus ut habeant ignorantes clerici doctrinam qua possint aliquo modo de peccatis cognoscere. Turpe enim clerico est, principia ad que ipse finaliter ordinatur, ignorare: non secus ac militi si aptè arma in bello tractare non novit, aut equum insidere. Per talem namque ignorantiam clericorum deperit devotio, quia devotionis dispositione carent: que quidem carentia magnam fidei catholice per illos affert iacturam, qui eam tenentur colere, laudare, multiplicare et per universum mundum predicare, errores destruere infidelium et bonos catholicos populares exemplo docere. At vero quoniam hunc libellum non omnibus, sed dumtaxat clericorum rudioribus conficimus, ideo perniciori [1] intelligentia et admodum succinctè ipsum facere intendimus, prolixitatem super omnia devitantes: volumus autem de nonnullis principiis generalibus et subtiliter inventis, in hoc libro pertractare: quo non solum rudioribus, sed et litteratioribus possit inter legendum voluptatem et utilitatem afferre.

Or nous faisons ce livre affin que les clercs ignorans acquièrent la science de pouvoir en quelque maniere cognoistre ce qui est des pechez, car il est aussi vilain à un ecclesiasticque d'ignorer les principes qui regardent la fin pour laquelle il est ordonné, qu'à un homme de guerre de ne sçavoir pas manier les armes ou de ne sçavoir pas monter et se tenir à cheval; et c'est par l'ignorance des ecclesiasticques que la devotion s'est perdue en l'Eglise, parcequi'ils n'y ont aucune disposition; et ce deffaut fait d'autant plus de tort à la religion catholique parcequ'il vient de la part de ceux qui sont d'autant plus obligés de l'honorer, professer et augmenter et prescher par tout le monde, et se porter à destruire les erreurs des infidèles, et instruire par bon exemple le peuple chrestien. Mais d'autant que nous ne faisons pas ce livre pour tous les ecclésiasticques, mais seulement pour instruire les ignorans, affin qu'ils le puissent plus aisément entendre; désirans sur toute chose éviter la prolixité, nous voulons le faire le plus succinctement qu'il se pourra et y traicter de quelques principes généraux que nous avons (trouvés?) industrieusement; affin que non seulement les ignorans, mais mesme les plus sçavans puissent trouver dans la lecture du plaisir et de l'utilité tout ensemble.

---

1. El text de P diu *perniori*: el m s. *planiori modo quam possumus.*

PRIMA PARS

De Articulis Fidei.[1]

ARTICULI dividuntur in duas partes. Prima pars continet septem articulos qui sunt de divinitate. Secunda, septem alios qui de humanitate. De ipsis autem maximè positivè loquemur, ad evitandam prolixitatem. Attamen quia fortè rudioribus (quibus hunc librum confici supra diximus) non statim pervie intelligentia essent nostre probationes in aliis (quos fecimus) libris posite, per quas horum articulorum fidei sufficienter haberi declaratio posset, etiam nullam aliam de ipsis parando determinationem, ideo hos articulos et quedam alia sic in hoc libro ponemus: quia statim rationabiliter poterit intellectus apprehendere id esse quod diximus conveniens, et eius oppositum non.

De septem articulis divinitatis.

CAP. I. *Primus: Unus Deus.*

DEUS est unus, et hoc per unitatem bonam, infinitam et eternam, nec cum hiis predicationibus nisi unus solus Deus esse potest. Sua enim bonitas est ei ratio infinitè et eternè producendi unum suppositum bonum, infini-

Des sept Articles de foy qui appartiennent à la Divinité.

CHAP. 1. *Le premier: un Dieu.*

DIEU est un, et ce à raison de l'unité qui est souverainement bonne, infinie et éternelle; et ne peut estre autrement avec la bonté souveraine, infinité et l'eternité qu'il n'y ait qu'un Dieu, car sa bonté luy est un moyen de produire infiniment et éternel-

1. El subsiguent paragraf, que'l text de P intitula *Aliud prohemium*, se troba a mancar dins la traducció francesa.

tum et eternum, quique omnes tres sint unus Deus, bonus, infinitus et eternus: una deitas, una substantia, una natura, bonitas una, infinitas una, eternitas una, non tres dii; alioquin essent infinitas, unitas et eternitas inter se et quelibet a se divise: quod malum est et impossibile.

Item cum Deus sit bonus, infinitus et eternus, habens in se producere actum bonum, infinitum et eternum, necessario est unus, nam non posset alius Deus seipsum in essentiam ponere illius in qua consistit bonum infinitum et eternum producere: quare tunc ipsum producere, corruptibile esse oporteret et impeditum, extraque bonitatem, infinitatem et eternitatem positum: quod inconveniens est.

Deus est unus: et sua unitas est omnium creatarum unitatum causa. Unam habet bonitatem, unum intellectum, unam voluntatem et unam magnitudinem, et sic de reliquis dignitatibus: ideo est causa omnium bonitatum, magnitudinum, durationum, voluntatum et reliquarum contractarum rationum. Rursus, quia est unus, unum mundum creavit, et non plures.

lement un support bon, infiny et éternel, qui touts trois soie[n]t un Dieu souverainement bon, infiny et éternel, une substance, une nature, une bonté, une infinité, une éternité et non trois dieux; autreme[n]t l'infinité, l'unité et l'éternité ne seroient pas seulement divisées entre elles, mais chacune seroit aussi divisée en soy: ce qui seroit une chose mauvaise et impossible.

De plus, attendu que Dieu est bon, infini et eternel, ayant en soy son produire, qui est son acte bon, infini et éternel, nécessairement il est un, car un autre dieu ne pourroit se mettre luymesme dans l'essence d'un autre où consiste le produire, ou l'acte qui produit le bon, l'infini et l'éternel, parcequ'alors il faudroit que cet acte de production fust corruptible et enpesché et qu'il fust hors la bonté souveraine, l'infinité et l'éternité, ce qui seroit un inconvénient absurde.—Dieu est un, et son unité est la cause de toutes les unitez creées.—Son unité est une, sa bonté est une, son entendement est un, sa volonté une, sa grandeur une, et ainsi de toutes ses autres dignitez. C'est pourquoy il est la cause de toutes les bontez, de toutes les grandeurs, de toutes les durées, de toutes les volontez, et de toutes les autres qui sont en touts les sujects particuliers; et aussi parcequ'il est un, il n'a creé qu'un monde et non plusieurs.

CAP. 11. *Secundus articulus: Deus Pater.*

DEUS Pater est unus et non plures. Primo, ut retineat naturam sue unitatis, sue essentie, nature, bonitatis, magnitudinis, infinitatis, eternitatis, potestatis, intellectus, voluntatis, virtutis, veritatis et glorie.

Secundo, quia unicum generat Filium: Filius enim alterum filium ultra non generabit, nam essent plures patres, essetque destructa infinitas, unitas et paternitas, et unus pater alteri suam impediret infinitatem: quare quilibet esset finitus, non eternus nec bonus aut magnus: quod est impossibile.

Deus Pater est pater quia de sua essentia filium naturaliter producit: propterea enim possuit Deus Pater ad suam similitudinem in creatis, ut quidquid naturaliter de sua essentia aliquid producit, pater sit, et productum filius;

CHAP. 2. *Second article: Dieu le Père.*

EN Dieu, il n'y a qu'un seul Père et non plusieurs: premièrement, affin de retenir en luy la nature de l'unité, de son essence, de sa bonté, de sa grandeur infinie, de son éternité, de sa puissance, de son entendement, de sa volonté, de sa vertu, de sa vérité et de sa gloire.

En second lieu, il est Père parcequ'il engendre son fils unicque, car le Fils n'en engendra pas un autre après luy; car si cela estoit, il y auroit en Dieu plusieurs pères, et l'unité de l'infinité et paternité seroit détruite, et un père enpescheroit l'infinité de l'autre; c'est pourquoy chacun seroit fini et borné en sa durée, en sa bonté, en sa grandeur, en sa puissance, ce qui est impossible.

Dieu le Père est père parceque naturellement il produit un fils de son essence, et c'est pour cela que Dieu le Père, à sa ressemblance, a mis dans les créatures que tout ce qui naturellement produit de soy quelque chose de son essence, soit le Père, et ce qui est produit, soit le Fils; comme l'homme est père, parceque

ut homo pater est, quia filium producit de sua essentia naturaliter, leo quia leonem, et planta quia plantam. Relationes item que inter patrem et filium in creatis inveniuntur, sunt à divinis Dei Patris et Filii relationibus (ad earum imitationem) in ipsis create, et maximè in hominibus, ut ex Trinitatis similitudine, quam in se habent, divinam ipsi Trinitatem intelligant, diligant, laudent et benedicant. Pater diligit Filium suum genitum, et Filius Patrem: que dilectio, quia est infinita et eterna, erit ideo ab omni accidenti separata, quoniam in essentia infinita et eterna nullum unquam accidens esse potest: et sic Pater et Filius Spiritum Sanctum amorem quem invicem habent ab utroque procedentem spirant: non quod Spiritus Sanctus sit Filius, et Pater eius pater: processus enim qui per Patrem in Filium sumitur, per modum generationis est; sed alius est processus à Patre et Filio in Spiritum Sanctum, quemadmodum intelligens intellectum: ut Pater Filium concipit; sed intelligens et intellectum utrumque intelligere concipiunt, ut Pater et Filius Spiritum Sanctum. Deus Pater est causa

naturellement il produit de son essence un fils, et le lyon parceque pareillement il produit de son essence un lyon, et ainsi des plantes et des autres créatures; et les relations qui se trouvent de créatures entre le père et le fils sont creées à l'imitation des relations divines qui sont entre les personnes de Dieu le Père et le Fils, et ces relations sont principalement remarquées dans les hommes, affin que de ceste ressemblance de la Trinité qu'ils ont en eux mesmes, ils cognoissent la divine Trinité, qu'ils l'aiment, la louent et la bénissent. Le Père aime son Fils, et le Fils aime son père, et cet amour réciproque du Père et du Fils est infini et eternel et est separé de tout accident, parcequ'il ne peut échoir aucun accident en l'essence infinie et éternelle; et ainsi, de la spiration de l'amour réciproque que le Père et le Fils ont l'un envers l'autre procède le Saint Esprit, et le Saint Esprit n'est pas pour cela le Fils, et le Père n'est pas son père, car le fils procède du père par le moyen de la génération; mais la procession du Saint Esprit, qui est du Père et du Fils ensemble, est toute autre. Le Père conçoit son fils comme l'intelligent conçoit l'intelligible, et de la spiration du Père et du Fils procède le Saint Esprit, qui est l'acte de l'amour réciproque; ainsi de l'intelligent et de l'intelligible se con-

Filio et Spiritui Sancto, et est causa omnium correlativorum in creaturis: ut in intellecto humano correlativa sunt intelligens, intellectus et intelligere; in imaginatione, imaginans, imaginatum et imaginare; in sensitiva sentiens, sensatum et sentire; in iusticia iustificans, iustificatum et iustificare: et sic de omnibus aliis suo modo.

Cap. III. *Tertius articulus: Deus Filius.*

Deus habet bonitatem infinitam et eternam, et infinitam magnitudinem et eternam, et sic considerat se tantum quantus ipse est de se posse: qui vero sic considerat est unus Pater, videns se unum posse Filium generare, sibi in bonitate, infinitate, eternitate et reliquis equalem: quem (ne sit in sua consideratione, bonitate, magnitudine, eternitate et aliis otiosus) generando de seipso producit, ut per illam productionem habeant bonitas, magnitudo et

çoit l'entendre, qui est l'acte de l'entendement. Le Père tient lieu comme de cause à l'egard du Fils et du Saint Esprit, mais il est la cause effective de touts les relatifs qui sont dans les créatures, comme il est la cause de l'intelligent et de l'intelligible et de l'entendre de l'entendement humain; et en l'imagination, il est la cause de l'imaginant, de l'imaginable et de l'imaginer; et dans les sens il est la cause du sentant, du sensible et du sentir; et dans la justice, du justifiant, du justific, *(sic)* et du justifier; et ainsi de touts les autres à leur maniere.

Chap. 3. *Troiesme article: Dieu le Fils.*

Dieu a sa bonté infinie et éternelle, et sa grandeur infinie et éternelle, et ainsi il se considère autant qu'il est et peut etre de soy, c'est à dire com[m]e infini et éternel; et celuy qui se considère ainsi est le Père, qui est un. Lequel voiant qu'il peut engendrer un fils semblable à luy en bonté, infinité, éternité et toutes autres choses, il se produit de luymesme bon, infini et éternel, affin que sa considèration, sa bonté, sa grandeur et son éternité ne soient vaines, et affin que par ceste production sa bonté, sa

eternitas actus bonos, infinitos et eternos,qui sunt bonificare, magnificare et eternare, convertibiles quidem inter se: quemadmodum bonitas, magnitudo et eternitas (dignitates et rationes à quibus ipsi actus derivantur) primo in Deo convertuntur. Attamen, non convertuntur Pater et Filius; nam sic actus divinarum rationum destruerentur, essetque eorum confusio; nec Pater propriè esset unus pater, aut Filius unus filius, nec paternitatis relationem conservaret eternitas nec filiationem, nec naturam mali contra bonum, parvi contra magnum, non eterni contra eternum: quod est impossibile.

Pater generando Filium distinguit Filium à se; et Pater et Filius se mutuo in Spiritu Sancto diligentes, eum spirando à seipsis distingunt. Cum namque Spiritus Sanctus sit procedens à Patre et Filio, se ipse cum ipsis sic connectit, ut sint omnes tres una essentia, una substantia, una natura et unus Deus; remanente semper personarum distinctione, sine qua non essent rationes divine numerabiles: quoniam Deus Pater, in eo quod ratione sue bonitatis cognoscit suum bonificare, et suum magnificare ratione sue

grandeur, son éternité aient leurs actes infinis et éternels, qui sont le bonifier, magnifier et autres, qui sont convertibles entre eux, ainsi que la bonté, la grandeur, l'éternité, les dignitez et raisons essentielles de Dieu, d'où ces mesmes actes dérivent, se convertissent, premièrement en Dieu; mais quant est du Père et du Fils, ils ne se convertissent pas; car s'ils se convertissoient, les actes se détruiroie[n]t l'un l'autre, et il y auroit une confusion des uns et des autres, et le Père ne seroit pas proprement un, et le Fils ne seroit pas aussi unicque, et la relation de la paternité ne seroit pas dans l'éternité, ny la filiation, etc., ce qui est impossible.

Le Père engendrant son Fils, distingue son fils de luy, et le Père et le Fils s'aimans réciproquement dans le Saint Esprit par la spiration mutuelle se distinguent d'eux mesmes; car attendu que le Saint Esprit est provenu du Père et du Fils, il se lie et s'unit ainsi avec eux, de sorte que touts trois ne font qu'une essence, une substance, une nature et un Dieu, demeurant néantmoins tousjours la distinction des personnes, sans laquelle les raisons et dignitez divines ne se pourroient pas compter, parceque Dieu le Père, en ce que à raison de sa bonté il cognoist son boni-

magnitudinis, et ratione sue eternitatis suum eternificare (quos actus habet per generare et spirare) numerat unam bonitatem, unam magnitudinem, unam eternitatem et reliquas divinas rationes, quamlibet per suum actum: quas nunquam sine suis actibus et relatione distinctioneque personarum numerare posset. Rursus Pater cognoscendo Filium suum et Filius cognoscendo Patrem, causant in creaturis omnes cognitiones, paternitates et filiationes; ita ut quemadmodum simile prius relucet in similibus posterioribus, et causa in suo effectu, sic divina cognitio, paternitas et filiatio in inferioribus cognitionibus, paternitatibus et filiationibus relucere conspiciuntur.[1]

fier, et à raison de sa grandeur, son magnifier, qui sont les actes qu'il a par l'engendrer et le spirer, il compte une bonté, une grandeur, une éternité et les autres raisons divines chacune par son acte, lesquelles il seroit impossible de compter sans leurs actes et sans la relation et distinction des personnes. De plus le Père cognoissant son Fils, et le Fils cognoissant son père, causent toutes les cognoissances, les paternitez et les filiations qui sont dans les créatures, comme le premier ressemblant reluit et se cognoit en ses semblables, et la cause en son effect; ainsi la cognoissance de Dieu, la paternité et la filiation de Dieu sont apperçuës et reluisent dans les cognoissances, les paternitez et les filiations inférieures des créatures.

1. Text m.s.: *et omnes filiaciones, ut filiacio suprema elucescat in filiacionibus inferioribus, et sicut simile prius in similibus posterioribus, et sicut causa in suo effectu.*

CAP. IV. *Quartus articulus: Deus Spiritus Sanctus.*

DEUS Pater et Deus Filius, invicem se diligendo, connectuntur, et illa connexio est una ratio, unus amor, unum principium, unus finis: ideo spirant unum Spiritum Sanctum et non plures, in quo consummatur numerus Trinitatis. Nam sicut Pater non habet preiacentem, sed est solum producens, sic Spiritus Sanctus solum producitur, et non producit. At Filius et à Patre producitur et producit Spiritum Sanctum, in quo stat et quiescit perfectus Trinitatis numerus. Hac de causa, omnium quietationum, completionum, perfectionum, connectionum et concordationum (que post Spiritum Sanctum in creatis sunt) causa est ipse Spiritus Sanctus, ut qui prima sit quietatio, completio, perfectio, connexio et concordatio, et supra quem harum nulla reperiri possit. In creatis proxima est Trini-

CHAP. 4. *Quatriesme article: Dieu St. Esprit.*

DIEU le Père et Dieu le Fils sont liés et unis ensemble par l'amour réciproque de l'un à l'autre, et ce lien est une raison, un amour, un principe et une fin; c'est pourquoy ils n'ont qu'un Saint Esprit et non plusieurs, dans lequel le nombre de trois est accomply. Car comme le Père n'a aucun devant luy qui le précède, mais il est seulement celuy qui produit; ainsi le Saint Esprit est seulement produit, et n'en produit aucun après; mais quant est du Fils, il est produit du Père, et produit le Saint Esprit, auquel est arresté et repose le nombre parfait de la Trinité; et pour cette cause le mesme Saint Esprit est la cause de touts les repos, accomplissemens, perfections, liens, unions et concordes qui, après le Saint Esprit, sont dans les créatures, comme estant le premier repos, le premier accomplissement, la première perfection, le premier lien et la première union et concorde, au dessus duquel on ne trouve rien de toutes ces choses. Dans les créatures, le nombre ternaire est la ressemblance qui approche le plus de la Trinité,

tatis similitudo numerus ternarius, quia est numerus perfectus, quod sic ostendo. Numerans numerando causat primam unitatem; at agendo de prima et per primam causat secundam, ut dicendo unum, duo. Postremo, ex secunda transit ad tertiam, ad quam non potest sine prima et secunda pervenire: estque ideo tertia unitas de prima et secunda equaliter producta, et uni quam alteri non proprior, sed equè utrique approximata, quia equaliter est de ipsis; secunda vero, quia tantum producit quantum recipit esse à prima, in equali pariter ad utramque distantia se habebit. Et prima, de qua tota tertia est, secunde et tertie iterum equè propinqua erit. Et sic numerus ternarius est perfectus, ratione equalitatum numerorum et numeratorum, qui sunt pares et impares: in quibus omnis comprehenditur numerus. Talis autem perfectio non invenitur in quaternario, quinario et aliis numeris, eo quia in ipsis destruitur propinquitatum numerorum equalitas. In quaternario enim quarta unitas de secunda est et tertia: in quinario quinta de secunda, tertia et quarta est: et sic de senario et aliis

d'autant que c'est un nombre parfait; ce qui se démonstre ainsy. Celuy qui compte, en comptant il est la cause de la première unité, et ainsi faisant de la première; et par la première, il cause la seconde en disant: un, deux; et après de la seconde il passe à la troiesme unité, à laquelle il ne peut venir sans la première et la seconde; c'est pourquoy la troiesme unité est également produite de la première et de la seconde, et n'est pas plus proche de l'une que de l'autre, et est proche également de l'une et de l'autre, parcequ'elle est également de toutes les deux; et pour la seconde, elle est pareillement en égalité de substance à toutes les deux, parcequ'elle produit autant qu'elle reçoit de la première, et la première de laquelle toute la troiesme est derechef également proche de la seconde et de la troiesme; et ainsi le nombre de trois est parfait, à raison de l'égalite des nombres et des choses nombrées, qui sont pairs ou impairs, dans lesquels tout nombre est compris; et cette perfection ne se trouve pas au nombre de quatre, de cinq, ni aux autres nombres, parceque en ceux-cy l'égalité de la proximité des nombres est destruite; car au nombre de quatre, la quatriesme unité est de la seconde et de la troiesme, et en celuy de cinq, la cinquiesme unité est de la seconde, troiesme et quatriesme, et ainsi

consequenter ubi quedam iam successio causatur. Solus igitur ternarius potest verum esse speculum in quo proximè numerum divinarum personarum speculemur.

CAP. V. *Quintus articulus: Creator.*

DEUS cum sit bonus, magnus, eternus et potens, cognoscit bonum, magnum et durabile esse creare mundum, sive totum universum et ea que in ipso sunt. Itaque et creavit ipsum bonum, magnum et durabilem principaliter et primariè propter seipsum: ut scilicet eum angeli et homines recolerent, intelligerent et amarent, laudarent, ei servirent, benedicerent et eum honorarent. Secundariè vero, propter ipsummet mundum, ut propter hec angelis et hominibus gloriam daret sempiternam. Sed iterum secundariè creavit mundum dupliciter: primo propter angelos maximè et animas hominum; deinde creavit artes liberales et mecanicas et virtutes morales, propter homines; ut per

du nombre de six et des autres consécutivement, où il y a une certaine suite. Donc le nombre ternaire est le seul qui peut estre le vray miroir auquel nous voyons de plus près le nombre des personnes divines.

CHAP. 5. *Cinquiesme article: Créateur.*

ATTENDU que Dieu est bon, grand, infini, éternel, tout puissant, il cognoist qu'il est de sa bonté, de son infinité, de sa grandeur et de son éternité de créer le monde et tout l'univers et tout ce qui y est contenu; partant, le créant, il l'a fait bon, grand, durable, principalement et premièrement pour luy-mesme, affin que les anges et les hom[m]es se souviennent de luy et qu'ils le cognoissent, l'aiment, le louent, le servent, le bénissent et l'honorent.

En second lieu, il a crée le monde pour le monde, affin de rendre les anges et les hommes participans de la gloire éternelle.

Il a donc crée le monde pour deux raisons: premièrement et principalement pour les anges et les ames des hommes, et après il a crée les arts libéraux et mécaniques et les vertus morales pour

illas aptè homines ad ei serviendum et ipsum honorandum disponerentur, et hoc modo ei serviendo et eum honorando possent gloriam eternam sibi acquirere.

Deus sicut in nobilitate cum sua bonitate infinita bonitatem mundi finitam excedit, et cum sua magnitudine infinita magnitudinem mundi finitam, sic sua eternitate infinita precedit novum mundum in tempore: ratione cuius novitatis creavit Deus noviter tempus, locum, motum, quantitatem et alia accidentia sine quibus substantia mundi creari non potuisset. Deus creavit mundum concurrentibus suis rationibus, ut intellectu, voluntate, potestate et ceteris; quia cum suo intellectu, mundum (qui non erat) obiectando intellexit: intellectum vero mediante sua voluntate acceptavit, et denique cum sua potestate intellectum et acceptatum perfecit: nec (quamvis hoc sit extra agere) fuit ei ad hoc necessarium aliquod organum, quia in ipso, intellectus,

l'amour des hommes, affin que par les arts et les vertus les hommes fussent proprement disposez à le servir et l'honorer et par ce moyen, en l'honorant et le servant, se pouvoir acquérir la gloire éternelle.

Comme Dieu en excellence et noblesse surpasse avec sa bonté infinie celle du monde qui est finie et limitée, et avec sa grandeur infinie celle du monde qui a esté bornée et esté limitée, ainsi avec son éternité infinie qui n'a point eu de commencement, il précède le monde quant au temps, lequel est nouveau à son esgard, puisqu'il a été son commencement. Dieu donc, avec le monde, a crée nouvellement le temps, le lieu, le mouvement, la quantité et les autres accidens sans lesquels la substance du monde n'a peü estre crée.

Dieu a crée le monde avec la concorde de ses raisons et dignitez com[m]e avec son entendement, sa volonté, sa puissance, parcequ'il a entendu et cogneü le monde devant qu'il fust par l'object qu'il en avoit en son entendement; et après l'avoir entendu, il l'a aggrée par le moyen de sa volonté, qui l'a voulu, et enfin avec sa puissance, il a donné l'estre parfait à ce monde, ainsi qu'il l'a cogneü avec son entendement et voulu avec sa volonté; et pour cela, il ne luy a pas esté nécessaire de se servir d'aucun instrument ou organe, encore que cela soit hors son agir intrinsèque, parce que l'intellect, la volonté et la puissance, et pareillement l'entendre, le vouloir et le pouvoir, qui sont leurs actes, se convertissent

voluntas et potestas pariter et eorum actus intelligere, velle et posse convertuntur: etiam si organo Deus indigeret, non haberet actus infinitos: quod impossibile est. Intellexit ergo Deus quod non erat, et idem voluit et perfecit. Hec autem est creatio mundi, qui ante non fuit et nunc est, non factus de aliqua sibi preiacente materia.

CAP. VI. *Sextus articulus: Creatum.*

ANTEQUAM Eva peperisset filium, fuit tota massa humana in ipsa et Adam: que statim tota corrupta fuit, quando serpentis invidia per peccatum Deo inobedientes ambo facti sunt, et in pristinum statum potuit ipsa non nisi per recreationem reduci. Sed non unus nec plures deinceps homines ab hac massa nati eam recreare potuissent: quia non tantum valeat particulare reparare, quantum universale

tous en Dieu; et si Dieu avoit besoin d'organe, ses actes ne seroient pas infinis: ce qui est impossible.

Dieu donc a cogneü auparavant qu'il fust, et il l'a voulu, et luy a donné l'estre parfaict, et cela est la création du monde, qui n'estoit pas auparavant et qui est maintenant, sans avoir esté fait d'aucune matière précèdente.

CHAP. 6. *Sixiesme article:.....* (*)

TOUTE la masse de la nature humaine estoit en Adam et en Eve, auparavant qu'Eve aist engendré, et cette masse a esté incontinent corrompue quand Adam et Eve se sont rendus désobéissans par le peché où ils sont tombez par l'envie du serpent, et la nature humaine n'a peü estre restablie en son premier estat que par la recréation, ce qu'un homme seul ny plusieurs nez de cette masse corrompue n'auroient peü faire, parcequ'un particulier n'est pas sufisant de réparer le deffaut de l'universel. C'est pourquoy le

(*) Manca en aquest cap. del m.s. francès la paraula epigrafica corresponent a la llatina *Creatum* (per *Recreatum?)* A l'altre text llatí m.s. també hi comensa sense rubrica aquest capítol.

deficere. Idcirco Dei Filius naturam assumpsit humanam: factusque homo Jhesus Christus, mortem in cruce sustinendo, per suam deitatem genus humanum de peccato generali primorum parentum recreavit. Facta autem hec recreatio est, ipso Christo tantam sustinente in cruce penam, quanta fuit culpa in massa per primos parentes corrupta; alioquin non omnino recreatum fuisset genus humanum. Perpendant igitur clerici quam purè, quam ornatè et sine aliqua ordinum confusione teneantur sibi commendatam Ecclesiam conservare et quam sancte vite in eius administratione esse; atque alioquin se esse officio indignos.[1] Deus, si naturam angelicam assumpsisset, non potuisset recreasse humanum genus, quia peccatum primi parentis fuit per sensatum, vegetatum et elementatum: at angelorum natura ab iis omnibus separata existit. Ideo ad recreationem necessaria fuit humane nature cum divina coniunctio, ut in eadem natura,

Fils de Dieu a pris la nature humaine, et Jésus-Christ qui s'est fait hom[m]e par sa divinité a restably le genre humain, en souffrant la mort en la croix pour satisfaire pour le peché des premiers parens qui a esté fait général à tous les hommes. Or la réparation a esté faite par Jésus-Christ souffrant en la croix une peine aussi grande qu'estoit la corruption causée en la masse humaine par la faute des premiers pères. Autrement le genre humain n'auroit peü estre restably pleinement au premier estat de grâce. Que les ecclésiasticques donc considèrent attentivement combien ils sont tenus de conserver l'Eglise qui leur est com[m]ise dans la pureté, et avec quel ornement, et dans quel ordre ils la doivent entretenir hors de toute confusion, et avec quelle saincteté de vie ils la doivent deservir et s'acquitter de leur ministère; et autrement ils sont indignes de leur office. Si Dieu eust pris la nature de l'ange, il n'auroit peü restablir le genre humain au mesme estat qu'il devoit estre, parceque le premier père a offensé par les sens naturels et par la végétatifve et l'élémentative, qui sont des facultez dont la nature des anges est séparée et desquelles elle ne participe nullement. C'est pourquoy il a esté nécessaire, pour la réparation, que la nature humaine ait esté conjointe avec la divine, affin que la sensitive, la végétative et l'élémentative souf-

1. Text m.s.: *Idcirco considerent clerici quàm teneantur cultivare ecclesiam eos commendatam, etiam quàm teneantur in sancta vita.*

sensitiva scilicet, vegetativa et elementativa esset passio et pena, in qua fuerat per peccatum corruptio.

CAP. VII. *Septimus articulus: Glorificator.*

DEUS solus est glorificator, quia et solus creator: omne enim aliud ens insufficiens est salvare homines et dare eis pro meritis gloriam perfectam et sempiternam.

Glorificat Deus substantias separatas, eis suam beatissimam Trinitatem obiectando, quo ad suam bonam, magnam et sempiternam intelligibilitatem, amabilitatem et recolibilitatem; et etiam revelando eis suum infinitum bonificare, magnificare, eternificare et ceteros suos actus infinitos. Sed ad hanc rationum et actuum immensitatem deiecte sunt omnes substantie separate, nisi Deus, earum intelligere, amare et recolere super naturam, virtutem et potestatem (quam habent per seipsos) elevaret; quemadmodum

frissent et portassent la peine en la mesme nature en laquelle la corruption avoit esté introduite par le peché.

CHAP. 7. *Le septiesme article: Glorificateur.*

COMME Dieu est le seul de qui le monde tient son estre par la création, aussi il est le seul de qui les hommes peuvent obtenir la gloire par sa glorification, car tout autre estant n'est pas suffisant de sauver les hommes et de leur donner le gloire parfaite et éternelle qu'ils peuvent mériter.

Les anges et les ames des bienheureux et les substances séparées de la matière grossière ont leur glorification en la bienheureuse Trinité qui est l'object de leur intelligence, de leur amour et de leur mémoire, par laquelle et pour laquelle ils ont leur bonté, leur grandeur et leur durée qui n'auront jamais de fin. Ils sont aussi glorifiez par la révélation des actes infinis de Dieu, qui sont son bonifier, magnifier et autres. Mais les substances spirituelles sont bien au dessous de l'immensité de ces raisons et de ces actes de Dieu, si Dieu n'eslevoit leur entendement, leur amour et leur mémoire au dessus de la nature de la vertu et de la puis-

intellectum hominis elevat per fidem, credendo id cuius veritas supra suam capacitatem est, et voluntatem elevat per caritatem ad amandum supra seipsam, et memoriam per speciem, ad memorandum supra vires suas gloriam perfectissimam quam habebunt sancti in contemplatione divine essentie,[1] divine generationis et spirationis et actuum infinitorum divinarum rationum.

Tanta enim est illa gloria et Dei erga sanctos bonificatio et amor, ut fermè ipsa valeat à nullo existimari.[2]

Anima Christi dat gloriam animabus separatis, eas amando, recolendo et intelligendo; sed glorificantur substantie separate in eo quod animam Christi intelligunt, amant et recolunt: que gloria est eis naturalis, quia in natura cum anima Christi conveniunt.[3] Sed anima, ratione coniunctionis cum natura divina, exaltabit eis gloriam quam habent

sance qu'ils ont d'eux mesmes; comme il eslève par la foy l'entendement des hommes, quand il croit ce dont la vérité surpasse sa capacité, et à quoy de luy-mesme il n'est pas capable d'atteindre, il eslève la volonté de l'homme par la charité pour aymer ce qu'elle doit aymer par dessus elle-mesme, et sa mémoire par les espèces qui sont au dessus de ses forces pour se souvenir de la gloire parfaite dont les Saincts jouiront en la contemplation de l'essence divine, de la génération du Fils de Dieu et de la spiration du Saint Esprit et de touts ces actes infinis et dignitez de Dieu.

Cette gloire, cette bonté, cette amour de Dieu envers les Saincts sont si grands qu'elles ne peuvent tomber en la pensée de personne.

L'ame de Jesus-Christ donne la gloire aux ames séparées de leur corps, par l'amour qu'elle a pour elles et par la mémoire et la cognoissance qu'elle a d'elles, et les substances spirituelles sont glorifiées en ce qu'elles cognoissent et aiment l'ame de Jesus-Christ et qu'elles s'en souviennent, et cette gloire leur est naturelle, parce qu'elles sont de mesme nature que l'ame de Jesus-Christ. Mais l'ame de Jesus-Christ, au moyen de ce qu'elle est conjoincte avec la nature divine, eslève la gloire dont elles jouissent au dessus de

1. Text m.s.: *istam gloriam altissimam quam habebunt sancti in gloria, in obiectando divinam essentiam.*—2. Id.: *¿Quis est qui possit estimare amorem et bonificationem &c. quas Deus habet erga ipsas?*—3. Id.: *et talis gloria est eis naturalis eo quia anima Christi et substantie separate conveniunt in natura.*

supra naturam, et sic habent gloriam naturalem et supranaturalem, et talis gloria est admiranda et ineffabilis.

Post generalem hominum resurrectionem dabit corpus Christi gloriam corporibus beatorum secundum sex sensus: visum, auditum, odoratum, gustum, tactum et affatum. Secundum tactum credo per beatissimorum Christi pedum osculationem satisfactum erit corporibus; secundum affatum vero per verba dulcissima et amabilissima: et hec corporum glorificatio sine beatissima incarnatione et corporum resurrectione esse non posset. [1]

leur nature, et ainsi elles ont une gloire naturelle et surnaturelle, et cette glorie doit seulement estre admirée et ne se peut dire.

Après la résurrection générale des hommes, le corps de Jesus-Christ donnera de la gloire aux corps des bienheureux selon les sens naturels, sçavoir selon la veüe, l'ouïe, [2] l'odorat, le goust, le toucher et le parler, et je croy que selon le toucher sera en baisant les pieds bienheureux de Jesus-Christ, et selon le parler par les paroles douces et amiables qu'ils entendront, et cette glorification ne pourroit estre sans l'incarnation du Fils de Dieu et sans la résurrection des corps.

1. Diu el text m.s.: *talis gloria in patria non potest esse sine beatissima incarnatione.* Y afig a continuació: *Diximus de articulis qui competunt beatissime deitati: nunc intendimus dicere de articulis qui competunt beatissime incarnacioni.*—2. Posam *ouïe* ab aquesta forma, emprant la *ï* llatina en lloch de la *y* que du el m.s., perque a la caxa tipografica hi manca la *y* ab *tréma*.

De septem articulis humanitatis.[1]

CAP. VIII. *Conceptus de Spiritu Sancto.*

DEUS Pater et Deus Filius per amorem spirant Spiritum Sanctum; et ideo Spiritus Sancti fuit sacratissimam Mariam inspirare ad consentiendum verbis Gabrielis anunciantis Filii Dei incarnationem, qua posset se Filius Dei hominem facere. Sicut enim in beatissima Trinitate Pater concipit Filium, et Pater et Filius spirant Spiritum Sanctum per amorem, sic incarnationem Spiritus Sanctus per amorem concepit, et mentem beate Virginis spiravit per amorem, et beata Virgo spirationem concepit: et ex duobus conceptis facta est Filii Dei incarnatio, cui soli ipsa

Des sept articles qui concernent l'incarnation ou l'humanité du Fils de Dieu.

CHAP. 8. *Premier article: conceü du Saint Esprit.*

DIEU le Père et Dieu le Fils, par l'inspiration réciproque d'amour de l'un à l'autre, produisent le Saint-Esprit; c'est pourquoy il appartenoit au Saint Esprit d'inspirer la sacrée Vierge, affin de consentir aux parolles de l'incarnation du Fils de Dieu que l'ange Gabriel luy annonçoit, affin que le Fils de Dieu peüst se faire homme; car comme en la très sainte Trinité le Père conçoit le Fils, et par la spiration réciproque d'amour du Père et du Fils est conceü le Saint Esprit, ainsi le mesme Saint Esprit a conceü par l'amour l'incarnation, et a inspiré par le mesme amour l'esprit de la bienheureuse Vierge, laquelle a conceü cette inspiration; et de ces deux a esté faite l'incarnation du Fils de Dieu, auquel seul il

1. El titol del text de P diu: *De septem articulis incarnationis sive humanitatis;* y en cada rubrica dels subsiguents capitols continúa posant *Primus articulus, Secundus...* y axí successivament fins al setè y últim.

competebat, ut in identitate persone convenirent filiatio divina et humana. Non enim Deo Patri competebat, quia in eadem persona fuissent Pater et Filius; nec Spiritui Sancto, quia in eadem persona fuissent Filius et Spiritus Sanctus.

Solus ergo Dei Filius fuit incarnatus, in sua incarnatione simul et generator et genitus: generator cum sibi de elementata, vegetata et sensata beate Virginis carne, corpus fecit pariter elementatum, vegetatum et sensatum; genitus vero in quantum ipsum corpus quod sibi fecerat assumpsit, perinde atque si fecerit quis capam, seque ipse cum ea capatum faciat. Filius Dei factus homo est sine successione: fuit enim hoc necessarium ut Filius Dei incarnatus esset una eademque persona Jhesus Christus Deus et homo. Si namque anima Christi (quemadmodum et aliorum hominum anime) per successionem non subito cepisset corpus informare, Christus ante fuisset factus homo quam Deus homo, et sic fuissent due persone, una divina et alia humana; et incarnatio coniunctioque nature divine

appartenoit d'estre incarné, affin que la filiation tant en la divinité que l'humanité, convint en une mesme personne de la Trinité, car il ne convenoit pas au Père d'estre incarné; car une mesme personne eust esté Pere et Fils; ni pareillement au Saint Esprit, parcequ'une mesme personne eust esté et Fils et Saint Esprit.

Donc le Fils de Dieu a esté seul incarné, et en son incarnation il a esté engendrant, attendu que de cette portion de quatre élémens, qui estoient en la composition du corps de la bienheureuse Vierge et de la faculté végétative et sensitive qui estoient en sa chair, il s'est fait un corps pareillement élémenté, végété et sensé; et il a esté engendré en tant qu'il a pris le corps qu'il s'estoit fait luy-mesme, comme feroit un homme qui se revestiroit ou couvriroit d'une cappe ou d'un manteau qu'il se seroit fait luy-mesme. Le Fils de Dieu a esté fait homme sans suite ou succession de temps, et cela a esté nécessaire, affin que le Fils de Dieu incarné fust la mesme personne que Jésus-Christ Dieu et homme; car si l'ame de Jésus-Christ eust commencé comme celle des autres hommes à informer son corps par succession, et non en un instant et subitement, Jésus-Christ auroit esté fait homme premier que Dieu, et ainsi ce auroient esté deux personnes, l'une divine, l'autre

cum humana fuisset impedita: quod dicere omnes christiani abnuunt.

CAP. IX. *Natus ex Maria Virgine.*

FILIUS Dei à Patre generatur sine motu, loco, tempore, quantitate et ceteris accidentibus que in rerum naturalium generationibus propter discessum à primo accidunt: nam generatur in essentia infinita et eterna, in qua quidem nulla possunt accidentia subsistere: motus enim rebus propter eas esse finitas accidit quod nulla sit finitas pura, non contrario mixta et impedita: locus vero propter motum, et tempus propter successionem, et sic de ceteris. At divina essentia pura, infinita et eterna est, sine contrario loco incomprehensibilis, tempus omne et successionem excedens.

humaine, et l'incarnation ou l'union et la conjonction de la nature divine avec la nature humaine auroit esté enpeschée, dont les chrestiens ne veulent par demeurer d'accord.

CHAP. 9. *Second article: Né de la Vierge Marie.*

LA génération du Fils de Dieu n'est pas comme celle des choses naturelles, qui ne se peut faire sans mouvement, sans lieu, sans le temps, sans quantité ny sans les autres accidens qui arrivent aux créatures, depuis que les hommes ont esté éloignés de la grace par le peché du premier, car l'infinité et l'eternité de l'essence dont il est engendré font qu'il n'y peut avoir aucun accident; car le mouvement qui arrive aux choses monstre qu'elles sont finies et bornées en elles, parce qu'il n'y a point de finité qui soit pure, et sans estre meslangée ou enpeschée d'aucun contraire. Le bien est nécéssaire à la génération des créatures à cause du mouvement qui ne peut estre qu'en quelque lieu, et le temps aussi à cause de la suite dans laquelle les choses naturelles se font, et ainsi de touts les autres accidents; mais l'essence divine est pure, infinie et éternelle, sans aucun meslange de contraire en elle mesme, ne peut estre comprise en aucun lieu à cause de son infinité, et surpasse le temps et n'est pas sujette à la suite du temps, à cause qu'elle est éternelle, sans commancement, et qu'elle estoit devant le temps, et durant

Idcirco ratione huius absolute (Filii Dei à Patre) generationis, homo Christus cum quo Filius Dei coniunctus est, fuit natus de beata Maria Virgine, sine corruptione, ipsa semper ante partum, in partum et post, remanente virgine: ita ut virginitas beate Marie in nativitate Christi equaliter media sit inter virginitatem ipsius ante partum et virginitatem post partum; quemadmodum in amore, ubi amare equaliter sine aliqua amoris corruptione inter amantem et amatum consistit, utriusque quodam modo et amantis et amati naturam in se retinens. Sicut etiam Adam, antequam de eius costa facta Eva fuisset, virgo fuit; et postquam facta est Eva, virgo remansit; et habuit tunc in Adam et Eva virginitas (super nature virtutem) duas tantum extremitates particulares:[1] ita Christus virgo de beata sua matre, salva eius virginitate, natus est; fueruntque Christus et beatissima eius mater due extremitates in quibus fuit super naturam excellens et exaltata virginitas.

après la consom[m]ation du temps. C'est pourquoy à raison de cette génération absolue en laquelle le Fils de Dieu est engendré du Père, Jésus-Christ, avec lequel le Fils de Dieu est conjoinct, est né homme de la bienheureuse Vierge Marie, sans corruption, demeurant tousjours vierge devant l'enfantement, en l'enfantement, et après l'enfantement; de sorte que la virginité de la bienheureuse Marie en la naissance de Jésus-Christ s'est trouvée également au milieu et entre la mesme virginité qui estoit devant l'enfantement et après l'enfantement; comme en l'amour, l'aimer, qui est l'acte, est sans corruption du mesme amour justement entre l'aimant et l'aymé, retirant en soy de quelque manière la nature de l'aymant et de l'aymé; comme Adam estoit vierge devant qu'Eve eust esté faite de sa coste et est encore demeuré vierge après; et ceste virginité, qui estoit au dessus de la vertu de la nature, estoit entre Adam et Eve comme au milieu de ses deux extremitéz particulières. Ainsi Jésus-Christ est né vierge de la bienheureuse mère, laquelle a conservé sa virginité en sa naissance, et Jésus-Christ et sa bienheureuse mère ont esté com[m]e les deux extremitéz au milieu desquelles la virginité a esté excellement exaltée au dessus de la nature.

---

1. Text m.s.: *et sic virginitas absoluta habuit duas extremitates particulares: unam per virginitatem Ade, aliam per virginitatem Eve.*

Cap. X. *Crucifixus est.*

Christus quamdiu vixit in mundo, pauper et sine honore semper esse voluit et in cruce mori, principaliter pro generis humani redemptione, etiam ut suam naturam humanam ad honorem divinè exaltaret; quoniam si Christus fuisset in hoc mundo dives, in multisque prosperitatibus et honoribus constitutus et naturaliter mortuus, non tantum divinam naturam honorasset quantum sustinendo paupertatem, venditionem, captionem, flagellationem, vituperium et, ultimo, mortem in cruce, ad redimendum genus humanum quod Deus per peccatum primi parentis amiserat. Atque Christus in hoc hominibus dedit exemplum, ut ipsum in vita taliter honorent et ei serviant, qualiter ipse divinam suam naturam, dum viveret, honoravit et ei servivit, adversitates, labores, dedecus et mortem, ut supra dictum est, perferendo.

Chap. 10. *Troiesme article: a esté crucifié.*

Tant que Jésus-Christ a vescu au monde, il a tousjours voulu estre pauvre et sans estre honoré, et a voulu mourir en la croix, principalement pour la rédemption du genre humain, aussi affin de relever la nature humaine qu'il a prise, pour en honorer la divine; parceque si Jésus-Christ eust esté riche, constitué dans les prospéritez et les honneurs, et qu'il fust mort de sa mort naturelle en ce monde, il n'auroit pas tant honoré la nature divine qu'il a fait en supportant patiem[m]ent la pauvreté dans laquelle il a esté vendu, pris, fouetté, injurié et mort en la croix pour rachepter le genre humain, que le peché du premier père avoit perdu; et Jésus-Christ a donné en cela exemple aux hom[m]es, affin qu'ils le servent et l'honorent en ceste vie, de la mesme manière qu'il a honoré en ce monde la nature divine et qu'il l'a servie en voulant patiement supporter toutes ses adversitéz, ses travaux, ses infamies et la mort mesme, com[m]e il a esté dit cy-dessus.

Christus tantum secundum eam naturam secundum quam factus fuit homo, mortuus est ut secundum humanam, non quo ad divinam, quia non secundum eam se hominem fecerit. Et cum mortuus est, seiuncta fuit eius anima solum à corpore, non à natura divina, cui inseparabiliter unita est; oportuisset enim Dei Filium rursus incarnari.

CAP. XI. *Descendit ad inferos.*

ANIMA Christi non per se, sed cum deitate coniuncta, potuit descendere ad inferos,[1] et hinc educere animas sanctorum; sed quia tunc mortuus esset Christus, erat à corpore separata. Et ideo Deus in descensu fuit homo in se; quia in anima, sed homo, non fuit homo in se, propter corpus humanum quod tunc aberat in cruce aut sepulchro. Attamen Deus, quo ad suam naturam, non fuit in descensu, quia cum sit infinitus, ubique est.

Jésus-Christ, suivant la condition de la nature humaine, selon laquelle il a esté fait homme, il est mort comme homme et non pas selon la nature divine, parcequ'il ne s'est pas fait homme suiva[n]t celle-cy, et en sa mort s'est seulement fait séparation de son ame avec son corps, et non de la nature divine, à laquelle elle a esté inséparablement unie; car autrement il eust fallu que le Fils de Dieu eus esté derechef incarné.

CHAP. 11. *Quatriesme article: descendu aux enfers.*

L'ame de Jésus-Christ n'a peü par elle mesme descendre aux enfers pour en retirer les ames des saincts pères, mais bien en tant qu'elle estoit conjoincte avec la divinité et estoit séparée du corps, d'autant que lors Jésus-Christ estoit mort. Et Jésus-Christ est descendu Dieu et homme en soy, quant à l'ame seulement, mais non quant au corps, parcequ'il estoit lors ou en la croix ou au sépulchre; toutes fois, quant à la nature divine, Jésus-Christ n'est pas descendu comme Dieu, parce que comme infini, il est partout.

---

1. Text m.s.: *Ille qui descendit ad inferos fuit Deus homo.*

Cap. XII. *Resurrexit.*

Resurrexit Christus ut homo, quia prius mortuus ut homo erat, non ut Deus: et idem Christus resuscitator quo ad deitatem, resuscitatus est quo ad humanitatem. Tantam autem resurrectionem Christi esse oportuit per iteratam sue anime cum corpore coniunctionem, quanta fuerat mors per separationem; et non solum in quantitate, sed et in aliis predicamentorum rationibus resurrectionem morti oporteret respondere: alioquin vera non fuisset resurrectio, nec Christus homo esset reversus in suum numerum. Primo enim, quando Deus fecit se hominem in utero beate Marie Virginis, constituit hominem in divina persona, cui animam humanam et corpus humanum coniunxit. Et quando resurrexit, remanserunt in persona divina coniuncta, sicut prius, et fuit verus homo post mortem sicut ante; aliter non fuisset resurrectio, sed potius alia incarnatio in qua non fecisset se hominem in utero beate Marie, et assumpsisset Deus duos homines essentia et numero differentes: quod inconveniens est.

Chap. 12. *Cinquiesme article: est ressuscité.*

Jesus-Christ est ressuscité comme homme, d'autant qu'il estoit premièrement mort comme homme et non comme Dieu, et le mesme Christ a esté le ressuscitant quant à la divinité, et il a esté ressuscité quant à l'humanité. Il a fallu que l'ame de Jésus-Christ ait esté derechef joincte à son corps par la résurrection, tout autant qu'elle en a esté séparée par la mort, et la résurrection n'a pas deü seulement correspondre à la mort pour ce qui est de la quantité, mais aussi pour ce qui est des autres raisons de touts les prédicamens, autrement la . . . . . (*) . . . .

(*) Comensa aquí l'interrupció o llacuna que hi ha en el m.s. de la versió francesa.

Christi resurrectio signum duplicis resurrectionis est: primo generalis future hominum resurrectionis, iustis ad gloriam et peccatoribus ad penam. Ipsa etiam signum est resurrectionis delinquentium ab eorum peccato, in quo ut emortui iacent: quoniam sicut anima et corpus Christi cum per mortem seiuncta fuerunt, non potuerunt iterum sine divina persona coniungi, sic peccator qui à Deo suo per peccatum separatus est; et ideo ut mortuus non potest à peccato reviviscere, nisi iterum Deo per eius amorem et peccati odium se moraliter coniungat, mediante contritione, confessione et satisfactione.

Cap. XIII. *Ascendit ad celos.*

Ille qui ascendit ad celos fuit Christus Deus homo, qui sic ascendit per ascensum hominis, sicut per descensum hominis prius descenderat ad mortem: non enim potuit natura divina ascendere, cum sit infinita, et ideo ubique existens; nisi fortè quemadmodum cuiuslibet hominis animam per accidens et ratione corporis in loco esse dicimus, et ad motum corporis moveri. Ascensus Christi ad celos signum est universalis ascensus corporum beatorum ad celos, post generalem eorum resurrectionem. In quo ascensu non amplius solita gravitas sive pondus ipsorum corporum reluctamentum vimque eis aliquam ascendendi afferet, quia tunc erunt ipsa corpora glorificata, levia, subtilia et sine corruptione lucida.

Cap. XIV. *Judicabit vivos et mortuos.*

Dominus noster Jhesus Christus, post resurrectionem generalem iudicabit vivos et mortuos, iustos ad gloriam, peccatores ad penam sempiternam. Judicium autem

illud erit unum; sed à iustis et peccatoribus alio et alio modo receptum: sicut in iudicio iudex una sententia dat iusto, et eadem sententia aufert ab iniusto. Christus iudicabit quo ad deitatem, quia est Deus et dominus, gubernator, salvator et glorificator; et iudicabit in quantum homo, quia per ipsum erit iudicium auditum et affatum, poteritque videri iudex quod fieri sine incarnatione potuisset nunquam.

PARS SECUNDA

De decem preceptis legis.

LEGIS decem sunt precepta, cuius signum est homo, compositus ex octo partibus, scilicet, elementativa, vegetativa, sensitiva, imaginativa, intellectiva, volitiva, memorativa, anima et corpore. Quarum sex prime ad duas ultimas, animam et corpus, ordinantur, quibus datum preceptum est bonum agere et non malum. Idcirco preceptorum tria sunt affirmativa et septem negativa, ut patebit in processu.

CAP. XV. *Non habeas deos alienos.*[1]

PRECEPIT Deus quod non sis ydolatra, in habendo deos alienos; sed nichilhominus maior pars mundi à vero Dei cultu nunc deficit, deosque habet alienos. Quare assiduè debent clerici predicare, ut veram Christi fidem multiplicent: ad hoc enim electi sunt, dicente Domino: euntes

1. El text de P, a continuació de cada rubrica d'aquests dèu capítols dels Manaments, hi posa *Primum preceptum, Secundum...* etc.

in mundum universum, predicate Evangelium omni creature. Et videant qui hoc possunt, sed contemnunt, quid faciant;[1] quoniam Deus nec decipi potest nec cogi.

Allegoricè loquendo, ille habet deum alienum, qui negat aliquid esse in Deo, quod tamen in eo est, et qui aliquid in eo affirmat quod non est: sicut sarraceni et iudei, qui sanctissimam Trinitatem in Deo uno esse negant et divinas rationes habere actus infinitos et eternos. Insuper dicunt sarraceni Deum in se non posse esse bonum, magnum, potentem, intelligentem et volentem, sed solum ut extra producat bonas, magnas et potentes creaturas. Qui autem sic credunt, verum Deum non habent, et sunt ydolatre. Qui etiam aliquid huius mundi, ut honores, prosperitates, patrem, fratrem aut filium, magis quam Deum diligunt, faciunt sibi ydolum, quia Deum supra omnia, totis nobis ipsis *(sic)* amare debemus; solique Deo perfectissimè hoc pacto amari competit. ¿Quid ergo mirum si penè in mundo omnes suas divitias, honores, prosperitates et cetera mundi bona Deo preponunt, deque ipsis ydola sibi faciant, hunc mundum ita permanenter in turbato statu affligi, utpote à quo Deus suam (ob innumera mala) faciem avertat et prolonguet?

CAP. XVI. *Sabbata cole.*

DEUS sex diebus creavit mundum: et septima ab universo opere (quia iam completum erat) quievit: non quia defessus; est enim indefatigabilis potentia. Precepit itaque ad suam imitationem Deus hominibus unam diem in ebdomada colere, in qua quiescerent à suis operibus, in recolendo Deum et eius operationes, ipsum laudando, be-

1. Text m.s.: *et clericus sive clerici qui hoc possunt ordinare et nolunt, considerent quid faciant.*

nedicendo, adorando, gratias ei referendo et veniam de peccatis postulando.

Eam tamen plerique inordinant et de ea ydolum faciunt;[1] ipsam propter cibos, potus, ornamenta pulchra, dormitionem et alia vana querentes: que ideo magis quam Deum amare videbuntur. Sed hoc multi faciunt ex ignorantia, quam eis negligentia et abusus parit clericorum, qui incessanter laicos admonere tenentur, de intentione et causa propter quam tali die iussi sunt ab universis operibus quiescere. Propterea enim recipiunt à laicis decimas ex quibus vivant, ut non (de vita solliciti) occupentur in mechanicis; sed potius in rebus que ad Ecclesiam et Deum pertinent.

Cap. XVII. *Honora patrem et matrem.*

Precepit Deus homini honorare patrem suum et matrem; et dignum est, nam esse filius sine patre et matre non potest, eo quod de ipsis est genitus, per ipsos nutritur et edocetur; et hic sensus est litteralis.

Allegoricè autem, Deus est pater omnium, quia creator, gubernator, dans sapientiam; et Ecclesia sancta est mater, quia est fidelium aggregatio, et mediante ipsa ad salvationem homines tendunt. Debent ergo ab omnibus Deus et Ecclesia sancta summa in reverentia et honore haberi. Atque honor qui eis exibetur, debet in similibus rationibus cum ipsis respondere, ut quia Deus est bonus et magnus, pariter honor ei redditus sit bonus et magnus, et in aliis rationibus eodem modo. Et quia Ecclesia est bona et magna, ita etiam honor ei exibitus sit bonus et magnus. At bonus et magnus honor Ecclesie, est quod ipsa exalte-

1. Text m.s.: *Tale festum traditum est clericis, ut informent laicos de causa quare festum inventus fuit.*

tur et predicetur per universum mundum, ut ad eam infideles veniant, fidem accipientes. Quapropter qui hunc laborem predicationis spernunt, Ecclesiam inhonorant, in eius magno bono negligentes. Placeat ergo divine bonitati multos immitere bonos et fideles Ecclesie procuratores, qui (suos honores et bona diligentissimè fovendo) eam exaltent: et erunt tales benedicti, Paterque supradictus erit de tali Ecclesia contentus.

CAP. XVIII. *Non accipias nomen Dei in vanum.*

PRECEPTUM homini est non accipere nomen Dei in vanum, iurando per Deum falso.[1] Et hec littere intelligentia est; sed preceptum allegoricè intelligitur: non accipias in vanum prosperitates et adversitates quas Deus immittit, quum eas non dat sine causa. Dat enim prosperitates ut bona ex ipsis fiant: et qui eas ad malum applicat, nomen Dei in vanum accipit, ipsasque prosperitates, quia fit avarus aut prodigus. Et dat alicui adversitates propter mala que commisit, aut ut experiatur eius patientiam. Qui ergo in ipsis fuerint impatientes aut suberbi *(sic)* aut desperantes, Deum non timent, et sic accipiunt eius nomen in vanum. Iterum qui in peccato mortali agit de sacramentis Ecclesie aut illa recipit, est accipiens nomen Dei in vanum: qui etiam decem preceptis non parent, ea spernentes: qui semper verbum Dei audiunt et non emendantur: qui aliquid querit secundum intentionem perversam, ut episcopatum propter divitias, honores, et ditandam prolem:[2] qui bona faciunt solum ut boni appareant et laudentur, ut ypochrite:

---

1. Text m.s.: *falso modo.*—2. Id.: *iterum ille qui desiderat esse propter honorem episcopus, delicias et divicias et ditare parentes suos, et hujusmodi accipit episcopatum in vanum, et per consequens nomen Dei.*.

qui que predicant non faciunt: qui tantum verba in oratione habent, mente vagi.[1] Hi omnes nomen Dei in vanum accipiunt. Quare ad ipsos generale preceptum non accipias nomen Dei tui in vanum contrahendo, tot sub eo poterunt particularia sumi precepta que sunt:

In prosperitatibus ne te extollas.

In adversitatibus ne sis impatiens.

In peccato mortali Ecclesie sacramenta ne tractes, aut ea recipias.

Decem preceptis pareto.

Verbum Dei facto comprobes.

Secundum intentionem perversam nil queras.

Ne sis ypochrita.

Que dicis facias.

Mentem in oratione habeas.[2]

CAP. XIX. *Non occidas.*

Quo ad litteram preceptum est non occidas hominem iniustè: iustè tamen (ut ubique in terris iusticia servetur) licitum est. Secundum sensum allegoricum, multa sunt que hominem occidunt: peccatum, infamia, bonorum alienorum raptus, vituperium, honor indecens, filii supra suum et parentum statum ditatio, malum exemplum et impatientia. Peccatum enim hominem trahit et separat à suo fine (qui gloria est et vita sempiterna) et ad mortem inferni perpetuam perducit.[3] Infamia, mors est bone fame. Raptus bonorum alienorum, alteri parit indigentiam, per

1. Text m.s.: *qui facit tristem faciem, ut appareat devotus, dicit bona et non facit, est ypocrita et accipit nomen Dei in vanum: etiam ille qui orat et non tenet cor ad hoc quod dicit, et delectat se in mundanis mentaliter.*—2. Solament en el text de P s'hi troben aquests preceptes o maximes particulars que conclouen el present capitol y alguns altres dels siguents. En el text m.s. no hi son.—3. Text m.s.: *et ipsum deducit ad mortem inferni perpetuam, ubi nulla est redemptio.*

quam potest mori. Vituperium cui fit, eum promovet ad iram, per quam aliquando (ut cum vehemens est) ad mortem se disponit. Honor indecens gignit vanam gloriam, per quam se homo interficit. Filii supra parentes ditatio, ipsum superbum facit et parentes spernere et luxuriosum, ex quibus mors generatur anime. Malum exemplum occasionem et audentiam quandam prebet peccandi: et qui peccant, se occidunt et animam.[1] Impatientia quedam rebellio est non timentium Deum: at qui Deum non timent, prope mortem sunt. Per generale ergo preceptum non occidas, particulariter nobis hec omnia precipiuntur:

Deum ne offendas.
A nullo sue fame laudem auferas.
Bona aliorum ne surripias.
A conviciis abstineto.
Indecenter ne honores.
Filius supra parentes ne ditetur.
Ne sis alicui malo exemplo.
Patienter tolera adversitates

CAP. XX. *Non furtum facies.*

BONA temporalia homines per iustas sibi possessiones appropriant: undè iniustum est alteri ea que iustè possedit, furari: et qui ita furantur, iniusti sunt et sine caritate, habentes mortis habitus eos obumbrantes. Et ideo dedit homini Deus preceptum: non furtum facies, cuius litteralis intelligentia est de bonis terrenis. Sed altiorem querendo intelligentiam, furtum faciunt: qui sibi, quod Deo debetur, attribuunt, aut bonum ab altero factum, querentes eo bono (ac si fecissent) falso honorari; qui etiam indignè dignitates subeunt: nam tales à dignis et iustis eas

1. Text m.s.: *animas suas occidunt causa tui ignoranter.*

furantur, ut qui episcopatum per symoniam ineunt, indigni episcopatu sunt et à digno ipsum furantur;[1] qui bona Ecclesie (que pro pauperibus habuerant) parentibus elargiuntur, nam idem ferè est dare parentibus ac si ii ipsimet qui dant eas pro se nullis erogando retinerent, parentes enim idem sunt sanguis; qui scientiam, que de se multiplicari et manifestari appetit, occultant, nam eam ociosam faciunt.[2] His itaque omnibus modis preceptum erit non furtum facere, quare et tot sub generali precepto particularia continebuntur precepta que sunt hec:

Non tibi quod Deo debetur attribuas, aut bonum ab altero factum.

Dignitates indignus ne subeas.

Bona Ecclesie, que pro pauperibus habes, parentibus non elargiaris.

Non occultes scientiam.

Cap. XXI. *Non facias falsum testimonium.*

Qui pro ferendo testimonio ad iudicem citantur, omni penitus sublato favore, equaliter ad accusantem et accusatum se habere debent; quia qui tales prope fateri veritatem. Alioquin si magis ad unam partem inclinantur, falsum dicent testimonium; propter quod Deus prohibuit et precepit hominibus ne falsum faciant testimonium, quia peccatum est, et hoc preceptum intelligendo secundum litteram. Sed allegoricè falsi sunt testes: qui de Deo quod non est asserunt et quod in eo est negant; falsificantes etiam

1. Text m.s.: *Clericus symoniacus est latro, quia furatur dignitatem quam deberet habere iustus clericus.*—2. Id.: *Clericus sciens qui non dat scientiam illis qui indigent scientiam, quum in tacendo suam scientiam, furatur et retinet scientiam quam ignorantes deberent habere.*

sacram scripturam, ut heretici, nam sacra scriptura verum de Deo testimonium est; eligentes prelatum cum symonia, nam prelatum esse iustum et sufficientem ad officium testificantur,[1] cum tamen iniustus sit et ad officium insufficiens; adulatores, nam aliquem de iis que sibi non insunt ac si inessent, laudant, et quod in eo est malum negant; e contra et detractores, bonum enim quod in aliquo est, inesse negant, et malum quod non est de eo asserunt; qui nimium pro viciis bona terrena exaltant, ex ipsis posse malum fieri negantes, ut avari qui suas divitias omnibus rebus preponunt mirumque in modum exaltant, ut videatur minus malum eorum avaritia. Sub ergo generali precepto particularia hec omnia precepit Deus:

Quod in Deo [non] est, ne admittas: aut quod est, neges.

Sacram scripturam ne falsifices.

Prelatum cum symonia ne eligas.

Ne sis adulator.

Nulli detractes.

Bona terrena ne exaltes.

CAP. XXII. *Non mechaberis.*

NOBIS preceptum est: non mechaberis, quia hoc est contra matrimonium, Ecclesie sacramentum (*). Est enim matrimonium spiritalis copula inter virum et mulierem, ita ut nec vir pluribus mulieribus, nec pluribus viris

. . . (*) . . Le mariage est une copulation spirituelle entre l'homme et la femme, de sorte qu'un homme ne peut avoir plusieurs femmes, ny une femme plusieurs hommes. L'intention

---

1. Text m.s.: *Eligere prelatum cum symonia est falsum testimonium, et laudare in prelato quod in ipso non est, et negare bonum quod in ipso est.*

(*) Torna seguir desd'aquí, y continúa sens altra interrupció fins al acabament, el text de la traducció francesa.

mulier communis sit. Et huius copule tota intentio est procreare filios, quam intentionem qui in aliquo perverterint non omnino observantes, mechi omnes sunt: ut vir qui cum muliere propter voluptatem agit, mechus est; et mulier que se ornat ut appareat pulchra et cupiant eam homines, mecha est.[1]

Luxuria primo oritur in mente, que quamvis homines ad actum non perducat, nichilominus tamen luxuriosus est ille in cuius mente orta est. Et dispositio luxurie incipit per visum et auditum, et indè penetrat usque ad imaginationem, post quam venit ad intellectum et ultimo ad memoriam. Quare si voluntas non consentit, peccatum solum veniale est; si consentit, mortale.

Duo sub generali precepto particulariter precipiuntur, que sunt:

Cum muliere propter voluptatem ne agas.

Mulier, ut ab hominibus concupiscaris, ne te ornes.

pour laquelle cette conjonction se fait, est affin d'avoir des enfans, et ceux qui n'observent pas ce qui est à l'effect de cette intention et qui la détournent ou empeschent en quelque manière, sont paillards; comme l'homme qui a la compagnie de la femme seulement pour la volupté est paillard, et la femme qui se pare pour paroistre belle, affin que les hommes la connoissent, est paillarde.

La luxure commence premièrement en l'esprit, et l'homme n'est pas moins luxurieux pour n'en pas venir jusques à l'acte, si la luxure a desjà pris naissance en son esprit; la veüe et l'ouïe disposent l'homme à la luxure, et de ces deux sens passent jusques en l'imagination, et puis dans l'entendement, et finalement à la mémoire; et jusques là, si la volonté n'y donne point de consentement, le peché est seulement véniel; mais si la volonté y consent, le peché est mortel.

Deux choses sont particulièrement ordonnées sous ce précepte genéral. L'une défent à l'homme la compagnie de la femme pour la volupté, et l'autre défend à la femme de se parer, affin de connoistre des hommes.

---

1. Text m.s.: *ut appareat pulchra hominibus ut capiant ipsam, mecha est.*

Cap. XXIII. *Non concupiscas vicini tui uxorem.*

Vicini, familiares et amici adinvicem semper esse solent et frequentes se mutuo visitare, atque sepè vident alter alterius uxorem. Et idcirco precepit Deus homini ut non vicini sui concupisceret uxorem.

Sed allegoricè vicinum non solum eum dicimus qui alteri habitatione coniunctus est, verum etiam qui in altero confidit, etsi ab eo habitet remotus, ei vicinus est; pariter et qui alterum diligit. Quare etiam confidentium in nobis et amicorum (ac si propriè vicini essent) non debemus uxores concupiscere. Talis namque concupiscentia, cum ad actum perducta fuerit, maius est luxuria simplici peccatum et ab ea distinctum. Hoc ex opposito cognoscitur: maior enim est castitas qua resistit aliquis concupiscentie uxoris

Chap. 23. *Tu ne convoiteras point la femme de ton voisin. Neufviesme précepte.*

Les voisins sont com[m]unément familiers et amis et ont accoustumé de se visiter et fréquenter les uns les autres; et comme dans cette fréquentation familière l'un void la femme de l'autre, Dieu a commandé à l'homme de ne point convoiter la femme de son voisin.

Mais selon le sens allégorique, nous ne prenons pas pour voisin seulement celuy de qui la maison est attenante de l'autre, mais aussi celuy qui se confie en un autre, encore qu'il ne soit pas son voisin et qu'il demeure loing de luy, pareillement celuy qui est amy d'un autre. C'est pourquoy nous ne devons pas convoiter les femmes de ceux qui se confient en nous ny de nos amis, tout ainsi que si proprement ils estoient nos voisins: et si ceste convoitise vient jusques à l'acte charnel, elle est un peché bien plus grand que la simple luxure, et en est bien différente, et cela se cognoist par son opposé; car la chasteté est bien plus grande en celuy qui résiste à la convoitise de la femme de son

vicini sui ne ex ea perducatur ad actum, quam ea qua concupiscentie alterius cuiuscumque mulieris, quia frequenter uxorem vicini sui vidit, audivit et locutus est cum ea; et ideo magis incitatur ad eam quam ad alteram quamcumque. Iterum talis concupiscentia fundata est per luxuriam, ex eaque oriuntur proditiones et falsitates, quibus ipsa multiplicatur.

CAP. XXIV. *Non concupiscas bona terrena vicini tui.*

QUEMADMODUM in superiori precepto de uxore vicini diximus, ita quoque et eodem prorsus modo in presenti de bonis terrenis vicini dicendum est. Sicut enim dictum est si aliquem luxuria pungi contingat, hoc fortius debere ad vicini uxorem, propter familiaritatem, fieri quam ad aliam quamcumque mulierem, sic etiam si avaricia ali-

voisin, et qui n'en vient pas jusques à l'acte, qu'en un autre qui s'abstient de la convoitise de la femme d'un qui n'est pas son voisin; parcequ'il void souvent là femme de son voisin, il l'entend et parle familièrement avec elle, et ainsi il a plus d'occasions qui l'invitent à la convoiter qu'une autre; et de plus cette convoitise a son fondement en la luxure, d'où naissent les trahisons et les tromperies qui la multiplient et l'augmentent de plus en plus.

CHAP. 24. *Tu ne convoiteras point les biens de ton voisin. Dixiesme precepte.*

COMME au précepte précedent nous avons parlé de la femme du voisin, il nous faut aussi parler en mesme manière en celuy-cy des biens terriens du voisin. Car comme il est dit que s'il arrive que quelqu'un soit picqué de la luxure, cela est plus fortement pour la femme de son voisin, à cause de la fréquentation familière entre eux, que pour la femme d'un autre; ainsi si quelqu'un vient à estre tenté d'avarice, pour la mesme cause, la tentation sera bien

quis temptetur propter eamdem causam fortius ad bona vicini quam ad aliorum quorumcumque temptabitur. Et ex opposito: si fortiter concupiscentie bonorum vicini sui ne perducatur ad raptum resistat, intensius iusticia, prudentia, fortitudine, spe et charitate habituatus est, quam solum resistendo concupiscentie bonorum alterius qui non est vicinus; iustitia quidem: nam iustior est aliquis inquantum fidelis est vicino suo legali quam extraneo: dat enim ei audentiam in vicinum familiaritas; prudentia, quia prudentior est inquantum frequentius (inquam quotiens videt vicinum) avaritie resistit; fortitudine, eadem ratione, quia frequenter fortis est; spe, quia magis vicini amicitiam et ab ipso veniam speras, quam amicitiam extranei aut ab eo veniam; charitate, quia tanto magis diligis vicinum tuum cum res suas minus concupiscis.

Dictum iam de decem preceptis est, que possunt ad duo precepta reduci, que sunt hec: Dilige dominum Deum tuum plusquam teipsum, et proximum tuum sicut teipsum. Continent enim hec duo alia decem, eo quia ipsa non

plus forte pour les biens de son voisin que des autres; et à l'opposite, s'il résiste si fortement à la convoitise des biens de son voisin sans en venir jusques à les voler, la justice, la prudence, la force, l'espérance et la charité dont il est habitué sont bien plus grandes en luy que s'il resistoit seulement à la convoitise des biens d'un autre, qui n'est pas son voisin; la justice, parceque celuy-là est d'autant plus juste qu'il est fidèle à son voisin, qui luy est loyal qu'à un etranger, car la familiarité du voisin donne beaucoup d'hardiesse à l'autre voisin; la prudence, parcequ'il est d'autant plus prudent qu'il résiste à l'avarice aussi souvent qu'il void son voisin; et pour la force, il en est de mesme par la mesme raison; et de l'espérance, parcequ'il a plus de suject d'espèrer en l'amitié et d'obtenir pardon de son voisin, quand il l'auroit offensé, que d'un estranger, duquel il n'auroit pas lieu d'esperer l'amitié ny le pardon, comme de son voisin; la charité, parceque il aime son voisin d'autant plus que moins il convoite ses biens.

Nous avons parlé des dix com[m]andemens qui peuvent estre réduits à ces deux préceptes qui sont: d'aimer le Seigneur ton Dieu plus que toy-mesme, et ton prochain comme toy-mesme. Ces deux en contiennent dix autres que nous ne pouvons nulle-

possumus omnino adimplere et eis obedire, quin prius decem dicta impleamus. ¿Quis enim Deum potest súpra seipsum diligere et tamen habere deos alienos, aut non sabbata eius colere, aut non honorare (ad eius et Ecclesie similitudinem) patrem aut matrem, cum ipse sit pater omnium et Ecclesia eius sponsa mater; aut eius nomen in vanum accipere? [1]

Et quis potest occidere si proximum sicut seipsum diligat, et omnis homo secundum naturam sit proximus? aut furtum facere? aut dicere falsum testimonium? aut mechari? aut vicini concupiscere uxorem, aut eius possessiones? nam proximum non potest quis sicut seipsum diligere nisi eum toto se ipso dilexerit; se enim hoc pacto diligit unusquisque. Et hic amor unius cuiusque hominis ad seipsum, aperit in hominibus signatam divine Trinitatis imaginem. Cum namque est omnino homo ad se conversus, quia seipsum amat considerans, alterum subito in se sibi similem et equalem concipit, in quo se videt et amat, cum

ment accomplir ny y obéir que premièrement nous n'accomplissions les dix que nous venons d'expliquer, car peut-on dire que celuy qui se fait des dieux estrangers ayme Dieu par dessus luy-mesme, et qu'il feste le jour du sabbat en son honneur, et qu'il honore son père et sa mère qui luy sont comme l'image de Dieu, qui est le père com[m]un de touts, et qu'il prenne son nom en vain?

Y-a-il quelqu'un qui puisse tuer, s'il ayme son prochain comme luy-mesme? et si tout homme est pris pour le prochain, se trouvera-il quelqu'un qui veuille dérober ou porter faulx tesmoignage, paillarder, ou convoiter la femme ou le bien de son prochain? Car il n'y a personne qui puisse aymer son prochain comme luy-mesme s'il ne l'ayme en toute manière de tout luy-mesme. Car chacun s'ayme ainsi luy-mesme et cet amour que chacun a pour soy, fait voir que l'image de la Sainte Trinité est marquée en touts les hommes. Car quand l'homme retourne en luy-mesme, et qu'il s'ayme considèrant incontinent son prochain en luy-mesme, il le conçoit semblable et égale à luy, il se void en luy et s'ayme en luy, et se sent incontinent lié avec luy, d'amour qui procède de

1. Discrepen notablement els dos textes, l'estampat y el manuscrit, desde aquí fins al acabament del capítol.

quo statim per amorem ab utroque procedentem et utrique equalem (alioquin non se toto seipso homo diligeret) in identitate essentie et humanitatis connectitur; ita ut in iis tribus sit tantum unus homo qui seipsum amat, quemadmodum unus tantum est Deus (ut seipsum amat) trinus.

Possunt etiam omnia decem precepta ad hoc preceptum quadripartitum reduci: Dilige dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua, ex tota mente et ex totis viribus tuis. Ex toto corde, id est ex tota voluntate;[1] ille vero Deum ex tota voluntate sua diligit, qui ipsum super omnia et alia omnia propter ipsum diligit. Ex tota anima tua: hoc intellige rationabiliter, cum scilicet Deum non propter nos ipsos solum, sed eum secundum primam intentionem et propter se diligimus; irrationabiliter autem Deum diligit qui ipsum propter aliquid extra se, ut propter bona terrena, diligit; et hoc modo Deum diligens est viciosus, nam in se Deus est diligendus, ut quia bonus, infinitus, magnus, eternus et potens, et sic de ceteris.

l'un et de l'autre et égal à l'un et à l'autre en mesme essence et humanité. Autrement l'homme ne s'aimeroit pas de tout luy-mesme; de sorte qu'en ces trois, il n'y a qu'un seul homme qui s'ayme luy-mesme, ainsi qu'il n'y a qu'un seul Dieu trine en l'amour; donc il s'ayme luy-mesme.

Touts ces dix préceptes peuvent estre reduits à un seul qui contient en soy quatre choses, sçavoir: d'aymer le Seigneur ton Dieu de toute ton ame, de tout ton esprit, et de toutes tes forces, et de tout ton cœur, s'entend de toute ta volonté. Or celuy-là ayme Dieu de toute sa volonté qui l'ayme par dessus toutes choses, et qui ayme toutes autres choses pour l'amour de luy. D'aymer Dieu de toute ton ame doit estre entendu raisonnablement, sçavoir quand la première et principale intention d'aymer Dieu est non seulement pour l'amour de nous, mais pour l'amour de luy mesme; et celuy qui aime Dieu pour quelque chose qui est hors de luy, comme pour l'amour des biens de la terre, aime Dieu contre raison et non en la manière qu'il doist: partant il est vicieux; car Dieu en soy est aimable, parcequ'il est

---

1. Text m.s.: *ex toto corde tuo, hoc est, ex tota voluntate tua, diligas ipsum super omnia; et quidquid diligas, propter Deum diligas.*

Ex tota mente sua non potest homo Deum perfectè diligere, nisi diligat ex omnibus potentiis cum quibus agit mentaliter. Hec autem sunt quatuor, scilicet: imaginatio, intellectus, voluntas et memoria; et nisi etiam diligat ex omnibus actibus earum, ut ex toto suo imaginari, intelligere, velle et recolere. Diligimus Deum[1] ex totis viribus, cum omnes potentie superiores prius enumerate et inferiores elementativa, vegetativa et sensitiva, bona terrena, virtutes morales, cardinales, theologales, in nobis colligantur, ad Deum perfectissimè diligendum.

Diligenter ergo super hoc considerare clerici debent et se ad cor convertere, quo modo ipsa precepta impleant ad que ipsi finaliter obligantur.[2]

souverainement bon, infini, éternel, tout puissant. L'homme ne peut aymer Dieu de tout son esprit parfaictement, s'il ne l'ayme de toutes les puissances qui servent à l'esprit, qui sont au nombre de quatre, sçavoir l'imagination, l'entendement, la volonté et la mémoire. Les actes desquelles doivent estre totalement pour l'amour de Dieu, de sorte que l'imagination n'imagine que Dieu, et l'entendement ne sert qu'à cognoistre Dieu, et sa volonté ne désire que Dieu, et sa mémoire ne souvient *(sic)* que de Dieu. Nous aimons Dieu de toutes nos forces quand toutes les quatre puissances supérieures cy devant dictes, et les inférieures, l'élémentative, la végetative, la sensitive, les biens de la terre, les vertus morales, les cardinales et les théologales sont toutes recueillies en nous pour aimer parfaitement Dieu.

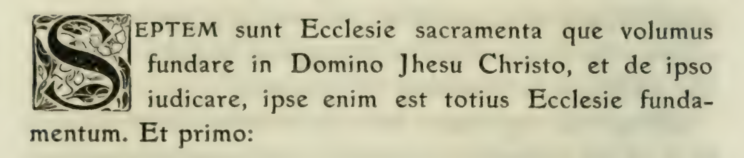
Les ecclesiasticques donc doivent exactement considérer et méditer sur ce point et faire réflexion en eux-mesmes, comment eux qui sont estroictement obligéz à l'observation de ces prèceptes, les accomplissent.

1. Text m.s.: *Et ideo qui diligit Deum ex tota mente sua, diligat ipsum ex omnibus actus quatuor potenciarum predictarum.*—2. Id.: *Et ideo tu, clerice, considera ad que et quanta es tu finaliter obligatus.*

TERTIA PARS

De septem Ecclesie sacramentis.

SEPTEM sunt Ecclesie sacramenta que volumus fundare in Domino Jhesu Christo, et de ipso iudicare, ipse enim est totius Ecclesie fundamentum. Et primo:

CAP. XXV. *De matrimonio.*

MATRIMONIUM est spiritalis inter virum et mulierem copula, ut non sit vir pluribus mulieribus nec pluribus viris mulier communis; per quod sacramentum signata est incarnatio Filii Dei per conceptionem factam à Spiritu Sancto et beata Virgine Maria, ut prius in primo

LA TROIESME PARTIE

Des sept sacremens de l'Eglise

IL y a sept sacremens de l'Eglise que nous voulons monstrer estre fondés en nostre Seigneur Jesus-Christ, auquel il appartient de juger, car il est le fondement de toute l'Eglise.

CHAP. 25. *Du Mariage.*

LE mariage est une conjonction d'esprit et de volonté entre l'homme et la femme, affin que l'homme n'ayt point plusieurs femmes, ny la femme plusieurs hommes. Par ce sacrement est marquée l'incarnation du Fils de Dieu par la conception faite du Saint Esprit et de la bienheureuse vierge Marie, ainsi qu'il est cy-devant

articulo humanitatis dictum est. Econverso etiam, per virtutem conceptionis Filii Dei ex Maria Virgine, signatum est matrimonium inter virum et mulierem; quoniam sicut in conceptione Filii Dei diverse nature, divina scilicet et humana, simul uniuntur, sic in matrimonio vir et mulier qui in sexu diversi sunt, se coniungunt et ligant per mutuum consensum. In huius similitudine clericus cum Ecclesia matrimonium contraxit; nam quemadmodum finis matrimonii est bonus filius quem intendit vir ad servitium Dei facere et quem concipit ei mulier, sic etiam finis clerici cum Ecclesia est bonus fructus quem facere debet clericus per Ecclesiam, que concepit per suos ordines, sacramenta, articulos et precepta. Et propter hanc similitudinem data est clerico potestas virum et mulierem matrimonio coniungendi.

dit au premier article, qui concerne l'humanité du Fils de Dieu: et au rebours aussi, le mariage d'entre l'homme et la femme est signifié par la vertu de la conception du Fils de Dieu de la vierge Marie, parceque comme en la conception du Fils de Dieu s'est faite l'union de deux natures differentes, sçavoir de la divine et de l'humaine, ainsi dans le mariage l'homme et la femme qui sont de différens sexes sont conjoincts ensemble et liez par un mutuel consentement. Et en cette ressemblance, le clerc contracte mariage avec l'Eglise. Car, comme la fin du mariage est la génération d'un bon fils, que la femme conçoit de l'homme et que l'homme entend estre eslevé pour le service de Dieu, ainsi la fin du clerc avec l'Eglise est le bon fruict que le clerc doit faire par le moyen de l'Eglise, laquelle par ses ordres a conceü les sacremens, les articles et les préceptes; et c'est pour l'amour de cette ressemblance que la puissance de conjoindre par le mariage l'homme et la femme a esté donnée au clerc.

CAP. XXVI. *De Baptismo.*[1]

PER peccatum primorum parentum fuit tota massa humana corrupta; et ideo omnes homines qui ex ea deinceps nati sunt, hanc corruptionis labem in prima sua origine (que secundum carnem est) habuerunt. Quare hominem oportuit regenerari, non in carne que corrupta est, sed in spiritu; et non potuit homo in spiritu ab homine secundum carnem nato regenerari. Itaque necessarium Filium Dei fuit incarnari fierique hominem Jhesum Christum, ut qui solus potuerit per divinitatem coniunctam humanam naturam ab originali corruptione et peccato regenerare. Et ad hanc regenerationem designandam ipse Christus Filius Dei primo ablutus et baptisatus est in flumine Jordani, ad dandum exemplum omnibus qui consequenter in nomine eius crederent, ut consimiliter aqua regenerationis baptisarentur, que eorum originalem corruptionem abluat.

CHAP. 26. *Du Baptesme, second sacrement.*

TOUTTE la masse humaine a este corrompue par le peché des premiers parens. C'est pourquoy il a fallu que les hommes aient esté regénérez en esprit et non en la chair, parcequ'elle est corrompue. L'homme n'a peü estre regénéré en esprit par l'homme né selon la chair comme les autres. C'est pourquoy il a esté nécessaire que le Fils de Dieu ait esté incarné et que Jesus-Christ ayt esté fait homme, affin qu'avec la divinité joincte à la nature humaine il peüst seul regénérer de ce peché et de cette corruption contractée dans son origine; et pour marquer cette regénération, Jesus-Christ fils de Dieu a esté le premier lavé et baptisé au fleuve Jordain, pour donner exemple ensuite à touts ceux qui croiroient en son nom, affin que semblablement ils fussent baptiséz et lavéz de cette corruption originelle par l'eau de regénération.

---

1. A continuació de cada rubrica d'aquests capítols posa el text de P: *secundo sacramento, tertio...* etc. fins al *septimo.*

Christus quando in cruce mortuus est, fuit ablutus sanguine, ad significandum pariter fidelibus baptismum sanguinis quo pii in eum credentes non renuerent postea pro ipso ablui; et hic baptismus fit per martyrium. Iterum per flammam et ardorem voluntatis, quo ardore maximo Christus voluit ad nos redimendum in cruce pati, designatus est nobis baptismus voluntatis, qui est quando pio affectu vult unusquisque in Christo baptisari. Cum istis tribus speciebus constitutus est nobis baptismus, quoniam sine ipsis baptismus non haberet virtutem ad mundandum nos de peccato originali.

CAP. XXVII. *De Confirmatione.*

CONFIRMATIO sacramentum est quod datur non sicut baptismus infantulis quamprimum editi in lucem sunt, sed etate grandioribus et adultis, cum se esse christianos affirmant. Hec autem signata fuerat per Christum in cruce

Quand Jesus-Christ est mort sur la croix, il a esté lavé de son sang pour monstrer pareillement aux fidèles le baptesme de sang, affin que les dévots qui croient en luy ne refusassent pas cy-après d'en estre ainsi lavéz, et ce baptesme se fait par le martyre et décore par le feu et l'ardeur de la volonté, et c'est avec cette ardeur excessifve que Jesus-Christ a voulu souffrir en la croix pour nous rachepter. Le baptesme de volonté est marqué quand quelqu'un avec une saincte et dévote affection veut estre baptisé en Jesus-Christ, et l'est avec ces trois espèces que le baptesme a esté ainsy estabIi de Dieu, sans lesquelles il n'auroit pas la vertu de nous purger et laver du peché originel.

CHAP. 27. *De la Confirmation, troiesme sacrement.*

LA confirmation est un sacrement qui ne se donne pas comme le baptesme aux petits enfans aussi tost qu'ils sont néz, mais quand ils sont devenus plus grands et en age de se dire chrestiens; et ce sacrement a esté marqué par Jesus-Christ mourant en la croix,

morientem, qui omnia signa et omnes operationes quas ipse ad novam instituendam legem in vita fecerat, sua morte confirmavit et complevit. Cum enim christiani sumus, et irrevocabili proposito in eadem fide permanere intendimus, querentes legis habitum in ipsa tunc lege confirmamur.

Per hanc confirmationem representatur nobis alia confirmatio que inter voluntatem et intellectum est; nam cum intellectus aliquid facere apprehendit, voluntatis est illud acceptare aut recusare. Quod si id acceptet voluntas, confirmatio (eius quod intellexit intellectus) est, que in memoria componitur et conservatur, et que si bona sit, impetrata est virtus; si non, impetratum vicium.

Cap. XXVIII. *De sacramento altaris.*

Sacramentum altaris est signum incarnationis Domini nostri Jhesu Christi, qui facit ipsum sacramentum esse omne id quod est, quia dat potestatem presbytero

lequel a confirmé et accomply par sa mort touts les signes et toutes les operations et tout ce qu'il a fait en cette vie pour l'institution de la nouvelle loy; car puisque nous sommes chrestiens et que nous avons l'intention de demeurer fervents en cette résolution chrestienne et nous revestir de tout ce qui est de cette loy, alors nous y sommes confirmez.

Par cette confirmation nous est représentée une autre confirmation qui est entre la volonté et l'entendement; car quand l'entendement entend faire quelque chose, c'est à la volonté de l'accepter ou de le refuser; et si la volonté l'accepte, cette acceptation est la confirmation de ce que l'entendement a entendu, et est mise et conservée en la mémoire; et si elle est bonne, elle devient vertu, et au contraire, c'est un vice.

Chap. 28. *Du sacrement de l'autel, 4e sacrement.*

Le sacrement de l'autel est le signe et la marque de l'incarnation de Nostre Seigneur Jesus-Christ, qui fait que ce sacrement est tout ce qu'il est, parce qu'il donne la puissance au prestre de

panem (per verba que dicit) in suam carnem transubstantiandi et vinum in suum sanguinem. Hoc enim non possunt presbyter et verba tantum, nisi sit Christus, qui prima persona est in ipso sacramento, presbyter secunda, verba vero instrumenta sunt et habitus, et sacramentum est habituata substantia. Similitudo autem sacramenti altaris cum incarnatione est hec: Sicut Deus quando assumpsit naturam humanam cum ipsa natura humana et de ipsa se fecit hominem, non autem eum natura humana hominem fecit, (quia primum motus fuit à Deo, non à natura humana, sed ipsa tantum assumpta est); ita Christus homo, cum presbytero et verbis, facit sacramentum altaris ut sit ipse primum in transubstantiatione, non autem presbyter et verba ipsum cum Christo faciunt: sic enim quod posterius est, id quod est prius precederet.

Dei Filius totus fuit incarnatus, qui cum sit infinitus et ideo ubique simul in celo et in terra, Deum hominem pariter ubique in celo et in terra ipsum esse oportet; alioquin si alibi Deus esset tantum et non Deus homo, non

transsubstantier par la parole qu'il profère, le pain en sa propre chair et le vin en son sang. Car le prestre et les paroles seulement ne le peuvent faire, si Jesus-Christ qui est la premiere personne en ce sacrement n'y est, et le prestre la seconde; et les paroles sont les instrumens et l'habitude, et le sacrement est la substance qui en est habituée. Or la ressemblance que le sacrement de l'autel a avec l'incarnation est celle-cy: comme Dieu, quand il a pris la nature humaine, avec cette nature et de cette nature humaine il s'est fait homme; et ce n'a pas esté la nature humaine qui l'a fait homme, parcequ'il a esté premièrement meü de Dieu, et non de la nature humaine, laquelle seulement a esté prise de Dieu; ainsi Jesus Christ fait homme, avec le prestre et les paroles fait le sacrement de l'autel, affin qu'il soit premièrement en la transsubstantiation, et ce ne sont pas le prestre et les paroles qui font le sacrement avec Jesus-Christ, car si cela estoit, ce qui est le dernier precedroit ce qui est le premier,

Le fils de Dieu est tout incarné. Lequel, parcequ'il est infini, est partout ensemble, au ciel et en terre, il faut pareillement qu'il soit dieu-homme partout, au ciel et en terre. Autrement, s'il estoit seulement dieu ailleurs et qu'il ne fust pas dieu-homme, tout le

esset totus Filius Dei incarnatus. Attamen Christus qui in celo est, in quantum homo non est ubique, sed sacramentaliter est in altari et in celo, quia Filius Dei non magis ubique est quam ubique homo. Et ex hoc manifestus est modus per quem sit ipsum sacramentum, et quo modo non oportet, propter transubstantiationem panis in corpus Christi que in altare sit, Christum se de celo dimittere, aut eius quantitatem per totum id spacium quod inter celum et terram est extendi, aut per id spacium in quo est Deus homo. Nam priusquam ipsa panis transubstantiatio fiat, Filius Dei homo est in altari; et eadem est quantitas corporis Christi in celo et in altari, sine magis et minus, et hoc per illam virtutem per quam Deus est ubique homo, quia totus incarnatus. Quare facta transubstantiatione panis in carnem, non remanet quantitas panis in carne, quoniam iam ea quanta est per quantitatem quam habet corpus Christi in celo et in terra. Veruntamen in corruptione hostie consumitur sacramentum; non corrumpitur corpus Christi, quia est incorruptibile. Sola hostia corrumpitur

fils de Dieu n'auroit pas esté incarné. Toutesfois Jesus-Christ, qui est au ciel en tant qu'homme, il n'est pas partout, mais il est sacramentalement en l'autel et au ciel, parceque le Fils de Dieu n'est pas davantage partout que l'homme est partout, et de là, l'on void manifestement la manière par laquelle le sacrement se fait et com[m]ent il ne faut pas que Jesus-Christ quitte le ciel pour l'amour de la transsubstantiation, qui se fait du pain en son corps en l'autel, ou que sa quantité s'estende par toute cette espace qui est entre le ciel et la terre, ou par cette espace où il est dieu-homme. Car le Fils de Dieu homme est en l'autel auparavant que se face la transsubstantiation du pain, et c'est la mesme quantité du corps de Jesus-Christ qui est au ciel et en l'autel, et est ny plus ny moins en l'un qu'en l'autre; et cela est par la mesme raison que Jesus-Christ Dieu est partout homme, parcequ'il est tout incarné. C'est pourquoy la transsubstantiation, estant faite du pain en la chair, il ne demeure rien de la quantité du pain en la chair, parce qu'elle est desjà faite aussi grande en quantité qu'est le corps de Jesus-Christ au ciel et en terre; mais toutes fois, quand l'hostie est corrompue, le corps de Jesus-Christ n'est pas pour cela corrompu, parcequ'il est incorruptible, mais le sacrement est con-

cum primis accidentibus, que non actu sed potentia solum, remanserant in materia hostie, et fuerunt de potentia ad actum reducta, cum primum fuit hostia tacta per corruptionem, tuncque ab hostia transit sacramentum, eam dimittens.

Cap. XXIX. *De Ordine presbyteri.*

Presbyter significat Christum, in quo clauditur omnis ordo creaturarum. Creavit enim Deus universum, et ea omnia que in ipso sunt, ut ipsum exaltaret, se hominem faciendo, quia aliter non potuit universum exaltari. Nam cum homo sit omnis creatura que extra Deum est, erit Christus Deus homo omnium creaturarum et consequenter totius universi exaltatio. Itaque creationis universi finis fuit ut Deus se faceret hominem, quo nullus altior creationis universi finis esse potuit: quoniam divina bonitas non magis bonificare actum suum potuit (et) ad finem ordi-

sommé; l'hostie seule est corrompue avec les premiers accidens qui estoient demeurés non en acte, mais seulement en puissance, en la matière de l'hostie, et dès l'instant que l'hostie est touchée de la corruption, les accidens qui estoient en puissance sont réduicts en actes, et alors le sacrement passe de l'hostie et la quitte.

Chap. 29. *De l'Ordre de prestrise: 5me sacrement.*

Le prestre représente Jesus-Christ, dans lequel tout l'ordre des créatures est renfermé. Car Dieu a crée l'univers et tout ce qui est contenu, affin de l'exalter en se faisant homme, parceque le monde n'a peü autrement estre exalté. Car attendu que l'homme en soy hors de Dieu a tout ce qui est des créatures, aussi Jesus-Christ homme est l'exaltation de toutes les créatures, et conséquement de l'univers; partant la fin de la création de l'univers a esté affin que Dieu se fist homme, et l'univers n'a peü avoir esté crée pour une fin plus noble et plus relevée que celle-là, car la bonté divine n'a peü ordonner son acte, qui est le bonifier, pour une

nare, quam tunc fecit in Christo Jhesu Deo et homine, nec divina magnitudo suum magnificare aut aliqua aliarum divinarum rationum suum actum.

Presbyter ergo qui in similitudine est Christus, factus est propter eucharistiam et alia sacramenta que ei ad maximum (in vita agi possibile) bonum Ecclesia concepit. Enimvero propter sui officii altitudinem dedit ei Deus potestatem in celo et in terra ligandi et absolvendi per dominum Jhesum Christum, et per id omne quod ordinatum in ipso sacramento sacerdotali est: ligandi quidem homines ad penitentiam et absolvendi à peccato. Idcirco super hoc considerent clerici in qua sint maiestate, quantumcunque Deo ad ei serviendum obligentur, ne propter sue dignitatis ignorantiam, Deo malè servientes, in ignem corruant sempiternum.

meilleure fin qu'elle a fait en Jesus-Christ Dieu-homme, ny la grandeur de Dieu et toutes ses raisons et dignitéz n'ont peü rien faire de plus grand. Ainsi le prestre, qui est comme Jesus-Christ, est fait pour l'eucharistie et les autres sacremens que l'Eglise a conceü pour le plus grand bien qui se pouvoit faire en ce monde.

C'est pourquoy Dieu, pour l'excellence et la sublimité de son office, luy a donné par nostre Seigneur Jesus-Christ, la puissance de lier et d'absoudre au ciel et en la terre, et par tout ce qui est ordonné en ce sacrement de prestrise, et de lier les hommes pour la pénitence et de les absoudre du peché. Que les clercs donc considèrent sur cela en quelle majesté ils sont, et combien ils sont obligéz à servir Dieu, de crainte que servans mal à Dieu pour ne sçavoir pas l'excellence de leur dignité, ils ne soient jettéz dans les flam[m]es éternelles.

CAP. XXX. *De Penitentia.*

PENITENTIE sacramentum signatum fuit per dominum Jhesum Christum qui primus, in cruce propter redemptionem generis humani moriendo, penitentiam fecit. Ad veram autem penitentiam tria requiruntur: contritio, confessio et satisfactio, sine quibus non est dispositum sacramentum penitentie, nec presbyter potest eos qui de commisis veniam ab eo petunt, absolvere; cum hec à summa penitentia quam fecit Christus in cruce, dependeat.[1] Per contritionem enim peccator dolet et tristatur de commisis, cum voluntate non amplius in futurum peccandi. Per confessionem submittit et obligat se ad penitentiam, secundum voluntatem confessoris, ut ieiunando, orando, peregrinando et que bona iniustè detinet reddendo et peccata fugiendo.[2] Per satisfactionem vero satisfacit, contrarium faciendo

CHAP. 30. *De la Pénitence: 6me sacrement.*

LE sacrement de pénitence a esté marqué par nostre Seigneur Jesus-Christ, lequel a esté le premier qui a fait pénitence mourant en la croix pour la rédemption du genre humain. Pour une vraye pénitence, trois choses sont requises, qui sont la contrition, la confession et la satisfaction, pour disposer le sacrement de pénitence, sauf lesquelles le prestre ne peut absoudre ceux qui luy demandent pardon de leurs fautes, attendu qu'elle dépend de cette souveraine pénitence que Jesus-Christ a fait en la croix. Car par la contrition, le pecheur a douleur et desplaisir de sa faute, avec volonté de ne plus pecher à l'advenir; par la confession, il se soumet et s'oblige à faire pénitence, selon la volonté du confesseur, comme à jeuner, prier, faire pélerinage, de rendre les biens qu'il retient injustement, à fuir les occasions de pecher; et par la satisfaction, il satisfait en faisant le contraire de ce en quoy il a peché,

1. Manca en el text m. s. aquexa derrera frase. — 2. Text m.s.: *et se à peccatis omnibus purgando.*

eius in quo peccaverat; ut si fuerit intemperans, à cibo et potu abstinendo; si superbus, se humiliando; si avarus, pauperibus liberaliter erogando, et sic in aliis.

CAP. XXXI. *De extrema unctione.*

EXTREMA unctio est sacramentum dependens ab illa unctione sudoris et sanguinis quam habuit Christus in extremitate mortis in cruce. Quod sacramentum quo ad litteram signum est quod homo de commisis petit veniam per visum, auditum, olfactum, gustum et tactum. Sed secundum allegoricam intelligentiam, signum est hominem mentaliter de peccatis dolere cum contritione, confessione et satisfactione, que sunt aromata cum quibus peccatum à subiecto expellitur, et in eodem intrant virtutes, et tunc disponitur subiectum ad gratiam et benedictionem recipiendam à Domino nostro Jhesu Christo, qui est fundamentum omnium predictorum sacramentorum, in quibus

comme, s'il a esté intemperant, de s'abstenir de manger et de boire; s'il a esté superbe, de s'humilier, si avare, de donner libéralement aux pauvres; et ainsi aux autres.

CHAP. 31. *De l'extrème-onction: 7me sacrement.*

L'EXTRÈME-ONCTION est un sacrement qui dépend de l'onction de la sueur et du sang que Jesus-Christ eut en l'extrémité de de sa mort en la croix.

Ce sacrement, quant à la lettre, est le signe avec lequel l'homme demande pardon des fautes qu'il a com[m]ises par la veüe, par l'ouie, par l'odorat, par le goust et par le toucher; mais selon l'intelligence allégoricque, c'est le signe de la douleur que l'homme ressent en son ame d'avoir peché, avec contrition, confession et satisfaction, qui sont les parfums avec lesquels le peché est chassé de son suject et les vertus introduites en sa place; et alors l'homme est disposé à recevoir la grace et la bénédiction de nostre Seign[eu]r Jesus-Christ, lequel est le fondement de tous les sacremens cy-

apparent ipsius admirande et super naturam exaltate operationes et altissime participationes inter ipsum et hominem iustum; ut cognoscantur, diligantur et recolantur eius altitudines, et de ipsis confidentiam in vita et in extremitate mortis habeamus.

Quarta Pars

De septem donis Spiritus Sancti.

Sunt hec septem que dat Spiritus Sanctus: sapientia, intellectus, consilium, fortitudo, scientia, pietas, timor; que idcirco dantur hominibus ut per ipsa disponantur homines ad gratiam et benedictionem à Spiritu Sancto recipiendam ut ipsum homines cognoscant, recolant et ament. Hec autem dona volumus ad aliquas virtutes (que felicitatis et paradysi vie sunt) applicare, quo-

dessus, dans lesquels ou void ses opérations merveilleuses et eslevées au dessus de la nature; et comme il fait le juste divinement participer avec luy de toutes ces choses, affin que ses grandeurs, ses dignitéz et ses excellences soient recogneües et aymées et qu'on s'en souvienne, et affin que nous y ayons confiance entière, tant durant le cours de la vie qu'en l'extrémité de la mort.

La Quatriesme Partie

Des sept dons du Saint Esprit.

Voicy sept choses que donne le Saint Esprit: la sagesse, l'entendement, le conseil, la force, la science, la pieté et la crainte; et sont données aux hommes pour les disposer à recevoir la grace et la bénédiction du Saint Esprit, affin qu'ils le cognoissent, qu'ils l'aiment et s'en souviennent. Or nous voulons appliquer ces dons à quelques vertus qui conduisent a la félicité et au paradis, parce-

niam sine ipsis non possunt aliquo pacto virtutes exaltari, quemadmodum nec voluntas hominis potest sine charitate à Deo data exaltari.

CAP. XXXII. *De dono Sapientie.*

SPIRITUS Sanctus dat sapientiam per quam intellectus elevat suum intelligere ad intelligendam fortitudinem, temperantiam, iustitiam et prudentiam; et voluntas elevat suum velle ad diligendam ipsam sapientiam, que intellectus est habitus per quem separatas et sensu inaccessibiles substantias contemplatur: in quarum contemplatione felicitatem, finem suum, homo consequitur.

Sed alia est huius mundi sapientia, per quam sciunt terreni terrena et ad vitam necessaria tractare, et hec per virtutes cardinales simpliciter acquiritur; aut verius una est virtutum cardinalium inquam prudentia, estque hec sapientia posterior ea que à Spiritu Sancto data est. Hec enim

que, sans ces dons, les vertus ne peuvent en façon du monde estre exaltées, comme la volonté ne peut estre exaltée en l'homme, si sa charité ne luy est donnée de Dieu.

CHAP. 32. *Du don de Sagesse.*

LE Saint Sprit donne la sagesse, par laquelle l'entendement eslève son entendre pour entendre la force, la tempérance, la justice et la prudence; et la volonté eslève son vouloir pour aimer cette mesme sagesse, qui est l'habitude de l'entendement par laquelle il contemple les substances séparées des matières grossières auxquelles les sens ne peuvent atteindre, et c'est en cette contemplation que l'homme trouve la félicité et parvient à sa fin.

Mais il y a une autre sagesse, qui est celle de ce monde, par laquelle ceux qui s'attachent aux choses de la terre sçavent comment il faut manier les choses de la terre et qui sont nécessaires à la vie; et cette sagesse humaine s'acquiert simplement par les vertus cardinales, ou pour mieux dire, une des vertus cardinales qui est la prudence; et cette sagesse n'est pas si noble et si excellente que

homines ad beatitudinem disponit sempiternam; illa vero non statim.

Cap. XXXIII. *De dono Intellectus.*

Spiritus Sanctus dat intellectum hominibus, hoc est bonam intentionem ad agendum bonum et evitandum malum; per quod donum intendit homo perseveranter bonum facere et omnino dimittere malum. Sed tamen homo quandoque benefacere credens, idque bona intentione faciens, malè agit: quod si hoc fecerit per intentionem à Spiritu Sancto causatam, à peccato excusatur; si non, quamvis idipsum bona fecerit intentione, à peccato tamen non excusatur:[1] quemadmodum iudei et sarraceni qui bona intentione et benè dicere credentes, trinitatem in Deo negant et incarnationem. Sed hec intentio qua trinitatem et incarna-

celle que le Saint Esprit donne, car celle-cy dispose les hommes pour jouir de la béatitude éternelle, et l'autre non pas pour l'heure.

Chap. 33. *Du don de l'Entendement.*

Le Saint Esprit donne l'entendement aux hommes, c'est à dire la bonne intention pour faire le bien et fuir le mal; et par ce don, l'homme prétend avec persévérance et fermeté faire le bien et laisser tout à fait le mal, Mais il arrive quelquefois que l'homme croiant bien faire et avec bonne (*) fait mal. Que s'il le fait par l'intention qui luy est inspirée du Saint Esprit, il a excuse pour son peché; mais s'il n'est pas inspiré et causé du Saint Esprit, encore qu'il le face avec bonne intention, son peché est sans excuse; comme les Juifs et les Sarazins, lesquels par bonne intention et croiant bien dire, nient la Trinité et l'incarnation de Dieu. Et cette intention, avec laquelle ils nient Trinité et l'incarnation de Dieu,

---

1. Text m.s.: *et quamquam agit malè, sed non scientificè, ymmo credit benè agere, et extupitur per bonam intentionem quam habet à Spiritu Sancto, sed non semper excusatur, licet habeat intentionem.*

(*) Manca aquí probablement el mot «intention».

tionem negant, non est à Spiritu Sancto causata, et ideo à peccato minimè excusantur.

CAP. XXXIV. *De dono Consilii.*

SPIRITUS Sanctus multifariè multisque modis dat consilium hominibus in eo sperantibus. Nam si qui per bellum aut naufragium in periculo mortis sint et omnem sue salutis spem in eo reponant, eius auxilium invocantes, talibus statim consilium dabit evadendi; pauperibus, viduis et orphanis aliud consilium ad vitam degendam; bonis atque mitibus qui falsorum hominum sunt astutia decepti, consilium tuendi iuris; volentibus agere bonum, sed fortè nescientibus, revelat modum quo possint bonum agere atque dat agendi materiam; penitentibus vero sed non potentibus à peccato retrahi, [1] modum quo retrahantur aperit.

n'est pas inspirée et causée ny donnée du Saint Esprit: c'est pour quoy leur peché est sans excuse.

CHAP. 34. *Du don de Conseil.*

LE Saint Esprit donne conseil en plusieurs façons et manières aux hom[m]es qui mettent leur espérance en luy. Car si ceux qui sont en péril de mort, soit en guerre ou en mer par naufrage, remettent entièrement en luy toute leur espérance de se sauver, l'invocant à leur secours, il leur donnera incontinent conseil d'en eschapper; et aux pauvres, aux veufves et aux orphelins, il donnera autre conseil pour leur manière de vivre; et à ceux qui sont bons et humains et naturel doux et traitable *(sic)* qui ont esté trompéz par la ruse des fins et des meschans, il leur donnera conseil pour conserver leur droict et ce qui leur appartient; et à ceux qui ont envie de bien faire et ne le sçavent pas, il leur remet le moyen par lequel ils peuvent bien faire, et leur donne matière de bien faire, et à ceux qui font pénitence de leur peché, mais qui ne peuvent pas s'en retirer, il leur fait cognoistre le moyen par lequel

[1] Text m.s.: *qui vellent malum dimittere, sed nesciunt.*

Sicque variè aliis permultis indigentibus Spiritus Sanctus consulit.

Cap. XXXV. *De dono Fortitudinis.*

Fortitudo cordis est virtus moralis quam homo per consuetudinem, ut ceteras virtutes morales, potest acquirere; sed aliam hominibus dat Spiritus Sanctus fortitudinem longè superiorem que à contrario expugnari et vinci non potest et que cum fortitudo moralis infirma est et non potens satis alias virtutes ut peccatis resistant fortificare, eam supplet atque perficit; et sic per suum effectum Spiritus Sanctus cognoscitur.

ils peuvent s'en retirer. Et ainsi le Saint Esprit donne diversement conseil à plusieurs autres qui en ont besoin.

Chap. 35. *Du don de la Force.*

La force de cœur est une des vertus morales que l'homme par la coustume peut acquérir comme les autres. Mais celle que le Saint Esprit donne aux hom[m]es est bien plus relevée et plus haute, parcequ'elle ne peut estre combattue ny surmontée d'aucun contraire; et quand la force morale et foible, et qu'elle n'en est pas assez puissante pour sacrifier les autres vertus pour qu'elles résistent aux péchéz, elle supplée a qui luy manque et luy donne la perfection entiere, et ainsi le Saint Esprit est cogneü par ses efforts.

CAP. XXXVI. *De dono Scientie.*

INTELLECTUS humanus sic naturaliter dispositus est ut non possit sibi scientias acquirere, nisi prius sensualibus et imaginariis speciebus in ipsis acquirendis iuvetur. Nam solum ea ratione cum corpore coniunctus est, ut in ipso (quod sensuum organum est et anime solum propter sensus datum) sensuales has et imaginarias similitudines ebibat, ex quibus eliciat intelligibiles sibi proprias, que ei principium scientie sunt et quibus inmediatè scientiam sibi parat et acquirit. Sed Spiritus Sanctus dat scientiam hominibus per infusionem, que est habitus altior et perfectior, iis maximè qui cum bona intentione moveantur ad agendum bonum, nesciunt tamen ob ignorantiam bonum agere; et hoc ne eorum frustretur intentio et motus; per talem enim scientiam scient ipsi bonum agere, sicque motum sue

CHAP. 36. *Du don de Science.*

L'ENTENDEMENT de l'homme est ainsi naturellement disposé qu'il ne peut acquérir les sciences, s'il n'est aydé des espèces abstraites des choses par les sens et l'imagination; et c'est seulement pour cette raison qu'il est conjoinct avec le corps, qui est l'organe des sens et est donné à l'ame accause des sens, affin qu'elle aye les ressemblances des objects des sens et de l'imagination, pour se les rendre intelligibles et se les approprier com[m]e principe de la science qu'elle acquiert immédiatement par le moyen de ces ressemblances, qui luy sont ainsi appropriées et renduës intelligibles. Mais le Saint Esprit donne la science aux hommes par infusion, qui est une habitude bien plus noble et plus parfaicte, et la donne principalement à ceux qui, avec bonne intention, sont meüs pour faire le bien, ne sçachans néantmoins comment le faire, parcequ'ils n'en ont pas cognoissance, et cela affin que leur bonne intention et leur mouvement au bien ne soient rendus vains et inutiles, car par cette science qui leur est ainsi donnée du Saint Esprit, ils sçauront faire le bien et accomplir le mouvement de leur bonne intention. Il donne aussi quelque fois une science in-

intentionis adimplere. Dat etiam aliquando scientiam infusam doctoribus et magistris qui proprio studio et labore in scientiis aliis edocti sunt, quia tales poterunt scientiam infusam et proprio labore acquisitam adinvicem alteram alteri comparare,[1] et hoc modo comparando altiores, in utraque attingere veritates et secreta, in ipsisque errantes atque dubitantes dirigere.

CAP. XXXVII. *De dono Pietatis.*

PIETATEM possunt omnes moraliter acquirere; sed altiorem pietatem dat Spiritus Sanctus mediante caritate cum qua fortificatur et exaltatur pietas inferior: siquidem prioris habitus est inferiorem et posteriorem exaltare sic ut quod sepè non potest per se posterior, id cum prioris possit sublevamento.

fuse aux doctes et aux maistres en quelque science, lesquels par leur propre estude et travail sont devenus doctes et sçavans aux autres sciences, et ainsi ils pourront avoir la science infuse et celle qu'ils ont acquise avec leur propre travail ensemble, qui se trouvent réciproquement acquises l'une pour l'autre; et par ce moyen pourront en l'une et en l'autre atteindre aux veritéz les plus hautes et les plus cachées, et redresser ceux qui sont dans les doutes et dans les erreurs.

CHAP. 37. *Du don de Pieté.*

TOUTS les hommes peuvent acquérir la pieté, mais le Saint Esprit donne par le moyen de la Charité une pieté plus haute avec laquelle la moindre et la plus basse est exaltée et fortifiée; et est de l'habitude de celle qui est la première et principale, d'exalter l'autre qui est la plus basse et la dernière, affin que ce que cette dernière ne peut d'elle-mesme, elle le puisse avec le secours de la première.

1. Text m.s.: *ut sciencias quas adquisiverunt per scienciam infusam, potestatem habeant elevandi.*

CAP. XXXVIII. *De dono Timoris.*

TIMOR est duplex, scilicet naturalis et accidentalis. Naturalis, ut cum homo naturaliter mortem timet aut famem aut id genus alia secundum naturam timenda. Accidentalis, ut quando timet homo dedecus, inimicum aut feram:[1] hec enim accidunt, non sunt secundum naturam. His duabus timoris speciebus timent omnes. Sed alius est timor datus à Spiritu Sancto, longè melior et dignior et quo non omnes timent: scilicet timere Deum super omnia; et hic timor annexus charitati est, ut qui sine ea esse non possit. Ideo enim Deum super omnia timemus, quia et ipsum super omnia diligimus.

CHAP. 38. *Du don de la Crainte.*

IL y a deux sortes de crainte: l'une est naturelle et l'autre accidentelle. La naturelle est comme quand l'homme craint naturellement la mort, la faim ou choses de cette sorte, lesquelles, selon la nature, sont à craindre. L'accidentelle est comme quand l'homme craint le deshonneur, son ennemy, ou une beste farouche, car ces choses-là ne sont qu'accidents, qui peuveut estre et n'estre pas, et ne sont pas selon la nature. Mais le Saint Esprit donne une autre crainte bien meilleure, plus digne et plus excellente que ces deux-cy-dessus, et de laquelle touts ne craignent pas, et celle-cy est de craindre Dieu par dessus toutes choses: et cette crainte est jointe et liée à la charité, de sorte qu'elle ne peut estre sans elle, car nous craignons Dieu par dessus toutes choses, parceque nous l'aimons pardessus toutes choses.

1. Text m.s.: *timet dedecus et leonem suum inimicum.*

Quinta Pars

De .vij. virtutibus principalibus.

Virtutes principales dicuntur, quia ad eas omnes alie virtutes reducuntur: et tales septem, quarum quatuor, scilicet iustitia, prudentia, fortitudo et temperantia, sunt cardinales, et alie tres, scilicet spes, fides et caritas, theologales. Cardinales autem theologalibus inferiores sunt, quia disponunt ad acquisitionem theologalium: theologales verò superiores, quia inmediatè gloriam impetrant sempiternam. Quamlibet illarum virtutum deffinire intendimus, ne fortè ob nominum (ut quid sint) ignorantiam in earum determinatione confusio accidat.

Primo ergo, iustitia est virtus cuius propriè officium est iudicare et reddere unicuique quod suum est.

Cinquiesme Partie

Des sept vertus principales.

Ces vertus sont appelées principales à cause que toutes les autres vertus se réduisent à celles-cy. Elles sont au nombre de sept, dont quatre, sçavoir la justice, la prudence, la force et la tempérance, son dites *cardinales,* et les autres trois, qui sont l'espérance, la foy et la charité, sont nommées *théologales.* Les cardinales sont au dessous des théologales, parceque sont celles qui disposent l'homme pour acquérir les théologales; et quant aux théologales, elles sont au dessus de toutes, parcequ'elles impètrent imédiatement la gloire éternelle. Nous voulons déffinir chacune de ces vertus, de crainte que, en leur détermination, il n'y ait confusion par faute de ne sçavoir par leur nom ce qu'elles sont.

Nous com[m]encerons donc par la justice qui est une vertu, l'office de laquelle est proprement de juger, de rendre à chacun ce qui luy appartient.

Prudentia est virtus per quam homo prudenter agit, previdens possibilia et impossibilia, utilia et inutilia, et hec eligens illa vero dimittens.

Fortitudo est habitus cuius officium est fortificare virtutes contra vicia.

Temperantia est virtus per quam maximè conservatur hominis sanitas, estque thesaurus pauperum et divitum, et aliarum trium virtutum iustitie, prudentie et fortitudinis imago.

Fides est habitus per quem intellectus supra suum intelligere credit, ut Deum esse trinum, incarnatum, conceptum de Spiritu Sancto, natum ex Maria Virgine.

Spes est habitus cuius actus est sperare et per quem quod supra nos est (ut felicitatem quam de nobis et per nos non possumus consequi) habere à Deo speramus.[1]

Caritas est virtus divine voluntati simillima, que omnes alias virtutes perficit ac exaltat voluntatem ad Deum supra

La prudence est une vertu par laquelle l'homme agit prudemment, prévoyant les choses possibles et impossibles, celles qui sont utiles et celles qui ne le sont pas, chosissant les uns *(sic)* et laissant les autres.

La force est une habitude dont l'office est de fortifier la vertu contre le vice.

La tempérance est une vertu par laquelle principalement la santé de l'homme est conservée, et est le trésor des pauvres et des riches, et c'est l'image des trois autres vertus, de la justice, de la prudence et de la force.

La foy est une habitude par laquelle l'entendement croit ce qui surpasse son entendre, com[m]e la trinité de personnes en Dieu, qu'il s'est incarné, a esté conceü du Saint Esprit et né de la vierge Marie.

L'espérance est une habitude: l'acte de laquelle est d'espérer, et par laquelle nous espérons obtenir de Dieu ce qui est au dessus de nous, comme la félicité éternelle que nous ne pouvons acquérir de nous-mesmes et par nous-mesmes.

La charité est une vertu très-semblable à la volonté de Dieu et qui rend toutes les autres vertus parfaictes, et eslève la volonté

1. Text m.s.: *et est habitus per quem homo spectat habere à dono et gra - cia Dei felicitatem et utilitatem quam per se nec de se potest habere.*

suas vires diligendum et proximum suum, et per quam maximè in fine homo quiescit.

Has omnes virtutes in sequentibus ad invicem comparabimus, ut unam virtutem cognoscamus per alteram, suas diffinitiones (in quibus conveniunt) concordando, relicta earum differentia.[1] Eis etiam virtutes inferiores applicabimus ut melius possint et superiores per inferiores et equè inferiores per superiores cognosci. Primo autem iustitiam per omnes discurrere volumus; deinde prudentiam post quam fortitudinem et reliquas similiter, singulas singulis comparando. In quo discursu videbimus quo modo virtutes sunt ad invicem annexe et quo modo superiores cum inferioribus participant, etiam quo modo augent et diminuunt suos actus.

pour aymer Dieu au dessus de ses forces, et son prochain, et par laquelle principalement l'homme acquiert le repos en sa fin.

Dans les chapitres suivans nous comparerons toutes ces vertus les unes avec les autres, affin que nous cognoissions une vertu par une autre, acordans les définitions ausquelles elles conviennent et dèlaissant leurs différens. Nous leur appliquerons aussi les vertus inférieures, affin que les supérieures puissent estre mieux cogneües par les inférieures. Nous voulons donc premierement parcourir la justice par les autres vertus, en après la prudence, et puis la force, et les autres semblablement, les comparant chacune avec chacune. Et nous verrons en ce discours par quel moyen les (vertus sont?) reciproquement liées ensemble et com[m]ent les supérieures participent avec les inférieures, et comment elles augmentent et diminuent leurs actes.

1. Text m.s.: *In libro isto intendimus miscere unam virtutem cum alia, ut unam virtutem per aliam cognoscamus, concordando diffinitiones, et contrarietates sic evitando.*

CAP. XXXIX. *De Iustitia.*[1]

PRUDENTIA iustitie admixta ponit utilia, et iustitia ponit illa utilia esse iusta, ut si servus obedit domino suo iustè agit, et quia prudentia ponit utile, prudenter agit. Sed si par pari obediat, bonum prudenter agit at non iustè, verum humiliter; et si dominus servo obedit, cum maiori adhuc agit humilitate. Undè cum iustitia et prudentia in patentia participant, iustitia respicit passionem que scilicet ab altero iustè aliquis patiatur et prudentia utilitatem; et si corrumpatur patientia generantur habitus privativi, scilicet iniuria, impatientia et imprudentia.

Iustitia cum fortitudine mediante obedientia coniuncta, iterum passionem respicit, et fortitudo illam passionem fortificat, ut si dominus quicquam *(sic)* servo iniustè imperet, at

CHAP. 39. *De la Justice, première vertu.*

LA prudence meslée avec la justice met les choses utiles, et la justice met que les mesmes choses qui sont utiles soient justes: comme le serviteur obéit à son maistre, il agit justement, et parceque la prudence pose l'utile, il agit prudemment; et si l'égal obeit a l'égal, il fait prudemment et bien, non injustement, mais humblement; et si le maistre obéit à son serviteur, il agit encore avec une plus grande humilité; et quand la justice et la prudence sont participantes l'une de l'autre en la patience, la justice regarde alors la passion, pour que l'un souffre justement de l'autre, et la prudence regarde l'utilité, et si la patience vient à se corrompre, alors s'engendrent les habitudes privatifves, qui sont l'injure, l'impatience et l'imprudence.

La justice estant par le moyen de l'obéissance joincte avec la force, regarde aussi la passion ou la souffrance, et la force fortifie cette passion: comme si le maistre com[m]ande quelque chose injustement à son serviteur, et que le serviteur soit injustement

---

1. A cadascuna d'aquestes rubriques posa el text de P, *prima virtute, secunda...* etc. després del nom de la virtut respectiva.

servus iustè fit obediens, domino solum quod suum est reddendo: qui et cum obnixè à domino imperata facere cogatur, permanet tamen in habitu iustitie, est tunc fortitudo que habitum iustitie in servo conservat et fortificat. Quod si in iustis non sit domino servus obediens, corrumpitur iustitia propter fortitudinem que lenta est, et in domino et servo oriuntur impatientia, ira et superbia, et per consequens discordia.

Iustitia coniuncta temperantie mediante penitentia requirit penitentiam de commisis per gulam; et temperantia requirit in vindicta temperamentum ut possit subiectum portare penitentiam; nam si deficeret temperantia propter excellentem iustitie actum, corrumperetur subiectum adnichilarenturque iustitia et temperantia. Et in hoc multi contemplativi per seipsos decipiuntur.

Iustitia coniuncta mediante audacia cum fide ponit quod habere fidem est iustum et eam honorari multiplicarique per universum orbem, ut destruantur errores qui contra ipsam sunt. Ponit etiam iustum esse id de Deo credere

obéissant à son maistre en luy rendant seulement ce qui luy appartient, lequel, encor qu'il soit contraint de faire ce qui luy est commandé, il ne delaisse pas de demeurer dans l'habitude de la justice qui est en ce serviteur. Que si le serviteur n'est pas obéissant à son maistre en choses justes, la justice vient à se corrompre, à cause que la force est lente, et alors viennent à naistre au maistre et au serviteur l'impatience, la colère, la superbe, et par conséquent la discorde.

Quand la justice est par le moyen de la penitence joincte à la temperance, elle demande qu'on face pénitence des fautes com[m]ises par la gourmandise, et dans la vengeance, la tempérance demande du tempérament, affin que le subject puisse porter la pénitence; car si la témperance manquoit pour l'excellence de l'acte de la justice, le subject se corromperoit, et la justice et la tempérance s'en iroient à rien; et c'est en cela que plusieurs contemplatifs sont trompéz par eux-mesmes pour l'excès de mortifications et austéritéz de vie.

La justice joincte par le moyen de la hardiesse à la foy, met qu'il est juste d'avoir la foy et qu'elle soit honorée et multipliée par tout le monde, affin de destruire les erreurs qui luy sont con-

cuius veritas supra capacitatem humani intellectus est. Sed fides ponit meritum et veritatem obiectivè, et sic oritur audacia ad predicandum fidem per universum mundum, mortem ob eam parvipendendo quia iustum est; que si corrumpatur, generatur timor et pigricia, et evanescunt iustitie actus, patiturque fides iniuriam. Et qui tales sunt, iniuriam fidei sua negligentia afferentes, eos penè manent eternè in inferno.

Iustitia cum spe mediante legalitate ponit iustum esse fidelem sperare in domino; et spes ponit actum suum, scilicet sperare actu iustitie habituatum, et legalitas disponit fidem et iustitiam, et etiam per accidens audaciam, certitudinem et victoriam. Quod si corrumpatur legalitas et oriatur suum contrarium in subiecto, non possunt in eodem iustitia et spes coniungi, propter falsitatem que eorum impedit coniunctionem, et sic adnichilantur audacia, certitudo et victoria, et disponitur desperatio.

Iustitia cum caritate mediante perseverantia ponit iustum esse Deum diligere super omnia, et caritas dilectio-

traires. Elle met aussi qu'il est juste de croire de Dieu ce de quoy la verité surpasse la capacité de l'entendement humain; mais si la foy met le mérite de la vérité pour object, alors naist la hardiesse pour la prescher par tout le monde, sans pour cela se soucier peu de la vie, parcequ'il est juste; et si elle vient à se corrompre, alors s'engendre la crainte et la paresse, et les actes de la justice s'évanouissent, et la foy souffre injure, et ceux qui, par leur négligence, font ainsi injure à la foy, seront punis éternellement en enfer.

La justice moyennant la legalité estant jointe avec l'espérance, met qu'il est juste que le fidèle espère en nostre Seigneur, et l'espérance met son acte qui est l'espérer habitué de l'acte de la justice, et la legalité dispose la foy et la justice, et aussi par accident la hardiesse, la certitude et la victoire. Que si la légalité vient à se corrompre, et que son contraire naisse dans le subject, la justice et l'espérance ne peuvent plus se joindre en ce mesme subject, accause que la faulseté du peché empèche qu'elles ne se joingnent dorénavant; et ainsi la hardiesse, la certitude et la victoire deviennent à rien, et au lieu de ce, il est en disposition du désespoir.

La justice avec la charité, moyennant la persèverance, met qu'il est juste d'aymer Dieu pardessus toutes choses; la charité fait

nem facit esse super omnia; perseverantia autem ponit finis consecutionem ratione actus continui iustitie et caritatis; et si corrumpatur perseverantia, orta iniuria, odio et crudelitate, discathenantur iustitia et caritas, nec adeò facile est perseverantiam reverti inter iustitiam et caritatem; quia caritas non nisi à Deo est, et maximè eam impediunt iniuria et crudelitas.

Cap. XL. *De Prudentia.*

Prudentia iuncta fortitudini mediante conscientia ponit diligentiam, et fortitudo constantiam, conscientia verò timorem; et sic prudentia et fortitudo concathenate à contrariis, vinci non possunt. Quod si non sit in aliquo conscientia, non habent prudentia et fortitudo quò amplius in illo coniungantur; neque diligentia, constantia et timor in subiecto permanent.

que l'amour est pardessus toutes choses; et la persévérance met l'obtention de la fin à raison de ce que l'acte de la justice et de la charité est continu; et si la persévérance vient à se corrompre, et au lieu viennent à naistre l'injure, la haine et la cruauté; alors la justice et la charité viennent à se détacher et disjoindre, et après il n'est pas si facile que la perséverance retourne entre la justice et la charité, parceque la charité n'est que de Dieu seulement, et l'injure et la cruauté l'empeschent principalement.

Chap. 40. *De la Prudence, seconde vertu.*

La prudence joincte à la force par le moyen de la conscience, met la diligence, et la force met la constance et la conscience, la crainte, et ainsi la prudence et la force, joinctes; et comme enchainées ensemble, ne peuvent estre vaincues par leurs contraires; que s'il se rencontre quelqu'un qui soit sans conscience, il ne luy reste rien par quoy la prudence et la force soient joinctes encore en luy; ny la diligence, ny la constance ny la crainte ne peuvent plus demeurer en un tel sujet.

Prudentia cum temperantia mediante convinctione subtiliter inquirit de peccatis que fiunt per intemperantiam. Temperantia ponit satisfactionem de commisis materialiter sive subiectivè, sed prudentia formaliter. Convinctio verò ponit dispositionem contritionis, confessionis et satisfactionis. Sed si sint prudentia et temperantia in convinctione remisse, lenta erit contritio, et confessio et satisfactio difficiles, imperfecte et propè privationem.

Prudentia cum fide mediante honore Dei ponit agendi diligentiam; fides, concupiscentiam; et honor Dei, victoriam. Et tunc destruitur infidelitas, pigritia et vana gloria: quemadmodum patuit in Apostolis, qui per horum trium prudentie, fidei et honoris Dei observationem, omni penè idolorum cultu sublato, brevi per diversas regiones christianam religionem firmaverunt.[1] Quod si Dei honor negligatur, non amplius fides et prudentia per quid vicine sint, habebunt, sed vincet vana gloria. Licet hoc nostris temporibus experiri: nam sarraceni possident terram sanctam et

La prudence avec la tempérance, par le moyen de la conviction, fait subtilement recherche des pechéz qui se font par l'intempérance. La tempérance met la satisffaction des fautes quant à la matière ou au subject, met la prudence quant à la forme; la conviction dispose à la contrition, à la confession et à la satisfaction. Mais si la prudence et la tempérance se sont relaschées en la conviction, alors la contrition sera lente, et la confession et la satisfaction seront difficiles, imparfaictes et bien près de n'estre plus.

La prudence avec la foy, moyennant l'honneur de Dieu, met la diligence pour agir, et la foy met le désir, et l'honneur de Dieu la victoire: et alors est destruite l'infidélité, la paresse, et la vaine gloire, comme on a veü dans les Apostres, lesquels dans l'observation exacte de ces trois, de la prudence, de la foy et de l'honneur de Dieu, ont en peu de temps osté presque tout le culte des idoles et estably la religion chrestienne en plusieurs endroits du monde. Que si l'honneur de Dieu est négligé, la foy et la prudence n'auront plus rien parquoy elles soient voisines ou joinctes ensemble, mais la vaine gloire se rendra victorieuse, et nous en voions maintenant l'expérience, car les Sarazins possèdent la terre

1. El text m.s. sols diu: *et hoc patet in vita Apostolorum.*

alias christianorum terras, et à nullis eis resistitur. Christiane enim religionis per quam pauci sunt (qui eam ab adversariis tutentur et deffendant) amici: ipsaque fides relicta plorat. Hec autem omnia propter neglectum Dei honorem et mundi vanam gloriam eveniunt.

Prudentia iuncta cum spe per discretionem disponit utilitatem in sperando in Deo; spes, discretionem in sperando, et discretio impetrationem. Et si corrumpatur discretio, disiunguntur spes et prudentia, et impetratio est impossibilis.

Prudentia cum caritate mediante pace in caritate quiescit: et e converso caritas mediante pace in prudentia. Ratio huius est quia prudentia elevat intellectum ad intelligendum caritatem, et caritas elevat voluntatem ad amandum prudentiam. Pax autem finem ponit et quietem; est enim ligamen et concordia earum, et quasi sicut copula coniungens duas extremitates, subiectum et predicatum, ut dicendo homo est animal. Sed quando pax corrumpitur, non

saincte (*) et encore d'autres pays des chrestiens, et personne ne leur résiste, car la religion chrestienne a peu d'amis qui la maintiennent et la defendent contre ses ennemis, et la foy abandonnée de touts, geint; et tout cela arrive accause de la vaine gloire du monde, et que l'honneur de Dieu est négligé.

La prudence joincte avec l'espérance par la discrétion dispose l'utilité qu'il y a à espérer en Dieu. L'espérance dispose à la discretion en l'espérance, et la discretion pour l'obtention; et si la discrétion vient à se corrompre, se fait alors la séparation de l'espérance et de la prudence, après quoy l'obtention est entièrement impossible.

La prudence avec la charité par le moyen de la paix repose en la charité, et au rebours, la charité par le moyen de la paix, repose en la prudence. La raison est que la prudence eslève l'entendement pour entendre et cognoistre la charité, et la charité eslève la volonté pour aymer la prudence. Quant à la paix, elle met la fin, et le repos est comme leur lien, et la concorde, qui les accouple et conjoint ensemble deux extrémitéz qui sont alternativement subject et prédicat, comme en disant: l'homme est animal. Mais quand

(*) En el m.s. *la terre injuste*, probablement per error de copia.

habent prudentia et caritas cum quo quiescant et in quo conveniant, quia prudentia amabilis est et caritas intelligibilis.

Cap. XLI. *De Fortitudine.*

Fortitudo cum temperantia, et e converso temperantia cum fortitudine, abstinentiam causant; sed tunc fortitudo et temperantia excellentes et in altissimo gradu non sunt: nam subiectum, etsi abstineat, adhuc tamen temptatur. Sed quando sine abstinentia sunt coniuncte, tunc in altissimo gradu sunt, et non amplius subiectum in quo sunt intemperantia tentari potest, quemadmodum nec luxuria temptari potest subiectum, habens in altissimo gradu castitatem. Et ideo quando hoc modo consistit abstinentia media inter fortitudinem et temperantiam, signum est temperantie non satis fortificate per fortitudinem.

la paix vient à se corrompre, la prudence et la charité n'ont plus rien où elles puissent s'accorder et convenir ensemble, par ce que la prudence est aimable, et la charité intelligible, c'est à dire en deux différentes facultez de l'ame.

Chap. 41. *De la Force, troiesme vertu.*

La force avec la tempérance, et au rebours, la tempérance avec la force causent l'abstinence. Mais alors la force et la tempérance ne sont point excellentes, et au supresme degré. Car combien que le subject soit dans l'abstinence, il ne délaisse pas encore d'estre tenté; mais quant sans l'abstinence, la force et la tempérance sont conjoinctes, alors elles sont au supresme degré, et le subject où elles sont ne peut plus estre tenté, par intemperance, comme un suject qui a la chasteté au suprème degré ne peut estre tenté par la luxure. C'est pourquoy quand l'abstinence est ainsi entre la force et la tempérance, c'est signe que la tempérance n'est pas assez fortifiée par la force.

Fortitudo cum fide mediante pietate coniuncta fortificat fidem, et fides fortificata ponit perseverantiam; pietas verò ponit lachrimas. Quod si non satis fortitudo fidem per pietatem fortificet, non perseverabit in fide subiectum,[1] nec amplius habebunt fortitudo et spes medium per quod possint à subiecto participari.

Fortitudo iuncta cum spe mediante misericordia fortificat spem; spes ponit diligentiam et dilectionem, et dilectio et misericordia simul ponunt remissionem peccatorum. Et si fortitudo non satis fortificet spem, non fit diligentia,[2] quare nec misericordia remittet peccatori, quia non est dispositus ad recipiendam veniam.

Fortitudo cum caritate per communitatem iuncta fortificat caritatem; et caritas mediante communitate diligit fortitudinem: communitas verò ponit abundantiam, ponendo in communi quod est proprium. Et si non fortificet fortitudo caritatem per bona communia, et caritas non diligat fortitudinem per propria ut communia fiant, adnichi-

Quant la force par le moyen de la pitié est conjoincte avec la foy, elle fortifie la foy, et la foy fortifiée met la persévérance, et la pitié donne des larmes .Que si la force ne fortifie pas assez la foy par la pitié, le suject ne persevèr[er]a point en la foy, ny la foy ni la force n'auront plus moyen pour participer dans le suject.

La force joincte avec l'espèrance par le moyen de la miséricorde fortifie l'espérance, et l'espérance met la diligence et l'amour, et l'amour et la miséricorde ensemble posent la rémission des péchez; et si la force ne fortifie pas assez l'espérance, il n'y a plus de diligence ny de miséricorde pour le pecheur, parcequ'il n'est pas disposé à recevoir pardon.

La force joincte avec la charité, par le moyen de la communauté, fortifie la charité; et la charité, par le moyen de la communauté, aime la force, où la com[m]unauté met l'abondance, en mettant en commun ce qui est propre à soy; et si la force ne fortifie point la charité, en faisant les biens communs, et la charité n'ayme pas la force pour faire que les biens qui sont propres soient faits communs, alors il n'y a plus de communauté, et chacun

1. Text m.s.: *et tunc est signum quod fides non est multum fortificata.*— 2. Id.: *debilitatur diligencia et dilectio.*

latur communitas et conservatur proprietas; nec fortitudo et caritas medium habent per quod possint participari.

CAP. XLII. *De Temperantia.*

TEMPERANTIA cum fide, mediante dispositione, coniungitur. Nam cum fides subiecto intemperato esse non possit (quia est virtus et intemperantia vitium) homo ad eam recipiendam dispositus, temperans in cibo et potu priùs esse debet, et habere intellectum ad credendum temperatum: mens enim que intemperantia ducitur, omnino ad fidei gubernationem indisposita est, perinde atque vas rimosum ad liquoris continentiam.

Temperantia cum spe coniungitur mediante veritate conscientie, quoniam temperantia ponit actum temperatum in mente et in sensu, per quem spes sperat utile, et illud impetrat per actum temperatum. Et actus spei et tempe-

veut conserver ce qui luy est propre, et la force et la charité n'ont plus de moyen par lequel elles puissent participer ensemble.

CHAP. 42. *De la Tempérance, quatriesme vertu.*

LA tempérance, par le moyen de la disposition, est conjoincte avec la foy; car attendu que la foy ne peut pas estre en un suject intempér[ant] parceque c'est une vertu, et l'intempérance au contraire est un vice, l'homme qui est disposé pour la recevoir doit estre premièrement tempérant au manger et au boire et avoir l'entendement temperé pour la croyance; car l'esprit qui se conduit par l'intempérance n'a nulle disposition à se gouverner dans ce qui est de la foy, non plus qu'un vaisseau cassé ne peut contenir la liqueur que l'on y a mise.

La tempérance est conjoincte avec l'espérance par le moyen de la vérité de la conscience, parceque la tempérance met l'acte tempéré en l'esprit et au sens, par lequel l'espérance espère ce qui est utile, et l'obtient par l'acte tempéré; et l'acte de l'espérance et de la tempérance sont liées par la vérité de la conscience et du sens;

rantie ligantur per veritatem conscientie et sensus. Et si non sit in conscientia veritas, erit falsitas et orietur ypochrisis, que est habitus falsitatis conscientie, promittens in sensu quod in mente non est.

Temperantia cum caritate et caritas cum temperantia causant continentiam; et continentia sufficientiam. Nam temperans parvo est contentus, et caritas propria facit communia, ideò et ea paucis contenta. Et si corrumpitur continentia, corrumpetur pariter et sufficientia, et carebunt caritas et temperantia medio cum quo participentur: sicque ad ortum venient proprietas et intemperantia.

CAP. XLIII. *De Fide.*

FIDES et spes coniuncte participantur mediante capacitate; quoniam fides ponit certitudinem ut credendo unum Deum, trinum, incarnatum et similia que supra intellectum sunt, sed tamen quod est intellectus eius certitudi-

et si la vérité n'est pas en la conscience, la faulseté y est, et naistra l'hypocrisie, qui est l'habitude de la fauseté de la conscience promettant dans le sens ce qui n'est pas en l'ame.

La tempérance avec la charité, et la charité avec la tempérance, causent la continence, et la continence la suffisance. Car le tempérant se contente de peu, et la charité fait que les biens qui sont propres et particuliers sont rendus communs; c'est pourquoy elle se contente de peu. Et si la continence vient à estre corrompue, la suffisance le sera pareillement, et alors la charité et la tempérance n'auront pas de milieu avec lequel elles participent, et ainsi naistront la propriété et l'intempérance.

CHAP. 43. *De la Foy, cinquesme vertu.*

LA foy et l'espérance sont conjoinctes ensemble et participent l'une de l'autre, par le moyen de la capacité du subject, parceque la foy met la certitude; comme en croyant un seul Dieu trine en personnes, incarné, et choses semblables qui sont au dessus de

nis capax, ad ipsam, credendo, recipiendam. Spes autem ponit actum suum sperare per quem sperat meritum, simul quod fit memoria ipsius recipiendi capax memorando; sic enim memoria recolit obiecta que fides credit; et per talem capacitatem fides et spes multum exaltantur ad contemplandum summum obiectum et altissimas suas operationes. Sed quando non manet capacitas, fides et spes non habent cum quo possint ad altam contemplationem evehi: verum potius in contraria tendunt, fides in dubitationem et spes in desperationem.

Fides cum caritate mediante magnanimitate magnificat (methaphoricè loquendo) caritatem credendo; et caritas, fidem amando; et tunc sunt fides et caritas in altissimo gradu, in quo esse non possent nisi de Deo fides crederet altissimas magnitudines, ut unitatem, trinitatem, creationem, recreationem, ultimum iudicium generale, glorificationem et cetera id genus; et nisi easdem magnitudines caritas diligeret, non esset magnanima. Sed est alia ab hac magnanimitas, ut quando fides disponit intellectum ad in-

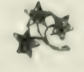
l'entendement humain. Mais l'entendement estant capable de croire cette certitude, il la reçoit par la croyance, et la foy met son acte, qui est l'espérer, par lequel elle espère mériter; et ensemble, d'autant que la mémoire est aussi capable de recevoir par son souvenir cette certitude, elle reçoit les objects que la foy croit, et par cette capacité la foy et l'espérance sont beaucoup exaltées pour contempler le souverain object et ses hautes et grandes opérations. Mais quad la capacité n'y est pas, la foy et l'espérance n'ont rien par quoy elles puissent estre élevées à une haute contemplation, mais plus tost elles vont au contraire. La foy se porte dans le doute, et l'espérance dans le désespoir.

La foy avec la charité, par le moyen de la magnanimité magnifie, s'il faut ainsi dire, la charité, par la croyance, et la charité la foy, par l'amour: et lors, la foy et la charité se trouvent en un très grand degré, où elles ne pourroient estre, si la foy ne croioit ces très hautes et sublimes grandeurs de Dieu, com[m]e l'unité d'essence, la trinité de personnes, la création, la recréation, le jugement général, la glorification, et le reste de cette sorte. Et si la charité n'estoit grande, elle n'aimeroit pas toutes ces choses hautes et grandes. Mais il y a une autre magnanimité, qui vient de celle-cy:

telligendum magnum; quod non possit (nisi magna credat) intelligere magna intellectus. Et hoc asserit Esayas *(sic)* propheta, cum inquit: *Nisi credideritis non intelligetis.* Nisi etiam per fidem disponeretur intellectus ad sublimia de Deo intelligenda, non posset prior caritas magnanima esse ad diligendum summum obiectum et predictas magnitudines, quia suus actus amare, sequitur intelligere, actum intellectus. Et sic esset discordia inter fidem et caritatem, quod impossibile est. Itaque caritatem esse magnam per credere et intelligere relinquitur; non tamen equaliter magna est per utrumque, sed maior est per credere quam per intelligere. Nam facilè intellectui est alta credere, sed ea intelligere difficilè.

comme quand la foy dispose l'entendement pour entendre quelque chose de grand, parceque l'entendement ne peut entendre les choses grandes, s'il ne les croit, et c'est ce que dit le prophète Esaïe: *Vous n'entendrez pas, si vous ne croyez.* La première charité ne pourroit estre grande et magnanime pour aymer le souverain object et toutes ses grandeurs, si l'entendement n'estoit disposé par la foy pour entendre les choses hautes et sublimes de Dieu, parce que l'aymer, qui est l'acte de la charité, suit l'entendre, qui est l'acte de l'entendement, et ainsi, il y auroit une discorde entre la foy et la charité, ce qui est impossible.

Partant, il faut demeurer d'accord que la charité est grande par le croire et l'entendre; toutes fois, n'est pas grande par l'un et par l'autre également, mais elle est plus grande par le croire que par l'entendre, car il est facile à l'entendement de croire les choses hautes, mais de les entendre il est très difficile.

CAP. XLIV. *De Spe et Caritate.*

SPES et caritas coniunguntur mediante humilitate, quia per eam ad summum obiectum conscendunt, iuxta dictum: *Qui se humiliat exaltabitur.* Et hoc ideò est, quia quanto subiectum in quo sunt spes et caritas minus sufficere se sentit ad attingendum alta, tanto magis sperat in summum obiectum alta diligendo. Et idcirco summum obiectum illum exaltat ad credendum, intelligendum, diligendum et impetrandum alta in quibus sperat, ut summum obiectum cum suis altitudinibus participet cum sperante et humiliato, cum quibus ipsum exaltat ac perficit. Sed si cum spe et caritate non sit humilitas, erit superbia, et separantur ad invicem spes et caritas nec habent cum quo in subiecto participari possint.

Diximus de virtutibus principalibus, de quibus artificialiter data doctrina est, qua poterit in promptu clericus

CHAP. 44. *De l'Espérance et de la Charité, qui sont les dernières vertus.*

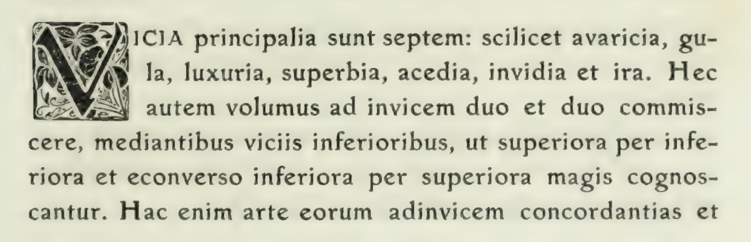
L'ESPÉRANCE et la charité sont joinctes ensemble par le moyen de l'humilité, parceque c'est par l'humilité qu'elles montent jusques au divin object; suivant ce dire, *celuy qui s'humilie sera exalté.* Et cela est, parceque d'autant plus le suject où sont la foy et la charité se sent moins suffisant pour atteindre aux choses hautes, tant plus il espère au divin object par l'amour qu'il a pour les choses hautes. C'est pourquoy le souverain object l'exalte pour croire, entendre, aimer et obtenir les choses hautes où il espère, affin que le souverain object participe avec celuy qui espère et s'humilie avec les sublimes grandeurs avec lesquelles il l'exalte et luy donne la perfection. Mais si l'humilier n'est pas avec l'espérance et la charité, la superbe y sera, et l'esperance et la charité se séparent l'une de l'autre et n'ont rien dans le suject avec quoy ils puissent participer.

Nons avons parlé des vertus principales que nous avons enseigné suivant nostre *Art*, affin que le clerc puisse sur le champ

omnium aliarum virtutum quas etiam pretermissimus concordantias et disiunctiones invenire, ponendo semper virtutes inferiores medium inter superiores, quemadmodum supra fecimus. Et ista determinatio virtutum, magnam clerico allatura est utilitatem ad predicandum et confitendum seipsum atque ad aliorum conffessiones audiendas.

Sexta Pars

De septem peccatis mortalibus.

VICIA principalia sunt septem: scilicet avaricia, gula, luxuria, superbia, acedia, invidia et ira. Hec autem volumus ad invicem duo et duo commiscere, mediantibus viciis inferioribus, ut superiora per inferiora et econverso inferiora per superiora magis cognoscantur. Hac enim arte eorum adinvicem concordantias et

trouver ce en quoy toutes les autres vertus dont nons n'avons point parlé s'accordent ou sont différentes entre elles, mettant toujours les vertus inférieuses pour moyen entre les supérieures, comme nous avons fait cy-dessus; et ce que nous en avons déterminé apportera une grande utilité au clerc pour prescher, se confesser luymesme, et aussi pour entendre les confessions des autres.

La Sixiesme Partie

Des sept pechez mortels.

IL y a sept vices principaux, savoir l'avarice, la gourmandise, la luxure, la superbe, la paresse, l'envie et la colère. Or nous les voulons mesler et accoupler deux à deux par le moyen des vices inférieurs, affin que les supérieurs soient cogneüs par les inférieurs, et au rebours, les inférieurs par les supérieurs; car par ce moyen, chacun pourra facilement cognoistre com[m]ent ils s'accordent

discordantias quoque modo ipsa causantur, augmentantur, diminuuntur et per sua contraria corrumpuntur poterit facilè unusquisque cognoscere. Et non modo horum, sed et omnium aliorum (modo ad predicta reduci artificialiter possint) eadem hec de ipsis.

Sed priusquam ultra sit progressum, volumus viciorum principalium quam poterimus brevissimas dare diffinitiones, quia unius diffinitio in parte est et alterius, et per diffinitionem unius cognoscitur diffinitio alterius.

Diffinitiones sunt: Avaricia est peccatum per quod maius bonum impeditur, scilicet thesaurus pauperum, et que omnia bona terrena facit esse ociosa, ea suo fine frustrans.

Gula est peccatum quod maximè impedit et destruit hominum sanitatem, estque ad divitias profundendas instrumentum.[1]

Luxuria est peccatum cuius proprietas est luxuriare et per quod homines ex pulchrorum visibilium delectatione inclinantur ad tactus fedissimos et brutales.

ensemble et sont discordans, et comment ils sont causez, augmentez, diminuez et corrompus par leurs contraires; et pourra faire aussi la mesme chose de toutes les autres, pourveü qu'ils puissent selon cet *Art* estre réduits à ceux cy-dessus.

Mais auparavant que de passer outre, nous voulons donner de brèves définitions des vices principaux, parceque la définition de l'un est en partie la définition de l'autre, et par la définition de l'un, on cognoist la définition de l'autre.

Suivant les définitions, l'avarice est un peché par lequel le plus grand bien est empesché, sçavoir le trésor de pauvreté, et qui rend tous les biens de la terre inutils, les privant de la fin pour laquelle ils sont.

La gourmandise est un peché qui empesche et destruit principalement la santé de l'homme, et est l'instrument servant à la profusion des richesses.

La luxure est un peché duquel la proprieté est de paillarder, et par lequel les hommes, dans le plaisir de voir de beaux objects, inclinent et se portent à des attouchemens sales et brutaux.

1. Text m.s.: *et quod divitias destruit et devastat.*

Superbia est vicium per quod indignè volunt homines sublimari et ascendere, sed descendunt.

Acedia est peccatum pigritiam causans et iniquitatem.

Invidia est vicium cui proprium est invidere.

Ira est habitus discretionem et liberum arbitrium in electione impediens.

CAP. XLV. *De Avaritia.*[1]

AVARITIA iuncta cum gula et e converso gula cum ipsa, impatientiam causant per quam discordant sed in malitia conveniunt: discordant autem quia gulosus vult multis cibis et nisi lautis satiari, et avarus de expensis (que pro comparandis iis fierent) dolet. Sic ergo cum in eodem sunt subiecto constare ipsum sibi non permittunt, verum est sibimet ipsi pugnans. Nam vult gule obtemperare, ava-

La superbe est un vice par lequel les hommes veulent s'eslever et monter à choses dont ils sont indignes, mais ils descendent.

La paresse est un peché qui cause la paresse et l'iniquité.

L'envie est un vice dont le propre est d'envier.

La colère est un[e] habitude qui empesche la discrétion et la liberté de sélection.

CHAP. 45. *De l'Avarice, premier peché.*

L'AVARICE joincte à la gourmandise, et au rebours la gourmandise joincte à l'avarice causent l'impatience, par laquelle elles sont en discord; mais elles s'accordent en la malice. Leur discorde est en ce que le gourmand ne veut se sôuler que de bonnes viandes et qui coustent, et l'avare se fâche de la dépense qu'il faut faire pour avoir à manger. Ainsi donc, quand elles sont en un mesme suject, elles ne permettent pas qu'il demeure ferme et constant en luy-mesme, mais bien au contraire, il y a un combat continuel en luy-mesme; car d'un costé il veut obéir et satisfaire à sa

1. També en aquestes rubriques posa el text de P, després de cada nom, *primo peccato, secundo...* etc.

ritia prohibetur cumulet divitias gula; et sic homo sepè de una impatientia mutatur in alteram, atque continuo dolore et tristitia affligitur. Sed si destruatur impatientia et simul convertantur patientia, largitas et temperantia, sine afflictione quiescet subiectum, nec amplius in diversa trahetur. Et hic modus est quo possibilis haberi animi quies appetibilis, destruendo inquam impatientiam et acquirendo patientiam cum largitate et temperantia.

Avaritia et luxuria[1] causant inobedientiam, quia avaritia non vult expensas quas requirit luxuria, et avarus vult bona multiplicare, at profundere luxuriosus. Quare si sint in eodem subiecto, ipsum in mente sibi ipsi est inobediens; et hec inobedientia primitiva est, quia est in mente, sed ad eam consequitur exterior inobedientia, ut quando homo inobedit domino aut amicis suis. Que si destruatur, destruetur pariter et primitiva ad quam ipsa sequebatur[2] et

gourmandise, et de l'autre, il en est empesché par l'avarice, qui le porte à amasser des richesses que la gourmandise dissipe. Et ainsi l'homme change souvent d'une impatience en une autre, et est continuellement affligé de douleur et de tristesse. Mais si l'impatience vient à estre destruite et que la patience, la largesse et la tempérance retournent, alors le suject demeure en repos et hors de toute affliction et n'est plus combattu de différentes passions; et cecy est le moyen pas lequel il peut avoir le repos de l'esprit tant désirable, en destruisant l'impatience, en acquérant la patience avec la libéralité et la tempérance.

L'avarice avec la luxure cause la désobéissance, parceque l'avarice ne peut pas faire la dépense que la luxure requiert, et l'avare veut augmenter ses biens, et le luxurieux au contraire les veut dépenser avec profusion. C'est pourquoy le subject où elles sont est en son esprit desobéissant à luy-mesme, et cette désobéissance com[m]ence premièrement en l'esprit, et après elle suit pour les autres choses du dehors, comme quand l'homme ne veut plus obéir à son maistre ou à ses amis. Et si cette désobéissance est une fois destruite pour ce qui est des choses extérieures, elle le sera aussi pour l'intérieur de l'esprit, dont elle estoit suivie et dont elle estoit la cause, parcequ'il est nécessaire que la cause

1. Text m.s.: *Avaricia iuncta cum luxuria et econverso.*—2. Id.: *Remedium est destruere inobedienciam consecutivam.*

que ipsius erat causa: quia causam (ut que sine effectu ociosa maneat) necesse est simul cum ipso effectu perire.

Avaritia et superbia causant contemptionem; nam avarus bona otiosa retinens contemnit eorum finem. Et superbus, quia super alios exaltari vult, eos contemnit. Hos autem contemnunt ex opposito largi et humiles: sicque duplicatur contemptio. Iterum avarus superbus videns se à largis et humilibus contemni, eos contemnit; quare triplicatur contemptio. Tantoque ideò maiori dolore et tristitia afficitur avarus superbus. Quod si ipse non contemnat humiles et liberales, verum eos per similes virtutes diligat, superbiam statim et avaritiam vincet et quietem habebit. Cum enim virtus ad esse inclinet et vicium ad non esse, facile ergo [est] per virtutem vincere vicium.

Avaritia cum acedia et econverso causant iniquitatem, quoniam avarus iniquus contra illos est qui ipsum à congregandis divitiis disturbant, de luxuria eum reprehendentes; et piger contra diligentes et sollicitos, quia tales ei sunt contrarii et ipsum de negligentia increpant, ob idque in

périsse ensemble avec son effect, parceque sans son effect, elle demeureroit oiseuse.

L'avarice et la superbe causent le mespris, car l'avarice tenant ses biens inutils, mesprise la fin pour laquelle ils sont ordonnez, et le superbe mesprise les autres, parcequ'il veut estre eslevé au dessus d'eux. A l'opposite les libéraux et les humbles les mesprise[nt], et ainsi il y a double mespris. Et encore, l'avare superbe, se voyant mesprisé par les libéraux et les humbles, il les mesprise aussi, et ainsi il y a triple mespris. C'est pourquoy l'avare a d'autant plus de subject de se fascher et de s'attrister. Que si le superbe ne mesprise pas les humbles et les libéraux, mais qu'il les aime, par ces infinies vertus, il surmontera à l'heure mesme sa superbe et son avarice, et aura repos en luy; car attendu que la vertu incline et se porte à l'estre, et le vice au contraire au non-estre, il est facile de vaincre le vice par la vertu.

L'avarice avec la paresse, at au rebours, la paresse avee l'avarice causent l'iniquité, parceque l'avare meschant est contre ceux qui le destourne[nt] d'amasser du bien, le reprenant de son avarice; et le paresseux est contre ceux qui sont soigneux et diligens, parcequ'ils luy sont contraires et le blasment de sa négligence, et pour cela, il

eos proponit vindictam. Itaque duplex in eodem subiecto est iniquitas: quam idcirco benivolentia si in eodem, sed cum largitate tantum advenerit, non omnino vincet; sed adveniat cum largitate et diligentia oportet, quia vicium nisi cum opposita sibi virtute devincitur.

Avaritia et invidia generant deceptionem. Namque decipit (ut possit divitias congregare) avarus et invidus propter rem invidiosam. Quod si adveniat in subiecto legalitas orta à caritate, nulla fit deceptio et vincuntur avaritia et invidia; nam caritas usque adeo exaltata per fortitudinem est, ut nullum ante ipsam stare possit vicium, quod non habent alie virtutes. Earum enim nulla potest plura vicia per se vincere.

Avaritia et ira causant mendacium, quia (ut iam quoque sepè dictum est) avarus ut divitias multiplicet est mendax, ut emendo, vendendo, laudando, parvipendendo, iurando et periurando. Et quia ira ligat liberum arbitrium voluntatis et deliberationem, intellectus iratus disponitur ad mendacium. Sed si veniat veritas cum largitate et pa-

forme dessein de s'en venger. Partant, il y a en ce subject double iniquité, à cause de quoy elle ne pourra estre entièrement vaincue de la bienveillance, si elle vient avec la libéralité. Mais il faut qu'elle vienne avec la largesse et la diligence, car le vice ne peut estre vaincu que par la vertu qui luy est opposée.

L'avarice et l'envie engendrent la tromperie, car l'avare trompe affin qu'il puisse amasser des richesses, et l'envieux pour la chose enviée. Que s'il avient que le suject soit légal et que sa légalité vienne de la charité, il n'y a alors nulle tromperie, et l'avarice et l'envie sont vaincues; car la charité est tellement eslevée par la force, qu'il n'y a pas un vice qui puisse demeurer devant elle, ce que n'ont pas les autres vertus; car il n'y en a pas une qui puisse d'elle-mesme surmonter plusieurs vices.

L'avarice et la colère sont cause du mensonge parceque, comme nons avons déjà dit, l'avare est trompeur et menteur, soit qu'il achepte ou qu'il vende, soit qu'il loue ou qu'il estime peu, soit qu'il jure ou se parjure; et parceque la colère lie la liberté de la volonté et la délibération, l'entendement qui est en colère a une grande disposition au mensonge. Mais si la vérité vient avec la largesse et la patience, elle vaincra la mensonge et par conséquent,

tientia, ipsa devincit mendacium et consequenter avaritiam et iram, et recipit voluntas liberum arbitrium et intellectus deliberationem.

Cap. XLVI. *De Gula.*

Gula et luxuria prodigalitatem causant, eo quod ad earum actus sequantur magne expense. Et gula disponit luxurie materiam ad multiplicandum suum actum, et sic homo sua bona profundit. Sed adveniente in subiectum abstinentia cum castitate et temperantia, expellitur prodigalitas ab eodem, quare et gula et luxuria.

Gula cum superbia et econverso causant stulticiam, quoniam propter nimiam abundantiam cibi et potus quam parit gula, fit in corpore indigestio, ob quam remanent grossi humores indigesti, per quos impeditur intellectus ad habendam discretionem. Et superbia ad vanam gloriam

l'avarice et la colère. Et la volonté recouvre sa liberté, et l'entendement est remis en l'état de la liberté.

Chap. 46. *De la Gourmandise, second peché.*

La gourmandise, et la luxure causent la prodigalité, parcequ'elles ne peuvent exclure leurs actes sans grande dépense, et la gourmandise dispose la matière à la luxure pour multiplier son acte, et ainsi l'hom[m]e prodigue ses biens avec profusion. Mais quand l'abstinence vient au suject avec la charité et la tempérance, alors la prodigalité en est chassée, et partant la gourmandise et la luxure.

La gourmandise avec la superbe, et au rebours la superbe avec la gourmandise, causent la folie, parcequ'il se fait une indigestion dans le corps, accause de la trop grande abondance du manger et du boire qu'engendre la gourmandise: accause de quoy les grosses humeurs demeurent sans pouvoir estre digérées, qui empeschent l'entendement d'avoir la discrétion; et la superbe a la vaine gloire.

disponit;[1] sic ergo gulosus superbus se facit stultum, quia non custodit sanitatem cum temperantia et per superbiam et indiscretionem loquitur fatuitates. Sed si superveniat discretio cum temperantia et humilitate, fugat stulticiam, et per consequens gulam et superbiam.

Gula et acedia causant murmurationem, quoniam gula reddit hominem lentum et tardum, acedia verò pigrum;[2] et cum quicquam precipitur homini guloso et pigro aut si reprehenditur, indignatur cum fastidio et murmurat. Sed si cum temperantia et sollicitudine adveniat benignitas, pereunt murmuratio, fastidium et indignatio: quare et acedia.

Gula et invidia causant latrocinium, quia per gulam homo (ne sibi quo minus assiduè eam foveat desit) movetur ad furandum,[3] et per invidiam itidem, quia per eam de bonis alterius tristatur, et ideò ea furatur. Sed si venerit continentia cum temperantia et legalitate, corrumpitur latrocinium et consequenter gula et invidia, latrocinii cause.

Et ainsi le gourmand superbe devient fol, parcequ'il ne garde pas la santé avec la tempérance; et pour sa superbe et son indiscrétion, il dit beaucoup de sotises. Mais si la discrétion vient avec la tempérance et l'humilité, elle chasse la folie et par conséquent, la gourmandise et la superbe.

La gourmandise et la paresse causent du bruit, parceque la gourmandise rend l'homme lent et tardif et pesant; et la paresse le rend paresseux. Et quant on commande quelque chose à un gourmand et paresseux, ou si on le reprend, il se fasche avec mespris, et fait grand bruit. Mais si la bénignité vient avec la tempérance et la sollicitude, tout ce bruit, ce mespris et cette fascherie passent, et par conséquent, la paresse.

La gourmandise et l'envie causent le larcin, parceque par la gourmandise l'hom[m]e est meü à dérober, de crainte qu'il le luy manque ce qui luy est de besoin pour l'entretenir, et aussi par l'envie, parce qu'il se fasche des biens d'autruy. C'est pourquoy il les dérobe. Mais si la contenance vient avec la tempérance et la légalité, il n'y a plus de larcin, et par conséquent, plus de gourmandise ny d'envie qui sont les causes du larcin.

---

1. En el text de P, *disposuit.*—2. Id.: *et acedia causat pigriciam in ipso.*—3. Id.: *quum gula, ut posset habere sufficienciam ciborum et potum delicatorum, movet hominem ad furandum.*

Gula et ira generant blasphemiam, eo quod gulosus dicit blasphemias illis qui nimiam eius repletionem impediunt et eum de gula arguunt;[1] et quia est in ipso ira, incurialiter et cum minis dicit blasphemias. Sed si supervenerint curialitas, temperantia et abstinentia, nulla fit blasphemia et pereunt gula et ira.

CAP. XLVII. *De Luxuria.*

LUXURIA et superbia causant iactantiam, quia magna delectatio quam habet luxuriosus agens cum muliere, disponit ipsum ad superbiam, in eo quod considerat se nobiliorem esse muliere, et superbia ad hoc consentit, et sic oritur iactantia. Sed si venerit in subiectum discretio cum castitate tantum, luxuria aliquo modo à superbia diminuitur; sed si inducatur humilitas, tunc superbia omnino destruitur et castitas in parte augetur. Et ex hoc

La gourmandise et la colère engendrent le blasphème, parceque le gourmand dit des blasphèmes contre ceux qui empeschent qu'il ne se saoule et qui le reprennent de sa gourmandise, parcequ'il est en colère, faucte d'y avoir pris garde, lors mesmes qu'il dit moins de blasphèmes. Mais s'il survient quelque soin avec la tempérance et l'abstinence, alors il n'y a nul blasphème, et la gourmandise et la colère s'en vont.

CHAP. 47. *De la Luxure, troiesme peché.*

LA luxure et la superbe causent la jactance, parce que le grand plaisir que le luxurieux prend avec une femme, le dispose à la superbe en ce qu'il se considère plus noble que la femme, à quoy la superbe s'accorde; et de là vient la jactance. Mais si la discrétion vient avec la charité seulement, la luxure est en quelque façon diminuée par la superbe; et si l'humilité vient, alors la superbe est entièrement destruite, et la chasteté en partie augmentée, et icy

1. Text m.s.: *qui ei impediunt saturationem et de gula ipsum reprehendunt.*

passu cognoscit intellectus quo pacto virtutes et vicia crescant et diminuantur.

Luxuria cum acedia et econverso causant zelotipiam, quia pigro luxurioso sufficit una mulier cuius est amore irretitus, quod non possit propter pigriciam ad plures acquirendas sollicitari. Sed si sit lenta delectatio coitus, advenit intensa delectatio virtutum per quam corrumpitur zelotipia, quare et luxuria et acedia, et acquiruntur in subiecto castitas et delectatio virtutum.

Luxuria et invidia causant suspectionem, quoniam luxuriosus redditur suspectus de amica sua, ne casu in eius absentia clam aliquis ad eam ingrediatur aut surripiat,[1] eo modo quo fortè ipse ad alterius amicam ingressus est aut eam surripuit. Et quia est invidus, potest ideò alteri bona (de quibus per invidiam, quia talis ea haberet, tristabatur) surripuisse; hac de causa et ipse est suspectus ne eadem pariter ab altero sibi invidenti surripiantur et sic amittat. Sed si adveniat bona et recta intentio cum casti-

l'entendement cognoist comment les vertus et les vices croissent et diminuent.

La luxure avec la paresse, et au rebours, causent la zalousie, parcequ'une seule femme suffit à un paresseux luxurieux, de laquelle il est embarassé, parcequ'il ne peut se donner de la peine pour en gaigner plusieurs, accause de sa paresse. Mais quand le plaisir de la compagnie de la femme est lent, alors vient le plaisir de vertu, parquoy la zalousie vient à se corrompre, et conséquemment la luxure et la paresse, et s'acquiert au lieu la chasteté et le plaisir de vertu.

La luxure et l'envie causent le soupçon, parceque le luxurieux prend du soupçon de son amie, de crainte qu'il n'arrive qu'en son absence quelqu'un entre en cachette ou la surprenne par mesme manière peut-estre qu'il est luy-mesme entré chez l'amie d'un autre qu'il a surprise. Et parcequ'il est envieux, il peut prendre à un autre les bien que, par envie, il est fâché de luy voir et qu'il voudroit luy-mesme avoir. Et c'est pour cela qu'il est tousjours dans le soupçon, de crainte qu'on ne luy prenne ce dont un autre pourroit avoir envie, et ainsi de le perdre. Mais s'il vient une bonne

---

1. Text m.s.: *ne aliquis habeat ipsam per fraudem.*

tate et legalitate, corrumpitur suspectio et per consequens luxuria et invidia.

Luxuria et ira generant inimicitiam, quoniam luxuriosus, quia cupit mulierem sibi non propriam, inimicitiam contrahit cum illis qui ne ipse illam habeat impediunt; et quia habet iram, inimicatur eis per mala verba et nocet. Sed si veniat benivolentia cum castitate et abstinentia, corrumpitur inimicitia et per consequens luxuria et ira.

Cap. XLVIII. *De Superbia.*

Superbia cum acedia et econverso, primo se per sensum disponunt, postea per imaginationem. Nondum tamen sunt in effectu nisi quousque subeunt et intrant animam; quod tunc est quando per conscientiam superbit intellectus multa scire credens, et per acediam scire alios dolet. Et voluntas pigra ad odiendam superbiam delec-

et drôicte intention, avec chasteté et légalité, alors il n'y a plus de soupçon, et par conséquent, plus de luxure ny d'envie.

La luxure et la colère engendrent l'inimitié, parceque le luxurieux qui convoite une autre femme que la sienne, conçoit inimitié contre ceux qui l'empeschent d'avoir, et parcequ'il a de la colère, il devient leur ennemy par les mauvais discours, et cherche occasion de leur nuire. Mais si la bienveillance vient avec la chasteté et l'abstinence, alors il n'y a plus d'inimitié ny par conséquent, de luxure et de colère.

Chap. 48. *De la Superbe, quatriesme peché.*

La superbe avec la paresse et, au rebours, la paresse avec la superbe, se disposent premièrement par les sens et après par l'imagination; mais elles ne sont pas encore en effect que jusques à ce qu'elles soient en l'âme, qui est lorsque l'entendement, croyant sçavoir beaucoup de choses par la conscience, devient superbe; et la paresse fait qu'il est fasché de ce que les autres sçavent, et la volonté paresseuse, ne pouvant fayre la superbe, prend plaisir dans

tatur in prosperitatibus, et sic oritur impietas. Sed si disposita pietas per sensum et imaginationem intret animam cum humilitate et sollicitudine, corrumpitur impietas, et superbia et acedia amittunt esse.

Quando superbia et invidia conveniunt in subiecto, dispositio earum primo in sensu et in imaginatione fuit, et intraverunt animam per pusillanimitatem, quia voluntas tunc non multum dilexit humilitatem et caritatem, cum fuerunt superbia et invidia in dispositione; quoniam si voluntas multum dilexisset humilitatem et caritatem, superbia et invidia non fuissent per sensum et imaginationem in dispositione neque animam intravissent.

Superbia et ira in eodem subiecto, peccata valdè periculosa sunt, quoniam ledunt rationem per quam solum homo ut homo vivit et homo est. Superbus enim iratus non utitur ratione nec ea duce agit, verum perturbatione, quod et reputat agere secundum rationem.[1] Idcirco contra hoc paratur remedium, deprimendo voluntatem in tantum

les prospéritez, et ainsi naist l'impiété. Mais si la piété disposée par le sens et l'imagination entre en l'ame avec l'humilité et la sollicitude, l'impiété se corrompt, et la superbe et la paresse ne sont plus.

Quand la superbe et l'envie se rencontrent ensemble en un suject, elles ont eu premièrement leur disposition dans le sens et dans l'imagination, et après sont entrées en l'âme par la pusillanimité, parcequ'alors la volonté n'aimoit pas beaucoup l'humilité et la charité, lorsque la superbe et l'envie estoient en disposition; parceque si la volonté eust bien aimé l'humilité et la charité, la superbe et l'envie n'auroient eu aucune disposition dans le sens et l'imagination, et ne seroient pas entrées dans l'âme.

La superbe et la colère estans ensemble en un mesme subject, sont des pechez bien dangereux, parcequ'elles offensent la raison, par laquelle seule l'homme vit, et comme homme. Car quand le superbe est en colère, il n'est conduit de la raison ny ne s'en sert; mais au contraire il est tout troublé, parcequ'il pense agir selon la raison. C'est pourquoy il y a remède pour cela, en rabaissant et modèrant la volonté jusques au poinct qu'elle ayme l'humilité et la

---

1. Text m.s.: *reputat rationem esse facere suam voluntatem.*

quod humilitatem diligat et patientiam, et sic remanebit ratio sana et illesa.

Cap. XLIX. *De Acedia.*

Acedia et invidia causant odium, quod consistit per nolle. Ratio huius est quia acediosus, ratione sue pigritie, omnem odit bonam operationem; et quia est invidus, odit rem possidentes invidiosam, et sic duplex est odium. Sed his obsistendum est mutando nolle in velle per quod consistit caritas; sic enim sollicitudinis et caritatis odium mutabitur in earum dilectionem, et dilectio acedie et invidie in earum odium.

Acedia cum ira desperationem causat, et ideò cum ea maius est peccatum quam cum alio quocumque; sed idcirco desperationem causat quia acedia de se odio haberi omne bonum facit. Et ira disponit hominem ad malum, quare

patience, et ainsi la raison demeurera saine et entière et sans estre offensèe.

Chap. 49. *De la Paresse, cinquiesme peché.*

La paresse et l'envie causent la hayne, ce qui est par ne vouloir pas. La raison de cela est que le paresseux, à raison de sa paresse, hayt toute bonne operation, et par ce qu'il est envieux, il hayt ceux qui possèdent la chose enviée, et ainsi il y a double hayne. Mais pour leur résister, il faut changer le non-vouloir en vouloir, et par ce moyen, est la charité. Car ainsi la hayne de la sollicitude et de la charité sera changée en leur amour, et l'amour de la paresse et de l'envie sera changé en hayne, car la paresse avec la colère cause le desespoir.

C'est pourquoy, quand elle est joincte avec elle est un bien plus grand peché que si elle estoit avec un autre. Elle cause le désespoir parceque la paresse de soy fait hayr tout bien, et la colère dispose l'homme au mal. C'est pourquoy le paresseux (en) colère n'a aucune disposition à se souvenir de la miséricorde de

acediosus homo iratus non habet dispositionem ad recolendum misericordiam Dei. Imo potius ratione melancolie recolit peccata sua et sic cadit in desperationem. Sed huic malo obsistitur vitando cibos melancoliam facientes, orationes diligendo atque sollicitudinem, patientiam et abstinentiam.

CAP. L. *De Invidia et Ira.*

INVIDIA disponit ad iram et ira cum invidia ducitur de potentia ad actum privata conscientia. Quandoque enim homo invidet bonis alterius, nec de ipsis facit conscientiam; et quia statim ea non habet sed est in indigentia, irascitur et sic habet iram. Sed iis obsistendum est, faciendo conscientiam de invidia et ira bonorum alterius, per oppositas virtutes, caritatem et patientiam.

Dieu; bien au contraire, à raison de la mélancolie, il se souvient plustost de ses pechéz et ainsi il tombe dans le désespoir. Mais pour empescher ce mal, il faut ne point user de viandes qui engendrent ou causent la mélancolie, et faut s'addoner à l'oraison et aimer la sollicitude. la patience et l'abstinence.

CHAP. 50. *De l'Envie et de la Colère, dernier peché.*

L'ENVIE dispose l'homme à la colère, et n'ayant pas de conscience, la colère avec l'envie est mise de puissance en acte, car quelque fois l'homme est envieux des biens d'autrui et dont il ne fait point de conscience; et parcequ'il ne les a pas absents, et qu'il est dans l'indigence, il se met en colère, et ainsi il a la colère. Mais on peut résister à ces deux pechez par les vertus contraires qui sont la charité et la patience, en faisant conscience de la colère et de l'envie des biens d'autruy. (*)

(*) Fineix aquí la versió francesa, trobants-hi a mancar lo corresponent al paragraf del text llatí, *Hec ait Remundus*, fins al acabament.

¶ *Hec ait Remundus:*

SI in hoc libro aut in aliis omnibus qui à me prodierunt in publicum quicquam *(sic)* fortè nimia mentis abundantia aut inadvertentia contigerit me dixisse quod à veritate sanctissime fidei catholice declinet, dictum fateor ignoranter, non addictus in mea verba iurare; quinimmo hunc libellum et reliquos omnes, quos permultos feci, humillimè à sancta matre mea Ecclesia submitto emendandos. At verò quia presentem librum clericis et studentibus factum esse diximus, Parisii autem nobilissima et verissima est studentium et clericorum Universitas ut que omnium sit scientiarum domicilium et quam nulle (tam alte sint) discipline fugiant; idcirco eum venerande huic Universitati dicamus et mittimus. Et principaliter domino Cancellario, Rectori, Decano et aliis primoribus dicte Universitatis, qui publicam eius curam gerunt, ut saltem memores sint tria me à Summo Pontifice et reverendis Cardinalibus esse petiturum. Primum est quod fiant quattuor aut quinque monasteria, in quibus semper varia infidelium ydiomata doceantur, et in ipsis sint sancti et litterati viri pro Christo mori desiderantes; qui (sicut preceptum est) vadant per universum mundum, ad sanctissimam Evangelii veritatem omni creature anunciandam. Secundum est quod de omnibus militibus religiosis, scilicet ordinis Sancti Templi, Hospitalis Sancti Iohannis, Uclensium,[1] Calatrave, Hospitalis almannorum et Sepulchri, fieret unus ordo, qui alio nomine nuncupetur: cuius religiosi milites in extremis christianorum oris, sarracenos assiduè debellarent. Tertium

1. El text de P diu *velensium* y el m.s. *ualentium*. Sembla que la llissó vera y exacta sia *Uclensium*, de *Uclés*, ahont els cavallers de *Santiago* tenien la principal residencia del Orde. (V. Pasqual, *Vindiciæ Lullianæ*, tom. I. pag. 301 y 302).

est quod detur Ecclesie decima, quousque terra sancta christianis integrè restituta sit. Hiis enim tribus poterunt facilè infideles ad sanctam fidem catholicam reduci. Et hec tria à domino Summo Pontifice et reverendis suis Cardinalibus, Lugduni petii; verum quia huic tam alte rei sum obtinende impar, idcirco supplex imploro venerande Universitatis parisiensis auxilium, ut mecum velit ad predicta intendere: bonum namque, dignum et iustum est tale negotium ad finem effectumque perduci.

¶ *Ad laudem et honorem Dei, hunc librum in civitate pisana, in monasterio sancti Domini[ci] finivimus: Anno ab incarnatione Domini nostri Ihesu Christi millesimo trecentesimo octavo.*

Pii eremite Remundi libelli Clericorum finis.

ART DE CONFESSIO

DEUS gloriós, a vostra honor comensa la ART DE CONFESSIO.

¶ *Del Pròlech.*

OLTS son qui desigen saber qual cosa es Confessio e aver la manera de confessar quis pertany a justa e vera confessio, per so car es cosa necessaria. On, jo peccador, indigne que mon nom hic sia escrit, ab ajuda del Altisme vull fer esta *Art de Confessio,* a mostrar qual cosa es confessio.

Confessio es vera declaracio e revelacio quel peccador ha a fer a Deu e a son confessor, de tots sos peccats mortals e venials, generals e specials, remembrats e oblidats, feta sots forma de contriccio e satisfaccio, e segons la granea dels peccats que aurá fets.

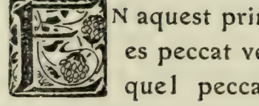
La manera de saber ben confessar es quel peccador sapia qual cosa es peccat mortal ni qual cosa es peccat venial, e con hom pecca venialment o mortalment, e moltes altres coses quis covénen a saber, de les quals en esta Art volem donar doctrina abreujadament.

¶ *Divisio de la obra.*

DEPARTIDA es aquesta Art en .ij. parts, so es a saber, en theorica e en practica. La .jª. departim en .iv. capítols.[1] En lo .j. mostrarem que es peccat venial e peccat mortal. En lo .ij. donarem doctrina e conexensa de les .x. potencies naturals, ab que hom fa tot so que fa de bé o de mal. En lo .iij. posarem .x. regles o questions generals, ab les quals tot hom peccador pot aver hàbit e manera general dencercar e trobar sos falliments. En lo cap. .iiij. donarem doctrina del mesclament de les .x. potencies ab les .x. regles damunt dites. E primerament,

DE LA 1ª PART

¶ CAP. I. *De les .ij. maneres de peccat actual.*

EN aquest primer capítol volem mostrar qual cosa es peccat venial e qual es peccat mortal, per so quel peccador con se confessará, ques sapia accusar de cascun peccat, segons so que es.

Peccat venial es disposicio de mortal, so es a dir, con lo peccador es temptat a fer alcun peccat mortal per alcuna de les .x. potencies, e cogita e es duptant sil fará o no:

1. Posam aquí *capítols*, en lloch de *parts*, que diu el m.s., per evitar confusions y dexar la divisió més aclarida.

e la volentat no fa eleccio de fer o de no fer aquell. Aytal dupte es peccat venial, e es dit esser disposicio de peccat mortal; car aitantost con la volentat ha feta eleccio de fer lo peccat mortal al qual es temptada e en aquell ab deliberacio ha consentit, cau lo peccador en peccat mortal.

Encara es peccat venial con hom usa vanament de les .x. potencies, axí com veer vanitats e oir vanes paraules, e enaxí de les altres potencies: les quals vanitats no pot hom bonament esquivar de tot en tot, per raó de la fragilitat humana; mas emperò que la volentat en los desigs que y contrast a les altres potencies, per so car non vullen trop usar, si no per necessitat. E per assò es dit peccat venial, car leugerament es perdonat, e ha molts remeys per los quals es perdonat sens confessio de boca; ab tal que sia sens peccat mortal, car lo major reté lo menor.

Los remeys son aquests: aygua beneyta, pa beneyt, benediccio de prelat, veer e aorar lo preciós cors de Jhesu Christ sagrat, la oracio del *Pater Noster* ab lo *Credo*, e donarse colps en los pits ab contriccio e devocio e clamant a Deu mercè que li perdó sos peccats. Cascuna daquestes coses damunt dites es remey per so que los peccats venials síen perdonats.

Mostrat avem qual cosa es peccat venial e lo remey daquell. Ara volem mostrar qual cosa es peccat mortal.

Peccat mortal es fer contra la principal e final entencio per la qual ha Deu home creat e posat en lo mon: la qual es contenguda en los .x. manaments de la Ley, qui son regles ab que hom pot conservar sí metex en la entencio per que hom es creat; la qual entencio principal es Deu remembrar, entendre e amar, servir, honrar e obeir.

Con hom es desobedient als .x. manaments, pot esser certificat de esser caút en peccat mortal, car es fora de la entencio principal per que hom es creat.

Los peccats capdals on recaen tots los mortals, generalment son .vij. los quals son aquests: avaricia, glotonía,

luxuria, superbia, accidia, enveja e ira. E son dits peccats mortals per so car priven lo peccador qui en alcun de aquells viu ni mor, de la vida eternal, la qual es posseir Deu en lo regne celestial, en aquest segle per gracia e en laltre per gloria.

Lo remey per que lo peccador pot exir de peccat mortal, es contriccio, confessio e satisfaccio, segons que en sí trobará que aurá offès Deu, sí metex e son proixme; mijansant emperò la gracia divinal.

¶ CAP. 11. *De la divisio de les potencies naturals.*

AQUEST capítol es departit en .x. potencies naturals e humanals, les quals son aquestes: potencia visiva, auditiva, odorativa, gustativa, tactiva, affativa, imaginativa, memorativa, entellectiva e amativa. Les .vij. primeres son de la natura del cors, e no poden peccar ne guaanyar vertuts sens consentiment de les .iij. potencies de la anima: ni les .ij. potencies de la anima, so es memoria e enteniment, no poden mortalment peccar si la volentat no y consent: e sens les .vij. primeres no pot hom engendrar en sí vertut o vici.

E per so que de les dites potencies lo peccador aja major conexensa, volem especificar breument cascuna potencia, segons sa natura e proprietat, e mostrar la manera com ab elles engendra hom vertuts e vicis.

E primerament, de la .j.ª potencia visiva, la qual es veer, e ab la qual hom veu les colors e les figures dels corses sensibles. E con la anima membrant, entenent e amant ama lo subject de les dites colors e figures, ab la entencio per que es, engendra hom vertut ab la vista: e con lama

contra la final e principal entencio per que es, engendra vici e peccat; car hom lama per la segona entencio contraria a la primera. E per so que hom sapia usar de entencio, volem en esta Art declarar de entencio abreujadament.

Primera e principal e final entencio ha esguart a Deu simplement; e la segona entencio ha dos esguarts, so es a vertuts creades e a vicis. Les quals vertuts son aquestes: Justicia, Prudencia, Fortitut, Tempransa, Fe, Speransa, Caritat, Humilitat, Castetat, Paciencia e moltes daltres. Con hom les ama en sí metex o en son proixme e usa daquelles, adoncs es la segona entencio concordant ab la primera. Mas con la volentat ama per sí o ab les altres potencies, axí com ab la vista o les altres so que no deu amar e desama so que deu amar, o con no ama més so que deu més amar, o con no ahira més so que deu més ahirar e desamar, adoncs es contraria a la primera entencio, e encara a la segona concordant ab la primera.

Potencia auditiva es aquella a qui propriament pertany oir: ab lo qual oir engendra hom vici o vertut. Vertut engendra con hom ha plaer en oir paraules o cants vertuosos; e engendra hom vici con ha plaer en oir vanes paraules e viciosos cants, segons que desús avem dit de veer per primera entencio o segona.

Potencia odorativa es aquella a la qual propriament se pertany odorar, ab la qual odor hom engendra vertut con ama la odor per la primera entencio, e encara per la segona concordant ab la primera; e engendra vici, adoncs con hom vol odorar per la segona entencio contraria a la primera.

Potencia gustativa es aquella a la qual propriament covè gustar, menjant o bevent; ab la qual potencia hom engendra vertut, con ama menjar o beure per la segona entencio concordant ab la primera; e engendra vici con hom ama gustar per la segona entencio contraria a la primera; car adoncs es la segona concordant ab vicis.

Potencia tactiva es aquella a la qual propriament pertany tocar o palpar; ab la qual hom engendra vertut, con hom ha plaer en tocar o palpar la cosa tocada o palpada per la segona entencio concordant ab la primera: e vici engendra hom, con ama tocar o palpar per la segona entencio contraria a la primera.

Potencia affativa o parlativa es aquella a la qual propriament se pertany parlar: e con ha hom plaer en parlar de Deu o de les creatures per la primera entencio, e encara per la segona concordant ab la primera, ab lo parlar engendra hom vertut. Mas con ha plaer en parlar paraules belles e bé ordenades contraries a la primera entencio e a la segona ab aquella concordant, adoncs engendra hom vici en sí e en altre.

Potencia imaginativa es aquella a la qual propriament se pertany imaginar les semblanses de les coses que los senys demunt dits han sentides: axí com imaginar les coses vistes, oides, odorades, gustades, tocades o palpades, parlades, e encara imaginades altres coses que null temps no aurá hom sentides, ab les quals engendra hom vertut, con se concorden ab la primera entencio o ab la segona concordant ab la primera; e engendra vici con ha plaer en imaginar aquelles per la segona entencio contraria a la primera, o a la segona quis concorda ab la primera.

Potencia memorativa es aquella a la qual propriament se cové remembrar; ab lo qual membrar engendra hom vertut, membrant les coses passades o esdevenidores, per la primera entencio o per la segona ordonada ab la primera. Mas con hom les remembra per la segona desordonada de la primera, adoncs engendra vici.

Potencia entellectiva es aquella a la qual se pertany propriament entendre: e pertanyli apropriadament creure coses veres les quals entendre no pot; e con entén o creu coses veres per raó de la primera entencio e de la segona ordonada a la primera, es vertuós son entendre. Mas con

hom entén o creu veres coses o falses, amant aquelles sots raó de la segona entencio, contraria a la primera simplement, adoncs es son entendre o creure viciós.

Potencia amativa es aquella a la qual propriament covė amar o desamar accidentalment. E per so car hom ama, desija e vol so que es amable e es digne de esser amat, engendra hom vertut ab son amar, car es ordonat segons la primera entencio o la segona ordonada a la primera: e jatsía so que hom desama assò que es desamable, engendra hom vertut ab son desamar. Mas con hom més ama so que deu desamar e desama so que deu més amar, adoncs engendra vici e peccat ab son amar e desamar: e assò pot fer hom ab sa volentat, menys de les altres potencies damunt dites inferiors, so son les .vij. primeres.

Dit avem de les .x. potencies humanals naturals, e mostrada avem la manera natural e artificial con hom ab elles e de elles sapia usar vertuosament: e encara pot hom conèxer con de elles usa viciosament. Ara direm de les .x. regles o questions generals.

¶ Cap. III. *De les questions e les regles generals.*

N aquest .iij. capítol darem doctrina de les .x. regles generals o questions, per so que lenteniment aja art e manera de més conèxer sos falliments e de exercitar la sua imaginacio e memoria, a imaginar e membrar aquelles, e la volentat a aver dolor e contriccio de aquells e a més ahirarlos e desamarlos. Les regles son aquestes: possibilitat, quidditat, materialitat, formalitat o causalitat, quantitat, qualitat, temporalitat, localitat, modalitat e instrumentalitat; les quals son enteses per estes

.x. questions: si es la cosa, per la possibilitat; que es, per la quidditat; de que es, per la materialitat; per que es, per la formalitat o causalitat; quant es, per la quantitat; qual es, per la qualitat; quant fo, per la temporalitat; on es, per la localitat; com es, per la modalitat; ab que es la cosa, per la instrumentalitat. E daquestes regles o questions en fora, no pot esser atrobat negun vici ne peccat.

Per la primera regla o questio es reglat lenteniment del peccador a encercar sí metex, con ha peccat, si ha peccat venialment o mortal: car possíbol cosa es a ell que aja peccat venialment e no mortal, o venialment ensems e mortal, car no pot esser peccat mortal sens venial en home; mas bé pot esser peccat venial en home, sens mortal.

Ab la segona regla deu encercar lenteniment del peccador la quidditat del peccat que ha fet, ni que es so que ha fet, si ha peccat contra Deu o sí metex, o contra son proixme.

La tercera regla e questio regla lenteniment del peccador com sapia conèxer la materia de que ha peccat, so es a saber, si ha peccat de ypocresía o de vana gloria o de enveja: o si per aventura ha emblat lo peccador, pot atrobar de qui era la cosa emblada, e de que es, e en axí de les altres materies semblants a aquestes.

Ab la quarta regla e questio es reglat lenteniment del home con sapia atrobar la causa e la fi e la entencio per que ha fet lo mal: e lo peccat sil ha fet per so com en fos honrat o nagués plaer, o que son proixme en fos deshonrat o damnificat o per aventura mort, e axí de les altres coses semblants qui a entencio se pertanyen: e assò es per que.

Per la cinquena regla pot lo peccador atrobar e conèxer la quantitat del peccat quant puja, enaxí com encercar quants diners ha emblats, o quantes vegades ha aúda la sua fe e esperansa en sorts e en devinalles e en fetillers, e en axí de les altres coses que guarden e pertanyen a quantitat.

La sisena regla o questio regla lenteniment del peccador, com ab ella sapia atrobar e conèxer la qualitat del peccat: axí com encercar contra qual manament es vengut o a qual peccat mortal es estat obedient o contra qual vertut ha peccat, e en axí de les altres coses quis pertanyen a qualitat.

Ab la setena regla o questio pot esser reglat lenteniment del peccador, encercant lo temps en lo qual ha peccat, si era de dia o de nit, en quaresma o en carnal, en festa o en dia feyner, e enaxí dels altres temps en que pot hom peccar segons hores e dies.

Per la vuytena regla o questio es lenteniment del peccador reglat con sapia conèxer, membrant lo loc on ha peccat, si era en terra de sarrains o de chrestians, o en mar o en terra, o en casa o en plassa o en esgleya, e enaxí dels altres locs en los quals pot hom peccar.

En la novena regla e questio es lenteniment del peccador endressat a encercar la manera com ha fets sos falli ments, axí com si lo peccador es estat homeyer, deu encercar com ho es estat e deu dir la manera com ho ha fet: o si ha fet fals testimoni deu guardar en qual manera ha fet aquell; e enaxí de les altres colpes.

Ab la deena regla e questio pot ben cercar lo peccador e atrobar mijá e estrument ab que e ab qui ha peccat contra Deu o sí metex o son proixme. E per tal encercamen artificial pot tot peccador moure la sua imaginacio a imaginar e la memoria a membrar e la volentat a desamar e ahirar los peccats, e de aquells gran contriccio aver, e mills accusar sí metex

¶ CAP. IV. *Del mesclament de les .x. potencies e de les .x. regles e questions.*

DONAR volem doctrina en est .iv. capítol dels mesclaments de les .x. regles e questions ab cascuna de les .x. potencies damunt dites, per so quel peccador sapia aver major conexensa de sos peccats e aja manera artificial de aquells bé atrobar e mills confessar. E segons quen donarem exempli, mesclant les .x. questions ab la primera potencia, porá cascun peccador aver art e manera de mesclar les altres potencies per sí metex.

Si tu, peccador, veus una bella fembra plaent a veer, e est mogut a carnal delit imaginant, entenent e membrant les circunstancies de luxuria, jatsía que la volentat no am luxuria ni desama castetat, ans es temptada en aquell pas en fer elecció de amar luxuria e desamar castetat, e aprés per lo plaer que la sensitiva reeb de veer e de imaginar les belles fayçons de la fembra: e sesdevé que per molt continuat veer o en la absencia del veer tu segueys ton imaginar, entendre e membrar los plaers del carnal delit, e la tua volentat es exida de aquell pas en que era, e ses aclinada en fer eleccio de amar luxuria e de desamar vergenitat e castetat, enaxí que si avinentesa navíes, metríes en obra la temptacio; emperò no fas la obra de fora, e enaprés has dupte si has peccat venialment o mortal; vé a la .j.ª regla e al capítol de peccat venial e mortal e al capítol de les .x. potencies, en la potencia .j.ª que es visiva, e trobarás que has peccat venialment, ans que eleccio aguesses; e en aprés con agués consentit, peccás mortalment.

La segona regla te mostra contra qui has peccat: enaxí que si la fembra es maridada, has peccat contra Deu simplement, car est estat desobedient a ell, qui mana que no cobeigs la muller de ton veyn ni de ton proixme. Mas si haguesses feta la obra de fora ab ella, hagueres peccat contra Deu e ton proixme. E encarat mostrará la segona regla que has peccat contra castetat, e axí est vengut contra la primera entencio, e encara contra la segona concordant ab la primera.

La tercera regla te mostra con tu has peccat per la cobeea del carnal delit desordonat. E la quarta regla te mostra con tu volíes peccar ab la fembra, per so que acomplisses la tua volentat e lapetit natural, vil e desordonat, e per aventura per ço que haguesses fill o filla, los quals foren engenrats contra lo voler de Deu.

La .v.ª regla mostra la quantitat del vil plaer que tu agués en veer aquella, e en imaginar, membrar, entendre e amar, e de aquell que esperaves aver de fora ab ella. E tes mostrat quant de temps hi fos e has perdut, e mostra con gran es lo tort que tu has fet.

La sisena regla te illumina contra qual manament est estat desobedient, e diu que contra lo .ix. e contra lo .vj. e contra la .ix.ª vertut que es en lo paragraph .ij. que es de entencio, en les .x. potencies. E mostrar te ha aquesta regla que tu fos obedient al .iij. e al .vj. peccat mortal, los quals son luxuria e enveja, e que fos contrari a la primera entencio e a la segona concordant ab la primera; e concordant fos ab la segona entencio contraria a la primera.

La setena regla te mostra com sapies conexer quant consentís en cobeejar la fembra. E si era en dia de festa, faés major peccat que si era en dia feyner; e si era de dia, major que de nits. E si era en quaresma, major que en carnal: car en un temps es hom més obligat que en altre, con sia assò que un temps sia pus noble, pus vertuós e pus sant que altre temps; e per assò sen seguex major o menor greuje.

Mostrar te ha la .viij.ª regla, si bé la vols imaginar, lo loc on consentís al peccat: car si eres en esgleya, major greuje faés contra la primera entencio e la segona concordant ab la primera, que no si fos en la plassa, e major si eres en plassa que no si fores en casa, con sia assò que un loc sia pus sant que altre loc. E per assò has pus greument peccat en lo pus sant loc e de major escándil que en altre: per que, t en cové aver major contriccio e fer major satisfaccio.

En la .ix.ª regla es mostrada la manera com fos temptat e com consentís per manera que la fembra te guardás, et faés senyal, o tu a ella. Car si ella t fiu senyals deshonests e a aquells tu consentís, no has tant peccat ni no has aitant gran culpa. Mas si tu metex te fos occasio del consentiment, es ta culpa major, sens que no t escusa la menor culpa de peccat mortal.

La .x.ª regla te mostra los mijans e los estruments ab los quals consentís al peccat, los quals son aquests: primerament la vista ab la qual vehíes; en aprés la imaginacio ab la qual imaginaves les circunstancies del carnal delit, e la memoria ab la qual membraves, e l enteniment ab lo qual enteníes, e la volentat ab la qual lo desijaves o amaves. E aquesta es pus colpable que neguna de les altres: car si la volentat no hi consentís, ja no agueres peccat mortalment ab neguna de les altres potencies, com sia assò que ella sia regla de totes. Encara mostra aquesta regla la condicio de la fembra, so es ab qual dona has peccat: car major culpa has ab la una que ab l altra. Major culpa has ab dona religiosa e sagrada que ab maridada, e ab maridada que ab puncella, e ab puncella que ab vidua, e ab juhía que ab chrestiana, e ab sarraína que ab juhía; e sabs per qué? per so car on pus prop es a Deu per estament e orde, major culpa s en seguex: e on pus luny es per la Ley o secta, major ofensa n es feta a la primera entencio e a la segona concordant ab la primera.

Dit avem del mesclament de les .x. regles e questions ab la primera potencia, que es visiva, e mostrada avem manera com ab la auditiva e la odorativa e ab les altres les sapia hom mesclar, segons que dessús avem donada doctrina de la potencia visiva. Ara direm de la segona part principal, que es de la practica.

De la .II.ª Part

que es de la practica desta Art.

¶ Cap. I. *De la practica, la qual ha a saber lo confessor.*

En dos capítols departim aquesta segona distinccio, que es de la practica desta *Art.* En lo primer donarem doctrina al confessor, com bé e saviament sapia usar de son offici, e endressar lo peccador qui en son poder vé, innorant: la qual doctrina está en .ix. condicions necessaries, les quals son aquestes:

Primerament a tot confessor avent auctoritat propria o comesa e usant ab bon arbitre de les claus de Sent Pere, cové li a saber lo estament del peccador quis vé a confessar a ell; ni qual es la persona, si doncs no ho conex per hàbit, per so quen sapia fer differencia en lo enterrogar e en la penitencia que li dará: car de semblant peccat, major offensa nes feta a Deu per una persona que per altra. E cové li a saber qual cosa es peccat venial e peccat mortal, per so com major offensa sia feta a Deu per peccat mortal que per venial; e per assò hi cové a donar major penitencia.

Encara li cové a saber les .x. potencies naturals, en lo .ij. capítol de la primera Part declarades, per so que sapia per qual de aquelles ha errat, e que fassa major forsa per la una que per la altra.

En aprés cové li a saber qual cosa es primera entencio e segona, per so car major culpa está per la primera entencio que per la segona.

Cové li encara a saber los manaments de la Ley e de la Esgleya, per so que sapia endressar lo peccador, e que fassa forsa en tots los manaments, e major forsa en un manament que en altre.

Més encara cové li a saber los articles de la sancta Fe catholica, e los .vij. sagraments de Sancta Esgleya, per so quen sapia demanar al peccador o illuminar, sin era estat temptat.

Cové li encara a saber les obres de misericordia, per so que sapia reprendre lo peccador, si ell no sen repren, con de son poder no les ha complides, ne si a ell es legut que ho pusca fer.

En aprés cové li a saber los .vij. peccats mortals, ni qual cosa es peccat general e peccat special, e les altres condicions, per so car major reprehensio o penitencia se cové per la una condicio que per la altra.

Encara cové li a saber les vertuts creades, les quals atrobará en lo paragraph de entencio, en lo capítol de les .x. potencies, en esta *Art,* per tal quen sapia illuminar lo peccador e reprendre, com ab aquelles no contrastava los seus enemics, e que daquí avant ell ho sapia fer; car per so les ha Deu creades que hom sen ajut, usant de aquelles.

Dit avem de la practica del confessor, la qual li cové a saber de cor. Ara direm de la practica del peccador.

¶ Cap. II. *De la practica del peccador.*

AQUESTA es la segona part de la segona distinccio, la qual es de la practica quis cové a saber e deu usar lo peccador penident. E en aquesta vull donar art o practica en persona mia, e doctrina al peccador, com bé e diligentment se sapia confessar segons labituament daquesta *Art de Confessio.*

Emperò cascun peccador confés los seus peccats segons més o menys que atrobará en sa consciencia; car nos deu hom accusar de so que no es colpable, nes deu hom escusar de so que es colpable. On, en aquest dupte pot molt ajudar lo confessor, segons la practica que dessús donada ne avem; mas si ell es ignorant, no porá ni no sabrá bé ajudar ni consellar lo peccador; car no pot donar lum al altre aquell qui per sí metex non ha.

Necessaria cosa es que sapia de cor lo peccador penident totes les .ix. condicions de la practica del confessor damunt dites, so es a saber: la qualitat de la persona, e qual cosa sia peccat venial e mortal, e quals son les .x. potencies, etc.; car aquelles serán a ell materia de accusar sí metex, segons que hi será colpable.

E con tu, peccador, serás davant ton confessor, fé lo senyal de la creu en ton front e en ta boca e en tos pits, dient: *In nomine Patris et Filii,* etc. per so que la vertut de tota la Trinitat sia en ton membrar e entendre e en desamar tots los peccats, e sia en tes paraules, per so que vertuoses sien e vertaderes e dites ab vera e gran contriccio: e comensa a dir enaxí: (*)

(*) Els tres capítols qui seguexen, fins al acabament, no duen numeració correlativa, sino que figuren com una continuació d'aquest meteix cap. II de la 2.ª y derrera Part.

¶ I. *Del accusament quel peccador fa de sos peccats, segons la forma ques seguex: e primerament per les .x. potencies.*

Jo peccador confés a Deu e a vos P. espiritual, son ministre, tots mos peccats dels quem membre, en qualque manera sia quels aja cogitats ne obrats, contra Deu creador e reemedor meu, contra mi metex e contra mon proixme.

Primerament he peccat en veer moltes vanitats e moltes coses menys honestes, en les quals he aüts molts de plaers desordenats, contraris a la entencio per la qual Deus ma donada la vista: e per so dic ma culpa.

He peccat moltes vegades en oir diffamacions de Deu e de mon proixme, sens que non avía aquell desplaer que averne deguera, e en oir reprehensions justes e honestes, e no hi avía aquella paciencia que aver hi deguera; enans bém desplaía de oir aquelles: per que en dic ma culpa.

He peccat en odorar moltes vegades, odorant odors trop plasents, en les quals sentía gran plaer, e non donava a Deu laor e benediccio qui les avía creades; ans imaginava e remembrava alcuns vils plaers e deshonests: per que en dic ma culpa.

Moltes vegades he peccat en gustar, menjant e bevent oltra necessitat, per lo gran plaer que hi atrobava. Encara alcunes vegades que nom tenía per pagat de la part que hom me donava; ans hi he moltes vegades murmurat; e con avía pres mon compliment, non retía a Deu aquelles gracies e laors que deguera: per quen dic ma culpa.

Moltes vegades he tocat coses bones e plasents a esser tocades, e la mia entencio era falsa e injuriosa, contraria

a Deu: enaxí com alcunes vegades he peccat, tocant e palpant mes carns en alcuns locs vils e sutzes e corrumputs, contraris a puritat e castetat: per quen dic ma gran culpa.

E atretal he peccat moltes vegades parlant vanes paraules, de les quals nos seguía negun profit ni neguna utilitat; e moltes vegades he blasmat mon proixme el he loat e lagotejat injustament: e he parlat là on deguera callar, e he callat là on deguera parlar; e encara he recomptades moltes falsíes e traicions e engans: per quen dic ma culpa.

Encara he peccat imaginant en mon lit, en lesgleya e en mon ascó vanitats e legèes que vistes avía, e en paraules vilanes e injurioses que havía oídes, e en odors plasents que avía odorades, e en menjars saborosos que desijava; e en alcuns tocaments deshonests que avía sentits, e en alcunes paraules bones o males que avía parlades: de les quals imaginacions he moltes vegades usat contra Deu e contra vertut e contra mi metex e contra mon proixme: per quen dic ma culpa.

Encara he peccat moltes vegades greument, remembrant los plaers e delits de luxuria que hagués sentits ab tots mos senys, en los quals a membrar atrobava gran plaer.

Encara he peccat en oblidar aitants benifets que he reebuts de mon Creador e reemedor, en so quem ha donat esser humà, em ha donat sí metex per encarnacio e per mort que près per amor de mi, em ha donat em dona sí metex en lo sant sagrament del altar; em avida em sosté, en so quem dona temps e spay de fer penitencia, e molts daltres benifets axí espirituals com corporals, dels quals a reebre no son digne, e los quals he reebuts dell per sa bontat e per sa gran misericordia e caritat: e car lin son estat desconexent, e oblidant e ignorant e no regraciant ell ab totes mes forces corporals e espirituals, en dic ma culpa.

He peccat molt fortment en mon enteniment moltes vegades, entenent com de bé agués mal, e de vertut vici,

e de veritat falsetat, contra la primera entencio e la segona. Encara quem ha plagut que ignorás e no entesés ne sabés, per so que de menys fos tengut a Deu: e daltra part me ha plagut saber e entendre, per tal quen fos honrat. E car son estat contrari a la saviesa de Deu quim ha donat mon enteniment per ell entendre més que res, car es lo object sobirá de mon enteniment, e segonament per entendre les creatures ab les quals nagués major conexensa, e dassò he fet lo contrari, dic ma culpa.

Molt pus son estat colpable peccador en ma volentat, car he menys amat so que deguera més amar, e he molt amat so que deguera poc amar. E menys he ahirat e desamat so que deguera més ahirar e més desamar; e he molt menyspreat e ahirat so que no degra en neguna manera menysprear ne ahirar.

Més encara he molt fallit en ma volentat, en so que he desamat lo desviament e lo desordenament de totes les potencies jusanes e sobiranes, contrastant a les sobiranes moltes de vegades los bons objects que objectaven, tornant los e gitant los a contraris fins e entencions, amant e desamant aquelles: per quen dic ma culpa.

Tu, peccador quit volrás confessar, pren les particularitats desta practica quet he donada aytant general, de les .x. potencies, segons que atrobarás en ta consciencia que aurás fallit e peccat.

¶ II. *De la accusacio quel peccador fa dels peccats, per los .x. manaments de la Ley.*

En aprés, pare, jo son estat molt colpable peccador als .x. manaments de la Ley: e primerament, al .j. manament son estat desobedient, en so que he fets Deus estranys, alcunes vegades, avent ma fe e ma esperansa en

creatures, ignorant e oblidant lo Deu vertader, e encara amant e desirant més la creatura que lo creador; e per sò n dic ma culpa.

He peccat encara per mos defalliments contra lo .ij. manament, en so que li son estat desobedient moltes vegades, prenent lo nom de Deu en và, jurant e perjurant e ab poca reverencia e honor aquell nomenant: e per sò n dic ma culpa.

E encara he peccat en lo .iij. manament, en so que li son estat moltes vegades desobedient, aemprant lo dicmenge en moltes e diverses maneres, faent jo e faent fer obres manuals no necessaries ne legudes de fer, segons que es degut a aquell sant dia; e donant més aquell dia a vanitats e a delits desordenats e oblidant Deu gloriós, que en altre dia de la setmana; e cavalcant, menjant e bevent, vestint, jogant e ballant, deportant per vila, comprant e venent e delitant mon cors injuriosament e viciosa: per que en dic ma culpa.

Desconexent son estat e colpable al .iv. manament en so que li son estat desobedient: car no he honrat mon pare ni ma mare ab aquella honor e reverencia que ls deguera honrar; ans ma volentat ha desirat alcunes vegades lur mort, per so que jo fos senyor e posseidor de lurs bens: e per so n dic ma culpa.

Son estat desobedient al vostre .v. manament moltes vegades, amant e desirant e procurant la mort de mon proixme injuriosament; e encara, que y son estat consent per manera de consell, de favor o de ajuda: per que n dic ma culpa.

Fort son estat desobedient al vostre manament .vj. per volentat e per obra, amant e desirant les pudors e les viltats de luxuria, en diverses maneres e ab diverses persones e en diversos locs: per que n dic ma culpa.

Gran colpable son estat en moltes maneres al .vij. manament, en so que li son estat desobedient, furtant los

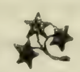
bens de mon proixme, en los quals no avía negun dret; ans ab falsos barats e compres e vendes he furtat so de mon proixme injuriosament, sots semblansa de veritat: per quen dic ma culpa.

Ay las, mesquí! e tantes vegades son estat desobedient al .viij. manament, donant fals testimoni de mon proixme, dient moltes vegades que ell avía fet e dit so que no avía dit ne fet; e encara altre fals testimoni que he fet de ma Lig als infeels, car a ells no he mostrada aquella veritat e compliment de vertut e de bona vida que Jesu Christ ha a mi mostrada per consell e per obra, segons que men fan testimoni los Sants Evangelistes; per quem crec en partida esser colpable de la dampnacio daquells infeels: per quen dic ma culpa.

Injuriós son estat al .ix. manament, con tantes vegades li son estat desobedient, cobeejant la muller de mon proixme, dints mi metex: e encara veent, oint, parlant, tocant e ab falses e leges semblanses e ab mijans corrumputs: e per sòn dic ma culpa.

Caritat no he aúda ab mon proixme, cobeejant sos bens que Deu li ha comanats, axí com fills e servents, catius e catiues, camps, vinyes, honraments, albercs, e de altres seus bens enjuriosament; e per assò son estat al .x. manament colpable: per quen dic ma culpa.

Tu, peccador quit volrás accusar, pren de aquesta practica aytant general de aquests .x. manaments les particularitats, segons que conexerás en ta consciencia que has errat contra Deu e tu metex e ton proixme.

¶ III. *De la accusacio quel peccador fa de sos peccats, per los .xiv. articles de la fe e per los .vij. sagraments de Sancta Esgleya, e per los .vij. peccats mortals, e per les obres de misericordia e per les vertuts.*

Lum de entelligencia deman per amor de Jhesu Christ a vos, pare, quem donets, per so car son colpable a alcuns articles de la Lig, en so que he alcunes vegades duptat en aquells; que daci avant lo demoni nom pusca sobrar temptant mi: e en quant hi he duptat, dic ne ma culpa.

E semblant cas mes esdevengut, en so que he duptat en alcuns dels .vij. sagraments de Sancta Esgleya, ni no he obeít a aquella en so que té manat, a esguart de practicar e servar aquells, en aital e aital: per que us prec, pare, quem illuminets; ab lo qual lum pusca vençre lo demoni e ma frevoltat humana. Mas en tant con hi he duptat e hi son estat desobedient, dic ne ma culpa.

Moltes vegades son estat culpable en les obres de misericordia, axí espirituals com corporals; les quals en tot o en partida pogra aver cumplides, donant a menjar a aquells qui avíen fam, e a beure a aquells qui avíen set, e vestir los nuus e albergar los pobres per amor de Jhesu Christ, e visitar los malautes e consolar los encarcerats e soterrar los morts: e per so car en tot assò he fallit, dic ma culpa.

Oblidós e desconexent son estat contra Deu e vertuts, en assò que aytant de temps son estat sotsmès al demoni e obedient als .vij. peccats mortals: e primerament al peccat de avaricia, en ajustar los bens que Deus mavía comanats, contra la fi e la entencio a la qual son creats.

E més son colpable aitantes vegades com son estat sirvent e obedient a glotonía, menjant e bevent més que nos cové: per quen dic ma culpa.

Peccador molt colpable e vil son estat en lo peccat de luxuria, e aytantes vegades que no les poría remembrar li son estat obedient: per quen dic ma culpa.

E encaran dic ma culpa, pare, que son estat soberc, oblidant e menysconexent Deu e los seus manaments e menyspreant mon proixme: per son dic ma culpa.

A membrar me cov
é con son estat obedient nit e dia a accidia, la qual me ha fet esser tant oc
iós e pererós en fer bé ab totes mes potencies e diligent al mal, per cogitar, entendre e obrar; e desplaer he aút con veya fer bé a mon proixme, e plaer del mal daquell: per quen dic ma culpa.

Obedient son estat al peccat de enveja, moltes vegades envejant los bens de mon proixme contra justicia e veritat; de la qual cosa dic ma culpa.

Lunyat me ha moltes vegades lo peccat de ira a Deu, vertuts, e mi metex e mon proixme, con a aital peccat era obedient; per que no havía conexensa de negun bé: tant era torbat a les vegades per no res e per coses qui poc valíen: per quen dic ma culpa.

Vertut divina molt se deu clamar de mi, con aitant poc he volgudes e amades les vertuts que ella ha creades, les quals son justicia, prudencia, fortitut, tempransa, fe, esperansa, caritat, humilitat, castetat, paciencia e moltes altres, ab les quals poc me son esforsat de contrastar als vicis: e per son dic ma culpa.

E prec Jhesu Christ salvador nostre, per los mèrits de la sua sancta passio quem perdó tots los peccats confessats e oblidats: e vos, pare espiritual, donats a mi penitencia saludable e absolucio de mes culpes e falliments.

¶ *Acabada es la* ART DE CONFESSIO: *gloria sia dada a Deu e benediccio. Amen.*

Illustracions y Notes

I

Mostres de Traduccions

Doctrina Pueril.

1. Versió provensal

(M.s. del s. XIII:—Bibliot. Ambrosiana: E, 4. sup.)

Dieus honratz, glorios senhers nostre, ab gratia e benedictio vostra comensa aquestz libres que es dels comensamens de doctrina pueril. Aysi comensa le Prologues.

1. Dieus vol que nos trebailhem e nos coytem[1] en el a servir, car li vida es breus e li mortz s'acosta a nos totz jorz. E per aysso perdemen de temps deu esser azirable. On al comensamen deu hom mostrar a son fil las chausas que son generals el mon, per so que sapcha devallar allas especials. E fassa hom ajostar en vulgar son filh al comensamen de so que apenra, per tal que entenda so que ajostara. En apres coven que ad aquel sia facha costruccios en aquel libre meteis le quals sia translatatz en lati. Car enans en entendra lo lati.

2. On com asso sia enaissi, per amor d'aiso, .j. homs, paures pechaires mesprezatz de las gens, colpables, meschis, non dignes que sos noms sia escritz en aquest libre, fai abreujadament com plus planament por, aquest libre al sieu amable fill, per tal que plus leugieyrament e enans puescha

---

1. En el m.s. *coytetem*, segurament per error de ploma.

intrar en la sciencia en la qual sapcha conoisser amar e servir son glorios Dieu.

3. El comensamen cove que hom fassa apenre son fill los .xiiij. articles de la sancta fe catholica e los .x. mandamens que nostre senher Dieus done a Moysen el desertz.

4. Covenens chauza es que hom a sso fill mostre a cogita en la gloria de paradis e en las penas efernals e els autres chapitols que se contenon en aquest libre. Car per aytal cogitamens s'acostuma l'enfant a amar et entemer Dieu e cossent a bos nuirimens.

Cap. III. De creatio

1. Creayres es fazeires que a fag lo mon de non re. On el comensamen Dieu lo cel e la terra creiet, e fo lo primier jorn del diemenga, el cal creet los angels et en aquel jorn chaegron li demoni de cel, per so car volgron esser senblan al Altisme; et coferme Dieus los angels en istamen que non poguessan pechar.

2. E lo lus creet lo cel el cal istan li angel denan Dieu.

3. E lo dimars cree Dieus la mar e la terra e las herbas et los arbres e lur semensas.

4. E lo dimercres cree Dieus lo soleill e la luna e las estelas per enlumenar la mar e la terra.

5. E lo dijous creet Dieus ausels (e) bestias.

6. E lo divenres creet Dieus home que ac nom Adam, e can fo adurmis trais li una costa don creet fempna, so es Eva. E de Adam sem tug issi.

7. En aquel jorn meteus mes Dieus Adam et Eva en paradis terrenal. E fetz lo senhor de totas las bestias e de totas las plantas e de totz los aucels e de totz so que terra leva ni soste.

8. El seten jorn Dieus repauzet, a demostrar que Dieus avia dona al mon tot so que era covinent a esser crea, e per aisso le setes jorns[1] fon jorns festivals e jorns de lauzar e honrar e contemplar Dieu, a demostrar que en aquel jorn on lo mons comence, coven fenir le operamens de nostra redempcio.

---

1. En el m.s. *ionrs.*

9. Fils, si vols aver salvacio, a creire te cove que Dieus sia creaires de tot cant es, (e que tot cant es?) tornaria a non re, si Dieus non o sostenia, et ses Dieu so que es non seria.

10. Vejas, fils, can grans chauza a Dieus creaas aissi, con lo cel e la mar e la terra. E vejas cantas creaturas a diversas creadas. E esgarda con las creaturas (son?) bellas e profitablas. On si en las creaturas a tan de be, obre los oils de l'arma e veras can grans e can nobles es e bos le creaires que totas chauzas a creiadas.

11. Tut li rei que son ni tut li home d'aquest mon no poirian creia una flor ni una bestia, ni non poirian creiar nulha creatura, ni poiria vedar al soleil so movement, ni alla plueja son devallamen.

12. D'aquellas chauzas que son a home plus nessessarias a Dieu dona major habundancia, aissi con d'aher e d'aiga e de fuec et de sal e de ferre e de pan e de l'autras chauzas semblans a aquestas.

13. Crea Dieus alas (allas) aus aucels per so que poguessant volar et a lur dona pluma, per so que sian lur sabatas [1] et als arbres a creadas fueillas per so que pogussan lors frucs maurrar. Et a las peis a creada la mar per so que pueschan nadar. E a chascuna creatura a creadas Dieus aquellas proprietas que li son mestier.

14. Dieus a crea a home lo chaval per chavaujar et (la?) lana per vestir e lo fuoc per chalfar e lo buou per arar e totas las autras creaturas a creadas Dieus a servir home.

15. Can seras, fils, a la taula et auras nant tu las viandas que deves manjar, remembra cantas creaturas i veiras, las cals Dieus a creadas. E entent que las chauzas que tu manjas t'a fachas Dieus adveire de divers luocs.

16. Dieus a creat los oils, per so que ab els lo vejas en las creaturas quill representon als *oils de tota pessa.* [2] E Dieus a creada ta memoria per so que ab ella lo remembres. E Dieus a creat ton cors per so que sia chambra, on lo tenhas e l'ames. E Dieus a creadas tas mas per so que fassas bonas obras. E a creat tos pes per so que per las soas charreiras anes, e a creada ta bocha, per so que l lauzes e lo benezig... [3]

1. Truncada evidentment aqueixa frase: cfr. el text original y les altres versions.—2. Subratllades en el m.s. aqueixes paraules.—3. Una taca aquí, en el m.s.

17. Non poiria, fils, dire tantas creaturas a Dieus creadas ni non sabria dir la senhoria que t'a dona asobre elas, ni tu non o poirias entendre lo gran deute en que tu siest esdevengutz per los grans beneficis que as receupus de ton creador.

18. Remembre te con Dieus (te?) pogra far peira o fust o bestia si s volgues. E enten con te pogra far contrag o juzieu o sarrazi o demoni o alcuna autra chauza a la qual fora meilhor chauza non esser que esser.

19. A cossiderar e a pessar te cove, amable fils, totas las chauzas davan dichas, per tal que en la presencia d'aquest mon fassas obras per las quals sias agradables als sans de gloria et a ton Dieu.

*
* *

2. VERSIÓ LLATINA

(M.s. del s. XVII, de la Bibliot. Prov. Balear.)

Honorate Deus noster gloriose Domine, cum tua gratia et benedictione incipimus hunc librum qui est de principiis DOCTRINÆ PUERILIS.

Prologus.

1. DEUS vult quod laboremus et studeamus illi servire, quia vita est brevis, et mors quotidie nobis appropinquat; et ideo perditio temporis debet multum odiri. Unde in principio debet homo monstrare suo filio illa quæ sunt generalia in mundo, ut sciat descendere ad specialia; et faciat quod suus filius in principio in vulgari componat hoc quod addiscet, ut intelligat hoc quod componit; et postea convenit quod illi fiat constructio in illo eodem libro, qui transferatur in latinum, quia inde citius intelliget latinum.

2. Unde, cum hoc ita sit, propter hoc, quidam homo, pauper, peccator, vilipensus à gentibus, culpabilis, miser, indignus quod suum nomen scribatur in hoc libro, abbreviate et quanto planius potest, facit hunc librum et alios suo amabili filio, ut facilius et citius possit intrare in scientia, in qua sciat cognoscere et amare suum gloriosum Deum, et illi servire.

3. In principio convenit quod homo faciat suum filium addiscere 12 Articulos Sanctæ Catholicæ Fidei et 10 Præcepta quæ

noster Dominus Deus dedit Moysi in deserto, et septem Sacramenta Ecclesiæ et alia sequentia capita.

4. Conveniens est quod homo suo filio monstret cogitare in gloria Paradisi et in pœnas inferni et in alia capita quæ continentur in hoc libro; quia per tales cogitationes infans se assuescit ad amandum et timendum Deum et consentit bonis moribus.

CAP. III. *De Creatura.*

1. CREATOR est factor qui de nihilo fecit mundum; unde in principio creavit Deus cœlum et terram, et prima dies fuit dominica in qua creavit Angelos, et in illa die ceciderunt dæmones de cœlo, quia voluerunt esse similes Altissimo, et Deus confirmavit Angelos in statu quod non possent peccare.

2. In die lunæ Deus creavit cœlum quod appellatur firmamentum.

3. In die martis Deus creavit mare, terram et herbas et arbores et illorum semina.

4. In die mercurii Deus creavit solem et lunam et stellas ad illuminandum mare et terram.

5. In die jovis Deus creavit aves et pisces.

6. In die veneris Deus creavit bestias et postea Deus creavit hominem, qui habuit nomen Adam; et quando obdormivit, tulit illi unam costam, ex qua creavit fœminam, hoc est Evam, et de Adam et Eva omnes exivimus.

7. In illa eadem die Deus possuit Adam et Evam in terrestri paradiso, et fecit illum dominum omnium bestiarum et omnium plantarum et omnium avium et omnium quæ terra levat et sustinet.

8. In septima die Deus requievit, ad demonstrandum quod Deus dedisset mundo omne id quod erat conveniens ut crearetur; et propter hoc septima dies fuit festiva dies, et dies laudandi, honorandi et contemplandi Deum, ad demonstrandum quod in illa die qua principiavit mundum, convenerit finire complementum nostræ redemptionis.

9. Fili, si vis habere salvationem, convenit quod credas quod Deus sit creator omnium, et quod omnia quæ sunt redirent ad nihilum, nisi Deus illa sustentaret; et sine Deo hoc quod est non esset.

10. Vide, fili, quam magnas res Deus creaverit, sicut cœlum, mare et terram, et vide quantas diversas creaturas creaverit, et vide quam pulchræ et proficuæ sunt creaturæ; unde si in creaturis est tantum boni, aperi oculos tuæ mentis et vide quam magnus et nobilis et bonus est creator qui omnia ista creavit.

11. Omnes reges qui sunt et omnes homines hujus mundi non possent creare unum florem nec possent creare ullam creaturam, nec possent prohibere soli suum motum nec pluviæ suum descensum.

12. De illis rebus quæ homini sunt magis necessariæ, Deus dedit majorem abundantiam, sicut de aere, de aqua, et de igne, et de sale, et de ferro, et de pane, et de aliis rebus similibus istis.

13. Avibus creavit alas ut possent volare, et dedit illis plumas ut sint illarum vestimenta, et bestiis creavit ungulas ut sint illarum calceamenta, et arboribus creavit folia ut possint maturare suos fructus, et piscibus creavit mare ut possint natare, et cuilibet creaturæ Deus creavit illas proprietates quæ illi sunt necessariæ.

14. Deus creavit homini equum ad equitandum, et accipitrem ad venandum, et arietem ad edendum, et lanam ad vestiendum, et ignem ad calefaciendum, et bovem ad arandum, et omnes alias creaturas Deus creavit ad serviendum homini.

15. Fili, quando eris ad mensam et habebis ante te cibos quos debes manducare, recole quantas creaturas ibi videbis quas Deus creavit, et intellige quomodo res quas manducas Deus tibi fecerit adduci de diversis locis.

16. Deus creavit tuos oculos ut cum illis ipsum videas in creaturis quæ illum representant oculis tuæ mentis. Et Deus creavit tuam memoriam ut cum illa ipsum recolas, et Deus creavit tuum cor ut sit camera in qua illum teneas et illum ames; et Deus creavit tuas manus ut cum illis facias bona opera, et tuos pedes ut vadas per suas vias, et creavit tuum os ut ipsum laudes et benedicas.

17. Non possem dicere, fili, tot creaturas quod Deus creavit, nec scirem dicere dominium quod tibi dedit super illas, nec tu posses intelligere magnum debitum in quod devenisti propter magna beneficia quæ recepisti a tuo creatore.

18. Recole quomodo Deus te potuisset facere lapidem, licet lignum, licet bestiam, si voluisset; et intellige quomodo te potuisset facere contractum, licet judæum, licet saracenum, licet dæmonem, licet aliquid aliud cui melius esset non esse quam esse.

19. Convenit, amabilis fili, quod consideres et perpendas omnia supradicta, ut in præsentia hujus mundi facias opera per quæ sis gratus sanctis gloriæ et tuo Deo. (1)

*
* *

(1) Transcrivint aqueix fragment hem rectificades, en obsequi a la correcció ortográfica y per que no semblassen errors de caixa, certes formes vicioses y sense cap fonament: capritxoses voluntarietats del traductor o'l copista; com, per ex., la de suprimir sempre la *u* en les sílabes *que, qui*, escrivint *qi, qa, qod, qia*, axí com *reqievit, eqitandum, qotidie;* la de no duplicar la *l*, y posar *ili, ila, ula, ilorum*, la d'ometre en alguns mots abreviats la titleta indicadora, y escriure *fare* per *facere*, etc., etc.

3. VARIANT MALLORQUINA.

(Edició de Palma,—P. A. Capó, 1736:—1 vol. en 8ᵘ.)

HONRAT DEV, nostro Señor glorios, ab la vostre gracia y benedicció comensám aquest llibre, qui es dels principis de la Doctrina pueril.

Prolech.

1. DEU vol que traballém, y nos emplehém en servirlo en aquesta vida; y puis ella es breu, y la mort cade dia se acosta à nosaltres, perdua de temps deu esser molt tinguda en ira. De hont en lo principi deu l'home enseñar à son fill aquellas cosas qui son generals en lo Mon, perque sapia de ellas devellar á las especials. Y deu fer que son fill en lo principi componga en vulgar assò que apendrá, perque entenga lo que compon: y despues convé que fassa construcció en aquest matex llibre traduhintlo en llatí, perque mes breument lo entendrá en llatí.

2. Dehont, com axo sia axi, per asso un home pobre pecador ultretjat de las gents, culpable miserable é indigne de que son nom sia escrit en aquest libre, breument y quant mes planament pot, fa aquest y altres llibres à son amat fill perque mes facilment, y mes breument puga entrar à Ciencia, en que sapia conexer, amar, y servir, à son glorios DEV.

3. Primerament convé que l'home fassa apendre à son fill los articles de la santa fe catholica, y los deu manamens, que DEV nostro Señor doná à Moyses en el desert, y los set Sagraments de la Santa Iglesia Romana, y los capitols siguens.

4. Convenient es que l'home enseny son fill à pensar en la gloria del Paradis, y en las penas de lo Infern, y en los damés capitols qui se contenen en aquest llibre, puis per tals pensaments los miñons se acostuman à amar y temer à Deu, y consenten à bons costums.

CAP. III. *De Creador.*

1. CREADOR es factòr, qui ha fet el mon de no res. En lo principi creá DEV lo Cel, y la terra, y el primer dia fonch Diumenge, en que creá Deu los Angels; y en aquell matex dic caygueren los Dimonis del Cel, perque volgueren esser semblants à lo altissim DEV, y confirmá DEV los Angels en estát que no poguessen pecar.

2. En el dilluns creá DEV lo Cel, en que están los Angels à la seua presencia.

3. En el dimars creá DEV la mar, la terra, las herbas, los abres, y las seuas llevors.

4. En el dimecres creà DEV lo Sol, y la Lluna, y las estrellas per illuminar la mar, y la terra.

5. En el dijous creá DEV las aves, y los pexos.

6. En el divendres creá DEV los animals, y despues creá l'home, lo qual anomená Adam, y tenintlo adormit ly tragué una costella, de la qual creá la dòna, esto es Eva: y de Adam, y Eva som exits tots nosaltres.

7. En aquell matex die posá DEV Adam, y Eva en el Paradís terrenal, y los feu Señors de tots los animals, de totas las plantas, de totas las aves, y de totas las cosas, que la terra produex, y sustenta.

8. En el seté dia descansá DEV para demonstrar que havia donàt à el mon tot lo que convenia esser creát: y per aquesta causa el seté dia fonch dia de festa, y dia de alabár, honrar, y contemplar à DEV; y para demonstrar que en aquell die, en que començà el mon, començá à finir el compliment de nostra redemciò.

9. Fill, si vols haver salvaciò, convé que cregas que DEV es Creador de totas las cosas, y que totas ellas tornarian à no res, si Deu no las sustentás; y sens DEV tot lo que es no seria.

10. Mira, fill, quant grans cosas ha creat DEV, esto es lo Cel, la mar, y la terra; y mira quant differents creaturas ha creadas, y mira quant hermosas, y profitosas son aquestas creaturas. Pues, si en las creaturas es tant de be, òbri los ulls de ton enteniment, y mira quant gran, y noble y bo es el creador, qui totas aquestas cosas ha creadas.

11. Tots los Reys del mon, y tots los homens, qui son, no podrian crear una flor, ni podrian crear una creatura, ni podrian impedir à el sol lo seu moviment, ni á la pluja lo seu devallament.

12. De las cosas qui son mes necessarias à l'home dòna DEV major abundancia, com es de ayre, de aygua, de foch, de sal, de ferro, de pa, y de altres cosas semblants à aquestas.

13. A las aves creá Deu alas, para que púgan volar, y los doná plomas per vestidura: y à los brutos creà unglas paraque los sian calsát: y à los abres crea fullas, para que pugan guardar y madurar los fruits. A los pexos creá Deu el Mar, para que poguessen nadar: y à qualsevòl creatura creá aquellas proprietats que ha menester.

14. Creá Deu à l'home lo Cavall per cavalcar, y lo falcó per cassár, y lo moltó per menjar y la llana per vestir y lo foch per escalfar, y lo bou per llauràr: y totas las altras creaturas creá Deu per servici del home.

15. Fill, quant seurás à la taula y tindrás devant tu viandas per menjar, recorda quantas creaturas veurás alli que ha creadas

Deu, y entén de quina manera totas aquellas cosas te ha fet Deu aportar de differents llochs.

16. Deu creá los teus ulls, para que ab ells lo vejas en las creaturas, qui lo representan à los ulls de ton enteniment: y Deu creá la teua memoria, para que en ella lo tengas present; y creá lo teu cor, para que sia cambra en que lo tengas y ams. Deu creá las teuas mans, para que ab ellas fassas bonas obras, y los teus peus, perque vajas per los seus camins; y creá la teua boca para que lo alabes y beneihescas.

17. Fill, not podria dir tantas creaturas, com ha DEV creadas, nit sabria dir el domini que te ha donát sobre ellas; ni tu podrias entendre el gran deute â que ets esdevengut per los grans beneficis, que hás rebut de ton Creador.

18. Recorda com Deu podria haverte fet pedra, ò lleñam, ò bruto animal, si agués volgút; y entén, que te pogué fer contrét, ò Judio, ò Moro, ò Dimoni, ò altra cosa, á la qual seria millor no esser que esser.

19. Convé amable fill, que consideres y penses tot lo sobre dit, para que en aquest mon fassas obras, per las quals sias agradable á los Sants de la gloria, y á ton Deu.

*
* *

4. TRADUCCIÓ CASTELLANA.

(Edició de Salamanca,—A. Villarroel, 1742:—1 vol. en 8^{u}.)

HONORIFICO DIOS y Glorioso Señor nuestro, con vuestra gracia y bendicion comenzamos este libro, que es de los principios de la Doctrina pueril.

Prólogo.

1. DIOS quiere que trabagemos, y nos empleemos en servirle en esta vida; y pues ella es breve, y la muerte cada dia se acerca à nosotros, la perdida de tiempo debe ser muy aborrecida. Por lo qual en el principio debe el hombre enseñar à su hijo aquellas cosas que son generales en el mundo, para que de ellas sepa bajar à las especiales. Y debe hacer que su hijo en el principio componga en lengua vulgar lo que aprendiesse, para que entienda lo que compone: y despues conviene que haga construccion en este mismo libro traduciendolo en latin, porque mas brevemente lo entenderà en latin.

2. De donde, como esto sea cierto, por esto un hombre pobre pecador ultrajado de las gentes, culpable miserable, è indigno de que su nombre estè escrito en este libro, brevemente, y quanto mas llano puede, hace este y otros libros à su amado hijo, para que mas facil y brevemente pueda entrar à la ciencia en que sepa conocer amar y servir à su glorioso Dios.

3. Primeramente conviene que el hombre haga aprender à su hijo los Articulos de la Sancta Fè catholica, y los diez Mandamientos que Dios nuestro Señor diò à Moyses en el Desierto, y los siete Sacramentos de la Sancta Iglesia Romana, y los capitulos siguientes.

4. Conveniente es que el hombre enseñe à su hijo modo de pensar en la gloria de el Paraiso, y en las penas de el Infierno, y en los otros capitulos contenidos en este libro, pues por tales pensamientos los muchachos se inclinan à las buenas costumbres.

Cap. III. *De el Creador.*

1. Creador es un Hacedor, que ha hecho el mundo de la nada. En el principio creò Dios el Cielo y la tierra, y el primer dia fue Domingo en que creò Dios los Angeles; y en aquel mismo dia cayeron los demonios de el Cielo, y confirmò Dios los Angeles en estado en que no pudiessen pecar.

2. En el Lunes creò Dios el Cielo en que estàn los Angeles delante y à presencia suya.

3. En el Martes creò Dios el mar, la tierra, las hierbas, los arboles y sus semillas.

4. En el Miercoles creò Dios el Sol, la Luna y las Estrellas para iluminar el mar y la tierra.

5. En el Jueves creò Dios las aves y los peces.

6. En el Viernes creò Dios los animales; y despues creò Dios al hombre, à quien llamó Adam, y teniendolo dormido le sacò una costilla de la qual creò la muger, esto es à Eva: y de Adam y Eva salimos todos nosotros.

7. En aquel mismo dia puso Dios à Adam y Eva en el Paraiso Terrenal, y los hizo señores de todos los animales, de todas las plantas, de todas las Aves y de todas las cosas que la tierra produce y sustenta.

8. En el septimo dia descansò Dios, para demostrar que habia dado al mundo todo lo que convenia ser creado: y por esto el septimo dia fue dia de fiesta, y de alabar, honrar y contemplar à Dios; y para demonstrar que en aquel dia en que comenzò el mundo, comenzò à consumar el complemento de nuestra Redempcion.

9. Hijo si quieres tener salvacion, conviene que creas, que

Dios es Creador de todas las cosas, y que todas ellas volverian à la nada si Dios no las sustentàra; y sin Dios, todo lo que es no seria.

10. Mira, hijo, quan grandes cosas ha creado Dios, esto es: el Cielo, el mar y la tierra; y mira quan diferentes creaturas ha creado, y quan hermosas, y provechosas son estas creaturas: pues si en las creaturas ay tanto bien, abre los ojos de tu entendimiento, y mira quan grande, noble y bueno es el Creador que todas estas cosas ha creado.

11. Todos los Reyes de el mundo y todos los hombres que tienen sèr, no pudieran crear una flor, ni pudieran crear otra creatura, ni pudieran impedir al Sol que se mobiesse, ni à la llubia que bajasse.

12. De las cosas, que son mas necessarias al hombre diò Dios mayor abundancia, como es de ayre, agua, fuego, sal, hierro, pan y otras cosas semejantes.

13. A las aves creò Dios alas con que puedan volar, y les diò plumas por vestido: y à los brutos creò Dios uñas para que les sirvan de calzado; y à los arboles creò ojas para que puedan guardar, y madurar los frutos: à los peces creò Dios el mar, para que puedan nadar: y à qualquiera creatura creò aquellas propriedades que ha menester.

14. Creò Dios al hombre el caballo para cabalgar; el alcon para cazar; el carnero para comer; la lana para vestir; el fuego para calentar; el buey para arar; y todas las creaturas creò Dios para el hombre.

15. Hijo quando estès sentado à la mesa, y tengas delante de tì viandas para comer, acuerdate que quantas creaturas vès alli las ha creado Dios, y entiende de que manera todas aquellas cosas te las ha hecho Dios traer de diferentes lugares.

16. Dios creò tus ojos, para que con ellos lo veas en las creaturas que lo representan à los ojos de tu entendimiento: y Dios creò tu memoria para que en ella lo tengas presente; y creò tu corazon para que sea aposento en que lo tengas y ames. Dios creò tus manos para que con ellas hagas buenas obras; y tus pies para que vayas por sus caminos; y creò tu boca para que con ella lo alabes, y bendigas.

17. Hijo, no se pudiera decir tantas creaturas como ha creado Dios, ni te supiera decir el dominio que te ha dado sobre ellas; ni tu pudieras entender la gran deuda ha que has venido por los grandes beneficios que has recibido de tu Creador.

18. Acuerdate como Dios pudiera haberte hecho piedra, leño, ò bruto animal, si hubiera querido; y entiende que te pudo hacer contrahecho, ò Judio, ò Moro, ò Demonio ù otra cosa à la qual le seria mejor no ser que ser.

19. Conviene, amable hijo, que consideres y pienses todo lo sobre dicho, para que en este mundo hagas obras por las quales seas agradable à los Sanctos de la gloria y à tu Dios.

Libre del Orde de Cavallería.

VERSIÓ CASTELLANA.

(Ms. del s. XVIII:—Bibliot. Prov. Balear.)

DIOS honrado y glorioso, que soys el Complemento de todos los bienes, con vuestra gracia y bendición empieza este Libro que es de la ORDEN DE CABALLERIA.

Prologo.

POR la significacion de los siete Planetas, que son cuerpos celestes, y gobiernan y ordenan los cuerpos terrestres, dividimos este Libro de Caballeria en siete partes, para demonstrar, que los Caballeros en honor y Señorio exceden al Pueblo, para ordenarlo y defenderlo. La primera parte es de el Principio de la Caballeria. La segunda es de el Oficio del Caballero. La tercera es del Examen, que se debe hacer al Escudero, quando quiere entrar en la Orden de Caballeria. La quarta es de el Modo, con que debe ser armado el Caballero. La quinta es de lo que significan las armas del Caballero. La sexta es de las Costumbres, que debe tener el Caballero. La septima es de el Honor que se debe hacer al Caballero.

En una tierra acontecio, que un Sabio Caballero, que con la nobleza, y fuerza de su gran corage por muchos años habia mantenido la Orden de Caballeria; y su sabiduria y ventura lo habian conservado en el honor de la misma, en guerras, torneos, assaltos, y batallas: se determinó á hacer vida eremitica, quando vio, que sus dias eran breves, y por la vejez le faltaban las fuerzas naturales para el uso de las armas. Entonces dexó sus heredades, que repartio á sus hijos, y en un bosque abundante de aguas y frutales fixó su habitacion, y huió del mundo paraque la flaqueza de su cuerpo, ocasionada de su vejez no le deshonrasse en aquellos exercicios en que la Sabiduria y ventura por largo tiempo lo habian tenido honrado. Con esto el Caballero pensó en la muerte, y acordandose del transito de este Siglo al otro, entendio que habia de llegar á ser juzgado por una Sentencia perdurable.

En aquella Selva, donde vivia el Caballero, habia en un hermoso prado un arbol muy grande, todo cargado de fruta, y de baxo de el corria una fuente muy hermosa y clara, que fertilizaba el prado y todos los arboles alderredor. A este lugar acos-

tumbraba el Caballero venir todos los dias á adorar, contemplar, y rogar á Dios, á quien daba gracias y reconocimientos por la gran honra, que le habia hecho en este mundo todos los dias de su vida.

En aquel tiempo á la entrada de la Primavera un gran Rey, muy noble, y muy colmado de buenas costumbres, convocó Cortes; y por la gran fama de ellas, que corrio por el mundo, un distinguido Escudero, solo montado en su Caballo, iba á la Corte para ser armado nuevo Caballero, y por el trabajo que habia padecido, andando en su Caballo, se durmió. En aquella hora el Caballero, que en el bosque hacia penitencia, vino á la fuente á contemplar á Dios, y despreciar la vanidad de este mundo, como cada dia acostumbraba. Mientras que el Escudero durmiendo cabalgaba su Caballo salio del camino, se metio por el bosque, y por el andubo de una parte á otra, como le daba la gana, hastaque llegó á la fuente, donde el Caballero estaba en Oracion. El Caballero viendo venir el Escudero dexó su oración, se sentó en el prado á la sombra de dicho arbol, y empezó á leer un Libro, que tenia en su falda. El Caballo luego que llegó á la fuente se puso a beber, y el Escudero, que durmiendo sintio que su Caballo no se movia, despertó, y vio delante de si el Caballero; quien era muy viejo, y trahia una grande barba, el pelo largo y roto el vestido: por su vejez y penitencia, que hacia, estaba flaco y descolorido; y por las lagrimas que vertia, estaban apocados sus ojos, y tenia el semblante de una vida muy santa.

Mucho se maravilló el uno de el otro, porque el Caballero habia estado tan largo tiempo en aquella soledad sin haber visto hombre alguno, desde que renunció al mundo, y se dexó de llebar armas; y el Escudero se admiró grandemente, como habia parado en aquel lugar. El Escudero baxó de su palafren saludando con agrado al Caballero, quien le correspondio quanto mejor pudo, y juntos se sentaron en la bella yerba. El Caballero, que conocio, que el Escudero para honrarle no queria hablar el primero le dixo: qual es vuestro animo, adonde vais, y porque habeis venido aqui? Respondio el Escudero: Señor, ha corrido la fama, aun por tierras distantes, que un Rey muy sabio ha convocado Cortes, en que se armará Caballero, y despues armará otros Barones Estrangeros y Nacionales: por este motivo voi á aquella Corte para ser armado nuevo Caballero; y mientras que, por el trabajo que he passado en mis grandes jornadas, me dormi andando, mi Caballo me ha traido á este Lugar.

Quando el Caballero oio hablar de Caballeria y truxo á la memoria la Orden de Caballeria y lo que toca al Caballero echó un gran suspiro, y entró en la consideracion de la honra, en la qual se acordaba que la Caballeria por mucho tiempo le habia mantenido. Mientras que el Caballero se estaba assi pensando, le preguntó el escudero, en que se detenia su consideración? Respondio

el Caballero: bello hijo, mis pensamientos estan en la Orden de Caballeria y en la grande obligacion, que tiene el Caballero de mantener el excelso honor de la Caballeria. El Escudero rogó al Caballero, que le dixesse qual es la Orden de Caballeria, y de que modo el Caballero la puede mejor honrar, y conservarse en la honra, que ella le da. Como pues, hijo, dixo el Caballero, tu no sabes la Regla y Orden de Caballeria? y como puedes tu pedir la Caballeria hastaque sepas la Orden de Caballeria? Porque ningun Caballero puede observar la Orden, que ignora, ni puede amar su Orden de Caballeria, ni lo que la pertenece, si no sabe en que consiste, ni sabe conocer las faltas, que se cometen contra su Orden. Tanpoco un Caballero debe armar Caballero, si ignora la Orden de Caballeria, porque es desordenado el Caballero, que hace otro Caballero, sin saberle enseñar las costumbres que pertenecen al Caballero.

Mientras que el Caballero decia estas palabras y reprehendia el Escudero, que pedia Caballeria, le dixo este: Señor, si es de vuestro gusto explicarme la Orden de Caballeria, me siento con bastante animo para aprenderla y seguir su Regla y Orden. Bello amigo, dixo el Caballero, la Regla y Orden de Caballeria está en este Libro, en el qual yo leo algunas veces, paraque me haga acordar la gracia y merced, que Dios me ha hecho en este mundo, porque de todo mi poder honraba y mantenia la Orden de Caballeria; pues, assi como la Caballeria da todo lo que le pertenece al Caballero, assi debe el Caballero emplear todas sus fuerzas en honrar la Caballeria. El Caballero entregó el Libro al Escudero, quien habiendolo leido, entendio, que Caballero es un hombre escogido entre mil, para tener un Oficio mas noble que todos, y comprehendió la Regla y Orden de Caballeria: entonces consideró un poco y dixo: Bendito seais Dios, y Señor mio, que me habeis trahido á lugar, y tiempo, que tenga yo conocimiento de la Caballeria, la que he deseado mucho tiempo sin saber la nobleza de su Orden, ni la honra, en que Dios ha puesto á todos los que estan en la Orden de Caballeria.

Amable hijo, dixo el Caballero, yo estoy cercano á la muerte, y mis dias no seran muchos: por esto, como este Libro sea hecho para restablecer la devocion, lealtad y ordenanza, que debe tener el Caballero en su Orden, llevaos, bello hijo, este Libro á la Corte, adonde vais, y enseñadlo á todos los que quieran ser armados nuevos Caballeros: guardadlo bien, ya que lo teneis, si amais la Orden de Caballeria; y cuando sereis armado nuevo Caballero, bolved por este lugar, y me direis quienes son los nuevos Caballeros, que no habran sido obedientes á la Doctrina de Caballeria. Dio el Caballero su bendicion al Escudero, quien tomó el Libro, se despidio muy atentamente del Caballero, montó su caballo, y muy alegremente se fue á la Corte; y alli sabia y discretamente presentó este Libro al muy Noble Rey y á toda su gran Corte, y

ofreció, que todo Caballero, que ame estar en la Orden de Caballeria, lo pueda copiar, para leerlo muchas vezes, y tener en memoria la Orden de Caballeria.

*
* *

Art de Confessio.

VERSIÓ CASTELLANA.

(M.s. del s. XVIII:—Bibliot. del Comte d'Ayamans.)

DIOS (glorioso), por vuestra honra, empieza el Arte de Confession.

MUCHOS son los que desean saber que cosa es confession, por tener modo de confessar segun pertenece á justa y verdadera confession, por ser esta materia tan necessaria; y assí yo pecador, indigno que mi nombre sea escrito, con la acistensia del Altissimo quiero hazer un Arte de Confession, en que mostraré que cosa es confession; y assí,

Confession es legitima y verdadera declaracion, y relacion, que el pecador deve hazer á Dios y á su Confesor, de todos sus pecados mortales y veniales, generales y especiales, acordados y olvidados, hecha baxo forma de contriccion y satisfaccion, segun la gravedad de los pecados que ha cometido.

El modo de saber confessarse bien, es que el pecador sepa que cosa es pecado mortal y venial, y quando hemos pecado venialmente ó mortalmente, y muchas otras cosas que se deven saber, de las quales en este Arte daré doctrina brevemente.

CAP. II (2.ª PARTE).

I. *De la acusacion que el pecador haze de sus pecados segun la forma que se sigue, y primeramente por las 10 potencias.*

Io pecador confiesso á Dios, y á vos Padre espiritual ministro suyo mis pecados de que me acuerdo, de cualquier manera que los aya pensado, y obrado contra Dios Criador y Redentor mio, contra mi mismo y mi proximo.

Primeramente he pecado en ver muchas vanidades y muchas cosas menos honestas en quienes he tenido muchos desordenados placeres contrarios á la intencion porque Dios me ha dado la vista; y por esto digo mi culpa.

He pecado muchas veces en oir difamaciones contra Dios y mi proximo, de que no hazia el juicio que devia, y en ohir reprehensiones justas y honestas, y en ello no tenia aquella paciencia que era menester, antes bien me pesava ohirlas: por lo que digo mi culpa.

He pecado tambien muchas vezes en oler, oliendo muchos olores demasiado agradables, en los quales sentia gran plazer, y no dava á Dios alabanza y bendicion, quien las avia criado, antes imaginava y acordava algunos viles desonestos plazeres: por lo que digo mi culpa.

He pecado tambien muchas vezes en gustar, comiendo y beviendo mas de lo necessario, por el grande plazer que en ello hallava, y tambien algunas vezes no me contentava de la porcion que se me administrava, antes bien murmurava por ella muchas vezes; y quando avia comido á satisfaccion no dava á Dios las gracias y loores que devia; por lo que digo mi culpa.

Tambien he tocado muchas vezes cosas buenas y agradables al tacto, y mi intencion era falsa é injuriosa, contraria á Dios, y algunas vezes tocando mis carnes en lugares viles y corrompidos, contrarios á la pureza y castidad; por lo que digo mi culpa.

Assi mismo he pecado muchas vezes hablando varias palabras, de las quales se seguia ningun provecho ni utilidad, y muchas vezes he infamado á mi proximo y he alabado y movido riñas injustamente, (1) y he hablado quando devia callar, y callado quando devia hablar; y tambien he hablado muchas falsedades, traiciones y engaños; por lo que digo mi culpa.

Assi mismo he pecado imaginando en mi cama, en la Iglesia y en mi assiento vanidades y deformidades que havia visto, y con palabras injustas y injuriosas que havia ohido, y en olores agradables que havia olido y deseava gustar, y en algunos deshonestos tocamientos que havia tenido, y en algunas palabras buenas ó malas que havia hablado, de las quales imaginaciones muchas vezes he usado contra Dios y contra virtudes y contra mi mismo y contra mi proximo; por lo que digo mi culpa.

He pecado tambien muchas vezes gravemente, acordando los placeres y divertimientos de musicas que he hecho y sentido con todos mis sentidos, y acordandolas me deleitava. Tambien he pe-

(1) Aquí el traductor no va entendre y traduí inexactament per *he alabado y movido riñas* la frase del original, *he loat e lagotejat.—Lagotejar* no significa *mover riñas,* sino adular, afalagar qualcú servilment o en perjuy d'altri.—També's torna errar, un poch més avall, interpretant per *divertimientos de musicas* la frase *delits de luxuria,* que a l'altre m.s. diu incorrectament *delits de sonets* (per *desonests),* y ell degué considerar aquest mot *sonets* com a diminutiu de *sons.*

cado olvidandome de tantos beneficios que he recibido de mi Criador y Redemptor, en esto que me ha dado ser humano, y me ha dado assi mismo por la Encarnacion y por la muerte que ha padecido por mi, y me ha dado y me da assi mismo en el sacramento del altar; y me da vida y me sustenta, y me da tiempo de hazer penitencia, y muchos otros beneficios assi espirituales como corporales, los quales soy indigno de recibir y del los he recibido por su bondad, y por su gran misericordia y charidad; y por quanto le he sido desagradecido, ignorando y olvidando y [no] agradeciendoselos con todas mis fuerzas espirituales y corporales, digo mi culpa.

Tambien he pecado muchas vezes fuertemente en mi entendimiento, entendiendo como de bien sacase mal, y de virtud vicio, y de verdad falsedad, contra la primera intencion y la segunda. Tambien he gustado de ignorar y no entender, por ser menos obligado á Dios; y por esta parte he gustado saber, y entender por ser honrrado; y porque he sido contrario á la sabiduria de Dios, que me ha dado entendimiento para entenderle á el, mas que otra cosa, pues es el principal ojeto de mi entendimiento; y segundariamente para entender las criaturas, con las cuales tuviese del mayor conocimiento; y como de esto aya exexutado *(sic)* lo contrario, digo mi culpa.

Mucho mas culpable pecador soy con mi voluntad, porque he amado menos lo que devia amar mas, y he amado mucho lo que devia amar poco, y he aborrecido menos y desamado lo que devia aborrecer mas y desamar; y he despreciado mucho y he aborrecido lo que no devia en modo alguno despreciar y aborrecer.

Tambien he faltado mucho en mi voluntad, en esto que he desamado el desvio y desorden de todas mis potencias inferiores y superiores, contrastando á las superiores y soberanas muchas veces los buenos ojetos que ojetavan, reduciendolos y doblando á contrarios fines [1] y intenciones, amando y desamando; por lo que digo mi culpa.

Tu pecador, que quieres confesarte, toma las particularidades desta practica que te he dado tan general de las diez potencias, segun hallaras en tu conciencia que habras faltado y pecado.

(1) Aqueix *doblando* deu provenir de la falsa lectura *girant*, per compte de *gitant*, qu'es lo que realment diuen els dos m.ss. originals.

II

TEXTES MANUSCRITS Y ESTAMPATS

DELS quatre llibres lullians continuats en aquest volum, n'hem vists y col·lacionats, segons va dit en el Pròlech, diversos exemplars y trellats de varia procedencia: uns manuscrits y altres d'estampa; en text original y en diverses traduccions; alguns ja coneguts d'abans, altres no tant, y qualcun fins a l'hora d'ara apenes citat y d'absoluta raresa.

De cadascun en farem sumaria descripció, senyalant-ne les més interessants particularitats y la respectiva importancia.

1. DE LA «DOCTRINA PUERIL»

Com a text més antich entre'ls que fins ara hem percassats y poguts veure, y per lo meteix més aproximat al original primitiu, hem escullit y pres per base d'aquesta edició, el que'ns ofereix un volum m.s., de procedencia mallorquina, conservat a la Biblioteca Episcopal de Barcelona. Se compon, entre tot, de 95 fols, d'uns 18×24 cm.: dels quals n'hi ha 88 de plegamí, distribuïts en nou plechs de cinch fulles cadascun, fora'l primer que sols en té quatre, y al capdavall 7 fols de paper, de diferent y no tan antiga escriptura. Devant de tot y a la fi, alguns fulls de paper verjurat, en blanch. Les cubertes, casi deslligades del llom, son de plegamí fort o vedellet, y reclamen, com alguns plechs interiors, un bon adob y nova relligadura.

Els vuyt o nou fols primers, més arrevellits y gastats que'ls altres, aparexen repassats de ploma posterior y tinta més negra, per facilitar o restablir la lectura d'alguns trossos mitx esborrats. N'hi ha qualcun d'escantonat; com el 1er y el 87; altres de tacats, com els 63 y 64; y la foliació en tinta vermella, al cantó dret de dalt,

s'hi veu escapsada o desapareguda de tot, en alguns fols, per haverlos retallats *(rognés)* en reenquadernacions successives. El fol 88 está mutilat de tisorada que fé desapareixer el terç superior; però lo que hi manca del text, se troba en els fulls finals, de paper, sens interrupció ni llacuna.

La procedencia mallorquina d'aqueix volum, resulta de l'acta o diligencia notarial continuada en son derrer fol de paper, escrita y segellada del notari En Matheu Nebot, a les hores (1616) arxiver del Rl. Patrimoni y de l'Universitat de Mallorca. Literalment diu així:

«*Ihs. Die prima mensis decembris anno a nativitate Dni. mill.*^{mo} *sexcent.*^{mo} *sexto decimo, de mandato magnificorum dominorum Juratorum presentis Regni Majoricarum, fuit extractus liber hic a Archiuo presentis Universitatis, et traditus Reuerendo domino patri fratri Joanni Riera doctori theologo diffinitori Religionis diui Francisci Majoricarum, Sindico prælibatæ Universitatis. In cuius rei testimonium fuit impressum sigillum dicti archiui per me Mattheum Nebot nottarium domini nostri Regis alumpnum et militarem, in dicto Regno Regium et patrimonialem archiuarium, et anno presenti prætactæ Universitatis etiam archiuarium un* (per *ut) infra.*» (Aquí el segell d'hostia o oblea entre dos papers, segons usansa de l'época). (1)

Tant pe'l seu aspecte paleográfich com per les formes de llenguatge y d'ortografia que's noten en son context, se veu que aqueix manuscrit pertany ben bé al sigle XV. De lectura fácil y clara, y no gaire ornamentat, mostra unicament les lletres inicials de cada

(1) El susdit Fr. Joan Riera, al qui's fé entrega del m.s. per manament dels Jurats, desempenyá molts anys el cárrech de agent y postulador de la Causa Pia lulliana a Roma. No hem pogut averiguar com ni quant aqueix exemplar de la *Doctrina Pueril,* de mans seues aná a parar a la Biblioteca Episcopal de Barcelona.—Si no fos per algunes discrepancies, tal volta inexactituts de copia, que s'observen en la transcripció fragmentaria de l'acta notarial, creuríem qu'es l'exemplar meteix que va veure y descriure de correguda En Torres Amat *(Diccion. Crit. de Escrit. Catal.,* pag. 699), registrant-lo entre'ls anònims. Veus aquí la nota sumaríssima en que'l descriu: «DOCTRINA *pueril.* Contiene la explicacion de la doctrina cristiana, en forma de diálogos. Al fin habla de *les tres ligs, de lig de natura, de lig vella, de lig nova, de Mafumet, de Gentils, de les set arts, de la ciencia de Teologia, de la ciencia de dret, de la ciencia de natures, de la ciencia de medicina, de les arts mechaniques. De Princeps, de clergues, de religió, de convertir los errats.* M.S. en vitela. Al fin se lee: *Die X mensis decembris anno á nativitate Domini 1616, de mandato Mag... præsentis regni major... fuit extractus liber hic ab archivo præsentis universitatis et traditus R. D. P. Fr. Joanni Riera Doct. Theol. Difinit Relig. S. Francisci Majoric. Sindico prælibatæ univers... in cujus rei testimon. fuit impressum sigillum præd. Act. Mateum Nebot, pub. Reg.*» Y no'n diu res més.

capítol, trassades ab les usuals tintes vermella y blava; la del text es terrosa fosca, en algunes págines més negrenca y altres no tant; y en els dos marges de dalt y baix, y algun cop en els laterals y tot, s'hi observen els tréts de lletres perllongades *(tractus litterarum longiores)*, tan freqüents en els m.ss. d'escriptura dreta, anomenada gòtica-monacal, y qu'alguns bibliòfils consideren com a senyal distintiu de filiació catalana y francesa.

Al comensament, du la rúbrica en vermell: «*Aquest libre es de Doctrina Pueril*», y en el meteix fol 1er, a dalt de tot, l'inscripció en cursiva, molt més moderna: «*Es de la Bibliot.ª Cat.ª publ.ª episcopal de Barcelona*». (1)

Si bé la lliçó textual que'ns ofereix aquell volum, ahont s'hi observen formes gràfiques y mots de major antiguetat que la de quant se va escriure, acusa y demostra una excellent font d'origen, que pogué esser algun bon exemplar dels primitius, sovint apareix ben manifest que'l qui escrigué aquell trellat, com la major part de copistes o *scriptors* del temps, no era cap clergue instruit ni llatinista o gramátich que penetrás y tengués en compte la propria filiació radical dels mots; sino home de poques lletres y avesat a guiarse més sovint per la fonètica o la pronunciació vulgar que no per la recta etimología. Alguns errors y *lapsus* tan evidents com fácils d'esmenar y rectificar, y la manera de transcriure certes paraules y frases, demostren que no entenía de vegades el sentit o significació de lo que escrivía. Omissions s'hi troben, que l'acusen de descuidat o distret; y poques son les que per acotació marginal o afegit interlineal hi aparesquen rectificades.

La sovinejada mescladissa de dobles formes gràfiques (de vegades triples, quadruples y tot) que generalment solen oferir casi tots els vells manuscrits, s'hi nota en aquest, abundant y esponerosa. Pe'ls curiosos filòlechs espigoladors de variants, es un agre y sementer ahont n'hi trobarán a balquena. Moltes d'elles, si no totes, les hem respetades (seguint la norma dita ja abans en el Pròlech), y transcrites *ut sic* les pot trobar el lector en l'estampació del text. Algunes altres n'apuntarem ara aquí. La minuciosa llista de totes, sería un may acabar, y'ns faria omplir págines y págines.

---

(1) Sobre'l contingent, les vicissituts y reinstalació d'aqueixa Biblioteca en el nou Seminari Conciliar, v. una nota publicada a la *Revista de Bibliografia Catalana*, num. 2, pag. 283.

Entre'l gran nombre de mots qui sens alterar essencialment la respectiva significació mostren vertadera diversitat morfològica, de passada hi notarem: *áer* (rarament *áar), aire, ayra;—aesmar, esmar, aestmar, estimar;—alegria* y *alegre* (usats tots dos com a substantius);—*altre, altri, altruy;—cascun, quescun, cadascun;—diluvi, delubi, delobi;—divina* y *divinal* (fem.);—*enveir* y *enveleir;—emperò* y *enpersò;—elet* y *elegut* (partic. d'*elèger);—fets, feyts, fayts;—gazardó, guardó, gordó;—genol, jonoyl,* y *jenolons, de jonolons;—humitat* y *humiditat;—juy, juhi, judici;—jassia, jatsia, jatsesia;—impossibol, impossible;—lig* y *ley;—lur* y *lus* (dat. plur.);—*menjar, menyar, manugar;—mártirs, martris* y *martires;—nedejar, denejar* (metat.);—*órdens* y *ordines* (plur. d'*orde);—pòbol* y *poble;—sens* y *senes* (prep.);—*species, especies* y *espicies* (cfr. *bestia* y *bistia);—tots* y *tuyt;—temedora* y *temabledora;—veer, veure* y *voure,* y similarment *beure* y *boure;—feu* y *fou (fecit), veu* y *vou (vocem), creu* y *crou (crucem);* al costat d'altres que, com *Deus* y *Deu, forts* y *fort, sols* y *sol,* etc., no son sinó'ls restes o derrers vestigis de declinació que de la llengua mare passá, per desapareixer després paulatinament, a la major part de les romániques o neo-llatines.

Més abundoses son encara les variants merament ortográfiques provinents, com algunes de les qu'hem notades, de la confusió o equivalencia de lletres unisonants; de la mutació regular que du l'endolciment de les fortes o l'enfortiment de les suaus; de la presencia o supressió de qualcunes al principi, al mitx o a la fi dels mots, o bé les que resulten de seguir dretament o tòrcer, per ignorancia o descuit, les lleys usuals de derivació y etimología. No poques en produeix la facilíssima confusió de la *a* y la *e* átones, *(astor* y *estor, axerop* y *exerop, comanar* y *comenar, dia* y *die, damunt* y *demunt, enans* y *anans, enemich* y *enamich, encara* y *encare, lati* y *leti, plaer* y *pleer, regne* y *regna):* confusió que de vegades, segons sobre quins mots recau, dona lloch a errors més flagrants y que fan mal a la vista: p. ex., *creura, banehir, ventra, desobadient,* y en canvi, *humenal, sedoll, medurar, segrement* y altres, de que ja n'hem haguda rahó (pag. XI) en el pròlech.

Notará, finalment, en aqueix text l'observador de curioses particularitats filològiques, la presencia d'algunes formes d'imperatiu, tals com *mit, prin, rit, criu, entin,* (respectivament de *metre, prendre, retre, creure* y *entendre);* la contracció *el* (per *en el, en lo:* cfr.

25, 2-3 y 62, 5) que no's deu confondre ab la d'*e el, e lo;* formes verbals sincopades com *vengren, pogren, agren, estegren* (per *vengueren, pogueren, agueren, estegueren);* (1) la aparició d'algun cas esporádich de *y* conjuntiva en lloch de *e,* (cfr. 46, 1: 82, 3: 84, 8: 88, 8); les grafies alternants de *c* y *ch* forta final *(passim),* y la coexistencia de certes formes literaries al costat d'altres d'on traspúa més exacta la pronunciació vulgar (p. ex., 64, 8: 79, 1) revelada, tal volta inconscientment, per la distrèta ploma del copista.

Algunes d'aqueixes formes de parla vulgar, subsistents avuy a Mallorca, *(nostro* y *vostro* per *nostre* y *vostre; consey, trebay, fiy, muyer, paya, oreya* y altres similars en que la *ll* hi es suplantada per *y)* permetrien suposar que'l manuscrit que ressenyam fos de procedencia originaria mallorquina, si aquelles formes vulgars no subsistissen també a l'Empordá y altres regions catalanes.

Els altres dos trellats originals de la *Doctrina Pueril* ab qu'hem pogut confrontar el de Barcelona (prol., pag. XXXVII) no ofereixen, ni de molt, tant d'interés filològich. El de la nostra Bibl. Provincial consisteix en un volum, format de 103 fulles útils, de paper prim (3 en blanch al començament y 4 a la fi) de 31 cm. de llarch per 21 d'amplaria; no foliades ni paginades, y escrites de lletra corrent de l'època (s. XVII). Del fol 99 al acabament s'hi nota un canvi de lletra. Ben conservat; cubertes de pergamí groguench, sense més reforç que les vores doblegades. N'indica la procedencia una nota marginal del fol 1: «*Collegii Montis Sion Soc. Jesu*». Segueix generalment al peu de la lletra y ab poquíssimes variants el text del m.s. barceloní, del qual tal volta n'es copia. En tot cas, se pot suposar que procedeixen tots dos d'idèntica font, ja que en *lapsus* y omissions y trasposicions concorden y coincideixen.—El m.s. cartoxá, format de 18 quaderns o plechs de paper semblant, de 8 fulles cadascun, fòra'l derrer que'n té 4, (22 cm. per 15), numerats al marge inferior y relligats ab cubertes de pergamí, es una transcripció modernisada de qualqu'altre text del bon temps, y aventatja y millora en alguns endrets la més incorrecta y desgarbada que's feu pera l'edició de 1736 a Palma de Mallorca.

---

(1) Com y també s'hi reparen certes formes de subjuntiu, sincopades o contrètes: p. ex., no't *girs,* no *oblits,* que't *do,* no *ams,* que *pug* (de *pujar),* no *demans,* no *lous* (de *loar),* y altres qu'encara avuy sentim usar vulgarment a Mallorca, sobre tot a la pagesía.

Consisteix aquesta en un volum de XVI-453 pags. en 8[u] menor, intitolat: «Llibre de DOCTRINA PUERIL compost en llengua llamosina per lo illuminat Doctor y Martir invictissim de Christo el B. RAMON LLULL mallorquí, traduit à llengua usual mallorquina per un devot dexeble seu, à utilidat de los miñons de Mallorca.—Palma, en la Imprenta de *Pere Antoni Capó,* imp. en la Plassa de Cort: M.DCC.XXXVI.» Enfront de la portada, du una estampa o gravat en boix, qui representa l'autor quant li apareix el Crucifix mentre escrivía l'*Art General.* Va dedicada «a lo Illm. y Rm. Señor D. Fr. Benito Pañellas y Escardó» a les hores Bisbe de Mallorca; du laudatories censures y aprovacions del ardiaca Dr. Miquel Terrassa y del calificador del St. Ofici, Fr. Thomas Ripoll: l'*imprimatur* del Regent de l'Audiencia; la concessió de 40 dies de perdó, del susdit Prelat, «a tots los qui lletgirán ó farán lletgir, ohirán ó farán ohir, aconsellarán que llitgan o oygan, y finalment per qualsevol acte que farán en orde a la intelligencia ó extensió de aquest llibre de *Doctrina Pueril,*» y al acabament, la taula o «*Indice* de las parts y capítols de tot el llibre.»

Sobre'l meteix y seguint puntualment son text, s'en va fer una traducció castellana anònima, »*por un devoto de el Santo, á utilidad de los niños de España, y aun de los más doctos,*» que s'estampá en igual format, a Salamanca, «*en la imprenta de la Sta. Cruz, por Antonio Villarroel y Torres*» *(1742).* Les 24 fulles de preliminars contènen una pomposa dedicatoria al marqués de Iturbieta, l'aprovació eclesiástica, la llecencia del Ordinari, un'altra aprovació y llecencia del *Real Consejo,* la *fee* d'errades, la *suma de la tassa,* un «*Prólogo al letor;*» y, lo meteix que en l'edició palmesana, la concessió d'indulgencies dels Bisbes de Mallorca, Salamanca, Sigüenza, Plasencia, Zamora, Coria, Almería, Astorga y Tuy, redoblades ademés amb altres tants dies de perdó «*á todos los que rezaren un Padre nuestro delante la Imagen del Sto. Cristo de la Estampa del Beato Doctor.*» Segueixen les 385 págines del text, y clou el llibre l'*indice* dels cent capítols. (1)

Més cansament d'ulls que profit n'hem trèt, de compulsar la incorrecta y pobríssima traducció llatina siscentista, continguda,

(1) Reservam pera'l volum especialment destinat a *Bibliografía lulliana* la descripció y ressenya crítica més detinguda y puntual de les edicions d'obres de R. Lull, originals o traduídes.

amb altres textes lullians y qualcun que no ho es, dins un vol. de més de 450 pags. en 8^{u}, de la nostra Bibl. Provincial: escrit de lletra molt menuda y ben estreta, com si'l traductor planyés el paper, y ahont s'hi troba, derrera un *Index capitum* ab que comença, la versió en llati averiat (1) de la *Doctrina Pueril*, del *L. de Articulis Fidei*, del *de Oratione per regulas*, de la *Ars Brevis Prædicationis*, ab fragments del *L. de Contemplatione*, seguits d'una *quæstio juridica* y de la *Imitatio pauperis vitæ Christi*. S'hi nota que la traducció de la *Doctrina* degué esser feta sobre un original diferent del m.s. barceloní, que no presentava els *lapsus* y omisions que en aquest s'hi troben. Aixi l'hem poguda aprofitar per l'aclariment de qualque passatge; y aquesta a la fi es estada l'única compensació del fadigós esforç qu'exigeix la seua lectura.

D'altres textes originals y versions de la *Doctrina Pueril* lulliana podem afegir indicació, si bé no hem tinguda encara fins al present avinentesa de veure'ls. Els autors de l'*Histoire Littér. de la France*,—que no arribaren a fullejarne directament cap exemplar, citant sols lo que'n diu el P. Pasqual y classificant-la inexactament entre les obres inèdites (tom XXIX, pag. 325),—senyalen, ab referencia al Catálech de la Bibl. Real de Munich, la existencia d'una traducció llatina en el m.s. n.° 10.549, d'un text complet *en vulgar* en els n.^{s} 605 y 609, y d'un fragment també catalá en el n.° 10.529 d'aquella Biblioteca.—D'unes interessants notes, preses directament del catálech de manuscrits de l'Ambrosiana milanesa, que'ns ha facilitades n'Antoni Ciuffo d'Alguer (Sardenya), en resulta l'existencia d'un antich text catalá, del sigle XIV, intitolat *De la Doctrina dels infants*, (tal volta el vertader títol primitiu de l'obra).—A la meteixa biblioteca n'hi ha trobat també un vell trellat provençal el romanista italiá V. de Bartholomaeis, y n'ha anticipada breu noticia y descripció, en els *Rendiconti della R. Accademia dei Lincei* de Roma (vol. XI, fasc. 9-10, 1902) publicant-ne el pròlech y alguns capitols. D'allá n'hem presa la mostra que més amunt en donam (pag. 413). Molt celebrarem veure prest realisat el propòsit que'l Sr. Bartholomaeis anunciá, de publicar sencer aquell text, qu'ha d'esser interessantíssim, per la data que paleograficament li assigna (s. XIII). La seua atenta lectura y minuciosa compulsa

(1) V. la nota de la pag. 418.

vendrá a confirmar o desvaneixerá la suspita qu'ell diu que té (y qu'ara per ara creym mancada de fonament) de que la primitiva redacció de la *Doctrina Pueril* no sia la catalana. Aquell m.s. de la *Doctrina dels infants,* que allà meteix tendrá a mà, confrontat amb el provençal podrá servirli de molt, per ferne la compulsa més aclaridament y formar opinió definitiva. (1)

2. DEL «LIBRE DEL ORDE DE CAVALLERÍA»

Segons mostra la reproducció en facsímil inserta devant la pag. 203, el manuscrit quatrecentista que va heretar ab tants altres de son pare y avuy posseeix n'Angel Aguiló, pertenesqué un temps al col·legi que'l canonge Bartomeu Lull establía a la Ciutat de Mallorca, baix del títol y advocació de *Nra. Sra. de la Sapiencia,* al començament del sigle XVII. Així ho resa l'apuntació «*Est Collegii Beatæ Mariæ Sapientiæ liber hic:*» y l'altra que hi ha a la vora, «*Es de Gabriel Lull*», retréu un nom y llinatge que sovint hem trobat escrit, com el d'un diligent replegador y copista de manuscrits lullians d'aquell temps.

Quant y de quina manera se va esbarrar aquell llibre y ab tants d'altres aná a parar a fora Mallorca, no será fácil d'averiguar. Lo únich que'n sabem, es la afortunada troballa y recuperació qu'En Marian Aguiló'n va fer, segons escrivía en el proemi-dedicatoria de la bella edició que del *Libre del Orde de Cauayleria* tragué a llum a Barcelona, l'any 1879:—«Esta obra perduda desde'l segle passat, y de la qual no'n conexía mes que'l mot derrer del títol, dexondí ma fantasía de infant y ma cobejança de jove; fins que després de vanes inquisicions per descubrirne algun trellat, un erudit fill de Cadiç (en certa renouera publicació de fa una trentena d'anys) revelá l'existencia d'una copia antiga en dita ciutat. Y aquell preciós Ms., que al cap de molt temps de percaçar logrí adquirir, y un altre de incomplert que isqué venal fa poch y pos-

(1) Mentre escrivim aquestes notes, nos arriba la grata noticia d'un estudi y ressenya dels importants y nombrosos m.ss. lullians de l'Ambrosiana, qu'está fent y diu que publicará l'erudit filòlech professor P. E. Guarnerio, catedrátich de l'Universitat de Pavia, qui tan entusiasta amador y coneixedor de la nostra literatura s'es mostrat, en el Congrés filològich recentment celebrat a Barcelona.

seeix mon amich en M. V. Amer, son los originals que han servit per la present edició.» (1)

Tan interessant y estimable llibre, format de prop d'un centenar de fulls de paper (27 ½ × 20 cm.), ab relligadura moderna y en molt bon estat de conservació, no conté unicament el text catalá del tractat *del Orde de Cavalleria.* Aquest ocupa els 29 primers fols; a continuació segueix (f. 30 a 41) un trellat de l'*Historia de Valter e Griselda,* arromançada per Bernat Metge (2), y a la derreria (fols 42 a 95) una «*Doctrina compendiosa qui vol dir doctrina abreuiada de viure iustament e de regir qualseuol offici poblic leyalment e diligent... ordonada per un frare religiós a lahor e gloria de Deu*». (3)

L'altre m.s. de la meteixa época, que'l Sr. Amer posseía y ara es a la biblioteca del Ateneu Barceloní, ja l'ha descrit en la seua *Revista de Bibliografía Catalana* (any I, n.° 2) el nostre diligent y erudit amich, En J. Massó Torrents. Compost de 202 fols de paper y pergamí (296 × 222 mm.) escrits a doble columna, enquadernat ab cubertes de cartronet ab lligams, ornat de caplletres vermelles y blaves, y malmeses algunes fulles per l'humitat, conté el text original de quatre llibres lullians: el *de Entencio,* el *del Orde de Cavalleria,* el *dels Articles de la Fe catholica* y el dels *Proverbis de mestre Ramon,* (4) seguits d'un trellat del *Sompni* den Bernat Metge. El text del *L. de Cavalleria,* incomplet al principi, per trobars'hi a mancar un parell de fulles, comença a cosa de mitjan pròlech, en aquell passatge qui diu: «Con lo cavaller ausí parlar de cavallería e remembrá lorde...» (n.° 7, pag. 206 d'aquesta edició).—La lectura comparativa dels dos m.ss. quatrecentistes, no ofereix variants molt notables ni discrepancies essencials que compensin prou el treball d'una detinguda confronta; però algun fruyt en treurá axí meteix el filòlech qui compulsant les respectives formes de llen-

(1) Quin fos aquell «erudit fill de Cadiç» y quina la «renouera publicació» a que l'Aguiló veladament aludía, sembla indicarho la apuntació: «Vid. *El Buscapié,* Adol. de Castro, Cadiz, 1848: p. 80» que's llegeix a la guarda devantera del manuscrit.

(2) Publicada també per l'Aguiló, en edició similar,—Barcelona, 1883,—per commemorar el XXV aniversari dels Jochs Florals.

(3) Sembla que l'autor d'aqueix opuscle anònim sia el mestre Fra Francesch Eximeniç:—(cfr. Torras y Bages, *La Tradició Catalana,* 2.ª ed., pag. 436).

(4) Publicats el primer y l'últim d'aquests llibres en el volum I de l'edició Rosselló:—Mallorca, 1901.

guatge en que'ls dos textes no s'avénen, establesca les diferencies que may deixen de presentar els manuscrits, encara que sien casi bé d'una meteixa época.

Sobre'l text del qu'era de *la Sapiencia* va ferne en el s. XVIII una copia y després una versió castellana pera donarla a l'estampa, l'infatigable autor de les *Vindiciæ Lullianæ* y de tantes altres obres apologètiques, el P. Ant. R. Pasqual. Mes, partint d'una falsa rahó filològica que li semblá válida y pertinent, tengué la peregrina ocurrencia d'escriure ab *e* la *a* final átona en casi tots els mots; (1) y d'això'n va resultar, naturalment, una lliçó estravagant, esquerrana y que fa mal a la vista; com per exemple: «A cavayler es donade spae, qui es feyte en semblanse de creu a significar que enaxí con nostro Senyor Jesu Christ vensé en le creu le mort en le qual erem cauts,... enaxí cauayler deu venser e destruir los enamics de le creu ab lespae; e cor lespae es taylant de cade part, e Cauaylerie es per mantenir justicie,... per ayso lespae del cauayler signifique que lo cauayler ab lespae mantengue Cauaylerie e justicie...» etc.—No's perdé molt, com se veu, de que llavors romangués inèdita tan arbitraria y estranya copia, ab la qual feya bon joch la traducció que la acompanyava, en el castellá rònech y mallorquinench del laboriós lullista, monjo de St. Bernat de *la Real.*

Un dels trellats que s'en varen trèure aná a parar, amb altres llibres d'aquell convent, a la nostra Biblioteca Provincial, ahon se va conservar y s'hi conserva encar'ara, (2) sens que a l'Aguiló, per

---

(1) «En la ortographia del Limosin se sigue la antigua, segun la qual se escribia la letra *e* en las ultimas sillabas de aquellos nombres que en la moderna lengua mallorquina pronunciamos confusamente, de modo que no se distingue si es *a* o si es *e*, como *moltes hores;* porque en las escrituras antiguas, á excepcion de los nombres propios tomados del Latin, comunmente se hallan escritas semejantes palabras con la letra *e*, señaladamente en el plural; pues se discurre que en la pronuncia antigua de la lengua Limosina no se confundia la *e* con la *a*, como ahora, sino que se pronunciaba con acento bien distinguido, como se usa en la Valenciana y en gran parte en la Catalana de el Rossellón, hijas de la Limosina; y empezaron á confundirse estas letras en las posteriores escrituras, quando, acaso, empezó á confundirse la pronuncia.» (*Advertencia* preliminar de la traducció).

(2) A la guarda del devant, su-baix de la cuberta de pergamí, du la nota: «*Hic liber est Doctoris Antonii Lledó Pri.*» y a continuació, de lletra del traductor: «*Nunc autem Antonii Raymundi Pasqual monachi regalensis, usquequo mihi reddat Dr. Lledó originale meá manu scriptu.*» Al fol 2 y d'igual lletra: «*Est Monasterii Btæ. Mariæ de Regali.*»

lo vist, ab tot y l'estreta amistat que'l lligava ab el nostre bibliotecari En Bart. Muntaner, li arribassen noves de l'existencia d'aquell trellat que, si l'hagués aglapit, no li hauria permès calificar de *perdut* tal text, y en defecte del vell manuscrit esgarriat, haguera pogut deixar satisfeta sa «cobejança de jove.»

Retrobat aquell text del sigle XV y feta en vista d'ell y del altre coetani l'edició barcelonina de 1879, perdé en gran part son interés y importancia la copia y traducció del P. Pasqual. Solament ara fa pochs anys (1901), després d'una centuria ben cumplida, havent-ne trobat un altre exemplar entre'ls llibres y papers que foren del illustre Jovellanos el seu coterreny asturiá D. Josep Ramon de Luanco (que residí molts anys a Barcelona com a catedràtich qu'era de Química en aquella Universitat), cregué que no era tasca ja inútil ni estemporania estampar y treure a llum la olvidada copia y versió. La presentá per això, amb un petit prefaci bibliogràfich, a la «*R. Academia de Buenas Letras de Barcelona:*» la docta corporació li obrí esplèndidament sa bossa pera sufragar la despesa d'una impressió feta ab pretensions de monumental; y en gran format *in-folio* excessiu per l'estensió material del llibre, ab paper *de barbes* del bo qu'En Vilaseca elabora pera oficines públiques y escriptoris de comerç, ab profusa ornamentació policròmica y virada mescladiça a doble columna de tipos gòtichs y llatins de visualitat discordant y estranya, sortí a llum l'edició bilingüe del *Libro de la Orden de Caballería del B. Raymundo Lulio,* talment com si's fés aposta pera afalagar el gust dels bibliòfils amants de lo aparatós; però sens poder mereixer les alabances dels qui, ab criteri més depurat y esquisit, no's deixen enlluernar per gallardíes y brillantors tipogràfiques dignes del temps més esplendorós de recargolat y decadent barroquisme. (1)

---

(1) El fet de trobarse entre'ls papers den Jovellanos una copia del *L. de Cavallería,* té natural y comprovada esplicació. Durant els anys de desterro qu'aquell bon patriota y laboriós escriptor passá a Mallorca, reclòs a dins una cambra del castell de Bellver, alguns erudits de Palma—entre ells el diligent prevere Barberí—procuraren endolcirli ses llargues y tristes hores de cativeri facilitant-li manuscrits y llibres, entre'ls quals hi figuraven diferents textes lullians. D'això el meteix proscrit en deixava nota y memoria espressa en el seu minuciós *Diario,* del qual n'han publicats fragments els colectors de les seues obres, y a la *Revista de Huesca* (any I, nums. 5 y 6) el nostre estimat compatrici, amich y confrare En Gabriel Llabrés.

Si haguéssem hagut de donar en aquest volum, entre les obres doctrinals lullianes, una reimpressió del *L. de Cavalleria* en son text original y res més, tal volta la hauríem creguda escusadora, en vista de les varies edicions ja anteriorment publicades, y la haguérem omesa, o en tot cas reservada pera més endavant. Però estampant-ne ara aquí l'antiga versió francesa, inèdita (que sapiam) y entre nosaltres desconeguda, no hem considerat jens fora de lloch ni inútil anteposarli l'original, anc que no fos sinó per facilitar y ferne més còmoda la compulsa.

La primera noticia de que existís tal versió, la várem trobar, lacònica y aprofitada a derrera hora, a l'acabament del citat tom XXIX de l' *Hist. Littér. de la France,* (v. *Additions supplémentaires,* p. 618), ab referencia al *Catalogue of romances in the department of manuscripts in the British Museum, by H. L. D. Ward: vol. I, London, 1883,* p. 922. S'esplica el fet aqueix, de que'l catalogador de les *noveles* manuscrites que conserva'l Museu Británich inclogués entre elles com a tal el doctrinari de *Cavalleria* de R. Lull, per la forma narrativa de son començament, que com a *pròlech* figura en el text original, y a la traducció com a *premier chapitre.* Altres atencions y la falta d'avinentesa no'ns havíen fet donar pressa a obtenirne copia, per més que de coneixer-la en sentíssem curiositat: fins qu'ara derrerament, començada ja l'estampació d'aquest volum, se'ns va ocorre que no hi faría mal joch incloure-hi la versió aquella. La estada a Londres d'un amich tan amable y servicient com n'E. Alzamora, 'ns va aplanar la facilitat de l'adquisició; y encara que feta la comanda un poch peremtoria, la activitat y bona traça del nostre colaborador permeté que la copia arribás a temps de que, per amor d'ella, la estampació del volum no s'hagués de demorar ni interrompre. (1) Entregada seguidament als caxistes, se pot dir que apenes en férem cabal lectura, fins a la correcció de proves. Tant com anavem llegint despay y confrontant amb el text original la copia recent rebuda, várem concebre algun dubte sobre la major o menor fidelitat y exactitut gráfica ab que a ella fossen passades algunes paraules del primitiu manuscrit; y en l'impossibilitat d'aclarir y comprovar immediatament tals dubtes, pre-

(1) La copia, segons noticies, va esser feta d'una *miss* de les que allà hi sol haver, dedicades habitualment a treballs de paleografía.

ferirem seguir la lliçó puntual de la copia, més que aventurarnos a trasmudarla amb esmenes y correccions que podien a la fi resultar falses o immotivades. La consulta tramesa a Londres ab tal objecte, vindrá a aclarirnos aquestes dificultats; y no mancará lloch oportú, encara que tardá, per donarne compte. (1)

Sia com sia, el curiós lector d'aqueixa traducció antiga, tot comparant-la amb el text original, no deixará d'observar-hi la meteixa freqüencia de variants gráfiques o dobles formes propries dels trellats d'aquella època y que tenim ja notada en els manuscrits catalans. Inseguint la norma adoptada en la transcripció d'aquests, les hem deixades subsistents y reproduides *ut sic* a tals discrepancies, que no'ns hem prés el treball de catalogar ni classificar, y que aquí no importa transcriure ordenadament y una per una, ja que resseguint el text, podrá adonarsen y haverne esment l'erudit lector, ab més segur y aclarit criteri que'l nostre.

3. DEL «LIBRE DE CLERECIA.»

La edició gòtica de Paris-1499, (un vol. de 85 fulles *in-folio* menor) ahon per primera vegada s'estampá el trellat llatí del *Liber Clericorum,* no's feu esclusivament per treure a llum aqueix text lulliá, sinó agrupant-lo ab tres més, segons resa y especifica son frontispici o portada:«—*Hic continentur libri Remundi pii eremite: Primo, Liber de laudibus beatissime virginis Marie, qui et ars intentionum apellari potest. Secundo, Liber de natali pueri parvuli. Tertio, Clericus Remundi. Quarto, Phantasticus Remundi*». Al peu, la marca d'estampa de *Iehan Petit,* y al *verso* del meteix full, un breu proemi

(1) Versava la major part de les nostres incertituts sobre si l'antich manuscrit del *Livre de Chevallerie* donava efectivament certes dobles formes gráfiques que a la copia rebuda hi reparávem (com p. ex. *adonc* y *adont, droicte, droicture* y *droitte, droitture, dicte* y *ditte, faicte* y *faitte, traictié* y *traittié, trahiteur* y *trahiteux?...* y altres consemblants; o si tal volta algunes d'aqueixes dobles grafíes podíen dimanar d'inadvertencia o de falsa lectura de certs mots; a la confusió dels quals se presta y dona lloch la semblança de certes lletres que, com la *c* y *t,* la *r* y *x,* en molts de manuscrits gòtichs se diferencíen tant poch, que sovint s'han d'interpretar y destriarse més pe'l sentit o significació del mot al que corresponen que no per la traça o forma gráfica que les donava la ploma del vell copista.

introductori del editor, Jacques Lefebvre d'Étaples, «*Iacobus Faber Stapulensis benignis lectoribus.*» Derrera'l llibre de *Sancta Maria* y el *de Natali,* hi ocupa el *Clericus* els fols 67 a 80, precedit d'un *index* o taula de les seccions y capítols; acaba ab el *pèu* o apuntació final qu'hem reproduít textualment a la pag. 386, y que dona el llibre com a finit l'any 1308 en el monastir dominicá de Pisa; y segueix, ocupant els cinch fols derrers, el *Phantasticus,* amb el *colofon* final: *Impressum Parhisii per Guidonem Mercatorem: sumptibus et expensis Joannis Parvi: anno eiusdem domini salvatoris 1499: 10 Aprilis.*» Hi ha exemplars qu'ofereixen una lleugera variant.

Més que reproduir el text del *Clericus* imprès en la edició parisenca, pensárem prendre com a base per insertarlo en la nostra, en obsequi a la major novetat, un altre text m.s., inèdit, que'ns ofereix un volum de la nostra Provincial, amb diverses obres lullianes. Però sa atenta lectura'ns feu veure qu'era tan mal trelladat y tan incorrecte, que no hi havía medi, sens una previa espurgació minuciosa, d'estamparlo passablement. Per això preferírem el de Paris, que ab tot y estarne ben lluny d'esser un specimen de correcta llatinitat, no presenta notables falles, interrupcions ni incongruencies. Si en la distribució de parts y capítols s'avénen casi bé sempre y concorden en el sentit les dues versions apenes sens discrepancia essencial, no coincideixen textualment, y's veu que son obra de dos distints traductors, que varen fer la versió cadascú per ell, personalment, per son compte. (1) Això acreix, al nostre entendre, la probabilitat d'un text primitiu *vulgar,* ignorat avuy o perdut, sobre'l qual una y altra versió varen esser fetes.— El llibre ahon s'hi conté dit text manuscrit del *Clericus,* es un vol. compost de 120 fulles de paper verjurat (32 × 22 cm.) escrites a doble columna, lletra semi-gòtica del XV; les primeres y les derreres malmeses y trepanades pe'l fort mordent de la tinta; ab inicials alternants vermelles y verdes, y escriptura de distintes mans. Relligat ab cubertes de pergamí, du escrit en el llom: *R. Lul. de ascensu et desc. intts. et alia opuscl.*» y conté en llatí successivament els dotze tractats, *De ascensu et descensu intellectus, De decem modis contemplandi Deum, Quomodo contemplatio transit in raptum, Liber de Angelis, L. de*

(1) S'en pot veure mostra d'aqueixa diferencia textual de les dues versions del *Clericus,* comparant amb el text parisench les variants que, trètes del m.s. de la nostra Bibl. Provincial, anotam a peu de pàgina.

puero Jesu, Disputatio fidei et intellectus, L. Clericorum, L. de Anima rationali, L. de Moribus (de Entenció), *L. de Syllogismis contradictionis, L. de quæstione valde alta et profunda,* y finalment *L. de divina existentia et agentia.* No du indicació espressa ni entresenya de quant ni per qui ni ahon va esser compilat el llibre.

El volum m.s. d'on es tréta la versió francesa que publicam, vé relacionat en el *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Mazarine, par Aug. Molinier: t. III, Paris (1890),* pag 111. Allá hi figura dita versió baix del títol «*Le Clerc du pieux hermite Raymond, nouvellement traduit en françois.*» Tant per son llenguatge y estil com per son aspecte paleogràfich, diu que correspon a la fi del s. XVII o començament del XVIII. El llibre es un aplech de textes lullians autèntichs y apòcrifs, llatins y francesos, (alguns sobre alquimia), ab altres documents, opuscles y estractes que més o menys directament fan referencia al lullisme.

4. DE LA «ART DE CONFESSIÓ.»

D'un volum també miscelani d'opuscles manuscrits y qualcun d'estampa, entre'ls quals hi figuren un trellat incomplet del *Liber de Lumine,* un altre de les *Quæstiones attrebatenses,* un exemplar de l'edició feta a Mallorca (1600) de la *Sentencia definitiva* de 1419 y diversos tractats teològichs d'alguns franciscans lullistes, n'hem treta la copia qu'ha servit pera estampar l'*Art de Confessió.* N'ocupa sols onze fulles m.ss., y du aquest començament: «*Art de Confessar singular del Dr. el Beato Ramon Llull. Impres en Barcelona en casa de Claudio Bornat en 1567. Ab llecencia y privilegi.*» Trellada a continuació el següent prefaci y dedicatoria del editor, el canonge penitencier Lluís J. Vileta, al Bisbe de Barcelona, (1) y al acabament copia la llecencia y privilegi episcopals que pera dita edició varen concedirse. Hem cregut que valia la pena de reproduir textualment aqueix prefaci del canonge Vileta, com a mostra de llenguatge y estil de l'època, y per les indicacions biogràfiques y filològiques que conté:

(1) Saben els erudits en coses lullístiques que'l tal canonge Vileta fou victoriós propugnador de l'ortodoxia de la doctrina lulliana en el concili de Trento.

«*Al Molt Illustre e R.*^{mo} *Sr. el Sr. D. Guillem Cassador per la gracia de Deu Bisbe de Barcelona dignissim: el Dr. L. Joan Villeta penitencier y canonge de la Seu de Barcelona.*

R.^{mo} *Mon Sr.*

Molts han escrit Ars de confessar y confessionaris en vulgar per instrucció del poble attenent lo que tant importava al christiá confessar sos peccats be y degudament per obtenir remissió de aquells ab virtut y medi del S. Sagrament de la penitencia. Y axí essent lo fi e intent de tots digne de esser lloat, no res menys en lo modo del proceir son notats los uns que per voler esser massa breus se han dexat alguns dels caps principals y necessaris a saber a qualsevol penitent, los altres que per voler sercar y escudriñar tots los modos de pecar han mostrat als simples novas y exquisidas maneras de fer mal. Perço el B. Ramon Llull volent fugir de aquestos extrems y faltas ha compost per la gent comune un confessionari brevissim en vulgar, molt artificios (com acostumen a ser totas ses obras) en lo qual lo ingenios y subtil tingue theorica en general per poder ben escudriñar sa conciencia mostranli Art com porá facilment devallar a qualsevol particularitat que li cumpla saber; y lo simple tingue la practique en particular, guiantlo per los peccats en que comunament acostumen los homens caure, asseñalantli de tal manera los delictas singulars e raros que si ell los ha comesos comprengue sa falta e si nols ha comesos reste sens intelligencia de aquells: instruint a tots los penitents en lo necessari per cumplir en la part segona de penitencia ques diu Confessio, la qual es son principal intent en esta obreta, y axí els Confessors en lo que han de saber generalment per ha ben interrogar en la confessio, no dexant de tocar en quant fa per son intent las restans dues pars *Contrició* y *Satisfacció* necessarias al penitent, ni lo poder y arbitre necessaris al absolent per dar complit esser al Sagrament de la penitencia, axí en la materia com en la forma de aquell: lo qual en altres pars ha tractat entegrament per principal intent ab aquella perfecció que ell acostumava dar a qualsevol materia que enpren de discurrir aplicanthi la sua Art general que (segons comunement se creu y diu) li fonc revelada en la montaña de Randa de la isla de Mallorca ahont ell inspirat pujá ab sol llegir y escriure (que es comuna erudició de Cavaller) per fer aspre vida y penitencia del temps vanament empleat en son jovent, principalment en la cort y casa ahont ell tenia lo principal carrech de Senescal del Rey D. Jaume Segon de Mallorca; en servici e compañía del qual era ixit de Barcelona de hont tenia son noble llinatje y bell natural: lo que fou convenient selar per edificar el Sperit S. en ell per sa misericordia y gracia el edifici de santa vida, alsat ab lo do de la Sciencia a utilitat del prohisme: y

acabat ab la consumació del Martiri a gloria del Sr. los quals dos intens ell sempre tenia devant sos ulls y ab totas ses forsas procurava per totas las vias a ell possibles, peregrinant per lo mon fins per terres molt apartadas y estrañas de nostre tracte y religió, predicant al poble, exhortant a Papas, Reys y grans Señors per el be dels presens y no dexant per los absens en lo mig de los camins y traballs escriure llibres y tractats passats de mil en totas facultats, sciencias y occurrencias, prenent ocasió de allí pera valer a tots, doctes y ignorants, faels e infaels, grans y petits, e perço escrigué part en llengua latina e part en llengua arabica y morisca, las quals ell aprengué en breu temps apres de la penitencia, havent ja escrit mols y grans llibres plens de alta sciencia en sa llengua natural Catalana que posavan tot lo mon en gran admiració y molt mes als quil havian conegut poc temps havia (encara que en muller y fills, cortetjava anemorat) sens erudició y doctrina fundada. En la qual llengua Catalana ha escrit mes que en las altras per esser en aquell temps tan comuna e preciada com es ara la Castellana: parlant aquella los Rey de Aragó y llur Cort y comunicanse los catalans mes que altra nació per lo mon mostrant son valor y saber per armas y tractes, en tal manera que de totas nacions eran respectats y presos per exemplars de valor y prudencia, y perço eren molt acceptes los llibres per aquells fets o vertits en sa llengua, la qual se tenia per molt savia, pus en poc parlar comprenia grans sentiments, en la qual se tingué Ramon Llull per molt ben parlat y disert: encaraque are nos aparian algunas paraulas estrañas y barbaras, essent a las horas en us comú y elegans; y perço las que no se entendrian las he declaradas dexanty lo resabi de lo estil perque se conegue sa antiquitat. Y per acomodar esta Art mes al us comu, he fet de pronta una taula y divisió conforme a la doctrina y manera comuna, comprenent en sí y disimulant la art del B. Ramon Llull (com ell mateig demana) seguint el original enviat dos dias ha de Mallorca per lo R. Mestre Serra Doctor Theolech y exellent en esta Art y doctrina. Y perque me apar convenir al descarrech de V. S. R.ma y dels que en esta part lo servim, me ha aparegut fer la relació tan cumplida a V. S. per mostrar lo que entench jo de la pietat del Autor y de sa Art y Doctrina maravellosa y de son estil y modo singular, suplicant a V. S. la prengue en sa protecció.

E certific a V. S. R.ma que per commissió de sua *(sic)* (quant la fragilitat humana pot judicar) he regonegut tot lo contingut en esta obreta intitulada *Art de Confessar* del singular Dr. el B. Ramon Llull, y no he trobat en ella cosa contra la fee Catholica ni bonas pratigas, ans tot me apar en exaltació y confirmació de aquellas en laor y gloria del Sr. y per salut e be de las animas christianas molt convenient. De Barcelona a 20 de Mars 1567.

L. Jo. Villeta C.

Nos D. Guillem Cassador per la Gracia de Deu y de la S.ta Sede Apost. Bisbe de Barcelona: feem fee com havem fet mirar y examinar la present obra intitulada *Art de Confessar* del singular Dr. Beato Ramon Llull y tenim relació no haver en dita obra cosa alguna perque se degue impedir la impressió y publicació de aquella, ans lo contingut en ella es fet en laor de nostre Sr. y en salut y be de las animas dels faels christians, y perço ab tenor del present escrit donam licencia para que se pugue imprimir y publicar. Dat en Barcelona als 21 de Mars 1567.

Guillermus Episcopus Barcinonensis.»

Aqueixa introducció, seguida de la llecencia episcopal d'estampa, sembla manifest indici d'una edició barcelonina de l'*Art de Confessar.* Mes, si realment arribá a estamparse o no, es cosa que a ciencia certa ignoram ara per ara. Els bibliografs lullistes generalment no la citen ni la retrèuen. (1) Fins aquí, no n'hem arribat a veure cap exemplar del que en tot cas havía d'esser un llibret magre, de poques fulles.—D'aqueix trellat m.s., ahon hi abunden ja els castellanismes de l'època, y que segons indicava el canonge Vileta al escriure'l proemi, li havía tramès de Mallorca el Revt. Mestre Serra dos dies abans, n'hem feta confronta ab un'altra copia fragmentaria, reduida a sis fulles a lloure, que semblen descosides o arrancades d'algun quadern o volum, y que ab tot y esser d'escriptura tal volta un poch posterior a la de l'altra, conserva frases no tant modernisades y bon nombre de paraules més propries del llenguatge y estil del bon temps. Hem posat a contribució aqueix text fragmentari pera restablir en alguns endrets la lliçó evidentment alterada del primer; encara que sense veure-hi satisfactoriament esplicada la anomalía d'algunes formes verbals, ahon se confon y s'hi mescla la 2.a persona de plural ab la respectiva de singular, tal volta per mal entesa o tergiversada lectura del qui va fer dita copia. (2)

(1) Sols una referencia en trobam en el Memorial del Dr. Pere Bennazar, *Al Rey nuestro Señor D. Carlos Segundo,* estampat a Mallorca, vda. Guasp, 1691.

(2) Axí notam, p. ex. (v. pags. 398 a 401), les formes de pretèrit, *agués, peccás,* per *aguist, pecquest; fos* per *fuist* o *fores; consentis* per *consentist; faés* per *feist (fecisti)* y alguna altra consemblant. Tal volta hauría convingut més deixar les formes modernisades *hagueres, pecares, ets estat, consentires, feres,* etc., que'l trellat de 1567 presenta. Creym, en

Una versió castellana de l'*Art de Confessió*, feta a la derrería del s. XVIII per un catedràtich lullista, trobam dins un petit recull m.s., de la biblioteca Ayamans, (pags. 220 a 251) qui conté diversos estractes del P. Lluis de Flandes, una curiosa carta llatina den Salzinger (que dins la *Bibliografía lulliana* aprofitarem) escrita al Dr. Fr. Miquel Fornés ab data 28 Maig 1725 desde Maguncia, y algun opuscle filològich. Du aquella traducció el títol «*Arte breve de Confession del Illdo. Dr. y Mr. de Xho. el B. Raymundo Lulio: traducida fielmente de lengua lemosina en española*»: y al acabament: «*Esta Arte de Confession fué hallada en el archivo de la Cofradria (sic) de S. Pedro y S. Bernardo, año 1791, y traducida de su original lemovicense al idioma castellano por el Dr. Gabriel Maura Cathedratico de Visperas por la opinion de Lulio en la Universidad de Mallorca.*» Del carácter y estil d'aqueixa traducció, ajustada en general al text de 1567, podrá formarne concepte'l lector meteix, per la mostra que'n posam (pags. 427-29): no molt millor ni pitjor que tantes altres versions similars, fetes a Mallorca durant aquella centuria.

canvi, ben admisibles y justificades les esmenes de *puncella* en lloch de *doncella, sarraina* per *mòra, Sancta Esgleya* per *Santa Mare Iglesia, legut* per *licit, atretal* per *axí mateix, là per allà, benifets* per *beneficis, ascò* per *siti, ahirar* per *avorrir; sobirà* y *jusà* per *superior e inferior; a esguart* per *acerca de, frevoltat* per *fragilitat, pererós* y *oblidós* per *negligent; donets, illuminets* per *doneu, illumineu, soberc* per *superbo,* y algunes més, ab les quals se restableix y millora el text de 1567, evidentment alterat per l'invasora corrent castellanista del sigle XVI.—Bo sería estat, per obtenir una lliçó tal vegada més autèntica, haver pogut compulsar aquests dos trellats de l'*Art de Confessió* amb un altre qu'En Rosselló'n senyalava com existent a la llibrería mallorquina de D. Jaume Antoni Prohens, avuy de son fill D. Bartomeu. Però, contra lo qu'esperávem y desitjávem, les repetides gestions y diligencies que per conseguir-ho hem fetes, han resultat desgraciadament infructuoses y per demés.

III

TRANSCRIPCIÓ Y PUNTUACIÓ

FETES ja abans en el pròlech (pags. VIII a XVII) les indicacions necessaries sobre'l sistema qu'hem adoptat de transcriure y estampar els textes lullians, no importa afegir aqui altra cosa sinó senyalar algunes particularitats per deixar més aclarit aquest punt, d'especial importancia filològica.

Hem d'insistir una volta més en lo arbitrari y poch justificat que, al nostre entendre, resultaría això de voler sometre gráficament la reproducció dels vells textes a una inflexible y rigurosa *uniformitat.* Com més n'anam veent y trelladant y confrontant de manuscrits y incunables y'ls preparam pera ferne la novella estampació, més fòra de lloch y desventatjós nos sembla l'intent de volerlos sometre tots a un meteix patró, a una norma gráfica invariable, anteriorment estatuída. Això podrá esser oportú y factible tal vegada, en tractarse de reimprimir *un* sol text, un sol manuscrit, d'època més o menys llunyana. Però en casos com el present, d'una edició col·lectiva de tantes obres y pera la qual s'han d'emprar y posar a contribució tants de manuscrits de diversa època y procedencia, creym immotivat y contraproduent tal propòsit d'uniformisme que de bades s'intentaría aplicar a tots, sense afrontar el perill d'estraferlos massa y alterarlos el respectiu carácter, que interessa conservar, en bé meteix del estudi y coneixement filològich de la nostra antiga producció científica y literaria.

Fòra dels casos o estrems principals, comunament aplicables, que en el pròlech hem senyalats,—sobre accentuació, us regularisat de la *l* palatal, substitució de la *u* consonant per *v,* desdoblament dels mots abreviats y puntuació adaptada a la qu'ara s'usa,— en lo demés acomodarem l'impressió de cada text a la grafia especial del respectiu manuscrit o de la antiga edició que'ns servesca de base pera estamparlo. Y si per cas trobam oportuna pera més fácil

intel·ligencia tal o qual esmena, la deixarem advertida previament, per no esgarriar el criteri dels lectors filòlechs ni induirlos a falses o infundades deduccions.

Aixi haurá pogut qualsevol d'aquests observar que ja començam a fer-ho des d'ara, si ha comparat els diversos textes d'aquest volum. En el de la *Doctrina Pueril,* per exemple, van les formes del verb *aver* sens *h* inicial; (1) mentre en el del *L. de Cavalleria* ordinariament la duen, llevat del cas en que *haver* vaja precedit de mot ab vocal final elidida *(m ajes, tavia, n aurán).* A un predomina sobre la *ç* trencada la *s* senzilla o doble, *(forsa, assò, endressar, comensa,);* a l'altre hi alternen mesclades les dues grafies *(forsa* y *força, assò* y *açò).*—Si a certs endrets trobam que per escepció s'altera la forma regular d'un mot o altre, (p. ex. *seyns* en lloch de *senys,* cap. 25, *6 y 9),* deixam subsistent l'alteració; igual que si coexisteixen qualque vegada la forma vulgar y la literaria: *(«lauradors, ferrés, fusters, sabatés, drapés, mercaders»: 79, 1).*

Dins aquest propòsit, no obstant, de conservar la duplicitat de formes gràfiques, alguna escepció o salvedat hem feta, adoptant entre dues d'aquelles la que semblás menys arcaica y s'acostás més al llenguatge actual. Així, de les formes coexistents *cor* y *car (quare),* hem transcrita generalment aquesta última, encara y tot que l'altra fos en el m.s. la predominant. D'altres formes similars,—com les de *sent, sant* y *sanct (sanctum), ten, tan* y *tant (tam, tantum), esperit, sperit, espirit,* etc., no'ns hem decidits a suprimir totalment la més arcaica o inusitada, y l'hem deixada subsistir al costat de les mès usuals; per no defugir massa de la fesomía del text, ni alterar amb un escessiu jaent a la regularitat la seua estructura característica. (2)

---

(1) Talment com a l'italiana o a la francesa *(avere, avoir);* esceptuades solament les formes monosilábiques, *he, has, ha, han,* en les quals hem conservada la *h* pera evitar confusions ab la *e* conjuntiva y la *a* preposició.—Noti's, de passada, un cas singular o poch freqüent de *n* eufònica: «*an* aquells» (cap. 30, *8.)*

(2) Fins y tot en la forma que usualment hem adoptada, de *ll* medial y final, una minuciosa revisió'ns hi podría senyalar qualque falla dimanant d'inadvertencia; com algun cas de *nul* o *nuyl* per *null,* de *mils (melius)* per *mills;* de *clavelar* per *clavellar;* o podría discutirse'ns si procedía o no, dins la norma qu'hem establerta, conservar la *l* inicial senzilla, quant un prefixe la converteix en medial *(aleujar, enluminar, deliurar,* etc.)

Lo indicat fa especialment referencia a la transcripció dels textes originals catalans. En la de la versió llatina del *Liber Clericorum* y la francesa del meteix y del *Livre de Chevallerie,* hem seguida més puntualment encara la respectiva lliçó del text manuscrit o imprès que'ns ha servit pera reproduirles, sens modificar apenes la literal ortografia de cadascun. Així en el *Clericus* s'hi observarà l'ausencia de *æ, œ* diptongades, (1) y la simultaneitat de *c* y *t* devant *i* seguida d'altra vocal *(avaricia, stulticia, pigricia, vicium,* al costat de *incarnatio, sapientia, intentio, servitium,* etc.): simultaneitat que's podrà notar també a la versió francesa de *Chevallerie,* ahon a la vora de *domination, disposition, salvation* y altres, s'hi troben *mencion, condicion* (cfr. part V, 8 y 9) y qualcuna més.

De tots modos y sia com sia, no tenim aquest sistema adoptat per definitiu o immillorable, ni renunciam a fer-hi les esmenes que'ns aconsell la propria esperiencia o les observacions vàlides (qu'agrahirem sempre) dels més espèrts. La questió de l'ortografia, tant si es l'antiga com la moderna, tant si's refereix a la nostra llengua com a un'altra qualsevol, no es arribada encara a tenir solució o norma permanent y definitiva, ni tal volta pugui tenirla may, ja que'l carácter evolutiu del llenguatge parlat origina amb el temps y posa en us noves inflexions, mots y formes, que inevitablement han de trascendir y afectar al llenguatge escrit. (2) Així,

(1) Pera evitar confusions que d'aqueixa ausencia de *æ* podíen originars'hi, hem accentuats els mots adverbials en *è, (aptè, maximè, ornatè, perfectè,* etc.) que perillava confondre amb les equivalents formes o terminacions d'adjetiu.

(2) La coneixença cada dia més aclarida y l'estudi gràfich comparatiu de major nombre y varietat de vells documents y textes, minven paulatinament y acaben per desvaneixer l'estranyesa que pugui causar al lector poch habituat la discrepancia ortogràfica que'ls antichs *llibres de mà* ofereixen, arreu y sens escepció. ¿Ni a què vindría estranyar tal falta d'uniformitat entre escriptors o copistes de diversa època y procedencia, quant avuy en dia observam tanta o major varietat y discordancia, fins y tot comparant les obres y publicacions d'un meteix autor? ¿Quin serà aquell dels nostres poetes o prosistes, qu'en aquest ram de *conseqüencia* o uniformitat ortogràfica se cregui tan invulnerable y net de pecat, que pugui tirar la primera pedra?—Per part nostra, confessam humilment y ab tota franquesa, que no l'hem sabuda atènyer encara may. Tals o quals paraules o frases les escrivim, cada punt, en forma distinta de com les havíem escrites altres vegades. Sens anar més lluny y per via d'exemple, en el pròlech y notes d'aquest volum, una revisió escrupulosa hi podría titlar rahonadament divergencies y marrades no gaire difícils de reparar.

l'ortografía de la nostra llengua no pot esser un cas d'escepció al costat de les altres; y les influencies rebudes, l'estat d'adolescencia en que's troba encara de novell conreu literari, y l'imperfeta coneixença que tenim de son carácter, orígens, fases històriques y lleys que l'han d'informar y regir científicament, manténen una incertitut calitjosa, un estat de vacilació, que no pot cessar de cop y d'una vegada. Nos trobam en un vertader període de transició, de perplexitat ortográfica. Lo que antany nos semblava bo y admisible, ho rebutjam enguany, o ho modificarem l'any qui vé, establint y admetent nous principis, noves regles o diferents punts de vista. Les nostres més competents y espèrtes autoritats filològiques disten molt d'estar acordement avengudes sobre certs punts, y no amaguen els dubtes y dissentiments que en aquesta materia *de re orthographica* los romanen. (1) Els lluminosos treballs y discusions de la *Secció filològica* en el recent «Congrés de la Llengua catalana» celebrat a Barcelona, han posat en evidencia y relleu la realitat d'aquesta fase que senyalam. Encara estam més de ple dins lo qu'anomenaríem període *constituent,* que no dins el *legislatiu.* Y aquestes lleys filològiques a venir y a formular, més tòst que dictades de qualsevol autoritat personal, o acadèmica y corporativa, nos sembla que millor haurán d'emanar y prendre fonament del estudi cada dia més aclarit y cabal de la propria llengua, adoptant per punt partida la coneixença de ses actuals formes, de la seua tradició històrica y dels seus orígens y fonts.

Per lo demés—y en conclusió—no ha mancat qui formulás la pregunta de si realment era indispensable, pera la vida y progrés de la nostra Literatura, establir y codificar l'ortografía catalana, en el sentit de sa absoluta unificació.—La resposta sembla que s'inclin a la negativa; ja que això de l'ortografía, després de tot, será sempre y en tota llengua questió merament adjetiva o de forma; may substantiva o essencial.

---

(1) Vegi's, per exemple y prova, lo que referent a-n això ha escrit Mossèn Ant. M.ª Alcover, en el pròlech al tom I de ses *Rondayes Mallorquines*—2.ª ed., Mallorca, 1906, (pags. XIX y ss.), y lo que sobre dissidencies ortográfiques han tractat y publicat, d'anys enrera, altres erudits filòlechs, entre ells molt singularment En Pompeu Fabra, en sa notable «Contribució a la Gramatica de la Llengua Catalana»—Barcelona, *L'Avenç,* 1898.

IV

NOTES Y COMENTARIS

Sobre'l Pròlech.

PAGS. V y VI. **L'edició Rosselló.**—Dels 47 quaderns o fascicles que arribá a publicar En Rosselló, de l'any 1886 en avall—y havíen de contenir, segons el prospecte, 40 págines de text lulliá cadascun y 8 d'illustració bio-bibliográfica,—n'hem poguts bonament completar, imprimint els fulls que hi mancaven, fins a tres volums, en aquesta forma:

I. Libre del Gentil e los tres Savis.—Libre de primera e segona Intenció.—Libre de Mil Proverbis. Precedits de la *Dedicatoria* den Rosselló a S. A. I. y R. l'Arxiduch Lluis Salvador, y d'un *Pròlech* den M. Obrador y Bennassar; ab un *Glosari* al final, correcció d'errades y *Taula:*—1 vol. de LXVII-525 pags., ab lámines alegòriques.

II. Arbre de Filosofía damor.—Libre de Oració.—Libre de Deu.—Libre de Conexença de Deu.—Libre del Es de Deu. *Pròlech* den M. Costa y Llobera pr.; un *Apèndice* descriptiu dels m.ss. utilisats: correccions y *Rúbriques:*—1 vol. de XXVII-501 pags., ab facsímil policromat d'un antich còdiç.

III. Felix, de Maravelles del Mon: ab *Proemi* den M. Obrador y Bennassar; mostres d'antigues versions provençal y francesa, correccions y *Taula:*—2 t. en 1 vol. de XLVII-277 y 372 pags.

Tot lo demés que's començá a estampar y repartir als suscriptors,—*Arbre de Sciencia* (312 pags.), *Libre de Amich e Amat* (96 id.), una *Exposició* del meteix (120 id.), un *Prefaci* del editor (60 id.), y alguns fulls d'*Obres rimades,* no repartits,—era tan incomplet encara y l'estampació en resultava tan incorrecta y deficient, que no hi vérem manera hábil d'aportar-ho a bona fi; y semblá preferible reimprimir aquells textes de bell nou, en tocarlos torn, segons indica (pag. XXIX) la nostra *Taula cronològica.*

Hem posat en circulació els exemplars romasos d'aquells tres

volums, y a disposició dels antichs suscriptors, per que los poguessen completar, els fulls que los ne mancaven.

Aquesta hem trobada qu'era, en conciencia, la millor forma de rendir el degut homenatge a la respectable memoria d'En Rosselló, y el més bon servey pòstum a l'arriscada empresa editorial que'l fervent lullista, desprès de llargues vacilacions, tenguè'l generós coratge d'acometre, sacrificant son repòs, salut y altres mès lucratives tasques, tot sol y sense la protecció que tal vegada esperava, en plena tardor de la seua feconda y atrafegada vida de jurisconsult, poeta y erudit.

Pag. xix. **Dispersió del «opus» de R. Lull.** El fet d'esser en tant gran nombre com son les obres lullianes; el de trobarse actualment tan escampats per Europa'ls mès antichs y millors manuscrits que'n resten, sobre tots els originals catalans, y la raritat de les primeres edicions d'estampa, dificulten d'un modo estraordinari la tasca d'aplegar, trelladar, compulsar y depurar aquells textes, per ferne una nova edició autèntica y cabal.

No hi ha en el món cap ni una biblioteca, particular ni pública, ahon s'hi puga dir:—«¡Veus aquí sencer y reunit tot l'*opus* lulliá!» Tanta o més llarga y dificultosa labor que la d'estampar els textes, en presuposa y reclama la de replega y copia y confrontació. Espanya, França, Italia, Inglaterra y Alemania comparteixen avuy la possessió dels millors y mès autèntichs manuscrits lullians; y sens acudir a les respectives bibliotèques y museus que tan dispersos y parcialment los estojen, no hi ha manera ni forma d'arribarne a aplegar la totalitat.—¡Deu nos do força y temps abastament y els medis indispensables pera aportar a fi l'obra redemptora de tornar a la terra nadiva, a la patria de Ramon Lull, tantes y tantes obres seues originals com ara hi manquen, que temps enrera no hi mancaven, y que may s'hauría hagut de tolerar ni permetre que n'arribassen a sortir!

Pag. xxx. L'ajuda y els **medis materials** ab que avuy contam pera refermar y menar avant aquesta edició lulliana, se redueixen a la mòdica subvenció anyal (600 pts.) que per treballs paleogràfichs de copia concedi la Diputació Provincial Balear, en temps que la presidía D. Alexandre Rosselló, actualment diputat a Corts per Mallorca; y a la suscripció oficial per prèu de 80 exemplars (*maximum* legalment permès) acordada de Real orde pe'l Minis-

teri d'Instrucció Pública (1), gracies a la bona acullida ab que va rebre y patrociná la nostra solicitut l'illustre fill de Mallorca, a les hores cap del Govern, D. Antoni Maura.—Poca y magreta sería la suma d'aquests auxilis (ben dignes axí meteix de tot agrahiment) pera assegurar y fer possible l'avenç y l'arribada a terme de la nostra desinteressada tasca de patriotisme, si no la acullíen y encoratjaven favorablement, dispensant-li bona rebuda, els amadors y devots del resurgiment intel·lectual d'Espanya, del qual n'es vigorosa branca la renaixent cultura de Catalunya y Mallorca y totes les terres ahon se conserva y s'hi parla encara la gloriosa llengua de Ramon Lull. Esperem ab plena confiança aqueixa favorable acceptació, si tant venturosos som que'l nostre acert la sapia merèixer. Ella ha de donar, millor qu'altra cosa, la mida y el grau d'efectiva realitat d'aqueixa cultura nacional, y de la vivor y força generatriu de les rèls d'on reb aliment y vida.

* * *

Sobre la Doctrina Pueril.

Es aquesta, segons ja en el pròlech hem notat, un dels llibres que més a la primería En Lull va compondre, per nudriment o educació de son fill, quant encar'era aquest de pueril edat, conforme ho indica'l títol y clarament se desprèn de distints endrets de l'obra. (2) Pera atènyer son propòsit y no fer obra teòrica y ver-

(1) V. la *Gaceta de Madrid* del 25 de Mars de 1905, que publicá dita R. O., precedida d'un brillant y favorabilíssim *informe* de la R. Academia Espanyola.

(2) Poques y vagues noticies en son romases del fogar, vida casolana y descendencia d'En Lull. N'haurem rahó detingudament en el pròxim volum destinat a *Biografia*. Sols un parell de breus documents coetanis han conservat el nom de son pare *(R. Lulli)*, y el de sa esposa Na Blanca, filla d'un Ferrari o Ferrer Picany. Dels fills haguts de son matrimoni, casi res concretament s'en sabía, fins que ho vingué a revelar la troballa del derrer testament d'En Lull, otorgat a Mallorca, als 26 d'Abril de 1313, dos anys abans de sa mort, y en el qual instituía hereus son fill *Dominicus* y sa filla *Magdalena*, esposa del cavaller En Pere de Sentmenat *(de Sanctominato)*, al qui designava com un dels marmessors.—Qui tengué la sort de fer tan interessant troballa, entre'ls

balista, componia En Lull «abreviadament e com pus planament podia, aquest libre e daltres al seu amable fill», comanant-li per endavant que no'l menyspreás ni'l tingués en poch «per so car grossament era recomptat»; advertint *(cap. 2, 8)* que no l'escrivia ni l'endreçava «a exalsat enteniment, ans era fet per so que'ls enteniments dels infants poguessen esser exalsats a entendre aquest mon e Deu», a mostrarlos la via y obrirlos el portelló de la ciencia divina y humana.

La sèrie dels cent capitols en que distribuí l'autor el contingut d'aquesta *Doctrina*, presenta dues seccions o parts: la especialment *catequistica* o religiosa, que comprèn els 67 primers capitols, y l'altra, esplanació complementaria, que en alguns dels m.ss. vé encapsalada ab l'epigraf De Moralitats, y resumeix les més elementals y primerenques nocions de l'Historia sacra y profana, de les lletres y ciencies més ensenyades en aquell temps *(trivium* y *quadrivium)*, de les arts lliberals y les mecániques *(mesters)*, tractant a la fi altres punts que l'autor creya convenient incloure dins un pla general d'educació del jovent, en tots els ordes de vida.

Encara que'ls trellats manuscrits que fins ara coneixem d'aquesta *Doctrina* no diuen quin any ni ahon la escrivia En Lull, es possible inferir-ho ab probabilitat de no errar, posant esment a alguns passatges textuals, a les referencies que hi fa l'autor y a les citacions d'altres obres seues. De la compulsa de certs endrets se desprèn que com l'escrigué, vivia encara la seua esposa *(caps. 16,* y *48, 5 y 6)*; qu'ell no s'era desexit completament de la vida de familia ni de la possessió dels bens temporals *(c. 53, 3)*; que son fill era encara d'edat prou tendra per haver ja de triar estat, professió o ofici *(passim)*; y si observam que a un altre endret *(c. 83, 7)* se llamenta y plany de que no hi hagués negú qui fundás y establís monastirs ahon fossen mostrades llengües als frares missioners, no semblará infundada la conjectura de que la *Doctrina* fou escrita abans de la fundació de Miramar (1276). D'altra manera, no hauria deixat En Lull de ferne especial y laudatoria menció, com la feya

---

pergamins y papers del arxiu del marqués de Barbará, fou el nostre amich y colega D. Francesch de Bofarull, qui presentá aquell document, acompanyat d'altres, a la R. Acad. de Bones Lletres de Barcelona, publicant-lo dins ses *Memories* y després en tiratge apart (1896) ab reproducció fototípica.

diverses vegades en el *Blanquerna,* escrit immediatament o poch després de la *Doctrina Pueril* (v. *cap. 100, 11),* y ahon alabava la pia munificencia del Rey de Mallorca En Jaume II, per haver feta y afavorida la fundació d'aquell monastir, provehint-lo d'heretats y rendes. (1) No'ns allunyarem, donchs, molt de la més probable exactitut, si admetem una data compresa entre'ls anys 1273-75, com aquella en que degué esser composta y escrita a Mallorca aqueixa *Doctrina.*

De la estima en que la tenía En Lull y de lo profitosa que li semblava, en son mostra y testimoni les cites y recordances que'n feya, dins el *Blanquerna* meteix *(caps. 4 y 41),* dins el *Felix (part VIII, cap. 18)* y a altres posteriors obres. Cada vegada que inculcava la conveniencia d'aprendre les veritats dogmátiques com a estaló y fonament de tota saviesa, y la de que tothom sabés bé'ls articles y manaments, virtuts y pecats y les demés parts de l'instrucció catequística, recomanava la necessitat de sovinejar la lectura de la *Doctrina Pueril* «on totes estes e moltes altres bones coses son escrites». A lo qual, sigles després, el prevere lullista mossèn Bonlabii, al estampar a Valencia el *Blanquerna* de l'any 1521, hi afegía una postilla marginal dient: «Nota be deací la necessitat y utilitat gran que poden haver molts del libre de *Doctrina Pueril:* lo qual no té res puerill *(sic)* sino lo nom tant solament: y diuse axí, per que desde puericia lo deuen aprendre y saber tots los homens».

(1) «... avía un clergue qui era d'una illa sobre la mar, la qual es dita Mallorques, e recomtá que aquella illa es d'un noble rey molt savi, lo qual ha nom En Jacme rey de Mallorques. Aquell rey es molt be acostumat de bones custumes e ha gran devocio com per predicacio fos honrat Jesu Christ enfre'ls infeels: e per ço ha ordonat que .xiij. frares menors estudíen e aprenen la lengua arabica en un monastir nomenat *Miramar,* lo qual es assignat e fundat en un loc molt covinent: e ha'ls provehits per ad açò de lurs necessitats; e que con sapien be lo arabic vajen ab licencia de lur general preicar...» etc. *(Libre de Evast e Blanquerna, cap. 72).* Més avant encara *(cap. 87)* ho retrèu novament y torna a ferne memoria, escrivint que «lo Papa e los Cardenals e ls Religiosos per honrar la gloria de Deu ordonaren que de tots los religiosos qui avíen sciencia fossen assignats frares a aprendre diverses sciencies e lenguatges, e que fossen fetes per tot lo mon diverses cases on fossen abastament procurats e provehits de lurs messions e provisions, segons la manera del monastir de *Miramar,* lo qual es en la illa de Mallorques». Y a l'acabament, en aquells rims o cobles que inclou, posant-los en boca del emperador, recorda un'altra vegada la fundació de Miramar, ab espressiva alabança.

Més espressivament la alabava encara en la *Epistola proemial* de l'edició susdita, ahon l'anomena *Doctrina Pueril major:* lo que permet suposar l'existencia de qualqu'altre text més compendiós; ab major motiu si observam que a alguns catálechs lullians (1) hi figura, ademés de la *Doctrina Puerilis,* un'altra *Doctrina Puerilis parva,* que sería probablement un estracte o resum de la lliçó antiga, reduída a la primera part, o eliminats, per no tant comprensibles als infants, alguns capítols de la segona.

L'única edició abans d'ara impresa y vulgarisada de la *Doctrina Pueril, (Mallorca, 1736),* sortí tan malament modernisada y farcida de corrupteles, que fa llástima y pena'l veure-hi l'esfondrada ruina del antich text; y no pot tenir, des dels punts de vista filològich y literari, més interés que'l d'esser una patent y espressiva mostra del grau de vil decadencia y apobriment a que s'hagué de veure arribada, durant el sigle XVIII, la nostra llengua materna. Ni tampoch serveix per donarne literariament idea molt ventatjosa l'edició castellana de Salamanca, feta servilment sobre'l text adulterat de la mallorquina. (2) Aqueixa absoluta falta d'edicions anteriors al s. XVIII no vol dir que no circulás axí meteix durant els anteriors el text original més o menys auténtich del doctrinari lulliá; ja que'en corríen y s'en llegíen vulgarment nombrosos trellats manuscrits, que ab freqüencia trobam citats dins molts d'inventaris y registres d'aquella época. (3) Y més general y comuna sería estada encara probablement la lectura y divulgació de la *Doctrina Pueril* com a llibret escolar y manual catequístich en l'edat mitjana, si la rancorosa ploma del inquisidor Fra Nicolau Eymerich,—més atenta a la lletra que al esperit dels llibres lullians,—no l'hagués enclòs a-n aquest entre la vintena que'n censurá com a hereticals y ahon hi senyalava proposicions suspectes d'heterodoxia. D'aquell centenar famós que n'inscrigué a dins el seu *Directorium,* en cor-

(1) P. ex., el del Dr. Dimas, m.s. inèdit, del s. XVI, a la Bibl. Nac. de Madrit; el de Alonso de Proaza,—*Valencia, 1515,* y altres.

(2) Probablement deguda a l'iniciativa o gestió del lullista mallorquí Fr. Bartomeu Fornés, a les hores catedrátich d'aquella Universitat y que allá hi publicava també (1746) el seu *Liber Apologeticus Artis Magnæ B. R. Lulli:* 1 vol. in-4°.

(3) Vegi's, entre altres, la curiosa «Memoria de tots los llibres qui son en lo monestir e de tot lo convent» de *eu Puig,* en la *Historia de Pollensa,* de D. Mateu Rotger y Capllonch, canonge:—*Palma, 1904:* tom II, pag. lxxvj.

responien quatre a la *Doctrina Pueril;* y això bastá segurament o fou part per que minvás la difusió que pogués tenir, y fins y tot pera que'ls més desafectes a les doctrines lullianes se retraguessen d'adoptarla com a *vade-mecum* o catecisme. (1) Lo qual no obstá, més avant, per que quant s'en estamparen les edicions mallorquina y castellana, deixassen de sortir (segons ja hem dit, pag. 435) ab les més propicies y laudatories censures de definidors competents, y afavorides de més a més ab la concessió d'indulgencies del Prelat mallorquí y altres de fora-Mallorca.

Reservant ara a més erudites plomes el comentari analítich y l'estudi complet del text de la *Doctrina Pueril* (lo meteix que dels altres estampats en aquest volum) posarem solament, pera ajudar a la comprensió més cabal, unes breus notes aclaratories.

Pròlech, *1:* «*e fassa hom configer a son fill*» diuen els m.ss. de Barcelona y de Palma; peró sembla que hi manquen els mots «*en vulgar*» que figuren en els demés textes. Així llegim en el m.s. cartoxá y en l'ed. de 1736: «*y deu fer que son fill en lo principi componga en vulgar assò que apendrá;*» en l'antich provençal «*e fassa hom ajostar en vulgar son filh,*» y en la versió llatina «*et faciat quod suus filius in principio in vulgari componat hoc quod addiscet.*» L'autor meteix, ademés, en el *Blanquerna (cap. VI)* aludint a-n aqueix passatge, recordava «*lo libre de Doctrina Pueril, on es recomptat que hom al començament ha a mostrar a son fill en vulgar e donarli doctrina e conexença...*» etc.

Ibid., *2:* «*un hom pobre pecadoı menyspreat de les gents...*» Aques-

---

(1) Es de notar que a un estudi bibliográfich tan ample y minuciós y que tanta erudició y vasta lectura presuposa com aqueix que recentment y baix del títol de «*El Catecismo único en España*» ha publicat a diferents fascicles de la docta revista Razón y Fe el P. J. M.ª Solá, no s'hi fassa menció ni referencia poca ni molta de la *Doctrina Pueril* de R. Lull; majorment havent-n'hi estampades fa més d'un sigle dues edicions, una d'elles castellana. Bé es veritat que també s'hi troba a mancar, dins aquell estudi sobre materia bibliofílica tan difícil de gavellar y agotar de tot, la citació d'altres antichs catecismes o doctrinaris catalans, com alguns que'n cita En Torres Amat (*Diccion. Crit.*, p. 699, 700, 710, etc.); el qu'ha senyalat ara el mercedari Fr. Pere Armengol Valenzuela, en el vol. I de les *Obras de S. Pedro Pasqual en su lengua original* (catalana), *Roma, 1906*, atribuint-lo a-n aqueix contemporani de R. Lull; y altres que impresos y manuscrits han corregut més o menys antigament, emanats de les constitucions sinodals de diverses diòcesis dels antichs reynes d'Aragó, Valencia y Mallorca.

ta forma anònima ab qu'En Lull se designa, es la que similarment emprá en els llibres del *Gentil*, de *Contemplació*, de *Demostracions*, y casi tots els demés de sa primera época. Fins que va compondre els *Cent Noms de Deu* (1285) no's designá personalment ab son nom o ab nom y llinatge. (1) Molts de deixebles y imitadors seus se valgueren més tart de consemblant fórmula anònima, pera atribuirli multitut de tractats y llibres que componíen ells, seguint més o menys feelment la doctrina y l'estil del mestre.

Ibid., *3*: «*apendre los .xiiij. articles*» posen els textes barceloní y provençal; però el llatí y els mallorquins, en lloch de *catorze*, diuen «*duodecim*» y «*dotze*.» Comparant, sobre aqueix punt de la distribució numèrica dels Articles, diversos textes lullians, sovint s'hi troba marcada divergencia. Cfr., per ex., el text original del *L. de Cavalleria* (p. 229) amb el de la versió francesa (p. 274) que redueix a cinch els sèt articles pertanyents a la Divinitat, modificant-ne també el contingut o materia. En els tres llibres dedicats especialment a tractar dels *Articles*, hi figuren en nombre de catorze, y lo meteix en el *Liber Clericorum*, qu'hem estampat (v. pags. 297 a 321). Observi's qu'en el text de la *Doctrina Pueril*, aquesta 1ª secció consta solament de 12 capitols, per englobars'hi dins el 2ⁿ lo relatiu a Trinitat; y la derrera part del nº 1 bé podría esser una adició que posteriorment s'hi hagués feta.

CAP. 4, *3*: «*Deus ¡beneyt sia ell!*» Arabisme que's troba sovint en aquest y altres textes lullians (v. cap. 51, *6, et alibi)*: locució que entre nosaltres s'es conservada y perdura en frases familiars, quant anomenam persones mortes: «*mon pare, al cel sia ell; ma mare, que Deu tenga; mon avi, en gloria sia,*» etc.

CAP. 6, *6*: «*Jhesu Christ con fo creegut...*» Els copistes erraven y confoníen sovint, entre molts d'altres mots consemblants, aquests dos «*creegut*» y «*cregut*». Antigament, *cregut* era el participi de *créxer (cretum*, de *crescere)* y *creegut* el de *creure (creditum*, de *credere)*. Axí es que's troba tergiversat el sentit en aquest passatge y alguns altres (cfr. cap. 15, *7)*, y emprat rectament «*creegut*» en el nº 7 del cap. 14.

CAP. 11, *7*: Segueix l'autor en aquest passatge la creencia comuna y admesa en son temps, de situar l'infern en la profonditat

(1) Valga com a rectificada axí la data de 1290 que's consigná, per inadvertencia, en el *pròlech* al vol. I de l'ed. Rosselló (pag. xlv.)

central del món, «*en lo mig loc de la terra:*» y la torna repetir més endavant, caps. 98, *2*, y 99, *1:* lo meteix que en diferents endrets d'altres llibres.

CAP. 14, *3*: «*¡sí Deus tajut!... si Deus te don mal!*» Formes de jurament y d'imprecació, en l'època mitjeval. D'altres més irreverents y oyoses n'emprava encara la gent mal-parlada y grossera, a les quals aludeix l'autor, en el final del meteix capítol.

CAP. 21, *2 y 3:* En aquest passatge hi senyalava l'inquisidor Fra Eymerich, a la derreria del s. XIV, una de les quatre assercions que dins la *Doctrina Pueril* va censurar com a herètiques y fins al nombre de cent insertá en el seu *Directorium Inquisitorum.* Les altres tres les assignava al cap. 28, 3, (sobre estament obligatori de matrimoni o de religió); al 24, 2 y 3, (objecte y fi de la confirmació) y al 54, 10, (que sens caritat no hi ha altra virtut possible). La defensa o vindicació d'aqueixes censures pot trobarla el curiós lector en el *Memoriale* que'ls Jurats mallorquins elevaren a la Curia romana en 1614 (v. edició lulliana de Maguncia, tom I), y a les *Vindiciæ* del P. Pasqual, tom II, p. 570, y IV, 381.—Cfr. ademés M. Menéndez Pelayo, *Hist. de los Heterod. Esp.*, t. I, p. 529, y els passatges d'aquesta *Doctrina,* caps. 54, 5, y 59, 3.

CAP. 71: *De Mafumet.* Les indicacions, històriques y llegendaries, que en aqueix capítol fa En Lull sobre l'origen, propagació y vicissituts del mahometisme, se troben llargament ampliades y comentades en altres obres y tractats seus, especialment en el *Libre del Gentil e los tres Savis.*—Lo que diu en el cap. 72, dels *Gentils,* ho esplana també y en tracta ab més detenció, desde molts d'altres punts de vista polítichs, religiosos y doctrinals, en els llibres de *Contemplació,* de *Demostracions, Blanquerna,* de *Sancta Maria, Felix, Arbre de Sciencia,* etc.

CAP. 73, *3:* El P. Pasqual y altres bibliografs ja senyalen el *Libre de Definicions e de Questions* citat en aqueix passatge, com un dels textes lullians definitivament perduts; lo meteix que la *Logica rimada en romans,* indicada en aquest meteix capitol, *v. 8,* com un apendiç de la *Doctrina,* y el *L. de peticions e de comensaments e de questions,* que cita l'autor en el cap. 91, *19*. Tal volta era aquest el meteix *Libre del Gentil,* que designa alguna vegada *Libre de questions e demandes.*—Poch inclinat Ramon Lull a eruditejar citant obres d'altri, encara es aquesta *Doctrina* un dels llibres ahon més

sovint trenca la costum; puis no solament hi anomena, ademés dels indicats llibres seus, el de *Contemplació (cap. 87, 11,* y *90, 8),* l'*Art de trobar veritat (83, 12,—85, 2,* y *91, 19),* el *L. del Orde de Cavalleria (81, 2)* y el de *Evast e Blanquerna (100, 11),* sinó que retréu també els més coneguts tractats aristotèlichs *(cap. 77),* l'*Alcorà (c. 71),* els *Evangelis (c. 70, 5* y *6),* el *Genesi (c. 69, 3),* el *Salteri de Daviu (c. 97, 10),* etc.

El n° 5 d'aquest meteix cap. 73 va transcrit tal com el duen els dos més antichs trellats, barceloní y mallorquí; però segons el context y confrontant les transcripcions posteriors, se veu que hi manca un mot a la enumeració dels *cinch universals;* de manera que hauria de dir «*los genres, les especies, les diferencies, les proprietats e los accidents*».

CAP. 74, *5:* «*les figures del algurisme e de la alba*» diuen els més vells m.ss.; frase que la versió llatina tradueix per «*figuras algorismi et abbaci*» y l'edició impresa, per «*algorismas y figuras de taula de conte*». El consell que aquí l'autor donava a son fill, de que deixás anar l'aprendre d'astronomía y ciencies matemátiques, no impedí que més avant ell en compongués un de tractat d'*Astronomia,* y un altre *De nova Geometria.*

CAP. 78. *De Medicina.* Es interessant y curiós confrontar el contingut d'aqueix capítol amb el text dels *Començaments* de dita ciencia, que va compondre l'autor; y més encara amb lo qu'escrivía en el cap. 115 del *L. de Contemplació:* «*Com hom se pren guarda de so que fan los metges*».

CAP. 83, *9:* Els m.ss. B y M, segons deixam anotat, duen igual aqueix paragraf, de sentit un poch incoherent y boyrós, que no aclareixen gran cosa les variants dels posteriors C y P.—La versió llatina el tradueix així:—«*Qui inveniret hominem qui vellet esse episcopus sine mille marchis reddituum, non essent illi homines qui cum minori redditu consentirent quod essent episcopi. Et qui expectat quod Deus illi mittat in cor ordinandi hæc supradicta, temtat voluntatem Dei, quæ hoc vult, secundum quod crux de hoc dat significationem.*» Aquest passatge y el del par. 11 subsegüent, son casi bé els únichs de la *Doctrina Pueril* qu'ofereixen dificultat o interpretació dubtosa.

CAP. 84, *15:* «*Aprin tant de latí que entènes la missa...*» Veus aquí, en aquest consell que l'autor donava al seu fill, una frase tal volta indicadora del grau o la mida justa en que En Lull meteix

sabía y entenía de llatí, quant va començar a escriure. Després, les seues posteriors lectures, el tracte ab los escolástichs y el freqüentar les aules de la Sorbona y d'altres centres docents, poguéren contribuir a ferlo més prátich y entès en la llengua llatina; si bé may arribá a posseirla tant, que s'hi sabés espressar ab relativa elegancia. Basta veure el contingut y l'estil d'aquelles dues cartes autógrafes que d'ell son romases: la dedicatoria d'un llibre seu al *dux* veneciá P. Gradenigo *(Bol. de la Soc. Arqueol. Luliana,* Juny, 1900), y la missiva al Rey En Jaume II d'Aragó, desde Montpeller *(ibid.,* Juliol, 1905).

Cap. 91. Es aquest un dels més curiosos, com a esposició abreviada del criteri pedagògich lulliá. Les indicacions y els consells prátichs que s'hi conténen, se troben confirmats y esplanats narrativament dins altres llibres del autor: p. ex., en el primers capítols del *Blanquerna.*

Cap. 92. En el *L. de Entenció* que va escriure En Lull y dedicá a son fill anys després, s'hi troba llargament tractada y aplicada a casos particulars la materia d'aquest capítol: (v. el vol. I de l'edició Rosselló:—Mallorca, 1901).

Cap. 94. La teoria dels *quatre elements* naturals, tan admesa y corrent en el s. XIII y que En Lull esposa en aquest capítol, la tracta igualment en altres llibres seus: cfr. el *L. de Contemplació,* cap. 33, «*Com Deus ha creats los elements:*» y tot l'*Arbre elemental,* primera branca o part de les 16 del copiosissim *Arbre de Sciencia.*

Cap. 96. Sobre'l contingut d'aqueix capítol, *De Antecrist,* va escriure En Lull un llibre apart, del qual s'en conserva'l text original catalá, segons haurá observat el lector en la *Taula cronològica* d'aquesta edició (pag. xxix del pròlech).

Cap. 98. També compilava En Lull un *Liber de Angelis,* y un altre intitulat *De locutione Angelorum,* dels quals actualment sols s'en coneix la versió llatina. Sobre aquest capítol, cfr. el 37 del *L. de Contemplació,* «*Com Deus ha creats los àngels.*»

Caps. 99 y 100. Ab l'intent d'inspirar En Lull a son tendre fill l'horror als eterns càstichs y penes, y el més viu desitx de la perdurable gloria que haurán els bons, traçava en aquests dos derrers capítols, del *Infern* y del *Paradís,* una imatjada y alegòrica descripció, trasumpte feel y lluminosament sugestiu d'aquells antichs retaules y pintures ahon la ingènua fantasía dels artistes mitjevals

simbolisava y afigurava ab los més gràfichs aspectes y escenes de la vida humana, la truculenta rigor dels càstichs, penes y torçons que patien els infernats, y la xalesta y gojosa benaventurança de que en paradis gaudien els bons, com a «guardó» y recompensa dels afanys, miseries y mesquineses d'aquesta breu vida terrenal, treballosa y turmentada. Sovint ocupava aquest tema l'imaginació y la ploma d'En Lull: cfr., p. ex., les dues derreres parts del *Felix,* y son capítol final, ahon recordant lo escrit en el derrer de la *Doctrina Pueril,* recompta d'aquell clergue que «imaginava les penes infernals, per tal que li fugís la temptació, e imaginava com los corses dels homens serán tots blancs com a troncs de foc, e estarán tots temps en infern los uns sobre los altres, axí quen serán majors muntanyes que lo munt de Canigó; e estarán tots temps en sofre e en aygua bullent e en flama de foc, car tots los elements se mesclarán a turmentar los corses que serán en infern, lo qual infern está en lo mig de la terra. Per aytal manera e per altres maneres de turments, que son moltes, segons ques recompta en lo libre de *Doctrina Pueril,* imaginava lo clergue les penes infernals...» etc.

CAP. 100, *11:* «*...e parlarem del Libre de Evast e Blanquerna.*» Veus aquí una forma indicadora de la incansable y febrosa activitat productiva del enteniment y la ploma de Ramon Lull, qu'en escriure'l final d'un llibre, ja solia anunciar el títol y començament d'un altre: (v. pag. 247).

Sobre'l Libre de Cavallería.

Seguint l'orde rigurosament cronològich, sembla que dels quatre llibres estampats en el present volum, li pertocava a-n aquest *de Cavalleria* anar en primer lloch y devant els altres, ja que la cita que'n fa l'autor dins la *Doctrina Pueril* (cap. 81, *2,)* permet suposar que ja'l tenía escrit quant la va compondre, o als menys quant ne traçava'l susdit capítol.

Mes, apart y tot de que tal referencia al *L. de Cavalleria* bé podría esser interpolació afegida posteriorment, cal tenir en comp-

te que d'aqueixes auto-cites bibliogràfiques escampades per dins els textes lullians, no convé refiarse'n gaire ni interpretarles massa estrictament, si no's vol donar lloch a confusions insolubles; ja que ocorre ades-y-ara'l fet de trobarse dos o més llibres d'En Lull reciprocament citats cadascun dins l'altre, y això dificulta o fa impossible l'atribuir a cap d'ells absoluta prioritat.

Lo que de tota manera creym positiu y admisible, es que la *Doctrina Pueril* y el *Libre de Cavalleria* poden colocarse entre les obres que més a la primeria va escriure En Lull. La conjectura del P. Pasqual, relacionant la composició del tractat de *Cavalleria* ab les corts que'l rey En Jaume II de Mallorca convocava y tenia en el Rosselló, poch després d'entrar en possessori dels seus dominis per mort de son pare'l *Conqueridor* (1276), no pareix improbable ni mal fundada, atès lo que sobre això En Lull hi escrivia, esplicant l'objecte y fi del tractat. (1)

Cap dels dos manuscrits quatrecentistes que coneixem del *L. de Cavalleria*, espressa'l lloch ni l'any en que fou compost. (2) Ni tampoch recordam qu'En Lull el torni citar en cap altre llibre seu, si no es una alusió indirecta que dins l'*Arbre de Sciencia* se'n troba, però en sentit negatiu, precisament per llamentar que no fos escrit un llibre o tractat de l'*Art de Cavalleria*. (3) Y així, lo que l'Aguiló estampava en la portada de l'edició de 1879,—d'esser el *Libre del Orde de Cavalleria* «compost a Miramar de Mallorca»—

(1) Cfr. el *Pròlech, 6 y 13*, la *Part Ia*, *14*, y la *IIa*, *36*.

(2) No diu el P. Custurer d'on copiava un final distint del qu'un y altre ofereixen (v. *Disert. Hist.*, p. 195), y tal volta fos d'aquell exemplar que'l bisbe Díaz de la Guerra sostreya de *la Sapiencia*, manades fetes, ab altres llibres y retaules, procedint airadament contra'ls col·legials. D'aquella ravassega antilullista que durá tres o quatre anys, (1773-76), n'ha deixada memoria un analista coetani, el diligent pabordo Terrassa, escrivint que aquell prelat, entre altres arbitrarietats y tropellíes «procedió á la extraccion de los colegiales de *la Sapiencia*, trasladándolos al Seminario... y apoderóse de la librería, alhajas y cuadros, y especialmente de un manuscrito de R. Lull, titulado *de Caballerias*, sin hacer caso alguno de las protestas del Cabildo» etc. (cfr. Alv. Campaner, *Cronicón Mayoricense*, p. 569-70). Ve-t'aquí tal vegada la clau del fet que su-ara (p. 437) crèyem difícil d'averiguar.

(3) «A un cavaller demaná lermitá si sabía lorde de Cavallería. Dix lo cavaller que ell lorde de Cavallería no sabía, e blasmá son pare que escrit nol avía: car si era feyt un libre de *lart de Cavalleria*, molts cavallers seríen humils qui son ergullosos,... e casts qui son luxuriosos, e ardits qui son volpells...» etc. (*Arbre Questional*).

creym que no passa d'hipotètich o conjectural; y si ell va posar-ho en tal forma, degué esser, més que per certitut històrica, per rahons d'oportunitat: per que hi venía bé y li feya bon joch, tota vegada que la gentil edició era abans que tot y principalment un tribut d'adhesió entusiasta (encara que tardana) a la festa centenaria de Miramar, a la qual el mestre Aguiló, molt a desgrat seu, personalment no havía pogut concórrer.

Que'l doctrinari de *Cavalleria* escrit aposta, com deya l'autor, «per retornar la devocio e la leyaltat e lordonament que cavaller deu haver en tenir son orde» *(pròl., 13,)* tengué de bon'hora gran difusió per totes les terres de llengua catalana, no ho cal dubtar. Com un dels llibres lullians de més claretat d'estil y de més agradosa moralitat sobre materia profana, havía d'esser de plaent y delitable lectura pera molta gent llèga d'aquell temps. Y de que escriptors coetanis com Don Juan Manuel de Castella (casat en segones noces ab N'Elisabeth de Mallorca, filla d'En Jaume II) y altres posteriors, com el valenciá mossèn Johanot Martorell, no sols conegueren bé el tractat lulliá *de Cavalleria* y en ell s'inspiraren, sinó que sovint y a la descoberta el plagiaren a troços, sobre tot En Martorell, n'hi ha proves tan obvies y manifestes, que basta llegir y confrontar els respectius pròlechs y capítols del *Libro del Cavallero et del Escudero* y del *Tirant lo Blanch.* (1)

Hi ha un curiós estudi a fer, per qui tenga coneguts y espigolats molts de vells manuscrits y llibres dels nostres, sobre aquest ram de literatura *cavalleresca,* ahon abunden els documents y textes legals, històrichs, llegendaris, rimats y de novelesca invenció;

(1) L'erudita y madura crítica d'En Menéndez y Pelayo ha senyalat recentment (v. *Orig. de la Novela,* pags. 86 y ss.) l'estensió y la mida justa de l'influencia lulliana dins la producció de D. Juan Manuel. D'altra part, la suposició de que'l text que tenim de *Cavalleria* sia incomplet perque no s'hi recompta la tornada del escuder a l'ermita,'ns sembla improbable y fluixa de fonament. Sabuda es la costum d'En Lull, d'iniciar una narració com a motiu o intròit d'un llibre; y tantost entrat en materia, desentendre's d'aquella y no recordarse'n pus: (p. ex., el pròlech del *Felix* y alguns dels tractats llatins). Observi's, ademés, que l'autor meteix al concloure'l llibre, escriu espressament que «*es fenit*» (p. 247).—Qui vulla comprovar els manlleus y plagis que del *L. de Cavalleria* no tengué escrúpol de fer l'autor del *Tirant,* provi d'obrir el tom I d'aqueix renomenat llibre (edició Aguiló) y confronti, entre altres capítols, el I, pag. 12, el IV-21, el XXVII-88 y 89, el XXX-94, el XXXI-95, els XXXIV y següent, el XXXIX, etc., etc.

destriant aquells qui son de rèl indígena, de llevor ben catalana, y els traduits o imitats d'altres literatures, y que dins la nostra s'hi empeltaren y refloriren, ab fesomía més o menys estrafeta o feel. Impossible de traçar y mal d'encabir sería tan copiós estudi, dins el breu temps y l'escafit espay que'ns deixen les acaballes d'aquest volum. Avinentesa tendrem, no obstant, d'aportar-hi nova y curiosa contribució, en estampar altres llibres de R. Lull, com el de *Contemplació,* el *de Sancta María*, el *Blanquerna* yl '*Arbre de Sciencia,* ahon l'autor, ab criteri personal y des dels seus punts de vista, sovint hi rahona y tracta de cavallería y de cavallers.

A lo ja abans indicat (pag. 444) sobre la versió francesa **«Le Clerc du pieux hermite Raymond»** sols interessa afegir que essent l'exemplar m.s. de la Biblioteca Mazarina l'únich trellat que de dita versió coneixem ni sabem fins ara, no hem trobat medi d'omplir la llacuna que aquell manuscrit presenta, y que va des del cap. XII fins al començament del XXII.

Referent a l'**Art de Confessió**, es d'observar que en el *Catalogus* den Salzinger (ed. magunt., tom I, 10) s'hi inscriuen baix dels nums. 50 y 51 dos tractats o llibres diferents, de consemblant titol: un *Liber de Confessione* dividit en dues parts, y un altre *Liber qui continet confessionem,* ab començament y final distints, y distribuida la materia en onze parts o capítols. Les indicacions y entresenyes del primer concorden ab l'*Art de Confessió* qu'hem estampada. Del altre no n'hem hagudes més concretes noves, fins al present, que'l breu sumari que'n posa el P. Pasqual dins les *Vindiciæ* (v. tom I, pags. 241 y 315) y que en substancia vé a esser el contingut de la meteixa *Art de Confessió.*

Tal duplicitat y mescladiça de titols y materies, ab lo demés que ja en el pròlech hem indicat, fan més y més suspitosa l'autenticitat de l'obreta, y inclinen en bona crítica a decantarla d'aquelles verament eixides de la ploma de Ramon Lull.

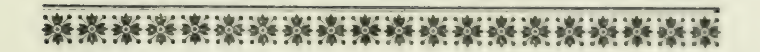
Errades y Correccions.

Tant d'esment com era possible hem dedicat a la correcció de proves, ab l'afany d'obtenir un text net d'errades d'estampació. Així y tot, algunes n'hi son passades, sia per inadvertencia nostra, o per atzar tipográfich ben dificil d'evitar.—Veus les aquí:

Página.	Linia.	Diu:	Ha de dir:
XIV	7	*ipsisima*	*ipsissima*
62	17-22	los ull-Sant Esparit	los ulls-Sant Esperit
106	3	los homen	los homens
109	5	necesaries	necessaries
155	31	jauda	ajuda
165	25	cant	tant
187	23	al homens	als homens
194	13	con gran	con grans
310	22	le gloire	la gloire
351	19	et foible	est foible
367	28	*cinquesme*	*cinquiesme*
397	25-26	encercamen	encercament
432	32	respetades	respectades
459	21	*cap. VI*	*cap. IV*

A la copia de LE CLERC que de Paris varem rebre, hi mancava al final del proemi (pag. 296) el mot corresponent al *inventis* del text llatí. Demanada aclaració y no tenint-la encara al moment d'estampar aquella página, omplírem el blanch posant-hi dubtosament (trouvés?). Venguda la aclaració, resultá que no deya *trouvés* la copia francesa, sinó inventés. Valga per esmenat així aquell mot.

TAULA

Libre del Orde de Cavallería

Pags.

Livre de lordre de Chevallerie.

Libre de Clerecia *(Liber Clericorum)*.

ART DE CONFESSIO

